

ZAŁĄCZNIK
do uchwały Nr.....
Rady Miasta Krakowa
z dnia.....

Plan ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta

Etap I (2015)
Część 1 Tekst

Opracowano w Zakładzie Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich
Instytutu Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej

Autorzy:

prof. ndzw. PK, dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski – kierownictwo naukowe
mgr inż. arch. kraj. Karol Chajdys – metodyka i opracowanie plansz
dr inż. arch. Urszula Forczek-Brataniec – studium widokowe
mgr inż. arch. kraj. Karolina Latusek – plansze tematyczne zieleni i układu komunikacji
mgr hist. Roman Marcinek – studium historyczne
mgr inż. arch. kraj. Paulina Nosalska – studium widokowe
mgr inż. arch. Wojciech Rymsza-Mazur – analizy tematyczne
mgr hist. szt. dr arch. kraj. Andrzej Siwek – zagadnienia konserwatorskie,
uwarunkowania społeczne
dr inż. arch. Krzysztof Wielgus – modele krajobrazowe, metodyka, typologia

Kraków, lipiec – listopad 2015

Aktualizacja
Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Urząd Miasta Krakowa
styczeń 2020

Spis treści

Wstęp	4
Uzasadnienia utworzenia PK Nowa Huta – wyjątkowa wartość miejsca	4
Cele utworzenia PK Nowa Huta	12
Scenariusze zjawisk związanych z utworzeniem lub zaniechaniem utworzenia parku kulturowego – logika interwencji	15
Plan Ochrony – cele i charakterystyka dokumentu	17
Edukacja – perspektywiczne narzędzie ochrony	18
Podstawa opracowania.....	21
Materiały wyjściowe.....	21
Granice PK Nowa Huta uzasadnienie delimitacji w świetle rozważanych wariantów.....	27
Dotychczasowa ochrona walorów kulturowych, przyrodniczych i kształtowania krajobrazu Nowej Huty	33
Rozwój i trwanie	33
Rejestr zabytków i ewidencja zabytków.....	33
Pomnik Historii i Lista światowego dziedzictwa UNESCO	35
Ochrona planistyczna.....	36
Działania konserwatorskie	37
Partycypacja społeczna // identyfikacja interesariuszy	39
Analiza zasobu krajobrazowego w ujęciu Zespołów Wnętrz ARK.....	47
Stan badań.....	47
Tradycja miejsca i jej zapis w krajobrazie.....	53
Kalendarium.....	60
Nawarstwienia układu	84
Układ przestrzenno-komunikacyjny.....	105
Dawne wsie.....	105
Plac Centralny.....	111
Aleja Róż	118
Siatka ulic	124

Centrum Administracyjne HiL	129
Osiedla	134
Miejsca i obiekty o szczególnym znaczeniu.....	137
Wnętrza użytkowe i neony	139
System schronów	145
Parki i tereny zielone	155
Rzeźba plenerowa	166
Analiza uwarunkowań widokowo-krajobrazowych.....	167
Wprowadzenie	167
Uwarunkowania widokowe	168
Układ przestrzenny	170
Metoda opracowania „Planu ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta” - typologia krajobrazu PK NH	209
Zasób, czyli analiza stanu istniejącego, procesów przeszłych i aktualnie trwających w krajobrazie Nowej Huty.	209
Podział krajobrazu Nowej Huty na elementy podstawowe wraz z uzasadnieniem kryterium podziału.	211
Kryteria określania typów wnętrz architektoniczno-krajobrazowych.....	212
Typy WAK	213
Modele krajobrazowe PK NH	214
Wnioski z etapu I	219
Wnioski w odniesieniu do stanu ogólnego krajobrazu:.....	219
Przestrzeń publiczna	220
Przestrzeń półpubliczna	220
Wnioski natury administracyjnej	221
Bibliografia (wybór)	222

Wstęp

Uzasadnienia utworzenia PK Nowa Huta – wyjątkowa wartość miejsca

Parki Kulturowe to ustawowa forma ochrony najcenniejszych z historycznego i materialnego punktu widzenia obszarów, miejsc o szczególnej randze¹. Forma ochrony szczególnie dedykowana ochronie krajobrazu kulturowego. Powierzona kompetencji samorządu gminnego, jako tego, który pozostaje najbliżej ludzi i terenu, w którym żyją, który może najbardziej elastycznie godzić potrzeby ochrony miejsc cennych i warunków życia miejscowej społeczności. Najczęściej, ochronie poddaje się miejsca doskonale znane i powszechnie cenione. Z Nową Hutą jest inaczej. Przez kilkadziesiąt lat zatarła się pamięć o przeszłości tej ziemi, o potężne opactwa cysterskiego w Mogile, o gospodarczym znaczeniu młynów i foluszy nad Dłubnią, o matejkowskich Krzesławicach, o innowierczych zborach² i renesansowej wieży w Branicach, gnieździe jednego z najpotężniejszych polskich rodów³. Zapomniano o czasach insurekcji kościuszkowskiej, która tu właśnie rekrutowała swych dzielnych kosynierów, o fortach Twierdzy Kraków strzegących miasta od strony pobliskiej granicy w carstwie rosyjskim czy zakładach Monopolu Tytoniowego w Czyżynach, jednej z bardziej dochodowych inwestycji II RP.

Mogiła; kościół Świętego Bartłomieja i opactwo mogiłskie; fot. Ze zbiorów MHK

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018, poz. 2067 z późn. zm.).

² Z. Weiss-Nowina Konopczyzna: *Kościół Wszystkich Świętych w Górcie Kościelnickiej na wschodnim pograniczu Krakowa*. „Zeszyty Stowarzyszenia Historyków Sztuki”, nr 68, 1998; Węgierski W. Ks.: *Kronika Zboru Ewangelickiego Krakowskiego*. Kraków 1817; Tomkowicz S.: *Powiat krakowski*. [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*. t. II, Kraków 1906.

³ Łepkowski J.: *Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa*. Kraków 1863; Świszczowski S.: *Lamus w Branicach*. „Biuletyn Historii Sztuki”, r. XVII, nr 2, Kraków 1955. Siwek A., W cieniu kombinatu – Akcja dwory, Spotkania z Zabytkami, nr 8/2000, s. 17-19.

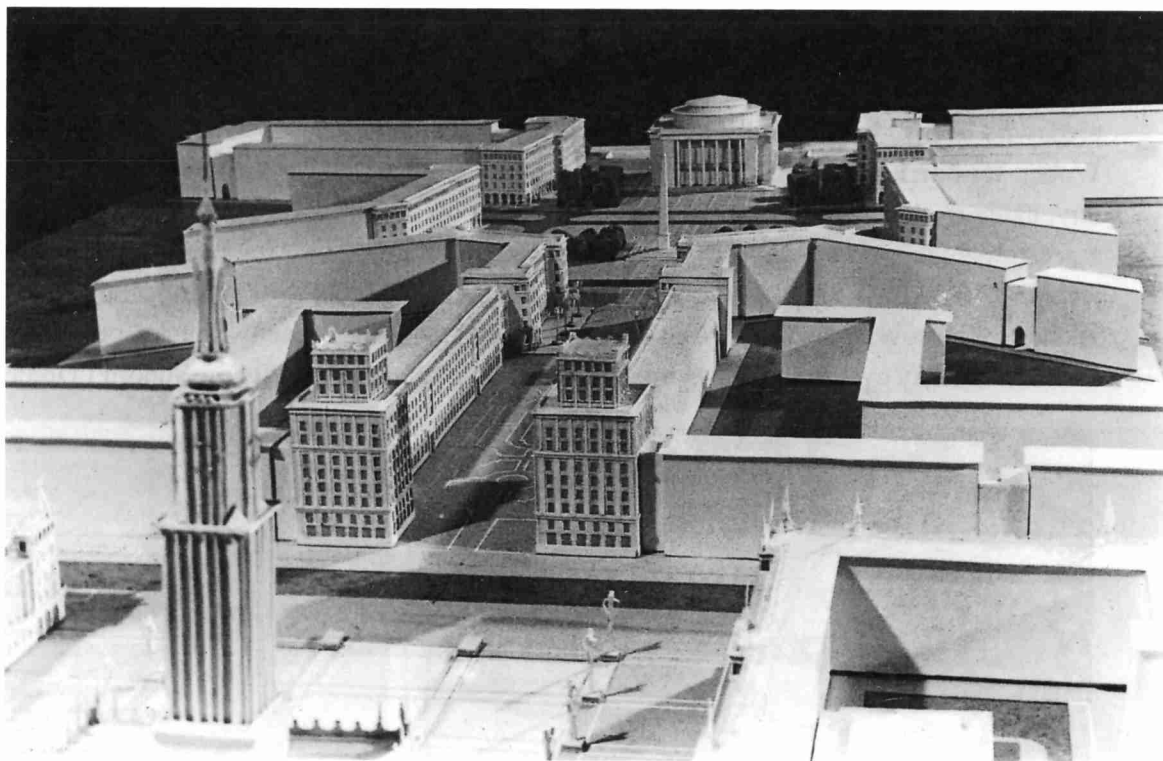
Wydaje się, że wszystko zasnuł dym z kominów kombinatu, ludzka skłonność do myślenia utartymi schematami, propaganda i zwykła zła wola. Gdyby mogliście opactwo stało pod Wawelem wszyscy chórem uważaliby je za jeden z najcenniejszych w mieście zabytków wczesnego średniowiecza. Gdyby kościół Świętego Bartłomieja wzniesiono np. w miejscu gontyny na Salwatorze to wycieczki na kolanach pielgrzymowały by, aby zobaczyć gotycki portal mistrza Mączki. Ale cóż, te nadzwyczajne dzieła, zabytki najwyższej klasy, mają pozorne nieszczęście znajdować się w Nowej Hucie. Dla wielu to obszar „skażony”. Jeszcze niedawno bez trudu znaleźlibyśmy krakowianina, dumnego z faktu, że w Hucie nigdy nie był. Wobec tej dzielnicy mieszkańcy Śródmieścia, choćby osiedli w Krakowie przed sześcioma laty, czują dystans i wyższość. Tkwią w przekonaniu, że jeśli ktoś przyjechał do Nowej Huty z podkarpackiej wioszczyzny żeby zostać hutnikiem to źle. Jeśli z tej samej wioszczyzny przyjechał do Krakowa żeby zostać magistrzem to dobrze. Widzą „surrealistyczne” miasto, nie widząc refleksów historii, które szczelnie wypełniają wielki, nachylony ku południowi, ku Wiśle, naturalny cyrk zrębu Wyżyny Sandomierskiej, przecięty dolinami Sudołu i Dłubni.

Obszar dzisiejszej Nowej Huty, fragment mapy Perthésa z 1787 // Graduał cysterski z XIII w.

Niewielu zastanawia się czym byłby dziś Kraków bez Nowej Huty, bez wchłonięcia okolicznych wiosek, zjednoczenia z Podgórzem. Gdy zaczynała się rewolucja przemysłowa, przypadająca na ostatnią ćwierć wieku XIX, Kraków był miastem peryferyjnym, zapóźnionym gospodarczo. Pod względem dochodów z produkcji przerastało go Podgórze – do 1915 osobne miasto, następnie prawobrzeżna dzielnica. Do rozwoju zmusili Kraków austriaccy sztabowcy. Twierdza Kraków stworzyła super-strukturę, miasto-na-wyrost, większe znacznie niż sam Kraków wraz z sąsiednimi gminami. Forty na skłonach wzgórz, złączone siecią dróg i pasm zieleni maskującej, z bateriami i szańcami w linii a składami amunicji i zespołami koszar stałych i barakowych na zapleczu olbrzymia sieć i jej węzły. Oka sieci jeszcze przez ponad pół wieku miały pozostać nie tyle puste, co sielskie – zielone, uprawne, leśne; czasami częściowo wypełnione zastaną, wiejską zabudową. Po raz pierwszy wypełniły je gwałtownie i krótkotrwale barakowe koszary, składy materiałowe, place postojowe kolejek polowych – wielka rekwizytornia wojny w 1914 r., później coraz bardziej zbędna, rozbierana zarówno przez swych wojskowych twórców jak i coraz mniej ukradkiem – przez miejscową ludność w po-

czątkach II Rzeczypospolitej⁴. Ale to już było po odzyskaniu niepodległości. Okres międzywojenny to czas gospodarczego marazmu. Zamożność zachodniogalicyskich, w tym podkrakowskich, wsi powróciła do stanu sprzed 1914 dopiero w 1938 roku⁵. Inwestycje Państwowe Monopolu Tytoniowego przyniosły jedynie punktową zmianę⁶.

Makieta Nowej Huty, miasta, które nigdy do końca nie powstało; zbiory MHK

Układ urbanistyczny Nowej Huty jest największą miejską kreacją przestrzenną okresu powojennego w Polsce, wybitnym przykładem wśród założeń tego typu w Europie. Jednak od tamtych różni Hutę fenomenalne połączenie z obszarem prahistorycznego dziedzictwa archeologicznego, pozostałościami wsi o średniowiecznej metryce, pałacami i dworami, fortami Twierdzy Kraków. Za rzecz wstydliwą uznano PRL-owski rodowód układu urbanistycznego, zamykając oczy na to, że Nowa Huta jest najlepszą realizacją urbanistyczną Europy Wschodniej lat 40. i 50. XX w., przewyższającą ówczesne dokonania w Związku Radzieckim (Magnitogorsk), Niemieckiej Republice Demokratycznej (Eisenhüttenstadt), Czechosłowacji (Ostrawa), na Węgrzech (Dunaújváros), w Bułgarii (Dymitrowgrad)⁷. Jej architektura w o wiele większym stopniu niż w innych nowych miastach dawnego bloku wschodniego uwzględnia tradycję narodową i doświadczenia zachodnioeuropejskiego budownictwa historycznego⁸. Z rozmachem i nie szczędząc środków próbowano w Nowej Hucie zmaterializować utopię

⁴ K. Wielgus, *Indivisibiliter Ac Inseparabiliter, czyli o dziełach twierdzy Kraków, Nowej Hucie i o kierunkach wykorzystania fortecznego dziedzictwa*.

⁵ J. Pocięcha, *Straty ludności Polski Południowej w okresie I wojny światowej.....* Wykład wygłoszony w Grębałowie na uroczystym spotkaniu Towarzystwa Przyjaciół Grębałowa, 07.11.2014 r.; *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Zeszyt 7: Woj. krakowskie*, opr. Tadeusz Chrzanowski, Andrzej Fischinger, Marian Kordecki, Józef Lepiarczyk, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria A, t. VII, Warszawa 1971.

⁶ R. Marcinek, *Sławne ziele zwane tabaką*, Warszawa 2012; L. Mazan, *Od Cygar-Fabryki i krakowskiej Carmen do Philip Morris Polska S.A., czyli 125 lat Zakładów Tytoniowych w Krakowie*, Kraków 2001.

⁷ K. Z. Sowa, *Nowa Huta jako społeczne i gospodarcze uprzedmiotowienie nowego ustroju*. [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*. Kraków 1997, s. 43–51.

⁸ W. Komorowski, *Nowa Huta – zabytek socrealizmu*. „Krakowska Teka Konserwatorska”, T.I, Kraków 2000.

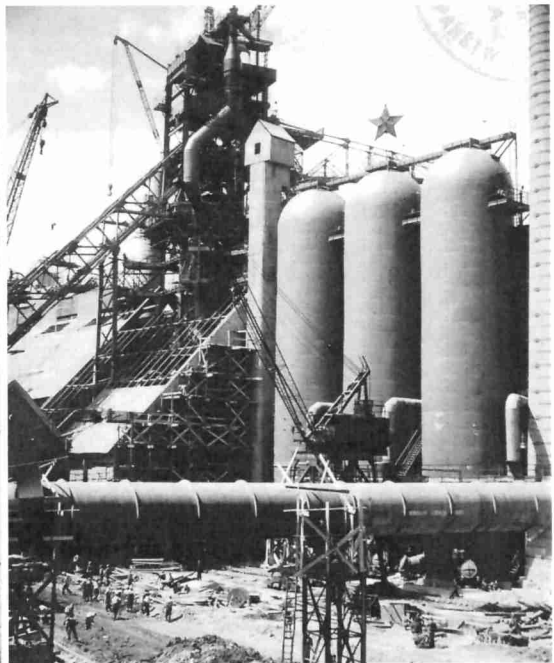
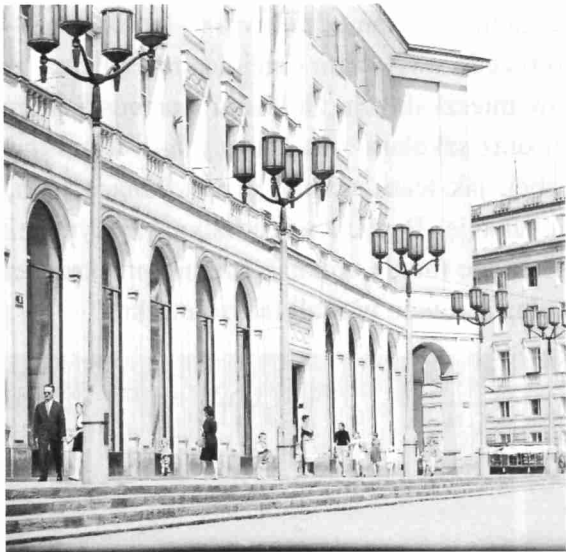
społeczną i urbanistyczną. Oczywiście próba ta była wspierana totalitarną ideologią i dyrektywą rozwoju przemysłu ciężkiego, tak cenionego w dobie „zimnej wojny”. Łączyła się z próbą kreowania nowego społeczeństwa, oddanego systemowi. Ewolucja owego społeczeństwa i silniejsze od ideologicznego nacisku przywiązanie do tradycyjnych wartości duchowych czynią Nową Hutę niezwykle ważnym dokumentem polskich dziejów narodowych. Wszystko to, razem z rozległymi terenami zielonymi jest atutem, kapitałem założycielskim nowego myślenia o tym terenie. Nowego wśród polityków i decydentów, bo mieszkańców i nowohuckich społeczników nie trzeba przekonywać, że dzielnicy nie wiele trzeba, by na nowo rozkwitła.

Nowa Huta od północnego wschodu, stan w połowie lat sześćdziesiątych XX w. Fotografia Henryka Makarewicza w publikacji J. Skarbowskiego, *Nowa Huta. Pierwsze socjalistyczne miasto w Polsce*, Kraków 1971. Na pierwszym planie obiekty sportowe BKS „Wanda” między ulicą Bulwarową a rzeką Dłubnią, w głębi osiedla Sportowe i Zielone (pierwotnie B-2), za nimi osiedla Słoneczne (B-33) oraz Szklane Domy (B-32).

Znaczenie „socjalistycznego” miasta możemy skondensować w kilku punktach.

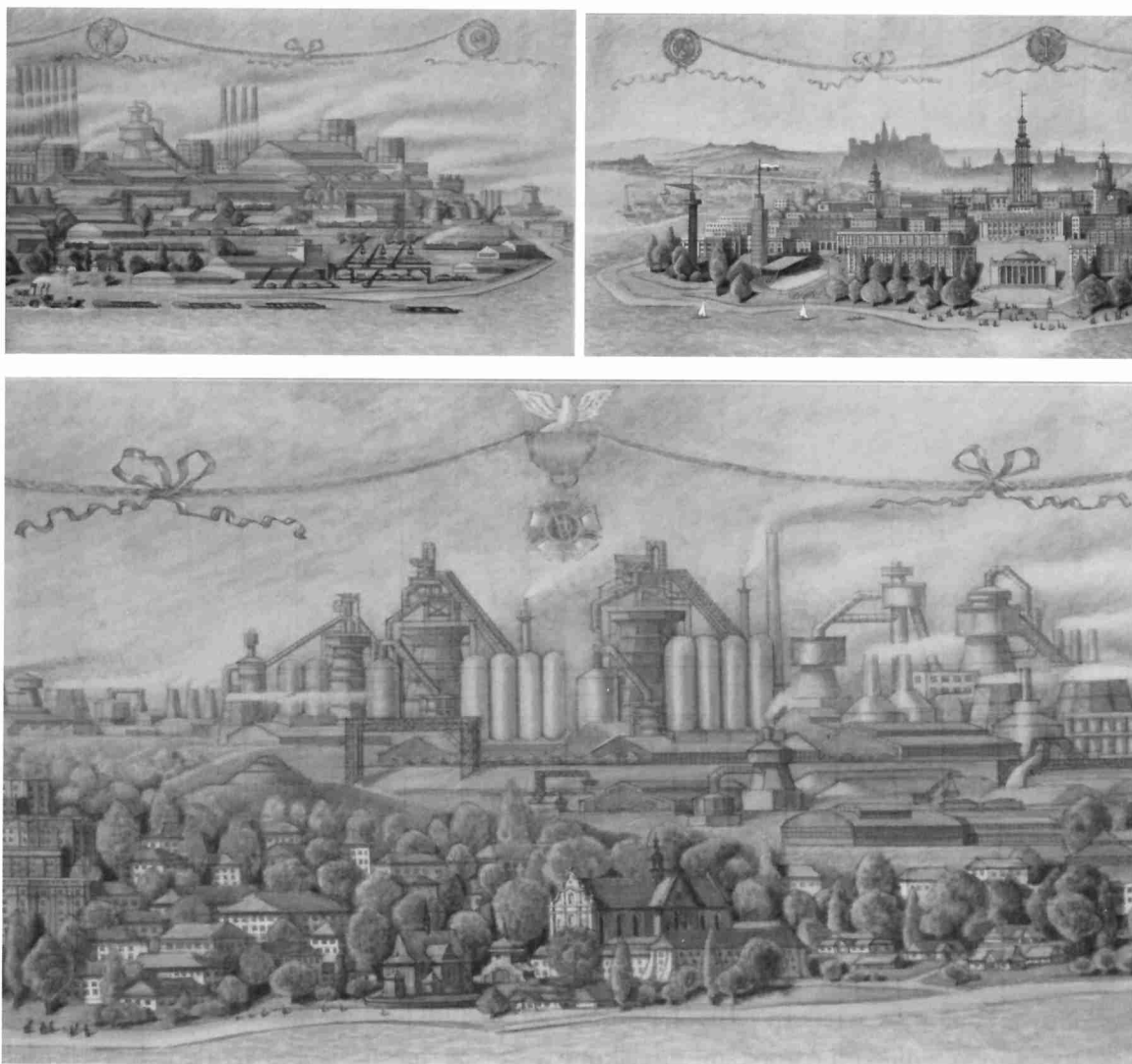
1. Nowa Huta, to miejsce i przestrzeń kulturowa, która w sposób syntetyczny i wielowątkowy ilustruje historię Polski 2 połowy XX w. Historię złożoną i niełatwą, bez znajomości której nie można dobrze odczytywać współczesności.
2. Nowa Huta, to przykład dokumentujący ludzką skłonność do poszukiwania utopii – od idealnego miasta w rozumieniu urbanistycznym, po idealne społeczeństwo. Tym samym wpisuje się w dzieje cywilizacji od koncepcji antycznych, przez ideały renesansu, społeczne utopie Roberta Owena, i dziewiętnastowiecznych socjalistów, po koncepcje totalitarne XX w.
3. Nowa Huta, to miejsce gdzie Polacy dowiedli przywiązania do wartości chrześcijańskich i swobód obywatelskich. Miasto, które miało kształtować społeczeństwo socjalistyczne, podporządkowane totalitarnej ideologii komunistów, a stało się widownią „walki o Krzyż”, robotniczych protestów i bastionem „Solidarności”.
4. Nowa Huta to cenny zespół zabytkowy ukształtowany w drugiej połowie XX w., zarówno w skali urbanistycznej, jak i poszczególnych realizacji architektonicznych. Nawiązuje do europejskich kompozycji czasów nowożytnych, różni się jednak od analogicznych kreacji twórczym przetworzeniem form historycznych.
5. Nowa Huta to wyjątkowy w skali kraju przykład zmagania się rodzimej architektonicznej tradycji modernizmu, z narzuconymi wzorcami socrealizmu oraz późniejszą recepcją stylu międzynarodowego i jego relacji z socmodernizmem.
6. Nowa Huta, to odrębna część żywego, współczesnego miasta, w którym rozwój idzie w parze z dbałością o dziedzictwo materialne i niematerialne, w którym wyrosło silne środowisko samorządowców i regionalistów, miłośników lokalnej tradycji kulturowej.
7. Nowa Huta nasycona jest elementami dokumentującymi nie tylko historię kraju, ale też odnoszącymi się do sytuacji politycznej świata 2 połowy XX w., związanymi z „zimną wojną”, oraz kolejnymi fazami międzynarodowego, politycznego „ocieplenia”.
8. Nowa Huta, to świadectwo polskiej myśli technicznej, architektonicznej i kompozycyjnej, zachowującej odrębność, mimo systemowego wdrażania wzorów radzieckich.
9. Nowa Huta, to interesujący przykład urbanistycznej kompozycji zieleni, dopełniającej program funkcjonalny i estetyczny miasta w skali makro. Do walorów zaliczyć można bezpośrednie sąsiedztwo Łąk Nowohuckich, które zachowały zbliżony do pierwotnego stan, doceniany tak ze względów przyrodniczych jak krajobrazowych. Łąki zostały objęte ochroną jako użytek ekologiczny oraz znajdują się w obszarze Natura 2000 Łąki Nowohuckie PLH120069. Teren ten, pozostający poza granicą obszaru uznanego za chroniony decyzją konserwatorską z 30 XII 2004, jest integralnym (choć w koncepcji Tadeusza Ptaszycznego nieuwzględnianym) elementem placu Centralnego, z którego otwiera się imponująca, nieznacznie zakłócona odległą zabudową, panorama Beskidów i Tatr poprzez dolinę Wisły.
10. Nowa Huta, to miejsce, które skłania do refleksji historycznych o przemianach krajobrazu kulturowego, od sielskiego krajobrazu wsi podkrakowskich o średniowiecznej metryce, po zurbanizowany krajobraz dzielnicy industrialnej, czyli ilustruje kluczowe tendencje przemian cywilizacyjnych kraju. Stała się istotnym celem kwalifikowanego ruchu turystycznego, poszukującego odmienności od typowych wycieczek kulturowych.

Witryna Klubu Międzynarodowej Prasy i Książki (EMPIK) przy placu Centralnym, na os. Centrum D, lata 60. XX w., fot. Henryk Hermanowicz, wł. MHK 4015/2 // Aleja Róż // Centrum D, lata 60-te. Autor: Henryk Hermanowicz, własność: MHK // Zespół Wielkiego Pieca Nr 1, obiekt 161, 15 maja 1954 r., Fotolaborat. NH., wł. MHK 270/XIf

Nowa Huta była wielkim poligonem polskiej architektury lat pięćdziesiątych XX w., porównywalnym z dużymi ośrodkami miejskimi w Polsce, jeżeli nie pod względem wielkości, to na pewno z uwagi na intensywność procesu projektowego i znaczące dokonania. Każdy z trzech etapów budowy Nowej Huty, zostawił podręcznikowe dzieła urbanistyki i architektury, całość zaś stanowi swoisty przegląd dokonań w budownictwie polskim tego okresu. Przegląd ten jest o tyle reprezentatywny, że w Nowej Hucie nie tylko powstawały obiekty związane z niemal wszystkimi nurtami tego okresu, ale także dlatego, że realizowano tu prawie wszystkie typowe „tematy” architektoniczne: domy mieszkalne, budynki wyższej użyteczności publicznej (niektóre tylko w fazie projektowej, jak ratusz i siedziba partii), szkoły różnych typów i szczebli, przedszkola, żłobki, przychodnie zdrowia, szpital, hotele, restauracje, budynki poczty, także kina, teatr, obiekty techniczne i wiele innych. Nowa Huta, mimo że pozostaje realizacją niedokończoną, która nie otrzymała wielu pierwotnie planowanych budowli, mają-

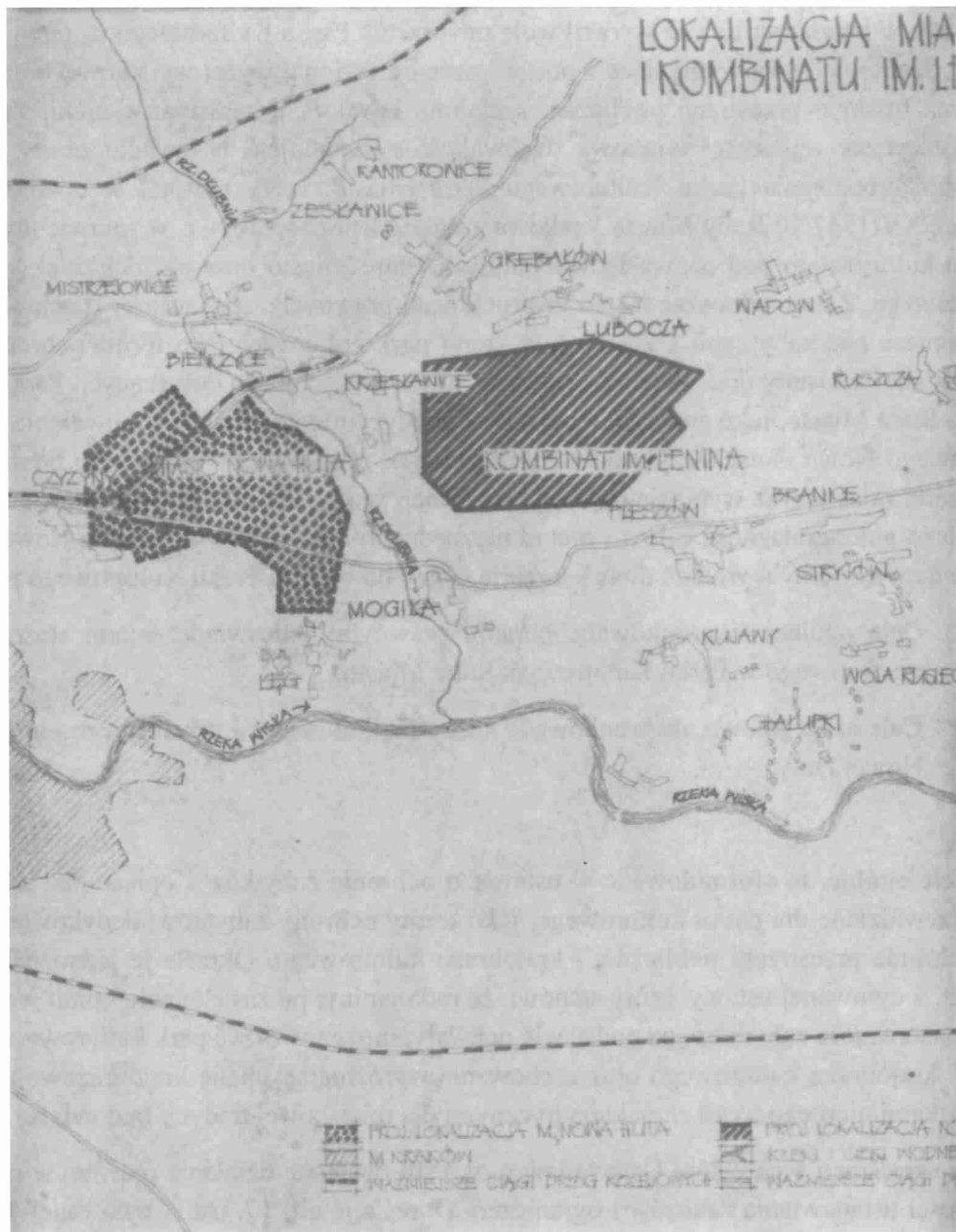
cych stworzyć z niej „idealne” miasto, jest organizmem samodzielnym i - teoretycznie - funkcjonalnie samowystarczalnym. Nadal jest to przede wszystkim dzielnica mieszkalna, ze sklepami umieszczonymi na parterach budynków mieszkalnych, żłobkami i przedszkolami znajdującymi się wewnątrz zabudowy obrzeżnej oraz szkołami obsługujących dwa lub trzy osiedla. Podobnie obiekty użyteczności publicznej, jak teatr, szkoły, przedszkola, żłobki, przychodnie w większości utrzymują pierwotną funkcję. Będąc rzeczywistym, żywym miastem, a nie konserwatorskim rezerwatem, Nowa Huta nie mogła uniknąć zmian i przekształceń, ale jej autentyczność nadal jest znakomicie czytelna zarówno w skali makro i mikro.

Detale z panoramy Nowej Huty wykonanej przez Witolda Chomicza w 1953: góra z lewej - kombinat nigdy tak nie wyglądał, to wizja Śląska sklejana z Magnitogorskiem, góra z prawej – miasto z budowlami, które nigdy nie powstały, dół – opactwo mogiłskie, kościółek Świętego Bartłomieja, niskie domy na os. Willowym czy Wandy, bloki os. Stalowego. Istnieją, w przeciwieństwie do górujących nad nimi baterii wielkopieczowych, które zdmuchnęła zmiana technologii, normy ekologiczne i rachunek ekonomiczny. A miasto, ludzie i zabytki zostali.

Powyższe sformułowania dotyczące wartości miejsca są też podstawą do wyrażania aspiracji odnośnie uzyskania przez Nową Hutę uznania przez Prezydenta RP za Pomnik Historii oraz wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Gmina Kraków przygotowała stosowne wnioski i zapoczątkowała procedury, które jednak są długotrwałe i wiążą się z licznymi weryfikacjami aplikacji. Powołanie Parku Kulturowego Nowa Huta ma również znaczenie dla uwiarygodnienia ww. wniosków, jako namacalny dowód świadomej

i kompleksowej polityki ochrony miejsca ze strony samorządu. Wprowadzenie Parku Kulturowego zbliża Nową Hutę do najwyższych standardów ochrony obszarów i zespołów zabytkowych, które są zgodne z duchem międzynarodowych konwencji i pragmatyką ochrony światowego dziedzictwa kulturowego.

Relacja miasta i kombinatu, szkic z końca lat 40., zbiory ANK

Cele utworzenia PK Nowa Huta

W Uchwale Nr CIX/1642/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 11 czerwca 2014 r. w sprawie zamiaru utworzenia parków kulturowych na obszarze Gminy Miejskiej Kraków pod nazwą Park Kulturowy Nowa Huta oraz Park Kulturowy Stare Podgórze z Krzemionkami samorząd Krakowa w lapidarnej formie wyraził wolę utworzenia Parku Kulturowego na terenie Nowej Huty. Jest to uchwała wynikająca z postrzegania omówionej wyżej wyjątkowej wartości miejsca oraz troski o przestrzeń publiczną, krajobraz i walory urbanistyczno-architektoniczne oraz historyczne tej części Krakowa. Uchwała została podjęta w wyniku oceny doświadczeń z funkcjonowania Parku Kulturowego Stare Miasto, który powstał w oparciu o Uchwałę nr CXV/1547/10 Rady Miasta Krakowa z dnia 3 listopada 2010 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto oraz późniejsze akty prawa miejscowego. Zatem odnosząc się do uwarunkowań prawnych, czyli ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r.⁹, w której park kulturowy, jako forma ochrony krajobrazu jest zdefiniowany oraz sięgając do aktów prawa miejscowego dotyczących Parku Kulturowego Stare Miasto, jako analogii, można dość precyzyjnie wykazać cele powołania Parku Kulturowego Nowa Huta. Oczywiście trzeba pamiętać o specyfice kulturowej i urbanistycznej tej części miasta oraz wynikających stąd różnicach w stosunku do Starego Miasta, co przekłada się na autonomiczność celów i metod niezbędnych dla ochrony fenomenu Nowej Huty. Tym samym możemy wyróżnić dwie kategorie celów powołania Parku Kulturowego Nowa Huta:

1. Cele ogólne, uwarunkowane ramami prawnymi i doświadczeniami stosowania prawa miejscowego w Parku Kulturowym Stare Miasto.
2. Cele szczegółowe, uwarunkowane specyfiką kulturową i urbanistyczno-architektoniczną Nowej Huty.

12

Cele ogólne, to sformułowane w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami cele przewidziane dla parku kulturowego, jako formy ochrony zabytków, dedykowanej zwłaszcza ochronie przestrzeni publicznej i krajobrazu kulturowego. Określa je jednoznacznie art. 16. ust. 1 cytowanej ustawy, który stanowi, że rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Dla realizacji tych celów Ustawodawca określił dostępne działania prawne, w postaci możliwości ustanawiania zakazów i ograniczeń. Określa je art. 17. ust. 1 cytowanej Ustawy, który mówi, że na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

⁹ Tekst jednolity: Dz. U. z 2018, poz. 2067 z późn. zm.

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

Cele ustawowe, ogólne, ale jednoznacznie związane z ochroną przestrzeni i krajobrazu doprecyzowuje prawo miejscowe, stanowiące w formie uchwał Rady Miasta.

W przypadku Parku Kulturowego Stare Miasto cele powołania parku określono następująco:

1. zachowanie i ekspozycję dziedzictwa kulturowego i krajobrazu historycznego układu urbanistycznego Miasta Krakowa w granicach Plant i Wzgórza Wawelskiego,

2. ochronę historycznej linii zabudowy, gabarytów i form architektonicznych,

3. ochronę funkcjonalną i kompozycyjną Plant Krakowskich oraz pozostałej zieleni, zwłaszcza historycznych ogrodów, skwerów oraz zieleni stoków Wzgórza Wawelskiego, z dopuszczeniem rewaloryzacji terenów zielonych,

4. ochronę osi, ciągów i punktów widokowych umożliwiających bliskie i dalekie widoki na charakterystyczne elementy zagospodarowania obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem widoków na Wzgórze Wawelskie, oraz widoków z obszaru Parku na charakterystyczne elementy zagospodarowania Miasta,

5. ochronę krajobrazu kulturowego poprzez przeciwdziałanie nadmiernej rozbudowie działalności handlowej i usługowej, ingerującej w formę architektoniczną obiektów zabytkowych bądź zakłócającej ich ekspozycję, jak również ingerującej lub zakłócającej możliwość ekspozycji przestrzeni publicznej lub sprzecznej z tradycją kulturową Parku i związaną z nią estetyką.

Cele te mogą być przejęte w formie bezpośredniej, z uwzględnieniem różnic topograficznych i fizjograficznych oraz wspomnianych uwarunkowań urbanistyczno-architektoniczno-historycznych dzielnicy. Jak zgodnie potwierdzają komentatorzy działań ochronnych na terenie Starego Miasta sukcesy wprowadzania polityki ochronnej w ramach parku kulturowego, uzasadniają potrzebę rozprzestrzeniania tej formy ochrony na inne, cenne obszary miasta.

W związku z powyższym, w odniesieniu do celów ogólnych (ustawowych) i doświadczeń z dotychczasowych działań ochronnych, można formułować cele szczegółowe powołania Parku Kulturowego Nowa Huta.

Cel strategiczny:

Park Kulturowy Nowa Huta powołuje się w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi i zielenią komponowaną charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, którą określa historia powstania i funkcjonowania nowoczesnego „miasta idealnego”, jakim miała być Nowa Huta w intencji swych projektantów.

Cele szczegółowe:

Utworzenie Parku Kulturowego Nowa Huta ma na celu:

1. zachowanie i ekspozycję dziedzictwa kulturowego i krajobrazu historycznego układu urbanistycznego Nowej Huty w granicach Parku,
2. ochronę historycznej linii zabudowy, jak też gabarytów i form zespołów architektonicznych i obiektów architektonicznych,
3. ochronę funkcjonalną i kompozycyjną placów i pierwotnego układu zieleni, z dopuszczeniem rewaloryzacji terenów zielonych,
4. ochronę osi, ciągów i punktów widokowych umożliwiających bliskie i dalekie widoki na charakterystyczne elementy zagospodarowania obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem widoków wzdłuż alej: Jana Pawła II, Solidarności, Róż i gen. Andersa,
5. ochronę krajobrazu kulturowego realizowanego w formie przeciwdziałania nadmiernej rozbudowie działalności handlowej i usługowej, ingerującej w formę architektoniczną obiektów zabytkowych bądź zakłócającej ich ekspozycję, jak również ingerującej lub zakłócającej możliwość ekspozycji przestrzeni publicznej lub sprzecznej z tradycją kulturową Nowej Huty i związaną z nią estetyką

Tak sformułowane cele, które znalazły się w uchwale nr XXIX/757/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 20 listopada 2019 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Nowa Huta, mają służyć zintegrowanej ochronie wartości krajobrazowych, urbanistycznych, architektonicznych i przyrodniczych miejsca, przy uwzględnieniu potrzeb zrównoważonego rozwoju i zachowania charakteru funkcjonującej dzielnicy mieszkaniowej, utrzymującej standard dogodnych warunków życia oraz specyfikę kulturową. W następnym rozdziale rozważono alternatywę tworzenia, lub nie, parku kulturowego w Nowej Hucie.

Scenariusze zjawisk związanych z utworzeniem lub zaniechaniem utworzenia parku kulturowego – logika interwencji

Analiza przeciwstawnych scenariuszy jest jednym z istotnych elementów przygotowywań do utworzenia parku kulturowego. W pragmatyce prac nad parkami sprecyzowano ten etap w sposób następujący: „podjęte działania organizacyjne przez na rzecz utworzenia parku kulturowego należy rozważyć w kontekście przewidywanych konsekwencji związanych z dwiema sytuacjami: jego utworzeniem oraz zaniechaniem utworzenia”.

1. W pierwszej sytuacji mogą ujawnić się następujące zjawiska:

- integracja mieszkańców i wielu aktywnych środowisk społecznych oraz jej władz samorządowych wokół idei i procesu tworzenia parku, służącego ochronie i lepszemu wykorzystaniu jej walorów kulturowych oraz przyrodniczo-krajobrazowych,
- pogłębienie wiedzy w/w stron na temat walorów krajobrazu kulturowego i przyrodniczego oraz celów i zasad ich ochrony,
- pogłębienie rozeznania grup społecznych i zakresu ich interesów przez władze samorządowe w przypadku podjęcia pro-krajobrazowej „interwencji przestrzennej i społecznej” i reorientacji dotychczasowych planów i programów rozwojowych,
- umożliwienie mieszkańcom swobodnego, demokratycznego wyrażenia swojej opinii na temat idei utworzenia parku, a także ich głębszą identyfikację i utożsamienie się z miejscem i okolicami swego zamieszkania,
- rozpoznanie możliwości zaistnienia pro – krajobrazowej, pro – ekologicznej i pro – publicznej woli politycznej społeczności lokalnej i wybranych przez nią władz samorządowych, służącej modyfikacji dotychczas przyjmowanej polityki rozwojowej i formalne podjęcie uchwały o utworzeniu parku,
- umożliwienie kompleksowej oceny (diagnozy) i prognozy poprawy kompleksowo ujmowanej kondycji miejsca poprzez opracowanie planu ochrony parku,
- wykorzystanie planu ochrony parku do aktywnego zarządzania jego obszarem i kompleksowego ukierunkowanego na cele jego ochrony pozyskiwania zewnętrznego wsparcia i lepszego wykorzystania własnych możliwości,
- uzyskanie gwarancji dla mieszkańców i zainteresowanych grup społecznych (właścicieli, użytkowników, inwestorów, stowarzyszeń społecznych, itp.) dla czytelnych, silnie osadzonych w prawie zasad gospodarowania i administrowania w całym obszarze Parku poprzez opracowanie i uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru Parku lub ich niezbędną aktualizację,
- wzmocnienie promocji walorów miejsca oraz realne prognozowanie jej rozwoju gospodarczego wynikające z celowych działań na rzecz kompleksowego uporządkowania przestrzeni i przygotowania jej na przyjęcie znacznego ruchu turystycznego i eskalację wydarzeń kulturalnych i komercyjnych, a przede wszystkim wzrost prestiżu,

2. W przypadku zaniechania utworzenia parku oczekiwać można ujawnienia się takich zjawisk jak:

- nasilenie się procesów dezintegracji społecznej i wzrostu anonimowości podmiotów działających w obszarze,
- niepełne wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczo-kulturowo-krajobrazowych w sterowaniu rozwojem przestrzennym i społeczno-gospodarczym,
- spowolnienie lub stagnacja działań na rzecz podniesienia wiedzy i świadomości pro-krajobrazowej mieszkańców i władz,
- umacnianie się anonimowości i nieczytelności intencji grup inwestorskich, a nawet pogłębienie się braku informacji i rozeznania na ten temat zarówno grup społecznych jak i władz,
- pozostanie przy obecnych, często stereotypowych i nieatrakcyjnych formach realizacji partycypacji społecznej w kształtowaniu polityki rozwojowej i oddalenie idei rozwoju społeczeństwa obywatelskiego,
- tworzenie warunków sprzyjających niekontrolowanym lub pozostającym pod ograniczoną kontrolą procesom inwestorskim w cennych pod względem kulturowym i krajobrazowym terenach,
- tworzenie warunków sprzyjających przypadkowości decyzji dotyczących rozwoju przestrzennego lub popełniania błędów w odniesieniu do potrzeb ochrony krajobrazu kulturowego lub przyrodniczego (w przypadku braku czytelnie sformułowanych i prawnie zagwarantowanych zasad rozwoju),
- rozproszenie faktycznych przychodów mieszkańców oraz samorządu i w konsekwencji spowolnienie ich napływu (lub co najmniej brak czytelnego impulsu dla dodatkowego, planowego ich wzrostu).

Jakże wymownie na tle powyższych scenariusz brzmią słowa Jana Gwalberta Pawlikowskiego, że budzenie w ludności pewnego terytorium świadomości jej cech odrębnych i poszanowania dla tych cech jest szkołą patriotyzmu. Tworzenie parków kulturowych, jest jednym z elementów szerokiego działania określanego jako zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu. Poligonem dla idei zintegrowanej ochrony w pierwszym rzędzie powinny być i są *de facto* w wielu przypadkach parki krajobrazowe, w drugim – parki kulturowe, zgodnie z definicją zarówno przesłanek dla ich powołania jak i spodziewaną w przyszłości pragmatyką działania ich zarządów. Zintegrowana ochrona, a w ślad za nią – wielość i różnorodność form ochrony inspirująca lokalne inicjatywy, wydają się być nieuchronną koniecznością w pragmatyce realizacji zarówno zasady zrównoważonego rozwoju (zatem ochrony poprzez kształtowanie), jak i najnowszej przesłanki zawartej w regule ICCROM (Międzynarodowego Komitetu Ochrony i Restauracji Zabytków przy ONZ), która brzmi: „chronić kulturę – promować różnorodność”. Utworzenie parku kulturowego daje tę pożądaną szansę zapewnienia trwałej wartości i atrakcyjności lokalnego krajobrazu, jest swoistą „lokata”, w walucie najcenniejszej w dzisiejszych czasach, jaką stanowi przestrzeń ziemi wyrażająca się pięknem i harmonią krajobrazu. Park kulturowy jawi się na tym tle jako wręcz podręcznikowy „bank krajobrazowy”.

Plan ochrony – cele i charakterystyka dokumentu

Plan Ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta w Krakowie jest dokumentem samorządu miasta, określającym sposób gospodarowania: zarządzania i urządzania obszaru dawnej „starej” Nowej Huty – przede wszystkim w celu ochrony, częściowej renowacji i „dobrej kontynuacji” (za profesorami: Juliuszem Żórawskim i Januszem Bogdanowskim) postaci jego krajobrazu kulturowego.

Krajobraz, rozumiany jako fizjonomia kulturowego i przyrodniczego środowiska Nowej Huty, traktowany jest jako najbardziej dosłowna synteza wszystkich procesów, rozgrywających się na tym terenie w perspektywie historycznej, kształtujących jego współczesność i przyszłość. Krajobraz – jako wartość nadrzędna, przedmiot troski i ochrony, i równocześnie jako najbardziej dosłowny wizerunek Nowej Huty – jest po prostu podmiotem planu ochrony.

Plan ochrony wynika z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 roku (z późniejszymi zmianami). Jest wyrazem woli i determinacji samorządu co do ustanowienia zasad gospodarowania na obszarze Nowej Huty, bardziej precyzyjnych, niż wynikać to może z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Stworzenie i uchwalenie przez samorząd takich specjalnych zasad stosuje się na obszarach o wyjątkowych, występujących wspólnie, wartościach kulturowych i naturalnych, jako sposób wdrożenia zasad zintegrowanej ochrony i, szerzej, pełnej realizacji pryncypiów zrównoważonego rozwoju na tym niezwykle w swojej postaci krajobrazowej obszarze. Zgodnie z cytowaną ustawą, decyzją samorządu, otacza się go specjalną opieką, tworząc w jego obrębie park kulturowy.

Park kulturowy jest najwyższym wyrazem odpowiedzialności samorządu za powierzony mu obszar. Nie jest jedynie zbiorem zakazów i nakazów, lecz zapisem optymalizacji procesów, kształtujących krajobraz obszaru, objętego parkiem. Stanowi zapis diagnozy oraz prognozy dynamicznego kształtowania tegoż krajobrazu.

Plan ochrony skutkuje prawnie poprzez dokument prawa miejscowego, jakim jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – w przypadku Nowej Huty zbioru kilku takich planów. Stanowi motywację i równocześnie uszczegółowienie zapisów planu miejscowego w zakresie ochrony i kształtowania wizerunku miasta, jednak nie jest dokumentem tożsamym z planem miejscowym. Stanowi, dopuszczone prawem (ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), jego rozwinięcie i uszczegółowienie.

Plan ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta sporządzono w celu uzupełnienia zapisów Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego: „Centrum Nowej Huty”, „Dolina Dłubni-Krzyszawice”, „Dolina Dłubni – obszar sportu i rekreacji”, „Osiedle Krzyszawice”, „Mogiła II”, „Łąki Nowohuckie”, a w otoczeniu Parku Kulturowego: „Dolina Dłubni-Mogiła”, „Dla wybranych obszarów przyrodniczych Miasta Krakowa- Etap A obszar 192”, „Czyżyny-Łęg”, „Czyżyny – rejon ulicy Śliwkowej” „Stare Czyżyny”, „Marii Dąbrowskiej – Bieńczycka”, „Bieńczyce Osiedle” i „Bieńczyce – plac targowy”, „Bieńczyce – Park Rzeczny Dłubni” w zakresach, których nie uwzględniają, lecz i nie zakazują przewidziane ustawowo, zasady planowania i zagospodarowania przestrzennego, wg których powstają plany miejscowe.

Plan ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta po raz drugi na terenie Krakowa, w ślad za planem ochrony Parku Kulturowego Stare Miasto – sumuje spostrzeżenia i wnioski, wynikające z badań archiwalnych, bibliografii oraz prac terenowych, dotyczące stanu, tempa i kierunków przemian wyglądu Nowej Huty, fragmentu Krzesławic i Mogiły w otoczeniu klasztornego, po-cysterskiego krajobrazu – w postaci jednego, syntetycznego opracowania.

Plan po raz pierwszy dla tego obszaru uwzględnia w takiej skali i zakresie problem widoczności, zarówno „na” - jak i „z” obszaru Nowej Huty, a przede wszystkim niezwykle interesujących, wewnętrznych powiązań widokowych – i odpowiedzialności za ich utrzymanie, ochronę, korektę i właściwe kształtowanie. Jest to jeden z najistotniejszych elementów, odróżniających plan ochrony parku kulturowego od miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Plan po raz pierwszy uwzględnia problem równowagi ochrony substancji kulturowej i przyrodniczej Nowej Huty, w tym wartości przyrodniczych przestrzeni zielonych wewnątrz osiedli, świadomie zakładanych, ale też poddanych przez dziesięciolecia spontanicznemu przerośnięciu i „zdziczeniu”, głównie ze szkodą dla różnej wagi powiązań widokowych i kompozycyjnych układu urbanistycznego.

Plan jest też próbą zracjonalizowania stref oddziaływania decyzji konserwatorskich i architektoniczno-przestrzennych, tak, aby były one spójne dla organicznie jednolitych fragmentów miasta (np. proponuje się traktowanie ulic i placów łącznie z elewacjami otaczających ich bloków i zabudowań, a także dostępnymi z tychże ulic „przestrzeniami śródblokowymi” układów urbanistycznych). Dlatego też metoda podziału miasta na części elementarne oraz ich analiza jest odmienna od ogólnie przyjętej dla sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Plan ochrony jest też próbą ogólnego zdiagnozowania, prognozowania i kierunkowania przemian krajobrazu Nowej Huty w ujęciu dynamicznym. Nie jest więc analizą utrwalonego stanu aktualnego, statyczną oceną ich wartości i określeniem, równie statycznego, idealnego stanu docelowego, lecz próbą zdefiniowania procesów i ich konsekwencji.

Edukacja – perspektywiczne narzędzie ochrony

W dyskusji o nieuchronnych zmianach w systemie ochrony zabytków w Polsce coraz częściej powraca twierdzenie, iż oczekiwana jest jego ewolucja. Ma ona prowadzić do zmiany tradycyjnego modelu „opresji prawnej” opartego o zakazy i ograniczenia, których strażnikiem i szafarzem jest wyspecjalizowana administracja państwowa – służba konserwatorska. W nowym ujęciu istotą systemu miałyby być zarządzanie dziedzictwem opierające się na uzgodnionym współdziałaniu interesariuszy, którzy w związku z konkretnym obszarem lub obiektem mają interes faktyczny, prawny lub intencjonalny. Model ów miałby zapewnić funkcjonowanie zabytku w środowisku uwarunkowanym różnymi presjami społecznymi i ekonomicznymi, poprzez łączenie ochrony wartości zabytku z działaniami prorozwojowymi, oczywiście w duchu zasad zrównoważonego rozwoju. Tak rozumiane zarządzanie partycypacyjne pozostaje wciąż wartościowym postulatem, trudnym do wdrożenia w ramy systemu, które

wymaga przełamania ograniczeń wynikających z przyzwyczajzeń w praktyce życia publicznego. Sposobem na przełamanie barier jest upowszechnienie świadomości o wartości przedmiotu ochrony, celu działań i metodach temu służących, czyli szeroko rozumiana edukacja społeczna, która powinna prowadzić do poszerzania gremiów akceptujących i wspierających ochronę wyjątkowego miejsca. Plan ochrony parku kulturowego dostarcza treści, które mogą być użyteczne w sferze edukacji społecznej, przez upowszechnianie informacji o specyfice miejsca, potrzebach i możliwościach jego ochrony oraz celach strategicznych i narzędziach służących ich osiągnięciu.

Edukacja społeczna na temat wyjątkowej wartości zespołu urbanistycznego Nowej Huty powinna być prowadzona w wielu wymiarach. Jednym, można rzec globalnym, jest promocja wartości miejsca za pośrednictwem istniejących narzędzi systemowych. Są to uznanie za pomnik historii i wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Dzięki inicjatywie Urzędu Miasta Krakowa, przy zaangażowaniu Miejskiego Konserwatora Zabytków oraz Wydziału Kultury i Dziedzictwa Narodowego UMK został sporządzony wniosek o uznanie układu urbanistycznego Nowej Huty za pomnik historii. Procedura weryfikacji wniosku trwa. Przygotowane jest również zgłoszenie Nowej Huty na Listę informacyjną Światowego Dziedzictwa, czyli listę oczekujących na rozpatrzenie właściwego wniosku o uznanie za miejsce światowego dziedzictwa. Obydwa wnioski i towarzyszące im działania Gminy Miejskiej Kraków służą upowszechnieniu wiedzy o znaczeniu Nowej Huty, jako zespołu zabytkowego i historycznego w skali globalnej i krajowej oraz stanowią o wzmacnianiu prestiżu miejsca.

Kolejnym wymiarem edukacji społecznej winny być działania skierowane na społeczność Krakowa oraz przybywających tu turystów. Działalność ta prowadzona jest przez touroperatorów proponujących wycieczki i zwiedzanie Nowej Huty oraz przez placówki muzealne i instytucje kultury rozmieszczone w Nowej Hucie. Szczególna rola w tym zakresie przypada Muzeum Nowej Huty – oddziałowi Muzeum Krakowa wraz z trasą turystyczną „Podziemna Nowa Huta” (Etap I: schron pod ZSM nr 3 na os. Szkolnym 37 udostępniono zwiedzającym od 1 marca 2019 r.), Ośrodkowi Kultury im. C. K. Norwida z Pracownią Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty na czele, Nowohuckiemu Centrum Kultury, osiedlowym domom kultury, czy Małopolskiemu Stowarzyszeniu Miłośników Historii „Rawelin”. Dopelnieniem tych działań, obok klasycznej aktywności wystawienniczej, muszą być wydarzenia typu Europejskie Dni Dziedzictwa, Małopolskie Dni Dziedzictwa, Noc Muzeów, Spacer po Nowej Hucie czy cykliczna akcja Zajrzyj do Huty, stałe udostępnianie podziemnych schronów (Muzeum Nowej Huty – trasa turystyczna i „Rawelin” – schrony pod Szpitalem im. Stefana Żeromskiego i dwoma budynkami Centrum Administracyjnego huty stali), terenów Kombinatów czy, dla równowagi, mogiłskiego klasztoru lub nowohuckich dworów i pałaców. Wspomniane placówki – instytucje kultury i stowarzyszenie – wypracowują narracje przybliżające Nową Hutę tak przybyłym, jak i kolejnym pokoleniom krakowian.

Inicjatywą, której znaczenie trudno przecenić, jest koncepcja budowana w oparciu o Muzeum Historyczne Miasta Krakowa - Muzeum Rozproszonego Nowej Huty. Ma to być rodzaj eko-muzeum (muzeum rozproszonego), materializacja idei która w Europie pojawiła się w latach 60. XX w. Jej celem jest zachowanie i prezentacja dziedzictwa historycznego, kulturowego i przyrodniczego danego regionu w naturalnym kontekście. Rozproszone w terenie obiekty,

zachowane w oryginalnym miejscu, którym często nadaje się nowe funkcje, stają się stacjami muzeum, połączonymi siecią szlaków tematycznych. Opiekunami poszczególnych stacji są różne instytucje oraz członkowie lokalnej społeczności, którzy współpracują ze sobą pod wspólnym znakiem, każdy zgodnie z profilem swojej działalności. Dzięki temu muzeum rozproszone oferuje turystom różnorodne formy aktywności: zwiedzanie wystaw tematycznych, udział w warsztatach i zajęciach interaktywnych, rekreację na świeżym powietrzu oraz różnego rodzaju imprezy cykliczne. Taka forma muzeum nie tylko sprzyja zachowaniu dziedzictwa oraz kompleksowej edukacji o regionie, ale także przyczynia się do zacieśniania więzi w regionie oraz rozwijania partnerskiej współpracy przy prowadzeniu działalności w oparciu o współpracujące ze sobą instytucje, co daje szansę na rewitalizację zaniedbanych terenów, zwłaszcza postindustrialnych, które często stają się terenem ekomuzeum. Partnerami przedsięwzięcia w Nowej Hucie są: Muzeum Nowej Huty – oddział Muzeum Krakowa, Arcelor-Mittal Poland S.A Oddział w Krakowie, Opactwo Cystersów i kościół Świętego Bartłomieja w Mogile, Nowohuckie Centrum Kultury, Krakowski Oddział MHP, Młodzieżowy Dom Kultury FORT 49 „Krzesławice”, Założenie pałacowo-parkowe Kościelniki, Muzeum Czynu Zbrojnego (os. Górali 23), Stowarzyszenie Łąki Nowohuckie, Ośrodek Kultury im. Cypriana Kamila Norwida, Muzeum Archeologiczne w Krakowie - Oddział w Nowej Hucie – Branicach, Klub C-2 Południe Cafe (w Ośrodku Kultury im. Cypriana Kamila Norwida), Stowarzyszenie „Nowy Hutnik 2010”, Stowarzyszenie Przyjaciół Łuczanowic - Dwór Mycielskich i cmentarz kalwiński w Łuczanowicach, Kościół Świętego Grzegorza Wielkiego w Ruszczy, Kościół Świętego Wincentego w Pleszowie, Fabryka Philip Morris International (PMI) w Polsce, Klub Kombinator, Nowohucka Biblioteka Publiczna w Krakowie, Ośrodek Kultury Kraków - Nowa Huta (os. Zgody 1), Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie, Teatr Ludowy, Teatr Łąźnia Nowa, Hutniczo-Miejski Oddział PTTK w Krakowie, Stowarzyszenie Sympatyków Zesławic i Okolicy „Bez Granic”, Stowarzyszenie Przyjaciół Nowej Huty, Małopolski Instytut Kultury. Już liczba współdziałowców przedsięwzięcia ukazuje wagę projektu i jego potencjał edukacyjny i dokumentacyjny.

Kolejny poziom edukacji, to edukacja adresowana bezpośrednio ku mieszkańcom dzielnicy, zwłaszcza najmłodszym, w celu utrzymania tożsamości miejsca i budowania świadomości jego wartości. To niezbędne ogniwo przekazu międzypokoleniowego, który rozgrywa się w sferze prywatnej w domach i w sferze publicznej w oparciu o placówki szkolne. W tym wymiarze optymalnym byłby powrót do projektu „ścieżki regionalnej” w nauczaniu humanistycznym w szkołach, a przy braku systemowych możliwości takich rozwiązań, do inicjowania działań ukierunkowanych na pogłębianie znajomości swej „małej ojczyzny”.

Diagnoza zawarta w prezentowanym Planie ochrony, może być materiałem źródłowym, dla konstruowania kolejnych scenariuszy edukacyjnych na temat Nowej Huty.

Podstawa opracowania

Materiały wyjściowe

1. Podkłady kartograficzne dostarczone przez Zleceniodawcę.
2. Ortofotomapy dostarczone przez Zleceniodawcę.
3. Model przestrzenny z Instytutu Geodezji i Kartografii Numeryczny Model Terenu (NMT) i Numeryczny Model Pokrycia Terenu (NMPT), wykonany na podstawie danych udostępnionych przez Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej (arkusze w układzie współrzędnych płaskich prostokątnych „1992”, arkusze: M-34-65-C-a-3-3, M-34-65-C-a-3-4, M-34-65-C-a-4-3, M-34-65-C-c-1-1, M-34-65-C-c-1-2, M-34-65-C-c-1-3, M-34-65-C-c-1-4, M-34-65-C-c-2-1, M-34-65-C-c-2-3).
4. Dokumenty konserwatorskie:
 - decyzja OZKr-IV/AS/69/2004 Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 30 grudnia 2004 r. o wpisie do rejestru zabytków, nr A-1132 – urbanistycznego układu dzielnicy Nowa Huta w Krakowie jako reprezentatywnego przykładu urbanistyki socrealizmu w Polsce;
 - decyzja rej. nr A-20 o wpisie klasztoru w Mogile z 7 marca 1930 r. (aktualnie A-1277/M) oraz decyzja rej. nr A-1314/M z 5 listopada 2012 r. o wpisie otoczenia klasztoru;
 - decyzja rej. nr A-693 z 28 marca 1986 r. o wpisie do rejestru zabytków domu przy ul. Klasztornej 11 w Mogile;
 - decyzja rej. nr A-13 z 7 marca 1930 r. o wpisie kościoła Świętego Bartłomieja (aktualnie A-647/M);
 - decyzja rej. nr A-330 z 21 marca 1983 r. o wpisie dworku i parku w Krzesławicach (aktualnie A-A-638);
 - decyzja rej. nr A-1025 z 25 lutego 1977 r. o wpisie kościoła w Krzesławicach (przeniesiony z Jawornika);
 - decyzje nr rej. A-1431/M z 27 kwietnia 2015 r. o wpisie budynków przy Placu Centralnym im. R. Regana I budynku dawnego kina „Światowid”; decyzja nr rej. A-1430/M z 29 maja 2015 r. o wpisie os. Centrum E1;
 - Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Krakowa.
5. Wybrane dokumentacje:
 - Komorowski W., *Urbanistyka i architektura Nowej Huty 1949-1959*, „Rocznik Krakowski”, t. 71, Kraków 2005.
 - Komorowski W., *Urbanistyka i architektura Nowej Huty lat pięćdziesiątych. Historia i współczesność*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.
 - Komorowski W., *Urbanistyka Nowej Huty – problem konserwatorski*, (w:) *Uczyć się od Moskwy? Architektura i Urbanistyka socrealizmu. Dialog o zabytkach Warszawa – Berlin 2011. Dokumentacja*, s. 172-181, Berlin 2012.
 - Komorowski W., *Wartości kulturowe Nowej Huty. Urbanistyka i architektura*, „Zeszyty Krzysztoforskie”, t. 2.
 - Komorowski W.: *Nowa Huta – zabytek socrealizmu*. „Krakowska Teka Konserwatorska”, T.I, Kraków 2000.
 - Komorowski W.: *Plac Centralny w Nowej Hucie. Studium konserwatorskie*. mps.

Kraków 1996.

- Komorowski W.: *Studium kolorystyki obiektów architektonicznych w najstarszej partii Nowej Huty*. mps. Kraków 2004.
- Komorowski W.: *W obronie Nowej Huty*. „Spotkania z Zabytkami”, 1986, nr 3.
- Komorowski W.: *Wnętrza użyteczności publicznej Nowej Huty czasów realizmu socjalistycznego (1949–1956)*. Ewidencja i wytyczne konserwatorskie. mps. Kraków 2001
- Mierzwa T., Semik S., *Atomowa groza. Schrony w Nowej Hucie*, Kraków 2015

6. Wykaz dokumentów planistycznych i strategicznych związanych z ochroną planistyczną Nowej Huty¹⁰

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Obszaru Strategicznego Kraków-Wschód**, 1996-1998, opracował Stanisław Juchnowicz z zespołem pracowni projektowej Ośrodka Kształcenia Urbanistów Politechniki Krakowskiej. Studium powstało w związku z uchwalonym przez Radę Miasta Krakowa (RMK) w 1994 r. *Miejscowym planem ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Krakowa*, opracowanego w zespole pod kierunkiem Zygmunta Ziobrowskiego. Obejmuje dzielnice XVII i XVIII oraz niewielkie fragmenty dzielnic XIV i XVI. W obrębie najstarszej części Nowej Huty studium postuluje podjęcie rewaloryzacji placu Centralnego, a na terenie przylegającym doń od południa założenie zespołu parkowego, nawiązujące do pierwotnej koncepcji Tadeusza Ptaszyckiego i Stanisława Juchnowicza. Realizację drugiego postulatu, odbiegającą nieco od pierwotnego założenia, bowiem zakładającą minimalną jedynie ingerencję, stanowi urządzenie Użytku Ekologicznego Łąki Nowohuckie, zgodnie z uchwałą RMK z 7 maja 2003 r. według projektu Stanisława Juchnowicza, objętego ochroną prawną na mocy ustawy o ochronie przyrody.
- **Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego Miasta Krakowa**, 2003, opracowane w Oddziale Planowania Przestrzennego Wydziału Architektury i Urbanistyki UMK przez zespół pod kierunkiem Roberta Kuzianika (w związku z ustaleniem uwarunkowań rozwoju Krakowa, przygotowanych pod kierunkiem Zygmunta Ziobrowskiego). *Studium...* w wersji elektronicznej stanowi załącznik do niniejszej dokumentacji.
- **Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego Miasta Krakowa**, opracowana przez Biuro Planowania Przestrzennego UMK pod kierunkiem prof. dr. hab. arch. Jana Macieja Chmielewskiego. Dokument ten nie jest jeszcze ostatecznie zatwierdzony. Uchwalenie *Zmiany Studium* zaplanowane jest na czwarty kwartał 2013 r. Dokument w wersji elektronicznej stanowi załącznik do niniejszej dokumentacji.
- **Lokalny Program Rewitalizacji „starej” Nowej Huty**, 2008, opracował zespół w składzie Grażyna Adamczyk-Arns, Anna Wojnarowska, Ewa Feresztyn, Florian Hultsch, Frank Hultsch ze firmy BIG-STÄDTEBAU GmbH (studium powstało w związku z uchwałą nr XCII/926/05 Rady Miasta Krakowa 26 października 2005 r. w sprawie przystąpienia do opracowania Miejskiego Programu Rewitalizacji Krakowa – Lokalnego Programu Rewitalizacji). Program obejmuje obszar, do którego odnosi się decyzja Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 30 grudnia 2004 r. o ochronie układu urbanistycznego Nowej Huty oraz teren Łąk Nowohuckich. Program jest dokumen-

¹⁰ Wg. materiałów Urzędu Miasta Krakowa.

tem z zakresu polityki społecznej, ekonomicznej i administracyjnej, nie zawiera wytycznych o charakterze urbanistycznym i architektonicznym w aspekcie ochrony konserwatorskiej. *Lokalny Program...* w wersji elektronicznej stanowi załącznik do niniejszej dokumentacji.

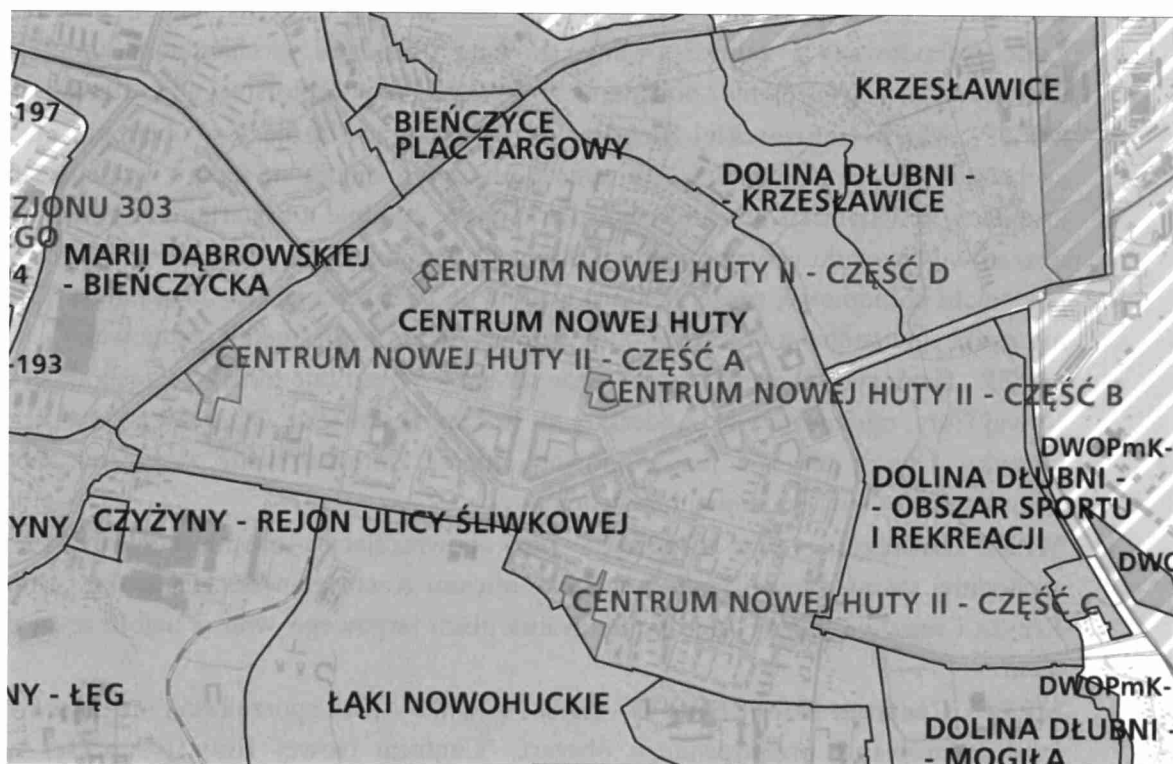
- **MPZP „Centrum Nowej Huty”** - obowiązujący miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego przyjęty Uchwałą Nr XCII/1362/13 Rady Miasta Krakowa z dnia 4 grudnia 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „CENTRUM NOWEJ HUTY” w Krakowie – uchwała ogłoszona w dzienniku urzędowym województwa małopolskiego z dnia 16 grudnia 2013 r. poz. 7596. Plan obejmuje centralną, najstarszą część krakowskiej dzielnicy Nowa Huta. Obszar ten posiada kluczowe znaczenie w strukturze przestrzennej miasta, objęty jest ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków miasta Krakowa, przewidziany jest również do realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji „starej” Nowej Huty. Plan miejscowy określa zasady zagospodarowania przestrzennego uwzględniające zasady ochrony wartości kulturowych, ma pozwolić na skuteczne działania rewitalizacyjne, oraz umożliwić rozwój tej części miasta jako centrum miejskiego, pełniącego różnorodne funkcje publiczne i komercyjne.
- **MPZP „Dolina Dłubni-Krzyszlawice”** – plan obowiązujący – obejmuje teren po północnej stronie Nowej Huty, zawierający się pomiędzy rzeką Dłubnią, al. Solidarności, ul. Bulwarową i ul. Kocmyrzowską. Plan uwzględnia ochronę wartościowych terenów i elementów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych poprzez regulację gabarytów zabudowy, wskazania dotyczące kształtowania zieleni wysokiej, a także poprzez oznaczenie najistotniejszych powiązań widokowych. Na terenach przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową obowiązuje zabudowa niska jedno- i wielorodzinna.
- **MPZP „Dolina Dłubni – obszar sportu i rekreacji”** – plan obowiązujący – obejmuje teren po wschodniej stronie Nowej Huty, zawierający się pomiędzy rzeką Dłubnią, al. Solidarności, ul. Bulwarową, ul. Ptaszyckiego i ul. Ujastek. Zdecydowana większość tego obszaru posiada wartości przyrodnicze i krajobrazowe i prawie w całości przeznaczona jest na tereny zieleni urządzonej parkowej lub związanej ze sportem i rekreacją.
- **MPZP „Dolina Dłubni – Mogiła”** – plan obowiązujący – obejmuje teren po południowo-wschodniej stronie Nowej Huty, zawierający się pomiędzy ul. Ptaszyckiego, ul. Na Niwach, rzeką Wisłą oraz wałem przeciwpowodziowym rzeki Dłubni i Wisły. Cały obszar przeznaczony jest na tereny zieleni urządzonej oraz związanej ze sportem i rekreacją, a także na tereny rolnicze.
- **MPZP „Bieńczyce – Park Rieczny Dłubni”** – plan obowiązujący – zawiera się pomiędzy ulicami Fatimską, Makuszyńskiego, Podrzeczem oraz Kocmyrzowską. Objęcie tego terenu miejscowym planem stanowi kontynuację działań planistycznych dla doliny rzeki Dłubni i pozwala ona na zapewnienie ciągłości systemu zieleni miejskiej w tym rejonie. Poza terenami zielonymi położonymi w systemie parku rzeczny obszar planu obejmuje wschodnią część osiedla Bieńczyce, m.in. tereny ogrodów działkowych. Plan miejscowy poprzez swoje zapisy zapewnia zachowanie terenów zieleni publicznej, lokalnego gabarytu zabudowy oraz prawidłową obsługę komunikacyjną obszaru z uwzględnieniem odpowiedniej ilości miejsc parkingowych. Ważnym elementem tego terenu jest zespół dawnego Młyna Mechanicznego przy ul. Kocmyrzowskiej oraz zabudowa w centrum dawnej wsi Bieńczyce, związana z dawnym zespołem dworskim.

- **MPZP „Osiedle Krzesławice”** – plan obowiązujący – obejmuje teren po północnej stronie Nowej Huty, ograniczony ulicami: Kocmyrzowską, Łowińskiego, Ujastek, al. Solidarności i rzeką Dłubnią. Celem planu jest – w oparciu o zachowaną tożsamość osiedla Krzesławice – ukształtowanie zespołu zabudowy mieszkalnej o uporządkowanym układzie funkcjonalnym oraz wysokich wartościach kompozycyjnych i przyrodniczo-kulturowych. Na terenie tym znajdują się cenne, zabytkowe obiekty – dworek Jana Matejki oraz kościół pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego, dla których poza ochroną samej zabytkowej substancji, wprowadzono ochronę widoku oraz konieczność harmonijnego kształtowania ich otoczenia, a także zakaz wznoszenia zabudowy konkurencyjnej. W planie również wyznaczono ochronę kulturową historycznej wsi Krzesławice. Na terenach przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową obowiązuje zabudowa niska jedno- i wielorodzinna.
- **MPZP „Dla wybranych obszarów przyrodniczych Miasta Krakowa – Etap A” obszar 192** – plan obowiązujący – zajmuje obszar po wschodniej stronie Nowe Huty. Obszar 192 jest jednym z terenów wchodzących w skład wielkiego i kompleksowego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obejmującego swoim obszarem najcenniejsze tereny przyrodnicze Krakowa, wymagającej ze względu na swój charakter szczególnej ochrony.
- **MPZP „Mogila II”** – plan obowiązujący – zajmuje obszar po południowej stronie Nowej Huty. Znajduje się tutaj niezwykle cenny dla dziedzictwa kulturalnego XIII-wieczny klasztor oo. Cystersów oraz kościół pw. Świętego Bartłomieja, a także zespół Szpitala im. S. Żeromskiego, będący elementem układu urbanistycznego Nowej Huty. Na tym terenie położona jest także XIX-wieczna, zabytkowa Willa Rogozińskich wraz z parkiem. Obszar ten obejmuje unikatowy fragment dawnej podmokłej puszczy tzw. Lasek Mogilski. Posiadają one nie tylko duże znaczenie przyrodnicze, ale jednocześnie stanowią tradycyjne tereny rekreacyjne o charakterze ogólnomiejskim. Plan wprowadza regulacje koordynujące zagospodarowanie, ponieważ spontaniczna i sukcesywna zabudowa terenów otwartych, wynikająca z presji inwestorów i właścicieli, skutkuje degradacją najcenniejszych przyrodniczo obszarów i w konsekwencji spadkiem atrakcyjności Miasta.
- **MPZP „Łąki Nowohuckie”** – plan obowiązujący – obejmuje tereny po południowej stronie Nowej Huty. Obszar "Łąki Nowohuckie" stanowi szczególnie cenny przyrodniczo element systemu zieleni miejskiej. Należy do priorytetowych obszarów, dla których Miasto sporządziło plany miejscowe w celu ochrony najwyższych wartości przyrodniczych i krajobrazowych. Wejście w życie MPZP "Łąki Nowohuckie" umożliwi realizację polityki przestrzennej Miasta, której jednym z celów jest zachowanie równowagi przyrodniczej. Zapisy planu chornią obszary cenne przyrodniczo przed niepożądaną zabudową oraz umożliwiają zachowanie wartości przyrodniczych i krajobrazowych.
- **MPZP „Czyżyny-Łęg”** – plan obowiązujący – obejmuje tereny po południowej stronie Nowej Huty, zawiera m.in. dawną wieś Łęg oraz duże obszary przemysłowe i poprzemysłowe. Jest to plan o charakterze porządkującym istniejące i przyszłe procesy zagospodarowania terenu i jednocześnie aktywizującym procesy inwestycyjne i przekształcenia terenu. Pozwoli on na skuteczne przeciwdziałanie procesom degradacji przestrzeni i postępującej dekapitalizacji zabudowy. Plan m.in. reguluje zasady zagospodarowania terenu m.in. wytwórni papierosów Philip Morris.
- **MPZP „Czyżyny – rejon ulicy Śliwkowej”** – plan obowiązujący – obejmuje teren po południowo-zachodniej stronie Nowej Huty. Plan ten dostosowuje zapisy obowiązującego

miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru "Czyżyny - Łęg" do zapisów zmiany Studium. Rozwój zabudowy usługowej o charakterze ponadlokalnym i metropolitalnym na przedmiotowym obszarze stanowi ważny krok w kierunku przekształcenia i rewitalizacji tego rejonu Miasta.

- **MPZP „Stare Czyżyny”** – plan obowiązujący – obejmuje tereny po południowo-zachodniej stronie Nowej Huty, ograniczony al. Jana Pawła II oraz al. Pokoju oraz Parkiem Lotników. Obszar planu, zawierający m.in. dawną wieś Czyżyny, jest w przeważającej części zabudowany i zainwestowany, głównie obiektami o charakterze mieszkalnym i usługowym, w tym również obiektami Miejskiego Przedsiębiorstwa Oczyszczania.
- **MPZP „Marii Dąbrowskiej-Bieńczycka”** – plan obowiązujący – obejmuje obszar po zachodniej stronie Nowej Huty. W ramach obszaru znajdują się tereny wymagające przekształceń, rewitalizacji i rehabilitacji, dla których, zgodnie z kryteriami zakwalifikowania obszarów Miasta do obszarów priorytetowych. Plan miejscowy umożliwi wykorzystanie potencjału południowej części obszaru wzdłuż ul. Bieńczyckiej i al. Jana Pawła II, tworzenie atrakcyjnej architektonicznie obudowy ww. ulic i rozwój funkcji usługowej.
- **MPZP „Bieńczyce Osiedle”** – plan obowiązujący – obejmuje tereny po zachodniej stronie Nowej Huty, ograniczony al. Anderska, ul. Kocmyrzowską, ul. Okulickiego oraz ul. Mikołajczyka. Obszar ten jest już w głównej mierze zainwestowany zespołami zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej oraz usługowej.
- **MPZP „Bieńczyce – plac targowy”** – plan obowiązujący – obejmuje niewielki teren po zachodniej stronie Nowej Huty, pomiędzy ulicami Kocmyrzowską, Fatimską i Obrońców Krzyża i reguluje zasady zagospodarowania placu targowego wraz z najbliższym otoczeniem.
- **MPZP „Centrum Nowej Huty II– część A, B, C”** – plan sporządzany – Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru "Centrum Nowej Huty II - części A, B, C" umożliwi rozbudowę placówek oświaty, zlokalizowanych na obszarze historycznego centrum Nowej Huty. Realizacja tych inwestycji wpłynie na poprawę warunków nauki oraz poszerzenie oferty edukacyjnej Miasta, a także przyczyni się do rozwoju dzielnicy. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego ustali w tym celu nowe zasady zagospodarowania przestrzennego, uwzględniając konieczność ochrony walorów architektonicznych i urbanistycznych, a także zieleni
- **MPZP „Centrum Nowej Huty II– część D”** – plan sporządzany – Sporządzany miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru "Centrum Nowej Huty II - część D" obejmuje działki nr 95 i 214 obr. 50 Nowa Huta, o powierzchni 0,4 ha, na których zlokalizowany jest budynek na os. Teatralnym 19
- **MPZP „Kombinat”** – plan sporządzany - Plan miejscowy obszaru "Kombinat" będzie pełnić funkcje porządkującą i inwestycyjną. Umożliwi on przeprowadzenie procesów rewitalizacji i rewaloryzacji terenów poprzemysłowych, wpłynie na zasady modernizacji istniejących zakładów przemysłowych, a także stworzy możliwości rozwoju założeń związanych z projektem strategicznym "Kraków–Nowa Huta Przyszłości". Dynamiczny rozwój oraz zmiana dominującej funkcji przemysłowej i produkcyjnej, jak również przebudowa ul. Igołomskiej wraz z realizacją kolejnych etapów projektu "Kraków – Nowa Huta Przyszłości" stanowić będzie impuls do rozwoju tego rejonu miasta
- **MPZP „Łowińskiego”** – plan sporządzany – Plan miejscowy obszaru "Łowińskiego" obejmuje tereny, których rozwój w znacznym stopniu zdeterminowany jest przez działal-

ność huty i zakładów produkcyjnych zlokalizowanych w jej otoczeniu. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru "Łowińskiego" będzie pełnić funkcje porządkującą i inwestycyjną. Umożliwi on przeprowadzenie procesów rewitalizacji i rewaloryzacji na terenach zlokalizowanych w tej części miasta.

Schemat pokrycia terenu miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (stan: wrzesień 2019 r.).

Granice PK Nowa Huta uzasadnienie delimitacji w świetle rozważanych wariantów

Ulica Kocmyrzowska, lata dwudzieste XX w. (po prawej stronie toru tzw. Kocmyrzówki) za: *Czas zatrzymany. Fotografie z terenów Nowej Huty i okolic oraz wybór tekstów.* red. Adam Gryczyński, Kraków 2006.

Nowa Huta ma niepowtarzalny, odrębny od „starego” Krakowa charakter, zauważalny i jednoznaczny, doceniany w coraz większym stopniu przez odbiorców na różnym poziomie percepcji. Obszar opracowania obejmuje zespół

urbanistyczny Nowej Huty z 2 połowy XX w. oraz przylegające doń stare układy zabudowy wsi Krzesławice (pn.-wsch.) oraz Mogiła (wsch.). To obszar wchodzący w skład Dzielnicy XVIII Krakowa, stanowiący najstarszy fragment dawnej dzielnicy administracyjnej Huta, zwany potocznie Starą Hutą lub też Starą Nową Hutą¹¹. Obszar opracowania jest szerokim *plateau*, opadającym łagodnie w kierunku wschodnim ku Dłubni, płynącej od podnóża wzgórz krzesławickich i wzniesienia pleszowskiego, ograniczonym od południa skarpią dawnego zakola Wisły (tzw. wiśliska), na którego terenie znajduje się obecnie Użytek Ekologiczny Łąki Nowohuckie (o powierzchni 57 ha).

Pola wsi Mogiła, lata dwudzieste; zbiory MHK

Obszar parku kulturowego wyznaczony granicami przebiegającymi jak następuje: od ronda Czyżyńskiego ulicą Bieńczyką do ronda Kocmyrzowskiego im. ks. Józefa Gorzelanego (z wyłączeniem układu drogowego ronda Czyżyńskiego). Dalej (ok. 900 m) ul. Kocmyrzowską

do skrzyżowania z ul. Bulwarową. Ulice Bieńczycka i Kocmyrzowska są częścią drogi wojewódzkiej 776. Od skrzyżowania ulic Kocmyrzowskiej i Bulwarowej, granica Parku Kulturowego (dalej: PK) Nowa Huta biegnie ulicą Bulwarową (z niewielkimi odstępstwami wynikającymi z granic działki 160/14) do skrzyżowania z ul. Stanisława Wojciechowskiego. Dalej granica biegnie jej odcinkiem jezdnym do mostku na Dłubni, a dalej drogą pieszą wytyczoną

¹¹ Lempart M.: *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Krzesławice.* Kraków 2011; Lempart M.: *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Mogiła.* Kraków 2012.

na działkach do skrzyżowania z ul. Melchiora Wańkowicza. Ulicą Wańkowicza w kierunku południowym do al. Solidarności. Dalej proponowaną granicą objęta jest oś widokowo-komunikacyjna al. Solidarności do Centrum Administracyjnego zakładów metalurgicznych Arcelor Mittal Poland (wcześniej Huta im. T. Sendzimira, dawniej im. Lenina), z dwoma budynkami administracyjnymi (usytuowanymi na działkach ewidencyjnych nr 1/601 i 1/610 obr. 20 jedn. ewid. Nowa Huta) oraz placem oznaczonym numerem ewidencyjnym 32/5 włącznie, jako elementami zamykającymi kompozycję.

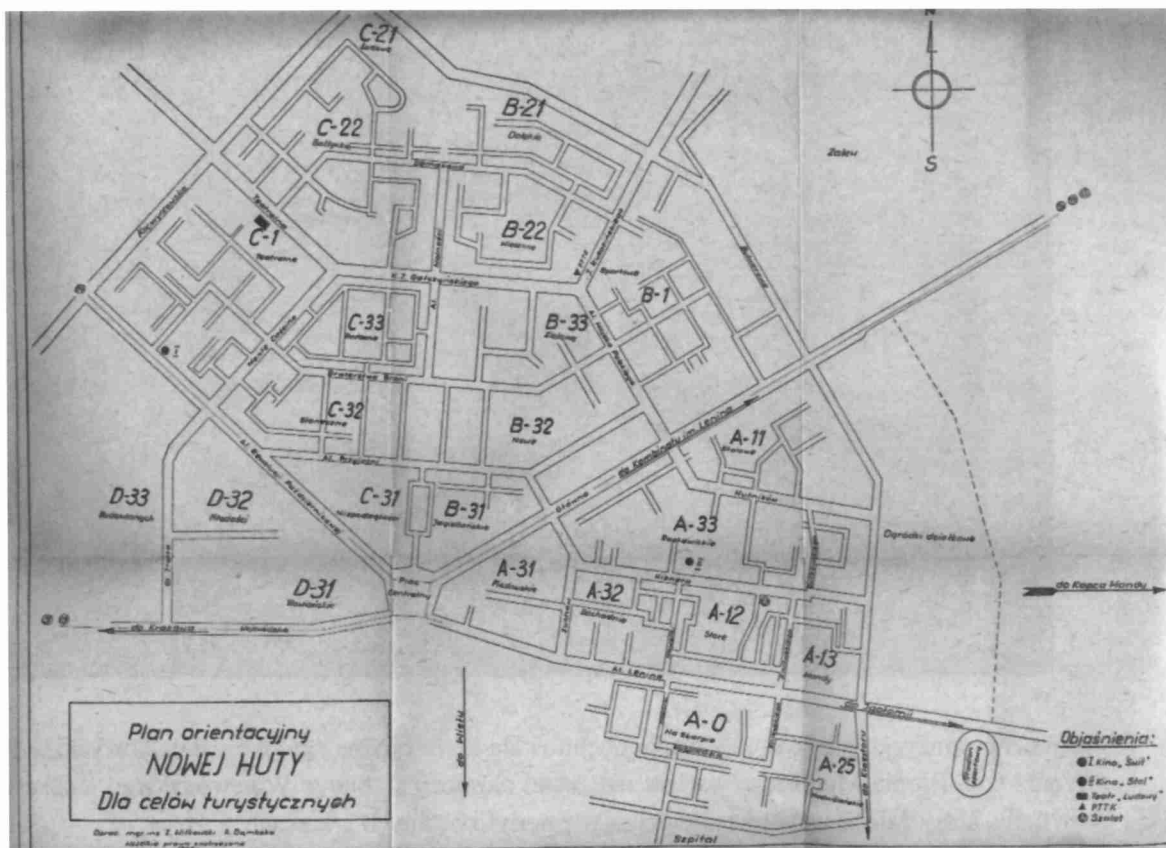
Dalej granica powraca na ul. Bulwarową i biegnie nią do skrzyżowania z al. Jana Pawła II. Dalej granicą PK są północne granice działek 610, 611, 612/3, 612/4, 612/8, 612/9 biegnące wzdłuż południowej pierzei ul. Tadeusza Ptaszycykiego. Od narożnej działki 612/9 granica skręca prostopadłe ku Wiśle, za wschodnią granicę opracowania mając granice działek 612/9, 612/11, 604, 575, 576, 578, 579, 580 i 581. Dalej granica biegnie po wschodniej stronie terenu opactwa OO. Cystersów w Mogile do ul. Żaglowej. Ulicą Żaglową granica dochodzi do ul. Klasztornej i dalej nią do skrzyżowania z ul. Odmętową. Dalej, wzdłuż początkowego odcinka ulicy, biegnie południowymi granicami działek 245/2, 245/1 oraz 246/54 obr. 47 jedn. ewid. Nowa Huta (teren szpitala im. Stefana Żeromskiego). Dalej granica biegnie ku zachodowi, ścieżką pieszo-rowerową wytrasowaną na brzegu Skarpy Nowohuckiej.

28

Od działki 28/20, w południowo-wschodnim narożnik os. Centrum E, granica biegnie naturalną, południową granicą Skarpy aż do północnej granicy działki 20/48. Dalej granica idzie ulicą Padniewskiego do skrzyżowania z ulicą Piotra Tomickiego, a tą ostatnią dochodzi do al. Jana Pawła II na skrzyżowaniu z ulicą gen. Boruty-Spiechowicza. Kolejny odcinek granicy Parku Kulturowego biegnie aleją Jana Pawła II do Ronda Czyżyńskiego (z wyłączeniem układu drogowego ronda Czyżyńskiego). **UWAGA:** Wszystkie wymienione ciągi komunikacyjne,

które tworzą granice zewnętrzne układu urbanistycznego, są objęte wpisem do rejestru zabytków w granicach pasa drogowego włącznie.

Uzasadnienie:

Granica południowa opracowania to połączenie (na odcinku Rondo Czyżyńskie – skrzyżowanie z ul. Piotra Tomickiego) historycznego traktu drogowego wiodącego z Krakowa do Sandomierza oraz naturalnego, w relatywnie niewielkim stopniu przekształconego odcinka Skarpy Nowohuckiej. Granice wyznaczone na terenie dawnej wsi Mogiła obejmują najważniejsze obiekty i zespoły oraz związane z nimi fragmenty krajobrazu cysterskiego. Początkowy odcinek ul. Bulwarowej pokrywa się z historyczną drogą do Krzesławic, jednak po kilkuset metrach historyczny szlak skręcał ku dolinie Dłubni, a dzisiejsza ul. Bulwarowa stanowi fragment wachlarzowego układu urbanistycznego. W Krzesławicach granice poprowadzono tak, by chronić najistotniejsze elementy: dwór i park Jana Matejki, błonie nad Dłubnią, zabudowę wsi wraz z drewnianym kościołem. Od strony zachodniej granicę opracowania wytyczają ulice, dawne drogi, wzdłuż których biegła jeszcze niedawno linia kolejowa Kraków – Kocmyrzów. Drogę do Kocmyrzowa wytyczono w latach czterdziestych XIX w., a linia kolejowa powstała z inicjatywy do Towarzystwa Akcyjnego Kolei Lokalnej Kraków – Kocmyrzów. Obszar PK w całości zawiera założenie urbanistyczne nowego miasta Nowa Huta.

Pierwsza propozycja granic opracowania obejmowała także obszar ogródków działkowych nad Dłubnią oraz tzw. Błonia Mogiłskie; wariant ten został okrojony w biurze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który zalecił ustanowienie parku w zmodyfikowanych granicach.

30

Załącznik do umowy przekazany przez Urząd Miasta Krakowa- Granice PK

KOREKTA ZAŁOŻONEGO PRZEBIEGU GRANICY PK NH:

W założeniach przyjęto wariant zaproponowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, różniący się od realizowanego przez zespół w części południowej. Propozycja WKZ nie obejmowała osiedla Centrum E oraz terenów parkowych pomiędzy Nowohuckim Centrum Kultury a ul. Piotra Tomickiego oraz między al. Jana Pawła II, a brzegiem skarpy nowohuckiej.

Łąki Nowohuckie i skarpy; teren częściowo zdegradowany przez budowę Centrum E, zagrożony potencjalnymi inwestycjami; fot. Krzysztof Sławomir Król

Po analizie i wielokrotnych wizytach w terenie członkowie zespołu uznali, że pozostawienie poza planem budynków Centrum E byłoby błędem, gdyż obszar ten bezpośrednio oddziałuje na odbiór zasadniczej części kompozycji urbanistycznej, jaką jest Plac Centralny. Stąd obawy, że niekorzystne zjawiska eliminowane z obszaru Parku Kulturowego (np. reklama wielkopowierzchniowa) mogłyby bez trudu pojawić się w bezpośrednim sąsiedztwie, ale w strefie o nieregulowanych wymaganiach. Centrum E nie jest wprawdzie częścią wpisu obszarowego Nowej Huty, ale nie oznacza to by nie mogło – dla wspólnego dobra, zostać poddane pewnym rygorom estetycznym.

Park przy al. Jana Pawła II to cenny obszar zieleni zachowany na gruntach dawnej wsi Czyżyny. Pozostawiony poza ustaleniami Parku Kulturowego byłby poważnie zagrożony przez developerów zwłaszcza, że zabudowa podpełza w jego okolice od strony ul. Padniewskiego i Tomickiego. Ten teren powinien pozostać strefą rekreacji.

Dotychczasowa ochrona walorów kulturowych, przyrodniczych i kształtowania krajobrazu Nowej Huty

Rozwój i trwanie

Nowa Huta powstawała, jako inwestycja „na surowym korzeniu”, ingerując w otwarty krajobraz rolniczy podkrakowskich wsi. Długo była traktowana, jako wizytówka nowoczesności, nie jako dziedzictwo kulturowe, zabytek wymagający ochrony. W latach PRL, w warunkach „gospodarki planowej”, rolę ochronną pełniły plany zagospodarowania przestrzennego, regulaminy spółdzielcze oraz respektowanie koncepcji przestrzennych związanych z początkami inwestycji. Wraz z wahaniami koniunktury gospodarczej, trudnościami z wykonawstwem i pozyskiwaniem materiałów budowlanych oraz łatwością pozyskiwania nowych terenów pod inwestycje zapewniało to stabilność zrealizowanego układu urbanistycznego oraz trwanie zabudowy w kształtach i formach nadanych w czasie budowy. Wystarczająca funkcjonalność realizacji i ich standard wykonawczy nie generowały potrzeb modernizacyjnych. Wyłom w stabilnym łańdźcu przestrzennym wprowadzały jedynie inspirowane ideologicznie i niefrasobliwe kompozycyjnie „czyny społeczne” związane z dogęszczaniem nasadzeń, spontanicznym kreowaniem nowohuckiej zieleni (jednak w ramach kontynuacji istniejących stref zieleni).

Lata przełomu politycznego i gospodarczego nie sprzyjały zainteresowaniu Nową Hutą. Jako symbol mijającej epoki była trochę usuwana w cień, trochę traktowana jako kłopotliwy przeżytek, balast systemowy w wymiarze ekonomicznym i społecznym. „Starość”, ale w pejoratywnym znaczeniu słowa. O sposobie postrzegania, czy raczej ignorowania kompozycji architektonicznej Nowej Huty dobitnie świadczy lokalizacja i realizacja Osiedla na Skarpie. Jak piszą M. Fabiański i J. Purchla, w *Historii architektury Krakowa w zarysie* (2001 r.): „Zaprojektowane przez Romualda Loeglera w 1985 r., a zrealizowane w latach 1987–1994, stanowi postmodernistyczną antytezę palcu Centralnego” (s. 331).

Rejestr zabytków i ewidencja zabytków

Zmiany postrzegania Nowej Huty następowały stopniowo, na co wpływ miał zarówno rozwój badań historycznych i wzrost zainteresowania socrealizmem silny u schyłku XX w., jak i wzmożona aktywność miejscowych miłośników i społeczników, którzy dopominali się o szacunek dla swego dziedzictwa. Jednak zanim w kontekście zabytkowym dostrzeżono historyczne, urbanistyczne i architektoniczne wartości Nowej Huty, już w granicach obecnego parku kulturowego znajdowały się enklawy zainteresowania i odpowiedzialności konserwatorskiej. Podstawowa forma ochrony prawnej zabytków, jaką jest rejestr zabytków, ma genezę w prawodawstwie przedwojennym. Pierwsze decyzje o wpisie do rejestru zabytków w Polsce były wydawane w latach trzydziestych XX w. Owe decyzje zachowują ciągłość i ważność w obrocie prawnym do chwili obecnej. Wśród pierwszych decyzji o uznaniu za zabytek i ob-

jęciu ochroną konserwatorską wydanych dla województwa krakowskiego znalazły się wpisy do rejestru zabytków: Kościoła Świętego Bartłomieja w Mogile (ul. Klasztorna 4, numer rejestru A-13, decyzja z 7 marca 1930 r.; aktualny numer rejestru A-647/M) oraz zespołu klasztornego Cystersów w Mogile (ul. Klasztorna 4 numer rejestru A-20, decyzja z 7 marca 1930 r.; aktualny numer rejestru A-1277/M). Decyzja dla klasztoru była ponawiana 19 lutego 1975 r. oraz, co znamienne, poszerzana w 2014 r., postanowieniem o zmianie treści decyzji z dnia 4 listopada 2014 r., które miało objaśnić granice uznania za zabytek. Ponadto 5 listopada 2012 r. wpisano do rejestru, w oparciu o regulacje ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r., odrębną decyzją „Otoczenie klasztoru OO. Cystersów w Mogile, przy ul. Ptaszyckiego” (rejestr zabytków A-1314/M). Owe wyjaśnienia i poszerzenia zakresu wpisu do rejestru zabytków otoczenia Klasztoru w Mogile, są związane z ewolucją doktryny konserwatorskiej i potrzebą ochrony kontekstu krajobrazowego zabytku, w obliczu rosnącego w pierwszej dekadzie XXI w. naporu inwestycyjnego.

Po przedwojennych wpisach „mogilskich”, które sankcjonowały przekonanie o wyjątkowej randze historycznej i artystycznej opactwa i drewnianego kościoła Świętego Bartłomieja, na kolejne uznania za zabytek w rejonie dzisiejszej Nowej Huty przyszło czekać długo. W latach 1983–1986 w Krzesławicach pojawił się drewniany kościół Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego. Świątynia ta, została przeniesiona z Jawornika koło Myślenic, do nowohuckich Krzesławic, jako zabytek rejestrowy, ujęty w rejestrze zabytków decyzją nr A-1025 z 25 lutego 1977 r. (A-247/M). Kościół zbudowany w latach 1633–1648 i opuszczony w 1983 r., po wzniesieniu nowej świątyni murowanej w Jaworniku, został usytuowany obok dworku Jana Matejki w Krzesławicach. Miał stanowić zaczątek planowanego w tym miejscu skansenu tradycyjnego, podkrakowskiego budownictwa drewnianego. Plany utworzenia skansenu nie doczekały się jednak realizacji. Obecnie, świątynia, jako kościół pod wezwaniem Świętego Jana Chrzciciela i Matki Boskiej Szkaplerznej jest kościołem filialnym parafii Świętego Wincentego w Krakowie-Pleszowie. Dwór Jana Matejki w Krzesławicach, jako zachowany *in situ* obiekt, który miał być centralnym akcentem skansenu, w rejestrze zabytków znalazł się już w 30 czerwca 1961 r., ze względu na związek z osobą wybitnego malarza. Decyzję aktualizowano 21 marca 1983 r., uzupełniając uznanie za zabytek dla terenu parku dworskiego (rejestr zabytków A-330 i A-638). W latach osiemdziesiątych XX w. w rejestrze zabytków znalazł się jeszcze dom przy ul. Klasztornej 11 w Mogile (decyzja nr A-693 z 28 marca 1986 r.). W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. za zabytki uznawano sukcesywnie rezydencje, świątynie i forty w granicach dzielnicy Nowa Huta, ale poza zasięgiem obecnego Parku Kulturowego (min.: forty Grębałów, Krzesławice, zabytki Wadowa, Kościelnik, Ruszczy i Pleszowa). Można odnotować, iż znacząca akcja wpisywania do rejestru zabytków nowohuckich fortów miała miejsce w 2007 r., w związku z inicjatywami zagospodarowania i ochrony Twierdzy Kraków. W grupie wspomnianych nowohuckich rezydencji, zarazem w granicach opracowania znajduje się dworek – willa w otoczeniu parkowym przy ul. Klasztornej 2 /ul. Sieroszewskiego w Mogile uznany za zabytek 31 lipca 1996 r. (nr rejestru A-1034).

Zatem ostatnie dekady XX w., to okres uzupełniania ochrony konserwatorskiej dla zabytków doby historyzmu i początków XX w. Socrealizm i architektura nowoczesna pozostawały jeszcze poza orbitą zainteresowań konserwatorskich. Przełom nastąpił w 2004 r. Wówczas Wojewódzki Konserwator Zabytków w Krakowie wydał decyzję o uznaniu za zabytek układu

urbanistycznego dzielnicy Nowa Huta, (nr A-1132, decyzja znak OZKr-IV/AS/69/2004 z 30 grudnia 2004 r.) Za przedmiot ochrony uznany został układ urbanistyczny, rozumiany jako rozplanowanie ulic, placów, zieleńców, usytuowanie, bryły i gabaryty budowli, wystrój wnętrz architektoniczno-krajobrazowych oraz zieleń komponowaną. Wpis objął całość komponowanego obszaru „starej” Nowej Huty, z Centrum Administracyjnym Kombinatoru włącznie. W uzasadnieniu wskazano, iż decyzja odnosi się do „układu urbanistycznego dzielnicy Nowa Huta w Krakowie, jako reprezentatywnego przykładu urbanistyki socrealizmu w Polsce”. Znamienne, że wpis nie wywołał sprzeciwu społecznego, ani w miejscowej społeczności, ani wśród polityków, czy publicystów, jak miało to miejsce w przypadku innego symbolu epoki – wpisu do rejestru zabytków Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie. Jest to wyraźny sygnał o dokonującym się już przewartościowaniu ocen i reinterpretacji historii Nowej Huty, postrzeganej coraz chętniej, jako rodzimy, oryginalny wkład w dorobek epoki.

Wpis układu urbanistycznego na dekadę stał się podstawą konserwatorskiej polityki ochronnej Nowej Huty, realizowanej w dużej mierze siłami zespołu Miejskiego Konserwatora Zabytków. Niestety, narzędzie prawne okazało się niewystraszające i nie uchroniło nowohuckich wnętrz sklepowych doby socrealizmu przed niemal zupełną zagładą. Pod wpływem niekontrolowanych przekształceń dokonywanych w sferze detalu i ruchomości, w tkance zabudowy centrum Nowej Huty do rejestru zabytków trafiły zespół zabudowy Pl. Centralnego im. R. Regana w Krakowie Nowej Hucie (decyzja z 27 kwietnia 2015, nr rej. A-1431/M) oraz budynek dawnego kina „Światowid”, Nowa Huta, os. Centrum E1 (decyzja z 29 maja 2015 r., nr rej. A-1430/M). Można przypuszczać, że to wstępny etap pożądanej akcji obejmowania indywidualną ochroną konserwatorską „ikonicznych” realizacji architektonicznych zespołu.

W znacznie większym zakresie, niż rejestr zabytków rozwinęła się gminna ewidencja zabytków, która obejmuje niemal wszystkie budynki historyczne na terenie Parku Kulturowego. Nie jest to ustawowa forma ochrony zabytków, jednak przez obowiązek uwzględniania w planowaniu przestrzennym, *de facto* taką się staje. Gminna ewidencja zabytków opracowana i prowadzona przez Miejskiego Konserwatora Zabytków ma istotny walor informacyjno – edukacyjny, gdyż wskazuje na obiekty, które są faktycznymi i potencjalnymi przedmiotami zainteresowania konserwatorskiego. Obiekty ewidencyjne są też przedmiotem wskazań ochronnych w niniejszym planie ochrony dla Parku Kulturowego Nowa Huta.

Pomnik Historii i Lista światowego dziedzictwa UNESCO

Wzrost zrozumienia dla wartości urbanistycznych, historycznych i architektonicznych Nowej Huty oraz konsolidacja środowisk miejscowych regionalistów i radnych stała się inspiracją dla sformułowania wniosku o uznanie układu urbanistycznego Nowej Huty pomnikiem historii RP, czyli objęcie go kolejną, prestiżową formą ochrony przewidzianą w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. Dokumentację wnioskową opracował zespół Miejskiego Konserwatora Zabytków w 2010. W 2011 rozpoczął się proces oceny wniosku, który trwa do chwili obecnej. Granice i obszar obiektu zgłaszanego do uznania za Pomnik Historii zdefiniowano następująco: Obszar jest wyznaczony granicami przebiegającymi: aleją Jana Pawła II od placu Centralnego do Ronda Czyżyńskiego (z wyłączeniem układu drogowego ronda Czyżyńskiego), od ronda Czyżyńskiego ulicą Bieńczycką do skrzyżowania z ulicą Bulwarową, ulicą Bulwarową do al. Solidarności i dalej do alei Jana Pawła II, ulicą Klasztor-

ną do ulicy Odmętowej, a następnie południową i zachodnią granicą działki 246/56 obr. 47 jedn. ewid. Nowa Huta (teren szpitala im. Stefana Żeromskiego) do ulicy Sieroszewskiego, następnie do zachodniego krańca ulicy Sieroszewskiego, dalej południowymi granicami działek 27/5, 27/4, 20/21 obr. 48 jedn. ewid. Nowa Huta oraz zachodnią granicą działek nr 15 i 6 obr. 48 jedn. ewid. Nowa Huta do al. Jana Pawła II. W granicach wniosku uwzględniono też oś widokowo-komunikacyjną alei Solidarności do Centrum Administracyjnego zakładów metalurgicznych Arcelor Mittal Poland (wcześniej Huta im. T. Sendzimira, dawniej im. Lenina), z dwoma budynkami administracyjnymi (usytuowanymi na działkach ewidencyjnych nr 1/113 i 1/574 obr. 20 jedn. ewid. Nowa Huta) oraz placem oznaczonym numerem ewidencyjnym 32 łącznie, jako elementami zamykającymi kompozycję. Granice wnioskowanego pomnika historii są zatem tożsame z granicami wpisu do rejestru zabytków układu urbanistycznego Nowej Huty, tym samym podkreślają rangę wskazanego terenu.

Ten sam teren został uwzględniony we wniosku sporządzonym przez Miejskiego Konserwatora Zabytków w 2014 r. o uwzględnienie Nowej Huty na „Polskiej oficjalnej liście informacyjnej zawierającej dobra, które potencjalnie mogą być nominowane do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO”, czyli wstępnej liście oczekujących na wpis. Jednak wpisanie Nowej Huty na listę kandydatów do wpisu na Listę UNESCO, mimo znaczącego poparcia dla tej idei, ze strony świata nauki, uzależniono od rozstrzygnięcia procedury uznania za pomnik historii i tym samym odroczone.

Ochrona planistyczna¹²

Układ urbanistyczny Nowej Huty jest objęty ochroną w Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego Miasta Krakowa z 2003. Dla całości tego terenu została wyznaczona strefa ochrony wartości kulturowych, w podziale na dwie kategorie: dominacji i rewaloryzacji. Strefa ta została wyznaczona w celu zachowania wyjątkowych walorów kulturowych i historycznych istniejącego układu urbanistycznego, posiadającego znaczące wartości dla kształtowania tożsamości miejsca w skali miejskiej i lokalnej. Kategorie sformułowano w zależności od stanu zachowania zasobów zawartych w tej strefie i wynikającego stąd zróżnicowanego zakresu koniecznych działań oraz sposobu ich realizacji. Strefa dominacji: obejmuje zdecydowanie większą część historycznego układu urbanistycznego. Znajdują się tam zespoły i obiekty kulturowe o najwyższych i wysokich wartościach, zachowane w układzie i substancji, gdzie głównymi działaniami jest ekspozycja i ochrona zasobów. Wśród kierunków działań przeważa konserwacja i remonty. Obejmuje zespoły i obiekty kulturowe o najwyższych i wysokich wartościach, o przewadze budowli zachowanych w układzie i substancji, gdzie głównymi działaniami jest ochrona, rehabilitacja a także wzbogacenie funkcjonalne i estetyczne przestrzeni publicznych oraz dalsze uzupełnianie struktury. Wśród wskazanych kierunków działań należy wymienić konserwacje, remonty i odtworzenie części obiektów a także możliwość nowych kreacji architektonicznych z zachowaniem i uzupełnieniem układu urbanistycznego, przy utrzymaniu równowagi i spójności zabytkowych i współczesnych elementów.

Druga kategoria – rewaloryzacji dotyczy zachodniego kwartału Nowej Huty zawartego pomiędzy al. Jana Pawła II, al. Gen. W. Andersa i ul. Bieńczyką. Obejmuje zespoły i obiekty

¹² Opracowano w oparciu o materiały Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie

kulturowe o najwyższych i wysokich wartościach, o przewadze zachowanych w układzie i substancji, gdzie głównymi działaniami jest ochrona, rehabilitacja a także wzbogacenie funkcjonalne i estetyczne przestrzeni publicznych oraz dalsze uzupełnianie struktury. Wśród kierunków działań należy wymienić konserwacje, remonty i odtworzenie części obiektów a także możliwość nowych kreacji architektonicznych z zachowaniem i uzupełnieniem układu urbanistycznego, przy utrzymaniu równowagi i spójności zabytkowych i współczesnych elementów. Ten tok myślenia został również utrzymany w aktualnej Zmianie Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego Miasta Krakowa z 2013 r.

W świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustawową, autonomiczną formą ochrony konserwatorskiej jest ustanowienie strefy ochronnej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Prawie cały teren objęty Parkiem Kulturowym Nowa Huta jest objęty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Większość obszaru obejmuje plan dla obszaru „Centrum Nowej Huty”, który obowiązuje od 31 grudnia 2013 r., plan „Mogiła II” na terenie którego znajduje się Szpital im. S. Żeromskiego oraz plan „Łąki Nowohuckie”

Jednoznacznie zdefiniowanym celem miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru „Centrum Nowej Huty” jest ochrona historycznego układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków, wraz ze wszystkimi elementami kształtującymi urbanistykę miasta. Szczególny nacisk położony został na ochronę rozplanowania ulic, placów, zieleńców oraz usytuowanie, bryły i gabaryty budowli, wystrój wnętrz architektoniczno-krajobrazowych, zieleń komponowaną. Znalazły się też w planie regulacje dotyczące nośników informacji wizualnej (reklamy, szyldy itd.), czy małej architektury, szczególnie w odniesieniu do punktów handlowych. Już w sformułowaniu wstępnym widoczny jest nadrzędny cel planu – ochrona dziedzictwa kulturowego Nowej Huty. Południowa część układu urbanistycznego Nowej Huty, ze szpitalem im. S. Żeromskiego, objęta jest miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego „Mogiła II”, w którym, dla obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków albo gminnej ewidencji zabytków ustalono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych i dóbr kultury współczesnej.

Co istotne, większość terenów otaczających Nową Hutę również objęta jest miejscowymi planami, które obowiązują, bądź są na etapie procedowania. Plany te mają charakter ochronny – utrzymują *status quo* terenów zielonych (w tym ogródków działkowych zlokalizowanych po wschodniej stronie Nowej Huty). Plany wprowadzają też ochronę zachowanych układów ruralistycznych dawnych wsi i regulują wysokość nowej, uzupełniającej zabudowy, dostosowując ją do otaczającego krajobrazu kulturowego. Na uwagę zasługuje fakt, że na terenach tych nie planuje się zasadniczo dużych inwestycji mieszkaniowych, przemysłowych, czy komercyjnych. Dzięki takim działaniom planistycznym układ urbanistyczny Nowej Huty otrzymuje pośrednio strefę buforową, która chroni jego sylwetę w krajobrazie Krakowa.

Działania konserwatorskie

Z inicjatywy Gminy Kraków, pod nadzorem Miejskiego Konserwatora Zabytków podejmuje się kolejne inicjatywy związane z ochroną substancji zabudowy układu urbanistycznego No-

wej Huty ujętego w rejestrze zabytków. Ze względu na prekursorski charakter działań są one powiązane z szerokim rozpoznaniem badawczym i sukcesywnie modyfikowane w kontekście postępu badań i możliwości realizacyjnych. Podstawą do formułowania programów prac i strategii konserwatorskich są opracowania pozostające w gestii Miejskiego Konserwatora Zabytków:

- W. Komorowski, E. Grochowska, *Nowa Huta. Studium urbanistyczno-konserwatorskie. Uwagi o przekształceniach urbanistycznych i architektonicznych*, maszynopis, Kraków 1992.
- W. Komorowski, *Plac Centralny w Nowej Hucie. Studium konserwatorskie*, maszynopis, Kraków 1996.
- W. Komorowski, *Wnętrza użyteczności publicznej Nowej Huty czasów realizmu socjalistycznego (1949-1956). Ewidencja i wytyczne konserwatorskie*, maszynopis, Kraków 2001.
- W. Komorowski, *Studium kolorystyki obiektów architektonicznych w najstarszej partii Nowej Huty*, maszynopis, Kraków 2004.

Od 2004 r. jest prowadzony konsekwentny proces odnowy elewacji obiektów architektonicznych według zatwierdzonego, kompleksowego programu, zleconego i nadzorowanego w fazie realizacji przez Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Krakowa. Prace są finansowane przez właścicieli obiektów. Miejski Konserwator Zabytków opiniuje i nadzoruje adaptacje i przekształcenia obiektów architektonicznych w obrębie obszaru objętego ochroną. Podsumowanie pierwszego etapu działań oraz prognozy odnośnie kolejnych wyzwań zawarto w 2008 r. w Lokalnym Programie Rewitalizacji „starej” Nowej Huty, opracowanym na zlecenie Gminy Kraków.

Przy odnawianiu elewacji, budynków powraca się do stanu pierwotnej kompozycji kolorystycznej osiedli oraz poszczególnych budynków, na podstawie przeprowadzonych prób kolorystycznych. Termomodernizacje są dopuszczane wyłącznie w przypadku, gdy budynek nie posiada dekoracji architektonicznej lub wystrój elewacji jest bardzo skromny. W przypadku występowania szlachetnych tynków, np. na cokołach lub portalach, elementy te są wyłączone w procesie ocieplenia. W przypadku niektórych dekoracji, np. prostych gzymsów lub opasek okiennych, są one odtwarzane w nowej substancji. Na warstwach ocieplenia stosuje się kolor jak najbardziej zbliżony do pierwotnego, celem zachowania kolorystyki osiedli. W partiach budynków, na których występują szlachetne wyprawy tynkarskie, dąży się przede wszystkim do ich odczyszczenia, co jednak nie zawsze przynosi pozytywne rezultaty, gdyż silnie zabrudzone partie związane z wierzchnią warstwą tynku tworzą plamy. Stolarka okienna, czy brama oraz ślusarka lokali użytkowych stanowi integralną część wystroju elewacji i współdecyduje o wartościach zarówno obiektu jak i pierzei ulicznych w obrębie zabytkowego układu urbanistycznego. Pewne zniekształcenia w tym zasobie, zwłaszcza drzwi, dokonały się w momencie łatwej dostępności na rynku ślusarki aluminiowej i obramień z PCV w latach dziewięćdziesiątych XX w. Obecnie elementy te także podlegają ochronie, zarówno pod względem materiału, formy, jak i kolorystyki. Powyższy zakres działań ma charakter systemowego podejścia konserwatorskiego do zabudowy, której wartość zabytkowa do niedawna nie była dostrzegana i rozumiana.

Grafika Waleriana Borowczyka, *Młody murarz w niedzielę*, pochodząca z teki „Nowa Huta”, wydanej w 1953; archiwum Domu Aukcyjnego NAUTILUS w Krakowie

Geneza odrębności społeczności lokalnej

Nowa Huta, w przeciwieństwie do wielu obszarów chronionych, jest miejscem żywym. Ze swoimi problemami, frustracjami i oczekiwaniami. Tym, co znacząco odróżnia ją od innych miast jest fakt, że wśród mieszkańców jest wielu spośród tych, którzy własną pracą wzniesli to miasto, prowadzili ulice, zasadzili drzewa. Ich miasto, które znają najlepiej, kochają po swojemu i są niechętni wszystkim „obcym”, próbującym wprowadzać zmiany bez uzgodnienia z „junakami”. A oni cały czas

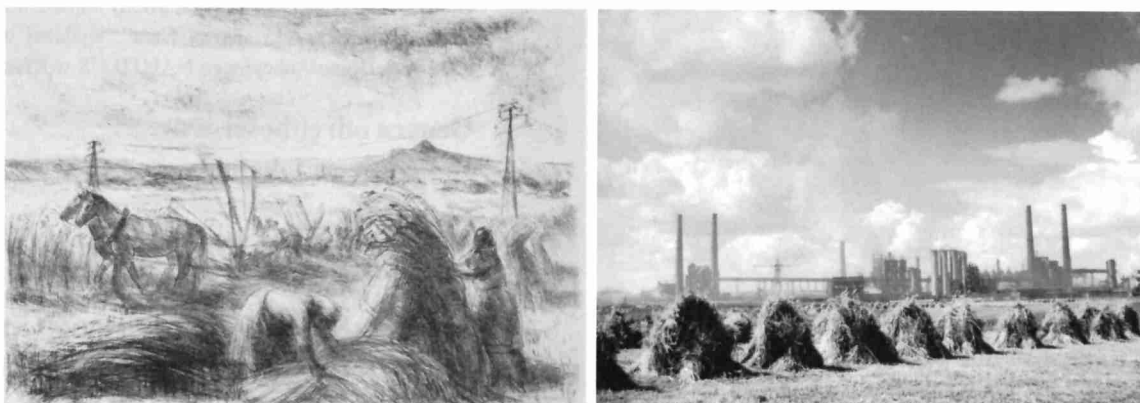
domagają się szacunku dla swego wysiłku, wrogo patrząc na krytykę „czasu minionego”, bo dla nich to były dobre czasy młodości. Związana z kombinatem metalurgicznym rzesza budowniczych i pracowników, w dużej mierze młodzieży, stanowiła i do dzisiaj w części stanowi ogromny potencjał społeczny. U początków budowy Nowej Huty rzesza ta, w znacznym odsetku niewykształcona, była podatna na indoktrynację, szczególnie nasiloną przed rokiem 1956. Pochodzący z ubogich regionów Polski, a doświadczający awansu cywilizacyjnego młodzi robotnicy i niższy personel techniczny, nierzadko stawali się manipulowanymi orędownikami opresyjnego systemu. I nie była to zwykła wędrówka ze wsi do miast. Tysiące ludzi szukało swego miejsca na ziemi. Tyle samo chciało się wyrwać z przeludnionych wiosek. Wielu chciało się ukryć przed ludową władzą, a nie było wtedy lepszego miejsca na zniknięcie w tłumie niż wielka budowa socjalizmu. Nowa Huta jest specyficznym mitem w powojennej historii Polski, łączącym wątki związane z awansem cywilizacyjnym rzeszy jej budowniczych i mieszkańców, niechęcią stawianego wobec niej w opozycji Krakowa, romantyzmem powojennej odbudowy, arbitralnie forsowaną industrializacją, kulturowym wymieszaniem jej ludności, odmiennymi stylami życia i aspiracjami, dojrzewaniem do życia miejskiego, stereotypem miejsca niebezpiecznego, ale i fascynującego, które przez dziesiątki lat było obarczone znamieniem swoistej czarnej legendy¹³.

Jacek Wódz, socjolog z Uniwersytetu Śląskiego, rozpoczął badania nad Nową Hutą najwcześniej. „To był pomysł polityczny, ale został tak zrealizowany, że wyciągnięci z biedy ludzie poczuli się docenieni. Już po kilku latach od wbicia pierwszej łopaty sprowadzano ludzi do miasta dobrze zorganizowanego – opisuje Wódz¹⁴. Wtedy już standardem była ciepła woda,

¹³ Goban-Klas T.: *Młodzi robotnicy Nowej Huty jako odbiorcy i współtwórcy kultury*. Wrocław 1971.

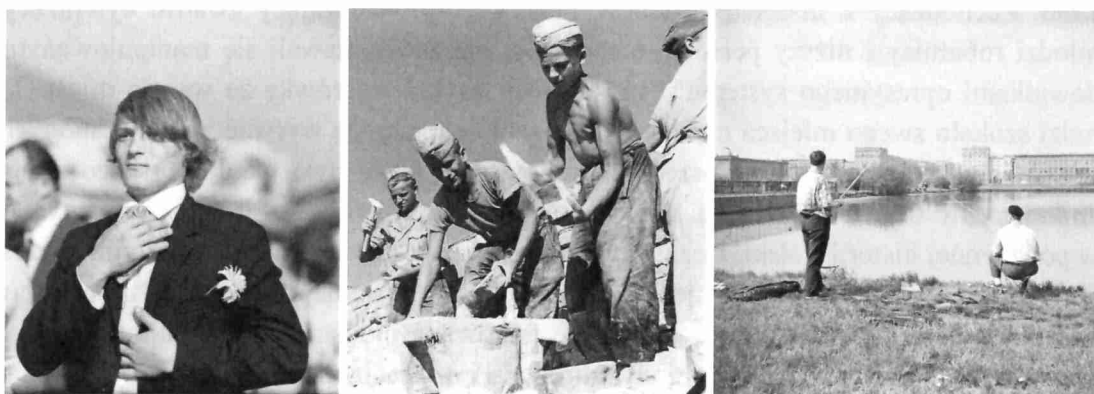
¹⁴ Wódz J.: *Przeobrażenia społeczne wsi Pleszów włączonej do Nowej Huty 1949–1969 (studium z socjologii)*. Wrocław 1971.

łazienka, centralne, gaz i zsyp na śmieci. Rodzice ledwie kreślili litery, ale dzieci mogły wybierać między kółkami baletowymi i teatralnymi a klubami sportowymi. Zaczęły chodzić do kin i teatrów”¹⁵.

Grafika Olgi Peczenko, *Ostatnie żniwa*, pochodząca z teki „Nowa Huta”, wydanej w 1953; archiwum Domu Aukcyjnego NAUTILUS w Krakowie // Żniwa pod kombinatem, MHK_350_X1f

Niestety, odbyło się to kosztem mieszkańców podkrakowskich wsi, którym ziemię odebrano płacąc symboliczne odszkodowania lub stosując dekret z 26 kwietnia 1949 r. o nabywaniu i przekazywaniu nieruchomości niezbędnych dla realizacji narodowych planów gospodarczych. Realizowano również rozporządzenie Rady Ministrów z 3 marca 1950 w sprawie ustalenia norm szacunkowych nieruchomości nabywanych w celu realizacji narodowych planów gospodarczych, a także uchwałę Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Krakowie, z 25 kwietnia 1951, o przeprowadzaniu wywłaszczeń¹⁶. Pod budowę huty i dzielnicy mieszkaniowej wywłaszczono ponad 11 tys. ha ziemi chłopskiej i zakonnej. Ponad 4 tys. gospodarzy bez odszkodowania utraciło swoje grunty m.in. w Pleszowie, Mogile i Bieńczycach. Władza nie była do tego przygotowana legislacyjnie, a ziemię stracili nie – jak głosiła ówczesna propaganda – obszarnicy, lecz właściciele małych i średnich gospodarstw¹⁷.

Młody człowiek, lata sześćdziesiąte. Autor: Henryk Hermanowicz, własność: MHK // Widok z budowy zachodniej pierzei placu Centralnego, 20 marca 1954 r., fot. Miastoprojekt-Kraków – Wojciech Łoziński, ze zbiorów Arkadiusza Sitarzkiego // Wypoczynek nad Zalewem, lata sześćdziesiąte. Autor: Henryk Hermanowicz, własność: MHK //

¹⁵ <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/296552,1,60-lat-nowej-huty.read>

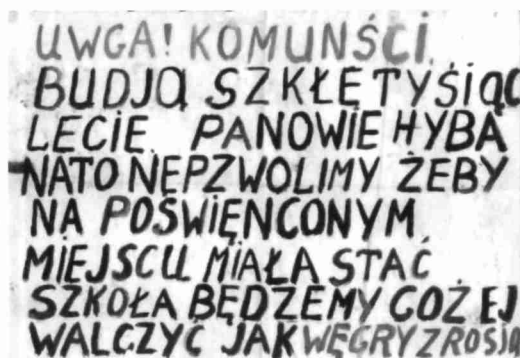
¹⁶ Orzeczenia o wywłaszczeniu nieruchomości wydane przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie nr L: A.A.I/4/145/50 z dnia 21.04.1951 r., w którym orzeczono o wywłaszczeniu na rzecz Skarbu Państwa na cele Budowy Kombi-natu Nowej Huty i budowę Miasta Nowa Huta.

¹⁷ J. Krzysztonek, *Prymusowe wywłaszczenia w dobie budowy Nowej Huty*, „Horyzonty Polityki”, 2013 nr 4/6, s. 141-151.

Większość mieszkańców Nowej Huty, przywiązana do wartości tradycyjnych, narodowych, a zwłaszcza religijnych, przyjęła postawę bierną, przeradzając się jednak w chwilach przełomów w czynny opór przeciw władzy. Jesienią 1956 zaczęły spontanicznie powstawać rady robotnicze, odrzucające arbitralne decyzje partii, choć akceptujące jej dominującą rolę. Na czele wielu przedsiębiorstw stanęli nowi, wybrani przez robotników dyrektorzy. Objawem autentycznego buntu były wydarzenia końca lat pięćdziesiątych, kiedy po wstępnej akceptacji pierwszego w Nowej Hucie, wznoszonego od podstaw kościoła władze zaczęły utrudniać jego budowę. Kiedy 27 maja 1960 r. podjęto próbę usunięcia ustawionego w miejscu przyszłej świątyni krzyża, mieszkańcy dzielnicy wystąpili przeciw temu. Wielotysięczny tłum opanował na krótko centrum Nowej Huty, wypierając siły milicyjne. Do stłumienia rozruchów użyto ponad 1000 milicjantów (w kilku przypadkach otworzyli do manifestantów ogień z broni palnej). Kilkaset osób odniosło rany. Zatrzymano ok. 500 uczestników zająć.

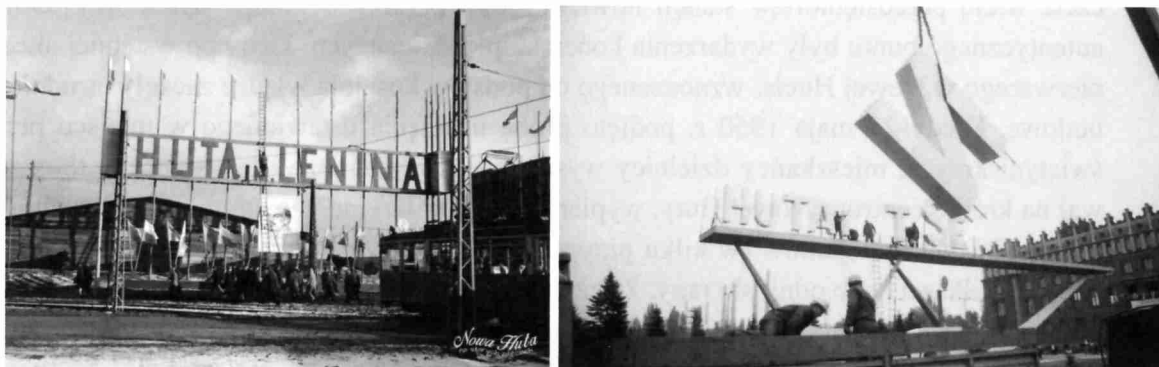
Projekt kościoła i jego miejsce w przestrzeni dzielnicy

Zdjęcia operacyjne SB, skonfiskowane ulotki, ludzie do identyfikacji w śledztwie (zbiory IPN)

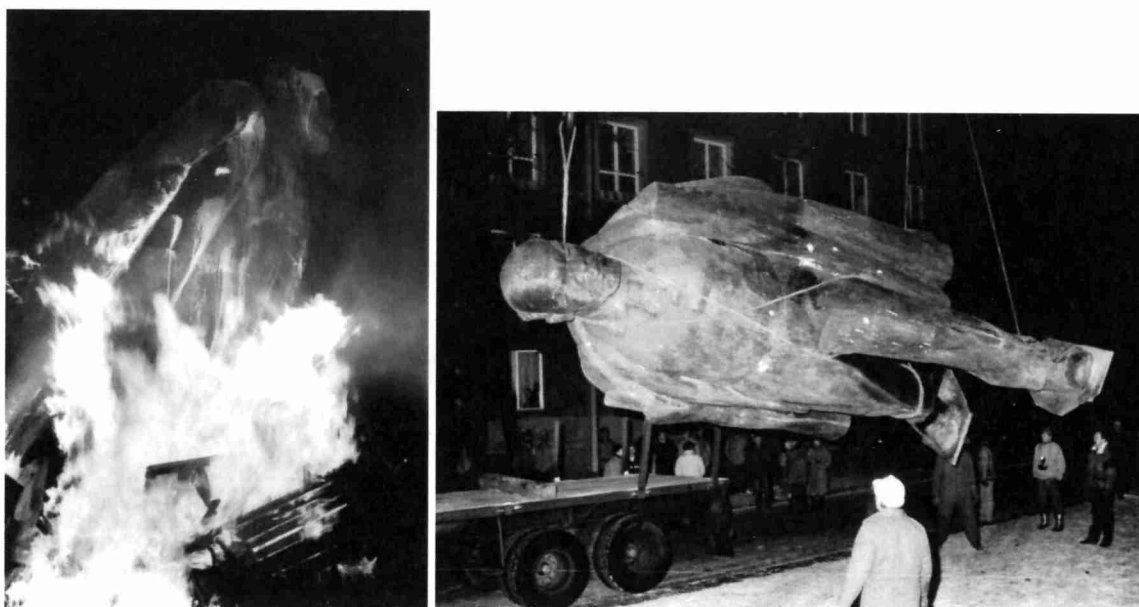
Wydarzenia te zyskały duży rozgłos w kraju i za granicą. Masowe, organizowane przez władze liczne imprezy polityczne, w tym przymusowe manifestacje pierwszomajowe, zacierają

prawdziwy obraz społeczeństwa Nowej Huty, dość zresztą biernego pod względem politycznym. Temperaturę sporów podgrzewały kwestie ekonomiczne i rozmaite braki w zaopatrzeniu, choć z perspektywy „starego Krakowa” w całym okresie PRL Huta pozostawała oazą sklepowego dobrobytu.

Brama i nazwa huty zmieniały się tak, jak zmieniały się czasy

Odrodzenie narodowego etosu, zainicjowane m.in. wizytą papieża Jana Pawła II w klasztorze mogińskim w czerwcu 1979 r., znalazło wyraz w spontanicznym i powszechnym przystępowaniu do „Solidarności” niespełna półtora roku później. Dekada lat osiemdziesiątych zaznaczyła się masowym uczestnictwem pracowników kombinatu metalurgicznego w publicznych protestach (zamieszki na ulicach, brutalnie tłumione, zaznaczone m.in. śmiercią Bogdana Włosika 13 października 1982 r.) i strajkach, z których przeprowadzony w kwietniu i maju 1988 r. przyczynił się bezpośrednio do zmian politycznych w roku następnym. Spektakularnym zakończeniem minionej epoki stało się usunięcie pomnika Lenina (10 grudnia 1989 r.) z placu w Alei Róż, stanowiącego przez lata centralny punkt partyjnych uroczystości.

Goodbye Lenin – pomnik płonie, 6 grudnia 1989 r., fot. Andrzej Stawiarski, wł. IPN o. w Krakowie, IPN 204// Demontaż pomnika, 10 grudnia 1989 r., fot. Andrzej Stawiarski, wł. IPN o. w Krakowie, IPN 208.

Współcześnie mieszkańcy dzielnicy żywo interesują się problemami swojej małej ojczyzny¹⁸. Zaplecze społecznych konsultacji stanowią liczne stowarzyszenia i fundacje, Forum dla Nowej Huty, Fundacja Teatru Ludowego. Ważnymi punktami koncentracji miłośników Nowej Huty stały się domy kultury i placówki muzealne. Działają Stowarzyszenie Przyjaciół Nowej Huty, Stowarzyszenie Moja Nowa Huta i inne. Dbają o wydarzenia kulturalne, przeciwdziałają społecznym patologiom, wyrównują szanse edukacyjne itd. Coraz szersza – i z racji struktury wiekowej obszaru coraz ważniejsza, jest oferta kierowana do seniorów. Sprawnie funkcjonują organizacje kościelne i charytatywne. Także władze miasta zaczynają dostrzegać problemy dzielnicy, wykladać środki na infrastrukturę, debatować nad przyszłością.

Aleja Róż, archiwum MKZ

Jednym z pomysłów ma być tzw. Nowa Huta Przyszłości (perspektywa realizacyjna obejmuje lata 2014-2030) - 550 hektarów, 694 tys. m.kw. powierzchni użytkowej i koszt 2 mld zł (w 85 proc. z Funduszy Europejskich, w 15 proc. z budżetu miasta), 30 tys. miejsc pracy w

Nowej Hucie, a w sumie około 100 tys. miejsc pracy dla Krakowa¹⁹. To imponująca wizja. Jest jednak ważną rzeczą, aby przy okazji nie ucierpiała zabytkowa część dzielnicy (łączna powierzchnia najstarszych osiedli to zaledwie 74,5 hektara), na którą nikt nie ma zamiaru wykladać porównywalnych pieniędzy. Futurologiczna perspektywa nie może przysłańcać brak pomysłu na rzeczywistość starzejących się architektonicznej, infrastrukturalnie i ludzko, nowohuckich osiedli. Park Kulturowy Nowa Huta jest szansą na skuteczniejszą ochronę lokalnego krajobrazu, istotnych zespołów architektonicznych przed zalewem tandety i bylejąkości. Jego szczegółowe zapisy muszą przełożyć się w widoczny sposób na jakość życia mieszkańców.

¹⁸ Golonka-Czajkowska M.: *Nowe miasto nowych ludzi. Mitologie nowohuckie*. Kraków 2013.

¹⁹ Na terenach poprzemysłowych i gruntach osiedli podmiejskich Nowej Huty powstać miałyby centra spełniające cztery określone funkcje niezbędne w harmonijnym, całościowym rozwoju tego obszaru i terenów wokół. Po pierwsze - centrum logistyczne, oparte na istniejących połączeniach i bazie kolejowej, ale także o niedaleką S-7 (ciągle „w budowie”), które zajęłoby 228,5 ha i kosztowało 401,3 mln zł. Po drugie - park naukowo-technologiczny Branice w oparciu o krakowskie uczelnie, niemal 700 tys. m.kw. powierzchni. Po trzecie - Błonia 2.0. – teren do organizacji imprez masowych (zastępczo za chronione przez konserwatora zabytków Błonia Krakowskie. Po czwarte – rekreacja, więc Przylasek Rusiecki ze źródłami termalnymi, pełniący funkcje rekreacyjną. I niska zabudowa mieszkaniowa w dzisiejszych osiedlach podmiejskich Nowej Huty. Baza komunikacyjną dla obszaru byłaby S-7 i metro, docierające do skrzyżowania ul. Igołomskiej z S-7.

Partycypacja społeczna, jako element systemu ochrony dziedzictwa

Partycypacja społeczna, jako istotny element systemów zarządzania i ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, zyskuje coraz większą uwagę badaczy i praktyków.²⁰ Cennych wzorów dostarczają przykłady brytyjskie, oraz rola partycypacji w systemie ochrony i zarządzania miejscami światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego UNESCO, gdzie kwestia ta podnoszona jest, jako kluczowa²¹. Uwzględniając stan badań, a także aspiracje Nowej Huty do wpisania na listę światowego dziedzictwa, należy przewidywać mechanizmy partycypacji i optymalizować zarządzanie oraz ochronę miejsca przez pozyskiwanie jak najszerszego zrozumienia i współdziałania społecznego.

Zarządzanie partycypacyjne jawi się jako nowoczesna alternatywa dla administracyjnego systemu ochrony, jednak wciąż brak jest ram prawnych i sprawdzonych mechanizmów dla pełnej realizacji postulatów takiego działania. W ramach opracowania planu ochrony dla Parku Kulturowego Nowej Huty dokonano wstępnego rozpoznania potencjalnych interesariuszy procesu ochrony i zarządzania. Konsultacje społeczne oraz proces publicznego prezentowania i wdrażania planu, są jedną z dróg dążenia do poszerzenia udziału reprezentacji interesariuszy w procesach kształtowania Parku Kulturowego i realizacji celów jego utworzenia. Za K. Pawłowską korzyści, jakie niesie partycypacja społeczna można sprowadzić do stwierdzenia, że zwiększa szanse na:

- 1) skorzystanie z praktycznej wiedzy interesariuszy,
- 2) skorzystanie z inspiracji i pomysłów interesariuszy,
- 3) skuteczne wyjaśnienie wszystkim partnerom zamierzeń zarządzającego,
- 4) zidentyfikowanie sprzecznych interesów i przeciwdziałanie konfliktom przed ich zaostreniem,
- 5) pozyskanie sojuszników w grze z przeciwnikami,
- 6) poznanie reakcji interesariuszy na proponowane przez zarządzającego rozwiązania,
- 7) wypracowanie, lepszych, dojrzszych rozwiązań we współpracy z interesariuszami,
- 8) pozyskanie akceptacji dla rozwiązań zarządzającego poprzez przekonanie o współautorstwie rozwiązań,
- 9) pozyskanie partnerów w realizacji zamierzeń,
- 10) edukację interesariuszy nieprofesjonalnych,
- 11) zdobycie zaufania między zarządzającym a interesariuszami potrzebnego w tym i następnych przedsięwzięciach.

Jednak partycypacja społeczna włączona w proces zarządzania może przynieść rzeczywiste korzyści, pod warunkiem, iż wprowadzona będzie w proces zarządzania we właściwy sposób i we właściwym czasie. Taka partycypacja powinna składać się z następujących faz:

- 1) Identyfikacja interesariuszy
- 2) Informowanie interesariuszy

²⁰ Praweńska-Skrzypek G. (red), *Partycypacja obywatelska w życiu społeczności lokalnej. Stan, bariery, rekomendacje*. Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, Kraków 1996; Pawłowska K., Swaryczewska M., *Ochrona dziedzictwa kulturowego. Zarządzanie i partycypacja społeczna*, Kraków 2002; Jakubowska U., Skarżyńska K., red., *Doświadczanie zmiany*, Warszawa 2005; Pawłowska K., *Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu*, Kraków 2008; Pawłowska K., *Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa natury i kultury UNESCO /w:/ Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, red. B. Szmygin, Warszawa 2015, s. 9 - 36

²¹ A. Fortuna Marek, A. Siwek, B. Szmygin, *Zarządzanie miejscami światowego dziedzictwa UNESCO w Szkocji - wybrane aspekty w świetle opracowania modelu planu zarządzania.*, *Ochrona Zabytków*, 2/2015 (2 (266) LXVIII).

- 3) Badanie potrzeb interesariuszy
- 4) Prezentacja i wyjaśnienie projektu interesariuszom
- 5) Negocjacje kwestii spornych
- 6) Ewentualne uczestnictwo interesariuszy w realizacji projektu.

W pierwszym etapie opracowywania Planu ochrony podjęto próbę identyfikacji interesariuszy dla Parku Kulturowego Nowej Huty. Załączona tabela opracowana przez K. Pawłowską²² ukazuje modelową zależność kolejnych etapów realizacji projektu i udziału interesariuszy.

Następstwo etapów przedsięwzięcia i faz partycypacji	
Etapy przedsięwzięcia	Fazy partycypacji
I. Programowanie	1. Informowanie interesariuszy
	2. Badanie opinii i potrzeb
II. Projektowanie	3. Prezentacje i wyjaśniania projektu
	4. Dyskusja nad projektem
	5. Negocjacje kwestii spornych
IIa. Wprowadzenie zmian w projekcie	3a. Powtórna prezentacja
	4a. Powtórna dyskusja
	5a. Powtórne negocjacje
III. Podejmowanie decyzji	
IV. Realizacja	6. Możliwość uczestnictwa w realizacji

Interesariusze

Według definicji przytoczonej przez K. Pawłowską²³ Interesariusze to osoby (także grupy, instytucje, organizacje), które są w taki sposób związane ze daną sprawą, że decyzje w tej sprawie podjęte mają istotny wpływ na ich życie (potrzeby, interesy). W związku z tym interesariusze mają prawo do wyrażania opinii, a także współuczestniczenia w podejmowaniu decyzji w tej sprawie, na demokratycznej zasadzie „nic o nas bez nas”.

Wyróżniamy interesariuszy prawnych, czyli:

- władze podejmujące decyzje w danej sprawie,
- profesjonaliści i eksperci przygotowujący projekty rozwiązań,
- właściciele i gospodarze obiektów, odpowiedzialni za ich stan,
- sąsiedzi obiektu, którzy z mocy prawa mają zagwarantowany udział w danej sprawie,
- inwestorzy finansujący związane ze sprawą działania.

oraz interesariuszy społecznych, którymi są m.in.:

- mieszkańcy,
- użytkownicy,
- odwiedzający,
- społeczności lokalne,
- miłośnicy,
- organizacje pozarządowe, itp.

²² Pawłowska K., Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa natury i kultury UNESCO /w:/ Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce, red. B. Szmygin, Warszawa 2015, s. 21.

²³ Ibidem, s. 10 – 11.

W przypadku Nowej Huty w granicach Parku Kulturowego w roli interesariuszy prawnych pojawią się:

- reprezentanci samorządów szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego oraz radni dzielnicy,
- reprezentanci administracji samorządowej – Urzędu Miasta Krakowa,
- reprezentanci administracji państwowej – Urząd Wojewódzki wraz z wyspecjalizowanymi agendami,
- reprezentanci wspólnot mieszkaniowych oraz właściciele nieruchomości,
- podmioty działalności gospodarczej w granicach Parku, w tym touroperatorzy stymulujący ruch turystyczny,
- reprezentanci instytucji kultury, których misja obejmuje działania na rzecz dziedzictwa kulturowego Nowej Huty.

Ze względu na ochronny charakter inicjatywy szczególna rola przypada

- samorządowym agendom ochrony zabytków,
- wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków,
- służbom ochrony środowiska,
- ekspertom i zespołowi autorskiemu planów i projektów dokumentów prawnych oraz strategicznych.

Liczną i zawsze trudną do precyzyjnego zdefiniowania grupę interesariuszy społecznych reprezentować będą:

- mieszkańcy obszaru parku kulturowego;
- osoby pracujące w granicach parku kulturowego;
- reprezentanci środowisk zawodowych związanych z powstawaniem i funkcjonowaniem Nowej Huty w tym architektki i urbaniści oraz dawni i obecni pracownicy Kombinatu Metalurgicznego, budowniczowie Nowej Huty;
- politycy dawni i współcześni, związani z kolejnymi odsłonami historii Nowej Huty
- duchowieństwo nowohuckich parafii i opactwa cystersów w Mogile;
- reprezentanci środowisk miłośników historii i tradycji Nowej Huty oraz amatorzy ze specjalistycznych grup zainteresowań, takich jak eksploratorzy fortyfikacji, czy miłośnicy zabytków techniki;
- literaci, dziennikarze i intelektualiści zainteresowani „legendą Huty”;
- specjaliści z zakresu ochrony dziedzictwa nie zaangażowani bezpośrednio w realizację projektu parku kulturowego;
- ekolodzy;
- odwiedzający – turyści z kraju i z zagranicy.

Wstępna identyfikacja grup interesariuszy służy ukierunkowaniu działań związanych z przeprowadzeniem publicznych konsultacji i prezentacji parku kulturowego i planu jego ochrony. W trakcie podejmowanych działań grupy interesariuszy będą doprecyzowywane, a ich lista może zostać poszerzona.

Analiza zasobu krajobrazowego w ujęciu Zespołów Wnętrz ARK

Stan badań

Kompletne przedstawienie stanu badań nad dziejami i zabytkami Nowej Huty, to poważne zadanie naukowe. Bibliografia tematu rozrasta się lawinowo, a Nowa Huta staje się inspiracją do badań z wielu dziedzin nauki, od humanistyki, przez nauki społeczne i ekonomiczne, po nauki przyrodnicze (stan środowiska poindustrialnego). Wielość wątków badawczych skomentował J. Purchla już w 1998, w krótkim studium *Nowa Huta, jako problem badawczy*.²⁴ Powstają specjalizowane bibliografie tematyczne, takie jak: „Projekt Literacka Nowa Huta”, opracowany przez T. Szczerbińską i P. Knapik,²⁵ Bibliografia Regionalna Nowej Huty opracowywana przez Nowohucką Bibliotekę Publiczną w Krakowie²⁶, czy baza artykułów prasowych w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Krakowie. W niniejszym opracowaniu odwołano się do wielu rozpraw syntetycznych oraz do studiów analitycznych i monografii zarówno z zakresu historii, jak i historii sztuki, urbanistyki i architektury. Konkretnie odwołania znajdują się w przypisach, a dopełnieniem informacji jest wykaz literatury przedmiotu, w końcowej partii opracowania. W tym miejscu odnotowujemy jedynie kierunki zainteresowań badawczych oraz istotne etapy rozwoju badań nad fenomenem społeczno-kulturowym zwanym Nowa Huta oraz nad nowohuckim dziedzictwem kulturowym.

Początkowo Nową Hutę budowano, nie badano. Co nie znaczy, że proces ów nie był przedmiotem refleksji i komentarza. Powstanie Nowej Huty, jako sztandarowej inwestycji władzy ludowej wiązało się z bogatą oprawą propagandową. Pojawiały się liczne artykuły prasowe i publikacje ilustrujące postęp i sukcesy budowniczych. Przykładem mogą być publikacje typu: T. Gołaszewski, *Kronika Nowej Huty*, Kraków 1955, czy T. Czubała, *Nowa Huta – przewodnik, informator*, Komitet Organizacyjny Obchodu X-lecia Nowej Huty, Kraków 1959. W duchu apologetycznym i ideowym zarazem komentowano Nową Hutę przez cały okres PRL. Dobrym przykładem tego typu opracowań jest wydawnictwo *Nowa Huta. Pierwsze socjalistyczne miasto w Polsce*, oprac. J. Skarbowski, Kraków 1971. Swoistym podsumowaniem refleksji historycznej u schyłku PRL odnośnie wartości artystycznych i urbanistycznych Nowej Huty są słowa Andrzeja K. Olszewskiego, w syntezie *Dzieje sztuki polskiej 1890–1980*, wydanej w 1988 r. Autor stwierdzał: *Wyrazem nowego stylu jako oprawy przemian społecznych, które niosła z sobą wielka industrializacja 6-letniego planu gospodarczego, było miasto Nowa Huta pod Krakowem, którego budowę rozpoczęto w 1949. Autorzy koncepcji – Tadeusz Ptaszycy, Bolesław Skrzybalski, Tadeusz Rembiesa, Stanisław Juchnowicz – nawiązali do barokowej tradycji centralnego placu, do którego biegły zabudowane obrzeżnie arterie. Główny budynek administracyjny miasta (Maria i Janusz Ingardenowie) wieńczy neorenesansowa attyka, neorenesansowy też miał być nie zrealizowany ratusz projektu Tadeusza*

²⁴ J. Purchla, *Nowa Huta, jako problem badawczy*, [w:] *Narodziny Nowej Huty. Materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku pod red. J.M. Małeckiego, „Rola Krakowa w Dziejach Narodu” 18*, Kraków 1999.

²⁵ <http://witryna.biblioteka.krakow.pl/wp-content/uploads/2013/02/Literacka-Nowa-Huta.pdf> (dostęp: 2016 r.).

²⁶ http://witryna.biblioteka.krakow.pl/?page_id=446 (dostęp: 2016 r.).

Janowskiego. Z tradycji klasycyzmu i renesansu korzystano przy budowie nowohuckich osiedli mieszkaniowych, teatru itp.²⁷

Okres przemian politycznych w Polsce u schyłku XX w. sprzyjał przewartościowaniom historii, otwieraniu nowych pól badawczych i nowych spojrzeń wstecz. Rewizja poglądów nie ominęła Nowej Huty. W syntetycznej *Historii architektury Krakowa w zarysie* wydanej w 2001 r. M. Fabiański i J. Purchla tak komentowali urbanistyczny rozwój miasta lat 1950–2000: *Ostateczne ubezwłasnowolnienie Krakowa, jakie nastąpiło na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, oznaczało również całkowite uzależnienie od systemu opartego na wulgarnym centralizmie i anachronicznym już wówczas modelu stalinowskiej industrializacji. O rozwoju miasta decydować miały polityka i arbitralnie podejmowane decyzje gospodarcze, a nie naturalne procesy ekonomiczne. Symbolem tej arbitralności oraz zrównania urbanizacji z industrializacją stała się Nowa Huta. [...] Wypracowany w latach trzydziestych w Związku Radzieckim model miasta industrialnego, rozwinięty w epoce powojennej odbudowy, zaciążył niewątpliwie na koncepcji Nowej Huty, jako pierwszej w PRL-u próbie zbudowania miasta idealnego – utopii w wymiarze społecznym. Trzeba przy tym dodać, iż tylko taki rodzaj absolutyzmu i politycznej dyktatury, jakim był komunizm, nie uwzględniający rachunku ekonomicznego, mógł zagwarantować konsekwentną realizację społecznego i urbanistycznego eksperymentu*²⁸. Wiek XXI przyniósł kolejne refleksje i zmiany rozumienia problemu. Z jednej strony socrealizm stał się już uprawnionym, modnym tematem badawczym²⁹, z drugiej rosnąca perspektywa czasu pozwalała dostrzec inne wymiary zjawiska. Zmianę postaw dobrze ilustrują słowa Z. Beiersdorfa i W. Komorowskiego dotyczące dziedzictwa Nowej Huty, którzy wskazali miasto Gary w USA (stan Indiana 1906), jako pierwowzór miasta przyfabrycznego sprzężonego z kombinatem metalurgicznym, które stało się inspiracją dla radzieckiego Magnitogorska (1930–31) i innych miast Bloku Wschodniego. Autorzy Ci o Nowej Hucie napisali min.: *Architektura Nowej Huty w o wiele większym stopniu niż w innych nowych miastach dawnego bloku wschodniego uwzględnia tradycję narodową i doświadczenia zachodnioeuropejskiego budownictwa historycznego*³⁰. W 2011 w Nowej Hucie odbyła się część międzynarodowej konferencji „Urbanistyka socrealizmu jako przedmiot ochrony konserwatorskiej”, zorganizowanej z inicjatywy i przez Polski Komitet Narodowy ICOMOS oraz miasta Kraków i Warszawę. Tematem konferencji była urbanistyka socrealizmu postrzegana jako przedmiot ochrony konserwatorskiej. Podczas krakowskiego dnia konferencji, oprócz wystąpień merytorycznych, miała miejsce prezentacja starej części Nowej Huty, jako potencjalnego kandydata do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO.³¹ Celem konferencji, poza promocją Nowej Huty na międzynarodowym forum, było stworzenie metod ochrony konserwatorskiej zabudowy socrealistycznej. Efektem była publikacja pt. *Uczyć się od Moskwy? Architektura i urbanistyka socrealizmu. Dialog o zabytkach*. Warszawa – Berlin 2011.

²⁷ A. K. Olszewski, *Dzieje sztuki polskiej 1890 – 1980*, Warszawa 1988, s. 87.

²⁸ M. Fabiański, J. Purchla, *Historia architektury Krakowa w zarysie*, Kraków 2001, s. 96–97.

²⁹ Badania nad socrealizmem w architekturze mają znacznie głębszą tradycję: por. K. Stefański, *Architektura Polska 1945–1956*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1982. T. 27, z. 1–2.

³⁰ Beiersdorf Z., Komorowski W., „Nowa Huta lat pięćdziesiątych. Dziedzictwo - zagrożenia i perspektywy”[w:] *Zabytki drugiej połowy dwudziestego wieku - waloryzacja ochrona konserwatorska*. ICOMOS Polska, ICOMOS Deutschland. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Warszawa-Berlin 2010. s. 17-28.

³¹ O kandydaturze por. min.: B. Szymgin, *Polska, a Światowe Dziedzictwo UNESCO – dokonania i perspektywy*, Ochrona Zabytków nr 1/2014 (1(264)LXVII, s. 213–224.

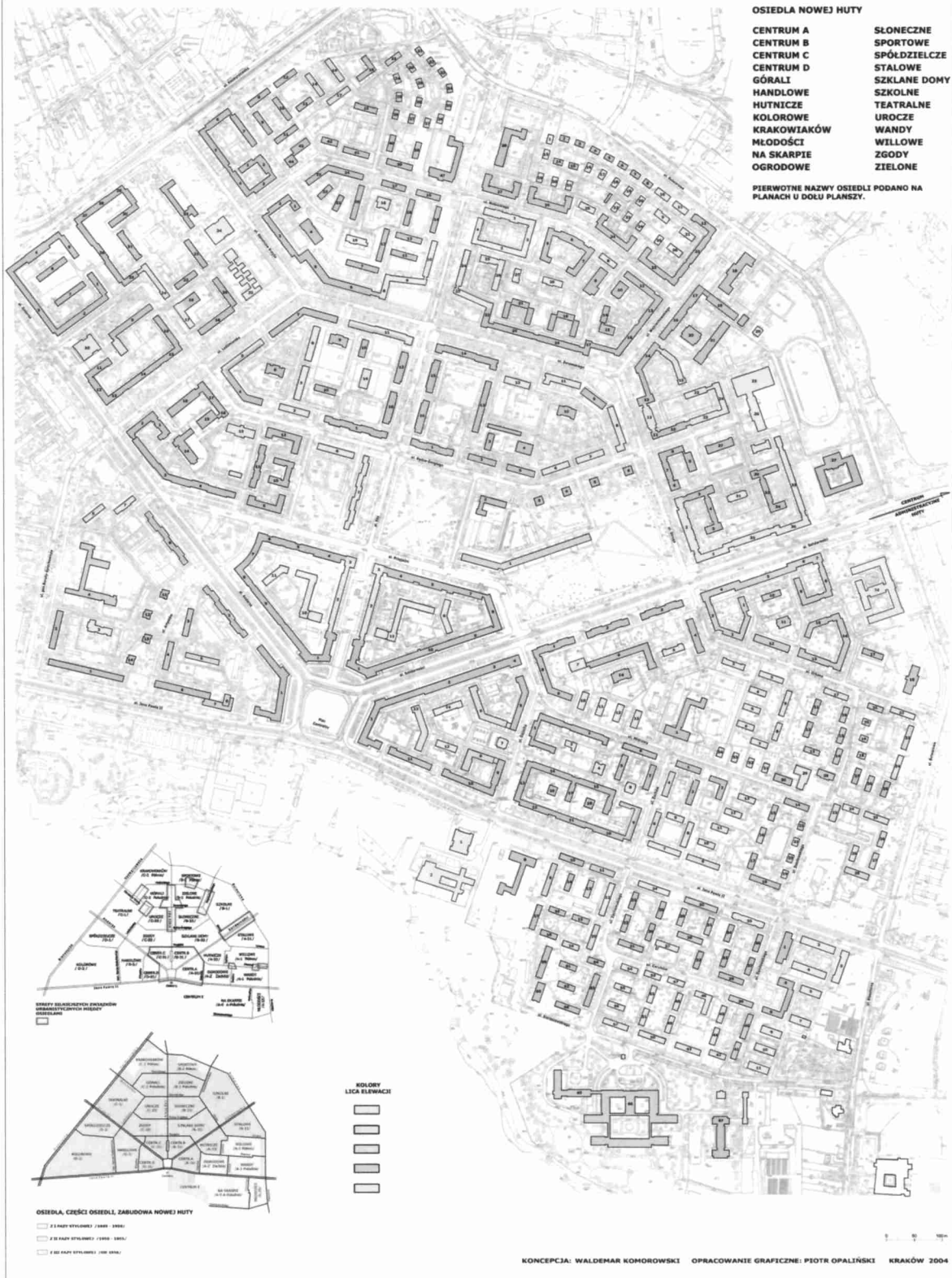
Z dzisiejszej perspektywy można stwierdzić, że mimo burzliwego rozwoju literatury tematu, Nowa Huta wciąż pozostaje atrakcyjnym i obiecującym przedmiotem badań. Liczne opracowania syntetyczne pozwalają podsumować sektorowe stany badań i podejmować dalsze poszukiwania. Wśród istotnych pozycji umożliwiających wgląd w literaturę tematu i prezentujących podsumowanie cząstkowych badań można wymienić: z zakresu **urbanistyki** opracowanie J. Salwińskiego *Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX w.* (w:) Kraków. *Nowe studia nad rozwojem miasta*. Kraków 2007.; z zakresu **architektury** Z. Beiersdorf, *Wartości kulturowe Nowej Huty*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, (Kraków 1997), W. Komorowski, *Urbanistyka i architektura Nowej Huty 1949-1959*, „Rocznik Krakowski”, t. 71, Kraków 2005, S. Juchnowicz, *Nowa Huta, przeszłość i wizja. Z doświadczeń warsztatu projektowego*, „Zeszyty Krzysztoforskie”, t. 2, Kraków 2005, M. Włodarczyk, *Architektura lat 60-tych w Krakowie*, Kraków 2006, *Nowa przestrzeń. Modernizm w Nowej Hucie*, aut. M. Smaga, M. Włodarczyk, K. Łuczak-Surówka, T. Binek, P. Jagło, P. Nitecki, Kraków 2012 oraz M. Włodarczyk, *Architektura Nowej Huty lat 1949-1980*, Kraków 2013; specyfiki **wnętrz i wystroju** *Nowohucki design. Historia wnętrz i ich twórcy w latach 1949–1959*, L. Sibila, M. Mieźian, Kraków 2007; architektura zespołu **cysterskiego w Mogile** i kościoła Świętego Bartłomieja w Mogile na tle stanu badań została omówiona w syntezie *Architektura gotycka w Polsce*, red. Teresy Mroczko, Warszawa 1995 oraz cenne informacje zawiera Katalog wystawy *Mogila: zapomniane dziedzictwo Nowej Huty*, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków 2012; z zakresu rozwoju **przemysłowego** *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*, red. M. Niezabitowski, Kraków 2008; z zakresu **muzealizacji** Nowej Huty *Nowa Huta, przeszłość i wizja - studium muzeum rozproszonego*, red. J. Salwiński i L.J. Sibila, Kraków 2008; w kontekście **militarnym** M. Mikulski, J. Środulska Wielgus, K. Wielgus, *Obronność Krakowa XIX i XX wieku jako element rozwoju miasta* (w:) *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, Kraków 2007 oraz odnośnie zimnowojennych schronów atomowych: <https://www.facebook.com/podziemnanowahuta/>; w kontekście **archeologicznym** seria wydawnicza „Materiały Archeologiczne Nowej Huty” wydana przez Oddział Muzeum Archeologicznego w Nowej Hucie od 1968 r. oraz J. Górski, *Archeolodzy w Nowej Hucie (sześćdziesięciolecie Oddziału Muzeum Archeologicznego w Krakowie)*, *Materiały Archeologiczne Nowej Huty*, tom XXV, 2010; w kontekście **historycznym** A. Chwałba, *Dzieje Krakowa*, (rozdział: *Nowa Huta: narodziny miasta, kombinatu i mitu*), t. 6. *Kraków w latach 1945-1989*, Kraków 2004; *Encyklopedia Nowej Huty*, red. R. Dzieszkiński i J. L. Franczyk, Kraków 2006; w kontekście **społeczno-politycznym** *Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. R. Terlecki, M. Lasota i J. Szarek, Kraków 2002 oraz W. Paduchowski, *Nowa Huta nieznaną i tajną. Obraz miasta w materiałach Urzędu bezpieczeństwa Publicznego i Milicji Obywatelskiej (1949–1956)*, Kraków 2014; odnośnie **ochrony zabytków** J. Janczykowski, *Ochrona konserwatorska Nowej Huty w Krakowie*, /w:/ *Rejestr zabytków czy lista dóbr kultury współczesnej*, Warszawa 2006, A. Siwek, *Między zabytkiem, a dobrem kultury współczesnej*, Kurier Konserwatorski Nr 10, R.2011. Niezastąpionymi lekturami wprowadzającymi w specyfikę historii i osobiste losy mieszkańców są publikacje oparte o indywidualne **wspomnienia**: M. Twaróg, *Alfabet nowohuckiego przedmieścia*, Biblioteka Magistratu Nowohuckiego, Kraków 2012, *Nowa Huta - najmłodsza siostra Krakowa*, red. Adam Gryczyński, Nowohuckie Centrum Kultury, Kraków 2007. Oryginalnością spojrzenia, skłonnością do polemiki z mitami, a zarazem umiejętnym kreowaniem legendy wywiedzionej z rozpoznania

faktograficznego wyróżniają się bogate treściowo opracowania M. Mieziań, wśród których charakter przeglądowny noszą *Nie od razu Nową Hutę zbudowano. Dzieje Regionu Kraków-Wschód od 5. tysiąclecia p.n.e. do 1947*, Kraków 2002 oraz *Nowa Huta. Socjalistyczna w formie, fascynująca w treści*, Kraków 2004. Dla kwestii konserwatorskich istotne są też niepublikowane opracowania i studia przechowywane w Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, m.in.:

- W. Komorowski, E. Grochowska, *Nowa Huta. Studium urbanistyczno-konserwatorskie. Uwagi o przekształceniach urbanistycznych i architektonicznych*, maszynopis, Kraków 1992;
- W. Komorowski, Plac Centralny w Nowej Hucie. Studium konserwatorskie, maszynopis, Kraków 1996;
- W. Komorowski, *Wnętrza użyteczności publicznej Nowej Huty czasów realizmu socjalistycznego (1949-1956). Ewidencja i wytyczne konserwatorskie*, maszynopis, Kraków 2001;
- W. Komorowski, *Studium kolorystyki obiektów architektonicznych w najstarszej partii Nowej Huty*, maszynopis, Kraków 2004.

Przedstawione informacje nawet w części nie wyczerpują bogactwa tematów związanych z rozpoznawaniem rozmaitych aspektów dziedzictwa kulturowego Nowej Huty, jednak dają wyobrażenie o rozległości obszarów obserwacji i narastaniu literatury przedmiotu. Są również wskazówką umożliwiającą dalsze poszukiwania historyczne i pogłębianie wiedzy o złożonym i wielowarstwowym w warstwach interpretacji fenomenie historycznym, jakim jawi się Nowa Huta.

KOLORY NOWEJ HUTY

Plansza analityczna z opracowania W. Komorowski, *Studium kolorystyki obiektów architektonicznych w najstarszej partii Nowej Huty*, Kraków 2004

Kolorystyka elewacji na dawnych pocztówka; zbiory prywatne

Tradycja miejsca i jej zapis w krajobrazie

Już pierwsze spojrzenie na mapę pozwala domyślać się długiej historii. Na terenach zajmowanych dziś Nową Hutą tradycja osadnicza sięga okresu neolitu, co potwierdziły badania archeologiczne przeprowadzane przy okazji budowy kombinatu oraz osiedli mieszkaniowych³². Podkreślić też trzeba, że badania archeologiczne prowadzono na tym obszarze od dawna. Np. w 1934 r. prowadzono eksplorację cmentarzyska kultury łużyckiej w Mogile³³. Pozostałości dawnych osad odnaleziono m.in. w okolicach pl. Centralnego. Ślady bogatej historii do dziś można odnaleźć w nowohuckim krajobrazie, a ich nazwy zachowano w nazwach osiedli. Osiedle Wandy powstało nieopodal jednej z najcenniejszych pamiątek przedhistorycznych na terenie Krakowa – kopca Wandy (VI-VII w. n.e.). Kopicz-kurhan jest łączona z jedną z najstarszych legend krakowskich – o mężnej i pięknej córce Kraka, pochowanej, jak głoszą podania, w miejscu, gdzie do dziś stoi kopicz. Mit bohaterskiej Wandy inspirował poetów i pisarzy, a słynny Jan Matejko, mieszkaniec Krzesławic położonych u stóp kopca, zaprojektował upamiętniający księżniczkę pomnik ustawiony na jego szczycie w 1890 r.

Wanda, Litografia Maksymiliana Piotrowskiego, graficzna replika obrazu wystawionego w 1858 w TPSP, który przyniósł artyście rozgłos; archiwum Domu Aukcyjnego NAUTILUS w Krakowie.

Obszar Parku Kulturowego Nowa Huta to grunty czterech wsi o średniowiecznej metryce: Mogiły, Czyżyn, Bieńczyc i Krzesławic³⁴. Osią łączącą dawne wsie była rzeka Dłubnia. Z uwagi na szybki nurt zwano ją kiedyś Gorącą Wodą albo Głanówką, zakładano na niej liczne młyny. W Bieńczycach rozdzielała się na dwie odnogi, by zejść się znów w Krzesławicach i kolejny raz podzielić na trzy ramiona. Wszystkie one były wykorzystywane gospodarczo. W Kończycach, Raciborowicach, Bieńczycach, Krzesławicach i Mogile pracowały młyny, przerabiane potem na parowe, oraz papiernie. Papierne w Polsce zaczęły powstawać w drugiej połowie XV w., najwcześniej na Pomorzu. Najsilniejszy ośrodek powstał jednak w Krakowie, istniało tam bowiem wiele drukarni, potrzebujących stałych dostaw papieru. Pierwszy młyn papierniczy został założony w Prądniku k. Krakowa na rzeczce Prądnik przez M. Kocha. Kolejne powstały w Mogile (pocz. XVI w.), na Białym Prądniku (1531) i w Balicach (1535). Śladem dawnej działalności gospodarczej związanej z rzeką jest osobliwe ukształtowanie terenu i miejsca, takie jak Suche Stawy w Mogile, gdzie wystawiono potem stadion Hutnika czy zagłębienie w krzesławickim parku przy dworku Matejki. Dłubnia

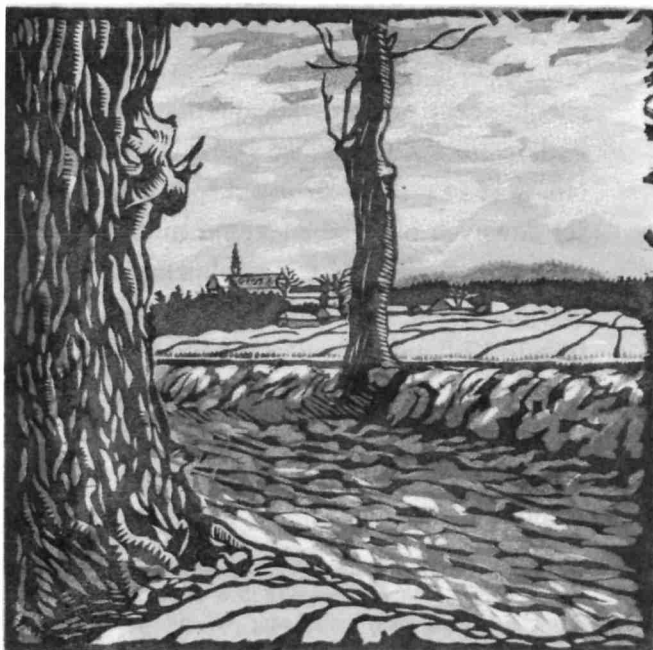
³² Nowa Huta to jedno wielkie stanowisko archeologiczne - od lat publikowana jest seria *Skarby Nowohuckiego oddziału Muzeum Archeologicznego* (obecnie w *Głosie - tygodniku nowohuckim*), ponadto wiele archiwaliów rozproszonych jest w internecie.

³³ Zdjęcia z NAC, sygn. 1-N-1034-1 i następne.

³⁴ Zob. więcej w rozdziale „Nawarstwienia układu”.

służyła także do pojenia bydła. W głębszych jej miejscach pławiono konie - stąd ich popularna nazwa: „końskie dołki”.

Mogiła pod Krakowem, Drzeworyt Władysława Bieleckiego, 1923; archiwum Domu Aukcyjnego NAUTILUS w Krakowie

Analiza map historycznych pokazuje nam względną niezmienną obszar. Żyzne lessy uprawiano rolniczo, a zabudowa wsi jeszcze nie miała tendencji do niekontrolowanego rozszerzania się w dowolnym kierunku. Mapa Perthée'sa z doby Sejmu Czteroletniego (1787 r.) nie budzi zaufania co do nazw, ale precyzyjnie oddaje układ przestrzenny. Wyraźnie widoczny jest trakt mogiński (sandomierski) prowadzący z Wesołej przez Dąbie, Beszcz i Łęg do Mogiły. Drogą niższej kategorii było połączenie Kraków-Czyżyny-Krzesławice, zaś drogę z Mogiły do Bieńczyc zaznaczono jako dukt o marginalnym znaczeniu. Na mapie widać wyraźnie stacje pocztowe, rogatki celne czy przydrożne krzyże. Hermann Karol de Perthées (1740-1815) wywodził się z rodziny francuskich hugenotów. Od 1764 r. razem z Franciszkiem Florianem Czakiem (Csaky Kerestszegh) i Janem Bakałowiczem należał do grona królewskich kartografów Stanisława Augusta. W 1766 r. został porucznikiem artylerii koronnej, a dwa lata później otrzymał nobilitację. Pod koniec 1783 r. mianowano go pułkownikiem wojska koronnego. W 1781 r. rozpoczęto prace nad przygotowaniem map województw Rzeczypospolitej, które miały złożyć się na *Atlas Polski*, stanowiący nie tylko główne dzieło Perthéesa, ale przede wszystkim uwieńczenie dążeń króla do zreformowania kartografii polskiej. Pierwsza z serii map, sporządzanych w skali około 1:222 500, mapa województwa mazowieckiego została wykonana w 1783 r. Perthées nie tylko jest autorem fundamentalnych dzieł kartografii polskiej drugiej połowy XVIII w., ale także sporządzał mapy wielkoskalowe. Pomimo, że nie brał on udziału w wytyczaniu granic po I rozbiórce Rzeczypospolitej, to był jednym z kartografów opracowujących mapy delimitacyjne i demarkacyjne. Sekcja tzw. mapy kwatremistrzowskiej (22_Kol_III_Sek_VIII) z doby Królestwa Polskiego podaje nam wprawdzie odmienne brzmienie nazw, przebieg głównych dróg i nurt Dłubni (odmienny od dzisiejszego), ale nic więcej. Jej zaletą jest jednak rzeczywiste – w przeciwieństwie do mapy Perthéesa –pokazanie korytarzy transportowych. Wyraźnie widzimy układ drożny, który miał przetrwać do 1949 r., a miejscami (Czyżyny-Bieńczyce oraz Czyżyny-Mogiła) zachowany jest do dzisiaj. Obszary rolne, wolne od zabudowy czy przysiółków. Komplet map pod tytułem *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego* wydano w Petersburgu w 1843 r. (data 1839 r. wskazana jako data publikacji to w rzeczywistości data zakończenia pomiarów terenowych). Do 1857 r. mapę traktowano jako materiał tajny³⁵. Budowa Twierdzy Kraków sprawiła, że na interesującym nas obszarze pojawiły się elementy systemu obronnego.

³⁵ *Kartografia Królestwa Polskiego 1815-1915*. Warszawa, PAN, 2000.

Plan Wielkiego Krakowa z 1912 r. nie miał wizji szczególniejszego rozwoju w kierunku wschodnim. Rakowice i Dąbie miały być obszarami granicznymi ze względu na instalacje wojskowo-przemysłowe. Plan sobie, życie sobie więc jeszcze w 1939 r. nie zapadły decyzje o poszerzeniu miasta. Granica nie wyszła wiele za linię Prądnika (Białuchy), a Czyżyńskie lotnisko znalazło się daleko za rogatkami. W latach trzydziestych monopol tytoniowy wybrał podkrakowskie Czyżyny na miejsce swej nowoczesnej fabryki. Zaplecze produkcyjne w rejonie Proszowice-Kazimierza, połączone z krakowskim rynkiem zbytu dawały nadzieję na rychły zwrot inwestycji³⁶. Inwestycję, podobnie jak wspomnianą wcześniej kolej bez trudu odnajdziemy na mapie opracowanej przez Wojskowy Instytut Geograficzny w Warszawie. Pojawiają się na niej, w obszarze PK Nowa Huta także inne elementy, np. sady przy ul. Bieńczyckiej, czy nasadzenia drzew wzdłuż dróg.

Zbudowany przez Niemców słup oznaczający granice Krakowa przetrwał na granicy Czyżyn (na wysokości os. Handlowego) do lat 60. MHK-4037-N-1

Znaczącą zmianę dostrzegamy na planie z 1944 roku, który uwzględnił zarządzenie rządu GG o rozszerzeniu granic Krakowa. Plan, w wielu punktach (np. lokalizacji sadów przy ul. Bieńczyckiej) zbieżny z mapą WIG-owską pokazuje przebieg linii kolejowych do Kocmyrzowa i zakładów tytoniowych, lokalizację wojskowego obozu barakowego (zachodnia część dzisiejszego os. Kolorowego) pojedyncze domy na granicy Czyżyn. Ta wioska i jej granica stały się z woli niemieckich urzędników wschodnią granicą Krakowa, czyli granicą miasta starego i nowopowstającego przebiegała gdzieś w okolicach późniejszego Placu Centralnego³⁷.

Długo po wojnie stał tam ceglany słup, z którego usunięto herb miasta w niemieckiej redakcji i napis Krakau. Zabudowa Nowej Huty nie wkraczała początkowo w granice Czyżyn (Krakowa), być może ze względu na realizowaną koncepcję odrębnego miasta. Dopiero kiedy ten zamysł porzucono, rozpoczęto realizację osiedli klina D. Mapa Krakowa z 1947 r. ignoruje niemieckie rozwiązanie, choć formalnie nikt się z niego nie wycofał.

³⁶ R. Kotewicz, *Z dziejów przemysłu Krakowa w latach 1918-1939*. Kraków 1981; R. Marcinek

³⁷ Opracowany i wydany przez Niemców wielkoformatowy plan obrazuje nowe, po przyłączeniach w 1941, granice Krakowa. Kraków, mimo toczącej się wojny, jest rozbudowywany, jako stolica niemieckiego Nebenland ("kraju peryferyjnego"), oficjalnie General Gouvernement. Miało to być wzorcowe miasto niemieckie na wschodzie, bowiem Niemcy uważali je za "Urdeutsche Stadt Krakau" - prastare miasto niemieckie.

Zob. http://www.lvivcenter.org/pl/umid/map/?ci_mapid=285&c=49.841677,24.053246&z=15.

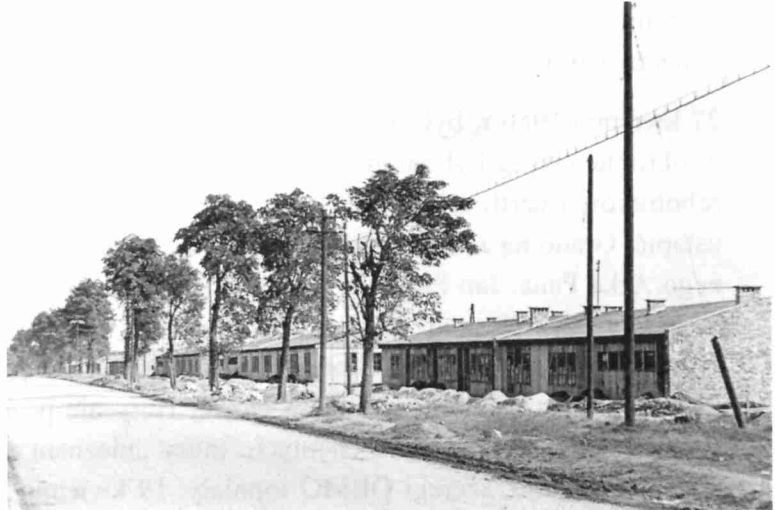
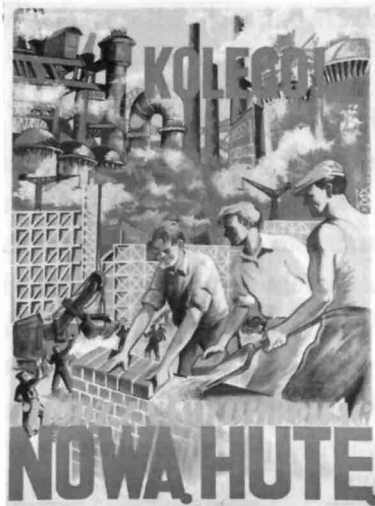

Plakaty propagandowe z lat 50.; zbiory prywatne

Nowa Huta miała być wzorem dla całego kraju. Wzniesione z niczego socjalistyczne miasto, miało z jednej strony majoryzować konserwatywny Kraków, z drugiej wzmocnić polski przemysł ciężki, z trzeciej dać szansę „awansu społecznego” tym wszystkim, którym zbrzydła już praca na roli lub w małomiasteczkowych warsztatach. W hotelach robotniczych, brygadach „Służby Polsce”, w gęstym błocie wielkiej budowy wykuwać się miało nowe pokolenie przodowników pracy, partyjnych aktywistów, świeckich racjonalistów, szczerych przyjaciół Związku Sowieckiego. Doniesienia z Nowej Huty znajdowały się na czołówkach gazet, w serwisach kronik filmowych. Odnotowywano skrupulatnie każdy nowy blok, wielki piec, sklep i przedszkole. Pod względem zaangażowanych środków z kasy państwa Nowa Huta zajmowała drugie miejsce po Warszawie. I rzeczywiście w ciągu 10 lat powstało na polach wsi Mogiła, Krzesławice i Bieńczyce nowoczesne miasto. Ostatni już chyba przykład tak dużego, jednorodnego, zespołu urbanistycznego, w układzie nawiązującym i do miasta-ogrodu i do miasta-twierdzy. Solidne budownictwo i standardy metrażu niemal przedwojenne. Nowa Huta miała być wcieleniem industrialnej utopii. Dopiero potem nadeszły ograniczenia, oszczędności, a celem nadrzędnym stało się pomieszczenie wciąż rosnącej armii pracowników kombinatu i ich rodzin. Władza robotnicza zaczęła budować zagęszczone blokowiska dla proletariatu, ludzi zmuszono do życia w ciasnych kłitkach o ciemnych kuchniach. Mimo to dziennikarze entuzjastycznie pisali: *A wszędzie gdzie spojrzysz, człowiek, uśmiechnięty człowiek epoki socjalizmu*. Widzieli to, co chcieli zobaczyć. O ile władzom udało się wznieść mury, o tyle trudniej im poszło z kształtowaniem dusz i charakterów mieszkańców.

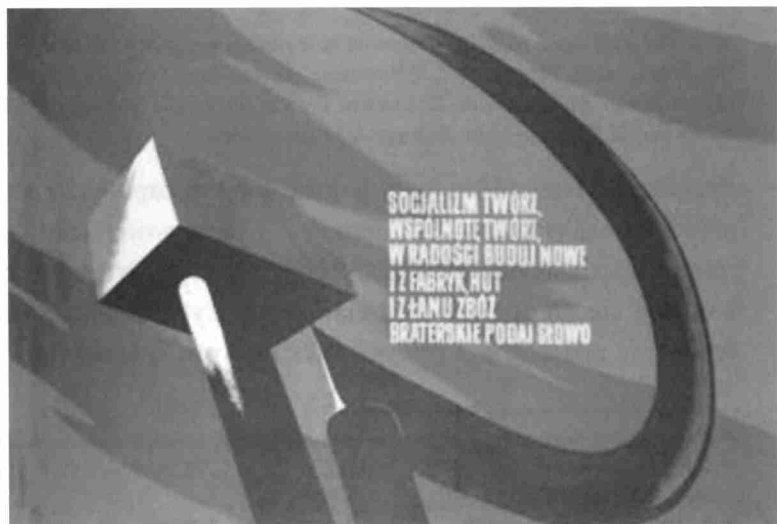

Oni zbudowali miasto – przodownicy pracy; charakterystyczne są stroje, m.in. kurtki mundurowe amerykańska i brytyjska oraz marynarka uszyta z przerobionego munduru Wehrmachtu, fot. S. Senisson; MHK-565/XI f

Plakat; zbiory prywatne // „Meksyk” – osada baraków udających hotele robotnicze dla 10 tysięcy ludzi. Nazwa pochodziła od fatalnych warunków życia, alkoholizmu i powszechnego łamania prawa. „Meksyk” został rozebrany w 1970 r., zdjęcie z 1954, aut. fot. nieznanym, zbiory MHK

Pierwsze lata, to okres pionierski z towarzyszącą mu przestępczością, prostytutką, krwawymi bójkami, alkoholizmem i biedą. Nowohucki tygodnik „Budujemy socjalizm” w zawołany sposób krytykował nieprawdopodobne marnotrawstwo, bezmyślność i rozrzutność. Ówczesne gazety są zresztą najlepszym dowodem tego czym był absurd centralnego planowania najdrobniejszych elementów gospodarki. Krytykowano np. jedyną jadalnię, w której podawano tylko duże piwo, bo takie dostała wytyczne, czy stołówki, do których trzeba było przychodzić z własną łyżką (choć np. widelców było w nich kilka razy za dużo). Z czasem jednak ci, którzy to miasto zaczęli uważać za swój prawdziwy dom, zaczęli się domagać, by traktowano ich jak ludzi, a nie tylko wykonawców planu. Przestały im wystarczać sprawozdania typu: *osiedla wyposażono w 205 sklepów wszystkich specjalności i 30 zakładów zbiorowego żywienia* (1959).

Plakaty propagandowe z lat 70.; zbiory prywatne

W zamian za harówkę ponad siły, wykonywanie zawyżonych norm chcieli dostatku, wygod i choćby namiastki wolności³⁸.

27 kwietnia 1960 r. był dla władzy ciosem dotkliwym. Dla mieszkańców Nowej Huty walka w obronie krzyża był zaś momentem przełomowym. Większość przekonała się, że interesy robotników i partii robotniczej nie są tożsame. A władze widząc determinację ludzi musiały ustąpić. Grano na zwłokę, ale 15 maja 1977 r. nastąpiło uroczyste poświęcenie kościoła zwanego Arką Pana. Jan Paweł II wspominał podczas pierwszej pielgrzymki: „Hutnicy! Miałem szczęście jako Wasz arcybiskup i kardynał nie tylko wbić pierwszą łopatę pod wykop tego kościoła, ale poświęcić go i konsekrować.” Wtedy już po socjalistycznych hasłach, które starano się wszczepiać mieszkańcom Nowej Huty nie pozostało wiele. Na pochody 1-majowe coraz trudniej było znaleźć chętnych, mury „nieznani sprawcy” pokrywali obelżywymi dla władzy napisami, szeregi ORMO topniały. 19 kwietnia 1979 r. doszło do próby wysadzenia pomnika Lenina, stojącego w Alei Róż³⁹. Część prasy niezależnej uznała wybuch za prowokację SB przed wizytą papieża. Aresztowano 203 osoby z kręgu KOR i ROPCio.

Msza św. papieska z okazji poświęcenia kościoła Świętego M.M. Kolbego w Mistrzejowicach, 22 czerwca 1983 r., fot. S. Gawliński, MHK-148/ XI f/ 2. // Powitanie papieża Jana Pawła II przez Metropolitę Krakowskiego ks. kard. Franciszka Macharskiego, Mistrzejowice, 22 czerwca 1983 r., wł. parafia Świętego M.M. Kolbego w Mistrzejowicach, aut. fot. A.Mari; zbiory parafii Świętego M.M. Kolbego w Mistrzejowicach

Problemy z Nową Hutą były jednak dopiero zapowiedzią tego, czym Huta Lenina i cała dzielnica stały się w latach „Solidarności” i stanu wojennego⁴⁰ – jednym z najważniejszych w kraju miejsc oporu wobec komunistycznej władzy⁴¹. Niestety, po przełomie roku 1989 Nowa Huta znalazła się na aucie. Kombinat ograniczył produkcję, wiele firm żyjących z niego upadło, ludzie się postarzelili, a miejsce luksusowych sklepów na Placu Centralnym zajęły szmateksy,

³⁸ Klich-Kluczevska B.: *Przez dziurkę od klucza. Życie prywatne w Krakowie (1945–1989)*. Warszawa 2005;

³⁹ *Włodzimierz Lenin. Pomnik w Krakowie*. Kraków 1973; Kobylarczyk K.: *Baśnie z bloku cudów. Reportaże nowohuckie*. Kraków 2009.

⁴⁰ *13 grudnia. Stan wojenny w Małopolsce w relacjach świadków*. oprac. Z. Solak, J. Szarek, Kraków 2001; *Stan wojenny w Małopolsce w relacjach świadków*. oprac. Z. Solak, J. Szarek, Kraków 2005; *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*. red. A. Dudek, Warszawa 2003; *Sztandar sprzeciwu. Podziemne pismo „Hutnik” – 1982–1989*. Red. J. Surdykowski, Kraków 2007. *U progu wolności. Nowa Huta w latach 1980–1989*. aut. Jarosław Szarek, Maciej Mieziań, Kraków 2005; Smoleński P.: *A na hucie strajk*. Londyn 1989; *Solidarność – kruszenie muru*. red. T. Gąsowski, A. Roliński, W. W. Wiśniewski, Kraków 2000; *Solidarność Małopolska w podziemiu*. oprac. Cz. Brzoza, W. Bukowski, A. Roliński, Z. Solak, W. Wiśniewski, Kraków 1991; *Solidarność Małopolska 1980–1981. Wybór dokumentów*. oprac. M. Orski, A. Roliński, E. Zajac, Kraków 2006; Zabłocki W.: *Stan wojenny w Małopolsce*. Kraków 1994.

⁴¹ Kasprzycki R.: *Opozycja polityczna w Krakowie w latach 1988–1989*. Kraków 2003.

banki i apteki. Przy obojętności władz miasta rozpoczął się proces slamsowacenia dzielnicy, której w okolicach Rynku Głównego nigdy tak naprawdę nie zaakceptowano. Dziś próbuje się naprawić stare błędy. I dobrze, bo Nowa Huta to miejsce z przyszłością.

Spotkanie Lecha Wałęsy ze związkowcami w sali teatralnej HiL. 9 listopada 1981 r., przemawia przewodniczący KRH Mieczysław Gil, fot. Stanisław Gawliński, wł. MHK. // „Prawa człowiek nie znają granic. Walka o nie jest sprawą nas wszystkich” – hasło Międzynarodowej Konferencji Praw Człowieka zorganizowanej przez Solidarność i Ruch Wolność i Pokój w Mistrzejowicach, 25–27 VIII 1988, Andrzej Stawiarski, ze zbiorów FCDCN // Gazy łzawiące nad os. Teatralnym; 1982–1985, aut. i wł. fot. Piotr Augustynek.

Na obszarze opracowania mamy więc do czynienia z czterem wyraźnymi fazami przekształceń:

1. Przedhistoryczną: stanowiska archeologiczne (do XII w.).
2. Średniowieczno-nowożytną: obszar użytkowany rolniczo (XII–XIX w.).
3. Militarno-przemysłową: na obszar użytkowany rolniczo wchodzi elementy architektury militarnej, a na obrzeżach pojawia się kolej i zakłady przemysłowe (2. poł. XIX w.–poł. XX w.).
4. Okres urbanizacji (po 1945 – trwa nadal).

Kalendarium

Podstawowe kalendarium obszaru Parku Kulturowego Nowa Huta

5300–ok. 2200 p.n.e.	Osady neolityczne na terenach Mogiły, Nowej Huty, Bieńczyc, Wyciąża.
400 p.n.e.	Osada kultury łużyckiej epoka żelaza, w Mogile, Wyciążu, Pleszowie.
400–220-p.n.e.	Osada kultury mierzanowickiej i trzcinieckiej w Mogile.
2. poł. III lub na początku II w. p.n.e.	Osadnictwo celtycki objęło teren dorzecza górnej Wisły. Z Mogiły pochodzą formy do odlewania monet. Ponadto pojawiła się ceramika toczona na kole garncarskim oraz naczynia wykonywane z gliny zawierającej domieszkę grafitu.
I-II w. n.e.	Silny ośrodek hutniczy w okolicach Krakowa – Igołomia.
III- V w. n.e.	Zakłady garncarskie w rejonie Igołomi i Tropiszowa.
VI-VII w. n.e.	Usypanie tzw. kopca Wandy.
1166	Grębałów stanowił uposażenie klasztoru cystersów w Jędrzejowie
1198	Patriarcha jerozolimski Monach poświadcza, że klasztor miechowski posiada m.in. Krzesławice z nadania pana Budziwoja
1217	Leszek Biały podarował klasztorowi bożogrobców w Miechowie karczmę w miejscu zwanym Cyrino (obecne Czyżyny). Od 1222 wieś podlegała parafii cystersów w Mogile.
1222	Dokument fundacyjny biskupa Iwona Odrowąża dla opactwa cysterskiego. Mnisi zostali przeniesieni do Mogiły z opactwa w Kacicach k. Słomnik.
1224	Pierwsza wzmianka o wsi Bieńczyce. Wieś była własnością kościoła Świętego Michała na Skałce.
1224	Czyżyny graniczą z Rakowicami i Bieńczycami.
przed 1228	Bożywoj podarował wieś Krzesławice klasztorowi bożogrobców w Miechowie.
1228	Wzmiankowane Krzesławice nad Dłubnią.
1228	Grzegorz IX, w wyniku skargi prepozyta miechowskiego (Michała), polecił opatowi jędrzejowskiemu (Teodorykowi) oraz dziekanowi i kanonikowi wrocławskiemu Tomaszowi ostatecznie rozstrzygnąć spór między ww. prepozytem a opatem mogiłskim (Piotrem) o należące do klasztoru miechowskiego Krzesławice nad rz. Dłubnią, które bezprawnie trzymał klasztor mogiłski.
1232	Grzegorz IX polecił biskupowi, scholastykowi i kantorowi krakowskiemu zatwierdzić ugodę w sprawie z 1228, zawartą przez strony przed ww. dziekanem po wysłuchaniu świadków oraz dopilnować jej przestrzegania.
1238	Henryk, książę krakowski i śląski, nadał klasztorowi miechowskiemu żreb zwany Truskilewic w Czyżynach oraz prawo łowienia bobrów na rz. Dłubni w obrębie dóbr klasztornych.
1241	Najazd Tatarów, zniszczenie wznoszonej w Mogile świątyni.
1245	Innocenty IV na prośbę prepozyta miechowskiego potwierdził, że w wyniku powyższej ugody należące do klasztoru miechowskiego Krzesławice przysądzone temuż klasztorowi przeciw klasztorowi mogiłskiemu i polecił dziekanom wrocławskiemu i krakowskiemu, aby dopilnowali jej przestrzegania.
1250	Pierwsze wzmianki o wsi Branice; do końca XVIII w. była własnością rodu Gryfitów-Branickich.
1254	Pierwsze wzmianki o wsi Lubocza; do 1945 była własnością norbertanek ze Zwierzyńca.
1266	Kościół w Mogile konsekrował biskup krakowski Jan Prandota w obecności księcia Bolesława Wstydliviego i jego małżonki Kingi. Cegłę na budowę klasztoru i kościoła w Mogile wyrabiano z gliny wydobywanej w pobliskich Zesławicach i Bieńczycach.

1288	Leszek Czarny poświadczyl, że w wyniku ugody z klasztorem miechowskim komes Krzesław zrzekł się wieczyste praw do dziedziczenia Krzesławic nad rz. Dłubnią, które klasztor będzie posiadał bez przeszkód z jego strony i jego krewnych.
1291	Pierwszy raz nazwa wsi Mogiła pojawiła się w przywileju króla Wacława.
1294	Lokacja Mogiły na prawie niemieckim. Historyczne centrum znajdowało się w rejonie dzisiejszych ulic Bardosa, Powiatowej, Kępskiej, Kopaniec.
przed 1311	Klasztor miechowski sprzedał Krzesławice.
1311	Za udział w buncie krakowskim książę skonfiskował ww. wójtowi i jego spadkobiercom dziedzinę w Krzesławicach.
1320	Pierwszym Polakiem, który objął stanowisko opata klasztoru cysterskiego, był Stefan z Krakowa.
1325	Władysław Łokietek za radą baronów dał klasztorowi miechowskiemu dziedzinę Krzesławice nad rz. Dłubnią w zamian za Solec nad Wisłą w ziemi sandomierskiej (dziś Solec Sandomierski) i przeniósł ją z prawa polskiego na niemieckie oraz nadał immunitet sądowy (przed 1311); klasztor sprzedał Krzesławice wójtowi (krakowskiemu) Jaśkowi i Walterowi, ongiś mieszczanom krakowskim, pod warunkiem płacenia klasztorowi rocznie 1,5 grzywny złota.
1345	Jan, król czeski, wkroczywszy do Polski z zamiarem opanowania Krakowa, stanął w lipcu na 2 dni z wojskiem w Czyżynach przed Krakowem.
1348	Kazimierz Wielki pozwolił klasztorowi mogiłskiemu lokować karczmę (Kamienią) w dobrach klasztornych, na końcu mostu stojącego nad bagnem Czyżyny.
1349	Wzmiankowane młyny nad Dłubnią.
1355	Role Mikołaja Wierzyńka, stolnika sandomierskiego, położone po obu brzegach rz. Prądnik, między Rakowicami, Czyżynami, Dąbkiem i młynem Piaski przed Krakowem.
1360	Kazimierz Wielki odebrał klasztorowi miechowskiemu 8 imiennie wymienionych wsi, m.in. Krzesławice, i nadał je nowo fundowanemu klasztorowi i szpitalowi Świętej Jadwigi Śląskiej w Stradomiu, gdzie zamierzał osadzić miechowitów. Po śmierci króla (1370) klasztor odzyskał utracone wsie.
1391	Wzmiankowany pierwszy młyn nad Dłubnią w Krzesławicach.
1403	Prepozyt miechowski i opat mogiłski mieli wyznaczyć wspólnie ludzi do podziału wody, czyli rzeki (Dłubni).
1428	Granice między dobrami klasztoru mogiłskiego a dobrami miasta Krakowa zaczynały się od Kamiennego Mostu, to jest od Czyżyn.
1449	Wzmiankowany młyn w Krzesławicach, zbudowany nad zachowaną do dziś Młynówką.
około 1450	Cystersi mieli własną hutę ołowiu i srebra.
1467	Prepozyt miechowski Mikołaj przekazał kasztelanowi krakowskiemu Hińczy z Rogowa wieś klasztorną Krzesławic w powiecie krakowskim w zamian za pomoc okazaną przy wykupie czynszu płaconego przez klasztor wikariuszom katedralnym krakowskim ze wsi Targowisko.
około 1500	Na przelomie XV i XVI w. na terenie Mogiły działała huta miedzi założona przez Jana Turzona. W Europie tak nowoczesna huta była jeszcze tylko w Wenecji.
po 1500	Cystersi mieli własną papiernię na Dłubni (według Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego zamkniętą w 1656).
1538	Opat mogiłski Erazm Ciołek ufundował bibliotekę klasztorną w Mogile.
1541	Zmarł Stanisław Samostrzelnik, wybitny malarz renesansowy, iluminator modlitewnika króla Zygmunta Starego i królowej Bony, mszału biskupa Piotra Tomickiego i biskupa Erazma Ciołka i wielu innych.

1647	Paweł Piasecki założył w Mogile szkołę filozoficzną dla kleryków (za Słownikiem Geograficznym); w 1708 r. szkoła została odnowiona – powstało Collegium Provinciale, zwane również Collegium Generalne (z prawem nadawania stopni naukowych).
1655	Okupacja szwedzka klasztoru pod dowództwem gen. Wirtza; skarbiec splądrowano.
1702	Do 1702 r. zarówno kompleks opactwa, jak i kościółek Świętego Bartłomieja obwiedzione były wspólnym ceglany murem, wokół którego rozlewały się wody Wisły i Dłubni oraz stawy rybne.
1890	W latach 90. XIX w. wybudowano kolej kocmyrzowską, która docierała do granic Galicji (uruchomiona w 1899). Trasa jej biegła z Krakowa przez Grzegórzki, Dąbie, Wieczystą, Czyżyny, Bieńczyce, Grębałów, Prusy do Kocmyrzowa.
1912	Wojskowe władze austriackie wykupiły 55 ha gruntów dominikańskich na wschód od koszarów ułańskich w Rakowicach, z przeznaczeniem na pole wzlotów powstającego krakowskiego lotniska.
1915	Rozbudowa lotniska; powstały hangary stalowo-drewniane i nowe koszary.
1923	Powstała Cywilna Stacja Lotnicza Kraków. Od 1924 r. rozpoczęła się wielka rozbudowa lotniska wchłaniającego grunty wsi Czyżyny.
1941 -1945	W czasie II wojny światowej na obszarze od klasztoru w Mogile do dzisiejszego Placu Centralnego znajdował się obóz pracy Baulager 15/XIV, w którym produkowane były elementy samolotów. W 1941 r. w miejscu, gdzie obecnie znajduje się Szpital im. Żeromskiego, wydzielony był podobóz dla jeńców rosyjskich, a w miejscu, gdzie stoi budynek zamkniętego już kina Światowid, był żeński podobóz dla Żydówek.
1946 -1949	W kościele Cystersów w Mogile ustawiony został gotycki ołtarz z 1514 pochodzący ze Szczodrowa; poprzedni, dwukondygnacyjny ołtarz główny, z okresu baroku, usunięto w czasie prowadzenia (w latach) konserwacji okien prezbiterium.

Rok	Miasto	Kombinat	Ludzie
1947		Decyzja Józefa Stalina o budowie huty stali „na terenie Polski”	
1948	Nowa Huta, zespół mieszkań dla pracowników kombinatu metalurgicznego, ma być osobnym miastem dla 60 tys. ludzi.	Podpisana państwowa umowa polsko-radziecka, przewidywała m.in.: dostarczanie przez ZSRR kompletnego projektu kombinatu o roboczej nazwie Gigant, urządzeń i maszyn hutniczych, udział specjalistów radzieckich w budowie i rozruchu huty, szkolenie kadry. Głównym Projektantem Nowej Huty został Państwowy Instytut Projektowania Zakładów Metalurgicznych GIPROMEZ a głównym inżynierem projektu został Ch. D. Zybin. Przy biurze Projektowania Urządzeń Przemysłu Hutniczego został utworzony Dział Projek-	Kongres Zjednoczeniowy Partii (PPS i PPR) uchwalił Plan 6-letni.

		<p>towania Nowej Huty, którego dyrektorem został inż. Jan Anioła.</p>	
1949	<p>Rząd utworzył Komitet Budowy Nowej Huty.</p> <p>Przystąpiono do prac pomiarowych terenu przeznaczonego pod budowę huty i dzielnicy mieszkaniowej. Plan generalny nowego 100-tys. miasta, jaki opracowany został w 1949, miał kształt wachlarza. Centralnym punktem zabudowy był duży prostokątny plac, z którego promieniście rozchodziło się 5 ulic. Środkowa stanowiła reprezentacyjną oś i dzieliła miasto na dwie połowy. Przy tej reprezentacyjnej osi, nazwanej później Aleją Róż, w odległości ok. 300 metrów od Placu Centralnego, miał stać monumentalny budynek Ratusza. Natomiast na południe od Placu Centralnego, w istniejącej tam niecce terenowej, miał powstać duży Centralny Zalew wodny.</p> <p>Generalnym Projektantem miasta Nowa Huta został inż. Tadeusz Ptaszycki.</p> <p>14 IV: powołano biuro inwestycyjne pod nazwą Delegatura „Zakładu Osiedli Robotniczych” Budowy Miasta Nowa Huta.</p> <p>23 VI: Przystąpiono do budowy pierwszych domów na osiedlach A-1 Południe, A-1 Północ (Wandy i Willowe). W dniu 18 grudnia oddano do użytku pierwszy blok mieszkalny na osiedlu A-Południe (os. Wandy, ul. Mierzwy).</p>	<p>24 II: Teren wsi Mogiły i Pleszowa został zatwierdzony przez rząd, jako miejsce budowy huty stali.</p> <p>Przekazano stronie polskiej wstępny projekt budowy kombinatu metalurgicznego opracowany przez GIPROMEZ</p> <p>23 III: Utworzono Wyodrębnione Przedsiębiorstwo Państwowe „Nowa Huta”.</p> <p>1 IV: Przystąpiono do prac pomiarowych pod nowy zakład metalurgiczny.</p> <p>Rozpoczęto budowę bocznic kolejowej łączącej tereny budowy z krakowskim węzłem kolejowym.</p> <p>Państwowe Przedsiębiorstwo Robót Kolejowych Nr 3 przystąpiło do budowy jazu, śluzy i kanału łączącego Wisłę z Nową Hutą.</p>	<p>Na plac budowy przyjechała 60. Brygada Służba Polsce (800 junaków) - Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (tzw. SP) była to zorganizowana na wzór wojskowy państwowa organizacja młodzieży, istniejąca w l. 1948-55; mobilizowała młodzież do udziału w „wielkich budowach socjalizmu”, organizowała szkolenia wojskowe, szerzyła światopogląd marksistowski.</p>
1950	<p>4 VII: Utworzono Dyрекcję Budowy Miasta Nowa Huta z dyrektorem inż. Stanisławem Zrałkiem. Jednostką nadrzędną dla niej był Centralny Zarząd „ZOR” w Warszawie.</p> <p>Zatwierdzenie generalnego planu urbanistycznego Nowej Huty.</p> <p>Rozpoczęto budowę cegielni w Zesławicach oraz Zakładów Prefabrykacji w Łęgu.</p>	<p>Rozpoczęcie budowy kombinatu o mocy docelowej 1,5 mln ton stali rocznie.</p> <p>26 IV: Przystąpiono do pierwszych prac przy budowie kombinatu metalurgicznego.</p> <p>Archeolodzy przystąpili do prac wykopaliskowych na terenie objętym budową</p>	<p>Na teren budowy przybyło 10 tysięcy junaków SP zorganizowanych w 12 Brygad.</p> <p>Brygada murarska Piotra Ożańskiego układu podczas zmiany 24 tys., Cegieł, wyprzedzając przodowników z warszawskiego Muranowa. Przy biciu kolejnego rekordu Ożańskiemu zostaje podrzucona rozpalona cegła.</p> <p>Ukazuje się pierwszy numer</p>

	<p>22 VII: Oddano do użytku szosę łączącą Kraków z Nową Hutą</p> <p>Otwarta została szkoła podstawowa i liceum ogólnokształcące (dla pracujących) w Mogile.</p> <p>Rozpoczęto budowę kolejnych osiedli mieszkaniowych m.in.: C-2 Północ, C-2 Południe i C-1 (Krakowiaków, Górali i Teatralne)</p> <p>W latach 1950-53 kontynuowano budowę kolejnych osiedli obrzeżnych (w stosunku do centrum miasta), oznaczonymi na planie generalnym literami A,B,C, z numerami 1 i 2.</p>		<p>gazety „Budujemy socjalizm”.</p>
1951	<p>Włączenie Nowej Huty do Krakowa jako dzielnicy. Uchwałą Rady Ministrów ustanowiona została Dzielnicowa Rada Narodowa w mieście Krakowie dla spraw Nowej Huty, odbyła się pierwsza sesja DRN.</p> <p>Rozpoczęto budowę kolejnych osiedli mieszkaniowych A-Zachód i B-2 (Ogrodowe i Szkolne)</p> <p>Otwarto budynek pierwszej poczty na osiedlu A-1 Północ (os. Willowe).</p>	<p>Na teren budowy kombinatu wjechał pierwszy pociąg z dostawami maszyn i urządzeń z ZSRR.</p> <p>Oddano do użytku pierwszy obiekt kombinatu Zakład Konstrukcji Stalowych</p>	<p>Rozpoczął działalność amatorski teatr „Nurt” kierowany przez J. Kurczaba.</p> <p>XII: otwarto pierwsze kino o nazwie „Stal” na osiedlu A-1 Północ (Willowe)</p> <p>Kościół Świętego Bartłomieja w Mogile, obsługiwany przez Cystersów, ustanowiony został jako jedyna parafia dla nowopowstałych osiedli Nowej Huty.</p> <p>Uruchomiono pierwszą księgarnię-kiosk „Domu Książki”</p> <p>Otwarta została pierwsza biblioteka publiczna na os. A-Zachód (os. Młodości)</p> <p>Powstał Międzyzwiązkowy Klub Nowej Huty na osiedlu A-1 Północ (Willowe)</p>
1952	<p>Powstaje Przedsiębiorstwo Projektowania Budownictwa Miejskiego Miastoprojekt-Kraków</p> <p>Zatwierdzono do realizacji plany budowy śródmieścia Nowej Huty (realizacja do 1956 roku).</p> <p>W ostatnich miesiącach 1952 rozpoczęto budowę dwóch pierwszych obiektów kubaturowych na osiedlu C32, zapoczątkowując w ten sposób realizację osiedli centralnych. Były to budynki Dzielnicowej Straży Pożarnej i duży 4-kondygnacyjny biurowiec.</p> <p>Rozpoczęto prace przy budowie Centrum Administracyjnego</p>	<p>Rozpoczęto prace przy budowie Wielkiego pieca Nr 1.</p> <p>V: Powstaje wydział mechaniczny</p> <p>VIII Zostaje oddana do użytku kuźnia.</p> <p>1 X: Załoga Zarządu Budowlanego nr 9 przystąpiła do budowy walcowni gorącej blach.</p> <p>23 X: W hucie rusza pierwszy piec elektryczny odlewni staliwa</p> <p>Rozpoczęło się szkolenia kadr dla potrzeb kombinatu w hutach śląskich i radzieckich.</p>	<p>Teren budowy kombinatu i dzielnicy mieszkaniowej odwiedził prezydent Bolesław Bierut.</p>

	<p>kombinatu.</p> <p>Rozpoczęto budowę pierwszych pawilonów szpitala na osiedlu A-0, A-Południe (Na Skarpie).</p> <p>Uruchomienie pierwszej linii tramwajowej łączącej Kraków z Nowa Hutą.</p> <p>Otwarto restaurację oraz dom towarowy „Gigant” na os. A-1 Północ (os. Willowe)</p> <p>Powstał Dom Młodego Hutnika, hotel robotniczy na osiedli C-2 (os. Górali)</p>		
1953	<p>Przystąpiono do budowy osiedli centralnych. Rozpoczęto od realizacji bloków usytuowanych wokół przyszłego Placu Centralnego i przy osi centralnej, zwanej później Aleją Róż. Były to największe budynki dzielnicy i o bogatym wystroju architektonicznym. Projektanci wzorowali się na Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Warszawie.</p> <p>Otwarto pierwsze liceum ogólnokształcące (dzisiaj LO nr XI im. Marii Dąbrowskiej) na os. C-1 (os. Teatralne)</p> <p>Oddaniu do użytku biurowca Urzędu Dzielnicowego Nowej Huty.</p> <p>Otwarto kino „Świt” na os. C-1 (os. Teatralne).</p> <p>Dzielnicza Rada Narodowa zatwierdziła nazwy głównych ulic Nowej Huty m.in.: Aleja Lenina, Aleja Planu 6-letniego, Aleja Rewolucji Październikowej</p>	<p>Uruchomiono Odlewnię Żeliwa.</p> <p>Rozpoczęto prace wstępne przy budowie Walcowni Zgniatacz.</p> <p>13 VIII: Rozpoczęto montaż konstrukcji hali pieców Stalowni Martenowskiej.</p> <p>23 III: Mostostal rozpoczyna montaż pancerza wielkiego pieca nr 1.</p> <p>23 IV: Zostaje przekazana do eksploatacji odlewnia żeliwa oraz ostatnie obiekty Zakładu Remontowego.</p> <p>30 VII: Mostostal rozpoczyna montaż wielkiego pieca nr 2.</p> <p>Ukończenie obwodnicy kolejowej Śląsk-Kombinat Metalurgiczny-Tarnów</p>	
1954	<p>Największe natężenie robót budowlanych; oddano do użytku 3540 mieszkań z 8 tysiącami izb o użytkowej powierzchni 142 tys. m².</p> <p>Zakończenie budowy i otwarcie szpitala miejskiego obecnie im S. Żeromskiego.</p> <p>Otwarto Klub Międzynarodowej Książki i Prasy na osiedlu C-1 (Teatralne).</p> <p>Uruchomiono linię tramwajową nr 15</p>	<p>21 I: W 30 rocznicę śmierci W.I. Lenina, decyzją Rady Państwa i Rady Ministrów, kombinatowi metalurgicznemu Nowa Huta nadano nazwę Huta im. Lenina.</p> <p>Inż. Antoni Czechowicz zastąpił na stanowisku dyrektora HiL, inż. Jana Aniołę.</p> <p>Ukończono budowę portu Kujawy na Wiśle</p> <p>23 III: Rozpoczyna produkcję wydział Zakładu Materiałów Ogniotrwałych.</p>	<p>Przy budowie kombinatu pracowało 27 tys. osób, dzielnicę mieszkaniową wznosiło 9,3 tys., a w hucie pracowało 10 tys.</p>

	<p>Na bazie ogniska Tow. Muzycznego w Krakowie powstała Państwowa Szkoła Muzyczna na os. B-31 (Centrum B)</p> <p>III: zastosowane zostały po raz pierwszy dwa samojezdne, torowe dźwigi masztowe produkcji radzieckiej typu SBK, o udźwigu 30 t.</p>	<p>Do HiL przyjechał pierwszy transport rudy z Krzywego Rogu.</p> <p>1 V: Powstanie wydziału Aglomerownia nr 1.</p> <p>1 VII: Przekazano do użytku siłownię (wyposażoną w kocioł, turbogenerator i turbodmuchawę).</p> <p>21 VII: Zostaje ukończona budowa wielkiego pieca nr 1 - pierwszy spust surówki.</p> <p>22 VII: Data przyjęta jako dzień narodzin huty - odbyła się wielka uroczystość związana z pierwszym spustem surówki.</p>	
1955	<p>Zakończenie zabudowy Placu Centralnego. Ujawniły się wyraźnie trudności, głównie finansowe, związane z nadmiernymi inwestycjami w skali całego kraju</p> <p>Otwarcie Teatru Ludowego.</p> <p>Rozpoczęto prace przy budowie stadionu sportowego.</p> <p>Otwarto przy Alei Róż dwupiętrową restaurację „Arkadia”</p> <p>Powstała przystań wodna w Mogile</p> <p>Przyznanie arch. Tadeuszowi Ptaszyckiemu I nagrody przez Radę Państwa za projekt i realizację Nowej Huty oraz II nagrody dla zespołu architektów i urbanistów.</p> <p>Powstanie Stacji Badawczej Instytutu Budownictwa Mieszkaniowego.</p>	<p>Powstaje stalownia martenowska (piec nr 1).</p> <p>IV: do produkcji zostaje włączona walcownia zgniatacz oraz walcownia blach.</p> <p>Oddano do użytku wielki piec nr 2.</p> <p>Huta imienia Lenina staje się największym producentem stali w Polsce oraz jednym z największych producentów surówki i koksu.</p>	<p>Pierwszy koncert jazzowy w Domu Młodego Robotnika</p> <p>Koncert zespołu Andrzeja Kurylewicza i Wandy Warszawskiej w sali Zespołu Pieśni i Tańca na os. C-2 (obecnie os. Górali)</p> <p>Rozpoczął oficjalną działalność Zakładowy Dom Kultury HiL (de facto funkcjonował od grudnia 1950)</p> <p>HiL zwiedziła delegacja radziecka z I sekretarzem KPZR N. Chruszczowem na czele.</p> <p>Opublikowany w czasopiśmie „Kultura” „Poemat dla dorosłych” A. Ważyka powoduje szok w całym kraju. By poprawić obraz Nowej Huty „Sztandar Młodych” wysyła młodego redaktora R. Kapuścińskiego. Ten odmalowuje tutejsze warunki w jeszcze ciemniejszych kolorach.</p>
1956	<p>Pod koniec 1956 Nowa Huta liczyła już ok. 60 tys. mieszkańców. Kończono realizację ostatnich osiedli mieszkaniowych w zespołach A, B i C wraz ze szkołami podstawowymi, przedszkolami, żłobkami i przychodniami lekarskimi na tych osiedlach.</p> <p>Otwarto kawiarnię „Stylowa” na osiedlu C-31 (Centrum C)</p> <p>Otwarto księgarnię „Domu Książki” przy Placu Centralnym</p> <p>Ustanowienie odznaki „Budow-</p>	<p>Uruchomienie walcowni gorącej blach.</p>	<p>Pierwsze obchody „Dni Młodości”- cyklicznej imprezy z okazji święta założenia miasta.</p> <p>Powstała Grupa Nowohucka, nieformalna grupa artystyczna zwana też Grupą Pięciu: Julian Jończyk, Barbara Kwaśniewska, Janusz Tarabuła, Witold Urbanowicz i Jerzy Wroński</p> <p>„Polski Październik” – wybrano tymczasową Radę Delegatów</p>

	<p>niczy Nowej Huty”.</p> <p>Po październiku 1956 Dyrekcja Budowy Miasta Nowa Huta znacząco zmniejszyła ograniczyła inwestycje, zwłaszcza w zakresie budownictwa mieszkaniowego. W krótkim czasie wdrożono nowatorską w kraju, regionalną typizację projektów. Polegała ona na opracowaniu dokumentacji projektowej na sekcje i całe budynki mieszkalne, które potem w szerokiej skali stosowane były na osiedlach D w Nowej Hucie i licznych osiedlach Krakowa.</p> <p>Przygotowywano dokumentację projektową na obiekty użyteczności publicznej, wieńczące budowę 100-tysięcznej Nowej Huty.</p> <p>Miastoprojekt opracowuje w ciągu kilku miesięcy „Katalog prefabrykowanych elementów wielkowymiarowych dla I. stopnia uprzemysłowienia”. Umożliwił on masową produkcję płyt stropowych, dachowych i klatek schodowych oraz ich stosowanie w projektach na całe dziesięciolecie. Jako podstawowy system prefabrykacji wielkoblokowej przyjęto stosowany w Warszawie typ „Żerań”.</p>		
1957	<p>Dyrekcje Budowy Osiedli Robotniczych otrzymały z ministerstwa polecenia przeprowadzenia przeglądu bieżących i planowanych inwestycji oraz wprowadzenie zdecydowanych, możliwych oszczędności w swych programach i rocznych planach inwestycyjnych. Dokonano krytycznego przeglądu projektowanych obiektów użyteczności publicznej. W jego wyniku zrezygnowano z realizacji dwóch znaczących przedsięwzięć inwestycyjnych, jakimi były Zalew Centralny i Ratusz.</p> <p>Budowa bloku na os. Słonecznym (dawniej B-33), m.in. sklepu Składnicy Harcerskiej,</p> <p>Oddano do użytku kino</p>	<p>Oddano do użytku baterię koksowniczą nr 5.</p>	<p>Miasto Kraków otrzymało status wydzielonego województwa miejskiego, podobnie jak Warszawa i Łódź</p> <p>Gazetę „Budujemy Socjalizm” przemianowano na „Głos Nowej Huty”</p> <p>Wybrano 100 osobową, pierwszą Radę Robotniczą</p> <p>Poświęcenie placu pod budowę pierwszego kościoła w Nowej Hucie. Uroczysta procesja i wkopanie krzyża w miejscu budowy pierwszego kościoła w Nowej Hucie na osiedlu C-1.</p>

	<p>„Światowid” na osiedlu A-0 Południe (Na Skarpie).</p> <p>Rozpoczęto budowę „bloku szwedzkiego” na osiedlu B-32 (os. Szklane Domy) wg proj. Janusza Ingardena</p> <p>Wybudowano miejsce rekreacji i wypoczynku dla mieszkańców Nowej Huty – Zalew</p> <p>Otwarto przy Alei Róż kino „Aktualności”</p> <p>Otwarto stadion Klubu Sportowego „Hutnik” na Suchych Stawach</p> <p>Rozstrzygnięto konkurs SARP na budowę kościoła w Nowej Hucie na os. C-1 (Teatralne); zwyciężył arch. Zbigniew Sola-wa.</p> <p>Od 1957 roczne plany inwestycyjne w zakresie budownictwa mieszkaniowego odnosiły się do całego Krakowa. Zlikwidowana została dotychczasowa odrębność nakładów finansowych i zadań rzeczowych dla Nowej Huty i Krakowa.</p>		
1958	<p>W HiL powstała Przyzakładowa Spółdzielnia Mieszkaniowa „Hutnik”.</p> <p>Zakończono prace nad planem ogólnym Nowej Huty.</p> <p>DRN NH zatwierdziła projekt nowych nazw osiedli oraz ulic.</p>	<p>Powstaje walcownia zimna blach. Przystąpiono do budowy Walcowni Rur Zgrzewanych.</p> <p>Dyrektorem HiL zostaje mianowany inż. Bohdan Kołomyjski.</p> <p>Przekazano do eksploatacji Wielki Piec nr 3.</p>	
1959	<p>Stowarzyszenie Architektów Polskich rozpiśało konkurs na rozbudowę „zespołu osiedli mieszkaniowych pod nazwą Kraków-Bieńczyce”. Zwyciężyła arch. Jadwiga Guzicka. Obecny w komisji przedstawiciel inwestora – Tadeusz Binek był zdania, że należy kontynuować zabudowę niską, pięciopiętrową, ale został przegłosowany. Wybrano projekt warszawskiej architektki Jadwigi Guzickiej z wysokimi punktowcami luźno rozstawionymi w terenie. Ten typ budynków zdominował wkrótce krajobraz nowych osiedli nie tylko w Nowej Hucie, ale i w całej Polsce. Powstały tzw.</p>	<p>Uruchomienie Cementowni NH. Produkcja stali w kombinacie osiąga 1,5 mln ton.</p> <p>W Moskwie podjęto decyzje o udzieleniu pomocy technicznej w rozbudowie HiL.</p>	<p>Otwarto filię Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych przy Alei Róż.</p> <p>TPSP przejęło od Marii Burzyńskiej Dworek Jana Matejki w Krzesławicach.</p> <p>Dziesiąta rocznica rozpoczęcia budowy Nowej Huty obchodzona była w dniu 23.06.1959 r. szczególnie uroczystie. Kluczowym elementem obchodów była akademie załogi DBOR KM i przedsiębiorstw budowlanych w sali kina Świt, z udziałem prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza. Bankiecie w restauracji „Arkadia”.</p> <p>Władze wycofały zgodę na</p>

	<p>blokowiska.</p> <p>Ukończono projekt szkoły muzycznej na osiedlu Na Skarpie wg proj. J. i M. Ingardenów</p> <p>Według wydawnictwa Nowa Huta przewodnik. Nowa Huta informator z 1959 roku, mieszkańcy korzystali z prawie 100 sklepów spożywczych oraz „Delikatesów” na osiedlu Centrum C, sześciu restauracji, czterech kawiarni, czterech barów, sześciu kin i ponad 80 sklepów branży przemysłowej i galanteryjnej.</p>		<p>budowę kościoła, na os. Teatralnym</p>
1960	<p>Ukończono budowę domów w części płn.-zach. os. Handlowego wg proj. J. Koniga i A. Radnickiego.</p> <p>Uruchomione zostało ujęcie wody pitnej na rzece Dłubni w Raciborowicach, wraz z zakładem uzdatniania wody na os. Wzgórza Krzesławickie o wydajności 14 mln m³ wody na rok</p> <p>Uruchomiono nową linię tramwajową nr 20 na trasie Mogiła-Bieńczyce</p>	<p>W kombinacie przekazano do produkcji Wydział Rur Zgrzewanych Elektrycznie oraz Walcownię Kęsów.</p> <p>Początek produkcji wydziału rur zgrzewanych.</p> <p>W HiL odbyła się konferencja w sprawie dalszej rozbudowy huty, do rocznej zdolności produkcyjnej 3,5 mln ton stali.</p> <p>Na Dzień Hutnika przyjechał I sekretarz Władysław Gomułka.</p>	<p>Władze rozwiązały Komitet Budowy Kościoła i zarekwirowały zgromadzone tam pieniądze. Przeznaczyły je na budowę szkoły – tzw. tysiąclatki. Z funkcji proboszcza parafii bieńczyckiej usunięto ks. Mieczysława Satorę.</p> <p>27 IV: Decyzja o usunięciu krzyża z miejsca, gdzie miał powstać kościół, doprowadza do zamieszek, które ogarniają Nową Hutę. W starciach z milicją toczących się do rana następnego dnia siły porządkowe używają broni palnej i dokonują licznych aresztowań. Wiele osób zostało rannych; prawdopodobnie byli też zabici.</p> <p>Liczba mieszkańców Nowej Huty przekroczyła 100 tysięcy.</p> <p>Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych przekształciło w muzeum Dworek Jana Matejki w Krzesławicach.</p> <p>Otwarcie wystawy Grupy Nowohuckiej w Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki, os. Centrum D.</p> <p>Zostaje powołana Szkoła Podoficerów Pożarnictwa w Krakowie – Nowej Hucie (po likwidacji szkoły w Nysie).</p>
1961	<p>Uroczyste otwarcie SP nr 87 im. Janka Krasickiego, pierwszej tzw. szkoły tysiąclatki, wg proj. Józefa Gołąba – w miejscu, gdzie miał stanąć pierwszy kościół w Nowej Hucie.</p>	<p>W HiL rozpoczęła wstępną produkcję Walcownia Profili Drobnych i Drutu.</p> <p>Rozpoczęto produkcję blachy transformatorowej w Walcowni Zimnej Blach.</p>	<p>Powstał pierwszy zespół big beatowy Biała Gwiazda. Grał w klubie „Violinka” na osiedlu Młodości I.</p>

		<p>Uruchomiono Ocykownię Blach w Walcowni Zimnej.</p> <p>Zakończono budowę wielkiego pieca nr 4.</p> <p>Oddano do produkcji – 3 miesiące przed terminem – piec martenowski.</p> <p>Na posiedzeniu KE Rady Ministrów uchwalono wytyczne do dalszej rozbudowy HiL.</p> <p>Docelowa zdolność produkcyjna miała wynosić 9 mln ton stali.</p>	
1962	<p>Ukończono budowę „punktowców” we wschodniej części os. Handlowego, proj. J. i M. Ingar-denowie.</p> <p>Na os. Spółdzielczym oddano do użytku szkołę podstawową.</p>	<p>Pracownicy Stalowni jako pierwsi w województwie krakowskim rozpoczęli pracę w systemie 4-brygadowym.</p> <p>Z HiL wyjechał transport blachy z milionową toną, przeznaczony dla Fabryki Samochodów Osobowych (FSO) na Żeraniu.</p> <p>W kombinacie oddano do użytku Elektrolityczną Ocykownię Blach.</p>	<p>Oddano do użytku halę sportową KS „Hutnik”.</p> <p>Ukończona została budowa stadionu piłkarsko-żużlowego z widownią na 7 tys. widzów oraz halą widowiskowo-sportową z szeregiem boisk, dla Klubu Sportowego „Wanda”, za os. Sportowym.</p>
1963	<p>Zamknięcie lotniska w Czyżynach uwalnia tereny pod inwestycje i pozwala na wznoszenie o wiele wyższych bloków niż dawniej.</p> <p>Rozpisany został przez inwestora konkurs na plan urbanistyczny zagospodarowania terenów po lotnisku i zaprojektowanie tam osiedli dla ok. 40 tys. mieszkańców. Do realizacji wybrana została praca, której autor przewidywał budowę 3 osiedli mieszkaniowych i wydzielenie terenu na lokalizację nowej Politechniki Krakowskiej</p> <p>Ukończono budowę „punktowców” w pld.-zach. części os. Kolorowego, wg proj. W. Głowackiego.</p>	<p>W piecu martenowskim wytopiono 10-mln tonę stali.</p>	<p>W osiedlu Centrum B powstała nowa Międzyszkolna Przychodnia Specjalistyczna.</p> <p>Odsłonięto Pomnik Polaków zamordowanych w Grębałowie, proj. M. Grodzicki, J. Trzebiatowski, J. Horodyski.</p> <p>Otwarto nową przychodnię lekarską dla mieszkańców osiedli Wzgórza Krzesławickie i Na Stoku.</p> <p>Z Teatru Ludowego odeszli Krystyna Skuszanka i Jerzy Krasowski, nowym dyrektorem został Józef Szajna.</p>
1964	<p>W Grębałowie przekazany został do użytku Cmentarz Komunalny z obiektami administracyjnym i przedpogrzebowym.</p> <p>Reaktywowano linię tramwajową nr 4 na trasie Bronowice – CA HiL o długości 15 km (najdłuższa trasa w Krakowie).</p>	<p>Nowe wersja planu ogólnego Krakowa z związku z rozbudową kombinatu (do 6,5 mln. ton stali)</p> <p>W kombinacie przebywała delegacja Jugosławii z prezydentem Josifem Broz Tito.</p> <p>W HiL obradowała Komisja Żelaza RWPG.</p>	<p>Hutnicy przekazali na odbudowę Rynku krakowskiego kwotę 100 tys. zł.</p>

	W pawilonie na os. Kolorowym został otwarty bar samoobsługowy „Marten”.	Wprowadzono 4-brygadowy system pracy na Wydziale Wielkich Pieców.	
1965	Przekazano do użytku 70-tysięczną izbę mieszkalną na os. Wzgórza Krzesławickie.	Rozpoczęto betonowanie fundamentu i montaż Wielkiego Pieca nr 5. Rozpoczęto budowę Walcowni Slabing. Załoga HiL zameldowała o przedterminowym wykonaniu kolejnego Planu 6-letniego.	Powołano Komitet Budowy Parku Kultury i Wypoczynku w Czyżynach. W ZDK HiL rozpoczęto cykl wystaw z cyklu „Plastycy Nowej Huty”. Pokazano prace Mariana Kruczka. W Teatrze Ludowym odbyła się premiera sztuki J. Broszkiewicza „Wesele na osiedlu” o tematyce nowohuckiej. Proboszczem nowohuckiej parafii został ks. Józef Gorzelany. Podczas wizyty delegacji archidiecezji krakowskiej w Watykanie, papież Paweł VI podarował kamień węgielny (z grobu Świętego Piotra) pod budowę świątyni w Nowej Hucie.
1966	Ukończono budowę linii tramwajowej w ul. Kocmyrzowskiej oraz ujęcie głębinowe wody pitnej w Mistrzejowicach o wydajności 1,5 mln m ³ wody rocznie. Otwarto Park Kultury i Wypoczynku pomiędzy Krakowem a Nową Hutą (zrekultywowano teren po dawnym austriackim forcie Pszorna).	Rozpoczyna produkcję stalownia konwertorowo-tlenowa. Rusza z produkcją aglomerownia nr 2. W HiL rozpoczęto rozruch Wydziału Wlewnic. KE Rady Ministrów zatwierdził dalszą rozbudowę kombinatu do zdolności produkcyjnej 5,5 mln ton stali rocznie. Przekazano do eksploatacji pierwszą w Polsce Stalownię Konwerterowo-Tlenową. W HiL uruchomiono czwartą taśmę w Aglomerowni nr 2. Przeprowadzono pierwszy, próbny spust surówki z Wielkiego Pieca nr 5.	Powołano Komitet Organizacyjny budowy „Domu Młodości”, os. Na Skarpie. Ukazał się 500 numer „Głosu Nowej Huty”. Po odejściu z Teatru Ludowego Józefa Szajny nowym dyrektorem została Irena Babel. Przeprowadzono konkurs Stowarzyszenia Architektów polskich na projekt zagospodarowania przestrzennego placu Ratuszowego. II nagrodę otrzymał zespół W. Cęckiewicza.
1967	Rozpoczęcie budowy osiedli na terenie dawnego lotniska. Oddano do użytku hotel dla Przedsiębiorstwa Budowy HiL. Ukończono budowę linii tramwajowej w ul. Igołomskiej. Wybudowano 100-tysięczną izbę mieszkalną w Nowej Hucie. Uruchomiono nową linię autobusową nr 132 na trasie Kleparz-Nowa Huta.	Zwiększenie produkcji stali w HiL do 3,5 mln ton stali. KE Rady Ministrów podjął uchwałę dotyczącą realizacji I etapu budowy Walcowni Slabing. Stalownia Konwertorowo-Tlenowa wyprodukowała milionową tonę stali. Odbyła się uroczystość zakończenia drugiego etapu budowy	Hutę odwiedził prezydent Francji Charles de Gaulle. Otwarto Dom Dziecka im. M. Konopnickiej. W Krzesławicach odsłonięto Pomnik Polaków zamordowanych w l. 1939-1941, autorzy: A. Reynoch, F. Toth. W os. Bińczyce oddano do użytku przychodnię rejonową. Powstał społeczny Komitet

		HiL, kombinat osiągnął zdolność produkcyjną 3,7 mln ton stali.	Budowy Domu Wędkarza. Władze wydały ostateczną zgodę na budowę kościoła. 14 X: Ks. kard. Karol Wojtyła pobłogosławił plac budowy i osobiście wykopał pierwsze grudy pod fundamenty nowego kościoła w Bieńczycach.
1968	Rozpoczęcie budowy osiedli w Mistrzejowicach. Oddane zostały do użytku dwa duże stałe hotele robotnicze dla Hutniczego Przedsiębiorstwa Remontowego. Powstała Spółdzielnia Budowy Domków Jednorodzinnych Domhut. Oddano do użytku nową linię tramwajową nr 5 i 5 „bis” na trasie Wzgórza Krzesławickie-CA HiL.	W HiL odbyło się uroczyste przekazanie do eksploatacji Walcowni Slabing. Z pieca martenowskiego nr 6 popłynęła 25-milionowa tona stali. Załoga stalowni Konwertorowo-Tlenowej wyprodukowała 2-milionową tonę stali.	Rozpoczęto budowę Elektrociepłowni Łęg III: Aktyw pracowniczy i partyjny z HiL i innych zakładów pracy „zabezpieczał” Rynek krakowski przed demonstrującymi studentami. Patronem Technikum Budowlanego został gen. Karol Świerczewski, przed budynkiem szkoły odsłonięto jego pomnik.
1969	Uruchomiono nową linię tramwajową nr 22 na trasie Wzgórza Krzesławickie-Dajwór. Oddano do użytku Przetwórnice Mleka i Pralnię Miejską na tzw. Bazie Zaopatrzenia w Krzesławicach. Baza ta była przewidziana już w planie generalnym Nowej Huty, jako jej główne zaplecze przetwórcze i magazynowe żywności. Obejmowała piekarnię mechaniczną „Gigant” o wydajności 15 t pieczywa na dobę, przetwórnice mięsa z garmazernią, przetwórnice mleka z wytwórniami lodów, rozlewnie piwa i wód gazowanych, magazyny ziemniaków, pralnię miejską, własną kotłownię i stację energetyczną.	W HiL przewalcowano 30-milionową tonę stali.	Przed Muzeum Czynu Zbrojnego ustawiono rosyjski czołg z czasów II wojny światowej – IS (Józef Stalin) 2 – dziś jedną z ikon Nowej Huty. Na Suchych Stawach przekazano do użytku sztuczne lodowisko. 18 V: Ks. kardynał Karol Wojtyła uczestniczył w uroczystości wmurowania kamienia węgielnego pod budowę pierwszego w Nowej Hucie kościoła na osiedlu Bieńczyce.
1970	Na os. Kolorowym otwarto pierwszy kryty, międzyszkolny basen pływacki. Oddano do eksploatacji drugie połączenie tramwajowe z Nową Hutą na odcinku Dąbie-al. Pokoju–Nowa Huta o całkowitej długości 4,6 km. Otwarto nowe szkoły SP nr 126 w Mistrzejowicach i SP nr 129 na Wzgórzach Krzesławickich. Nową Hutę zamieszkuje 160	W Elektrociepłowni Kraków uruchomiono pierwszy kocioł wodny nr 1, rozpoczęto dostawy ciepła i energii elektrycznej. Pierwszy spust z dwuwannowego pieca „Tandem” zbudowanego w miejsce przestarzałych pieców martenowskich. Uruchomiono 20-klatkową walcarkę „Sendimir”. Oddano do użytku III piec w	Na obrzeżach dzisiejszego os. Oświecenia zmontowano w nocy z 26 na 27 sierpnia punkt katechetyczny – barak zwany „zieloną budką”. Wewnątrz urządzono ołtarz połowy. Oficjalnie otwarto Muzeum Czynu Zbrojnego pracowników HiL. Powstała Grupa Plastyczna Nowa Huta, założycielem i prezesem był Janusz Trzebia-

	<p>tys. osób. 70 procent mieszkańców dzielnicy zarabia na swoje utrzymanie pracą fizyczną.</p> <p>Przy alei Róż wmurowano kamień węgielny pod pomnik Lenina. Na posiedzeniu Komitetu Budowy Pomnika Lenina zaakceptowano projekt autorstwa Mariana Koniecznego.</p> <p>Odsłonięto przed bramą główną HiL popiersie Lenina, autorstwa Juliana Kamińskiego (zlikwidowano je w 1989 r.).</p> <p>Decyzją kuratora uruchomiono Zasadniczą Szkołę Zawodową w Krakowie – Nowej Hucie o specjalności kucharz – kelner.</p> <p>Odsłonięto ufundowany przez społeczeństwo Krakowa Pomnik Lotników, głaz z inskrypcją „Chwała lotnikom”.</p>	<p>Stalowni konwertorowo-tlenowej.</p>	<p>towski.</p> <p>Wypadki grudniowe – w Nowej Hucie nie było gwałtownych wystąpień.</p> <p>Papież VI nadał kościołowi w Mogile tytuł bazyliki mniejszej</p>
1971	<p>Oddano do użytku nową linię tramwajową na trasie Plac Centralny – Cementownia.</p> <p>W Mogile wybudowano gazociąg.</p> <p>Zakończono budowę nowego osiedla Tysiąclecia. Laureatem nagrody architektury „Mister Krakowa-71” otrzymał blok nr 62 w Mistrzejowicach.</p> <p>Mimo trudności czynionych przez władze trwała budowa kościoła „Arka Pana” w Bieńczycach.</p>	<p>Uroczystości 20-lecia najstarszego wydziału kombinatu Warsztatu Konstrukcji Stalowych. W kombinacie gościła delegacja partyjna z E. Gierkiem na czele.</p>	<p>Rozpoczęła działalność Grupa Artystyczna Rodzimej Twórczości (GART), grupa artystów hołdująca ideom sztuki ludowej i polskiej.</p> <p>Muzeum Lotnictwa uzyskało osobowość prawną po przejściu w gestię Ministerstwa Komunikacji.</p> <p>Rozpoczął działalność Młodzieżowy Dom Kultury im. Andrzeja Bursy na os. Tysiąclecia.</p>
1972	<p>W Czyżynach rozpoczęto wykopy pod budowę nowego gmachu Politechniki Krakowskiej.</p> <p>W Parku Kultury i Wypoczynku w Czyżynach oddano do użytku obiekty Akademii Wychowania Fizycznego im. B. Czecha.</p> <p>Powstał Zespół Szkół Gastronomicznych.</p> <p>SP nr 80 otrzymała nazwę „PPR”.</p>	<p>Powstaje zakład przerobu żużli stalowniczych. Kombinat wyprodukował 20-mln tonę blachy walcowanej na gorąco.</p> <p>W hucie rozpalono komory baterii koksowniczej nr 12.</p> <p>W Krzesławicach powstał zakład produkujący „Pepsi-Colę”.</p>	<p>W Nowej Hucie przebywał I Sekretarz Komunistycznej Partii Kuby Fidel Castro.</p> <p>W Salonie TPSP w alei Róż uroczystości obchodzono 90. rocznicę urodzin Karola Szymanowskiego.</p> <p>Uroczystości 750-lecia bazyliki Cystersów w Mogile z udziałem Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego.</p> <p>Z Jawornika k. Myślenic przeniesiono do Krzesławic drewniany kościół pw. Świętego Jana Chrzciciela i Matki Bożej Szkaplerznej.</p>
1973	<p>Wprowadzono nowy podział administracyjny Krakowa. Do</p>	<p>Zostaje wyodrębnione Zjednoczenie Budownictwa Przemys-</p>	<p>Powstała Szkoła Chorążych Pożarnictwa (dawniej Szkoła</p>

	<p>Nowej Huty przyłączono wsie: Wyciąże, Kościelniki, Wolica, Przyłasek Rusiecki, Przyłasek Wyciąski i Luczanowice.</p> <p>Zakończono budowę os. Tysiąclecia wg proj. W. Cętkiewicza, M. Czerwińskiej, J. Gardulskiego i M. Rekaszy-Rataj.</p> <p>Rozpoczęto budowę Domu Wędkarza.</p> <p>Odsłonięcie pomnika W.I. Lenina proj. M. Koniecznego. Pod pomnikiem odbyła się manifestacja uczestników Zlotu Młodych Przewodników Pracy i Nauki.</p>	<p>słowego „Budostal”.</p> <p>W hucie uruchomiono drugi ciąg rurowni w Wydziale Rur Zgrzewanych.</p> <p>Dyrektorem naczelnym Kombinat HiL został Czesław Drożdż.</p>	<p>Podoficerów Pożarnictwa), os. Zgody.</p> <p>Wskazano miejsce na budowę kościoła w Mistrzejowicach. Rozpoczęto prace nad projektem świątyni, arch. Józef Dutkiewicz.</p> <p>Kombinat podpisał umowę z ZPAP dot. stypendiów dla artystów w zamian za pracę plastyczną na terenie huty.</p>
1974	<p>Początek budowy nowych osiedli: Bohaterów Września i Piastów.</p> <p>Rozpoczęto budowę Nowohucckiego Centrum Kultury.</p> <p>Podpisano porozumienie o współpracy pomiędzy Spółdzielnią Mieszkaniową „Hutnik” a ZPAP.</p> <p>Przed szpitalem im. S. Żeromskiego odsłonięto pomnik patrona, autorstwa Mariana Koniecznego.</p> <p>Na os. Złotego Wieku odsłonięto pomnik Jana Kochanowskiego autorstwa Jana Danielaka.</p>	<p>Zakład Przetwórstwa Hutniczego w Bochni pierwszy wykonał roczny plan produkcji.</p>	<p>Uroczyste obchodzono 25-lecie Nowej Huty i 20-lecie Huty im. Lenina.</p> <p>Marian Kruczek zrealizował na os. Tysiąclecia kompozycję plenerową „Zdobyta przestrzeń”.</p> <p>Akceptacja projektu kościoła opracowanego przez architekta J. Dutkiewicza.</p>
1975	<p>Rozpoczęto budowę bloków na os. Dywizjonu 303 w Czyżynach.</p> <p>W Szpitalu im. Żeromskiego oddano do użytku Oddział Chorób Wewnętrznych.</p> <p>Podłączono do miejskiej sieci gazowej osiedle Krzesławice.</p> <p>Otwarto nowy pawilon handlowy na os. Złotego Wieku.</p>	<p>Uruchomiono walcownię blach karoseryjnych; produkcja stali – 6,5 mln ton rocznie.</p> <p>W HiL Walcownia Taśm pierwsza wykonała zadania produkcyjno-ekonomiczne pięciolatki.</p>	
1976	<p>Uruchomiono linię tramwajową łączącą osiedla Bohaterów Września i Piastów z pozostałą częścią dzielnicy.</p> <p>Otwarto pawilon handlowy przed kombinatem HiL.</p> <p>Szpital im. S. Żeromskiego otrzymał 2,5 ha park rekreacyjny.</p>	<p>W stalowni konwertorowej pobito rekord – wykonano 16 wytopów w ciągu 8 godzin.</p> <p>W HiL uruchomiono Wydział Mas Specjalnych.</p>	<p>4 X: Erygowanie parafii w Mistrzejowicach.</p> <p>Władze wydały zgodę na budowę kościoła w Mistrzejowicach, ks. kard. Karol Wojtyła poświęca plac przyszłej budowy kościoła. Początek budowy.</p>

1977	Kontynuowana była budowa świątyni w Mistrzejowicach.	W HiL wyprodukowano 75-mln tonę stali. Szczyt możliwości produkcyjnych. HiL to największy w Polsce producent stali i wyrobów walcowniczych, a także, jako jeden z największych, koks, wyrobów węgl-pochodnych, materiałów ognio-trwałych, wyrobów walcowa-nych, osprzętu technologiczne-go, odlewów, energii elektrycznej i ciepłej. Huta zatrudniała ona 38 tys. ludzi i produkuje 6,5 mln ton stali – jest to apogeum jej rozwoju, ale osiągnięte za cenę ogromnych zniszczeń eko-logicznych i rabunkowej eks-ploatacji maszyn.	<p>Odbyła się premiera filmu „Człowiek z marmuru”, reż. Andrzej Wajda. Film oparty był na biografii przodownika pracy Piotra Ożańskiego.</p> <p>Konsekracja kościoła pw. Matki Bożej Królowej Polski zwanego Arką Pana w Bieńczycach.</p> <p>Ks. kardynał Karol Wojtyła dokonał poświęcenia kościoła p.w. Matki Bożej Królowej Polski w Bieńczycach (15 ma-ja).</p> <p>Ks. kardynał Karol Wojtyła podjął decyzję o podziale dwóch parafii: mogiłskiej i bieńczyckiej na 4 mniejsze.</p>
1978	<p>Rozpoczęto budowę dziesięcio-piętrowego bloku na os. Cen-trum D.</p> <p>Na os. Stalowym otwarto pierwszy sklep z mrożonkami.</p> <p>Powstała Spółdzielnia Mieszka-niowa „Czyżyny”.</p> <p>Rozpoczęto budowę bloków na os. 2-go Pułku Lotniczego w Czyżynach, wg proj. M. Czer-wińskiej.</p> <p>W os. Ruszcza oddano do użytku rurociąg wody pitnej.</p>	Zakończono budowę Elektro-ciepłowni „Lęg” wg projektu W. Garcorza.	<p>W SP nr 104 otwarto Izbę Historii i Tradycji Nowej Huty.</p> <p>Na os. Szklane Domy o. Niward Karsznia odprawił przy krzyżu mszę świętą. W kazaniu mówił o potrzebie zorganizowania nowej parafii p.w. Matki Bożej Częstochowskiej i budowie nowego kościoła</p> <p>Na os. Tysiąclecia otwarto nową bibliotekę.</p>
1979	<p>Kombinat Budownictwa Mieszkaniowego przekazał do użytku 250-tysięczną izbę mieszkalną.</p> <p>Na os. Piastów oddano do użytku nowy żłobek</p>	Dyrektorem naczelnym HiL został Eugeniusz Pustówka.	<p>Dramatycznie pogorszyła się sytuacja ekonomiczna większo-sci mieszkańców Nowej Huty.</p> <p>18/19 IV: Podjęto nieudaną próbę wysadzenia pomnika Lenina; wybuch nie przyniósł zamierzonego efektu, uszkodze-niu uległa część prawej stopy.</p> <p>Powstała pierwsza opozycyjna organizacja na terenie Nowej Huty – Chrześcijańska Wspól-nota Ludzi Pracy. Ukazał się pierwszy numer wydawnictwa „Krzyż Nowohucki”.</p> <p>VI: Do Nowej Huty przybył podczas I Pielgrzymki Jan Pa-weł II. Wobec braku zgody na mszę pod „Arką Pana” spotka-nie z wiernymi odbywa się w ogrodach klasztoru w Mogile.</p>
1980	Zakończono budowę os. Dywizjonu 303.	Wybuchają nieliczne, krótko-trwałe strajki, ale przechodzą	Rozpoczęły się pierwsze strajki na wydziałach w HiL. Ukazał

		nieomal niezauważone. Gdy zostają podpisane „Porozumienia Sierpniowe”, w kombinacie im. Lenina dość szybko powstaje największa w Polsce organizacja związkowa NSZZ „Solidarność”. Powstał Komitet Robotniczy Hutników NSZZ „Solidarność w HiL (należało do niego 34085 osób z ogólnej liczby 38376 pracowników kombinatu).	się pierwszy numer „Biuletynu Informacyjnego Hutników. W „Arce Pana” rozpoczął się 6-dniowy solidarnościowy protest głodowy popierający strajkujących na Wybrzeżu robotników. V: Zmarł Tadeusz Ptaszycki (ur. 1908) – architekt, urbanista, generalny projektant miasta Nowa Huta. X: Na stadionie KS „Hutnik” w spotkaniu z Lechem Wałęsą wzięło udział 10 tysięcy ludzi.
1981	Przed ZSB nr 2 na os. Szkolnym odsłonięto pomnik gen. Karola Świerczewskiego wg projektu Antoniego Hajdeckiego (usunięto go w 1991 r.). Koło bazy „Transbudu” przy ul. Ujastek odsłonięto obelisk Franciszka Dąbrowskiego.	Powołanie Krajowej Komisji Porozumiewawczej Hutników przy NSZZ „Solidarność”. Przewodniczącym został Witold Bawolski z HiL. Podczas Konferencji Wyborczej Komisji Zakładowej Kombinatu przewodniczącym KRH NSZZ „Solidarność” został Mieczysław Gil. Prezydium KRH ogłosiło pogotowie strajkowe w odpowiedzi na „wydarzenia w Bydgoszczy” (pobicie Rulewskiego i Łabentowicza). Odbyły się uroczystości z okazji wyprodukowania 100-milionowej tony stali w kombinacie. 13 XII: Początek strajku w HiL. Wzięło w nim udział 10 tysięcy pracowników. Na czele komitetu strajkowego stanął Mieczysław Gil. Pacyfikacja strajku przez ZOMO i żołnierzy, przy użyciu czołgów i transporterów opancerzonych. Aresztowania, internowanie i zwolnienia z pracy strajkujących (16 grudnia). Z pracy w kombinacie zwolniono ponad 2 tysiące pracowników.	Pierwsza msza święta na terenie kombinatu. Z odwiedzinami przybywa Metropolita Krakowski F. Macharski. W hali KS „Hutnik” odbyły się obrady Walnego Zgromadzenia Delegatów Regionu Małopolska NSZZ „Solidarność”. W UMK zarejestrowano pierwsze w kraju Towarzystwo Przyjaciół Chorych „Hospicjum”. Powstało ono z inicjatywy zespołu synodalnego przy „Arce Pana” i pracowników Instytutu Onkologii w Krakowie. Prezydent Miasta Krakowa wydał decyzję zezwalającą na budowę kościoła p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej i zaplecza duszpasterskiego na os. Szklane Domy.
1982	Rozpoczęto prace przy budowie kościoła Matki Boskiej Częstochowskiej na os. Szklane Domy. Projektantami byli architekci: Krzysztof Dyga i Andrzej Nasfeter. Obok ZSM na os. Szkolnym odsłonięto pomnik gen. Władysława Sikorskiego wg proj.	Stały spadek zatrudnienia (w 1982 odeszło 6814 ludzi, z czego 2658 na wcześniejsze emerytury). Ogólnie od 1979 do roku 1990 zatrudnienie zmniejszyło się o 11 647 osób i wynosiło mniej-więcej tyle co w 1965 r. Zakłócenia i kłopoty z produkcją z powodu braku rudy w HiL.	Po zamieszkach w Rynku krakowskim, po mszy świętej w kościele Mariackim organizatorzy nabożeństw zdecydowali się przenieść do kościoła p. w. NMP Królowej Polski w Bieńczycach. Manifestacje uliczne w Nowej Hucie. Największe w Bieńczy-

	Bogusza Salwińskiego.		<p>cach pod „Arką Pana”, Placu Centralnym i okolicach Teatru Ludowego. Brutalność ZOMO, wielu rannych (po obu stronach) i aresztowanych.</p> <p>Przy parafii Świętego Maksymiliana Marii Kolbe w Mistrzejowicach powstało Duszpasterstwo Ludzi Pracy (ks. Kazimierz Jancarz).</p> <p>Rozpoczęto wydawanie czasopisma drugiego obiegu „Hutnik”. Redaktorem naczelnym był Wojciech Marchewczyk.</p> <p>Otwarto w Nowej Hucie sklep „Desy” na os. Ogrodowym.</p>
1983	<p>Rozpoczęto budowę kościoła p.w. Miłosierdzia Bożego na Wzgórzach Krzesławickich (ks. Jakub Gil).</p> <p>Ukończenie budowy Nowohuckiego Centrum Kultury; uroczystego otwarcia dokonał wicepremier Mieczysław Rakowski</p> <p>Na os. Dywizjonu 303 oddano do użytku SP nr 52 im. Marii Dąbrowskiej oraz przychodnię zdrowia.</p> <p>Na os. Bohaterów Września wybudowano pawilon handlowy.</p>		<p>Manifestacje uliczne i wielogodzinne walki z ZOMO w Nowej Hucie.</p> <p>22 VI: Podczas swojej II Pielgrzymki do Ojczyzny papież Jan Paweł II konsekrował kościół w Mistrzejowicach. W mszy uczestniczyło ponad 300 tysięcy wiernych.</p> <p>Ks. kardynał Franciszek Macharskiego eryguje parafię bł. Brata Alberta w Krakowie.</p>
1984	<p>Uruchomiono nową linię autobusową nr 149.</p> <p>Na os. Bohaterów Września otwarto nowy urząd pocztowy.</p>	W Elektrociepłowni Łęg uruchomiono trzeci kocioł.	Przy mistrzejowickiej parafii założono Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy im. Ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
1985	<p>Rozpoczęto budowę os. Centrum E przy Placu Centralnym wg proj. Romualda Loeglera.</p> <p>Rozpoczęto budowę nowego osiedla mieszkaniowego – Oświecenia, wg proj. R. Strzeleckiego.</p> <p>Rozpoczęto budowę kościoła pw. Świętego Brata Alberta na os. Dywizjonu 303 wg proj. Witolda Cęckiewicza.</p> <p>Oddano do użytku nowy pawilon spożywczy przy Domu Handlowym „Wanda”.</p> <p>Odsłonięto pomnik ks. Jerzego</p>	Walcownia Blach Karoseryjnych wyprodukowała 5-milionową tonę blachy.	<p>Demonstracje i starcia z ZOMO w Nowej Hucie podczas niezależnych obchodów pierwszomajowych „S”. Aresztowano na trzy miesiące E. Nowaka i St. Handzlika.</p> <p>W ogrodzie działkowym „Nad Dłubnią” oddano do użytku wybudowany w czynie społecznym „Dom Działkowca”.</p>

	Popieluszki przed bazyliką oo. Cystersów w Mogile, aut. proj. Remigiusz Dulko.		
1986	Zakończono budowę drugiego budynku Nowohuckiego Centrum Kultury. Granice administracyjne dzielnicy powiększono o wsie: Węgrzynowice i Wrózeniec.	W Spiekalni-1 wyprodukowano 100-milionową tonę spieku. Odbyło się posiedzenie Rady Programowej Muzeum Historii KM HiL.	W Mistrzejowicach reaktywowano jawną Komisję Robotniczą Hutników NSZZ „Solidarność”. Na jej czele stanął Mieczysław Gil. Ks. kardynał Franciszek Macharski poświęca Dolny Kościół w świątyni na Wzgórzach Krzesławickich.
1987	Pierwsi mieszkańcy wprowadzili się do 2 bloków na os. Mistrzejowice-Zachód (obecnie os. Oświecenia). Na os. 2. Pułku Lotniczego otwarto pawilon handlowy „Otexu”. W os. Kantorowice oddano do użytku gazociąg wykonany w czynie społecznym przez jego mieszkańców. Na os. Młodości otworzono sklep PHZ „Baltona”	W HiL wyprodukowano 100-milionową tonę surówki. Kombinat podpisał umowę o współpracy z Fabryką Samochodów Małolitrażowych w Bielsku Białej.	Konsekracja kościoła p.w. Świętego Józefa Oblubieńca na os. Kalinowym. Uroczystościom przewodniczył ks. kardynał Franciszek Macharski. Proj. arch. Zofia Łuczyńska i Jan Kurka.
1988	Otwarto Dom Spokojnej Starości na os. Sportowym. Przed budynkiem AWF odsłonięto pomnik Bronisława Czecha autorstwa Bronisława Chromego.	Podpisano porozumienie pomiędzy HiL a FSO i FSM w sprawie nowej inwestycji „linii ocynkowania elektrolitycznego blach karoseryjnych”. W HiL rozpoczął się strajk (26 IV) Na czele Komitetu Strajkowego stanął Andrzej Szewczuwaniec. W wyniku akcji ZOMO strajk został spacyfikowany (4/5 V). Rozwiązana została Tajna Komisja Robotnicza Hutników. Poinformowano o utworzeniu Komitetu Organizacyjnego NSZZ „S” KM HiL z inicjatywy działaczy z lat 1980-81.	IV-V: Strajki w kombinacie stają się początkiem nowej „wiosny Solidarność”. Rozbity i pozbawiony przywódców związek odradza się i przystępuje do walki o prawa robotnicze. Mimo brutalnej pacyfikacji huty strajki i studenckie manifestacje ogarniają coraz to nowe ośrodki w kraju. Zmarł Piotr Ożański (ur. 1925), przodownik pracy. W parafii pw. Świętego Maksymiliana Marii Kolbego odbyła się Międzynarodowa konferencja Praw Człowieka pod honorowym patronatem L. Wałęsy.
1989	W Czyżynach powstał dworzec PKS (zmodernizowany w 2002). KRH wystąpił do DRN o weryfikację nazw nowohuckich ulic. Przed szkołą na os. Dywizjonu 303 odsłonięto popiersie Marii Dąbrowskiej. Przy Muzeum Lotnictwa odsłonięto pomnik Lotników	27 października 1989 Dyrektor Wydziału Ochrony Środowiska Gospodarki Wodnej i Geodezji Urzędu Miasta Krakowa podjął decyzję, na mocy której od 1 stycznia 1990 zmniejszono produkcję do 3 milionów ton stali rocznie, do czasu zamontowania instalacji chroniących skutecznie naturalne środowisko. KRH protestowała prze-	Odbyła się pierwsza tura „kontraktowych wyborów” do Sejmu i Senatu. Do Sejmu z Nowej Huty zostali wybrani Mieczysław Gil, Edward Nowak z NSZZ „S” oraz Kazimierz Szkutnik z PZPR. W Nowej Hucie wyniki osiągnięte w wyborach przez związek są najlepsze w Polsce.

	Polskich, proj. Bronisława Chromego.	ciwko tym działaniami. Huta przyjmuje nazwę światowej sławy projektanta urządzeń hutniczych T. Sendzimira.	Zamieszki i manifestacje pod pomnikiem W. Lenina w alei Róż (obrzucano go kamieniami i butelkami z zapaloną benzyną). Usunięcie pomnika Lenina (10 XII).
1990	Rozpoczęcie budowy oczyszczalni ścieków „Kujawy”. Powstało centrum handlowe Tomex SA (ul. Bieńczycka). Zmieniono nazwy ulic oraz niektórych osiedli w Nowej Hucie.	Huta zatrudnia 27 tys. pracowników Przewodniczący KRH Mieczysław Gil został przewodniczącym Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego.	Rozpoczęło działalność prywatne Radio „Wanda” w Bieńczycach. Odbyły się pierwsze wolne wybory samorządowe szczebla gminnego. Radnym został m.in.: Stanisław Handzlik. Sprywatyzowano księgarnię Domu Książki w Centrum C, powstała księgarnia „Skarbnica”. Powstało Stowarzyszenie Poszkodowanych Właścicieli Nieruchomości Wywłaszczonych przez Kombinat Metalurgiczny i inne budownictwo w Krakowie i Nowej Hucie.
1991	Zlikwidowano „salon” Nowej Huty – Klub Empiku na os. Centrum D. Zamiast wielkich „blokowisk” zaczyna się pojawiać zabudowa jednorodzinna (m.in.) w Mistrzejowicach, Wzgórzach Krzesławickich i Mogile. Powstały na terenie Nowej Huty nowe Licea Ogólnokształcące: nr XIX im. Krzysztofa Kieślowskiego (od 1995), XXI im. Stanisława Ignacego Witkiewicza oraz XXII im. gen. Bolesława Ducha. Przed kościołem Świętego Maksymiliana Marii Kolbego w Mistrzejowicach pomnik Jana Pawła II, autor projektu Gustaw Zemła.	Dyrekcja przedstawiła wizję przekształcenia huty w holding (zrzeszenie przedsiębiorstw połączonych ekonomicznie). Dotychczasowe zakłady przekształcono w spółki akcyjne z udziałem huty. W latach 1991-1998 do spółek przeszło 7250 hutników. KRH ogłosiła gotowość strajkową, związaną z wynagrodzeniami pracowniczymi.	Rada Miasta Krakowa podjęła uchwałę o podziale Krakowa na 18 dzielnic. W granicach Nowej Huty znalazło się 5 dzielnic XIV-XVIII: Czyżyny, Mistrzejowice, Bieńczyce, Wzgórze Krzesławickie, Nowa Huta. Powstała Spółdzielnia Mieszkaniowa Bieńczyce (dawna część SM Hutnik). Powstał Ośrodek Kultury Kraków – Nowa Huta.
1992	Zlikwidowano jedno z najstarszych kin „Światowid” na os. Centrum E. Zakończono budowę os. Oświecenia wg proj. R. Strzeleckiego. Odsłonięto pomnik Bogdana Włosika i innych ofiar represji w l. 80., autor projektu Helena Łyżwa.	Podpisano porozumienie pomiędzy Zarządem Elektrociepłowni w Łęgu a Komitetem Strajkowym NSZZ „S”. Międzyzakładowy KS w Hucie im. T. Sendzimira zażądał rządowych gwarancji na budowę COS.	Na os. Teatralnym powstał zbór Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego. Sprzedano do Szwecji pomnik W. Lenina z Alei Róż.

1993	Otwarcie nowego szpitala. Patronem został Ludwik Rydygier; szpital był budowany od 1976 r. wg proj. Władysława Wichmana.		Zmarł ks. Kazimierz Jancarz (ur. 1947) – duszpasterz ludzi pracy.
1994	Odsłonięto pomnik Jana Matejki przed jego dworkiem w Krzesławicach, autor projektu Czesław Dźwigaj	W Walcowni Zimnej Blach uruchomiono linię elektrolitycznego cynkowania.	
1995	Zlikwidowano Kombinat Budownictwa Mieszkaniowego. Oddano do użytku nowy Park Dywizjonu 303.		Turecki koncern Rumeli Group zakupił pakiet większościowy Cementowni „Nowa Huta”.
1996	W Nowej Hucie powstały nowe Licea Ogólnokształcące: nr XXX na os. Dywizjonu 303 i nr XXXVI im. Józefa Konrada Korzeniowskiego na os. Niepodległości.		Krakowskie Zakłady Przemysłu Tytoniowego zostały zakupione przez koncern Phillip Morris.
1997	Rozpoczęto budowę Hospicjum Świętego Łazarza na ul. Fatimskiej w Bieńczycach.	Przekształcenie huty w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa.	Krzyż z mszy papieskiej na Błoniach przeniesiono później do kościoła p.w. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych na ul. Bulwarowej
1998		Załamanie koniunktury na rynku producentów stali. Huta ogranicza produkcję do 2,2 mln ton stali.	Powstało stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Nowej Huty.
1999	Likwidacja Fabryki Domów przy ul. Dobrego Pasterza. Zakończenie budowy oczyszczalni „Kujawy”.	W hucie zatrudnienie spada do 16,5 tys. Część pracowników przechodzi na wcześniejsze emerytury inni znajdują miejsca pracy w którejś z 22 spółek do wyodrębnionych z huty. W budynku administracyjnym zlikwidowanej Walcowni Zgniatacz otwarto Muzeum Nowej Huty i Huty im. T. Sendzimira a także Izbę Pamięci „Solidarności”. Przed halą Walcowni Zgniatacz odsłonięto pomnik Hutniczej Solidarności, monument w kształcie litery „V” pokrytej datami i napisem „Bądź wierny, idź”.	W kinie „Sfinks” w Ośrodku Kultury im. C. K. Norwida zorganizowano festiwal filmów dokumentalnych, fabularnych i telewizyjnych poświęconych Nowej Hucie „Etap: Nowa Huta”. Założono parafię p.w. Matki Bożej Pocieszenia na ul. Bulwarowej.
2000	Otwarto największy w Europie Park Wodny. Odsłonięto przed kościołem pw. MB Częstochowskiej na os. Szklane Domy pomnik Chrystusa Miłosiernego Zbawiciela, autor projektu Karol Badyna.	Mostostal Kraków SA wszedł w skład Grupy Budimex.	W biurowcu na os. Teatralnym rozpoczęła działalność firma ComArch, prezes: prof. Janusz Filipiak. Młodzieżowy Dom Kultury Fort 49 „Krzesławice” przeniósł się do austriackiego fortu na Wzgó-

			rzach Krzesławickich.
2001	Naprzeciwko Parku Lotników Polskich otwarto centrum handlowe M1. W Mogile rozpoczęto budowę mostu Wandy.	Na terenie Huty im T. Sendzimira otwarto amerykańską Drukarnię R.R. Donelley. Huta im. T. Sendzimira zostaje połączona z Hutą Katowice.	
2002	Zlikwidowano jedno z najstarszych kin nowohuckich „Świt” na os. Teatralnym. Zostało otwarte Publiczne Salezjańskie Liceum Ogólnokształcące na os. Piastów. Oddano do użytku nowy most na Wiśle - Wandy w Mogile.	Huta im. T. Sendzimira została włączona w skład konsorcjum Polskie Huty Stali.	Zmarł Zdzisław Szpyrkowski (ur. 1931 r.) - architekt wnętrz, artysta plastyk. Projektant wnętrz i mebli w Centrum Administracyjnym HiL, bloku „szwedzkim” na os. Szklane Domy oraz innych wnętrz nowohuckich.
2003		Huta im. Sendzimira wraz z innymi wchodzi w skład koncernu Polskie Huty Stali i zostaje sprzedane hinduskiemu biznesmenowi Lakshmi Mittalowi - potentatowi w branży hutniczej i właścicielowi koncernu Mittal Steel. Zakończono rozpoczętą w 1990 r. restrukturyzację Huty im. T. Sendzimira. Powstały nowe spółki: usługowe, produkcyjne i handlowe.	Na terenie Huty im. T. Sendzimira odbyły się koncerty pierwszej edycji festiwalu Sacrum Profanum - „Carmina Burana” C. Orffa.
2004	Próby rewitalizacji dzielnicy Nowa Huta przez zwiększenie nakładów finansowych oraz promocji tej części Krakowa, m.in.: powstanie Teatru Nowa Łażnia na os. Szkolnym i Oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa „Dzieje Nowej Huty” na os. Słonecznym. Układ urbanistyczny najstarszej części Nowej Huty został wpisany do rejestru zabytków Krakowa.		Radni krakowscy zmienili nazwę Placu Centralnego na Plac Centralny im. Ronalda Reagana. W Muzeum Historycznym Miasta Krakowa powstała Pracownia Dziedzictwa Kulturowego i Historycznego Nowej Huty. Była ona załącznikiem przyszłego Oddziału Muzeum. Ukazał się przewodnik turystyczny „Nowa Huta. Socjalistyczna w formie, fascynująca w treści” autorstwa Macieja Mieziana.
2005	Z okazji 25. rocznicy powstania NSZZ „Solidarność” przeniesiono pomnik Solidarności z terenu kombinatu na Plac Centralny. Przy kościele p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej na os. Szklane Domy odsłonięto obelisk upamiętniający 25. rocznicę		Zmarł ks. prałat Józef Gorzelany (ur. 1916 r.), proboszcz parafii w Bieńczycach. Otwarcie Oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa „Dzieje Nowej Huty”. Ukazała się ważna publikacja Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, pt. „Nowa Huta prze-

	powstania NSZZ „S” oraz 15-lecie odrodzonego samorządu, aut. proj. Czesław Dźwigaj.		szłość i wizja. Studium Muzeum Rozproszonego” - praca zbiorowa pod red. naukową J. Salwińskiego i L.J. Sibili.
2006		Właścicielem kombinatu została firma Mittal Steel Poland S.A.	<p>Ukazał się pierwszy zeszyt z cyklu wydawniczego „Parki Krakowa” poświęcony Zespołowi pałacowo-parkowemu im. E. Jerzmanowskiego. Wydawcą jest Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida.</p> <p>Ukazała się „Encyklopedia Nowej Huty” pod red. Ryszarda Dzieszkińskiego i Jana L. Franczyka.</p> <p>W NCK wydano unikalny album „Czas zatrzymany. Fotografie z lat 1883-1963 z terenów Nowej Huty i okolic oraz wybór tekstów” pod red. i opracowany przez Adama Gryczyńskiego.</p>
2007	Przy kościele p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa został odsłonięty i poświęcony przez ks. kardynała Stanisława Dziwisza Pomnik Krzyża Nowohuckiego. Zaprojektował go Stanisław Dousa.		<p>W budynku dawnego kina „Światowid” otwarto wystawę fotografii Wiktora Pentala i Henryka Makarewicza „802 procent normy”.</p> <p>Agencja Promocyjna NH STYLE wydała zeszyt z komiksami „dzieje nowej huty komiksem skreślone”.</p> <p>Powstał portal społecznościowy TerazHuta.pl.</p>
2008	Rozstrzygnięto konkurs na projekt hali sportowo-widowiskowej, która miała zostać wybudowana na terenie czyżyńskiego Parku Lotników Polskich.		<p>W budynku dawnego kina „Światowid” otwarto Oddział Muzeum Historii Polski.</p> <p>W nieczynnej walcowni na terenie Huty im. T. Sendzimira podczas VI Festiwalu Sacrum Profanum wystąpił legendarny zespół Kraftwerk.</p>
2009		Rozpoczęto prace nad przygotowaniem specjalnej strony internetowej poświęconej Nowej Hucie - Nhpedia.	<p>Wystawa „Moja Nowa Huta 1949-2009” zainauguowała Jubileusz 60-lecia Nowej Huty.</p> <p>Rozstrzygnięto Ogólnopolski Konkurs na Reportaż im. Ryszarda Kapuścińskiego „Nowa Huta 1949-2009”. Organizatorem był Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida. II nagrodę zdobył Piotr Parzysz (I nie przyznano).</p>
2010			Sportowa Spółka Akcyjna Hutnik Kraków zadłużyła się na blisko 6 milionów złotych co

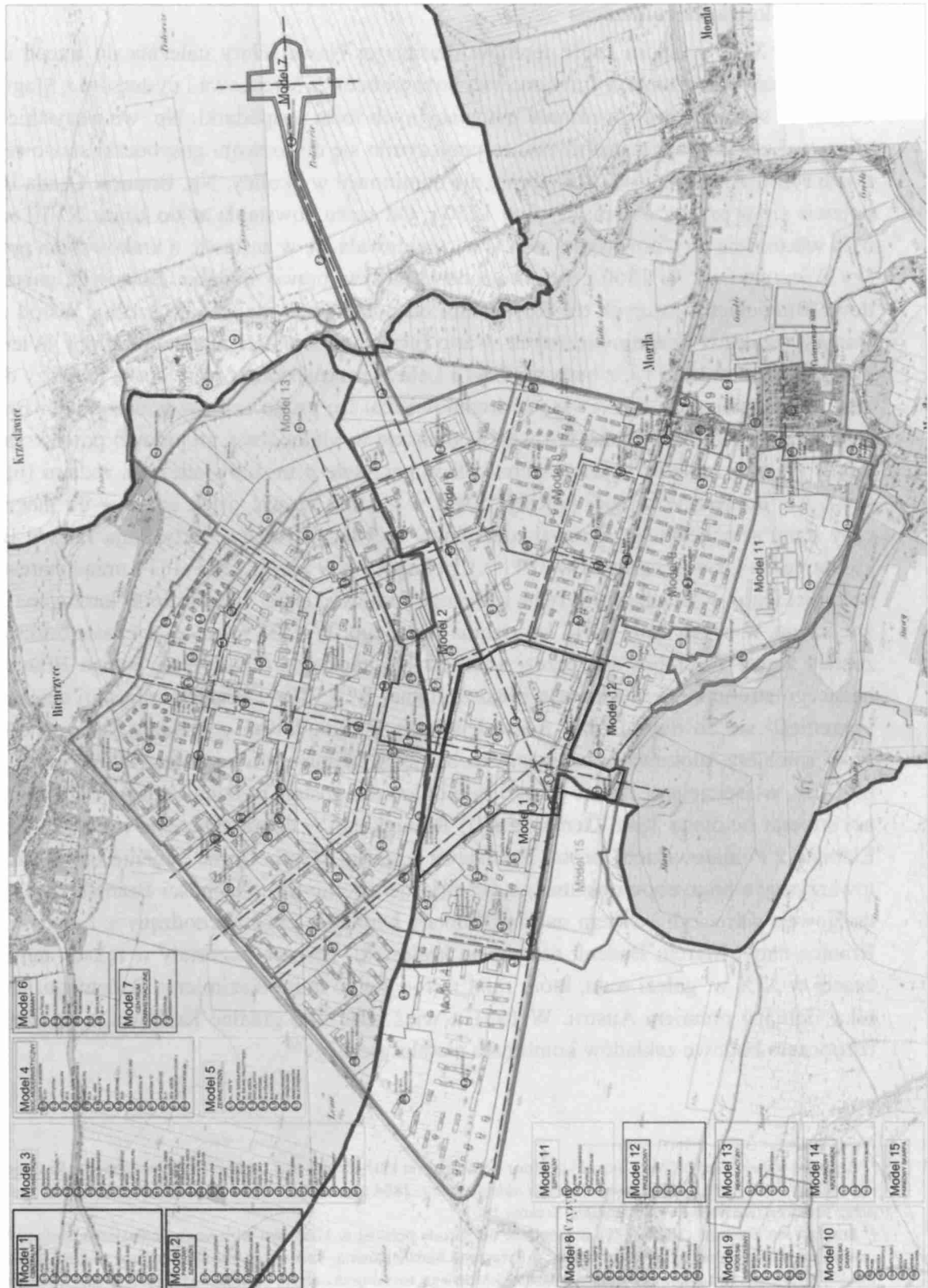
			spowodowało jej upadłość.
2014	remont wiaduktu drogowego, nad torami kolejowymi w ciągu ul. Kocmyrzowskiej Po 58 latach księgarnia „Skarbnica” na Placu Centralnym została zamknięta, a lokal na osiedlu Centrum C1 sprzedany.	Budowa instalacji do termicznego przekształcania odpadów komunalnych.	W ramach obchodów rocznicy 25-lecia wolnych wyborów, Nową Hutę odwiedził prezydent Bronisław Komorowski przy kościele M. B. Częstochowskiej na os. Szklane Domy otwarta została wystawa „Solidarni w drodze do wolności” Galę Operetkowa w al. Róż
2015	Remont ul. Obrońców Krzyża na odcinku od ul. Żeromskiego do Kocmyrzowskiej Przebudowa układu drożnego Placu Centralnego Odrementowane sale oddziału pediatrycznego Szpitala Specjalistycznego im. S. Żeromskiego	Dawne budynki centrum administracyjnego krakowskiej huty znajdują nowego użytkownika. Budowa podwójnego mostu na Wiśle w ramach budowy S7 odcinka łączącego węzeł Christa Botewa z Igołomską	Nowohucki Oddział Muzeum Archeologicznego w Krakowie - ekspozycja „Początki państwa polskiego – życie codzienne w Małopolsce wczesnośredniowiecznej”.
2016			Otwarto stałą Galerię Zdzisława Beksińskiego w NCK (otrzymała tytuł „Najważniejszego wydarzenia kulturalnego w Małopolsce” w 2016 r. w konkursie Radia Kraków)
2017	Oddanie fragmentu nowohuckiego odcinka trasy S-7 (IV obwodnica Krakowa) do „węzła Kopiec Wandy” – most łączący Przewóz z Mogiłą nosi imię ks. kard. Franciszka Macharskiego		
2018	Wydarzenia związane z jubileuszem 70-lecia Nowej Huty		Powstała Galeria Huta Sztuki w Ośrodku Kultury im. C. K. Norwida; powstała Pracownia Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty w Ośrodku Kultury im. C. K. Norwida
2019	Wydarzenia towarzyszące jubileuszowi 70-lecia Nowej Huty Rozpoczęcie realizacji programu „70 ulic na 70-lecie Nowej Huty”	Rozpoczęcie wygaszania wielkiego pieca huty Wpis do rejestru zabytków budynków Centrum Administracyjnego Huty Tadeusza Sendzimira w Nowej Hucie, budynków „S” i „Z” wraz z zespołem bramy na teren kombinatu Metalurgicznego im. T. Sendzimira	28 lutego otwarto trasę turystyczną „Podziemna Nowa Huta” (Etap I: schron pod ZSM nr 3 na os. Szkolnym 37) – część nowopowstałego Muzeum Nowej Huty 1 marca z połączenia Muzeum PRL-u (w organizacji) z Muzeum Historycznym Miasta Krakowa powstało Muzeum Krakowa. W dotychczasowej siedzibie Muzeum PRL-u (w organizacji) przy os. Centrum E 1 (dawne kino „Światowid”) utworzono Muzeum Nowej Huty, gdzie przeniesiono oddział Dzieje Nowej Huty Muzeum Historycznego Miasta Krakowa z os. Słonecznego 16

Nawarstwienia układu

Faza przedhistoryczna

Osady neolityczne na terenach Mogiły, Nowej Huty, Bieńczyc, Wyciąża odsłonięte przez badaczy, datowano na lata 5300-ok. 2200 p.n.e. Małopolskie skupisko osadnicze łączone z pobytom Celtów powstało w drugiej połowie III lub na początku II w. p.n.e. i objęło teren dorzecza górnej Wisły, głównie obszary lessowe. Z tej fazy znane są nieliczne groby ciałopalne, wyposażone w celowo pocięte elementy uzbrojenia oraz zestawy naczyń glinianych. Znacznie bogatsze ślady pochodzą ze schyłku II w. p.n.e. i z następnego stulecia. Brak z tego okresu cmentarzysk, co należy wiązać z zagadkowym rytuałem pogrzebowym. Na terenie rozpoznanych osad wystąpiły natomiast liczne dowody prowadzenia działalności produkcyjnej. Z Mogiły i Zakrzowa pochodzą formy do odlewania monet. Odkryto piece do wypalania naczyń glinianych. W początkach naszej ery charakter wyspecjalizowanego rzemiosła miało garncarstwo, zwłaszcza w okresie późnorzymskim, gdy na niektórych terenach do wyrobu naczyń zaczęto stosować koło garncarskie.

Wielki ośrodek wytwórczy ceramiki toczonej odkryto w okolicach Krakowa (Tropiszów, Pleśzów). Funkcjonował on w okresie późnorzymskim – odkryto z tego czasu przeszło 100 pieców służących do wypalania ceramiki. Igołomia znana jest przede wszystkim z cennych odkryć archeologicznych. Odsłonięto tu pozostałości dużego ośrodka produkcji żelaza i glinianych garnków, funkcjonującego w okresie wpływów kultury prowincjonalnorzymskiej. Wytworzano wówczas doskonale naczynia ceramiczne toczne na kole, a następnie wypalane w dwupoziomowych piecach. W trakcie badań archeologicznych odkryto ponad 90 takich pieców. Do produkcji hutniczej służył zespół dymarek, w których wytapiano żelazo z rud darniowych. Były to prymitywne urządzenia hutnicze do wytapiania żelaza, stosowane w Polsce od starożytności do czasu wprowadzenia procesu wielkoszybowego. Piece typu dymarkowego, tworzące regularne, wielozeregowo układy, miały kształt cylindrycznych jam o średnicy od 40 do 60 cm, wykopanych w ziemi do głębokości ok. 50 cm. Po rozpaleniu ognia wsypywano do nich na przemian warstwy węgla drzewnego i warstwy rudy. Bardziej udoskonalone dymarki miały kopulastą nakrywą glinianą, w której znajdował się otwór do wsypywania paliwa i rudy oraz do wydobywania wytopionego żelaza. Po bokach usytuowane były otwory wentylacyjne. Rozprowadzanie produktów wykonywanych w wyspecjalizowanych centrach rzemieślniczych oraz importowanych przedmiotów pochodzenia rzymskiego (broń, ozdoby, luksusowe naczynia) wymagało istnienia zorganizowanej wymiany handlowej, a także formy pieniądza. Prawdopodobnie część transakcji zawierano posługując się pieniądzem kruszcowym, napływającym w tym czasie z Imperium na teren zajęty przez kulturę przeworską. Masowy napływ monet rzymskich, przede wszystkim srebrnych denarów, przypadł na drugą połowę II w. i początek następnego stulecia. Jako ekwiwalentu wartości używano zapewne również skór, futer i metalu. Przełamaniem fazy przedhistorycznej było dla tych terenów przyjscie mnichów cysterskich. Według tradycji swoją działalność rozpoczęli od zatknięcia krzyża na kopcu Wandy, który do tego czasu wciąż był miejscem pogańskich obrzędów.

Modelowanie krajobrazowe PK Nowa Huta na tle planów katastralnych

Faza użytkowania rolniczego

W XIII i XIV w. spora część terenów dzisiejszej Nowej Huty należała do trzech dużych zgromadzeń: norbertanek z Imbramowic, bożogrobców z Miechowa i cystersów z Mogiły, zaś zakony te słynęły z wprowadzania innowacyjnych form gospodarki. Np. we wszystkich obowiązywał zakaz spożywania mięsa, co przyczyniło się do rozwoju gospodarki stawowej i hodowli ryb⁴². Ale model wsi klasztornej nie dominował w okolicy. Np. Branice. Osada Branice pojawia się w przekazach pisanych w 1250 r. Od czasu powstania aż do końca XVIII w. wieś była własnością Gryfitów (tylko w XV w. znajdowała się w zastawie u krakowskich patrycjuszów Wierzyńków). W 1360 r. przeniesiono ją na tzw. prawo średzkie. Stanowiła gniazdo rodowe Branickich (zwanych też Rusieckimi od pobliskiego majątku Ruszcza). Wśród zachowanych relikwów średniowiecznych warto przypomnieć drewniane epitafium Wierzbicy z Branic (zm. w 1425 r.), z herbami Gryf i Leliwa przeniesione z kościoła w Ruszczy do Muzeum Narodowego w Krakowie. W średniowieczu i u progu czasów nowożytnych Branicy zajmowali urzędy kasztelańskie i wojewodzińskie w Małopolsce, stopniowo powiększali majątki i zbierali królewszczyzny, wchodzili w parantele z możnowładczymi rodami (np. Tarłów). Ale dopiero w drugiej połowie XVII w. można mówić o ich awansie do magnackiej elity stanu szlacheckiego. Pomysł rozbudowy rezydencji badacze przypisują Janowi Branickiemu herbu Gryf (zmarłemu w 1611 r.), pełniącemu w latach 1585–1611 urząd starosty niepołomickiego, w latach 1586–1611 łowczego krakowskiego, w roku 1600 kasztelana żarnowieckiego, w latach 1603–1611 kasztelana bieckiego. W 1588 Branice, w czasie bezkrólewia, zostały zajęte i obrabowane przez Andrzeja Stadnickiego z Dubiecka, wroga Branickiego, będącego stronnikiem arcyksięcia Maksymiliana. W XVII w. Branicy opuścili ciasną więź i przenieśli się do dworu (dziś nieistniejącego). Z zabudowań gospodarczych zachował się tylko spichlerz, ulokowany naprzeciwko bramy wjazdowej do zespołu. Na przełomie XVIII i XIX w. właścicielami Branic i kilku sąsiednich wsi została rodzina Badenich. Po bezpotomnej śmierci hetmana Jana Klemensa (III) Branickiego⁴³, dobra sprzedała im wdowa Izabela Elżbieta z Poniatowskich, siostra Stanisława Augusta. Symboliczne łamanie tarczy herbowej towarzyszące pogrzebowi ostatniego Gryfity nie zakończyło obecności Branickich na scenie dziejowej, wkroczyli bowiem na nią Branicy herbu Korczak pochodzący z Lubelszczyzny. Branice nabył Marcin Badeni, szambelan królewski. Branice pozostały w rękach mniej znaczącej w XIX w. gałęzi rodu, który miał wśród siebie m.in. Kazimierza Badeniego, namiestnika Galicji i premiera Austrii. W 1951 r. wieś włączono granice Krakowa, a na części pól rozpoczęto budowę zakładów kombinatu metalurgicznego⁴⁴.

⁴² Reliktem są tzw. Suche Stawy wokół klasztoru w Mogile, na których stoi dziś stadion Hutnika. *Monografia Opactwa Cystersów we wsi Mogile, opracowana i pamięci ubiegłych w r. 1864 pięćuset lat istnienia Akademii Krakowskiej poświęcona przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie*. Kraków 1867.

⁴³ Branicki Jan Klemens (1689-1771): pretendent do korony polskiej w 1763; syn wojewody podlaskiego Stefana Mikołaja i Katarzyny z Sapiehów, trzykrotnie żonaty: z Katarzyną Radziwiłłówną, Barbarą Szembekówną oraz Izabelą Poniatowską; dzięki przyjaznym stosunkom z dworem Augusta II Mocnego został podczaszym litewskim (1723), chorążym wielkim koronnym (1724), generałem artylerii koronnej (1728); po śmierci Augusta II poparł Augusta III Sasa; w 1735 dzięki protekcji monarchy został mianowany hetmanem polnym koronnym, w l. 1746-62 wojewoda krakowski; w 1752 otrzymał buławę hetmana wielkiego koronnego; po śmierci Augusta III stronnictwo hetmańskie wysunęło jego kandydaturę do tronu; po przegranej elekcji został zmuszony do opuszczenia Polski; po półrocznym pobycie w Bardejowie powrócił do kraju i uznał władzę Stanisława Augusta Poniatowskiego, w następnych latach intrygował jednak przeciwko monarsze; w 1768 poparł finansowo konfederatów barskich; rozbudował zespół pałacowy i założył Wojskową Szkołę Budownictwa i Inżynierii w Białymstoku.

⁴⁴ Obszar wsi można porównać na planie „Dorf Branice mit den Ortschaften Stryjów, Wola Rusiecka, Holendry und Chałupki in Galizien, Krakauer Kreis”, rkps, wbw., (1:2 880). AP Kraków, KKrak., 60. AP Kraków, KKrak., 61, 62, 63 (kop.).

Aleksander Nowakowski / Oleksa Nowakiwskij, *Wczesna wiosna*, 1911; Na odwrocie autorski opis kompozycji cyrylicą: *Wczesna wiosna – w promieniach słońca – Mogiła 23 IV 1911.*⁴⁵

Wśród wsi „nowohuckich” najważniejszą pozycję miała Mogiła, siedziba jednego z najważniejszych klasztorów w okolicach Krakowa. Dzięki fundacji Wisława i bp. Iwona Odrowąża⁴⁶, mnisi z Lubiąża, wraz z opatem Piotrem, przybyli w 1222 r. do Kacic, skąd w roku 1225 konwent przeniesiono do Mogiły. Konsekracja kościoła nastąpiła dopiero w 1266 r., prace budowlane trwały więc ponad 40 lat. Kościół w Mogile konsekrował biskup krakowski Jan Prandota w obecności księcia Bolesława Wstydlwego i jego małżonki świętej Kingi. Wielofazowość budowy widoczna jest w zabudowaniach klasztornych ułożonych wokół kwadratowego wirydarza od południowej strony kościoła. Cegłę na budowę klasztoru i kościoła w Mogile wyrabiano z gliny wydobywanej w pobliskich Zesławicach i Bieńczycach. Wyjątkowa wartość tych zabytków polega na tym, iż pochodzą one z okresu przejściowego między stylem romańskim a gotyckim. Kościół klasztorny pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, Świętego Wacława i Świętego Pawła, wzniesiony jest na planie trójnawowej, transeptowej bazyliki, z prostokątnie zamkniętym prezbiterium i flankującymi je bliźnimi kaplicami. W korpusie nawowym zastosowano system wiązany, sklepienia krzyżowe podpierają filary. Świątynię zbudowano z cegły w układzie wendyjskim, w części prezbiterialnej lico wewnętrzne stanowią kamienne ciosy. Zachował się romański detal architektoniczny, a w bibliotece przecho-

⁴⁵ Oleksa Nowakiwskij, najwybitniejszy malarz pochodzenia ukraińskiego, uczył się w latach 1888-1892 w pracowni F. F. Klimenki w Odessie. Studia uzupełniał w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie u J. Unierzyskiego, L. Wyczółkowskiego, J. Fałata i T. Axentowicza. Związany był z pracownią malarstwa pejzażowego Jana Stanisławskiego (w 1907 wziął udział w wystawie jego uczniów). W latach 1900-1913 mieszkał w Mogile pod Krakowem, skąd wyjeżdżał na plenery do Wielkopolski i w Karpaty. W 1913 roku przeniósł się na stałe do Lwowa, gdzie w 1923 roku otworzył własną szkołę malarską; archiwum Domu Aukcyjnego NAUTILUS w Krakowie

⁴⁶ Iwo Odrowąż (między 1170 a 1180-1229): kanclerz Leszka Białego, biskup krakowski od 1218 r.; dobry administrator diecezji, zwolennik reformy kościelnej; sprowadził do Krakowa i Sandomierza dominikanów, popierał także inne zakony (duchaków, cystersów, norbertanów); wykształcony, zostawił katedrze krakowskiej zasobną bibliotekę; zabiegał o rozwój sieci parafialnej i o kolonizację dóbr biskupich wokół Kielc.

wywane są płytki posadzkowe z XIII w. Klasztor otaczał szczególnymi względami biskup Jan Muskata⁴⁷, ofiarowując mu wiele cennych podarków, a także każąc się tu pochować (co nastąpiło 7 II 1320 r.). Muskata zawdzięczał biskupstwo Waławowi II Czeskiemu, a kościół w Mogile nosił wezwanie Świętego Waławawa, przodka i imiennika władcy.

Wizerunek opata mogińskiego, rysunek z kroniki klasztoru cysterskiego w Mogile, spisanej w 1504-05

Świątynia stała też niedaleko kopca Wandy, a przecież dynastia Przemysławidów, z której wywodził się Waław II, pochodziła od Libuszy, w której pokrętnie legendy i hagiografie dopatrywały się młodszej siostry Wandy. Dramatyczną cezurą w dziejach opactwa był rok 1447, kiedy pożar strawił całe wyposażenie kościoła. Ocalał tylko słynący łaskami mogiński krucyfiks. Do obecnej kaplicy krucyfiks został przeniesiony w 1588 r., wcześniej zaś, jak się przypuszcza, stał na skrzyżowaniu transeptu z nawą główną. Kaplica Świętego Krzyża otoczona jest kratą fundacji Stanisławawa Żółtowskiego. Obecna elewacja zachodnia jest dziełem F. Moslera z Opawy (lata 1779–1780). Zarówno w kościele, jak i klasztorze (krużganki) zachowały się fragmenty polichromii Stanisławawa Samostrzelnika (XVI w.). Mogiła słynęła na polu malarstwa. Już w XIII w. spotykamy wśród braci zakonnych Ludwika o przydomku „Illuminator”. Stworzono tu także szkołę iluminatorów, bo liczba zdobionych rękopisów szybko wzrosła. Na niespotykane dotychczas wyżyny doprowadził tę sztukę mnich Stanisław Samostrzelnik⁴⁸, cysters mogiński wykonujący swoje prace dla osób związanych z dworem króla Zygmunta Starego. Wśród wyróżniających się postaci jest Marcin Białobrzeski (ok. 1530–1586)⁴⁹ czy Jakub z Paradyża (ok. 1380–1464)⁵⁰. Od 1429 r. każdorazowy opat cystersów z Mogiły piastował godność konserwatora (strażnika) praw i przywilejów

⁴⁷ Jan Muskata (zm. 1320): biskup krakowski od 1294; pochodził z Wrocławia; stronnik Przemysławidów i Luksemburgów, prowadził politykę opozycyjną wobec rządów Władysława Łokietka; po zajęciu przez Łokietka Małopolski zbiegł na Śląsk; Łokietek ściągnął go i uwięził w 1308, a arcybiskup J. Świnka obłożył karami kościelnymi, uwolniony od nich przez legata papieskiego, ukorzył się przed Łokietkiem; mimo to później wraz z wójtem Albertem organizował bunt przeciw księciu; uciekł na Śląsk; wrócił do Krakowa w 1317; działalność polityczna M. oceniana jest negatywnie, ale historycy zwracają uwagę na świetne zarządzanie diecezją.

⁴⁸ Samostrzelnik Stanisław (ok. 1480–1541), wybitny malarz i iluminator przełomu gotyku i renesansu, ostatni przedstawiciel krak. szkoły iluminatorskiej, cysters. Nauki pobierał w warsztatach cechowych i klasztorze cystersów w Mogile, do którego wstąpił 1506. Pracował dla rodziny król., był także nadwornym malarzem kanclerza K. Szydłowieckiego i bpa P. Tomickiego. Główne jego prace to m.in. 4 modlitewniki: Zygmunta I Starego (1525) królowej Bony (1527–1528) K. Szydłowieckiego (1527) i W. Gasztołta (1528), *Liber Geneseos Illustris Familiae Schidlovieciae* (1531–1532), *Żywoty arcybiskupów gnieźnieńskich* (1530–1535), ewangelia P. Tomickiego (1534) oraz malowidła ścienne w kościele i klasztorze w Mogile. S. uprawiał malarstwo tablicowe, ścienne, miniaturowe. Jego twórczość charakteryzują: dekoracyjność, bogactwo ornamentów, żywa kolorystyka, indywidualizacja rysów osób portretowanych, zapożyczenia ze wzorów niem. i wł.

⁴⁹ Białobrzeski Marcin (ok. 1530–1586): cysters, pisarz i teolog; od młodości w zakonie, na koszt klasztoru odbywał studia w Akademii Krakowskiej; w 1559 opat w Mogile, później sufragan krakowski (1565) i kanonik katedralny (1571); wygłosił kazanie na pogrzebie ostatniego Jagiellona (*Kazanie na pogrzebie świętej pamięci zacnego Zygmunta Augusta*, 1574); po ucieczce Walezego popierał Habsburgów, w 1575 uczestniczył w zjeździe steżyckim; w 1576 posłował do cesarza Maksymiliana; od 1577 biskup kamieniecki; w 1580 podróżował do Rzymu; w czasie podróży zwiedził Osjak i przyczynił się do upowszechnienia legendy o pochowanym tam Bolesławie Śmiałym.

⁵⁰ Jakub z Paradyża (Kartuz, ok. 1380–1464): teolog, cysters; studiował w Akademii Krakowskiej, doktorat uzyskał w 1432; mieszkał w klasztorze w Mogile, wykładał w Akademii; zwalczany wskutek propozycji reform ascetycznych, został kartuzem; resztę życia (od ok. 1443) spędził w eremie w Erfurcie; pisał liczne traktaty i dialogi teologiczno-ascetyczne, eklezjologiczne itp., a także kazania niedzielne (*Sermones dominicales*, ok. 1470) i „sztukę umierania” (*De arte bene moriendi*), krążącą w licznych rękopisach i wydrukowaną w Lipsku (2. wydanie w 1495).

Uniwersytetu Krakowskiego⁵¹. On wraz z senatem decydował m.in. o obsadzie prepozytury akademickiego kościoła Świętej Anny⁵². W 1476 r. zmarł w klasztorze Jan Pniowski, poseł biskupa Zbigniewa Oleśnickiego na sobór do Bazylei, administrator apostolski diecezji krakowskiej⁵³. Mogiła miała szczęście do całej plejady wybitnych humanistów i uczonych. Do grona jej opatów zaliczają się takie postacie jak Erazm Ciołek⁵⁴ czy Wawrzyniec Goślicki⁵⁵. Z drugiej strony klasztor służył jako „więzienie” dla wolnomyślicieli, m.in. zesłano tu na pokutę zwolennika husytyzmu, profesora wydziału sztuk wyzwolonych Akademii Krakowskiej Andrzeja Gałka⁵⁶. Klasztor wiele zawdzięczał hojnym dobrodziejom, którzy pomnażali jego majątek⁵⁷.

W latach 1716–1786 funkcjonowało w klasztorze mogińskim Studium Generalne dla całej prowincji cystersów, w którym wykładano filozofię, teologię, prawo kanoniczne i historię Kościoła. Kurs trwał pięć lat i kończył się doktoratem, tak jak na uniwersytecie. Szczęśliwie opactwo nie uległo kasacji w XIX w., w związku z czym przechowało w swych murach bezcenne wyposażenie, dokumenty i bibliotekę.

Za klasztorem od strony ogrodu wznosi się tzw. nowy pałac opacki, wzniesiony w 1569 r. Wybudowano go za czasów Marcina Białobrzeskiego i uchodzi on dziś za jeden z najlepiej zachowanych obiektów renesansowych w Krakowie. W budynku tym przez cztery dni znajdował się sztab wojsk Maksymiliana Habsburga (brata cesarza Rudolfa II) dążącego do objęcia tronu polskiego po śmierci Stefana Batorego. 21 października 1587 r. rektor Mikołaj Dobrocieski, w imieniu uniwersytetu, posłował do arcyksięcia Maksymiliana, który zatrzymał się w Mogile; przedstawił mu stanowisko Akademii, która opowiedziała się po stronie królewicza Zygmunta Wazy jako potomka rodu Jagielly⁵⁸. W XVII w. pałac był elegancką rezydencją opatów, którzy niewiele dbali o klasztor, koncentrując się na swych karierach. Jednym z nich był Jan Kazimierz Denhoff h. Dzik (1649–1697), opat mogiński od 1666 r., kardynał od 1686 r., słynny z poselstwa do Rzymu kiedy darował papieżowi, w imieniu Jana III sztandar turecki zdobyty pod Wiedniem. W latach 1666–1676 toczył z klasztorem gorszące spory domagając się ustawicznie pieniędzy⁵⁹. Swoich współbraci zaciągnął nawet przed sąd papieski⁶⁰.

⁵¹ *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, wyd. A. Chmiel, t. I, Kraków 1887, s. 71, 101, 102, 104, 111v.

⁵² J. Michalewicz, M. Michalewiczowa, *Liber beneficiorum et benefactorum Universitatis Jagellonicae in saeculis XV-XVIII*. T. 1, Pars 1, Kraków 1978, s. 112-113; *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, wyd. E. Janota, Kraków 1867, s. 22.

⁵³ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. III, Gniezno 1883, s. 225-227

⁵⁴ Erazm Ciołek (ok. 1474–1522): humanista pochodzenia plebejskiego; od 1503 biskup płocki; dyplomata (w l. 1501-22 wielokrotnie posłował do Rzymu i na sejm Rzeszy do Augsburga w sprawach politycznych i religijnych, zdobywając sławę oratora), sekretarz królewski; bibliofil, mecenas artystów i uczonych.

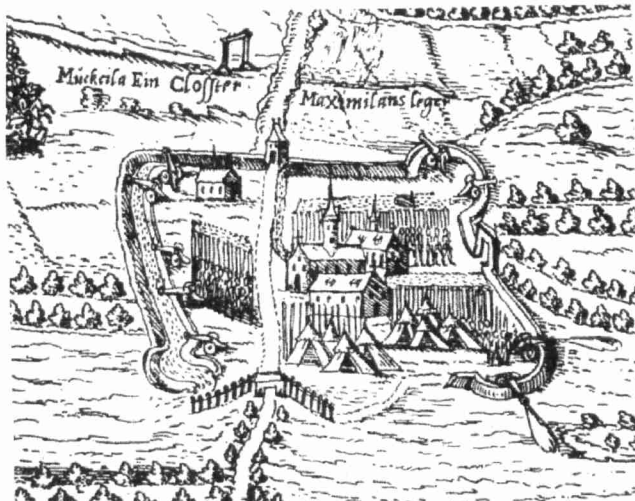
⁵⁵ Wawrzyniec Goślicki (ok. 1530–1607): pisarz polityczny; sekretarz Zygmunta Augusta, poseł; biskup kamieniecki, chełmski, przemyski, poznański; autor wierszy łacińskich i mów w języku polskim; traktat parenetyczny *De optimo senatore libri duo*, podkreślający znaczenie senatu w państwie.

⁵⁶ Andrzej Gałka z Dobczyna (zm. po 1451): magister sztuk wyzwolonych Akademii Krakowskiej; propagator sprzecznych z doktryną Kościoła nauk Wiklefa i Husa; wobec groźby procesu inkwizycyjnego w 1449 schronił się pod opiekę księcia głogowsko-opolskiego Bolka; autor *Cantilena vulgaris (Pieśni o Wiklefie)*.

⁵⁷ ANKr., Dok. Perg. 151: Np. 8 XII 1526 Zygmunt I potwierdza tymczasowy testament Stanisława Gorskiego, podstarościego Krakowskiego, którym tenże dobra swoje w ziemi Krakowskiej, na Podolu i dwór w Krakowie, zapisuje Krzysztofowi z Szydłowca, z warunkiem, aby te majątności przechodziły zawsze po mieczu w rodzinach Odrowążów i z nimi spokrewnionych, w razie zaś ich wymarcia, mają zostać własnością klasztoru Mogińskiego.

⁵⁸ H. Barycz, *Dobrocieski Mikołaj*, PSB, V, 1939-1946, s. 242-243.

⁵⁹ Archiwum OO. Cystersów w Mogile, rkps 574: akta procesu klasztoru mogińskiego z administratorem opactwa a późniejszym opatem D. dziekanem płockim o część dochodów z dóbr opackich na utrzymanie klasztoru i kościoła l. 1669–1678, dok. perg. 276; AGAD, Archiwum Potockich z Radzyna pułdo 13, poz. 124, kontrakt na dzierżawę dochodów opactwa mogi-

Widok opactwa z 1593; za stroną www.dzieje-mogily.republika.pl/cystersi.html

pozostał płot okalający teren. Niedaleko znajduje się XVIII-wieczny cmentarz, na którym spoczywają cystersi z opactwa, powstańcy styczniowi i mogilscy włościanie. To niemy świadek powikłanej historii Nowej Huty i dowód na jej dłuższą metrykę niż ostatnie 65 lat. Do 1702 r., zarówno kompleks opactwa, jak i kościółek Świętego Bartłomieja, obwiedzione były wspólnym ceglany murem, wokół którego rozlewały się wody Wisły, Dłubni oraz stawy rybne. Zachowały się inwentarze i pomiary gruntów wsi z roku 1785 r.⁶¹

Czyżyny były pierwotnie własnością książęcą, od 1222 r. należały do mogilskiego zakonu Cystersów. Wieś powstała wokół karczmy „w miejscu zwanym Cyrino”, którą w 1217 r. Leszek Biały podarował klasztorowi Bożogrobców w Miechowie. Lokację na prawie niemieckim dokonaną w 1294 r. przez Wacława Czeskiego, potwierdził Kazimierz Wielki w 1336 r. W 1348 r. król Kazimierz pozwolił klasztorowi mogilskiemu lokować karczmę (Kamienną) w dobrach klasztornych na końcu mostu stojącego nad bagnem Czyżyny. Wieś o tej nazwie istniała już wcześniej. W 1345 r. Jan, król czeski, wkroczywszy do Polski z zamiarem opanowania Krakowa, stanął w lipcu na 2 dni z wojskiem w Czyżynach przed Krakowem. W 1355 r. między Czyżynami, Rakowicami, Dąbiem i młynem Piaski, po obu brzegach rz. Prądnik rozciągały się role należące do Mikołaja Wierzyńka, stolnika sandomierskiego. W 1787 r. szlachta ziemi krakowskiej witała tu przybywającego do Krakowa króla Stanisława Augusta. Stan wsi w czasach nowożytnych odnaleźć można na zachowanych mapach⁶². Pod koniec XVIII w. głównymi obiektami Czyżyn był dwór z folwarkiem oraz karczma, a w Czyżynach z przyległym Łęgiem notowano około 600 mieszkańców i 100 domów. W latach 1936–1939 w Czyżynach wzniesiono kościół Świętego Judy Tadeusza Apostoła, a w 1951 r. erygowano parafię.

skiego zawarty przez Denhoffa z Wodzickim, żupnikiem krakowskim; r. 1684. Łuszczkiewicz W.: *Wieś Mogiła przy Krakowie*. „Biblioteka Krakowska” nr 10, Kraków 1899.

⁶⁰ Bibl. Czartoryskich, rkps. 3884, zbiór dokumentów z l. 1666–1676, dotyczących sporu o rozdział dóbr klasztornych między opatem komandatariuszem mogilskim Janem Kazimierzem Denhoffem i klasztorom mogilskim przed kurią rzymską.

⁶¹ ANKR, Rel. Crac. 216, s. 1068 – 1069, Rel. Crac. 214, s. 1193, Obl. 1783, t. 132 g, s. 1,

⁶² Mapa wsi Czyżyn i Łęgu..., W. Jarocki, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr. Kom. Wł., 13. AP Kraków, WMK-Okr., 137 (kop.); Mapa wsi WW XX Cystersów Czyżyny i Łęg w państwie i gminie Mogiła..., W. Jarocki, K. Bełcikowski, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr. Kom. Wł., 14; Dorf Czyżyny sammt der Ortschaft łęg in Galizien Krakauer Kreis, rkps, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 115. AP Kraków, K. Krak., 116-118 (kop.); Czyżyny. Stadt Krakau, Kreis Krakau..., druk, jbw., (1:2 880). AP Kraków, Zb. Kart. III/16/8. AP Kraków, K. Krak., 119.

Wieś Bieńczyce, nazwa pochodzi od jej właściciela – Bienia (czyli Benedykta), po raz pierwszy została wzmiankowana w roku 1224 jako własność kościoła Świętego Michała na Skałce⁶³. W 1317 r. należała już do prepozytury kościoła Świętego Floriana na Kleparzu⁶⁴. Z dokumentów wiemy też, że w drugiej połowie XV w. istniał tu dwór z folwarkiem. W późniejszym czasie Bieńczyce stanowiły uposażenie kanoników katedry wawelskiej i na tej zasadzie władał nimi Hugo Kołłątaj (1750–1812). O dobra bieńczyckie i krzesławickie (te drugie dzierżawione od Akademii Krakowskiej) toczył niekończące się spory, obfitujące w zajazdy i głośne procesy. W XIX w. w dobrach bieńczyckich gospodarował jako dzierżawca brat Jana Matejki – Edmund.

Od nazwiska właściciela, Krzesława, pochodzi także nazwa Krzesławic. Wieś pierwszy raz wzmiankowano w XII-wiecznym dokumencie wydanym przez patriarchę jerozolimskiego Monomachusa dla klasztoru bożogrobców w Miechowie. W 1198 r. rycerz Budziwoj podarował osadę klasztorowi bożogrobców z Miechowa. Spadkobiercy Budziwoja, który zapisał dobra krzesławickie klasztorowi, procesowali się o te ziemie z zakonnikami. Zakon miechowski uchronił dobra i dzierżył je aż do kasacji w XVIII w. W tym okresie dzierżawił je m.in. klasztorowi w Mogile i Janowi Hińczy z Rogowa⁶⁵. Prawo do ziemi utracili, przejściowo, za Kazimierza Wielkiego, który – skłócony z bożogrobcami, odebrał im Krzesławice i oddał je mogińskim cystersom. Kiedy zakon bożogrobców skasowano, dobra przejęła Akademia Krakowska. Istniał tu wówczas dwór i dwa młyny, a miejscowość liczyła 45 domów i 350 mieszkańców. Około 1470 r. wieś stanowiła uposażenie kanonii w krakowskiej kapitule katedralnej⁶⁶. W ramach emfiteuzy we dworze zamieszkał Hugo Kołłątaj. Gdy dobra te zostały ostatecznie zsekularyzowane i przejęte przez rząd, na licytacji kupił je w 1822 r. rodzina Kirchmajerów. Od 1876 r. wieś należała do Jana Matejki (1838–1893), który przez nabycie dóbr chciał podkreślić swe szlacheckie pochodzenie. Folwark generował straty, ale artysta trzymał go do śmierci. Matejko traktował swą rolę dziedzica poważnie, m.in. ufundował krzesławicką szkołę. Dla siebie, w 1880 r., wystawił przy dworku letnią pracownię. Po śmierci mistrza jego syn, Tadeusz odsprzedał dworek Tadeuszowi Cybulskiemu, dawnemu rządcy. Córka Cybulskiego, Maria Burzyńska, nie była już w stanie utrzymać posiadłości. W końcu postanowiła podarować dworek Towarzystwu Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie (w 1960 r.). Dwór Matejki otoczony jest okazałym parkiem angielskim, który łączy się z rekreacyjnymi terenami zalewu w Nowej Hucie.

⁶³ Mieźian M.: *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Bieńczyce*. Kraków 2014.

⁶⁴ Zachowane mapy: BIĘNCZYCE, Mapa wsi Bieńczyce do funduszu probostwa S. Floryjana należącego..., W. Jarocki, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr. Kom. Wł., 2; Mapa Bieńczy wsi probostwa S-go Floryjana w Krakowie należącego..., W. Jarocki, K. Bełcikowski, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr. Kom. Wł., 3. AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr., 66 (kop.); Dorf Beńczyce in Galizien Krakauer Kreis, rkps, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 23. AP Kraków, K. Krak., 24-26 (kop.); Bieńczyce. Distrikt Krakau, Kreis Krakau..., druk, jbw., (1:2 880). AP Kraków, Zb. Kart., III/17. AP Kraków, K. Krak., 27.

⁶⁵ Jan Hincza z Rogowa (ok. 1400–1474), *podskarbi kor. 1447–60, kasztelan sieradzki od 1453, sandomierski od 1460*; posądzony w 1427 o romans z królową Zofią (Sonką).

⁶⁶ *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu. Z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1440-1500*, oprac. B. Przybyszewski, t. III, Kraków 1960, s. 45 i in.

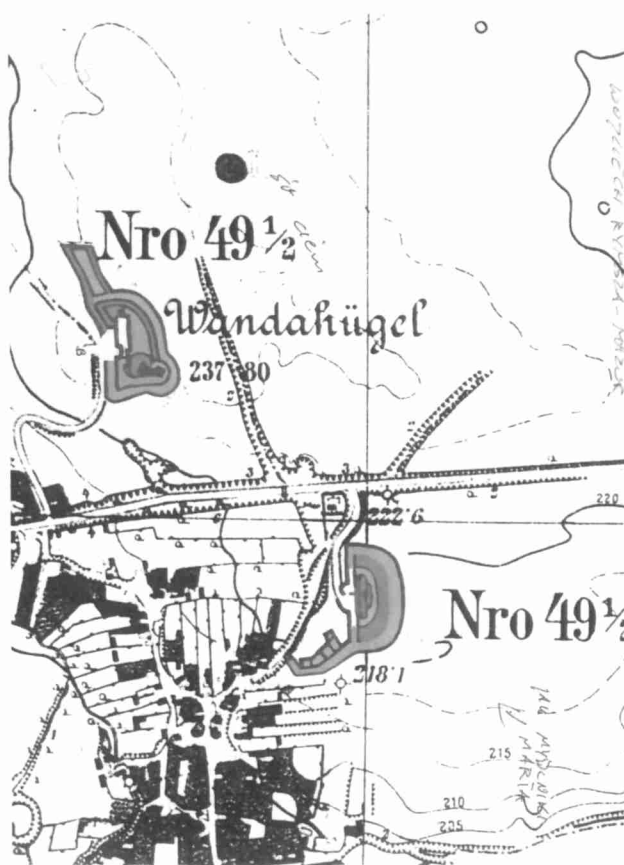

Modelowanie krajobrazowe PK Nowa Huta na tle mapy Twierdzy Kraków

Faza militarno-przemysłowa

Teren dzisiejszej Nowej Huty to w pewnym sensie „matecznik” powstania kościuszkowskiego. To tędy maszerował Tadeusz Kościuszko (1746-1817) na Raławice. 1 kwietnia 1794 r. wyrusza z Krakowa przez Mogiłę, Pleszów, Wadów, Kocmyrzów i staje obozem w Luborzycy, gdzie łączy się z jego wojskiem oddział gen. Madalińskiego. W Pleszowie wypadł pierwszy postój. Naczelnik zatrzymał się w chacie, w której 150 lat później mieszkali geodeci wytyczający miejsce pod budowę huty. Właściciel Pleszowa, książę Czartoryski, zasilił kasę powstańczą znaczną sumą pieniędzy. Także cystersi z Mogiły dali 576 zł, dorzucając do tego dwa konie z zaprzęgiem i 10 karabinów dla insurektów, jak wtedy nazywano żołnierzy Kościuszki. Tutejsi chłopcy stanowili trzon sformowanych w Bosutowie oddziałów kosynierów. Po latach ich potomkowie pozwali Matejce do obrazu „Kościuszko pod Raławicami”.

Elementy Twierdzy Kraków pojawiły się na tym terenie stosunkowo późno. Fort 49 $\frac{1}{2}$ a „Mogiła”, niewielki międzypolowy fort piechoty, stanowi element trzeciego pierścienia fortyfikacji. Wybudowano go w latach 1895-1896 by strzegł traktu sandomierskiego i skarpy wiślanej w Mogiłe. Zadaniem fortu była też ochrona przedpola szańca „Wanda” oraz kontrola doliny Wisły dzięki artyleryjskiej baterii usytuowanej w sąsiedztwie. Zamaskowane drogi rokadowe gwarantowałyby bezpieczny transport sprzętu i ruchy wojsk w warunkach oblężenia Twierdzy. W celach maskujących sadzono robinie akacyjne, drzewa o gęstej koronie i kolczastych gałęziach, które w razie konieczności można było ściąć tworząc dodatkowe zasieki. W okresie międzywojennym forty straciły swoją bojową wartość. Obiekty przejęło Wojsko Polskie. W latach 1939–1945 w forcie „Mogiła” mieściły się koszary i magazyny niemieckiej służby budowy lotnisk; w okresie budowy Nowej Huty w forcie kwaterowali robotnicy. Później obiekt został opuszczony. Fort główny artyleryjski 49 „Krzyszawice” to typowy jednowałowy fort artyleryjski stanowiący ważny element północno-wschodniego odcinka, tak zwanego III pierścienia austriackich umocnień Twierdzy Kraków⁶⁷. Pierwsze prace budowlane (budowa dzieł półstałych: szańców drewnianoziemnych) przypadają na lata 1872–1878, natomiast w 1881–1886 nastąpiła całkowita przebudowa Fortu 49 „Krzyszawice” na fort artyleryjski⁶⁸. W okresie międzywojennym nadal służył wojsku, ustawiono na nim maszt radiowy, służący m.in. do przechwytywania niemieckiej korespondencji

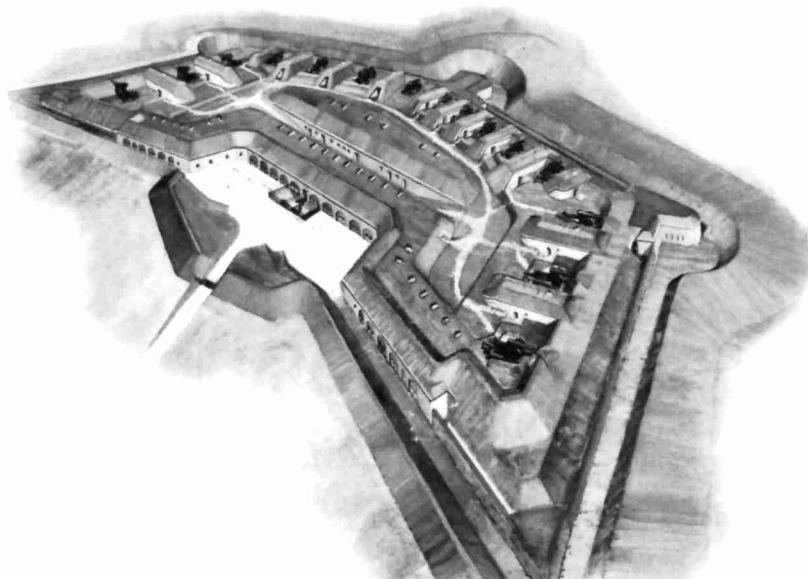

Fort Wanda

⁶⁷ Wielgus J., Wielgus K.: *Fort 49 "Krzyszawice"*. Atlas Twierdzy Kraków, t. 2, seria I, Kraków 1994.

⁶⁸ Ibidem.

radiowej, szyfrowanej za pomocą maszyny „Enigma”. Wspierały go: na zachodzie pancerny Fort 49a „Dłubnia”, a na wschodzie Fort 49¼ „Grębałów”. W krzesławickim forcie służył jako rekrut Wincenty Witos (1874–1945). Podczas wojny Niemcy prowadzili w forcie 49 masowe egzekucje; po wojnie, w latach 1949–1952 służył jako hotel robotniczy. Fort 49 ¼ Grębałów (powstał w latach 1897–1899) brał udział w tzw. pierwszej bitwie o Kraków⁶⁹. Na południu zbudowano fort „Pszorna”. Stacjonował tu oddział balonowy 2. Pułku Artylerii Fortecznej twierdzy Kraków. Fort nie dotrwał do naszych czasów, zburzony został w 1951 r. w związku z budową Alei Planu 6-letniego (obecnie Alei Jana Pawła II), jego pozostałościami są ziemne stoki na terenie Parku Lotników⁷⁰.

Rekonstrukcja fortu w Krzesławicach, K. Wielgus

Potrzebom artylerii służyło tzw. laboratorium amunicji na Grzegórkach, na zapole bastionu VI, zbudowane przed rokiem 1878; towarzyszyły mu dwie tzw. prochownie czasu wojny (*Kriegs Pulver Magazin*), nr 37 i 38. W lewo-brzeżnej części twierdzy składy amunicji rozmieszczano na dalekim

zapole trzeciego pierścienia, ok. 2 do 4 km za linią fortów, w grupach po dwa lub pojedynczo; większość z nich zaopatrzone w ochronne obwałowania. Znalazły się one w rejonie Bronowic Wielkich, Toń, Witkowic, Prądnika Czerwonego, Rakowic, Czyżyn i Mogiły, a także w Lesie Wolskim, gdzie oprócz prochowni umieszczono także skład dynamitu⁷¹. Rozbudowywana i modernizowana forteca potrzebowała coraz liczniejszej załogi. Potrzebne były kolejne obiekty koszarowe i magazynowe. W latach 1892–1893 przeprowadzono remont generalny wszystkich zespołów koszarowych twierdzy⁷². Powstały zespoły koszar barakowych związane

⁶⁹ Atak armii rosyjskiej w 1914. Siłą sześciu armii rosyjskich wielki książę Mikołaj Mikołajewicz parł na zachód od 4 IX i 14 IX osiągnął na lewym brzegu Wisły linię Pilica – Wolbrom – Skała – Słomniki – Proszowice – Nowe Brzesko, niemal dotarł do Twierdzy Kraków. Obecność twierdzy paraliżowała ruchy wojsk rosyjskich. Chwilę wahania wykorzystał Conrad von Hötendorf staczając pierwszą bitwę o Kraków 16–22 XI 1914. Ruch Rosjan nie doprowadził do jej okrążenia. Gdy Rosjanie podeszli pod pierścień fortów, 4. Armia wyszła z Krakowa gośćcami warszawskim i proszowickim wprost w pole. Ściągnięte z twierdzy 18 batalionów i 114 dział dały wsparcie uderzeniu i 20–22 XI atakujący zostali odrzuceni za Śreniawę. W latach 1918–1919, działa fortu posłużyły do uzbrojenia polskich pociągów pancernych wyruszających na front ukraiński. Od 1919 do 1939 fort był elementem tzw. Obozu Warownego Kraków. Podczas II wojny światowej wykorzystywany był jako magazyn Wehrmachtu, w 1944 włączony przez Niemców do systemu otaczającego Kraków tzw. linii Henryka.

⁷⁰ Więcej: J. Bogdanowski, *Warownie i zieleń Twierdzy Kraków*, Kraków 1979, K. Wielgus, J. Środulska-Wielgus, M. Mikulski, D. Pstuś, *Obronność Krakowa XIX i XX wieku jako elementów rozwoju miasta [w:] Nowe studia nad rozwojem przestrzennym Krakowa*. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków, 2007; *Forteczne parki kulturowe szansą na ochronę zabytków architektury obronnej*, Świnoujście, 8-10 X 2004, Warszawa 2004

⁷¹ Atlas Twierdzy Kraków, seria I t. 12 *Mapa twierdzy...*, dz. cyt.; *Ewidencja obiektów fortecznych, fortecznych magazynów amunicyjnych, prochowni, byłych składów inżynierskich itp.*, tabela rękopiśmienna, Dowództwo Okręgu Generalnego w Krakowie, Kraków 1919; CAW, DOK V. I.371.5.265

⁷² Na lata 1891 - 95 przypada okres działalności E. Gologórskiego w Dyrekcji Inżynierii w Krakowie, wynikiem jego pracy jest projekt koszar piechoty i nadzór budowlany nad remontami za: Jadwiga Środulska-Wielgus, *General-porucznik Emil Gologórski*, [w:] *Forteca*, nr 3, 1997, s. 30, oraz Jadwiga Środulska-Wielgus, Krzysztof Wielgus, *Emil Gologórski - Der*

z zewnętrznym pierścieniem fortów, m.in. w Czyżynach (zachodnia część dzisiejszego os. Kolorowego)⁷³.

Istotnym elementem krajobrazu fortecznego było wojskowe lotnisko (Flugpark 7) Kraków Rakowice-Czyżyny. Pierwsze w Polsce i jedno z pierwszych w Europie. Powstało w 1912 r., a w roku 1917 stało się jednym z punktów pierwszej w Europie regularnej pocztowej linii lotniczej łączącej Wiedeń z Kijowem i Odessą. Początkowo zajmowało obszar 55 ha i zawierało bazę oddziału lotniczego: hangary, budynek oficerski, remizę pojazdów transportowych, skład paliwa. Później rozbudowano je o zespół koszar złożony z pięciu budynków, park z kortami tenisowymi, halę balonową i zaplecze techniczne. Po odzyskaniu niepodległości i przejęciu obiektów lotniska przez polskie władze wojskowe zorganizowano pierwszą polską jednostkę bojową tzw. Eskadryllę Lotniczą (później 1. Eskadra). Następnie bazę rozbudowano tworząc warsztaty remontowo-produkcyjne, Niższą Szkołę Pilotów i kolejne eskadry. W 1921 r. powstał w oparciu o istniejące zaplecze techniczne 2. Pułk Lotniczy. W połowie lat 20. polskie władze wojskowe podjęły decyzję o rozbudowie lotniska. 18 lipca 1923 r. otwarto Cywilną Stację Lotniczą Kraków, czego efektem było powstanie drugiego co do wielkości lotniska w Polsce. W 1938 uruchomiono linię międzynarodową Warszawa-Kraków-Budapeszt. W czasie II wojny światowej lotnisko przejęli Niemcy. Żołnierzy z ochrony lotniska w Czyżynach stacjonowali m.in. w Krzesławicach (wyżsi rangą oficerowie zajmowali kwatery w dworku).

Widok Mogiły z kopca Wandy, 1950 r., aut. fot. niezna-
ny, wł. MHK 196/XIf

Przy pracach wykorzystywano jeńców sowieckich z obozu ułokowanego w Mogile. Po 1945 straciło swoje znaczenie ze względu na zagęszczającą się zabudowę okolicznych terenów. W latach 50. na wschód od lotniska wzniesiono Hutę im. Lenina oraz dzielnicę mieszkaniową Nowa Huta, których rozwój utrudniał eksploatację lotniska. Od 1953 zaczęto systematyczną likwidację lotniska przenosząc poszczególne działy w inne miejsca. W 1963 lotnisko zlikwidowano. Pozostałościami infrastruktury lotniska na terenach Czyżyn są obiekty Muzeum Lotnictwa Polskiego, które zajęło część ocalałych zabudowań i Park Kultury i Wypoczynku utworzony w 1966 r. na niezabudowanych terenach polotniczych (obecnie Park Lotników Polskich)⁷⁴.

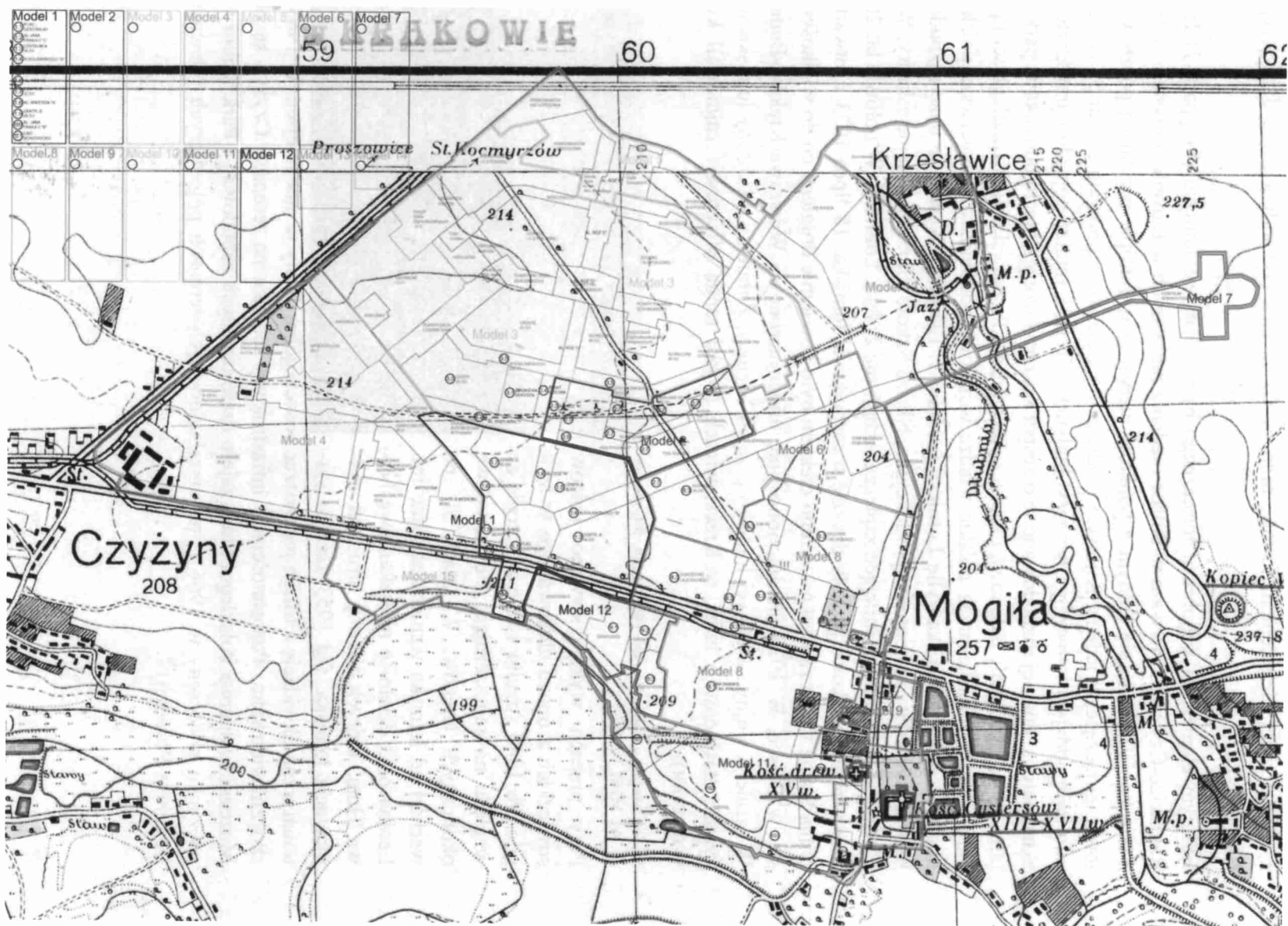

polnische Schopfer osterreichischer Panzerforts der Festung Krakau, [w:] *Schriftenreihe Festungsforschung*, Band 9, *Festungsbau in 19 Jahrhundert*, Wesel 1990.

⁷³ K. Wielgus, *Indivisibiler Ac Inseparabiler, czyli o dzielach twierdzy Kraków, Nowej Hucie i o kierunkach wykorzystania fortecznego dziedzictwa*.

⁷⁴ Więcej: K. Wielgus: *Rakowice-Czyżyny lotnisko Krakowa*, Kraków 2002; R. Kasprzycki: *Rakowice-Czyżyny w latach 1921–1955. Krakowskie lotnisko w służbie wojskowej i cywilnej*. Kraków 2010.

Modelowanie krajobrazowe PK Nowa Huta na tle mapy WIG-owskiej

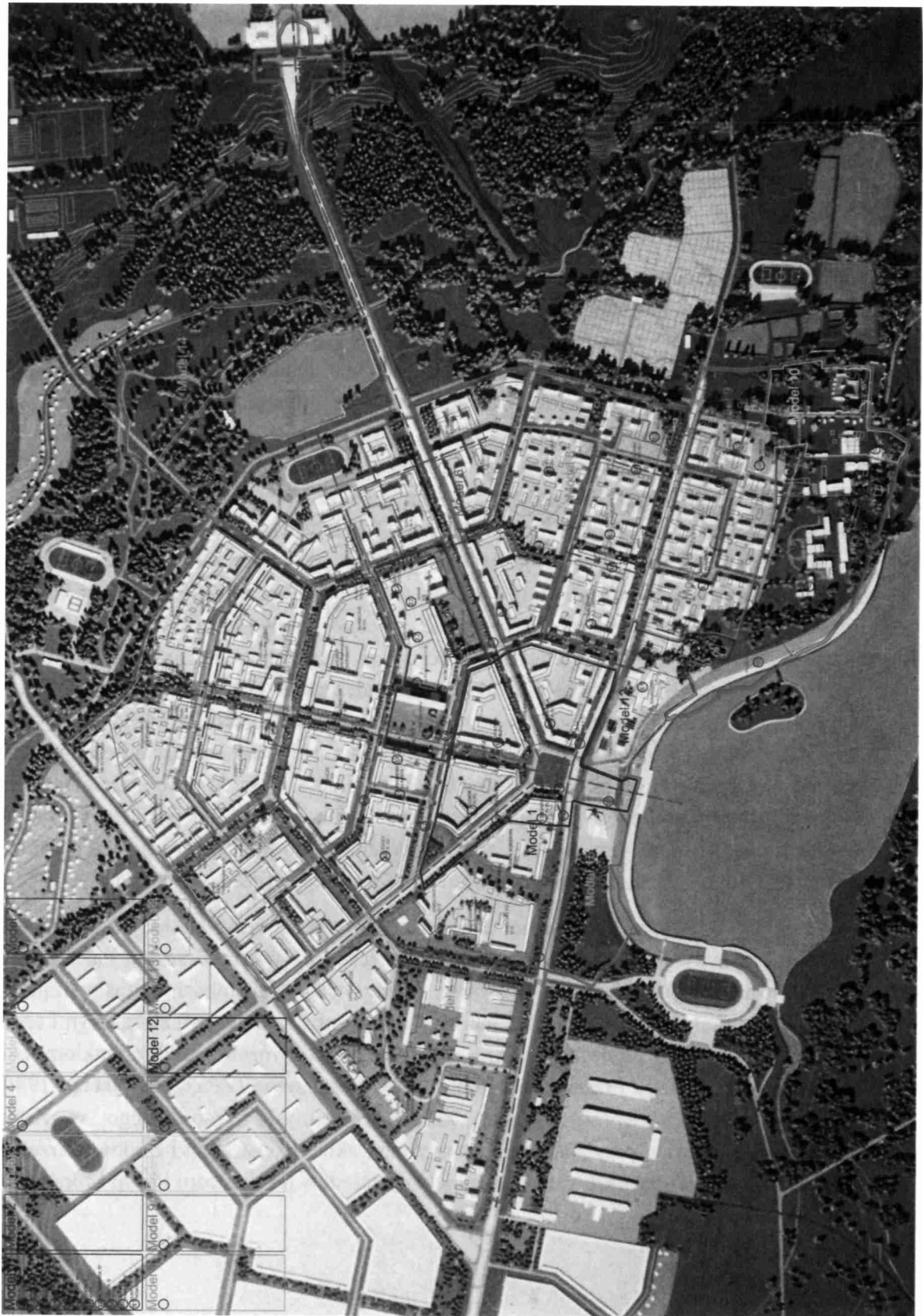

Istotnym elementem, jaki pojawił się w końcu XIX w., była linia kolejowa Kraków-Kocmyrzów. W lipcu 1898 r. rozpoczęła się budowa linii, ukończona i uruchomiona w grudniu następnego roku; nieco później oddano boczne odgałęzienie do Mogiły. Było to przedsięwzięcie prywatne, sfinansowane w formie spółki akcyjnej. Budowę wsparły władze Krakowa. Licząca 23 km linia stanowiła główny szlak komunikacyjny łączący miasto z przygranicznymi terenami, które stanowiły źródło zaopatrzenia Krakowa w żywność, przede wszystkim w zboże. Niemniej ważnym czynnikiem był dostęp do linii wielu zakładów przemysłowych leżących na wschód od miasta. Przemysł obecny był na tym obszarze od średniowiecza. Zabytki dawnego młynarstwa możemy podziwiać w Bieńczycach, Krzesławicach i Mogile. W 1391 r. powstał pierwszy młyn nad Dłubnią w Bieńczycach, zaś drugi, napędzany istniejącą do dziś Młynówką, uruchomiono w 1449 r. Do dziś, choć zrujnowany, przetrwał w Bieńczycach dawny młyn Lelitów. Znajdowała się tutaj także fabryka mebli, jednak spaliła się na początku XX w. Po znacjonalizowaniu w 1945 r. młyn pracował jako własność państwa do lat dziewięćdziesiątych XX w.⁷⁵ Linia kolejowa służyła m.in. młynom w Bieńczycach, Krzesławicach i Mogile, fabryce mączki kostnej i nawozów sztucznych na Dąbiu, pięciu położonym tam cegielniom oraz leżącym na Grzegórkach fabrykom: Baumingerów, Peterseima, Stryjeńskiego i spółki oraz Zieleniewskich. Obsługiwała także miejską rzeźnię, gazownię i elektrownię miejską. Budowę kolei kocmyrzowskiej popierało również wojsko widząc w niej dogodny środek komunikacji – prowadzone od niej bocznicami obsługiwały laboratorium i prochownię na Grzegórkach, a później także prochownię w Czyżynach i Mogile oraz lotnisko w Rakowicach z towarzyszącym mu zespołem magazynowym. System bocznic związanych z Dworcem Głównym obsługiwał budynki należące do zespołu magazynów żywnościowych przy ul. Bosackiej; sam dworzec został rozbudowany w celu zwiększenia jego przepustowości i zdolności załadowniczych⁷⁶. W Czyżynach znajdowała się stacja kolejowa (w miejscu gdzie obecnie stoi stacja paliw Carrefour). W 1900 r. wybudowano odgałęzienie linii do Mogiły. W 1930 r. Polskie Koleje Państwowe wykupiły linie od prywatnych właścicieli. W latach powojennych linia ta i stacja Czyżyny służyły do transportu i przeładunku materiałów budowlanych dla wznoszonego, kilkaset metrów dalej, miasta Nowa Huta.

W latach 1937-1938 we wschodniej części Czyżyn wybudowano zakłady tytoniowe, wykorzystującą uprawy w Proszowicach, Wawrzeńczycach i Nowym Brzesku, należącą do Polskiego Monopolu Tytoniowego. Wytwórnia nie przerwała działalności w czasie drugiej wojny światowej, została przejęta przez Niemców. Ci, odchodząc, nie wywieźli maszyn i aparatury, a pracownicy, wraz z miejscowym AK, zabezpieczyli wytwórnię przed rabunkiem. Od 1948 r. działa jako Zakłady Przemysłu Tytoniowego w Krakowie (ZPTK). W latach 1949-1953 zmodernizowano wytwórnię tworząc Zakłady Przemysłu Tytoniowego w Krakowie-Czyżynach. W 1961 r. przy zakładach utworzono Zakład Konstrukcji i Budowy Urządzeń dla Przemysłu Tytoniowego. Obecnie właścicielem zakładów jest koncern Philip Morris.

⁷⁵ Dawne zakłady przetwórcze bez trudu znajdziemy archiwalnych mapach Mogiły: MOGIŁA, Plan wsi Mogiła..., K. Bełcikowski, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr. Kom. Wł., 24. AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr., 96 (kop.); Mapa wsi Mogiła..., K. Bełcikowski, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr., Kom. Wł., 25; Dorf Mogiła in Galizien, Krakauer Kreis, rkps, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 322. AP Kraków, K. Krak., 323-325 (kop.).

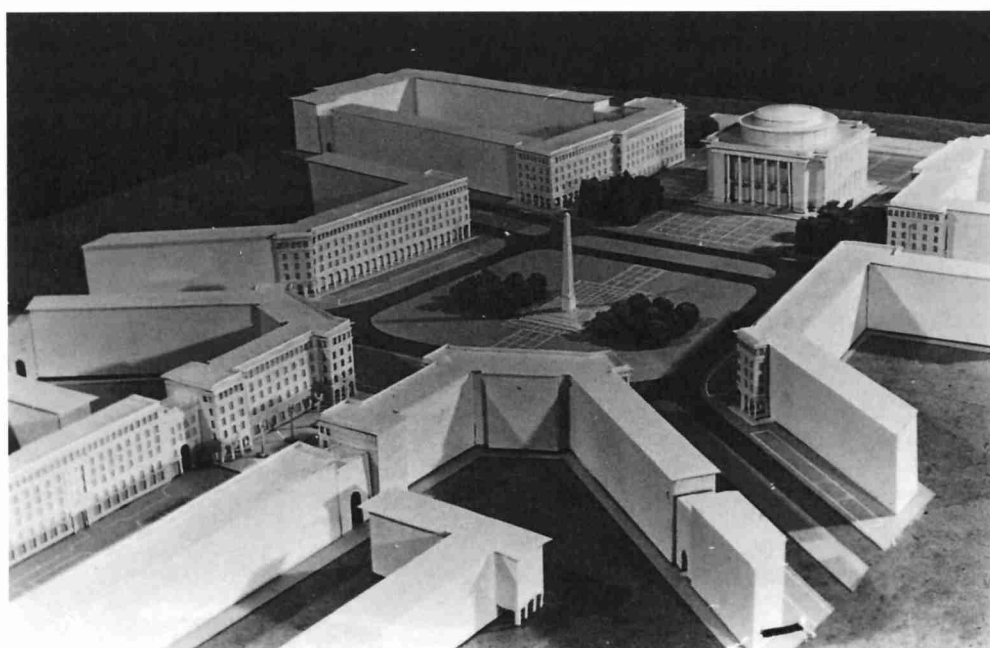
⁷⁶ W 1930 linię wykupiły Polskie Koleje Państwowe i wykorzystywały do 1965. Po likwidacji torowiska miejsce to zajęła obecna ul. Kocmyrzowska.

Modelowanie krajobrazowe PK Nowa Huta na tle makiety nowego miasta

Faza urbanizacji

Układ urbanistyczny Nowej Huty jest największą miejską kreacją przestrzenną okresu powojennego w Polsce i wybitnym przykładem wśród założeń tego typu w Europie Wschodniej. Miasto projektanci rozlokowali na gruntach wsi Mogiła Krzesławice, Bieńczyce i Czyżyny. Zabudowa została wpasowana w istniejący układ dróg Czyżyny-Bieńczyce, Czyżyny-Mogiła, Mogiła-Krzesławice (częściowo). Wyznaczony przez nie obszar był terenem rolnym; istniejąca zabudowa wsi nie znalazła się w strefie przekształceń, lub – jak w przypadku pojedynczych domów przynależących do wsi Czyżyny – została przez powstające miasto wchłonięta. Był to fragment inwestycji, która wchłonęła ziemię wielu podkrakowskich wsi, prócz wymienionych także Mistrzejowic, Zesławic, Kantorowic, Grębałowa, Luboczy, Wadowa, Pleszowa, Ruszczy i Branic⁷⁷. Odebrano fundament bytu czterem tysiącom gospodarstw. W modzie była forsowna industrializacja⁷⁸.

⁷⁷ Obszar na mapach: Mapa wsi duchownej Grębałów..., J. Firlej, Bilański, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr. Kom. Wł., 17; Brouillon wsi duchownej Grembałów w Kraju Rzeczypospolitej Krakowskiej sytuowanej..., J. Firlej, Bilański, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr. Kom. Wł. 18; Dorf Grębałów in Galizien Krakauer Kreis, rkps, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 165. AP Kraków, K. Krak., 166, 167 (kop.); KANTOROWICE, Kantorowice in Galizien, Krakauer Kreis, Bezirk Mogiła, J. Morerette, C. Winter, druk, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 183, 184; LUBOCZA, Plan wsi Luboczy, W. Jarocki, T. Żebrowski, rkps, wbw., (1:25 000). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr., 141; Lubocza in Galizien, Krakauer Kreis, Bezirk Mogiła, Horrack, Krippel, druk, jbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 279. MISTRZEJOWICE, Plan wsi Mistrzejowic własność Kapituły Katedry Krakowskiej, W. Jarocki, T. Żebrowski, rkps, wbw., (1:3 600). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr., 93; Dorf Mistrzejowice in Galizien, Krakauer Kreis, rkps, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 311. AP Kraków, K. Krak., 312-314 (kop). PLESZÓW, Dorf Pleszów mit der Ortschaft Kujawy in Galizien, Krakauer Kreis, rkps, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 383. AP Kraków, K. Krak., 384-386 (kop.). PRZYLASEK RUSIECKI, Przylasek Rusiecki mit der Ortschaft Kępa Rusiecka in Galizien, Krakauer Kreis, Bezirk Mogiła, Neuhofer, Winter, druk, wbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 437, 438. AP Kraków, K. Krak., 439 (kop.). RUSZCZA, Plan wsi Ruszczy i Przylasku, W. Małachowski, T. Żebrowski, rkps, wbw., (1:25 000). AP Kraków, Zb. Kart., WMK-Okr., 146. Ruszcza in Galizien, Krakauer Kreis, Bezirk Mogiła, Ceschi, Winter, druk, jbw., (1:2 880). AP Kraków, K. Krak., 478. AP Kraków, K. Krak., 479 (kop.).

⁷⁸ Kryptonim „Gigant”. *Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*. Kraków 2008; Salwiński J.: *Decyzje o lokalizacji Nowej Huty pod Krakowem. Stan wiedzy*. [w:] *Narodziny Nowej Huty. Materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku*. Kraków 1999, s. 77–94. Salwiński J.: *Lokalizacja kombinatu metalurgicznego pod Krakowem*. [w:] *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*. Kraków 2008, s. 7–16. Salwiński J.: *Obszar historyczny Nowej Huty*. [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*. Kraków 1997, s. 17–25. Salwiński J.: *Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX w.* [w:] *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Kraków 2007.

Zgodnie z ideologią socrealizmu realizacja nawiązuje do europejskich kompozycji czasów nowożytnych, odwołując się do hasła, o sztuce „socjalistycznej w treści, narodowej w funkcji”. Realizm socjalistyczny był doktryną w twórczości artystycznej, charakteryzującą się skrajnie tendencyjnym i uproszczonym, podporządkowanym ideologii marksistowskiej widzeniem świata. Ukształtowany w ZSRR w latach trzydziestych, zainicjowany przemówieniem M. Gorkiego na zjeździe pisarzy Związku Radzieckiego w 1934 r., stanowił wyraz tendencji do podporządkowania sztuki państwu komunistycznemu. W PRL socrealizm, jako obowiązująca doktryna artystyczna, został zadekretowany przez przedstawicieli władz komunistycznych w 1949 r. W tym samym roku odbyła się w Warszawie narada *O polską architekturę socjalistyczną*. Znani z prosowieckiej orientacji, skądinąd fachowcy i autorzy wybitnych książek o miastach i architekturze, Edmund Goldzamt (w PRL-u zamieszkał dopiero w 1952 r.) i Jan Minorski⁷⁹, a także słynni moderniści: Helena i Szymon Syrkusowie ogłosili konieczność potępienia architektury nowoczesnej i wprowadzenia socrealizmu, wzorowanego na przykładach z ZSRR. W architekturze oznaczało to potępienie burżuazyjnego „kosmopolityzmu i pstrokactwa”, czyli eklektyzmu i secesji oraz abstrakcji, czyli konstruktywizmu⁸⁰.

Monumentalizm form architektonicznych i założeń urbanistycznych miał stanowić najstosowniejszą oprawę dla nowego ładu (Nowa Huta od 1949 r., Marszałkowska Dzielnica Mieszkańcowa w Warszawie 1951-52)⁸¹. Środowisko warszawskie wypowiedało się za architekturą nawiązującą do klasycyzmu. Był to nurt wielowiekowy, wskrzeszany wielokrotnie w całej Europie. Klasycyzm cechował także architekturę międzywojenną, stając się stylem budynków monumentalnych. Drugi nurt w dyskusji o polskim socrealizmie, preferowany w Krakowie i bardziej patriotyczny, dotyczył nawiązywania do renesansu, utożsamianego ze świetnością Polski w epoce Odrodzenia. W architekturze przejawiało się to stopniowaniem (ku górze) coraz delikatniejszego rysunku elewacji. Piętra położone wyżej nad ziemią były niższe, ła-

⁷⁹ Leopold Tyrmand nazywał ich wprost politrukami działającymi ze zbrodniczą głupotą; L. Tyrmand, *Dziennik 1954*, Warszawa 1999, s. 195.

⁸⁰ Konstruktywizm „uniemożliwiał wykorzystanie doświadczenia architektury radzieckiej, a równocześnie odrywał współczesną architekturę od narodowej gleby. Przez to konstruktywizm udowadniał, że jest on niebezpiecznym narzędziem imperializmu anglosaskiego w dziedzinie kultury” (J. Minorski, *O współczesnej polskiej twórczości architektonicznej*, „Stolica”, nr 36, 1950, s. 9). Cyt. za K. Mordyński, *Marzenie o idealnym mieście*, „Spotkania z zabytkami”, 2006/9, s. 6.

⁸¹ Odniesieniem miał być album *Sześćdziesięcioletni plan odbudowy Warszawy*, Warszawa 1950.

godniej rzeźbione, posiadały mniejsze okna (jakby „słabły” w miarę oddalenia od widza albo „roztapiały” się zbliżając się do linii nieba).

Nowa Huta, składa się kilkunastu autonomicznych jednostek mikrourbanistycznych (osiedli), realizujących anglosaską koncepcję tzw. jednostki sąsiedzkiej (*neighbourhood unite concept*). W południowo-wschodnich i północnych osiedlach obrzeżnych Nowej Huty zrealizowano ideę miasta-ogrodu, a w południowo-zachodnich typowe dla ówczesnej urbanistyki światowej koncepcje zabudowy rozproszonej. Założenia urbanistyczne i budowle kubaturowe tworzył zespół projektantów, związany z powołanym w 1950 r. krakowskim Miastoprojektem, w którym stały trzon stanowiła grupa kilkunastu architektów uczestniczących we wszystkich ważniejszych dokonaniach lat pięćdziesiątych. Tylko nieliczne projekty architektoniczne Nowej Huty powstawały poza tym zespołem. Wspomniany stan niedokończenia, wynikający z zatrzymania realizacji projektu „sorealistycznego”, jest także w pewnym sensie wartością, bowiem stanowi odbicie istotnych zmian, jakie dokonały się w okresie tzw. odwilży 1956 r. W budowie miasta wyodrębniają się trzy fazy: industrialna, socrealistyczna i socmodernistyczna.

Faza I: industrialna (1949-1950)

Potężne drzewa dawnej drogi mogiłskiej przeznaczone już do wycięcia; po lewej domy mieszkalne na osiedlu A-1 Południe (Wandy, zaprojektowane przez Franciszka Adamskiego) w głębi osiedle A-Zachód (Ogrodowe) w kierunku placu Centralnego, ok. 1955 r., fot. Wojciech Łoziński, ze zbiorów Arkadiusza Sitarskiego

Najstarsze osiedla, położone w południowo-wschodniej części Nowej Huty – Wandy i Willowe oraz Na Skarpie – budowano od połowy 1949 r. Wznoszono w nich jedno- i dwupiętrowe budynki z wysokimi dachami, w układach rozproszonych, rytmicz-

nie uszeregowanych. Kameralne zespoły, otoczone obszernymi terenami zielonymi, nawiązują do tradycji modernistycznych osiedli pracowniczych miast przemysłowych Polski międzywojennej, dopatrzeć się też w nich można wpływów anglosaskiej idei miast-ogrodów i niemieckich kolonii pracowniczych z przełomu w. XIX na XX. Pierwszą reprezentacyjną przestrzenią publiczną stał się obecny plac Ożańskiego przy budynku poczty, zwany niekiedy nowohuckim rynkiem. Domy najstarszych osiedli nie są znakiem szczególnym Nowej Huty, powstawały w całej Polsce, m.in. na warszawskim Mariensztacie, jednak zespół nowohucki jest największy. Różnorodność rozwiązań architektonicznych na terenie pierwszych osiedli nowego miasta jest niewielka, co przy dość schematycznym rozplanowaniu w terenie powoduje odczucie monotonii, zwłaszcza w osiedlu Na Skarpie, gdzie dwupiętrowe domy układają się w długie szeregi oraz grupują w powtarzalnych układach wokół podwórek. Zabiegi mające na celu urozmaicenie wyglądu osiedli okazały się niewystarczające i sięgnięto do środków pozaarchitektonicznych, stosując różnobarwne tynki na elewacjach budynków. Obiektami projektowanymi indywidualnie były żłobki, przedszkola i szkoły (pierwsza otwarta w r. 1950) oraz poczta (1951 r.) i połączony z restauracją dom handlowy „Gigant” (1952 r.).

Faza II: socrealistyczna (1950-1956)

Arbitralnie narzucona, intensywnie lansowana od połowy 1949 r. doktryna realizmu socjalistycznego zmieniła priorytety w zakresie budownictwa mieszkaniowego. Dążono do zagęszczenia zabudowy miasta, które miało obsługiwać większy, niż pierwotnie planowano kombinat metalurgiczny⁸². W marcu 1951 r. ukończono prace koncepcyjne nad śródmieściem (choć ogólny kształt urbanistyczny klarował się już rok wcześniej), pierwszy publiczny pokaz makiety odbył się w 1952 r. Plac Centralny i przyległe osiedla Centrum zrealizowano w latach 1952-1956. Zespół Tadeusza Ptaszyckiego stworzył dzieło spełniające wymogi doktryny, według której centrum socjalistycznego miasta miało stanowić oprawę manifestacji poparcia ludu dla władzy. Twórcy, ograniczeni sztywnymi nakazami, wpływającymi z ideologicznych

pryncypiów, wybrali rozwiązania możliwie najlepsze, zbliżając się do dawno zakorzenionej europejskiej tradycji miast „idealnych”. Urbanistyczny układ Nowej Huty to kreacja w pełni autonomiczna, twórczo przetwarzająca planistyczne pierwowzory okresu baroku czy klasycyzmu. Realizację centrum miasta poprzedziła budowa od połowy 1950 r. osiedli Krakowiaków i Górali (zespół C-2). Pojawiły się tu pierwsze nawiązania do architektury historycznej, w postaci profilowanych gzymsów i attyk, zasłaniających płaskie już teraz dachy. Zasadę kształtowania urbanistycznego wypracowaną w zespole C-2 stosowano do 1955 r. we wszystkich ówczynie

wznoszonych osiedlach, a w wersji w pełni spełniającej wymogi doktrynalne zrealizowano po raz pierwszy w budowanym równoległe z C-2 sąsiednim osiedlu Teatralnym. Od połowy 1954 r. wznoszono osiedla Stalowe i Zielone. Narożniki obydwu osiedli od strony wschodniej, skomponowane w formie masywnych bloków, tworzą wraz gmachami Domu Młodego Robotnika i Technikum Mechanicznego tak zwaną Bramę Nowej Huty. Pod koniec etapu związanego z realizmem socjalistycznym nastąpił nawrót do form kameralnych. Najwybitniejszymi realizacjami czasów realizmu socjalistycznego poza placem Centralnym są dwa bliźniacze gmachy centrum administracyjnego zakładów metalurgicznych (1951 r., realizacja w latach 1952-1955) i teatr Ludowy (od 1954 r.). Specyficznym połączeniem tradycji architektury polskiej i europejskiej charakteryzuje się szpital miejski (obecnie S. Żeromskiego), wznoszony od końca 1951 r.

⁸² *Huta im. Lenina, X-lecie budowy 1950–1960*. Kraków 1960; *Huta im. Lenina 1950–1970*. Kraków 1971; *Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie 1949–1999*. praca zbiorowa, Kraków 1999; *Huta Sendzimira w Krakowie 1954–1994*. praca zbiorowa, Kraków 1994.

Faza III: socmodernistyczna (po 1956 r.)

Październikowy przełom polityczny 1956 r. odzwierciedlił się w budownictwie Nowej Huty; jeszcze w listopadzie tego roku zaczął powstawać projekt bloku zwanego „szwedzkim” (osiedle Szklane Domy). Zerwano z zasadą symetrycznego kształtowania założeń urbanistycznych oraz przestrzegania harmonii elementów horyzontalnych i wertykalnych. Nowy plac Ratuszowy miał otrzymać asymetrycznie w stosunku do alei Róż ukształtowaną zabudowę, z której wzniesiono jedynie blok w osiedlu Zgody, zwany popularnie Światem Dziecka. Do urbanistyki wróciły tendencje „dezurbanizacyjne”; już w 1956 r. powstały projekty osiedli położonych na zachód od placu Centralnego - Handlowego, Kolorowego i Spółdzielczego (realizowane od r. 1957), które „zerwały z zabudową obrzeżną, blokową z zamkniętymi wnętrzami (...) na korzyść kształtowania systemu zabudowy mieszkaniowej w sposób swobodny (...) według światowych, współczesnych tendencji”. Wpisywały się jednak w urbanistyczny ruszt miasta z pierwszej połowy lat pięćdziesiątych. Przeciwwstawiano budynki wysokie, obiektom długim i niskim; pierwsze zestawiano w dwóch rzędach, drugie sytuowano po kilka równoległe do siebie, czasem kulisowo. Projekty powstające od 1956 r. to architektura w pełni funkcjonalna, nie różniąca się od tendencji światowych i często wręcz demonstracyjnie do nich nawiązująca. Czołowymi przykładami „nowej” architektury mogą być „punktowce”, szkoła muzyczna przy skarpie (1959 r.), grupy wysokich budynków w północno-zachodniej części osiedla Handlowego (projekt z lat 1958 - 1960) i w zachodniej części osiedla Kolorowego (ukończenie budowy w 1963 r.), szkoły podstawowe w osiedlach Handlowym (projekt z 1956 r.) i Spółdzielczym (ukończenie 1962 r.).

Socmodernizm – zabudowa os. Spółdzielczego, MHK-2710-N-3

Utrwalony w historii, mitach i legendzie wizerunek Nowej Huty lat pięćdziesiątych XX w. tylko w pewnym stopniu odpowiada stanowi rzeczywistości. Projekt pozostaje realizacją niedokończoną, która nie otrzymała wielu pierwotnie planowanych budowli, mających stworzyć z niej „idealne” miasto. Pokutuje stereotyp miasta „sorealistycznego”, ukształtowany przez obraz placu Centralnego i przylegającej zabudowy. W cieniu pozostają inne obszary największego z urbanistycznych założeń powojennej Polski. A przecież zabudowa mająca cechy realizmu socjalistycznego to niespełna połowa materialnej substancji Nowej Huty z pionierskiego okresu jej budowy. Epizod socrealistyczny był stosunkowo krótki, obejmował lata 1950-

1956, a w okresach granicznych przenikał się z odmiennymi tendencjami stylowymi, wywodzącymi się z innych założeń ideowych.

Układ urbanistyczny dzielnicy; materiały Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie

Układ przestrzenno-komunikacyjny

Dawne wsie

Kopiec Wandy, zdjęcie z latach pięćdziesiątych, MHK-2804-N-2

W obszar opracowania wchodzi zabudowania trzech dawnych wsi: Czyżyn (relikty w opisie osiedli Kolorowego i Spółdzielczego), Krzesławic i Mogiły. Ta ostatnia bezsprzecznie jest najcenniejsza z historycznego punktu widzenia⁸³. Mogiła – dawna wieś, od 1951 r. wchodząca w skład Krakowa jako część Nowej Huty. Obszar, który wchodzi w zakres opracowania, to klasztor oo. Cystersów, tereny na północ od muru klasztorowego do ul. S. Ptaszyckiego (wschodnia granica działek), obszar od

ul. Sieroszewskiego do al. Jana Pawła II, położony między os. Młodości a ul. Klasztorną; teren od ul. Sieroszewskiego do ul. Odmętowej, położony między terenami Szpitala im. S. Żeromskiego a ul. Klasztorną. Niestety, obszar wymaga natychmiastowej i skutecznej interwencji. W sąsiedztwie bezcennych zabytków przeszłości mamy do czynienia z kumulacją wszelkich możliwych zagrożeń cywilizacyjnych – od nadmiernego ruchu samochodowego poprowadzonego wąską uliczką między XIII-wiecznym opactwem a XV-wiecznym kościołem drewnianym, przez inwazję w najbliższym sąsiedztwie wyjątkowo szpetnych realizacji współczesnych po porzucone obiekty techniczne systematycznie obracające się w ruinę. Miejsce, które jest perłą nie tylko Krakowa czy Małopolski, ale kraju, zamiast być znakiem tożsamości kulturowej dla wszystkich przybywających do naszego miasta z kierunku wschodniego, pozwolono zmajoryzować najgorszej tandencie cywilizacyjnej. Teren o wyjątkowym stopniu zróżnicowania: od obiektów cennych w skali Polski (opactwo cysterskie), godnych Listy UNESCO (drewniany kościół Świętego Bartłomieja), po kakofonię współczesnych realizacji, rudery obiektów technicznych etc. Zieleń ściśle związana z budowlami, od ogrodów klasztornych, przez park przy willi Rogozińskich po przydomowe ogródki wzdłuż ul. Klasztornej. Niestety, na dużym odcinku zasłonięte ekranami akustycznymi.

⁸³ NAP w Krakowie, zespół PL/29/PL-29-1080/0 Gmina Mogiła (1918-1950). I. Akta gmin jednostkowych 1. Czyżyny (protokoły z posiedzeń Rady Gminnej) 1918-1934 (sygn. Gm Mo 1) II. Akta gminy zbiorowej 2. Dziennik kasowy gminy 1922-1939 (sygn. Gm Mo 2) 3. Rejestr kart rozpoznawczych bd (sygn. Gm Mo 3) 4. Sprawy organizacyjne i osobowe 1945, 1949 (sygn. Gm Mo 4) 5. Protokoły z posiedzeń Gminnej Rady Narodowej 1945-1950 (sygn. Gm Mo 5-9) 6. Protokoły z posiedzeń Zarządu gminnego i zebrań gromadzkich 1945-1951 (sygn. Gm Mo 10-12) 7. Budżet gminy 1946, 1949 (sygn. Gm. Mo 13) 8. Rejestr gospodarstw i podatków 1933-1950 (sygn. Gm. Mo 14-22) 9. Akty notarialne, arkusze gruntowe 1920-1950 (sygn. Gm Mo 23) 10. Walka z analfabetyzmem 1949-1950 (sygn. Gm Mo 24) 11. Referendum Ludowe, plany budynków (młyn, rzeźnia) 1946-1949 (sygn. Gm Mo 25) 12. Akta Gminnego Komitetu Opieki Społecznej, Komitetu Obrońców Pokoju, Tow. Budowy Szkół, Przyjaciół Żołnierza 1945 1950 (sygn. Gm Mo 26).

Do rejestru zabytków wpisano:

- 2314 ul. Klasztorna 11: klasztor Cystersów w Mogile: kościół pw. Wniebowzięcia NMP i Świętego Wacława, klasztor, pałac opacki, dziedziniec pielgrzymkowy, ogród, l. ćw. XIII w. A-20, 19 lutego 1975 r.; opactwo Cystersów z kościołem NMP, Świętego Wacława i Świętego Pawła. Dzięki fundacji Wisława i bp. Iwona Odrowąża, mnisi z Lubiąża wraz z opatem Piotrem przybyli w 1222 r. do Kacic, skąd w 1225 r. konwent przeniesiono do Mogiły. Opactwo, czynne od średniowiecza, nie uległo kasacji w XIX w. Konsekracja kościoła nastąpiła dopiero w 1266 r., prace budowlane trwały więc ponad 40 lat. Wielofazowość budowy widoczna jest również w zabudowaniach klasztornych ułożonych wokół kwadratowego wirydaru od południowej strony kościoła. Świątynia wzniesiona jest na planie trójnawowej, transeptowej bazyliki, z prostokątnie zamkniętym prezbiterium i flankującymi je bliźniaczymi kaplicami. W korpusie nawowym zastosowano system wiązany, sklepienia krzyżowe podpierają filary. Kościół zbudowany jest z cegły w układzie wendyjskim, w części prezbiterialnej lico wewnętrzne stanowią ciosy. W lewym ramieniu kościelnego transeptu znajduje się ołtarz Cudownego Pana Jezusa, wokół którego widać w posadzce głębokie rowy wytarte kolanami tysięcy pątników. Zachował się romański detal architektoniczny, a w bibliotece przechowywane są płytki posadzkowe (XIII w.). Obecna elewacja zachodnia jest dziełem F. Moslera z Opawy (lata 1779–1780). Zarówno w kościele, jak i klaszorze (krużganki) zachowały się fragmenty polichromii Stanisława Samostrzelnika (XVI w.). Po zniszczeniu przez Tatarów w 1241 r., prace zakończono dopiero przez Kazimierza Wielkiego. Potem wielokrotnie przebudowywany: w XVI, XVII, a przede wszystkim w XVIII w. Wysokiej klasy zabytek architektury. Najciekawsze obiekty to: gotycki kościół Świętego Wacława (XIII–XV w.), budynek klasztorny (XIII–XV w.), priorat (XV–XVI w.), nowy pałac opacki (XVI w.). Przy południowo-zachodnim narożniku murów opactwa zachowany fragment folwarku z domem rządcy, karczmą, młynem i ciekawą ludową kapliczką.

- 2315 ul. Klasztorna 2: zespół dworsko-parkowy Rogozińskich w Mogile: dwór, park k. XIX w. A-1034, 31 lipca 1996 r. Eklektyczna willa przy ul. Klasztornej z końca XIX w. należała niegdyś do rodziny Rogozińskich. Kazimierz Rogoziński i jego żona Agnieszka Biczówna byli nauczycielami w parafialnej szkole podstawowej w Mogile. W 1838 r. wybudowali dla siebie drewniany dom, który stał mniej więcej w miejscu, gdzie obecnie znajduje się willa.

Dwie izby w nowym domu Rogozińscy wynajęli szkole. Około 1890 r. ich potomkowie wybudowali willę oraz założyli przed nią park. Należała ona do Rogozińskich do lat dwudziestych XX w. W 1921 r. kupili dom Jan Ignacy i Katarzyna Lelitowie, a od 1933 r. należał do Władysława Pobóg-Krasnodębskiego i jego żony Anny Marii Krasnodębskiej. Dom zmodernizowano, dobudowano północne skrzydło i budynek ogrodnika. Po śmierci Krasnodębskich nieruchomość przejął Skarb Państwa (po 1959). Mieścił się tu komisariat MO, następnie willą i parkiem zarządzał Szpital im. Żeromskiego. Budynek ulegał dewastacji. W 1990 r. willa przeszła w ręce prywatne, a nowi właściciele rozpoczęli prace ratujące budynek, który w 1996 r. razem z parkiem został wpisany do rejestru zabytków⁸⁴. W otaczającym willę parku, od strony ul. Sieroszewskiego znajduje się głaz upamiętniający pisarza Wojciecha Bogusławskiego. Akcja jego słynnej narodowej opery *Cud mniemany, czyli Krakowiacy i górale* rozgrywa się w Mogile. W didaskaliach Bogusławski pisał: „Teatr reprezentuje po jednej stronie chałupy wiejskie, wśród nich widać karczmę z wystawą, i po drugiej - pod laskiem młyn na Wiśle ze zwyczajnym mostkiem do brzegu. W głębi widać miasteczko Mogiłę, kościół i grobowiec Wandy”. Jeden z najważniejszych utworów polskiego oświecenia, opera komiczna (śpiewogra) w 3 aktach, powstał w l. 1793–1794, wystawiony z muzyką J. Stefaniego 1 marca 1794 r. w Teatrze Narodowym w Warszawie, został entuzjastycznie przyjęty przez widownię przygnębianą obaleniem Konstytucji 3 maja i II rozbiorem Polski; w XIX w. utwór cieszył się niesłabnącym powodzeniem. Jego akcja rozgrywa się w podkrakowskiej wsi Mogiła w XVIII w. i opowiada o konflikcie pomiędzy Góralami i Krakowiakami, który zostaje załagodzony i kończy się wspólną zabawą; w 1816 r. libretto Bogusławskiego zostało przerobione przez J.N. Kamińskiego, a muzykę do tej nowej wersji zatytułowanej *Zabobon, czyli Krakowiacy i górale* napisał K. Kurpiński.

Cmentarz w Mogile, zbiory MHK4042-N-2 // Plac targowy w Mogile, zbiory MHK-4037-N-3

- 2316 ul. Klasztorna 4: dzwonnica-bramka przy kościele Świętego Bartłomieja; poł. XVIII w. A-13, 7 marca 1930 r., A-647/M. Około 1752 r. obok kościoła zbudowana została drewniana, nakryta kopułowym gontowym hełmem dzwonnica z bramą
- 2317 ul. Klasztorna 4: kościół Świętego Bartłomieja; 1466–1475 cieśla Maciej Mączka A-13, 7 marca 1930 r., A-647/M. Kościół Świętego Bartłomieja – gotycki parafialny kościół dREW-

⁸⁴ Kiszka Z.: *Park przy ulicy Klasztornej*. seria „Parki Krakowa”, t. 9, Kraków 2010; *Kłęska ekologiczna Krakowa. Przyczyny, terażniejszość, perspektywy ekorozwoju miasta*. pod red. Marii Gumińskiej i Andrzeja Delorme, Kraków 1990.

niany, trójnawowy, co w polskim budownictwie drewnianym jest rozwiązaniem unikatowym. Pierwszy drewniany kościół powstał w Mogile z inicjatywy biskupa Iwona Odrowąża zapewne jeszcze w XIII w., a jego istnienie jest potwierdzone w 1. połowie XIV w. Opiekę nad parafialnym kościołem sprawowali wówczas ojcowie cystersi. Kościół ten nie przetrwał jednak do naszych czasów. Obecny został zbudowany później (ok. 1466 r.), dzięki staraniom opata Piotra Hirschberga. Pracami kierował cieśla Maciej Mączka, o czym świadczy zachowany napis na portalu w kruchcie południowej. Uroczystej konsekracji parafialnej świątyni dokonał biskup Jan Rzeszowski w 1475 r. Kościół Świętego Bartłomieja jest prawdopodobnie najstarszą w Polsce trójnawową świątynią drewnianą o układzie halowym. Trzy nawy (o niemal równej wysokości) rozdzielone są ostrołukowymi arkadami, co jak na wiek XV było rozwiązaniem nowatorskim. Niszczony przez pożary i wojny, w swojej obecnej formie pochodzi z połowy XVIII w., kiedy to został poddany gruntownej przebudowie. Około 1740 r. do korpusu dodano po bokach dwie symetryczne kaplice. W nawach i prezbiterium położono nowe stropy. Ponownej konsekracji dokonał biskup sufragan Franciszek Podkański w 1761 r. Około 1766 r. powstała polichromia o motywach architektonicznych, obejmująca całe wnętrze kościoła.

Gospodarstwo ogrodnicze w Mogile, lat 60., zbiory MHK-2802-N-3 // Nowa droga w stronę kombinatu, lata 50., zbiory MHK-2804-N-3

Kościół Świętego Bartłomieja jest budynkiem orientowanym z prezbiterium zamkniętym wielobocznie. W południowej nawie bocznej zachowały się ostrołukowe odrzwia gotyckie, bogato dekorowane motywami roślinnymi, z herbem Odrowąż, datą wykonania 1466 r. oraz sygnaturą i podpisem twórcy Macieja Mączki. Na wspomnianą polichromię składają się elementy dekoracji architektonicznej, medaliony z portretami biskupów (Iwona Odrowąża, Jana Prandoty i Zbigniewa Oleśnickiego), świętych i uczonych związanych z Mogiłą (bł. Wincenego Kadłubka) oraz herbami Odrowąż, Radwan oraz Abdank. Na stropie nawy głównej przedstawiono Wizję Świętego Bernarda z Clairvaux. Na stropach kaplic bocznych znajdują się Apoteoza Świętego Izydora, patrona rolników, oraz Świętego Bartłomieja Apostoła, patrona parafii. Ołtarz główny z obrazem Świętego Bartłomieja (autorstwa ks. Jana Kaczmarka, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego) uzupełnia malowidło iluzjonistyczne z ok. 1770 r., przedstawiające postacie Świętych Piotra i Pawła. W kościele znajduje się także obraz Matki

Bożej z 1639 r. autorstwa zakonnika Benedykta Tarło. Całość wyposażenia dopełnia rokokowa ambona i drewniana chrzcielnica na kamiennej podstawie, pochodząca prawdopodobnie z XVI w. Kościół Świętego Bartłomieja Apostoła w ramach szlaku architektury drewnianej można zwiedzać od 7 maja do 30 kwietnia. Dni zwiedzania to: czwartek, piątek i sobota w godz. od 9.00 do 18.00 z przerwą od 13.00 do 13.30 oraz niedziela w godz. od 12.00 do 17.00 (bez przerwy)

- 2319 ul. Klasztorna 11a: relikty młyna zespół młyna – dom drewniany i relikty młyna mechanicznego; 1870 – dom, 2. połowa XIX w., 1931 – młyn A-693, 28 marca 1986 r.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy:

- 2312 ul. Klasztorna 3: dom; 1. ćw. XX w.
- 2313 ul. Klasztorna 9: dom; 1. ćw. XX w.
- 2318 ul. Klasztorna 6: dom; ok. 1900
- 2320 ul. Klasztorna 22: folwark cysterski; 1860. W 2015 przy ul. Odmętowej w Nowej Hucie uroczyste rozpoczęto budowę pierwszego i jedyne w Polsce Centrum Opieki Wyręczającej dla Przewlekłe i Nieuleczalnie Chorych Dzieci. Centrum, budowane przez Małopolskie Hospicjum dla Dzieci, będzie drugim domem dla najciężiej chorych dzieci, pozwalającym na zapewnienie czasowej opieki, by odciążyć rodziców i zapewnić wsparcie w sytuacjach kryzysowych.

Dwór Jana Matejki w Krzesławicach, autor Henryk Hermanowicz, własność MH

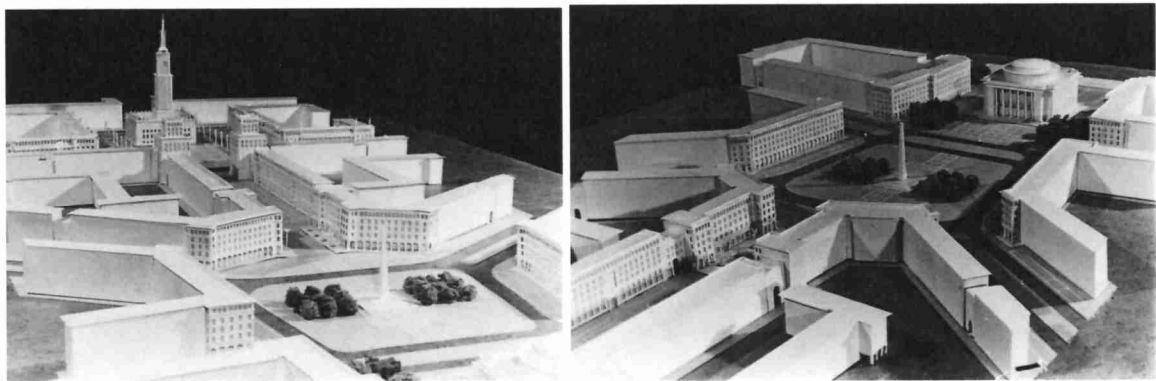
W Krzesławicach obiektami ujętymi w Gminnej Ewidencji są:

- 5743 - ul. Wańkowicza Melchiora 11a (młyn na dz. 356 o. 44 Nowa Huta) młyn ok. XIX w.; odbudowa po pożarze 1912 r.
- 5744 - ul. Wańkowicza Melchiora 17 Klub Krzesławice Ośrodka Kultury Kraków Nowa – Huta ok. 1910
- 5745 - ul. Wańkowicza Melchiora 25 zespół dworsko-parkowy Dworek Jana Matejki w Krzesławicach: dwór, park krajobrazowy – obecnie Muzeum Jana Matejki 2. poł. XVIII w. A-330, 30 VI 1961 i A-638, 21 III 1983
- 5746 - ul. Wańkowicza Melchiora 42 dom 2. ćwierć XX w.

- 5747 - ul. Wańkowicza Melchiora 68 dom XIX/XX w.
- 5748 - ul. Wańkowicza Melchiora 80 dom 1889 r.
- 5749 - ul. Wańkowicza Melchiora 81 dom XIX/XX w.
- 5750 - ul. Wańkowicza Melchiora 122 dom 2. ćwierć XX w.
- 5751 - ul. Wańkowicza Melchiora 135 dom lata 20 XX w.
- 5752 - ul. Wańkowicza Melchiora 140 dom 1. ćwierć XX w.
- 5753 - ul. Wańkowicza Melchiora 142 dom 1. ćwierć XX w.
- 5754 - ul. Wańkowicza Melchiora 157 dom lata 20 XX w.
- 5755 - ul. Wańkowicza Melchiora 163 dom koniec XIX w.
- 5756 - ul. Wańkowicza Melchiora kościół pw. Świętego Krzyża w Krzesławicach (przeniesiony z Jawornika) 1 poł. XVII w. A-1025, 25 lutego 1977 r., A-247/M. Świątynia została wzniesiona w latach 1633-1648. Pierwotnie znajdowała się w miejscowości Jawornik koło Myślenic, ale gdy w latach 80. XX w. wybudowano tam nowy kościół, przestała być potrzebna i groziła jego rozbiórka. Ponieważ w Nowej Hucie planowano właśnie skansen, władze zgodziły się przenieść kościół tutaj. Uczyniono to w latach 1983-85, dodając przy okazji do budowli okazałą wieżę, której pierwotnie nie było. Upór mieszkańców sprawił, że wkrótce kościółek zaczął pełnić normalne religijne funkcje. Jednonawowy kościół o konstrukcji zrębowej, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, w którym można obejrzeć ciekawe XVII-wieczne freski ludowe z przedstawieniami sądu ostatecznego i postaci Świętego Krzysztofa. Ołtarze i ambona są barokowe.

Plac Centralny

Plan Nowej Huty to układ pięciu alei wybiegających promieniście z placu Centralnego, położonego na skraju założenia, przy krawędzi szkarpy wiślanej. Układ przestrzenny placu Centralnego, podobnie jak całe założenie urbanistyczne Nowej Huty, nawiązywał do założeń epoki baroku. Topograficznie plac nie stanowi ścisłego centrum Nowej Huty. Jest umieszczony peryferyjnie, w południowej części układu. Nazwa placu nie ulegała zmianie. Dopiero w 2004 r. otrzymał dodatkowo imię prezydenta Ronalda Reagana. Plac ma kształt pięcioboku, którego osią symetrii jest Aleja Róż. Pod kątem 45 stopni do niej wychodzą z placu dwie aleje: zachodnia – al. Władysława Andersa (dawniej ul. Zachodnia, po 1958 al. Rewolucji Październikowej) prowadzi do nowszych osiedli, a wschodnia – al. Solidarności (dawniej Lenina) do kombinatu metalurgicznego. Południową podstawę placu stanowi obecna al. Jana Pawła II (dawna Centralna lub Mogilska). Ściany wnętrza urbanistycznego, jakie stanowi plac Centralny, to budynki os. Centrum A nr 1, os. Centrum B nr 1, os. Centrum C nr 1 i os. Centrum D nr 1, położone na działkach ewidencyjnych nr 3 obr. 47 Nowa Huta, nr 147 i 204 obr. 45 Nowa Huta, działkach ewidencyjnych nr 187 i 188 obr. 50 Nowa Huta, nr 87 obr. 51 Nowa Huta. Wymienione budynki są wpisane do rejestru zabytków pod numerem A-1431M decyzją z 27 kwietnia 2015 r. Na zlecenie miejskiego konserwatora zabytków powstał program prac konserwatorskich i remontowych dla elewacji budynków przy placu Centralnym. Ważna rzecz, bo otwierająca drogę właścicielom obiektów do starań o dotacje na remonty. Elewacje budynków przy placu Centralnym są wykonane z kamiennej okładziny (mają też fragmenty tynkowane), która wymaga zastosowania specjalnych technik konserwatorskich⁸⁵.

Wizje Placu Centralnego wraz z obiektami niezrealizowanymi, zbiory MHK

W pełni „socjalistyczna” architektura placu powtarza liczne wątki sztuki polskiej i zachodniej, stanowiąc pastiszowe naśladownictwo zabudowy najwykwintniejszych nowożytnych placów europejskich, w tym paryskich Place de la Concorde i Place des Vosges; charakterystyczne są zwłaszcza wzorowane na francuskich antecedensach arkadowania parteru i *porte-fenêtres* pierwszego piętra. Wielkie płaszczyzny ścian, rozczłonkowane dużymi, półkolistymi oknami parteru, skontrastowane zostały z narożnymi ryzalitami o cieniujących arkadach i mocnymi gzymsami oraz klasycystycznymi attykami. Wyczuwalne są tu reminiscencje architektury

⁸⁵ Program prac konserwatorskich i remontowych powstał na zlecenie miejskiego konserwatora zabytków (układ urbanistyczny najstarszej części Nowej Huty został wpisany do rejestru zabytków Krakowa w 2004). Stworzeniem dokumentu zajęła się jedna z pracowni Marek Cempla i Partnerzy.

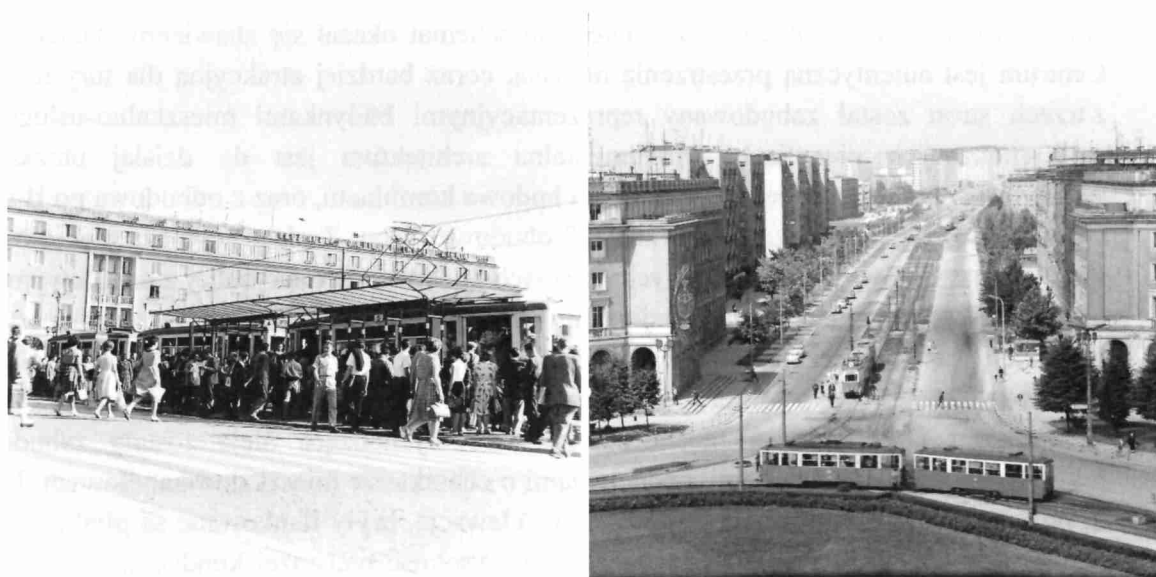
włoskiego wczesnego renesansu oraz włoskiego i francuskiego wczesnego baroku⁸⁶. Centralne miejsce Nowej Huty odgrywa niestety głównie rolę węzła komunikacyjnego i punktu przesiadkowego.

Budowa Placu Centralnego; wł. T. Binek i A. Sitarski, zbiory MHK

⁸⁶ Komorowski W.: *Plac Centralny w Nowej Hucie. Studium konserwatorskie*. mps. Kraków 1996.

Plac, wraz z Aleją Róż oraz niezrealizowanym placem Ratuszowym, miał stanowić rdzeń miasta, ośrodek życia politycznego i społecznego. Południowa ściana¹, zgodnie ze zmienionymi założeniami projektantów, miała pozostać otwarta na dolinę Wisły. Pierwotnie zakładano tam budowę teatru ozdobionego monumentalną kolumnadą i dwóch zespołów flankujących: domu kultury i domu partii. Pośrodku placu miał stanąć obelisk. Dom Kultury, z którego budowy zrezygnowano już ok. 1955 r., miał posiadać 2-kondygnacyjne kolumnady i domykać od południa plac Centralny, stanowiąc jednocześnie otwarcie na ogromny zalew planowany w miejscu dzisiejszych Łąg Nowohuckich. W środkowej części placu Centralnego nie powstał wielki obelisk, który miał być widoczny z każdego miejsca Nowej Huty. Na południe od placu Centralnego, w istniejącej tam niecce terenowej (podmokłe łąki, ugory i użytki rolne), plan generalny Nowej Huty (usytuowanej na wysokim tarasie Wisły) przewidywał urządzenie tzw. Parku Południowego, który miał się składać z Centralnego Zalewu Wodnego o powierzchni 40–80 hektarów. Miały być na nim tory regatowe, wydzielone kąpieliska, a na skarpie amfiteatralna widownia i wiele innych urządzeń rekreacyjno-sportowych. Przewidywano budowę obiektów sportowych ze stadionem na 35 tys. miejsc. Projekt, opracowywany w krakowskim Miastoprojekcie, upadł ze względów finansowych oraz niespójnych opinii ekspertów w sprawie skutków pojawienia się tak rozległego, płytkiego akwenu. Nikt nie musiał przejmować się ceną gruntu; Feliks Weber w „Stolicy” w 1950 r. pisał: „Dziś place w mieście nie mają ceny, nie ma też spekulacji placów, a o gęstości zabudowy decydują wyłącznie względy społeczne i urbanistyczne”⁸⁷. Strat poniesionych przez wywłaszczonych chłopów propaganda nie brała pod uwagę. Odszkodowania były fikcją. „Za móg ziemi kupiłem żonie buty, a sobie cygarniczkę” – jak podsumował jeden z poszkodowanych.

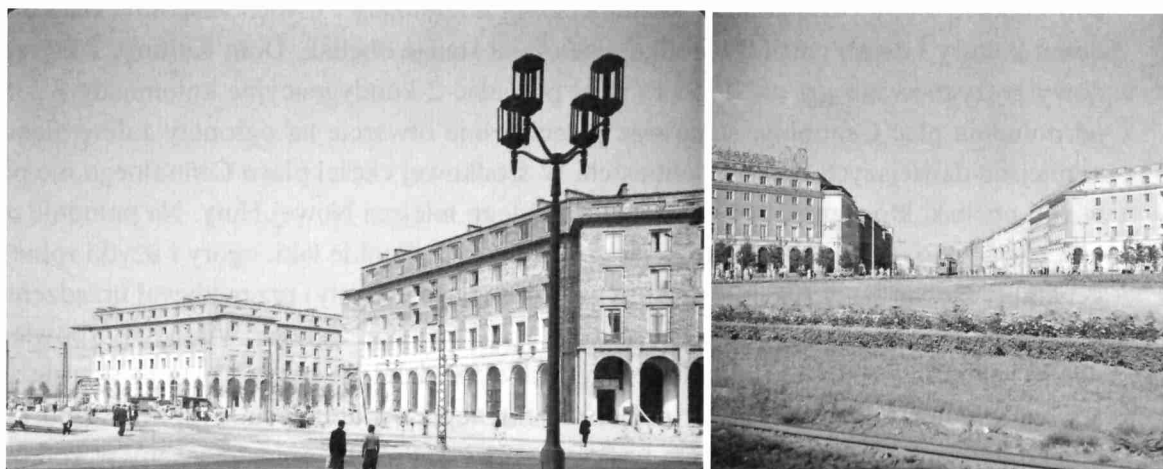

Przystanek tramwajowy przy placu Centralnym, lata 60. XX w., fot. Henryk Hermanowicz, wł. MHK 4183/1/n // Widok Placu Centralnego z lotu ptaka. Autor: Henryk Hermanowicz, zbiory MHK.

W latach 80. rozpoczęto budowę Nowohuckiego Centrum Kultury (NCK) w miejscu wcześniej wspomnianego teatru, który wystawiono w innym miejscu Nowej Huty. W 2004 r. Rada Miasta Krakowa przeznaczyła milion złotych na modernizację placu Centralnego. Miał zostać przywrócony wygląd placu sprzed 55 lat. Wykonano w środku deptak z ławkami, zmoderni-

⁸⁷ Feliks Weber, Osiedle mieszkaniowe Muranów, „Stolica”, nr 23, 1950, s. 6

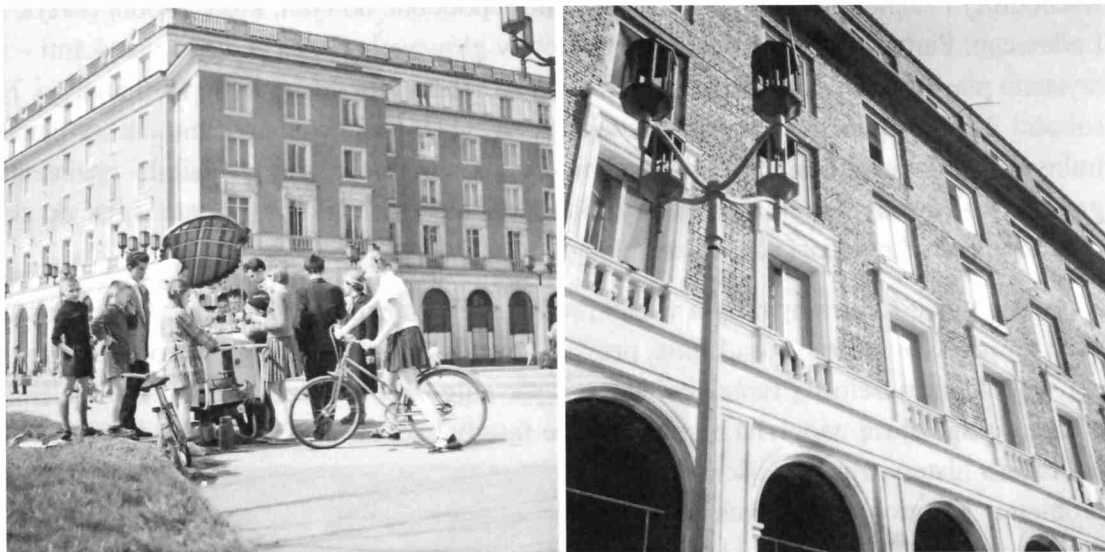
zowano zielen, pojawiły się ławki, kosze na śmieci, stylowe ogrodzenia zieleni. Zarówno na Aleję Róż, jak i na plac powróciły lampy kandelabrowe. Ale plac, nadal *de facto* węzeł komunikacyjny, nie tworzy miejsca, gdzie chciałoby się posiedzieć.

Widok na Plac Centralny, lata sześćdziesiąte. Autor: Henryk Hermanowicz, zbiory MHK.

Zabudowa placu Centralnego stanowi jednorodny stylistycznie, wyróżniający się pod względem formy architektonicznej zespół budynków. Centrum A, B, C i D z pięcioma promieniowymi arteriami oraz osiowa Aleja Róż, wyznaczająca kierunek północ-południe, stanowi atrakcyjny (do dziś) zespół przestrzenny o spójności i harmonii, której trudno szukać w powojennej urbanistyce polskiej. Gwiazdasty układ przywodzi na myśl rozplanowany promieniście warszawski Żoliborz. Po 1956 r. zarzucano nowohuckiemu centrum sztywny niepodatny na zmiany i uzupełnienia układ, lecz ostatecznie schemat okazał się zbawienny. Dzięki niemu Centrum jest autentyczną przestrzenią miejską, coraz bardziej atrakcyjną dla turystów. Plac z trzech stron został zabudowany reprezentacyjnymi budynkami mieszkalno-usługowymi o 100-metrowych pierzejach. Monumentalna architektura jest do dzisiaj utożsamiana z ogromnym przedsięwzięciem, jakim była budowa kombinatu, oraz z odbudową po II wojnie światowej. Budynki tworzą „parawanową” obudowę placu. Z placu wybiega pięć głównych alej. U ich wylotów, w narożnikowych częściach budynków stoją ryzality z arkadowymi podcieniami. Wprowadzono je dla przedłużenia poszczególnych ścian placu i zwężenia wylotów głównych arterii. Projektantami wzniesionych w latach 1950–1956 budynków na os. Centrum A-1, B-1, C-1 i D-1 byli Marta i Janusz Ingardenowie (os. Centrum A, Centrum B, Centrum C, Centrum D). Cztery z pięciu boków oraz wychodzące aleje zostały zabudowane 6-kondygnacyjnymi budynkami z podcieniami o charakterze mieszkalno-handlowym. Budynki posiadają charakterystyczne trzyczęściowe elewacje, bryły flankowane są płytkimi ryzalitami, część cokołowa wyraźnie zaznaczona o wysokość pierwszej kondygnacji wynoszącej ponad 4 metry. Poprzez wprowadzenie takich elementów, jak podcienia, łuki, pilastry, attyki i ozdobne balkony, zabudowa placu Centralnego łączy wątki polskie i zachodnioeuropejskie. Skrzydła wszystkich przylegających do placu budynków poprzedzone są rodzajem tarasów z szerokimi trójstopniowymi schodami. Narożniki zaakcentowano 3-kondygnacyjnymi ryzalitami z otwartymi arkadowo podcieniami, natomiast fasady wzbogacono imitującymi bonionowanie okładzinami, wydatnymi gzymsami i fryzami. W parterach umieszczono witryny sklepowe (dziś bezmyślnie zaklejane reklamami). Przeszklonymi arkadami otoczony jest cały plac Centralny. Wokół niego zlokalizowano najważniejsze placówki handlowe i usługowe, admi-

nistracyjne i kulturalne. Wystrój i dekoracja lokali użytkowych stanowiły integralną całość. W większości były to projekty indywidualne, niepowtarzalne.

Plac Centralny, lata sześćdziesiąte. fot. H. Hermanowicz, zbiory MHK.

Plac Centralny z lotu ptaka, 2012, fot. M. Kaproń, zbiory MHK

Wnętrza sklepów projektował zespół Mariana Sigmunda: Władysław Wincze, Marian Steczowicz, Czesław Wallis, Maria Michajłow, Irena Pać-Zaleśna, Alina Zięba, Wanda Genga, Zbigniew Chudzikiewicz, Barbara Gołajewska, Halina Garzyńska-Kańska, Krystyna Strachocka-Zgud, Zdzisław Szpyrkowski i in. Dziełem architektów i scenografów były wnętrza: m.in. Klub MPiK, księgarnia Skarbnica, kwiaciarnia, Cepelia, filatelistyka, cukiernia Markiza, Jubiler. Elewacje były rozświetlone neonowymi reklamami. Nad witrynami ciągnie się gładki fryz. Na poziomie 1. kondygnacji mieszkalnej wokół placu znajdują się *porte-fenêtre* (narzucające skojarzenia z *piano nobile*) z ozdobnymi balustradami i nadprożami. Ostatnia, stanowiąca zwieńczenie budynku kondygnacja jest nieco cofnięta, przypomina attykę z rzędem okien (5. piętro attykowe) i posiada okładzinę kamienną. Na niej ustawiona była balustrada

składająca się z naprzemiennie ułożonych części tralkowych i płycin (obecnie zachowana tylko we fragmencie). Uwagę zwracają okazałe loggie umieszczone symetrycznie po stronie wschodniej i zachodniej. Stoją w nich kolumny, podobne do tych, które zdobią portyk Teatru Ludowego. Partery domów stojących u wylotów głównych alej są pokryte rustykami – wykorzystano piaskowcową okładzinę opracowaną na wzór naturalnego łomu kamiennego. Na wysokości 2. kondygnacji mieszkalnej znajdują się *porte-fenêtre* identyczne jak na placu Centralnym. Urozmaicająca elewacje budynków różnorodność form – silnie zaakcentowane gzymsy, balustrady, loggie, narożne ryzality z podcieniami, arkady, portale wejść do sklepów – stanowi o atrakcyjności placu Centralnego.

Zieleń na placu Centralnym była wielokrotnie przekształcana. Bez skutku. Wymaga radykalnych zmian. Chaotyczne nasadzenia, przypadkowe lokalizacje drzew, przerośnięte okazy tworzą wokół placu żalostną ramę, świadczącą jak najgorzej o naszej gospodarce zielenią i, co grosza, zasłaniającą widok na monumentalne fasady budynków. Problemem bywa emocjonalne, często historyczne podejście do tego

problemu ze strony lokalnych „nerwowych” oraz części mediów, biadających nad wycięciem każdego nieestetycznego, ale zielonego „chwasta”. Przykładem jest spór o kilka wyciętych zimą 2014 tandetnych świerków, posadzonych wbrew zasadom doboru gatunków, w kontrze do odtwarzanego układu projektowanej zieleni⁸⁸. Południowa strona placu, oszpecona przez tzw. Centrum E, jest traktowana jak park połączony z nowohuckimi łąkami i mający rozległy widok z wiślanej skarpy na dolinę rzeki oraz Pogórze Wielickie. Dziś stoi tam koślawy pomnik Solidarności. Został odsłonięty w 1999 r. przed halą Wal-

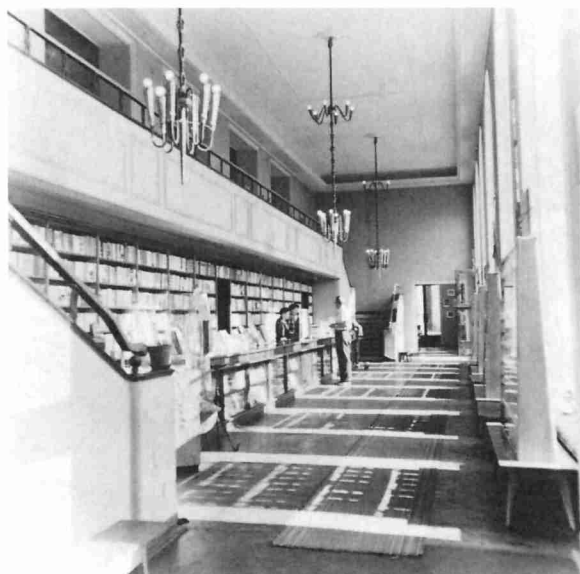

cowni Zgniatacza – miejsca pierwszego strajku w HiL (19 VIII 1980), potem siedziby komitetu strajkowego w stanie wojennym i w roku 1988⁸⁹. Jest to monument w kształcie litery V, z napisem: Bądź wierny, idź (cytat z wiersza Zbigniewa Herberta); w 2007 r. został przeniesiony na plac Centralny. 8 czerwca 2014 pod pomnikiem złożył wieniec Prezydent RP Bronisław Komorowski, który także uczestniczył w uroczystości posadzenia „Dębu Wolności” oraz zwiedził wystawę „Dziękujemy za Wolność – ludzie 4 czerwca 1989 roku” przed Nowohuckim Centrum Kultury i spotkał się z jej bohaterami. Zieleniec na skarpie łączy się z pradoliną

⁸⁸ W czerwcu 2004, na zlecenie Gminy Miejskiej Kraków, sporządzono projekt „Zagospodarowanie terenu w zakresie zieleni i małej architektury na placu Centralnym i w Alei Róż w Krakowie” autorstwa architekt M. Wamsiedl-Gołębiowskiej i mgr inż. K. Fabianowskiej”. Punktem projektu było m.in. usunięcie z gazonu placu Centralnego elementów wertykalnych i przywrócenie tam nawierzchni trawiastej oraz roślin niskopiennych, nawiązując do koncepcji placu z pierwszej połowy lat 50.

⁸⁹ Wierzbicki P.: *Kalendarium wydarzeń strajkowych w Kombinacie Metalurgicznym Huta im. Lenina wiosną i latem 1988 roku*. „Sowiniec”, nr 41, Kraków 2012, s. 9 – 26; Zając E.: *Początki „Solidarności” w Małopolsce (Kraków: sierpień – wrzesień 1980)*. „Sowiniec”, nr 15, Kraków 1999; Zając E.: *Powstanie Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ Solidarność w Krakowie we wrześniu 1980 r. – zarys wydarzeń*. „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 5, Kraków 1999; Zając E.: *Sygnatariusze Porozumień Sierpniowych w Krakowie i Małopolsce – październik 1980*. „Sowiniec”, nr 17, Kraków 2000.

Wisły będącą ostoją chronionych gatunków roślin i zwierząt. Występują tu m.in. gatunki ujęte na listach Dyrektywy Siedliskowej (1992).

Fasady i zieleńce, dawna księgarnia i sklep „Cepelii” przy Placu Centralnym, fot. Henryk Hermanowicz, zbiory MHK

Aleja Róż

Osią symetrii założenia jest aleja Róż (do 1958 r. nosiła nazwę Planu Sześcioletniego) – reprezentacyjna aleja, z jedną jezdnią i bez torowiska, część tzw. osi śródmiejskiej, wychodząca z północnej pierzei placu Centralnego i idąca do skrzyżowania z ul. Bulwarową (os. Sportowe i os. Krakowiaków). Dzieli się na dwa odcinki – strefę pieszą (do skrzyżowania z ul. Przyjaźni) i jezdnią (od ul. Przyjaźni do ul. Bulwarowej). W nawiązaniu do nazwy, na całej długości aleja zawsze obsadzona była różami, w szczególności w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Dziś liczba tych kwiatów jest symboliczna. Na odcinku między al. Przyjaźni a ul. E. Rydza-Śmigłego zachowano dużą przestrzeń zieloną. Po stronie os. Zgody – trawniki i drzewa, po stronie os. Szklane Domy – park Ratuszowy (os. Szklane Domy). Zieleń towarzyszy alei Róż na całym jej przebiegu, także na ostatnim odcinku, gdzie jako dukt pieszy dochodzi do ul. Bulwarowej.

5. Nowa Huta, plan szczegółowy, stan realizacji zabudowy miasta w 1955 roku, oprac. graf. M. Buczakówna

Centralna oś łączyła południową część miasta z jego północną częścią, miała wyprowadzić mieszkańca z centrum miasta do rekreacyjnych stref miejskich, a podczas świąt miała stanowić świąteczną przestrzeń. Nową Hutę wpisano w istniejące trakty komunikacyjne, a oś główną całego założenia, aleję Róż, skierowano na daleki widok, ponad skarpą starorzecza wiślanego. Wbrew stereotypowi monotonnej socrealistycznej architektury całość nie stanowi kompozycji idealnie symetrycznej. „Plan miasta jest ilustracją greckiego terminu *symmetria*, czyli zasady odpowiedniości. Zamiast monotonnego i bezmyślnego lustrzanego odbicia względem osi alei Róż zachowane jest ogólne podobieństwo i symetria przy jednoczesnej różnicy w szczegółach, takich jak rozplanowanie mniejszych placów oraz układ i architektura

poszczególnych budynków. Wprowadzono również anglosaską zasadę tzw. jednostki sąsiedzkiej – wyodrębnionego kompozycyjnie fragmentu miasta, pod wieloma względami samowystarczalnego, ze żłobkami, przedszkolami, szkołami, sklepami, punktami usługowymi i rzemieślniczymi⁹⁰. Idea powstała w USA w latach dwudziestych XX w. Jednostka liczyła po 5-6 tys. mieszkańców. Trzy stanowiły już dzielnicę, odpowiednik miasteczka, w którym wszyscy się znają i utrzymują sąsiedzkie stosunki. W granicach każdej z dzielnic miało być wszystko, czego człowiek potrzebuje na co dzień: szkoły, przedszkola, garaże, sklepy, przychodnia, plac zabaw, kino, teatr. Chodziło o to, by ułatwić jej rezydentom życie, uwalniając ich m.in. od konieczności przemieszczania się do odległych rejonów miasta, żeby załatwić sprawunki. A także raz na zawsze zerwać z estetyką XX- wiecznych kamienic, postrzeganych jako ciemne, niezdrowe, brzydkie.

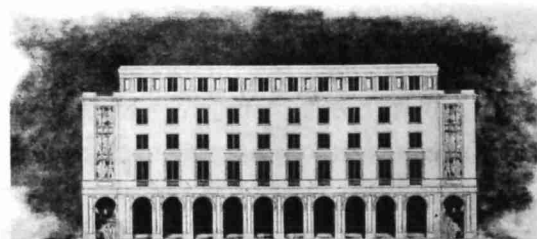
NOWA HUTA W KRAKOWIE

RYS. 214 STUDIUM ARCHITEKTURY ALEJI MIĘDZY PLACEM CENTRALNYM A RATUSZEM 1 : 400

RYS. 215 FLAGMENT ŚRODMIEŚCIA Z WIDOKIEM OD STRONY RATUSZA

RYS. 216 STUDIUM ARCHITEKTURY PLACU CENTRALNEGO 1 : 400

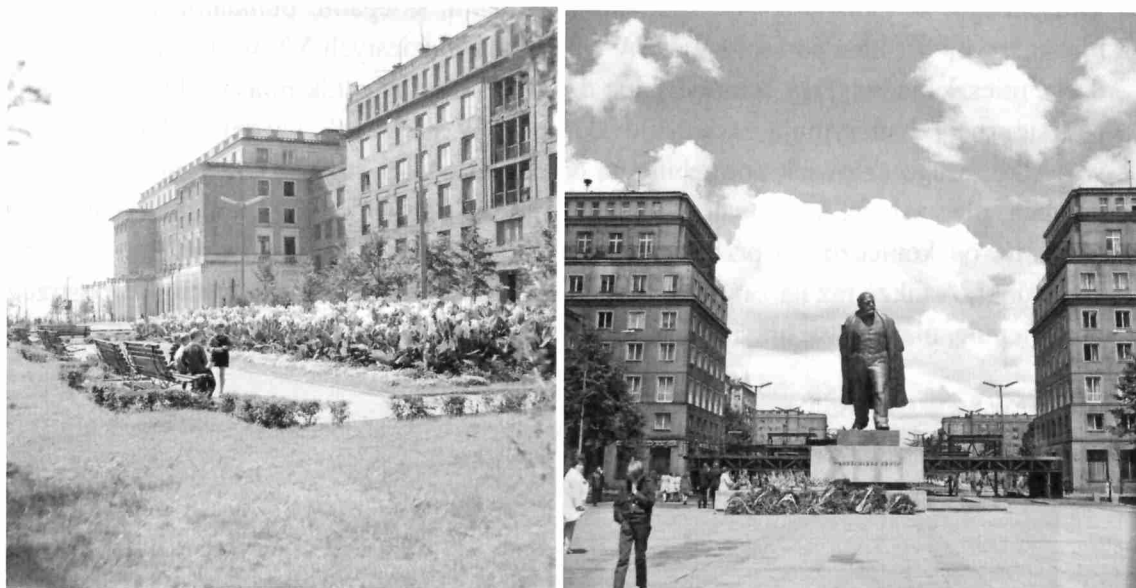
84

Oprawa pierwszego odcinka Alei Róż, wskazująca na związki z architekturą Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej i Muranowa, była bliższa pryncypiom socrealizmu. Niewykonanie kamiennych oblicówek wyszło dziełu na korzyść; budynki nie są tak ociężałe jak zabudowa MDM-u, jakkolwiek okładziny mogłyby podnieść walor architektonicznych opraw wejść do czterech pasaży umieszczonych przy narożnikach pierwszego placu alei Róż⁹¹. Logika socrealizmu w Nowej Hucie i Warszawie były podobne. Jak pisze K. Mordyński „Socrealizm pragnął dać robotnikom miasto-pałac. Przestronne arterie i place komponowano w założenia, przewyższające rozmachem osie królewskie. Architektura musiała być monumentalna, by podkreślać potęgę socjalizmu i onieśmielać patrzących. (...) Poszukiwania narodowej formy wzbogaciły budowle detalami czerpanymi z renesansu: arkadami, attykami, podcieniami, de-

⁹⁰ http://archirama.muratorplus.pl/architektura/nowa-huta-miasto-idealne-o-nowej-hucie-piosenka,67_1124.html.

⁹¹ W. Komorowski.

koracją rysunkową fasad czy kasetonami. Do wnętrza osiedli-pałaców prowadziły monumentalne bramy – bramy do szczęśliwego świata”.⁹²

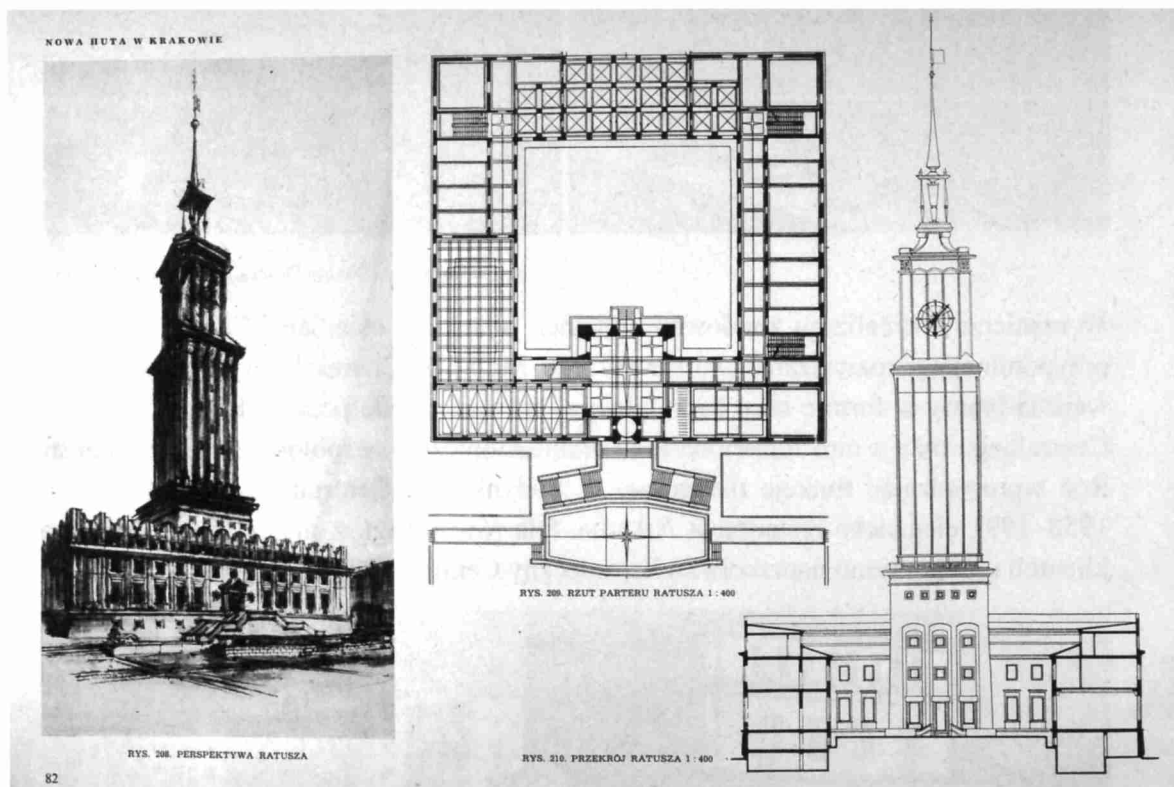

Aleja Róż, lata sześćdziesiąte, fot. H. Hermanowicz, zbiory MHK-4156-N-3 // Montaż pomnika Lenina w al. Róż, przed 28 kwietnia 1973, Janusz Podlecki, zbiory MHK-996/XI f/14 //

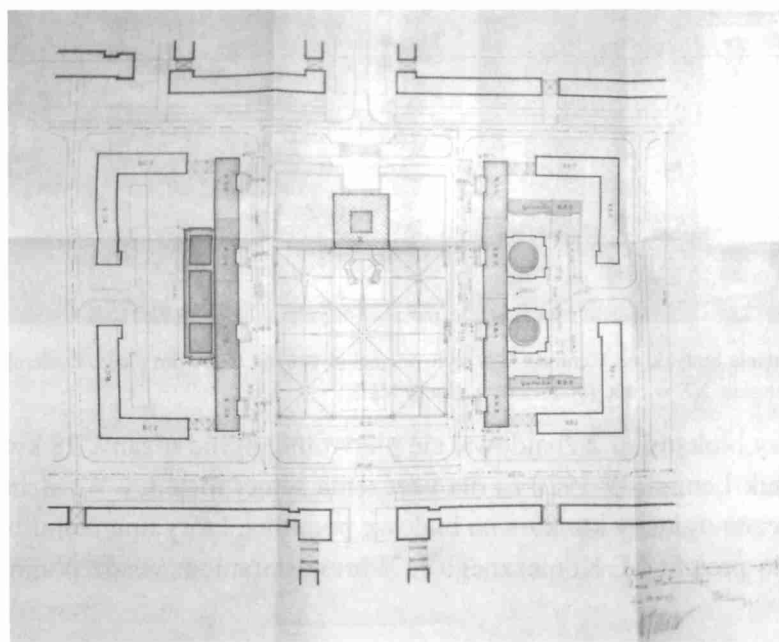
Dziś Aleja Róż stała się drogą donikąd. Ruch kołowy odbywa się na 100-metrowym odcinku przy placu Centralnym i od al. Przyjaźni do ul. I. Mościckiego, Aleja Róż jest jednojezdniową drogą o jednym pasie ruchu w obu kierunkach, na całej długości przebiegająca w linii prostej. Strefą pieszą (deptakiem) pozostaje odcinek pomiędzy os. Centrum B i Centrum C oraz od ul. I. Mościckiego do ul. Bulwarowej. Odcinek przylegający do placu Centralnego, najbardziej reprezentacyjny, był miejscem, gdzie stanął pomnik Lenina. Projekt zakładał, iż połączone z sobą wnętrza krajobrazowe będą różnych wielkości, aby zbudować zainteresowanie odbiorcy, a całość założenia zostanie zamknięta dominującym budynkiem ratusza i pomnikiem Lenina. Projekt, w którym zadbano o każdy szczegół, nie został jednak zrealizowany zgodnie z ówczesnym zamiarem. W 1951 nowe miasto stało się dzielnicą Krakowa, ale nie zniechęciło to do projektowania reprezentacyjnej przestrzeni miejskiej. Z 17 pierwotnych koncepcji ratusza w Nowej Hucie opinii publicznej przedstawiono dwie. Pierwsza nawiązywała do ratusza w Zamościu, choć wieża miała być dużo wyższa. Władzom w dziecienny sposób zależało, by najwyższa budowla Nowej Huty przewyższała „hejnalicę” kościoła Mariackiego. „Zamojską” wizję nowohuckiego ratusza zobaczyć można było m.in. na sgrafficie W. Chomicza w hallu Dworca Głównego w Krakowie. Drugi projekt nawiązywał do renesansowego ratusza w Poznaniu. Poziom „forum” miał być obniżony, by z ulicy wchodziło się po schodach. Całość miały uzupełniać ozdobne latarnie, rzeźby, pomniki i mozaiki. Wygrał czteroskrzydłowy budynek zwieńczony attyką (proj. T. Janowskiego). Wieża, nawiązująca do wieży krakowskiego ratusza, miała być dominantą w sylwecie nowego miasta, stanowiąc najważniejszy punkt orientacyjny. Janusz Ingarden przeprojektowywał go kilkakrotnie i w swej wizji widział olbrzymi budynek. Po pewnym czasie okazało się, że urząd dzielnicowy znakomicie mieści się w dawnym budynku zakładu energetycznego na os. Zgody. Ostatecznie plan budowy porzucano. Uznano, że odrębny i kosztowny ratusz jest zbędny. Wstrzymano opracowywanie pro-

⁹² K. Mordyński, *Marzenie o idealnym mieście*, „Spotkania z zabytkami”, 2006/9, s. 6–8.

jektów obiektu, tłumacząc, że w najbliższym czasie nie przewiduje się jego realizacji. O zabudowie placu reprezentacyjną budowlą myślano jednak jeszcze w latach sześćdziesiątych XX w., kiedy organizowano konkurs Stowarzyszenia Architektów Polskich na zagospodarowanie pustego terenu. Dziś w miejscu planowanego ratusza znajduje się park Ratuszowy. Funkcje administracyjne przejął duży biurowiec na os. Zgody (C-32), w którym i tak mieściły się wszystkie agendy Urzędu Dzielnicowego Nowej Huty.

Niezrealizowane wizje nowohuckiego ratusza; zbiory MHK

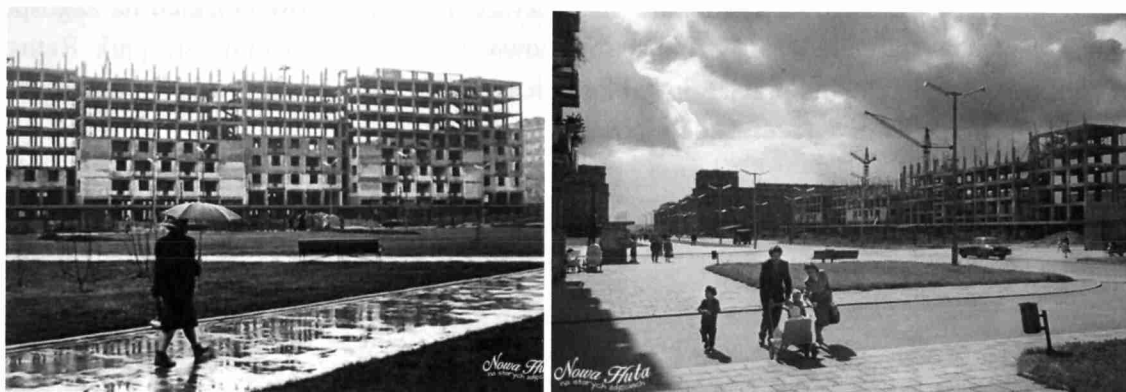

Niezrealizowany projekt placu Ratuszowego, zbiory AN Kraków

Głównym projektantem był Janusz Ingarden, współpracujący z żoną Martą. Aleja Róż – jedna z najlepszych socrealistycznych realizacji w Polsce – miała łączyć najważniejsze punkty nowego miasta, wyznaczając prawdziwie wielkomięjską oś, przestrzeń do manifestacji i pochodów. Punktem centralnym alei miasta miał być nowohucki ratusz. Monumentalne budynki na przyległym placu

rynku miały mieścić siedziby organizacji politycznych i społecznych, związków zawodowych, a także urzędy administracyjne, bank i sąd. Planowano dla nich m.in. gmachy z okrą-

głymi salami konferencyjnymi doczepionymi do fasady budynku – podobne do budynku „Nafty” przy ul. Lubicz.

Budowa tzw. Świata Dziecka (os. Urocze), autor nieustalony

W manierze socrealizmu zbudowano odcinek pomiędzy osiedlami Centrum B i Centrum C, przypominający rozwiązania warszawskiego MDM-u. Charakterystyczne są monumentalne wejścia-bramy w formie łuku triumfalnego, prowadzące do pasaży. Budynki od strony placu Centralnego były z nim funkcjonalnie i architektonicznie zespolone, w pieszą przestrzeń Alei Róż wprowadzając funkcje usługowe. W budynku os. Centrum B-1 mieściła się w latach 1958–1991 elegancka restauracja Arkadia. Dla równowagi, z myślą o uboższej i codziennej klienteli uruchomiono naprzeciwko bar mleczny Centralny (os. Centrum C-1).

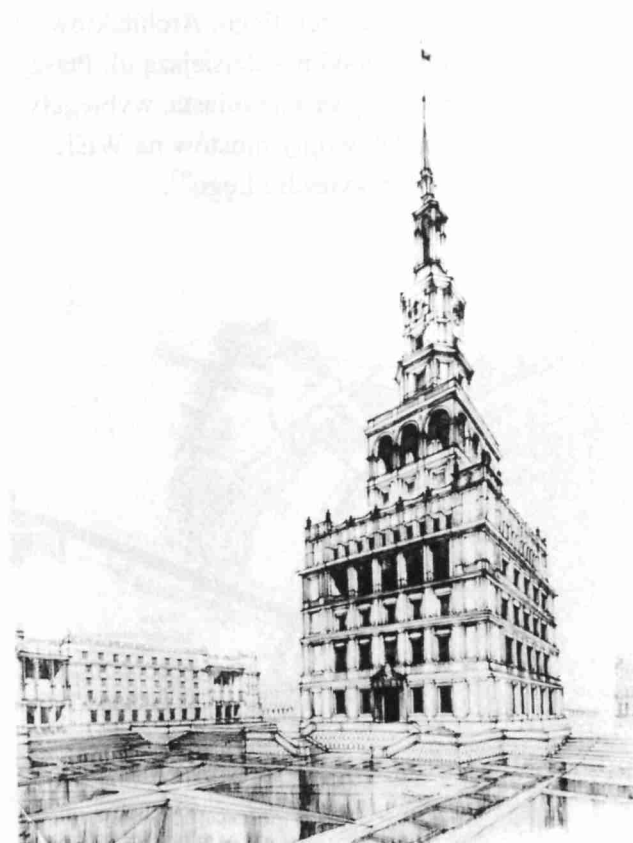

Zabudowa al. Róż, na pierwszym planie budynki os. Centrum C w stylu socrealistycznym, w drugim planie modernistyczny blok nr 7 na os. Zgody, lata sześćdziesiąte XX w., aut. fot. nieznanymi, zbiory MHK

W środkowej części, między blokami nr 2 znajdował się pierwotnie ogród różany. 28 kwietnia 1973 r. odsłonięto tu pomnik Lenina. W 1970 r., dla uczczenia setnej rocznicy Włodzimierza Lenina, władze komunistyczne ogłosiły konkurs na budowę pomnika, który upamiętniłby wodza bolszewików. Wybrano projekt M. Koniecznego⁹³. Wbrew staraniom władz pomnik był

⁹³ Marian Konieczny (ur. 1930), rzeźbiarz; prof. ASP w Krakowie (1972–1980 rektor). Studiował w ASP w Krakowie u X. Dunikowskiego (1948–54) i w Leningradzie (1954–58). Jest twórcą licznych pomników: Bohaterów Warszawy (zw. warsz. Nike) w Warszawie (1959–64), Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie (1964) W. Lenina w Nowej Hucie (1969–73), Walk Rewolucyjnych

obiektem niewybrednych komentarzy. W odległości kilkunastu metrów od niego stała budka milicyjna, z której dozorowano teren. Mimo to mnożyły się kolejne incydenty. W 1979 r. podłożono pod rzeźbę ładunek wybuchowy, ale posąg przetrwał wybuch⁹⁴. W latach osiemdziesiątych pomnik był celem ataków i demonstracji. Jesienią 1989 r. Federacja Młodzieży Walczącej postanowiła usunąć monument. 29 listopada 1989 r. pomnika Lenina broniło 600 milicjantów, 120 zostało rannych. 10 grudnia 1989 r. pomnik usunięto.

Widok od południa na Ratusz w Nowej Hucie, niezrealizowany projekt Tadeusza Janowskiego, 1951 r., fot. Miastoprojekt-Kraków – W. Łoziński, zbiory MHK Fs 14207/IX.

Styk alei Róż z aleją Przyjaźni akcentują dwa (os. Centrum B i Centrum C nr 3) kwadratowe, 7-piętrowe budynki. Według pierwotnego projektu miały mieć 11 pięter i zwieńczenie w postaci attyki, analogicznej z dekoracjami Centrum Administracyjnego HiL. Budynki osiedla Centrum C powstały w latach 1953–1955, a głównym projektantem budynku nr 3, w którym się znajduje restauracja, był Adam Fołtyn. Na parterach flankujących i zawężających oś gmachów umieszczono kolejne reprezentacyjne pomieszczenia – kawiarnię Stylowa i Salon Wystawowy krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych. Współcześnie tradycję miejsca kontynuuje Stowarzyszenie „Galeria”, prowadzące działalność wystawienniczą.

123

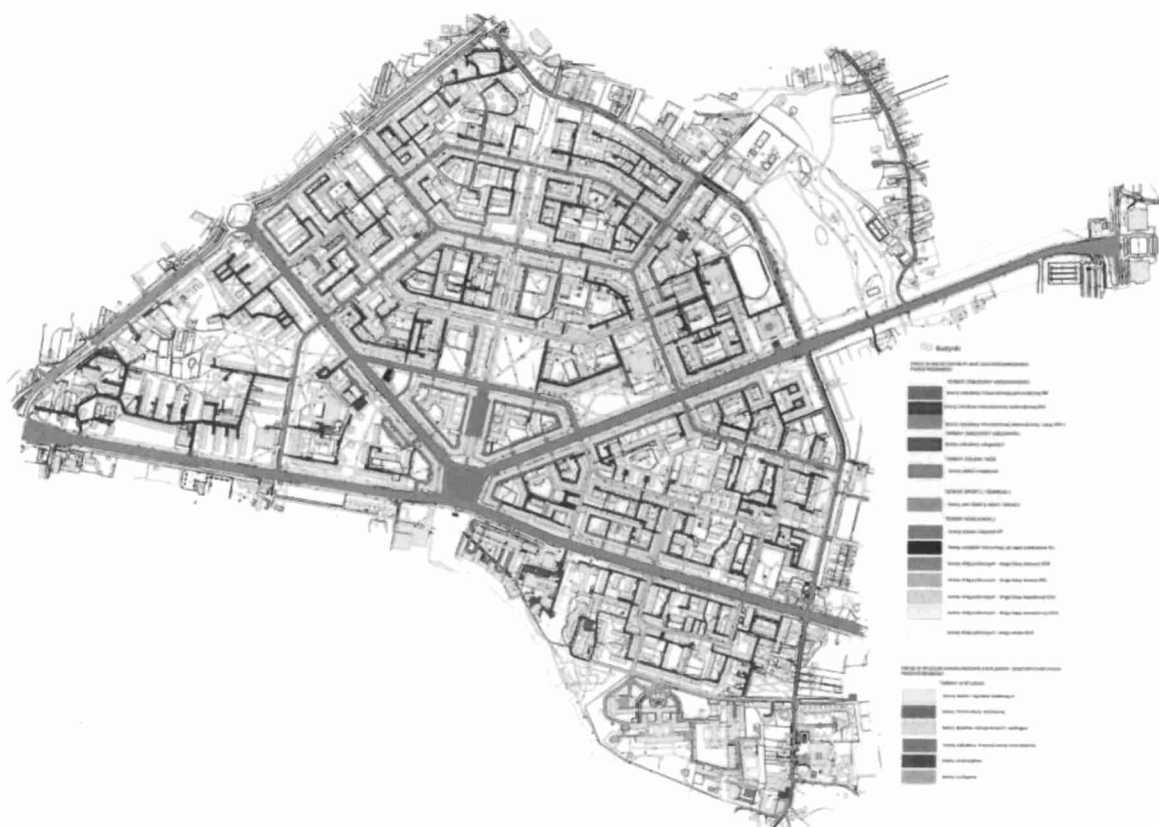
Bez zmian działa kawiarnia-restauracja Stylowa, którą otwarto 22 lipca 1956 r. Układ zapraszał do korzystania: robimy zakupy w eleganckich sklepach przy placu Centralnym, jemy obiad w „Arkadii” lub coś tańszego w barze mlecznym, odpoczywamy w ogrodzie różanym, pijemy kawę w Stylowej, idziemy do kina lub na wystawę w TPSP, wsiadamy w tramwaj lub autobus i wracamy do domu.

w Rzeszowie (1974), S. Wyspiańskiego w Krakowie (1982), Rewolucji Algierskiej w Algierze (1982), W. Witosa w Warszawie (1985).

⁹⁴ 17 kwietnia 1973 r. stanął tu ważący 7 ton posąg. W nocy 18 kwietnia 1979 r. Aleją Róż wstrząsnął potężny wybuch. Ktoś rozłożył ładunki pod kroczącymi nogami Lenina. Pierwszy ładunek urwał wodzowi piętę, drugi spadł z postumentu i eksplodował na placu, wybijając wszystkie szyby w oknach, ale nie niszcząc pomnika. W latach osiemdziesiątych demonstranci oblewali go farbą, usiłowali przewrócić lub podpalić. Ostatecznie pomnik usunięto 10 XII 1989. W 1992 kupił go ekscentryczny szwedzki milioner Big Bengt Erlandsson. Dziś można go podziwiać w miasteczku osobliwości „Halltjaparal” pod Sztokholmem.

Siatka ulic

Trwałym elementem obszaru proponowanego Parku jest układ przestrzenno-komunikacyjny, zachowany zarówno w partiach zabudowy historycznej (Mogiła, Krzesławice), jak i w obszarze Nowej Huty. W części wchłonał on istniejące z dawna drogi – od średniowiecznego szlaku sandomierskiego po XIX-wieczną drogę rokadową. Droga rokadowa docierała ul. Do Fortu i Mistrzejowicką do rzeki Dłubni, po czym prowadziła ul. Petöfiego, Architektów, Wańkowicza, Wąwózową i Ujastek, a następnie traktem sandomierskim – dzisiejszą ul. Ptaszyckiego – cofała się w stronę Krakowa. Podobnie jak i po zachodniej stronie miasta, wybiegały od niej drogi dojazdowe wiodące do przewidywanych na wypadek wojny mostów na Wiśle – obecna ul. Klasztorna w Mogile oraz Centralna i Szafrńska w Czyżynach i Łęgu⁹⁵.

Do ścisłej symetrii założenia urbanistycznego dostosowuje się plac Centralny oraz pierwszy odcinek alei Róż. Prawa (wschodnia) strona placu odpowiada dokładnie stronie lewej. Przebieg ulicy okrążającej czworoboczny skwer, jej powiązania z alejami promienistymi, usytuowanie budynków na tarasach, ich elewacje, detale, ustawienie lamp mają dokładne odpowiedniki po obydwu stronach. Poza placem Centralnym ścisła symetria szkieletu urbanistycznego nie znajduje pełnego odbicia w układzie poszczególnych partii zespołu. Została zniekształco-

⁹⁵ Omówioną tutaj drogę dojazdową do planowanej na wypadek wojny przeprawy wiślanej zbudowano później niż zasadniczy ciąg drogi rokadowej; nie figuruje ona na odpowiednich arkuszach planu twierdzy z lat 1899 – 1904. Opracowanie K. Wielgus na podstawie; Atlas Twierdzy Kraków, seria I t. XII.

na m.in. przez wcielenie do kompozycji urbanistycznej zabudowy z pierwszego etapu wznoszenia miasta (1949-1951), położonej na obrzeżach od strony wschodniej i południowej.

Nowa Huta, 2012, fot. M. Kaproń, zbiory MHK

Objęty ochroną obszar Nowej Huty jest zawarty w figurze geometrycznej zbliżonej ogólnie do trójkąta równoramiennego, wyznaczonej aleją Jana Pawła II oraz ulicami Bulwarową i Kocmyrzowską, powiększonego o aneksy w części wschodniej (Zalew, Krzesławice) i południowo-wschodniej (Mogiła, Zespół Szpitala). Aleja Jana Pawła II jest fragmentem historycznej drogi prowadzącej z Krakowa do Mogiły, Cła i Sandomierza (obecnie droga krajowa nr 79), ulica Kocmyrzowska stanowi odcinek traktu biegnącego w kierunku Proszowic (obecnie droga wojewódzka nr 776), oddzielającego się od drogi sandomierskiej w centrum wsi Czyżyny. Ulica Bulwarowa powstała w miejscu dawnej drogi wiejskiej, biegnącej z Mogiły do Bieńczyca wzdłuż młynówki rzeki Dłubni. Układ drożny dawnych wsi, dobrze widoczny na mapach historycznych nie ulegał specjalnym przemianom, z wyjątkiem drogi z Mogiły do Krzesławic, której przebieg był ściśle powiązany ze zmiennym biegiem Dłubni i sztucznych młynówek. Wewnętrzny ciąg komunikacyjny, przecinający w połowie aleje wybiegające z placu (ulice Boruty-Spiechowicza i Ludźmierska oraz Żeromskiego i Struga) nie znajduje teoretycznie uzasadnionej kontynuacji w ulicy Zuchów, lecz załamuje się ku wschodowi. Również przebieg innych ulic oraz obrysy zespołów budynków (osiedli) nimi wydzielonych nie stanowią lustrzanego odbicia dla obiektów analogicznych po obu stronach alei Róż. Pod kątem 45° w stosunku do osi wychodzą z Placu Centralnego dwie aleje, z których zachodnia (aleja Andersa) prowadzi do nowszych osiedli Nowej Huty, wschodnia (aleja Solidarności) do dawnego centrum administracyjnego huty im. Lenina. Każda z alei wychodzących z placu Centralnego ma dwie dwupasmowe jezdnie, rozdzielone torowiskami tramwajowymi⁹⁶; wyjątkiem

⁹⁶ NAP zespół PL/29/PL-29-1940/0 – Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne w Krakowie, akta z lat 1950-1991.

jest aleja Róż. Aleja Jana Pawła II, stanowiąca podstawę kompozycji, jest lekko załamana w miejscu gdzie styka się z placem Centralnym.

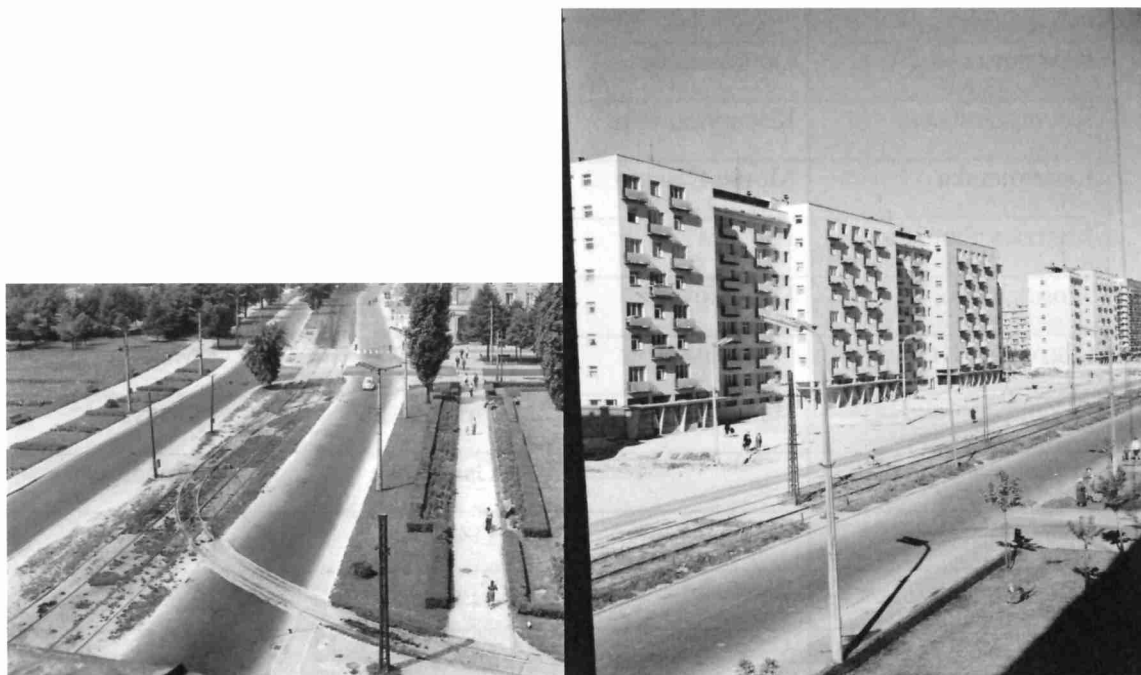

Plac Centralny, ośrodek układu drożnego i tzw. oś Pracy (do kombinatu); fot. H. Hermanowicz, lata sześćdziesiąte; zbiory MHK

Wszystkie dwujezdniowe aleje wybiegające z placu Centralnego miały nawierzchnię z brukowej kostki granitowej (część zachowała się pod obecną wylewką asfaltową). Kostka znajdowała się również w wylotowych partiach ulic głównych oraz na skrzyżowaniach z arteriami. „Ulica Bulwarowa miała nawierzchnię z cegły klinkierowej układanej w jodełkę. Klinkier znajdował się też na większości ulic stanowiących podstawę komunikacji międzyosiedlowej (m.in. ulice Obrońców Krzyża, Gajocha, Mierzwy, Cerchów, Zachemskiego, Sieroszewskiego, Klasztorna). Uliczkom osiedlowym dawano z reguły nawierzchnie z płyt lanego betonu, z dylatacjami z asfaltu. Chodniki dla pieszych, oddzielone z zasady od jezdni szerokimi pasami zieleni, wykonywano z czworo- i sześciokątnych płyt betonowych; pewna część chodników zachowała się na mniej uczęszczanych trasach pieszych. Bardzo starannie opracowane były miejsca zetknięć i skrzyżowania wszystkich omówionych ciągów. Skrzyżowanie uliczki osiedlowej z chodnikiem zaznaczano ceglami klinkierowymi. Klinkieru używano często również do urozmaicenia nawierzchni w innych częściach uliczek, łącząc je zwłaszcza z płytami betonowymi na skraju jezdni (rynsztoki, m.in. w osiedlu Ogrodowym)⁹⁷. Parkingi i zatoczki (np. na ulicach Bulwarowej i Wojciechowskiego) oraz wjazdy do garaży (m.in. w osiedlach Centrum A, Hutniczym, Wandy, Zielonym), a także łączniki między arteriami i uliczkami osiedlowymi (m.in. w Centrum A i Centrum B) wyłożone były kostką granitową. Starannie i według indywidualnych projektów wykonywano nawierzchnie placów i większych placyków. Do niedawna istniała pierwotna nawierzchnia placu przed pocztą w osiedlu Willowym, natomiast do dziś zachowały się bruki placyku między bursami w osiedlu Szkolnym a także

⁹⁷ Od reguły bywały odstępstwa: w osiedlu Teatralnym wszystkie uliczki osiedlowe i placyki wyłożone zostały klinkierem a jedynie ulica prowadząca ruch tranzytowy, biegnąca środkiem osiedla, miała nawierzchnię asfaltową.

przy dawnych kinach Świt i dawnym kinie Światowid. Najbardziej interesujące rozwiązania miał plac Centralny oraz związany z nim pierwszy odcinek alei Róż. Tutaj na chodnikach wprowadzono dywanowe wzory z rysunkiem figur geometrycznych, a na jezdniach proste wzory liniowe. Do wykonania nawierzchni jezdni i chodników placu użyto kostek granitowych, bazaltowych i porfirowych, cegieł klinkierowych oraz płyty betonowe. Część oryginalnych nawierzchni zachowała się do dzisiaj, niekiedy są uszkodzone lub ukryte pod obecnymi nawierzchniami, część natomiast została zmieniona⁹⁸.

Nawierzchnie i torowiska Placu Centralnego oraz dzisiejszej Al. Andersa. Fot. H. Hermanowicz, lata sześćdziesiąte; zbiory MHK.

Zmiany nazw ulic

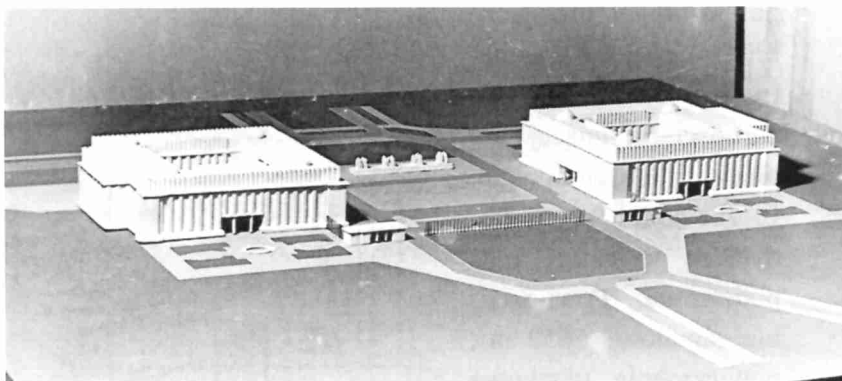
2015	1957	1967	1979
Andersa	Rewolucji Październikowej	Rewolucji Październikowej	Rewolucji Październikowej
Artystów	-	Artystów	Artystów
Bieńczycka	Kocmyrzowska	Bieńczycka	Bieńczycka
Boruty-Spiechowicza	Żrałka	Engelsa	Engelsa
Bulwarowa	Bulwarowa	Bulwarowa	Bulwarowa
Cerchów	Kasprzaka	Kasprzaka	Kasprzaka
Czuchajowskiego	-	-	Noskowskiego
Daniłowskiego	Kniewskiego / Rutkowskiego (na pn. od	-	Daniłowskiego

⁹⁸ W. Komorowski.

	placu Poczтового)		
Gajocha Jana	Zuchów	ZMP-owców	-
Gardy-Godlewskiego Edwarda	-	-	-
Jana Pawła II (do placu)	Wojewódzka	Planu 6-letniego	Planu 6-letniego
Jana Pawła II (od placu)	Lenina	Igołomska	Rewolucji Kubańskiej
Klasztorna	Do klasztoru	Klasztorna	Klasztorna
Kocmyrzowska	Kocmyrzowska	Kocmyrzowska	Kocmyrzowska
Ludźmierska	Monte Cassino	Marksa	Marksa
Mierzwy Stanisława	Hibnera	KPP	Hibnera
Mościckiego	Demakowa	Demakowa	Demakowa
Obrońców Krzyża	Teatralna	Majakowskiego	Majakowskiego
Orkana	Hutników	Orkana	Orkana
Osiedlowa	-	Osiedlowa	Osiedlowa
Przyjaźni	Przyjaźni	Przyjaźni	Przyjaźni
Róż Aleja	Wolności	Róż Aleja	Róż Aleja
Seiferta	-	-	-
Sieroszewskiego	-	Sieroszewskiego	Sieroszewskiego
Solidarności	Główna	Lenina	Lenina
Stalowa	-	Stalowa	Stalowa
Struga Andrzeja	Wojska Polskiego	Struga Andrzeja	Struga Andrzeja
Wiśniowy Sad	-	Wiśniowy Sad	Wiśniowy Sad
Wojciechowskiego	Kusocińskiego	Leńskiego	Leńskiego
Zachemskiego Jakuba	Nowotki	Nowotki (odcinek Na Skarpie)	Nowotki (odcinek Na Skarpie)
Zuchów	Nowotki	Nowotki	Zuchów
Żeromskiego	Gałczyńskiego	Żeromskiego	Żeromskiego

Centrum Administracyjne HiL

Makieta bliźniaczych budynków Centrum Administracyjnego, zwycięski projekt autorstwa architektów Miastoprojektu Nowa Huta: Janusza Ballenstedta oraz Janusza i Marty Ingardenów, 1951 r., fot. Miastoprojekt-Kraków – W. Łoziński, zbiory MHK 167/XIf/1. Tadeusz Gołaszewski w „Kronice Nowej Huty” opisywał zwycięski projekt (s. 304) 25 grudnia 1951 r.: „Centrum składa się z dwu bloków symetrycznie ustawionych w stosunku do magistrali dojazdowej z miasta do Kombinatu. Oba budynki są zewnętrznie identyczne. Stanowią spokojne, monumentalne, ale nie przesadnie potężne bryły. (Przestrzeń między budynkami daje – P.J.) szeroki widok na hale i kominy stalowni. (...) Wejścia główne mieszczą się po bokach budynków jako bramy z bogatymi portalami i schodami. (...) Wyraznym nawiązaniem do renesansowej architektury Krakowa jest attyka grzebieniowa. Płaszczyzny ścian posiadać będą wyprawę szlachetną, zaś wszelkie elementy architektoniczne wykonane będą z piaskowca”.

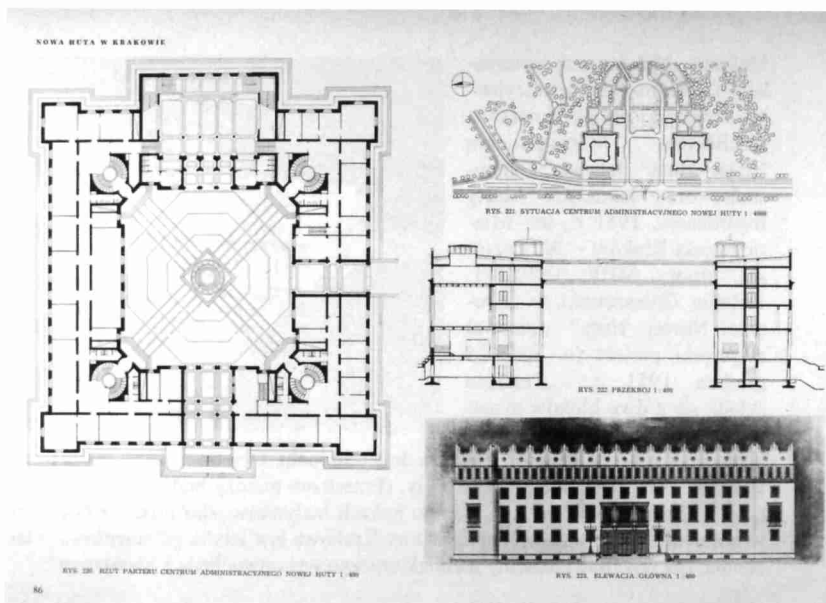
Perspektywę alei Solidarności zamykają, majaczące na niewielkim wzniesieniu, bliźniacze gmachy centrum administracyjnego, kiedyś mające w tle rzędy kominów i słupy różnokolorowego dymu. Centrum Administracyjne Huty im. Lenina, zaprojektowane w 1950 r., a zbudowane w latach 1952-1956, było charakterystycznym, powszechnie rozpoznawanym widokiem miejskim. Wznosząca się ku górze arteria zakończona jest obszernym placem, za którym usytuowano dwie arkadowe bramy prowadzące na teren zakładu. Doktryna realizmu socjalistycznego zakładała ściśle powiązanie centrum miasta z kombinatem, toteż inż. Tadeusz Ptaszycki⁹⁹ zaprojektował główną oś Nowej Huty tak, aby łączyła plac Centralny z główną bramą zakładu przemysłowego. Pierwotna al. Lenina, obecnie al. Solidarności, powstała jako prosta, szeroka droga, otoczona zwartą zabudową do strefy buforu, która łączyła miasto z kombinatem, przechodząc przez zieloną strefę izolacyjną. Ostatecznie oś nie jest całkowicie prosta, przelamuje się przy rozjazdach tramwajowych ul. Ujastek¹⁰⁰. Plac pomiędzy gmachami Centrum Administracyjnego potraktowano wyjątkowo oschle. Kompozycja zieleni sprawia wrażenie całkowicie przypadkowej, podobnie jak nasadzenia przy biurkach. Dominującym akcentem była tylko tzw. Brama do Huty z nazwą zakładu, zmienianą zależnie od politycznych okoliczności. W centralnym punkcie założenia zlokalizowano zespół przystanków komunikacyjnych, dodając całości cech przypadkowości i zaniedbania (zniszczone zieleńce, zaśmiecone żywopłoty, zdewastowane kołami autobusów chodniki). Socrealistyczne Defence

⁹⁹ Tadeusz Ptaszycki (1908–1980), architekt, urbanista. Studiował na Politechnice Warszawskiej. Przed II wojną światową prowadził własną pracownię. Po wojnie pracował przy odbudowie Wrocławia i wykładał na politechnikach w Warszawie i we Wrocławiu; w l. 1949–1960 był głównym projektantem Nowej Huty. Razem z B. Skrzybalskim, T. Rembiesem, S. Juchnowiczem opracował urbanistyczną i architektoniczną koncepcję miasta. Jako dyrektor Przedsiębiorstwa Projektowania Budownictwa Miejskiego Miastoprojekt-Kraków wychował pokolenia architektów i urbanistów. 1965–68 współtworzył Plan Ogólny Bagdadu. Pozostawił po sobie dorobek publicystyczny.

¹⁰⁰ Skrzyżowanie ul. Ujastek i al. Solidarności; adres: Ujastek 1. Do 1958 r. al. Solidarności nosiła nazwę Przewodników Pracy, a w latach 1958–1991 Włodzimierza Lenina. Zwana była także (w pierwotnej kompozycji układu Nowej Huty) Osią Pracy. Aleję wytyczono w 1949, a jej ostateczny przebieg uformowany został w 1960. Nazwa drugiej z ulic to zabytek toponomastyki – XIX-wieczna nazwa gruntów należących do wsi Mogiła, z których większość znalazła się w granicach Kombinatu. Budynki ulokowano na działkach o łącznej powierzchni 6,0658 ha (obręb 20 jedn. ew. Kraków-Nowa Huta), a to: 1/320 o pow. 0,7536 ha, 1/600 o pow. 0,0119 ha, 1/601 o pow. 1,0679 ha, 1/602 o pow. 0,1851 ha, 1/604 o pow. 1,1295 ha, 1/606 o pow. 0,7988 ha, 1/608, pow. 0,0021 ha, 1/609 o pow. 0,0213 ha, 1/610 o pow. 0,7439 ha, 1/612 o pow. 0,2499 ha, 297/1 o pow. 0,1430 ha, 32/1 o pow. 0,1236 ha, 32/2 o pow. 0,7367 ha o 32/3 o pow. 0,0985 ha.

w siermiężnym wykonaniu i bylejakości. Szkoda, że nie zrealizowano projektu z płaskimi rabatami wokół dużego lustra wody, z bijącą wysoko fontanną.

Centrum Administracyjne to dwa bliźniacze biurowce (S i Z), symetryczne wobec alei Solidarności biegnącej od placu Centralnego. Liczba kondygnacji budynków to cztery plus podziemna. Powierzchnia zabudowy 5652 m²; powierzchnia użytkowa budynków: 16 662 m²; kubatura budynków 67804 m³. Po północnej stronie osi umiejscowio-

no budynek Z, który przeznaczono dla siedziby zarządu oraz biura przepustek, a po południowej budynek S przeznaczony na potrzeby biblioteki technicznej. Oba budynki łączył podziemny korytarz. Pierwszy projekt Centrum Administracyjnego został dostarczony przez przedsiębiorstwo Gipromez z Moskwy¹⁰¹. Nie spodobał się, stylem przypominał budowle klasycystyczne, więc architektura nie harmonizowała z założeniami urbanistycznymi i architektonicznymi miasta. Projekt wyłoniony w drodze konkursu zamkniętego. Autorami zwycięskiego projektu byli: Janusz Ballenstedt, Janusz Ingarden¹⁰² i Marta Ingarden¹⁰³. Budynki są zewnętrznie identyczne, różnią się jednak wyraźnie standardem wykończenia. Nawiązują do polskich pałaców renesansowych. Wejścia główne mieszczą się po bokach, naprzeciwko siebie. Nad nimi umieszczono obszerne loggie. Ściany tworzą jednolite płaszczyzny i mają szlachetną wyprawę. Schody po bokach budynków ozdobiono kunsztownymi portalami. Pionowy rytm, przy wejściach, przeniesiony jest przez wszystkie kondygnacje: od koronkowej attyki, poprzez słupy loggii aż po masyw podpór w przyziemiu. Oba gmachy posiadają obszerne, wewnętrzne dziedzińce. Charakterystyczne są narożne ryzality oraz latarnie doświetlające wachlarzowe klatki schodowe. Charakterystycznym elementem jest attyka, która obok funkcji dekoracyjnej pełniła także funkcję użytkową: miała zabezpieczać sąsiednie budynki w przypadku pożaru. Większość attyk nowohuckich należy do odmiany tzw. pełnych i składa się

¹⁰¹ Instytut Projektowania Zakładów Metalurgicznych, powołany uchwałą Rady Najwyższej ZSRR z 2 lutego 1926 r. jako Instytut Projektowania Zakładów Metalurgicznych w Leningradzie. W GIPROMEZIE w latach trzysięstych XX w. projektowano wielkie zakłady metalurgiczne w Magnitogorsku, Krzywym Rogu, a także kombinaty, m.in.: Azowstal, Nowolipiecki i Nowotulski. Istnieje i projektuje do dnia dzisiejszego.

¹⁰² Janusz Ingarden (1923–2005), architekt, mąż Marty. Studiował na Politechnice Krakowskiej. Projektował gmachy użyteczności publicznej i budynki mieszkalne (często we współpracy z żoną). Wiele jego realizacji powstało dla Nowej Huty (np. Teatr Ludowy, wspólnie z żoną; Dom Kultury, z S. Juchnowiczem, 1959; punktowce na Wzgórzach Krzesławickich z żoną, 1962) i Krakowa (m.in. Kombinat RSW Prasa, 1972; hotel Kongresowy, z S. Drabczyńskim, M. i P. Miłkowskim, 1975; budynek mieszkalny przy ul. Fałata 4, z żoną). Poza tym I. zaprojektował m.in. hotel Victoria w Lublinie (z Z. Olszakowskim) oraz tamtejsze osiedla przy ul. Głębokiej (z A. Ładą, 1956), a także kolonie mieszkalne w Oświęcimiu.

¹⁰³ Marta Ingarden (1921–2009), architekt, żona Janusza. Studiowała na Politechnice Krakowskiej. Projektowała gmachy użyteczności publicznej (np. szpital w Nowym Targu, z W. Wichmanem) i budynki mieszkalne. Często współpracowała z mężem, m.in. przy projekcie Teatru Ludowego w Nowej Hucie, punktowcach na Wzgórzach Krzesławickich (1962) i domu przy ul. Fałata 4 w Krakowie (1961).

z płycin często obramowanych profilowaniami. Niektóre mają małe blanki. Często spotykanym motywem jest długa szczelina pomiędzy dachem a płyciną. Zdaniem niektórych badaczy ujawnia ona także militarne przeznaczenie tych ozdób. Attyka miała osłaniać strzelca, a szczelina pełnić funkcję otworu strzelniczego. Budynek stawał się punktem obrony. Za wnętrza gmachów odpowiadał Marian Sigmund – główny projektant oraz zespół: Władysław Wincze¹⁰⁴, Marian Steczowicz, Czesław Wallis, Irena Pać-Zaleśna, Alina Zięba, Wanda Genga, Zbigniew Chudzikiewicz, Barbara Gołajewska, Halina Garzyńska-Kańska, Krystyna Strachocka-Zgud, Zdzisław Szpyrkowski, Teresa Lisowska-Gawłowska, Maria Michajłow-Walach, Zuzanna Perchał-Filar, Zdzisław Szpyrkowski, Barbara Ślaska i in. W latach 1951–1956 Sigmund zrealizował i nadzorował osobiście wykonanie wystroju biur, gabinetów, sal posiedzeń, tzw. dużej sali konferencyjnej Centrum Administracyjnego HiL, jadalni oraz wielkiej sali teatralno-zjazdowej. Większość detali architektonicznych wykonana jest z piaskowca. Powagi wewnątrz dodawały ciężkie kolumny, okładziny z kieleckiego marmuru (bez szacunku nazywanego potocznie salcesonem), sztukaterie, ogromne kandelabry, masywne, indywidualnie projektowane meble (często wykonywane z egzotycznego drewna) czy kasetonowe stropy oraz stosowane na szeroką skalę ozdobne balustrady i ręcznie kute kraty na drzwiach wejściowych. Z uwagi na bogate wnętrza i zwieńczenie wysoką attyką grzebieniową biurowce nazywane były „pałacem dożów” lub „watykanem”.

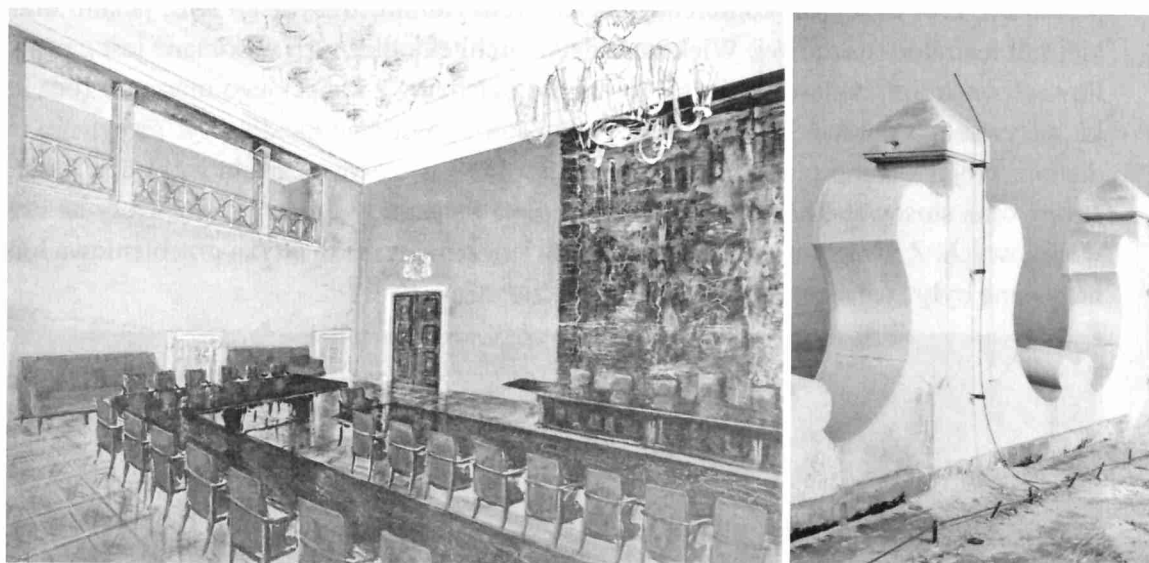

Centrum Administracyjne HiL – Budynek Dyrekcyjny Z, realizacja 1952–1955, fot. Miastoprojekt-Kraków-Wojciech Łoziński, zbiory MHK 167/XIf/6.

- **GEZ 5647: Budynek Z (Zarząd) / ul. Ujastek 1:** Budynek dyrekcji huty wzniesiono na rzucie kwadratu o boku ok. 50 m. Na wysokim podpiwniczeniu wznoszą się cztery skrzydła obejmujące wewnętrzny kwadratowy dziedziniec. Okna 15 osi pomiędzy ryzalitami są ujed-

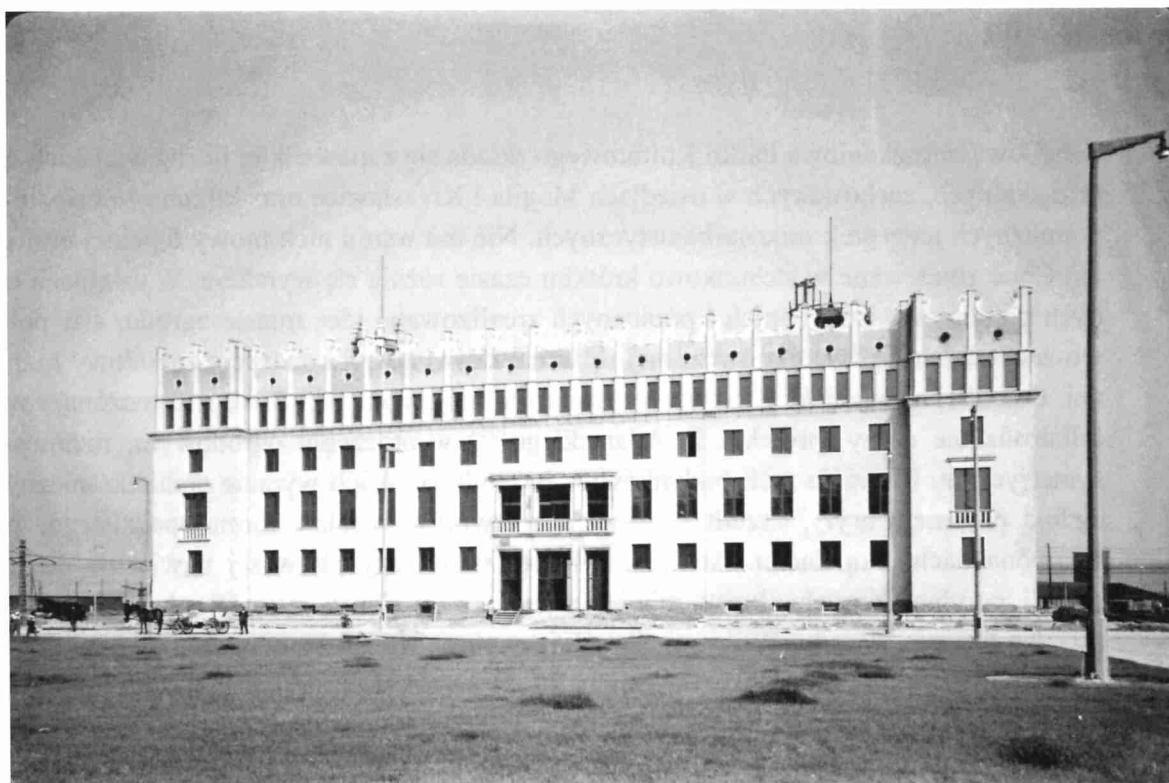
¹⁰⁴ Władysław Wincze (1905-1992) - architekt wnętrz; studiował na Politechnice Warszawskiej (1925–1928) oraz w warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych; asystent prof. J. Czajkowskiego w pracowni Kompozycji i Płaszczyzn (1936–1938); dyrektor "Ładu" 1945–1948; doradca ministra przemysłu ds. plastycznych; dziekan Wydz. Architektury Wnętrz wrocławskiej PWSSP. Marian Sigmund i Władysław Wincze stworzyli Pracownię Projektowania Wnętrz przy Miastoprojekcie.

nolicone, ujęte w proste ramy. Na elewacjach nie przewidziano żadnej dodatkowej artykulacji. Czwarta kondygnacja wznosi się ponad gzymsem i ma kształt pseudorenesansowej attyki, w której dolną część wkomponowano cienkie, podłużne okna. Elewacja główna budynku umiejscowiona została po południowej stronie i otwiera się w kierunku kończącego oś placu. Wyróżnia ją oryginalne potraktowanie otworów parteru i pierwszego piętra w trzech środkowych osiach. Mają one bogatą rzeźbiarską oprawę nawiązującą do form renesansu. Na parterze umieszczono wzniesione ponad obszernymi schodami trzy bramy, które prowadzą na wewnętrzny dziedziniec budynku. Zdobia je ażurowe, gięte kraty. Powyżej, na piętrze znajduje się szeroka, reprezentacyjna loggia. Po przeciwległej stronie budynku, w elewacji północnej przewidziano jeszcze jeden szeroki ryzalit w części środkowej.

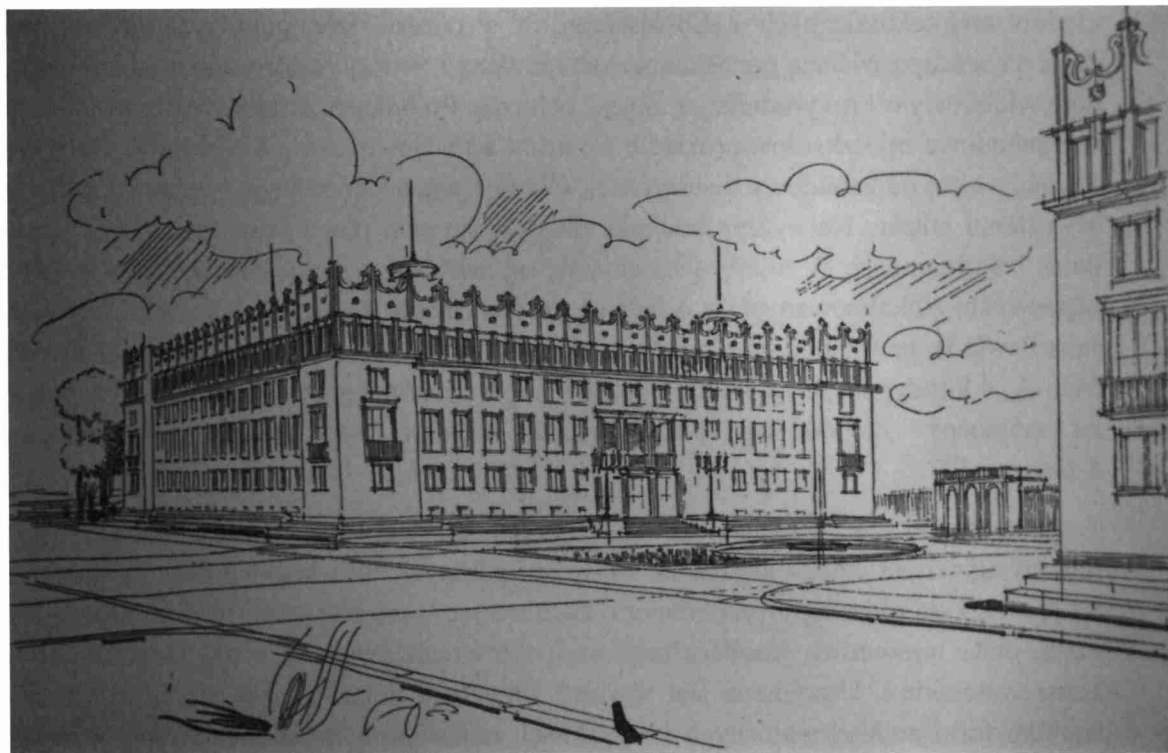

Centrum Administracyjne HiL, wnętrze dużej sali konferencyjnej zaprojektowanej przez Mariana Sigmunda, 1955 r., fot. Miastoprojekt-Kraków – Wojciech Łoziński, wł. rodziny Sigmundów // Fragment Centrum administracyjnego, lata sześćdziesiąte. fot. Henryk Hermanowicz, zbiory MHK.

- **GEZ 5647: Budynek S (Socjalny) / ul. Ujastek 1:** Lustrzany w formie budynek S, odarty z okładzin i drogich materiałów, mieścił sale konferencyjne, dział socjalny, kadry, stołówkę (ta w budynku Z zwana była wytowniej Kasynem). Wiosną 2015 r. Nowe Centrum Administracyjne spółka z o.o. – jednoosobowa spółka Skarbu Państwa – ogłosiło przetarg na zaprojektowanie i przebudowę kompleksu budynków przy ul. Ujastek 1 w Krakowie wraz z położonymi na terenie działki obiektami i infrastrukturą (w tym placu między budynkami) oraz wybudowanie miejsc parkingowych i potencjalne, komercyjne zagospodarowanie działek sąsiednich, będących własnością zamawiającego. Celem planowanej przebudowy było stworzenie nowoczesnego centrum administracyjnego, do którego przeniesionych zostanie 7 jednostek rządowej administracji zespolonej w województwie małopolskim oraz część Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego. Planuje się, że po dokonaniu przebudowy powstanie zintegrowany kompleks, który zapewni dobre warunki pracy ok. 1200 pracownikom oraz korzystne warunki obsługi klientów administracji publicznej. W kompleksie budynków zostały przewidziane dodatkowe funkcje, w tym w szczególności: magazyny (m.in. archiwum), miejsca parkingowe, restauracja/kawiarnia, niewielkie muzeum/interaktywna wystawa związane z charakterem i historią Nowej Huty, usługi (np. bank).

Centrum administracyjne, lata sześćdziesiąte Autor: H. Hermanowicz, zbiory MHK // Jeden z dwóch bliźniaczych gmachów administracyjnych kombinatu metalurgicznego (zwanych Watykanami i Pałacami Dożów), wzniesiony w latach 1952-1955 według projektu Janusza Ballenstedta oraz Janusza i Marty Ingarden. Ilustracja w publikacji T. Gołaszewskiego, *Kronika Nowej Huty*, Kraków 1955, s. 303.

Osiedla

Zabudowa mieszkaniowa Parku Kulturowego składa się z niewielkiej liczby wiejskich domów mieszkalnych, zachowanych w osiedlach Mogiła i Krzesławice oraz kilkunastu osiedli - autonomicznych jednostek mikrourbanistycznych. Nie ma wśród nich mowy o pełnej uniformizacji. Choć zbudowane w stosunkowo krótkim czasie różnią się wyraźnie. W osiedlach obrzeżnych południowo-wschodnich i północnych zrealizowano ideę miasta-ogrodu, a w południowo-zachodnich typowe dla ówczesnej urbanistyki światowej koncepcje zabudowy rozproszonej. Osiedla pierwszej fazy zabudowy (industrialnej), mają zabudowę rozproszoną, tworzą ją kilkurodzinne domy (projektu F. Adamskiego¹⁰⁵) w otoczeniu ogrodowym, rozmieszczone symetrycznie. Elewacje tych budynków są bezstylowe, o ich wyrazie architektonicznym decydują proporcje bryły, kształt i dyspozycja otworów, a także forma spadzistego, krytego czerwoną dachówką dachu. Architektura budynków fazy pierwszej nawiązuje do tradycji osiedli przyfabrycznych okresu międzywojennego w Centralnym Okręgu Przemysłowym. (Os. Na Skarpie, Wandy, Willowe). Zasadniczy obraz Nowej Huty tworzy architektura socrealistyczna wypełniająca środkową, główną część kompozycji urbanistycznej. Cechuje ją monumentalizm, fasadowość, detal nawiązujący do architektury historycznej, wyraźne oddzielenie ulicy od podworców. (Centrum A, B, C, D, proj. T. Ptaszycki i J. Ingarden) oraz osiedli z początku socrealizmu (Górali, Krakowiaków, Szkolne, Stalowe, Teatralne). Obiekty realizowane w ostatniej fazie (socmodernistyczne) skupione są w południowo-zachodniej części Nowej Huty, pierwszy z nich, tzw. blok szwedzki jest ważnym symbolem przemian. To wynik wspomnianego zatrzymania realizacji projektu „socrealistycznego”, wejście nowych poglądów architektonicznych i urbanistycznych w okresie tzw. odwilży 1956 r. Wschodnia część ze szkarpą wiślaną pozostała niezabudowana i tworzy otwarty teren, cenny pod względem widokowym i przyrodniczym objęty ochroną. Po bokach została zrealizowana współczesna zabudowa mieszkaniowa (osiedle Centrum E) i Nowohuckie Centrum Kultury wyraźnie odcinająca się od zabudowy historycznej. Okolice placu Centralnego narzucają skalę zabudowy całemu miastu. Najwyższe budynki znajdują się przy placu Centralnym oraz alejach Andersa i Solidarności. W miarę oddalania się od centrum są coraz niższe, skończywszy na 1-piętrowych, zlokalizowanych w osiedlach peryferyjnych. Ta zmiana silniejsza jest wzdłuż al. Jana Pawła II, na wschód od placu Centralnego (sekwencja: 6 i 5 kondygnacji w osiedlu Centrum A, 4 kondygnacje w osiedlu Ogrodowym, 3 i 2 kondygnacje w osiedlu Wandy), słabsza na północny zachód od placu, gdzie znajdują się zwarte zespoły zabudowy 4-piętrowej¹⁰⁶.

Wypełnieniem każdego układu są budynki, a ich architektura świadczy o charakterze i poziomie artystycznym całego założenia. Bryły ani gabaryty nowohuckich bloków na przestrzeni lat praktycznie nie uległy przemianom, zachowując swój pierwotny wyraz. Obecnie prowadzone prace remontowe i modernizacje budynków realizowane są w uzgodnieniu ze służbami konserwatorskimi. Utrzymana jest również zabudowa, odznaczająca się celowym zróżnicowaniem form architektonicznych i wysokości, uzależnionym od charakteru poszczególnych osiedli i ich rolą w zespole.

¹⁰⁵ Warszawski architekt związany ze **stołecznym** Zakładem Osiedli Robotniczych.

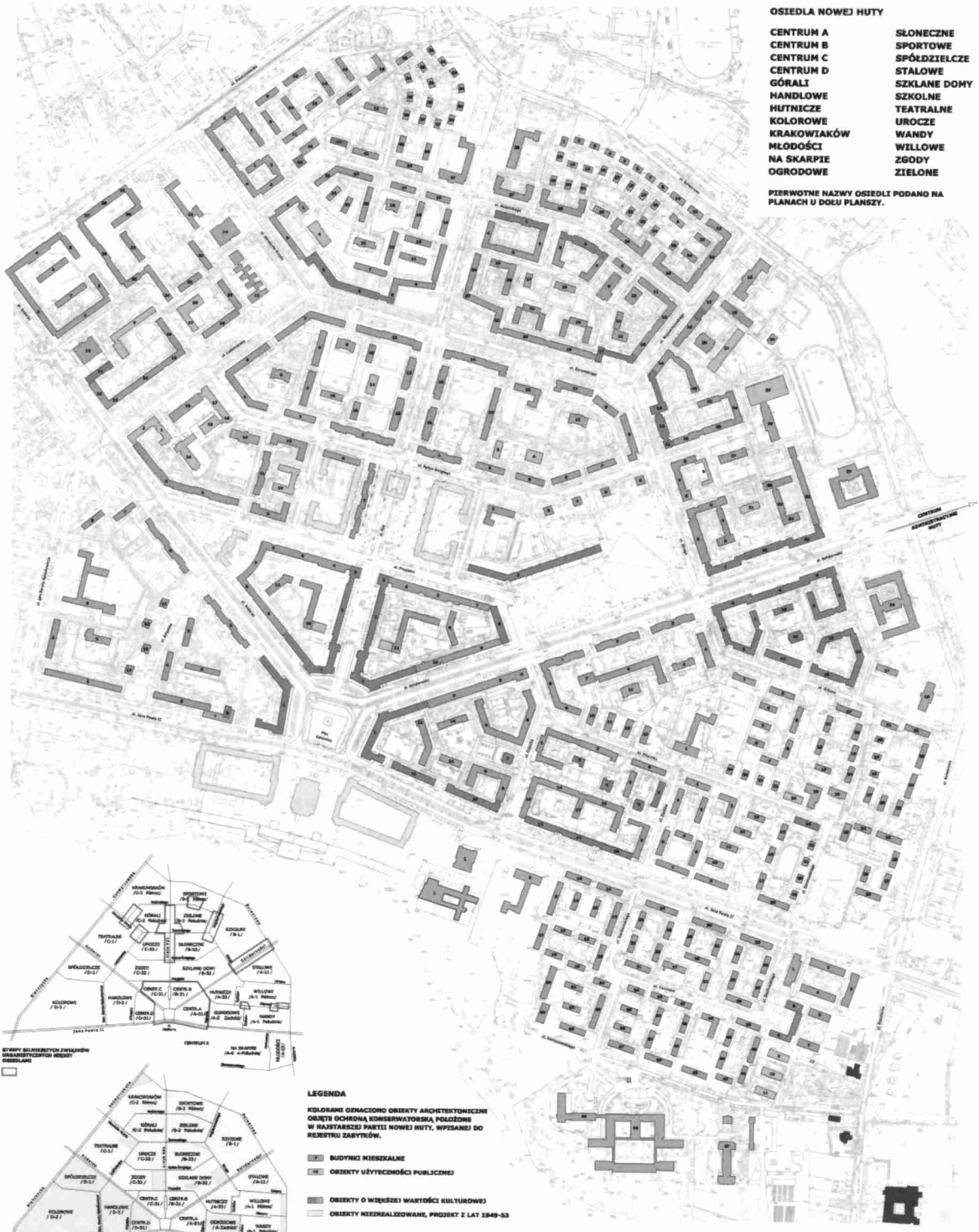
¹⁰⁶ W. Komorowski.

Wyjątkiem są dwa osiedla od strony kombinatu (Szkolne i Stalowe, proj. S. Juchnowicz¹⁰⁷), tworzące tzw. bramę Nowej Huty, znajdujące się w połowie al. Solidarności, arterii prowadzącej z fabryki do miasta, opisywanej w założeniach ideowych jako „oś pracy”. Zabudowa mająca cechy architektury realizmu socjalistycznego to niespełna połowa materialnej substancji Nowej Huty. Znaczną jej część stanowią realizacje funkcjonalistyczne, powstające po roku 1956. W osiedlach już istniejących nowe akcenty były nieliczne, jakkolwiek dobitne, czego przykładem pierwszy blok w stylistyce Le Corbusiera, zwany „szwedzkim”, wzniesiony na osiedlu Szklane Domy. Zwarty zespół nowej architektury powstał w południowo-zachodniej części miasta, zaprojektowanej i zrealizowanej według zasad „dezurbanizacyjnych”, zrywających z zabudową zwartą na rzecz rozproszonej i tylko w pewnym stopniu respektującej rygor wznoszenia ciągów zabudowań ramujących ulice. W osiedlach Handlowym i Kolorowym przeciwstawiano kontrastowo wysokie budynki mieszkalne obiektom długim i niskim. Budynki użyteczności publicznej łączono luźno z otaczającą je zabudową mieszkaniową, nie komponując wiążących je osi widokowych, a jedynie respektując zasadę równoległego usytuowania do pierzei ulicy, choć w niektórych przypadkach i tego nie uwzględniano. Ważny element kształtowania przestrzennego stanowią pasaże. Poza zasadniczym zadaniem ułatwiania komunikacji pieszej i kołowej między głównymi ciągami komunikacyjnymi miasta i wnętrzami osiedli, tworzą istotny element oddziaływania estetycznego. Znajdują się głównie w osiedlach o zabudowie zwartej (Centrum A, Centrum B, Centrum C, Ogrodowe, Stalowe, Zielone, Teatralne, Górali, Krakowiaków), są również w osiedlach o zabudowie rozproszonej (Na Skarpie, Sportowe).

W założenie urbanistyczne pozytywnie weszły obiekty sakralne, nie brane pod uwagę w planach z początku lat pięćdziesiątych – dwie świątynie katolickie usytuowano w węzłowych punktach miasta – kościół pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej (realizacja od 1982 r., Krzysztof Dyja i Andrzej Nasfeter) w osiedlu Szklane Domy (w miejscu projektowanego tu wcześniej cyrku) oraz kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa na skrzyżowaniu ulic Obrońców Krzyża, Żeromskiego i Ludźmierskiej (uwzględnia do pewnego stopnia warunki konkursu z 1957 r. (1998-2002, Krzysztof Ingarden, Przemysław Gawor).

¹⁰⁷ Juchnowicz S., *Koncepcja urbanistyczno-architektoniczna Nowej Huty oraz możliwości jej dalszego rozwoju przekształceń*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*; Juchnowicz S., *Nowa Huta, przeszłość i wizja. Z doświadczeń warsztatu projektowego*, „Zeszyty Krzysztoforskie”, t. 2, Kraków 2005; Juchnowicz S., *Studium uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego w Obszarze Strategicznym Kraków Wschód, łącznie z terenem Kombinatu HTS*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.

WARTOŚCI KULTUROWE NOWEJ HUTY
 NA OBSZARZE OBJĘTYM OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ
URBANISTYKA I ARCHITEKTURA
 STAN W ROKU 1975

- OSIEDLA NOWEJ HUTY**
CENTRUM A	SŁONECZNE
CENTRUM B	SPORTOWE
CENTRUM C	SPÓŁDZIELCZE
CENTRUM D	STALOWE
GÓRALI	SZKLANE DOMY
HANDLOWE	SZKOLNE
HUTNICZE	TEATRALNE
KOLOROWE	UROCZE
KRAKOWIAKÓW	WANDY
MŁODOŚCI	WILLOWE
NA SKARPIE	ZGODY
OGRODOWE	ZIEŁONE

PIERWOTNE NAZWIWY OSIEDLI PODANO NA PLANACH U DOLU PLANISZY.

- LEGENDA**
- KOLORAMI OZNAČONO OBIEKTY ARCHITEKTONICZNE
 OBJĘTE OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ POŁOŻONE
 W RAJONIE PARTII NOWEJ HUTY, WPISANE DO
 REJESTRU ZABYTKÓW.
- BUDYNKI MIESZKALNE
 - OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ
 - OBIEKTY O WIĘKSZEJ WARTOŚCI KULTUROWEJ
 - OBIEKTY NIEZREALIZOWANE, PROJEKT Z LAT 1949-53
 - OBIEKTY ZABYTKOWE WZNIOSIONE PRZED 1949

KONCEPCJA: WALDEMAR KOMOROWSKI OPRACOWANIE GRAFICZNE: PIOTR OPALIŃSKI KRAKÓW 2004

Plansza wartości kulturowych Nowej Huty, opracowana przez dra W. Komorowskiego

Miejsca i obiekty o szczególnym znaczeniu

Wśród obiektów architektonicznych na obszarze PK Nowa Huta rysuje się grupa realizacji o szczególnych walorach, obiektów co do których potencjalnej wartości zabytkowej nie ma wątpliwości. Powinny one zostać objęte programem badawczym nadzorowanym przez Miejskiego Konserwatora Zabytków. Wyniki studium winny mieć zastosowane w bieżących działaniach służb konserwatorskich

Model	ZWAK	GEZ	Nazwa
1	1.5	745	Blok „francuski”
1	1.9, 1.7, 1.5., 1.3	756, 745, 734, 720	Zabudowa obrzeżna placu Centralnego
2	2.4	5325	Blok „szwedzki”
3	3.4	6208	Świat Dziecka
3	3.16	5522	Szkoła podstawowa na osiedlu Teatralnym – J. Gołąb
3	3.17	5521	Teatr Ludowy
3	3.21	5512	Dom Rzemiosła w osiedlu Teatralnym
3	3.22	5499	Kino „Świt”
4	4.1	763	Blok mieszkalny na osiedlu Centrum D tzw. helikopter
4	4.2	1777-80	Punktowce (bloki mieszkalne os. Handlowe)
4	4.3	1773-1774	Budynki mieszkalne w północno-zachodniej części osiedla Handlowego – J. König, A. Radnicki
4	4.8	2414-18	Punktowce w zachodniej części osiedla Kolorowego
6	6.4	5044	Dom Młodego Robotnika
6	6.5	5361	Technikum Hutniczo-Mechaniczne
7	7.2	5647	Centrum Administracyjne HiL: Budynek Z i S oraz brama
8	8.6	5727	Budynki mieszkalne – F. Adamski
8	8.9	5925-5926	Plac Pocztowy os. Willowe (poczta, Gigant)
8	8.7	5712	Cmentarz parafialny w Mogile
10	10.1	2314	Opactwo cysterskie w Mogila
10	10.2	2315	Dwór Rogozińskich
10	10.4	2317	Kościół Świętego Bartłomieja
11	11.1	3737	Szpital im. Żeromskiego
12	12.1	764	Światowid

12	12.1	765	Szkoła muzyczna
14	14.1	5745	Dwór Jana Matejki
14	14.2	5756	Kościół Świętego Jana Chrzciciela i Matki Boskiej Szkaplerznej

Fasada dawnego kina „Świt” wygląda dziś - dzięki staraniom urzędu konserwatorskiego - znowu dobrze, ale zestawienie to uświadamia nam, jak szybko nawet najlepsze z nowohuckich obiektów mogą paść ofiarą nie tyle drapieżnego kapitalizmu, co najzwyczajszej pazerności i pospolitej głupoty.

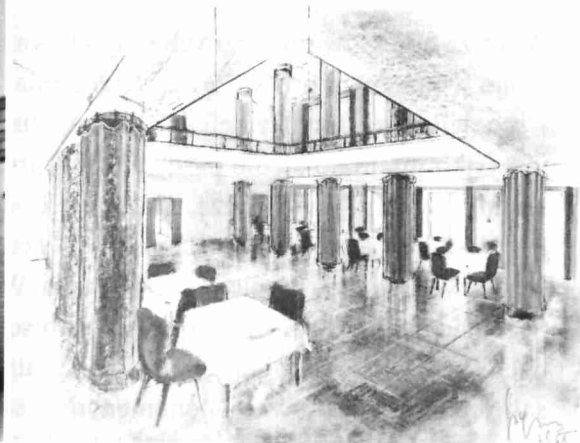
Wnętrza użytkowe i neony

Wnętrza obiektów publicznych projektowano z wyjątkową starannością¹⁰⁸. Wiele z nich stworzono w pracowni prof. Mariana Sigmunda¹⁰⁹. Nowa Huta ściągnęła najlepszych projektantów i specjalistów. Jedni zajęli się architekturą, inni urbanistyką; jeszcze inni wnętrzami. Bo wszystko miało do siebie pasować. Z Warszawy przyjechało dwóch profesorów: Marian Sigmund i Władysław Wincze, założyciele spółdzielni artystów plastyków Ład. Dołączyli do nich najlepsi studenci z Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu; razem stworzyli Pracownię Projektowania Wnętrz przy Miastoprojekcie. W latach 1951–1956 Sigmund zrealizował i nadzorował osobiście wykonanie wystroju biur, gabinetów, sal posiedzeń, tzw. dużej sali konferencyjnej Centrum Administracyjnego HiL, jadalni oraz wielkiej sali teatralno-zjazdowej. Monumentalny socrealistyczny charakter nadały wnętrzom ciężkie kolumny, okładziny z marmuru lub piaskowca, sztukaterie, ogromne żyrandole, masywne meble czy kasetonowe stropy oraz stosowane na szeroką skalę ozdobne balustrady czy kraty na drzwiach wejściowych. Dziś najlepiej zachowanym zespołem wnętrz jest Centrum Administracyjne HiL. We wnętrzach dominują okładziny kamienne (często marmurowe), zachowały się także oryginalne, ręcznie kute elementy ślusarki oraz wykonane ze szlachetnych gatunków drewna meble z lat pięćdziesiątych. W latach sześćdziesiątych pojawiła się nowa stylistyka, czego najlepszym dowodem wnętrza sklepowe Szklanych Domów, biuro Orbis czy pawilon handlowy na os. Kolorowym – wnętrza lekkie, eleganckie, kolorowe, zaprojektowane w duchu skandynawskiego minimalizmu.

Szkoda, że niewiele z nich ocalało do naszych czasów. A według przewodnika z 1959 r., mieszkańcy korzystali z prawie 100 sklepów spożywczych oraz „Delikatesów” na osiedlu Centrum C, sześciu restauracji, czterech kawiarni, czterech barów, sześciu kin i ponad 80 sklepów branży przemysłowej i galanterijnej. Wiele wnętrz zniszczono na naszych oczach. Działania były spóźnione. Dziś sytuacja prawna nie jest prostsza. Decyzja Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie (znak OZKr-IV/AS/69/2004 z dnia 30 grudnia 2004 r.) wpisująca do Rejestru Zabytków pod numerem A-1132 układ urbanistyczny dzielnicy Nowa Huta w Krakowie, jako reprezentatywnego przykładu urbanistyki socrealizmu w Polsce, dotyczy także detali jak „rozplanowanie ulic, placów, zieleńców, usytuowanie, bryły i gabaryty budowli, wystrój wnętrz architektoniczno-krajobrazowych, zieleń komponowana”.

¹⁰⁸ *Nowohucki design. Historia wnętrz i ich twórcy w latach 1949–1959*. aut. L. Sibila, M. Miezan, Kraków 2007; W. Komorowski, *Wnętrza użyteczności publicznej Nowej Huty czasów realizmu socjalistycznego (1949-1956). Ewidencja i wytyczne konserwatorskie*, maszynopis, Kraków 2001.

¹⁰⁹ Marian Sigmund (1902-1993) – architekt wnętrz, designer i scenograf. Studiował na Politechnice Lwowskiej oraz w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych. Założyciel i prezes w (1933-1937) Spółdzielni Artystycznej Ład. Po 1947 związany z krakowską ASP; był uznanym i szanowanym projektantem mebli (model Slg1 A587); łączył thonetowską technologię ręcznego gięcia drewna z modnymi, ukośnie nachylonymi nogami. Mebel o tradycyjnej konstrukcji był wykonany z giętego drewna bukowego i profilowanej sklejk. Projektant reprezentacyjnych wnętrz nowohuckich w obrębie Placu Centralnego, Centrum Administracyjne HiL, Teatr Ludowy, zespół lokali gastronomicznych „Gigant” na os. Willowym, kino „Świt” (1951–1953), Teatr Ludowy (1954–1955).

Dawna cukiernia „Markiza przy Placu Centralnym, fot. Henryk Hermanowicz, zbiory MHK // Restauracja „Gigant”, najbardziej elegancki lokal gastronomiczny w Nowej Hucie, os. A-1 Północ (Willowe), otwarta 4 lipca 1952 r., zaprojektowana przez Mariana Sigmunda i Mariana Steczowicza, fot. Miastoprojekt-Kraków – Wojciech Łoziński, wł. rodziny Sigmundów.

Wnętrze sklepu w Bloku Szwedzkim, lata sześćdziesiąte, fot. H. Hermanowicz, zbiory MHK // Wnętrze sklepu meblowego w „Bloku francuskim”, lata 60-te. Autor: Henryk Hermanowicz, zbiory MHK

Wnętrza sklepów, urzędów pocztowych, dawnych kin czy domów kultury nie są chronione. Wyjątek stanowią sklepy wokół placu Centralnego, na parterach budynków wpisanych do rejestru pod numerem A-1431/M. Te prawo bierze pod ochronę. Wnętrza te projektował zespół Mariana Sigmunda.

Wnętrza warte ocalenia lub udokumentowania

Wśród obiektów architektonicznych na obszarze PK Nowa Huta wyróżnia się grupa wnętrz o szczególnych wartościach. Powinny one zostać objęte zaktualizowanym programem badawczym, nadzorowanym przez Miejskiego Konserwatora Zabytków. Wyniki studium winny znaleźć zastosowanie w bieżących działaniach służb konserwatorskich.

Model	ZWAK	GEZ	Nazwa	Ocena stanu
7	7.2	5647	Centrum Adm. budynek Z	+
1	1.7	745	Wielka księgarnia	+/-
1	1.5	734	Cepelia	+/-
1	1.3	720	Markiza	-
1	1.9	756	Klub MPiK	-/+
1	1.9	756	Kwiaciarnia	+
1	1.7	750	Delikatesy	-/+
1	1.5	739	Sklep muzyczny	-/+
1	1.5	738	BWA	+
1	1.7	749	Kawiarnia Stylowa	+
1	1.5	734	Restauracja Arkadia	-/+
8	8.9	5925	Gigant	-/+
8	8.9	5926	Poczta os. Willowe	-
3	3.5	5655	Poczta os. Urocze	-/+
3	3.22	5499	Kino Świt	-/+
12	12.1	764	Kino Światowid	+
3	2.23	1567	Dom Kultury Sfinks	+
1	1.3	728	Apteka na B1	+
3	3.4	6208	Świat Dziecka	-/+
2	2.4	5325	Sklepy Blok Szwedzki	+/-
1.	1.5	743	Sklepy Blok Francuski	+/-

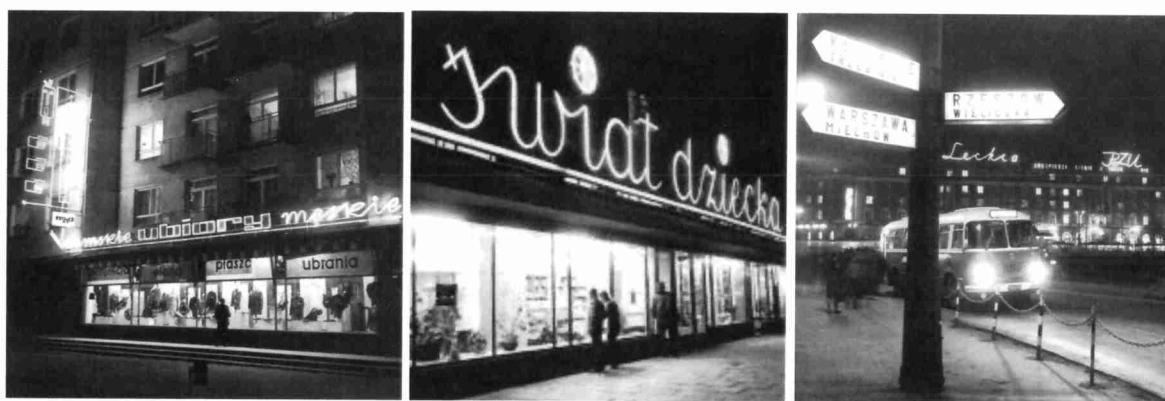
Nowohuckie neony

Reklama cukierni Bambo na os. Centrum D, fot. H. Hermanowicz, lata sześćdziesiąte, zbiory MHK

przykład estetycznej tandety, przerażająco złego gustu, który dominuje w dzisiejszej reklamie ulicznej. Oryginalnych reklam nie zostało wiele, np. Teatr Ludowy. Inne są odtwarzane (kino „Świt”, cukiernia „Markiza”). Kobietę w balowej sukni postanowili odnowić w ramach Grolsch ArtBoom Festivalu Paulina Ołowska oraz kurator projektu Wojciech Szymański. Inne przestały świecić ale konstrukcje jeszcze istnieją. Nad wejściem do prawie każdej nowohuckiej restauracji, kawiarni, sklepu czy instytucji kulturalnej wisiał neon. Inwentaryzacja nowohuckich neonów stała się rzeczą pilną. „Neony to nie są billboardy z wyświetlanymi informacjami, ale jasny akcent, kropka nad „i” – przekonywał kiedyś Jacek Stokłosa, plastyk miasta. - Coś bardzo, bardzo stylowego. Nowa Huta rzeczywiście była ich królestwem, one w niej ładnie wyglądały. Stara część dzielnicy ma przestrzeń, której neony potrzebują, i w której mogą naprawdę godnie się prezentować”¹¹⁰. Ponieważ wrócił neon reklamujący cukiernię Markiza, może odrestaurować Murzynka Bambo, przypomnieć pierwszy sklep samoobsługowy w Krakowie (Samosia) czy sklep obuwniczy, nad którym wisiał neon z napisem „Kot w butach”?

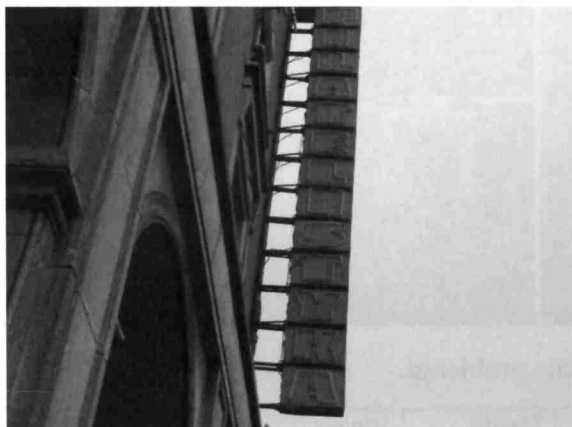
Elementem charakterystycznym dla przestrzeni publicznej były neony. Rzecz prosta, a zarazem genialna. Szklana rurka, wypełniona gazem, świecąca na różne kolory, podatna na niemal dowolne kształtowania. Dawniej Nową Hutę nazywano „miastem neonów”, miały być przecież symbolem nowoczesności i świetlanej przyszłości. Wnosiły w monotonię bloków powiew elegancji i dobrego gustu. Projektowali je doskonali artyści. Popularną „Markizę” z Placu Centralnego nakreślił nieżyjący już Witold Skulicz, twórca Międzynarodowego Triennale Grafiki w Krakowie (dawniej Biennale). Neony kreowały przestrzeń, uczyły szacunku dla powściągliwych rozwiązań. Trudno wskazać wśród nich

Nowohuckie neony nocą, lata sześćdziesiąte, fot. D. Zawadzki, zbiory MHK. Dar Wandy Śmielak-Korombel.

¹¹⁰ <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,13454930>, (dostęp: 20 października 2015 r.)

Neony mają swoich wielbicieli, szukających zachowanych reklam, bądź tylko elementów ich zasilania i montażu. Wyniki prezentują na forach internetowych¹¹¹.

¹¹¹ Np. <http://www.neony.fora.pl/> 2008 (dostęp: 20 października 2015 r.)

Poniższa lista traktowana jest jako wywołanie problemu.

Model	ZWA K	GEZ	Nazwa	Dział	Istnieje	Nie istnieje	Do odtwo- rzenia
1	1.3	720	Markiza	X			
4	4.1	763	Bambo			X	X
4	4.1	762	Prosiaczek			X	X
4	4.1	762	Nowalijka			X	
4	4,5	1776	Metal			X	
3	3.21	5492	Cizemka		X		
3	3.4	6208	Świat Dziecka			X	X
3	3.22	5499	Kino Świt	X			
3	3.17	5521	Teatr Ludowy	X			
3	3.21	5500	Jubilatka		X		
1	1.9	756	Filatelistyka		X		
1	1.9	756	Kryształ			X	X
1	1.7	745	Papirus			X	X
			Kot w Butach				
			Smak				
			Maleńka				
			Bachus				

System schronów

Wokół nowohuckich schronów narosło wiele mitów. Jeden z nich głosi, że pod całą Nową Hutą jest drugie, podziemne miasto, po którym można poruszać się, nie wychodząc na powierzchnię. Do dziś można spotkać mieszkańców opowiadających, jak to przed laty weszli do podziemi na jednym osiedlu, a wyszli w zupełnie innej części dzielnicy. W rzeczywistości to smutny relikw z czasów Zimnej Wojny, szczęśliwie strupieszwały jak epoka, w której powstał¹¹².

Nowohucki system schronów jest obecnie nadal badany z myślą o jego udostępnieniu dla szerszego grona zwiedzających. Aktualnie dla zwiedzających udostępniony jest schron pod budynkiem Zespołu Szkół Mechanicznych nr 3 na os. Szkolnym 37.

Schroby w Nowej Hucie występują dość powszechnie, ale zachowane są w różnym stopniu. W dawnym Domu Młodego Robotnika (os. Stalowe) przetrwały trzy podziemne schroby, oryginalne, stalowe drzwi wejściowe oraz filtrowentylator - urządzenie służące do wentylacji. Znajduje się tam również centrala, budki telefoniczne oraz miejsca do odbioru meldunków i informacji. Obiekt ten, szczególna pamiątka, powinien być zachowany wraz wyposażeniem, stając się kolejną krakowską wystawą multimedialną.

W podziemiach gmachu Z Centrum Administracyjnego w dobrym stanie zachował się schron większy niż inne. Miał służyć wojskowym i w czasie kryzysu. Założony na planie kwadratu, podobnie jak budynki, zachował wiele z dawnego wyposażenia. W centrum schronu znajdują się dwie duże sale: w pierwszej ulokowano centrum zarządzania kombinatem, w drugiej pokój operacyjny. Przetrwały tablice ze schematami postępowania w sytuacjach kryzysowych i mapa Krakowa, na której zakreślono obszary, które ucierpiałyby w wyniku ataku na najważniejsze zakłady przemysłowe.

¹¹² T.Mierzwa, S. Semik, *Atomowa groza. Schrony w Nowej Hucie*, Kraków 2015; Mierzwa T., Kalicki Sz., Vitos A., Krzyształowski D., *Schroby kina „Światowid”*, mps, Kraków 2014.

Zestawienie schronów nowohuckich zespół otrzymał od Małopolskiego Stowarzyszenia Miłośników Historii „Rawelin”. Jest to materiał Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie. Znaczący zagadnienia wskazują na jego niekompletność.

Numer ewid.	Adres	Typ budowli	Administracja bezpośrednia
201	Os. Centrum A bl 1 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
202	Os. Centrum A bl 1 kl III	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
203	Os. Centrum A bl 1 kl V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
204	Os. Centrum A bl 1 kl I-VII	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
205	Os. Centrum A bl 2 kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
206	Os. Centrum A bl 3 kl I-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
207	Os. Centrum A bl 5 kl II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
208	Os. Centrum A bl 6 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
209	Os. Centrum A bl 6 kl V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
210	Os. Centrum A bl 8 kl III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
211	Os. Centrum A bl 9 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
212	Os. Centrum A bl 10 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
213	Os. Centrum A bl 10 kl IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
214	Os. Centrum A bl 11 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
215	Os. Centrum A bl 11 kl VI	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
216	Os. Centrum A bl 13 kl IV	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
217	Os. Centrum A bl 14 kl I - II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
218	Os. Hutnicze bl. 1 kl III-IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
219	Os. Hutnicze bl. 1 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
220	Os. Hutnicze bl. 2 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
221	Os. Hutnicze bl. 2 kl III-IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
222	Os. Hutnicze bl. 3 kl III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
223	Os. Hutnicze bl. 4 kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
224	Os. Hutnicze bl. 4 kl IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
229	Os. Stalowe bl. 2 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
230	Os. Stalowe bl. 3 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
231	Os. Stalowe bl. 4	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
232	Os. Stalowe bl. 5 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3

233	Os. Stalowe bl. 6 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
234	Os. Stalowe bl. 8 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
235	Os. Stalowe bl. 9 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
236	Os. Stalowe bl. 10 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
237	Os. Stalowe bl. 12 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
238	Os. Stalowe bl. 13 kl I	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
239	Os. Stalowe bl. 14 kl II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
240	Os. Stalowe bl. 14 kl VI	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
241	Os. Stalowe bl. 15 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
242	Os. Szkolne 1 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
243	Os. Szkolne 3 kl. II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
244	Os. Szkolne 4 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
245	Os. Szkolne 5 kl. I-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
246	Os. Szkolne 8 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
247	Os. Szkolne 9 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
248	Os. Szkolne 10 kl. III-IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
249	Os. Szkolne 11 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
250	Os. Szkolne 13 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
251	Os. Szkolne 14 kl. IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
252	Os. Szkolne 15 kl.IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
253	Os. Szkolne 22 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
254	Os. Szkolne 23 kl. II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
255	Os. Szkolne 24 kl. II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
256	Os. Szkolne 30 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
257	Oś. Szkolne 31 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
258	Os. Szkolne 32 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
259	Oś. Szkolne 33 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
260	Os. Szkolne 33 kl.VII-IX	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
261	Os. Słoneczne 1 kl. III-I V	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
262	Os. Słoneczne 1 kl. I-II	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
263	Os. Słoneczne 8 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
264	Os. Słoneczne 11 kl. IV-V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
265	Os. Słoneczne 11 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
266	Os. Słoneczne 13 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3

267	Os. Słoneczne 13 kl. V-VI	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
268	Os. Słoneczne 14 kl. IV-V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
269	Os. Słoneczne 14 kl. VII-VIII	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
270	Os. Słoneczne 15 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
271	Os. Słoneczne 16 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
272	Os. Sportowe 25	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
273	Os. Sportowe 35	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
274	Os. Zielone 1 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
275	Os. Zielone 1 kl. V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
276	Os. Spółdzielcze 2 Kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
277	Os. Spółdzielcze 3 Kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
278	Os. Spółdzielcze 7kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
279	Os. Spółdzielcze 11 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
280	Os. Krakowiaków 5kl II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
281	Os. Szklane Domy 1 kl. II-III	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
282	Os. Szklane Domy 1 kl. V-VI	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
283	Os. Szklane Domy 1 kl. VIII-IX	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
284	Os. Szklane Domy 1 kl. X-XI	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
285	Os. Szklane Domy 3 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
286	Os. Szklane Domy 4 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
287	Os. Szklane Domy 5 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
288	Os. Szklane Domy 6 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
289	Os. Zgody 1	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
290	Os. Zgody 3 kl II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
291	Os. Zgody 3 kl V-VI	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
292	Os. Zgody 4 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
293	Os. Zgody 5 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
294	Os. Zgody 7 kl. I	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
295	Os. Zgody 7 kl. III	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
296	Os. Zgody 7 kl. VI	U-I	Wspólnota Mieszkaniowa
297	Os. Zgody 11 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
298	Os. Zgody 12 kl. III-IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
299	Os. Urocze 1 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
300	Os. Urocze 1 kl. V-IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3

301	Os. Urocze 3 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
302	Os. Urocze 4 kl.II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
303	Os. Urocze 5 kl.II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
304	Os. Urocze 7 kl.VIII	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
306	Os. Urocze 7 kl.VI	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
307	Os. Urocze 8	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
308	Os. Urocze 11 kl. I-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
309	Os. Urocze 11 kl. VIII	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
310	Os. Urocze 12 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
311	Os. Urocze 18		
312	Os. Centrum D bl 1 kl. VII	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
313	Os. Centrum D bl 2 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
314	Os. Centrum D bl 2 kl. IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
315	Os. Centrum D bl 6 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
316	Os. Handlowe 1 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
317	Os. Handlowe 1 kl. IX	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
318	Os. Handlowe 5kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
319	Os. Handlowe 7 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
320	Os. Handlowe 8 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
321	Os. Handlowe 8 kl. IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
323	Os. Handlowe 11 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
324	Os. Handlowe 12 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
325	Os. Handlowe 13 kl. IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
326	Os. Handlowe 14 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
327	Os. Kolorowe 3 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
328	Os. Kolorowe 3 kl. IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
329	Os. Kolorowe 7 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
330	Os. Kolorowe 12 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
331	Os. Kolorowe 13 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
332	Os. Kolorowe 14 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
333	Os. Kolorowe 15 kl. II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
334	Os. Kolorowe 16 kl. X	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
335	Os. Kolorowe 16 kl. V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
336	Os. Kolorowe 17 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3

337	Os. Kolorowe 18 kl. IV-V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
338	Os. Kolorowe 20 kl. I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
339	Os. Centrum B bl 1 kl. I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
340	Os. Centrum B bl 1 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
341	Os. Centrum B bl 1 kl. IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
342	Os. Centrum B bl 1 kl. V	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
343	Os. Centrum B bl 3	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
344	Os. Centrum B bl 3	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
345	Os. Centrum B bl 4	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
346	Os. Centrum B bl 5 kl I.	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
347	Os. Centrum B bl 6 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
348	Os. Centrum B bl 6 kl III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
349	Os. Centrum B bl 7 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
350	Os. Centrum B bl 8		
351	Os. Centrum B bl 9 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
352	Os. Centrum B bl 10 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
353	Os. Centrum B bl 10 kl III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
354	Os. Centrum B bl 10 kl. IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
355	Os. Centrum B bl 11 kl II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
356	Os. Centrum B bl 11 kl VI-VII	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
357	Os. Centrum C bl 1 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
358	Os. Centrum C bl 1 kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
359	Os. Centrum C bl 1 kl IV	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
360	Os. Centrum C bl 3 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
361	Os. Centrum C bl 4 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
362	Os. Centrum C bl 5 kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
363	Os. Centrum C bl 6 kl II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
364	Os. Centrum C bl 7 kl I-II	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
365	Os. Centrum C bl 8 kl I	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
366	Os. Centrum C bl 9 kl.II-III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
367	Brak danych		brak danych
368	Os. Centrum C bl 11 kl. III	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3
369	Ul. Centralna 60	U-I	Przedsiębiorstwo Przem. Bet. „Prefabet”
370	Ul. Centralna 66	U-I	Przedsiębiorstwo Przem. Bet. „Prefabet”

371	Ul. Centralna 68	U-I	Przedsiębiorstwo Przem. Bet. „Prefabet”
372	Os. Stalowe 17	U-I	Akademia Pedagogiczna
373	Os. Na Skarpie bl. 59	U-I	Internat Pielęgniarek
374	Os. Szkolne 28	U-I	Urząd Wojewódzki
375	Os. Krzeszławice 187	U-I	Urząd Wojewódzki
376	Os. Hutnicze 5	U-I	Urząd Miasta Krakowa
377	Os. Zielone 28	U-I	Urząd Miasta Krakowa
378	Os. Uroczę 15	U-I	Urząd Miasta Krakowa
379	Os. Centrum A 12	U-I	Żłobek Samorządowy nr 13
380	Os. Szkolne 27	U-I	Urząd Miasta Krakowa
381	Os. Stalowe 18	U-I	Urząd Miasta Krakowa
382	Os. Szklane Domy	U-I	Urząd Miasta Krakowa
383	Os. Handlowe 4	U-I	Urząd Miasta Krakowa
384	Os. Handlowe 4	U-I	Urząd Miasta Krakowa
385	Os. Spółdzielców 6	U-I	Urząd Miasta Krakowa
386	Os. Słoneczne 12	U-I	Urząd Miasta Krakowa
388	Os. Zielone 27	U-I	Urząd Miasta Krakowa
389	Os. Sportowe 9	U-I	Urząd Wojewódzki
390	Os. Hutnicze 14	U-I	Urząd Miasta Krakowa
391	Os. Spółdzielcze 5	U-I	Urząd Miasta Krakowa
392	Os. Uroczę 6	U-I	Urząd Miasta Krakowa
393	Os. Słoneczne 10	U-I	Urząd Miasta Krakowa
394	Os Handlowe 3	U-I	Urząd Miasta Krakowa
396	Os. Branice	U-I	Urząd Miasta Krakowa
397	Os. Szkolne 37	U-I	Zespół Szkół Mechanicznych nr 3
398	Os. Szkolne 37	U-I	Zespół Szkół Mechanicznych nr 3
399	Os. Zgody 13	U-I	Urząd Miasta Krakowa
400	Os. Teatralne 10	U-I	Urząd Wojewódzki
401	Os. Teatralne 10	U-I	Urząd Wojewódzki
402	Os. Na Skarpie	U-I	Urząd Wojewódzki
403	Os. Na Skarpie	U-I	Urząd Wojewódzki
404	Os. Teatralne 34	U-I	Urząd Wojewódzki
405	Os. Teatralne 34	U-I	Urząd Wojewódzki
406	Os. Kolorowe 12 kl. VI - VII	U-I	PPU „Adrem” S.A. Os. Słoneczne 3

407	Os. Kolorowe 9 kl.I-II	U-I	Spółdzielnia Mieszkaniowa „ Viktoria „
408	Os. Kolorowe 8 kl.I-II	U-I	Spółdzielnia Mieszkaniowa „ Viktoria „
409	Ul. Centralna 3	U-I	
410	Os. Spółdzielcze 12 kl. I-II	U-I	Spółdzielnia Mieszkaniowa „ Viktoria „
411	Os. Spółdzielcze 13 kl.I-II	U-I	Spółdzielnia Mieszkaniowa „ Viktoria „
412	Os. Spółdzielcze 13 kl. IV-V	U-I	Spółdzielnia Mieszkaniowa „ Viktoria „
413	Os. Stalowe 16 paw.d	U-I	Huta im Sendzimira
414	Os. Batowice 189	U-I	Agroma
415	Os. Stalowe 16p.a	U-I	Huta im Sendzimira
416	Os. Stalowe 16p b	U-I	Huta im Sendzimira
417	Os Stalowe 16p.c	U-I	Huta im Sendzimira
418	HTS obiekt 24b	U-I	ArcelorMittal Poland S.A.. Oddział w Krakowie
419	HTS obiekt 47	U-I	ArcelorMittal Poland S.A.. Oddział w Krakowie
420	Os. Uroczę 2	U-I	Zarząd Budynków Komunalnych
421	HTS obiekt 51 aw	U-I	ArcelorMittal Poland S.A.. Oddział w Krakowie
422	HTS obiekt 51 az	U-I	ArcelorMittal Poland S.A.. Oddział w Krakowie
423	HTS obiekt 51 b	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
424	HTS obiekt 51 c	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
425	HTS obiekt 52	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
426	HTS obiekt 65	U-I	IPS Grupa Serwisowa Sp. z o.o.
427	HTS obiekt 1834	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
428	HTS obiekt 100	U-I	PPUH Eko-Energia Sp. z o.o.
429	HTS obiekt 138 a	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
430	HTS obiekt 147 a	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
431	HTS obiekt 147 b	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
432	HTS obiekt 153	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
433	HTS obiekt 341	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie

			wie
435	HTS obiekt 429	U-I	PMO Komex Sp. z o.o.
436	HTS obiekt 433	U-I	PMO Komex Sp. z o.o.
437	HTS obiekt 1804	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
438	Ul. Śliwkowa 32	U-I	Spółdzielnie Mieszkaniowa Hutnik
440	Ul. Cementowa 2	U-I	Cementownia Nowa Huta S.A
441	Ul. Żeromskiego paw. D-1	U-I	Urząd Wojewódzki
442	Ul. Żeromskiego paw. E-1	U-I	Urząd Wojewódzki
444	HTS obiekt 24	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
446	HTS obiekt 50	U-I	IPS Grupa Serwisowa Sp. z o.o.
450	HTS obiekt 66	U-I	IPS Grupa Serwisowa Sp. z o.o.
451	HTS obiekt 67	U-I	IPS Grupa Serwisowa Sp. z o.o.
452	HTS obiekt 68	U-I	IPS Grupa Serwisowa Sp. z o.o.
454	HTS obiekt 109	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
455	HTS obiekt 115	U-I	Kolhut Sp. z o.o.
456	HTS obiekt 151	U-I	Sentel Sp. z o.o.
459	HTS obiekt 2215	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
460	HTS obiekt 164	U-I	PPU Zakład Automatyzacji Sp. z o.o.
461	HTS obiekt 993	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
462	HTS obiekt 1385	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
465	HTS obiekt 52 a	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
466	HTS obiekt 157	U-I	Kowalski-Michalski S.C.
467	HTS obiekt 1833	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
468	HTS obiekt 1833 t	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
469	HTS 1842	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
470	HTS obiekt 1905	U-I	PMO Komex Sp. z o.o.
471	HTS obiekt 2105	U-I	IPS Grupa Serwisowa Sp. z o.o.
472	HTS obiekt 2105 t	U-I	IPS Grupa Serwisowa Sp. z o.o.

473	HTS obiekt 2106	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
476	HTS obiekt 1395.	U-I	ArcelorMittal Poland S.A. Oddział w Krakowie
477	Ul. Sławy 1	U-I	Zakład Maszyn Torowych

Plan rozmieszczenia schronów za: T. Mierzwa, S. Sernik, *Atomowa groza. Schrony w Nowej Hucie*, Kraków 2015

Parki i tereny zielone

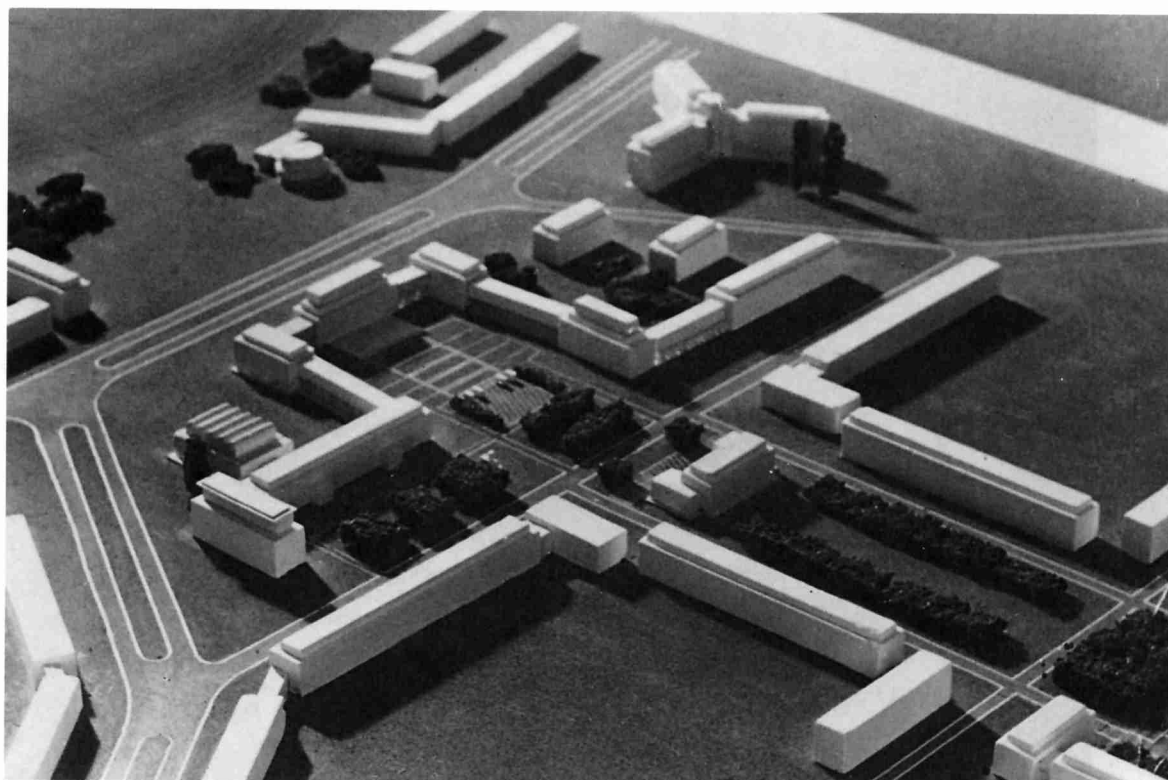
Układ zieleni na terenie Parku Kulturowego Nowej Huty jest stworzony w przeważającej części jako wynik kompleksowego założenia współbrzącego z pierwotnym układem urbanistycznym, ściśle do pewnego momentu „współbrzącym” z zasadami kompozycji „jednostek sąsiedzkich” Franka Perry’ego. Potwierdzają to archiwalne materiały zarówno całościowego modelu Nowej Huty, jak i robocze jego fragment, z zielenią „tworzoną” zapewne w dyskusjach zespołów projektantów.

Plan generalny Nowej Huty, 1957 r., makieta, fot. Miastoprojekt-Kraków – W. Łoziński, zbiory B. Skrzybalski.

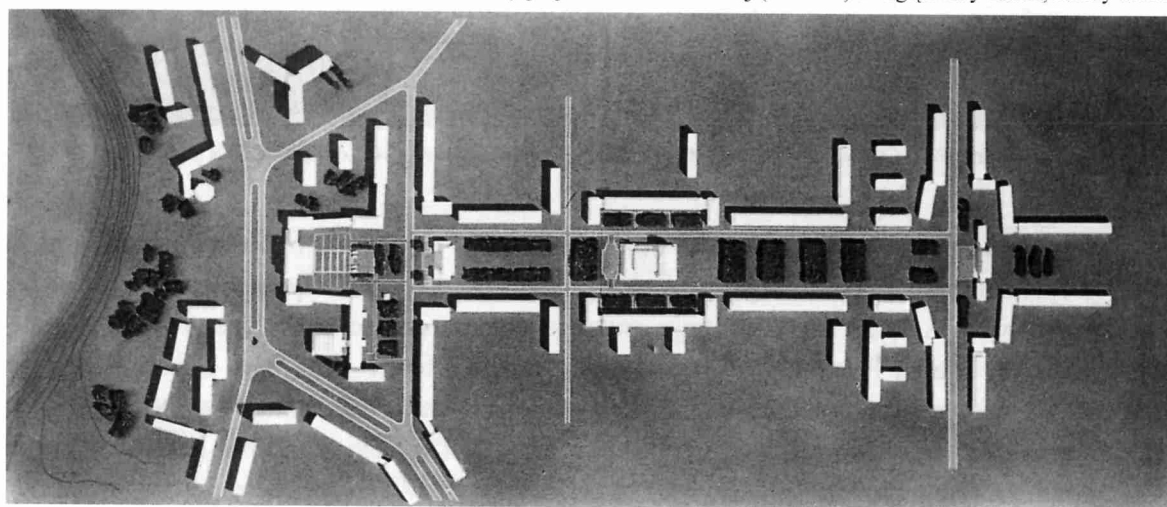
Generalny układ zieleni zależał, i oczywiście nadal zależy, od ogólnych uwarunkowań krajin przyrodniczych, które zbiegają się w tej części pradoliny Wisły pomiędzy wyżyną jurajską, a pogórzem karpackim. Dominuje znaczne wypłaszczenie ograniczone dwoma potężnymi progami: skarpą Pradoliny Wisły i skarpą Doliny Dłubni – *de facto* południowym progiem jury krakowsko-częstochowskiej. Na pierwszej z nich „zawieszono” założenie urbanistyczne dzielnicy mieszkaniowej, a na drugim tarasie zlokalizowano kombinat. Jak już wspomniano - podnóża drugiej skarpy przepływa rzeka Dłubnia, oddzielająca część przemysłową od części mieszkalnej. Roślinność doliny rzeki stała się potencjalna strefą zieleni ochronnej, izolującej kombinat od dzielnicy mieszkaniowej, a zarazem obszarem dla rozwoju rekreacji. Z kolei

skarpa Doliny Wisły stała się prawdziwą widownią zawieszoną nad ponad stukilometrowej głębokości widokiem na pogórze, Beskidy i Tatry z Łąkami Nowohuckimi – obecnym „obszarem naturalnym” na pierwszym planie. Nowa Huta jest zlokalizowana na niezwykle dobrych i żyznych terenach rolniczych. Potwierdzają to plany katastralne ze znakomicie odwzorowanym układem rozłogów pól, skupionymi układami ruralistycznymi zabudowy Bieńczyca, Czyżyna, Krzesławic i Mogiły. Siedliskiem dominującym tego terenu jest grąd subkontynentalny. Roślinność – pomimo zabudowy, ale utrzymanej w znakomitym układzie średniej intensywności – ma sprzyjające warunki wegetacji i potencjalnie dąży do osiągnięcia stanu pierwotnego. Zatem obszar Nowej Huty jest terenem występowania silnej sukcesji wtórnej, głównie drzewostanu, stwarza też znakomite warunki kształtowania roślinności użytkowej i ozdobnej.

156

Warianty projektowe Osi Głównej (alei Róż) uwzględniały zielen, zbiory MHK

Kierowana przez Bronisława Szulewicza Pracownia Projektowania Terenów Zielonych, nawiązując do zasad ówczesnego kształtowania terenów zielonych w miastach, ujętych przez

Annę Ptaszycką w publikacji „Przestrzenie zielone w miastach” (Poznań 1950) – zaprojektowała przede wszystkim system zieleni towarzyszącej komunikacji, głównym i podrzędnym arteriom, jak i reprezentacyjną, ozdobną kompozycję alei Róż (opisaną oddzielnie), faktyczne „Planty Nowohuckie” utworzone z alej i kontralej ulic: Ludźmierskiej, Żeromskiego i Struga oraz oprawę głównych arterii: Jana Pawła II, Andersa i Solidarności oraz zieleni „śródblokową” zarówno towarzyszącą zabudowie mieszkaniowej, jak i szkołom, przedszkolom, terenom sportowym, placom zabaw. Ponadto kształtowanie zieleni było świadomym działaniem opartym na koncepcji zieleni izolacyjnej i zieleni parkowej.

Zielen komponowana: park na os. Uroczym i skwery w alei Róż, fot. H. Hermanowicz, lata sześćdziesiąte; zbiory MHK

Niestety, zarówno niedokończone i zmienne w konsekwencji i w dziesięcioleciach czasu fazy budowy Nowej Huty, jak i ponad półwieczne zaniedbania w pielęgnacji całości układu i jego elementów doprowadziły do masowego pojawienia się „zieleni spontanicznej” lub zdziczenia i przerastania tak tej pierwotnej, jak i ze świadomie zakładanych układów wtórnych. Wpłynęło to i nadal wpływa na zjawiska opisane poniżej przez Urszulę Forczek-Brataniec. „Czytelne na etapie wczesnej realizacji relacje widokowe stopniowo traciły swą wyrazistość i czytelność. Obecny stan wynikający z braku pielęgnacji zieleni charakteryzuje się krótkimi osiami widokowymi, znacznie ograniczonymi rośliną ponad miarę zielenią oraz obiektami wtórnie wprowadzonymi w przestrzeń śródblokową. Brak pielęgnacji zieleni oraz brak prac porządkujących przestrzeń spowodowało „zdziczenie” kwartałów śródblokowych wewnątrz których wyróżniają się nieco lepiej utrzymane place zabaw. W Nowej Hucie mamy do czynienia z bardzo zaawansowanym stadium wtórnej sukcesji naturalnej oraz stosunkowo niewielką sukcesją elementów kulturowych. Niekontrolowany rozrost zieleni w postaci drzew i krzewów zaanektował przestrzeń publiczną wypełniając wszystkie obszary pozbawione pielęgnacji”.

Tereny zielone stanowią w Nowej Hucie integralny element założenia urbanistycznego, jakkolwiek znaczna część z nich powstała przypadkowo, m.in. poprzez zaniechanie realizacji obiektów architektonicznych lub przypadkowe i spontaniczne przedsięwzięcia podejmowane w tym zakresie przez mieszkańców i lokalne zarządy. Podstawowym składnikiem kompozycyjnym założeń zielonych są drzewa, krzewy stanowią element dodatkowy. Zielen komponowana jest związana ściśle z jednej strony z kompozycją poszczególnych osiedli, z drugiej

z układem urbanistycznym całego zespołu. W osiedlach występują zarówno układy swobodne, przykładem których są niewielkie kępy drzew sadzonych niesymetrycznie, jak grupy nasadzeń naśladujących użytkowe sady owocowe. Oprócz nich powstawały szpalery wzdłuż uliczek osiedlowych, czasem zestawionych w grupach po trzy drzewa. Wśród drzew przeważają klony, lipy i jesiony.

Relikty dawniejszej zieleni wzdłuż traktu mogińskiego, zbiory MHK

Zielen komponowana jest również dopełnieniem alei miejskich, rozdzielających osiedla i stanowiących szkielet układu urbanistycznego. Jezdnie oddzielone są od zabudowy szerokimi trawnikami. Na trawnikach znajdują się szpalery drzew, przeważnie lip, jesionów i kasztanowców. Obrzeża placu Centralnego w całości obsadzono lipami. Aleja Jana Pawła II zachowała na dłuższych odcinkach stary drzewostan, będący pozostałością szpalerów ochronnych pierwotnej szosy sandomierskiej. Skwery, nie licząc placu Centralnego, są stosunkowo liczne, ale ich kompozycja jest w przeważającej części przypadkowa. Wśród drzew liczne są kasztanowce, jarzębiny, topole, klony, jesiony. Przykładem obszarów zielonych zakomponowanych według wysokich standardów jest teren u zbiegu alei Andersa i ulicy Boruty-Spiechowicza, naprzeciw Urzędu Miasta Krakowa, ze szlachetnymi gatunkami drzew iglastych, które w Nowej Hucie są rzadkością (na skwerze na placu Centralnym świerki są nasadzeniami wtórnymi). Na całym obszarze znajdują się pozostałości sadów dawnych wsi Mogiła, Czyżyny i Bieńczyce. W południowej części osiedla Młodości przetrwał park dworski, o czytelnych zarysach dawnej kompozycji. Poza obszarem objętym ochroną, ale w jego bezpośrednim sąsiedztwie, znajdują się duże obszary zieleni komponowanej, m.in. park nad zalewem rzeki

Dłubni, ogród przyfabryczny wokół wytwórni papierosów Philip Morris (na południe od alei Jana Pawła II) oraz ogródki działkowe po stronie wschodniej.

Skala zadrzewień na obszarze PK Nowa Huta – stan według modelu laserowego

W Krakowie od 1 stycznia 2014 do 30 listopada 2014 wydano 2135 decyzji zezwalających na usunięcie 13608 drzew (8916 ze względu na zagrożenia bezpieczeństwa ludzi i mienia, obumarcie i zamieranie, uszkodzanie infrastruktury technicznej uzbrojenia terenu oraz 4692 z uwagi na kolizję z planowanymi inwestycjami). Jednocześnie zobowiązano do nasadzenia łącznie 13390 drzew. W tym samym okresie wydano 315 decyzji negatywnych, w wyniku czego nie usunięto 991 drzew.¹¹³ (autorzy składają należne podziękowania panu mgr inż. Maciejowi Czajce z Wydziału Kształtowania Środowiska Urzędu Miasta Krakowa za udzielenie wielu bardzo cennych informacji z zakresu stanu gospodarki zielenią na terenie Miasta i Nowej Huty, które ułatwiły zarówno realizację obecnego etapu opracowania planu ochrony, jak i przede wszystkim będą niezwykle cenne przy formułowaniu wytycznych w drugim, finalnym etapie opracowania).

¹¹³ Wskazano jedynie dane z okresu w jakim tworzone było opracowanie. Dane dotyczące kolejnych lat, z uwagi na odmienne stany prawne warunkujące wycinkę drzew, zostały pominięte z uwagi na brak możliwości ich wiarygodnego porównania.

Zieleń w Alei Róż, w miejscu przeznaczonym pierwotnie pod ratusz; zbiory MHK

Bezdrzewne arterie; lata sześćdziesiąte, fot. H. Hermanowicz, zbiory MHK

Mapa układu zieleni na tle modelowania krajobrazowego

Układ zieleni w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

Kompozycje zieleni: przed budynkiem Straży Pożarnej oraz na Placu Centralnym, lata sześćdziesiąte; materiał ze strony <https://pl-pl.facebook.com/Nowa-Huta-na-starych-zdj%C4%99ciach-257971484352971/>

Na terenie Parku Kulturowego istnieją następujące zespoły zieleni parkowej i zieleni użytkowanej jako ogrody działkowe: Park Wiśniowy Sad, Park Ratuszowy, Park Szwedzki, Park Zalew Nowohucki, Zespół Ogrodów działkowych „Wanda” nad Dłubnią – ponadto zabytkowe założenia parkowe i ogrodowe w Krzesławicach, przy klasztorze, kościele i dworze w Mogile, Szpitalu Specjalistycznym im. Stefana Żeromskiego oraz – w proponowanym do włączenia do Parku Kulturowego obszarze zieleni komponowanej przy alei Jana Pawła II pomiędzy zakładami tytoniowymi a Nowohuckim Centrum Kultury. Parki wyżej wymienione scharakteryzowane i opisane zostały w ramach kart osiedli, zatem poniżej przybliżono historię nowohuckiego zalewu, który w tamtej części niniejszego opracowania się nie znalazł.

Zalew zlokalizowano sąsiedztwie os. Szkolnego, w pasie chroniącym dzielnicę Nowa Huta przed zanieczyszczeniami pochodzącymi z zakładów hutniczych. Sztuczny zbiornik wodny oraz otaczający go park znajdują się w starej części Nowej Huty, w obecnej dzielnicy Bieńczyce. Zajmują teren pomiędzy al. Solidarności od południa, ul. Bulwarową od zachodu, OSiR „Krakowianka” od północy. Od wschodu granicą jest rzeka Dłubnia (za nią zabudowania dawnej wsi Krzesławice), która zasila zbiornik. W 1955 r. Jerzy Dobrzycki pisał: „Dla Nowej Huty przyszły zalew wodny stanie się zasadniczym ele-

mentem w plastyce miasta, podbudowującym i w części uzasadniającym jego układ”¹¹⁴. Cały czas żałowano, że porzucono śmiały plan budowy zbiornika wodnego przy placu Centralnym, podprowadzenia wód wiślanych pod bloki Nowej Huty¹¹⁵. Centralny Zalew z kąpieliskami, przystaniami i torami regatowymi miał mieć ok. 80 ha. W zamierzeniu zbiornik ten, o powierzchni 80 hektarów, mógł zmienić niekorzystny dla Krakowa układ wiatrów. Ekspertyza klimatologów z Uniwersytetu Jagiellońskiego potwierdziła tę możliwość. Ale pojawiły się problemy w postaci zalegającego tu pokładu borowiny, która należało usunąć przed budową zbiornika. Miejscem jej zagospodarowania mogłoby być sanatorium w Swoszowicach. Z kolei znajdujący się tu żwir mógł zostać wykorzystany przez zakład produkcji w Łęgu. Niestety, przeciwko budowie zbiornika zaprotestowali mieszkańcy sąsiednich osiedli, którzy obawiali się zawilgocenia zarówno dla domów, jak i budynków szpitala Żeromskiego. I od projektu odstąpiono. Zdecydowano się na akwen 10-krotnie mniejszy. Park i zalew przy ul. Bulwarowej, projekt A. Ścigalskiego, oddano do użytku w 1957 r. jako jeden z obiektów rekreacyjnych Nowej Huty. Wiele prac powstało w tzw. czynnie społecznym. Zrealizowano je na obszarze zielonej strefy ochronnej 2-kilometrowej szerokości, oddzielającej kombinat metalurgiczny od osiedli mieszkaniowych. Zajmują obszar ok. 17 ha, w tym powierzchnia akwenu to ponad 7 ha. Znajdował się na nim niewielki pomost, można było pływać kajakami i rowerami wodnymi. Potem teren ten długo stał zaniedbany. Dopiero w początkach XXI w. zaczęto zalew i jego okolice na nowo zagospodarowywać. Odmulono dno zbiornika, utwardzono brzegi. Na niewielkiej wyspie, Małpi Gaju, znajdują się miejsca lęgowe kilku gatunków ptaków wodnych, do których należą m.in.: łabędź niemy, kaczka krzyżówka, łyska, rybitwy. W latach osiemdziesiątych rejon Zalewu był obszarem starć prosolidarnościowych demonstrantów (idących od Centrum Administracyjnego HiL) z oddziałami ZOMO (próbującymi nie dopuścić do manifestacji w centrum dzielnicy). Coraz częściej Zalew staje się miejscem imprez kulturalnych, np. przedsięwzięcie pod hasłem Zalew Sztuki, inicjatywa teatru Łażnia Nowa i działającego przy placówce Klubu Kombinator.

Widok na Centrum Administracyjne HiL, fot. H. Hermanowicz, lata sześćdziesiąte, zbiory MHK

Zabudowa i infrastruktura: Nad Zalewem znajduje się „Dom Wędkarza”, a miłośnicy wędkarstwa mogą oddawać się swojej pasji czy to rekreacyjnie, czy też sportowo, gdyż akwen jest zarybiany przez Polski Związek Wędkarski i odbywają się na nim zawody wędkarskie. Obok Zalewu znajduje się kompleks sportowy Ośrodka Sportu i Rekreacji „Krakowianka”, gdzie

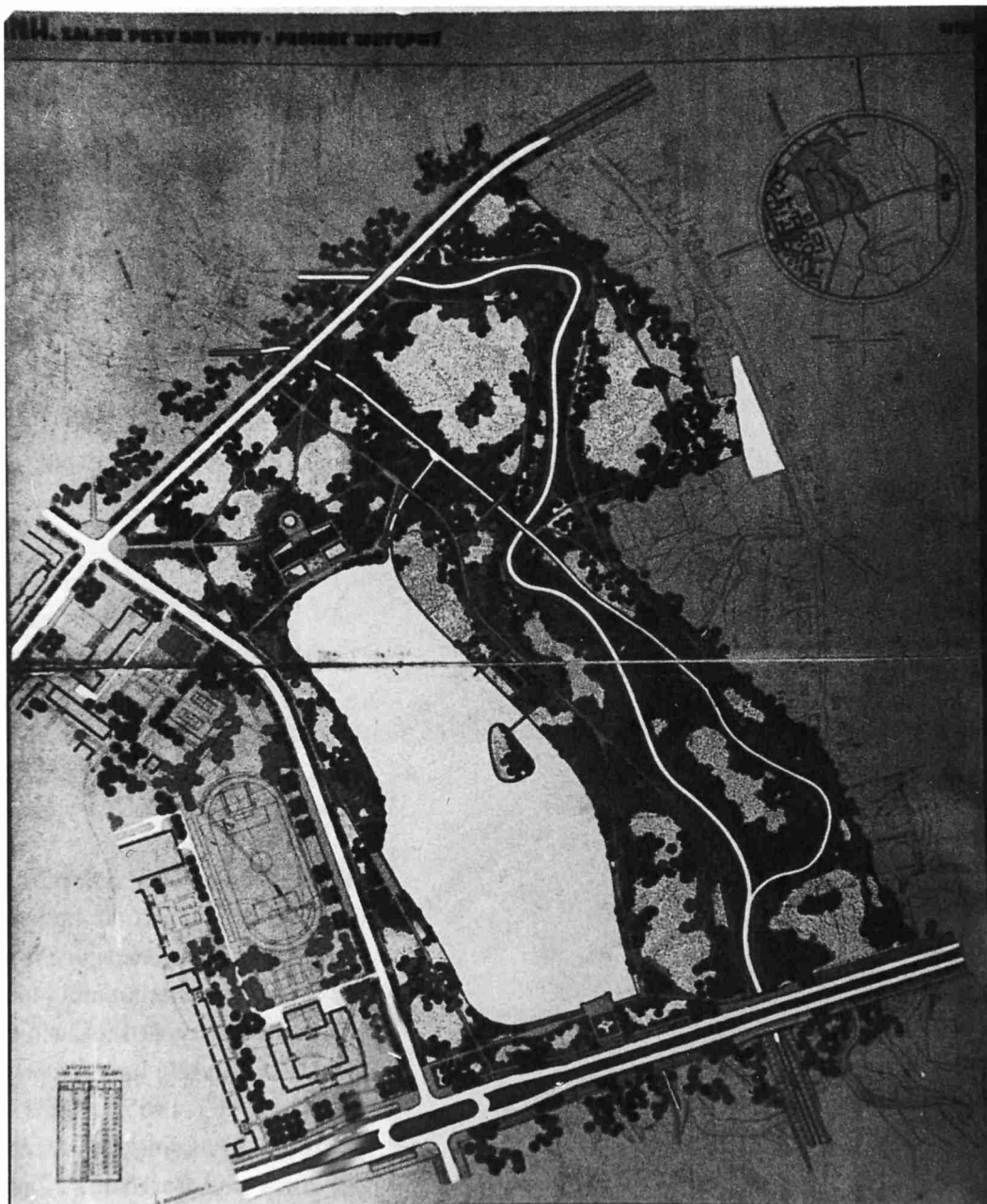
¹¹⁴ *Zieleni Krakowa*, red. J. Dobrzycki, Kraków 1955, s. 74.

¹¹⁵ K. Stępnik, M. Piechota, *Socrealizm: fabuły-komunikaty-ikony*, Lublin 2006, s. 408.

znajdują się baseny, brodziki, kryte boisko ze sztuczną nawierzchnią. Wszystko to stanowi największy kompleks rekreacyjno-wypoczynkowy w Nowej Hucie, a gmina planuje jeszcze budowę przystani, amfiteatru, restauracji na wodzie. Zieleń: Park wokół Zalewu w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych służył jako miejsce wypoczynku, pikników rodzinnych, imprez sportowych i koncertów. Później, zwłaszcza o zmierzchu, królowały tu prostytutki i panowie lubiący wypić na łonie natury. W ostatnich latach, po długim okresie zaniedbania, odnowiono alejki, postawiono ławki, zainstalowano oświetlenie. Zbudowano boiska do koszykówki, siatkówki plażowej, kort tenisowy, dla najmłodszych plac zabaw; usypano z piasku sztuczną plażę.

Nowa Huta w wersji „bez zieleni”, cała w tumanach kurzu unoszącego się z nad lessowego podłoża,
fot. H. Hermanowicz, lata sześćdziesiąte, zbiory MHK

Archiwalny projekt zagospodarowania terenów zielonych wokół Zalewu

Rzeźba plenerowa

Dopełnieniem zieleni są rzeźby plenerowe. W 1969 r. z inicjatywy Janusza Trzebiatowskiego powstało stowarzyszenie twórcze „Grupa Nowa Huta”. Podpisano z Huta im. Lenina i Spółdzielnią Hutnik umowę, na mocy której Huta ufundowała stypendia, a Spółdzielnia zakupiła plenerowe rzeźby¹¹⁶. Większość z nich niestety została zniszczona, ale jest jeszcze co ratować.

Skwer z rzeźbami i klombami kwiatowymi, Park Ratuszowy, lata sześćdziesiąte. fot. H. Hermanowicz, zbiory MHK.

W parku Wiśniowy Sad pozostała „syrenka”, upamiętniająca fakt, iż park był realizowany ze środków Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy. W zachodniej jego części znajduje się abstrakcyjna rzeźba nieznanego autorstwa (tzw. *Muszla* lub *Ślimak*), we wschodniej *Syrenka* (1963–1965), rzeźba Magdaleny Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej, rzeźbiarki i aktorki „Piwnicy pod Baranami”. Zniszczeniu uległa betonowa, zdobiona ceramiką rzeźba małego osiołka, stojąca obok niego metaloplastyczna żyrafa oraz cementowa rzeźba *Macierzyństwo*. Charakterystyczną formę - małych misiów trzymających plaster miodu - miały kosze na śmieci ustawiane w pobliżu szkół, przedszkoli i placów zabaw. Stanowiły doskonałe połączenie dydaktyki, estetyki i funkcjonalności. Obiektów plastyki przetrwało niewiele. Są przedmiotem prac badaczy¹¹⁷ oraz podejmowanych przez miasto lub placówki kultury prac inwentaryzacyjnych. Warto by przywrócić tradycję rzeźby plenerowej, dla której nowohuckie przestrzenie są wymarzone.

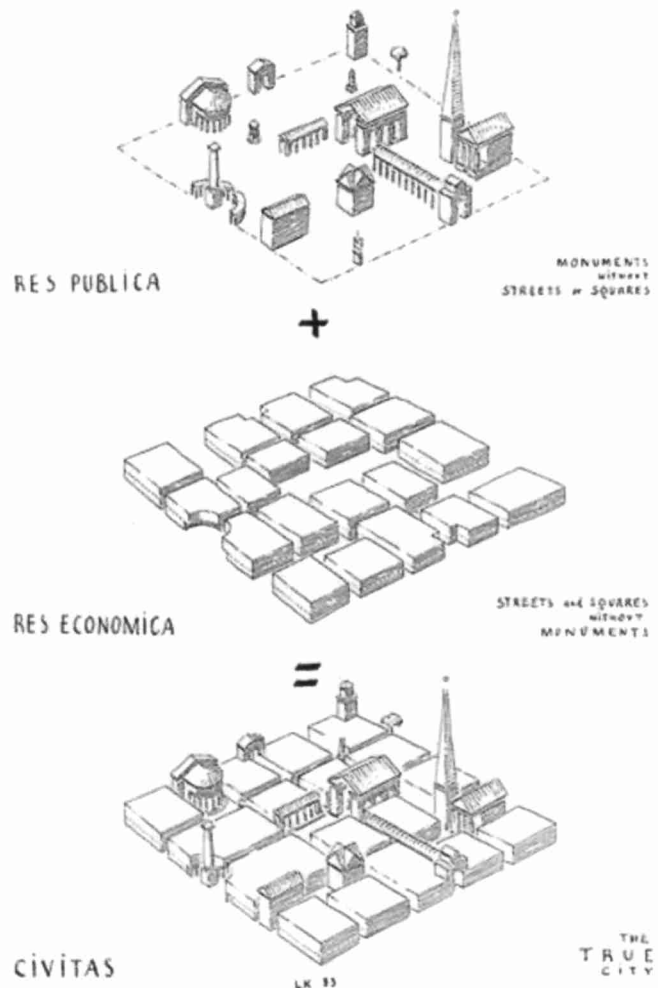
¹¹⁶ *Nowa Huta, piętnaście lat Spółdzielni Mieszkaniowej*. Red. L. Mikrut, Wydawnictwo Zarządu SM „Hutnik”. Kraków 1973.

¹¹⁷ B. Stano, *Wystawy zapamiętane, wystawy zapomniane, Życie artystyczne Krakowa, Nowej Huty, Rzeszowa i Zakopanego w okresie Odwilży*, Kraków 2007, B. Stano, *Przedmioty zagubione w morzu obrazów. Ekspozycja rzeźby i form parareżbiarskich w okresie Odwilży: Figury i figuracje*, Materiały LIV ogólnopolskiej sesji naukowej SHS, Lublin 20-22 X 2005, red. M. Kitowska-Łysiak, R. Kasperowicz, M. Lachowski, L. Lameński, Warszawa 2006, 287-301.

Analiza uwarunkowań widokowo-krajobrazowych

Wprowadzenie

Już pierwsze spojrzenie na Nową Hutę przywołuje ilustrację z podręcznika Leona Kriera *Architektura Wspólnoty*¹¹⁸. Według autora zabudowana przestrzeń staje się miastem, gdy zawiera w sobie dwie warstwy. Warstwę publiczną i warstwę ekonomiczną. Warstwa publiczna to miejsce życia wspólnoty, to przestrzeń publiczna, obiekty kultury, to sfera duchowa miasta. Składają się na nią place i budynki dominujące w przestrzeni, wyróżniające się swą formą i funkcją. Obiekty te nawiązują dialog z historią, stanowią wyraz i oprawę życia wspólnoty i świadczą o jej kulturze. Warstwa ekonomiczna zaspokaja powszednie potrzeby, to forma nadana codzienności niezbędna i konieczna. Tworzą ją przede wszystkim miejsca do mieszkania, pracy, codziennej edukacji i opieki. To największa część miasta, ale zarazem najbardziej ujednolicona. Odgrywa rolę podstawy, tła kompozycji, tak jak powszednie dni stanowią bazę dni świątecznych. Połączenie tych dwóch struktur stwarza prawdziwe miasto. Pozwala żyć na poziomie rodziny jak i na poziomie społeczności. W tym, co w Nowej Hucie zrealizowano, a przede wszystkim w tym, czego nie ma zawiera się prawda o miejscu i czasach, w których powstało. Wizualny wyraz Nowej Huty stanowi odzwierciedlenie tej prawdy i klucz do przyszłego kreowania jej przestrzeni.

Ryc. 1. Architektura wspólnoty

¹¹⁸ Krier L., *Architektura wspólnoty*, Gdańsk 2011

Uwarunkowania widokowe

Krajobrazowy kontekst naturalny

Na walory widokowe układu urbanistycznego zasadniczy wpływ wywierają uwarunkowania naturalne. Nowa Huta została usytuowana na terenie płaskim ograniczonym dwoma naturalnymi skarpami. Na pierwszej skarpie oparto podstawę założenia urbanistycznego w postaci dzisiejszej Alei Jana Pawła II. Na drugim wyniesieniu terenu usytuowano kombinat. U podnóża drugiej skarpy przepływa rzeka Dłubnia, oddzielająca część przemysłową od części mieszkalnej. Dolina rzeki stała się podstawą izolacyjnego pasa zieleni. Naturalne warunki sprzyjające ekspozycji koncentrują się na krawędziach skarp. Pozostały płaski teren może stwarzać horyzontalne głębokie widoki, o ile nie zostaną one przysłonięte. W kompozycji układu w pełni wykorzystano naturalne uwarunkowania widokowe. Na krawędzi pierwszego progu zlokalizowano Plac Centralny otwierający się na Łąki Nowohuckie z głębokim widokiem na południe. Na drugim progu zlokalizowano wejście i Centrum Administracyjne kombinatu w celu zapewnienia wzajemnego powiązania widokowego części mieszkalnej i przemysłowej. Nowa Huta została usytuowana na bardzo żyznych terenach, a potencjalna roślinność tego terenu to grąd subkontynentalny. Roślinność ma tu sprzyjające warunki wegetacji i pozbawiona czynnika regulującego dąży do osiągnięcia stanu pierwotnego. W efekcie teren Nowej Huty jest miejscem występowania silnej sukcesji wtórnej, ale jednocześnie stwarza dogodne warunki kształtowania roślinności użytkowej i ozdobnej.

Krajobrazowy kontekst kulturowy

Nowa Huta jest wybitnym przykładem realizacji układu urbanistycznego w powojennej Polsce. Miasto powstawało etapami i prezentuje przenikanie stylów i tendencji począwszy od socrealizmu po funkcjonalistyczne rozwiązania powstałe po 1956 r. Jako układ urbanistyczny prezentuje cechy miasta sprzężonego z zakładem przemysłowym, którego idea osadzona jest w tradycji XIX wiecznych osiedli robotniczych i XX wiecznych ideach miast robotniczych. Zespół cech typowych dla tego typu założeń skutkuje określonymi uwarunkowaniami krajobrazowymi. Otóż Nowa Huta została usytuowana pomiędzy rejonami surowcowymi, z którymi została powiązana komunikacyjnie zarówno drogą lądową jak i wodną. Została założona na surowym korzeniu pomiędzy starszymi ośrodkami osadniczymi – pomiędzy gęstą strukturą ruralistyczną. Sąsiedztwo wsi zapewniło tanią siłę roboczą i swobodę kształtowania przestrzeni. Relacja części mieszkalnej i przemysłowej zgodnie z typowymi założeniami tego rodzaju¹¹⁹, pozostawała w ścisłym związku funkcjonalnym i widokowym przy jednoczesnym zachowaniu dystansu przestrzennego między nimi. W przypadku Nowej Huty oddzielenie stanowiła dolina Dłubni, która służyła zarówno celom produkcyjnym jak i rekreacyjnym.

Układ urbanistyczny oparł się o stary szlak komunikacyjny przebiegający Skarpą Wiślaną, prowadzący z Krakowa do Sandomierza. Promienistą kompozycję rozwinięto po północnej stronie skarpy na lewym brzegu Wisły. Oś główna skierowana z lekkim odchyleniem na

¹¹⁹ Beiersdorf Z., Komorowski W., „Nowa Huta lat pięćdziesiątych. Dziedzicwo-zagrozenia i perspektywy”, [w:] Zabytki drugiej połowy dziewiętnastego wieku- waloryzacja ochrona konserwatorska. ICOMOS Polska, ICOMOS Deutschland. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Warszawa-Berlin 2010, s. 17–28.

wschód od kierunku północnego stanowi Aleja Róż. W kierunku północno-zachodnim skierowano Aleję Rewolucji Październikowej (dziś Aleję gen. Andersa), a w kierunku północno-wschodnim skierowano Aleję Lenina (dziś Aleję Solidarności) prowadzącą do kombinatu metalurgicznego Huty im. Lenina (potem im. Sendzimira).

Powiązania w skali makrokrajobrazowej

Układ przestrzenny

Nowa Huta miała być miejscem do mieszkania i do życia ale również miała być symbolem nowej epoki. Kreowana w duchu socrealizmu za pomocą architektury miała stać się *narzędziem kreowania rzeczywistości i żyjącego w niej człowieka*. Wizualny obraz miasta pełnił ważne zadanie i kształtowany był według wytycznych wynikających z założeń ideologicznych. Monumentalizm, osiowość, obecność symbolicznych dominant i wyraźna hierarchizacja obiektów miała przekazywać określone przesłanie ideologiczne.

Walory widokowe planu,

Skala miasta

Miasto zostało zaprojektowane przez urbanistów dobrze wykształconych w wolnej Polsce, czerpiących z najlepszych dokonań światowej urbanistyki. W efekcie plan Nowej Huty nawiązuje do układów miast przemysłowych charakterystycznych dla kapitalizmu początków XX w. i wyróżnia się szczególną dbałością o społeczno-funkcjonalną sferę założenia. Plany osiedli wzorowane były na anglosaskiej koncepcji „jednostki sąsiedzkiej” przewidującej autonomiczne części mieszkaniowe wyposażone w pełny pakiet niezbędnych usług. Z planu przebija pieczołowitość rozwiązań funkcjonalnych i estetycznych założenia urbanistycznego. Źródłem całościowej koncepcji był wyraźny podział funkcjonalny opierający się na strefie pracy, wypoczynku i zamieszkania. Miasto - miejsce zamieszkania połączone zostało z miejscem pracy - kombinatem siecią dróg i opierało się na osi kompozycyjno-komunikacyjnej Alei Solidarności. Pomędzy Kombinatem a miastem został wyznaczony teren rekreacyjny pełniący funkcje wypoczynkowe ale również izolacyjne. Strefę zamieszkania zaplanowano w formie radialnej skoncentrowanej na głównym placu. Wachlarz zbudowany z trapezowych kwartałów mieszkalnych opierał się na skarpie wiślanej.

Z placu Centralnego wychodzą trzy główne osie kompozycyjne. Pierwotny plan śródmieścia zawierał rozbudowaną oś centralną stanowiącą oś życia miasta. Wyznaczała ona trzon układu kompozycyjnego i przyjęła nazwę Alei Róż. Na tej centralnej linii zbudowana została koncepcja śródmieścia składająca się z sekwencji budynków i przestrzeni użyteczności publicznej.

Plac Centralny miał stanowić początek tej kompozycji. Od strony skarpy przymykał go budynek Domu Kultury oraz dwa skrzydła zabudowy mieszkaniowej. Obiekty położone na skarpie miały się otwierać na szeroki krajobraz oparty na przedpolu Centralnego Zalewu oraz łąk zamienionych na tereny rekreacyjne o bogatym programie. Centrum placu miał podkreślać obelisk. Wspinając się wysoko ponad okoliczną zabudowę miał stanowić powiązanie kompozycyjne i widokowe z kombinatem. Naprzeciwko obeliskowi w osi kompozycyjnej Alei Róż planowano Ratusz otoczony rozległym Placem Ratuszowym. Zwieńczony wieżą o wysokości 80 metrów dopełniał kompozycję całości i miał być widoczny zarówno w osiach Alei jak i z wnętrza okolicznych kwartałów. Wokół Placu przewidziano lokalizację obiektów będących siedzibą władz politycznych, urzędów, związków zawodowych itp. Kompozycję dopełniają dwie symetrycznie położone wieże mieszkalne w zależności od kierunku ekspozycji. ramujące widok Ratusza jak i Domu Kultury z obeliskiem na pierwszym planie

Model śródmieścia Nowej Huty, widok od południa; zbiory MHK

Osiową kompozycję śródmieścia wieńczył plac położony na skrzyżowaniu z ul. Żeromskiego, dalej za ul. Mościckiego główna aleja traciła rozmach a nawet kierunek łącząc się skrzywioną ścieżką z ul. Bulwarową. Symetrycznie po obu stronach aleją Róż biegły dwie osie aleja Solidarności biegnąca w stronę kombinatu i aleja Andersa skierowana w stronę przyszłych terenów rozbudowy Nowej Huty.

Wychodząca z Placu Centralnego aleja Solidarności tuż przed zetknięciem z kombinatem zmienia kierunek. To miejsce zbiegu kompozycji Nowej Huty i Kombinatu. Dwa kierunki przecinają się tuż przed placem wejściowym zakładu przemysłowego. Plac został równie pieczołowicie zaprojektowany jak plac Centralny. Symetryczną kompozycję wyznaczają dwa bliźniacze budynki flankujące bramę do Huty im. Lenina. Bogato zdobione misternie wykończone stwarzają monumentalną bramę do Kombinatu. Silnie nawiązując swą estetyką do centrum miasta stanowią dopełnienie jego kompozycji. Dzięki zmianie kierunku kompozycyjnego oś Alei Solidarności zostaje zwieńczona bryłą budynku. Bogata attyka jest widoczna zarówno z placu Centralnego jak i z całej długości alei Solidarności.

Wytyczne co do gabarytów i kształtu budynków były jednoznaczne: „Decydującym momentem w widoku z miasta na zakłady powinna być sylwetka zespołu budynków przemysłowych. Budynki Centrum Administracyjnego powinny odgrywać więc rolę odpowiedniego wejścia do zakładów, a nie głównego obiektu w krajobrazie. Budynki należy zaprojektować cztero-kondygnacyjne. Gabinet Dyrektora Naczelnego powinien mieć widok na Hutę”¹²⁰.

Skala osiedla

O ile skala miasta prezentuje jednorodny i wyrazisty kształt podporządkowany idei i zależnościom przestrzennym, o tyle osiedla prezentują różnorodność i zmienność odzwierciedlając w ten sposób wpływy zmieniającej się rzeczywistości. Osiedla powstawały stopniowo, a ich budowa była ściśle powiązana z etapami realizacji kombinatu. Pierwsze z nich budowane

¹²⁰T. Gołaszewski, 1955, Kronika Nowej Huty, Kraków, podaję za A. Gaj, Przewodnik po Krakowie Nowa Huta, Kraków 2013, s. 40

były jeszcze przed powstaniem planu generalnego w 1950 r., a budynki z tego czasu opierały się na przedwojennym projekcie typowego budynku wielorodzinnego autorstwa Franciszka Adamskiego. Prace budowlane rozpoczęły się 23 czerwca 1949 r., a projekt zatwierdzono 10 lutego 1950 r. Tak więc w przypadku osiedli trudniej mówić o planie i realizacji oddzielnie. Zmienność stylów, przemiany polityczne i ideowe znajdowały wyraz w rozplanowaniu, charakterze i stylistyce osiedli, co stanowi niezwykle zapis krajobrazowy przemian tamtych czasów. W efekcie różnorodność w skali osiedli w zestawieniu z silną, monumentalną formą planu stwarza wartość stanowiącą, jeden z istotniejszych walorów Nowej Huty.

Transformacja formy i zasad urbanistyki w skali osiedla pozostała wierna podstawowym założeniom autorskim planu zarówno w zakresie ogólnej struktury jak i w odniesieniu do założeń programowych. Projektanci zakładali bowiem wysoki standard usług socjalnych. Każde osiedle miało być wyposażone w odpowiednią liczbę żłobków, przedszkoli i szkół oraz terenów rekreacji i wypoczynku. Ponadto planowano zapewnić każdemu dostęp do domów towarowych, ośrodków kultury, bibliotek, oraz lokali klubowych. Struktura kompozycyjna osiedli przyjęta w projekcie narastała w kierunku centrum. Zarówno wysokość jak i intensywność zabudowy została wystopniowana. Tworzyła w efekcie tarasowy układ od najwyższej zabudowy wokół Placu Centralnego po najniższe obiekty zlokalizowane na obrzeżach, przechodzące w tereny zielone.

To przedsięwzięcie o wielkiej skali projektowało szereg pracowni, oprócz architektonicznej i urbanistycznej założone zostały Pracownia Projektów Typowych, Pracownia Projektowania Wnętrz oraz Pracownia Projektowania Terenów Zielonych.

Kształtowanie zieleni było świadomym działaniem opartym na koncepcji zieleni izolacyjnej i zieleni parkowej. Pracownią kierował Bronisław Szulewicz, który studiował przed 1939 r. w Poznaniu, po 1945 r. w Bolonii i w Krakowie. Zatrudniony w 1949 r. na stanowisku projektanta zieleni był głównym projektantem zieleni na osiedlach realizowanych w latach 1950–1958.

Walory widokowe realizacji

Skala miasta

Wielki rozmach założenia spotkał się z trudnościami natury ekonomicznej i ideologicznej. Z jednej strony plany nie zostały zrealizowane do końca, z drugiej z kolei rozwinęły się ponad miarę odchodząc od wyjściowych założeń ilościowych. Nie zrealizowano kosztownych obiektów reprezentacyjnych w postaci ratusza, obiektów wyznaczających plac ratuszowy, nie zrealizowano również opery, domu kultury i obelisku. Znacznie rozwinęła się z kolei zabudowa mieszkaniowa rozprzestrzeniając się w kierunku wyznaczonym al. Andersa gdzie powstały kolejne osiedla. Miasto nie zostało wypełnione obiektami reprezentacyjnymi, nie doczekało się również realizacji bogatego programu rekreacyjnego, zalewu oraz części planowanych placów. Opierając się na schemacie L. Kriera można stwierdzić, że zrealizowana została *res economica*, natomiast *res publica* pozostała w sferze planów. W efekcie zmieniła się kompozycja miasta. Wizualna struktura została pozbawiona głównych dominant. Jedyne zamknięcie widokowe zrealizowane zgodnie z pierwotnym planem stanowi układ al. Solidarno-

ści - Kombinat. Oś jest ukierunkowana jest jednak tylko w jedną stronę. Brak obelisku powoduje, że trudno w widoku z Aleją zlokalizować Plac Centralny. Centralna oś Al. Róż pozbawiona dominant ramujących kompozycję uzyskała centralny punkt w postaci pomnika Lenina. Brak dopełnienia kompozycji uzyskuje wymiar symboliczny. Rozdźwięk pomiędzy planem a realizacją stworzył przestrzeń realną adekwatną do czasów, w których powstał.

Skala osiedla

W skali osiedli, realizacja odbywała się na innych zasadach. Wywiedziona została ze sposobu funkcjonowania społeczności osiedlowej i pozostawała w zgodzie z realnymi potrzebami. Wspomniana elastyczność i zmienność planów wynikająca z transformacji zewnętrznych zapewniała spójność projektu i realizacji. W efekcie struktura kompozycyjna realizowanych osiedli była różna. Pierwsze powstawały w duchu przedwojennego modernizmu w formie prostych brył o uporządkowanym prostopadłym układzie. Wnętrza między budynkami były przestronne, nasycone zielenią. Dwu i trzy kondygnacyjne budynki stwarzały przyjazną skalę. Przejrzysta struktura organizowała powiązania widokowe o kierunkach podążających za układem budynków oraz głębokie wglądy po przekątnych układu.

Budowa kolejnych osiedli weszła w czas popularyzowania socrealizmu. Jednocześnie dotychczasowe gospodarowanie terenem uznano za zbyt rozrzutne. Zaczęły powstawać wyższe budynki, sytuowane bliżej siebie, zamykające kwartały zabudowy. Wykreowana w ten sposób przestrzeń między budynkami nadal pozostawała przestronna. Złączone budynki zyskały prześwity w formie bram, co zapewniło ciekawe wglądy w głąb kwartałów. Powiązania widokowe zyskały oprawę w postaci ram, kulisów i okien widokowych. Zieleń wprowadzano w postaci drzew, krzewów i rabat. Linie drzew towarzyszyły ciągom pieszym, rabaty kwiatów sezonowych i bylin podążały za kształtem kwartałów. Wprowadzano małą architekturę oraz zagospodarowanie wnętrza kwartałów w postaci placów zabaw oraz układów ścieżek pieszych i miejsc do siedzenia. Po 1965 r. nastąpiły czasy odwilży. Socrealizm został zdominowany przez ruch modernistyczny nazywany dziś socmodernizmem. Budynki znów uległy rozdzielaniu w pojedyncze proste bryły. Prześwity i bramy przestały być potrzebne, a układ komunikacyjny nabrał swobody. Powiązania kompozycyjne z osiowych i regularnych przybrały postać bardziej swobodną i dynamiczną. W układach zieleni również zaczęła dominować swoboda, w związku z czym budynki wydają się być otoczone nieregularnym parkiem.

W niemal wszystkich osiedlach dominują lokalne powiązania widokowe, dopełnione wglądami w bezpośrednio sąsiadujące przestrzenie.

Walory widokowe stanu istniejącego

Skala miasta

Zaplanowana jasna, wręcz oczywista struktura śródmieścia gdzie osie kompozycyjne biegną wzdłuż sieci komunikacyjnej i zamykane są osiowo, prezentuje dziś zmieniony kształt. Niezamknięte osie ciągną się w nieskończoność. Nie są to jednak otwarcia zaplanowane, nie prowadzą do celu – trafiają w przestrzeń lub rozpraszają się na ścianie zieleni. Miasto na poziomie środowiska życia społeczności pozostaje przestrzenią niedookreśloną. Szerokie aleje wypełnione zostały ruchem samochodowym i bujną roślinnością. Plac Centralny przyjął

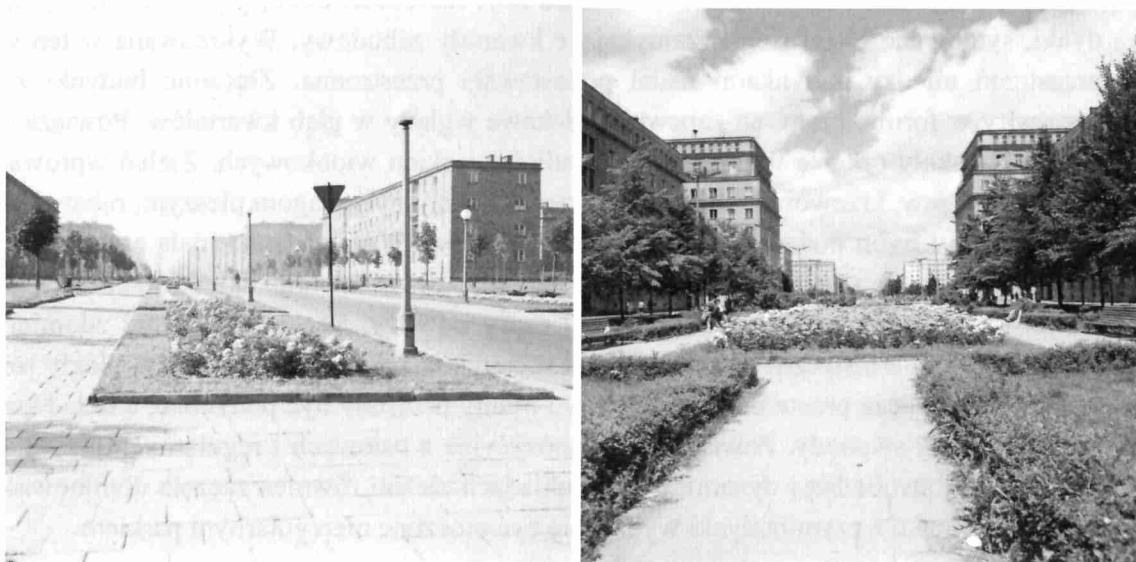
funkcję węzła komunikacyjnego, przestrzenie publiczne nie funkcjonują prawidłowo, brak również usług generujących życie wspólnoty.

Skala osiedla

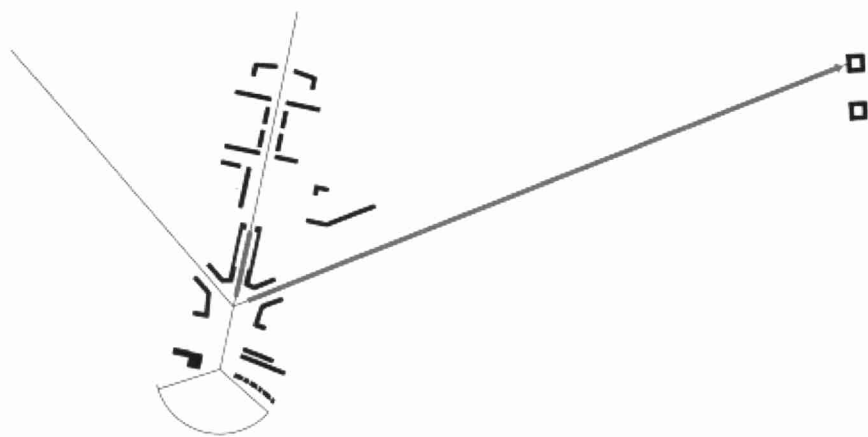
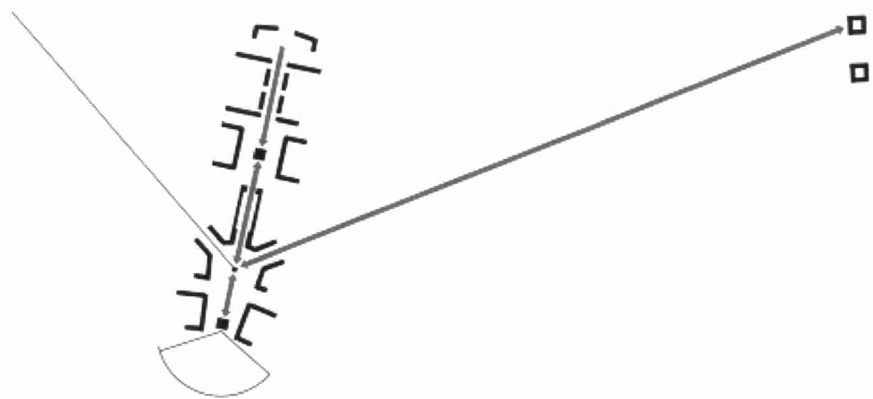
No poziomie pojedynczych osiedli plan został w pełni zrealizowany. Mieszkania, sklepy, przedszkola, szkoły, żłobki, place zabaw i rekreacji stwarzają komfort coraz trudniej osiągalny we współcześnie realizowanych „developerskich” osiedlach. Model jednostki sąsiedzkiej sprawdził się w praktyce, funkcjonuje i zapewnia właściwe warunki życia w ramach pojedynczego osiedla.

Czytelne na etapie wczesnej realizacji relacje widokowe stopniowo traciły swą wyrazistość i czytelność. Obecny stan wynikający z braku pielęgnacji zieleni charakteryzuje się krótkimi osiami widokowymi, znacznie ograniczonymi wyrosłą ponad miarę zielenią oraz obiektami wtórnie wprowadzonymi w przestrzeń śródblokową.

Brak pielęgnacji zieleni oraz brak prac porządkujących przestrzeń spowodowało „zdziczenie” kwartałów śródblokowych, wewnątrz których wyróżniają się nieco lepiej utrzymane place zabaw.

Aleja Róż – pierwotnie zieleni była pielęgnowana; fot. H. Hermanowicz, zbiory MHK

Porównanie kompozycji projektu i realizacji koncepcji śródmieścia.

Ekspozycja widokowa

Inwentaryzacja widokowa

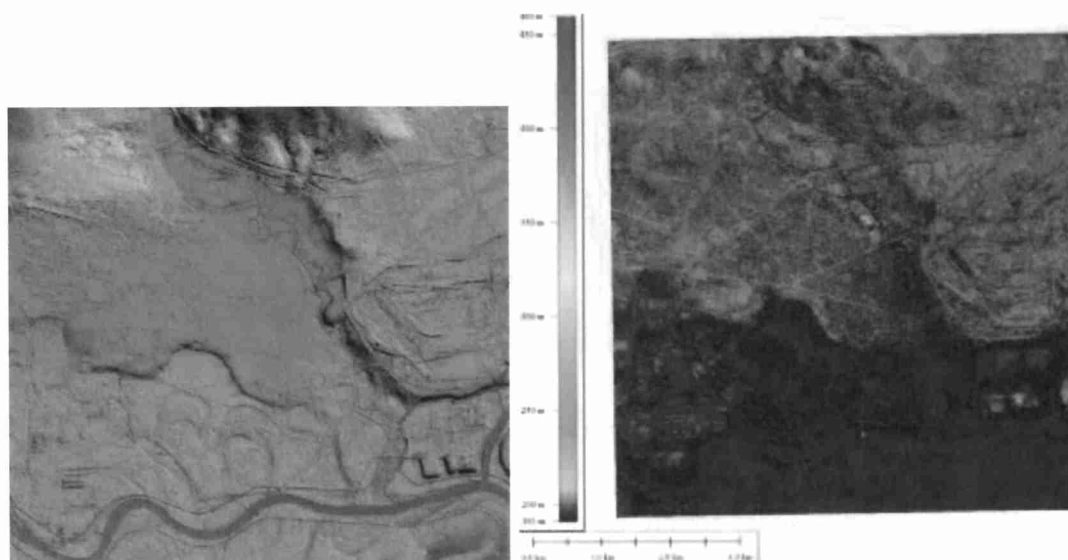
Inwentaryzacja widokowa przyjęła formę dokumentacji fotograficznej. Materiał podzielono na dwie grupy. Pierwsza grupa obejmuje zestawy zdjęć i panoram stanu istniejącego uporządkowane w katalogach przyporządkowanych do poszczególnych osiedli. Zdjęcia wykonywano od lipca do października 2015 r. Drugą grupę stanowi zestaw zdjęć wykonanych na podstawie materiałów archiwalnych. W terenie odszukano miejsca zapisane w ikonografii historycznej i sporządzono zapis współczesny umożliwiający porównanie danych. Materiał ten składa się z mapy i zestawu zdjęć. Numeracja zdjęć odpowiada numeracji na mapie i umożliwia lokalizację zdjęcia, zapoznanie się ze stanem dawnym i stanem obecnym wybranego miejsca. Baza zdjęć przyjęła formę elektroniczną i jest dostępna na załączonym nośniku elektronicznym.

Mapa lokalizacji zdjęć przedstawiających stan dawny i współczesny.

Model

Na potrzeby opracowania został sporządzony model cyfrowy terenu. Wykorzystano Numeryczny Model Terenu (NMT) i Numeryczny Model Pokrycia Terenu (NMPT), wykonany na podstawie danych udostępnionych przez Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej (arkusze w układzie współrzędnych płaskich prostokątnych „1992”. Zestaw arkuszy: M-34-65-C-a-3-3, M-34-65-C-a-3-4, M-34-65-C-a-4-3, M-34-65-C-c-1-1, M-34-65-C-c-1-2, M-34-65-C-c-1-3, M-34-65-C-c-1-4, M-34-65-C-c-2-1, M-34-65-C-c-2-3). NMT to dane w postaci plików tekstowych zawierających współrzędne punktów w regularnej siatce o oczku 1m, „wyinterpolowane” na podstawie chmury punktów z lotniczego skaningu laserowego (LIDAR). Dane NMPT to również pliki w formacie ASCII (XYZ), z tą różnicą, że oczko siatki GRID wynosi 0,5m.

Widok modelu cyfrowego terenu Nowej Huty

Ekspozycja bierna

Ekspozycja bierna jest rozumiana, jako widok na krajobraz. W ramach ekspozycji biernej dokonuje się analizy kompozycyjnej widoku wyodrębniając jego najważniejsze elementy i określając ich hierarchię i rolę w panoramie. W pierwszej kolejności wyodrębnia się najważniejsze widoki z zewnątrz, a następnie powiązania widokowe wewnętrzne. Widoki z zewnątrz dotyczą ekspozycji w skali makrokrajobrazowej i mezokrajobrazowej. Ze względu na usytuowanie i ostatecznie zrealizowaną formę Nowej Huty pozbawioną dominant teren ten nie jest szczególnie eksponowany z zewnątrz.

O ekspozycji z zewnątrz decyduje naturalne ukształtowanie terenu pozwalające na dany teren spojrzeć z wyższej lub odległej perspektywy, pokonującej przeszkody widokowe w postaci zadrzewienia lub zabudowy albo obecność dominant, które pokonują swą wysokością wspomniane bariery wizualne. W przypadku Nowej Huty mamy do czynienia z wzniesieniem na końcu Al. Solidarności. Zdjęcia archiwalne udowadniają, że tuż po realizacji widok z zewnątrz na układu urbanistyczny był pozbawiony przeszkód wizualnych. Brak zadrzewień, występowanie przedpola widokowego w postaci pól i łąk zapewniał widok z zewnątrz. W chwili obecnej przedpole widokowe wypełniają wysokie drzewa. Widok stał się niedostępny.

Podobna sytuacja dotyczy ekspozycji z odległej perspektywy, która w sprzyjających warunkach zapewnia widoki z zewnątrz. Powiązania widokowe pomiędzy zalewem a strukturą urbanistyczną również były wyraźne i opierały się na otwartym przedpolu widokowym terenów pomiędzy zalewem a terenami szkół zlokalizowanych na obrzeżach układu. Obecnie widok jest zupełnie nieczytelny.

Widoki archiwalne obrazujące charakter powiązań widokowych tuż po budowie Nowej Huty

Nowa Huta to układ o silnej formie na poziomie rozplanowania i horyzontalnym układzie pozbawionym elementów dominujących, a nawet charakterystycznych. Te cechy decydują o słabym oddziaływaniu na zewnątrz w odbiorze horyzontalnym. Inaczej sytuacja wygląda gdy patrzymy na Nową Hutę z góry. W widoku z lotu ptaka Nowa Huta prezentuje swój wyrazisty plan który wyróżnia się tle struktury całego Krakowa.

Widok na Nową Hutę z okna samolotu. Źródło <http://przewodnicypokracowie.pl>.

Wewnętrzne powiązania widokowe

W dalszej kolejności analiza ekspozycji biernej obszaru opracowania polega na wyborze głównych obiektów stanowiących o atrakcyjności widoków i ich indywidualnym charakterze. Obiekty ekspozycji zwykle dzielone są na dominanty, subdominanty i akcenty.

Dominanta to element wywierający największy wpływ widokowy zarówno pod względem zasięgu jak i powierzchni, to element górujący nad innymi elementami widoku.

Subdominanta to element o podobnie szerokim wpływie widokowym, jednakże ustępujący pierwszeństwa dominancie głównie przez wzgląd na jej wysokość. Wyodrębnione zostają ponadto akcenty. Akcenty to obiekty o mniejszej skali oddziaływania wyróżniające się jednak wyraźnie spośród okolicznych form. W przypadku Nowej Huty struktura kompozycyjna pozbawiona jest dominant i subdominant. O kompozycji przestrzennej całego układu nie decydują zamknięcia kompozycyjne i powiązania na poziomie elementów przewodnich, wyróżniających się wielkością czy kształtem w tym przypadku decydują o niej korytarze komunikacyjno-widokowe. Brak zamknięć głównych, monumentalnych cięć kompozycyjnych pozbawia całość należnych dopełnień. Wobec czego kompozycja wywiera znacznie słabsze oddziaływanie widokowe od zamierzonego. W skali miasta realizacja znacznie odbiega od zakładanego w projekcie efektu widokowego. Inaczej sytuacja wygląda na poziomie mikropowiązania widokowych w skali osiedli. Tutaj świadoma kompozycja bloków mieszkalnych ich układu i gabarytów tworzy w pełni zrealizowaną strukturę urbanistyczną. Wyraźnie widoczne są osie kompozycyjne, zamknięcia, otwarcia widokowe, statyczny lub bardziej dynamiczny sposób

aranżacji sekwencji widokowej. Każde osiedle ma swój odmienny charakter, co w skali całego założenia stanowi barwny zestaw różnych przestrzeni urbanistycznych.

Użytkowanie przestrzeni wpływa na jej kształt i to, co zostało zrealizowane ulega transformacji. Układ zaprojektowana niemal osiem dekad temu dziś odzwierciedla przemiany które dokonały się w międzyczasie. Zasadniczy wpływ na ekspozycję czynną i bierną wywiera kompozycja urbanistyczna ale równie ważny jest stan przestrzeni pomiędzy nimi. W Nowej Hucie mamy do czynienia z bardzo zaawansowanym stadium wtórnej sukcesji naturalnej oraz stosunkowo niewielką sukcesją elementów kulturowych. Niekontrolowany rozrost zieleni w postaci drzew i krzewów zaanektował przestrzeń publiczną wypełniając wszystkie obszary pozabawione pielęgnacji. Wobec zaobserwowanych zjawisk na modelu cyfrowym dokonano przykładowych analiz skupionych na dwóch tematach. Przebadano zamierzony w projekcie efekt widokowy poprzez symulację wpływu dominanty i subdominanty na teren Nowej Huty oraz wykonano analizę porównawczą wewnątrz w stanie zadrzewionym i o granicznym zadrzewieniu.

Analiza ekspozycji biernej - wpływ projektowanych dominant i subdominant

Praca na modelu umożliwiła przebadanie efektu zakładanego na etapie projektu. Znane z planów lokalizacje ratusza i obelisku przebadano pod względem oddziaływania widokowego w skali lokalnej i ponadlokalnej

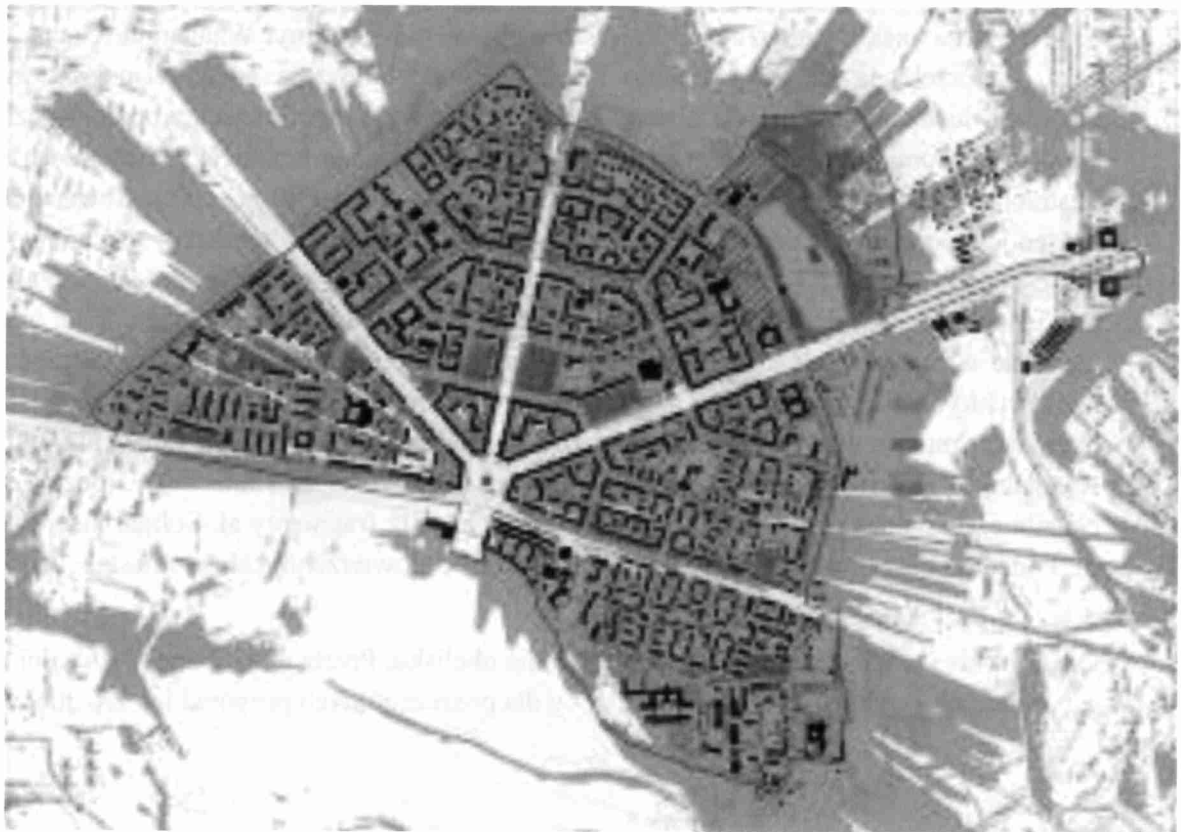
Cyfrowe wykresy widoczności z placu Ratuszowego

Na ilustracji przedstawiono wynik badania zasięgu widokowego placu Ratuszowego. Pole żółte oznacza zasięg widoczności. Pole szare obszar niewidoczny. Wzajemna relacja i wielkość pól przekłada się bezpośrednio na stopień oddziaływania analizowanej przestrzeni. Pierwsza ilustracja przedstawia obecny zasięg widokowy z tego miejsca z poziomu człowieka, druga natomiast zasięg widoczności z poziomu człowieka bez zieleni. Natomiast trzecia ilustracja przedstawia zasięg widoczności obiektu o wysokości 80 m – projektowanego ratusza, co jednocześnie wyznacza miejsca, z których obiekt ten byłby widoczny. Różnica między zakresem istniejącym a projektowanym obrazuje rozdźwięk pomiędzy projektem a realizacją; pomiędzy tym, jak miała oddziaływać dominanta, a jaki efekt wywołuje obecnie jej brak. Na wykresie widać również stopień oddziaływania projektowanego ratusza na przestrzeń samej Nowej Huty. Daje się zauważyć silna zmiana na zewnątrz miasta, wieża ratusza byłaby dobrze widoczna z zewnątrz natomiast w przestrzeniach większości osiedli ratusz nie byłby dostrzegalny. Z wykresu wynika że silnie oddziaływałby na osiedle Słoneczne, Uroczne i Zgody. Najsilniej natomiast na oś Plac Centralny–Aleja Róż oraz fragmenty al. Solidarności i Andersa. Ponadto pojawiłby się w wertykalnych wglądach z powierzchni całego miasta.

Drugi wykres przedstawia zasięg oddziaływania obelisku. Przebadano różne wysokości tej subdominanty, wykazując wpływ widokowy dla poszczególnych progów i ich zróżnicowanie.

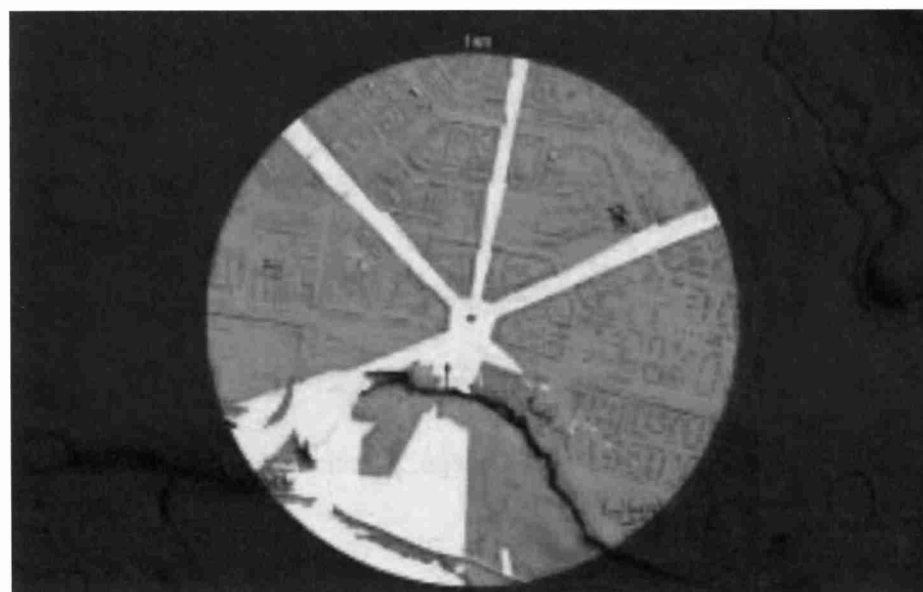
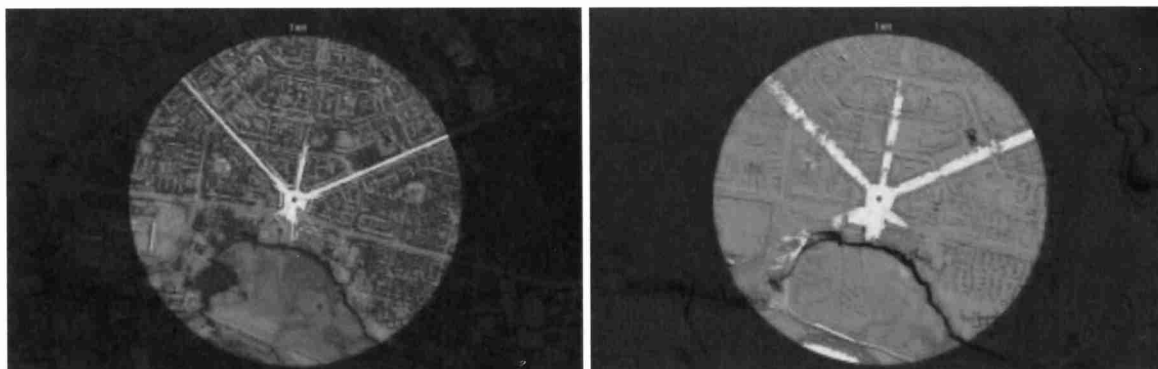

Cyfrowe wykresy widoczności z Placu Centralnego. Ilustracja przedstawia wynik badania pola widoczności Placu Centralnego. Pierwszy wariant to pole widoczności wyznaczone z poziomu człowieka. Drugi wariant to pole widoczności dla projektowanego obelisku o wysokości 80 m. Poniższe ilustracje przedstawiają warianty pośrednie: zakres widoczności dla obelisku o wysokości 20 m i 40 m

Analiza ekspozycji biernej - wpływ szaty roślinnej na widoki i panoramy

Analizę widoczności w zakresie wpływu widokowego zieleni sporządzono na podstawie modelu bazującego na skanowaniu terenu. Stąd dane dotyczące szaty roślinnej są bliskie stanu rzeczywistego. Na załączonych ilustracjach przedstawiono wpływ zadrzewienia na wizualny odbiór Placu Centralnego. Pierwsze zestawienie ukazuje pole widoczności dla sytuacji obecnej z rzeczywistym zadrzewieniem oraz pole widoczności bez zadrzewienia. Na drugim zestawie przedstawiono sytuację z drzewami i bez drzew dla punktu o wysokości 20 m. Przedstawione narzędzie pozwala precyzyjnie określić efekt wizualny wyrażony w zakresie widokowym, wszelkich działań i regulacji przestrzennych zarówno w odniesieniu do tworzywa zielonego jak i zabudowy.

Wykresy widoczności oparte na modelu z pełną informacją na temat roślinności rzeczywistej (dane pochodzące ze skaningu laserowego)

Ekspozycja czynna

Ekspozycja czynna jest rozumiana jako widok z określonego miejsca. Przedmiotem badania staje się to miejsce, z którego patrzymy, przyjmujące postać punktu, linii lub powierzchni, istotnym elementem ekspozycji czynnej jest również oś widokowa.

Oś widokowa to charakterystyczna linia rozpięta pomiędzy punktem widokowym, a obiektem nadającym jej kierunek. Oś widokowa może być skierowana na określony obiekt w postaci dominanty, subdominanty lub akcentu, może być również prowadzona charakterystycznymi elementami kompozycyjnymi w postaci ram kulis lub korytarzy widokowych.

Na terenie Nowej Huty zlokalizowano elementy ekspozycji czynnej, które podczas kwalifikacji uzyskały określoną rangę. Wyodrębniono: elementy kluczowe, najważniejsze dla kompozycji, stanowiące o jej charakterze; elementy charakterystyczne, reprezentatywne dla poszczególnych części układu urbanistycznego; elementy uzupełniające, mające za zadanie dopełnić obraz całości.

Punkty widokowe

- Punkty kluczowe - wieloplanowe widoki lub panoramy najważniejsze dla kompozycji urbanistycznej Nowej Huty
- Punkty charakterystyczne - widoki o mniejszym zasięgu, jednakże reprezentatywne dla poszczególnych części układu urbanistycznego.
- Punkty uzupełniające - istotne ujęcia ukazujące indywidualne cechy dopełniające układ urbanistyczny

Ciągi widokowe

- Ciągi kluczowe (trasy) – główne ciągi widokowe ukazujące walory kompozycyjne struktury urbanistycznej
- Ciągi charakterystyczne – ciągi widokowe ukazujące budowę poszczególnych części układu urbanistycznego
- Ciągi uzupełniające – ciągi piesze swobodnie przecinające struktury przestrzenne układu urbanistycznego w obrębie granic opracowania

Powierzchnie widokowe

- Powierzchnie widokowe to tereny ekspozycji, zapewniające szeroki widok wnętrza urbanistycznego lub krajobrazu otwartego. Poprzez swój powierzchniowy charakter stają się przedpołem ekspozycji decydującym o jej dostępności.
- W przypadku Nowej Huty powierzchnie widokowe stanowią place oraz tereny otwarte na obrzeżach struktury urbanistycznej

Osie widokowe

- Osie kluczowe – wieloplanowe, wyraźnie prowadzone osie reprezentatywne dla układu urbanistycznego.
- Osie charakterystyczne – osie o mniejszej wyrazistości od osi kluczowych, jednakże istotne przez swą rolę porządkującą.
- Osie uzupełniające – osie o mniejszym zasięgu, przecinające strukturę urbanistyczną, stanowiące o jej lokalnym charakterze.

Hierarchia elementów widokowych

Punkty widokowe

Mapa punktów widokowych

Punktów uzupełniających nie zaznaczono ze względu na skalę opracowania. Można przyjąć, że są to wszystkie punkty wieńczące uzupełniające osie widokowe

Kluczowe punkty widokowe:

1. Plac Centralny
2. Aleja Róż/Plac Centralny
3. Aleja Róż/Aleja Przyjaźni
4. Blok „szwedzki”
5. Żeromskiego/Wojciechowskiego
6. Plac Przy Poczcie
7. Gen. Andersa
8. Teatr Ludowy
9. Zalew
10. Centrum Administracyjne
11. Mogiła

Charakterystyczne punkty widokowe:

M1

1. Aleja Róż
2. Aleja Solidarności
3. Aleja Pokoju

M2

4. Plac Ratuszowy

M3

5. Os. Zgody
6. Os. Uroczę
7. Os. Górali

8. Mościckiego
9. Os. Zielone
10. Os. Szkolne

M4

11. Centrum D
12. Artystów
13. Zachęta
14. Os. Kolorowe
15. Szkoły
16. Wiśniowy Sad
17. Kino „Świt”

M5

18. Os. Krakowiaków
19. Os. Sportowe
20. Aleja Solidarności

M6

21. Park Szwedzki
22. Zespół Szkół Mechanicznych
23. Os. Stalowe
24. Prokuratura
25. Struga
26. Aleja Solidarności

27. Os. Hutnicze

M7

28. Plac wejście do kombinatu

M8

29. Gajocha
30. Os. Ogrodowe
31. Aleja Pokoju
32. Os. Młodości
33. Os. Na skarpie

M9

34. Aleja Jana Pawła II

M10

35. Kościół Świętego Bartłomieja

M11

36. Szpital Żeromskiego
37. Park

M12

38. Nowe os. Na Skarpie

M13

39. Zalew

M14

40. Dwór Matejki

M15

41. Łąki Nowohuckie

Ciągi widokowe

Mapa ciągów widokowych

Kluczowe ciągi widokowe:

- Aleja Solidarności
- Aleja Róż
- Aleja Andersa
- Aleja Pokoju

Charakterystyczne ciągi widokowe:

- ul. Mierzwy - aleja Przyjaźni - Wiśniowy Sad
- ul. Sieroszewskiego - ul. Gajocha
- ul. Zuchów - ul. Chomskiego - ul. Cechów - ul. Daniłowskiego

- ul. Orkana - ul. A. Struga - ul. Żeromskiego - ul. Obrońców Krzyża - ul. Ludźmierska - ul. gen. Boruty-Spiechowicza
- ul. Rydza-Śmigłego
- ul. Czuchajowskiego - ul. Mościckiego
- ul. Wojciechowskiego - ul. Wańkowicza
- ul. Bulwarowa

Uzupełniające ciągi widokowe:

- Plac Ratuszowy
- ul. Artystów
- Park Żeromskiego

Powierzchnie widokowe

Mapa powierzchni widokowych.

- Plac Centralny
- Aleja Róż
- Zalew Nowohucki
- Łąki Nowohuckie
- Plac przed Centrum Administracyjnym
- Plac przed Kościołem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Wacława

Osie widokowe

W układzie Nowej Huty najsilniejszą osią widokową jest aleja Solidarności. To jedyna zwieńczona oś kompozycyjna. Według planu os ta miała być zamknięta kompozycyjnie od strony Placu Centralnego i od strony kombinatu. W efekcie została zwieńczona jednostronnie przez budynek Centrum Administracyjnego. Planowany na Placu Centralnym obelisk nie został zrealizowany. Tak więc oś w kierunku Placu wyznaczona jest korytarzem widokowym stworzonym przez zabudowę i zadrzewienie alei Solidarności.

Mapa osi widokowych

Kluczowe osie widokowe:

Aleja Solidarności

Aleja Róż (fragment od Placu Centralnego do alei Przyjaźni)

Teatr Ludowy

Aleja Jana Pawła II w Kierunku Krakowa

Uzupełniające osie widokowe

Według załącznika graficznego.

Charakterystyczne osie widokowe

Aleja Róż od alei Przyjaźni do ul. Mościckiego i Andersa

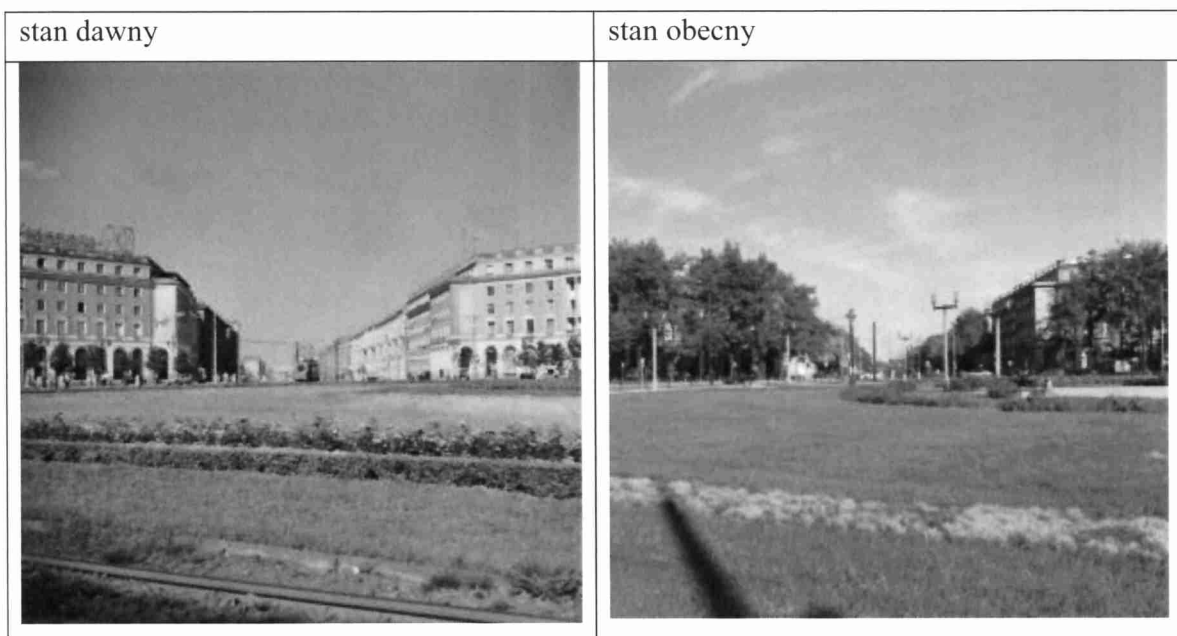
Aleja Jana Pawła II w kierunku Mogiły

Zestawienie elementów ekspozycji czynnej

Charakterystyka widokowa modeli krajobrazowych.

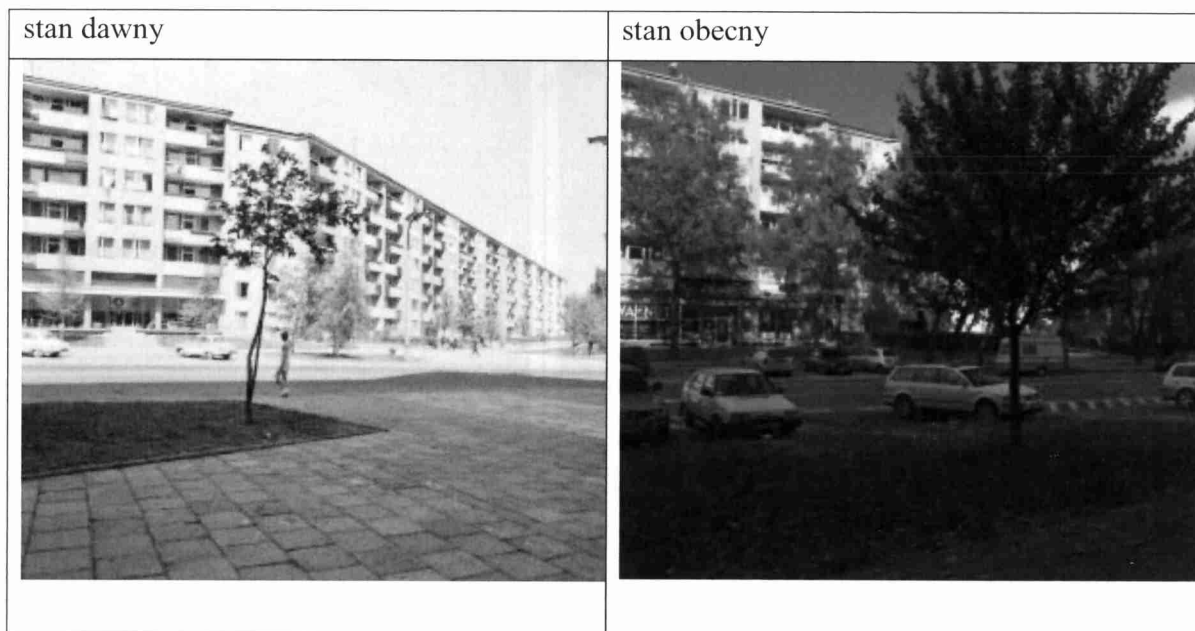
Model 1. Centralny: plac Centralny, osiedla Centrum

Model Centralny stanowi serce układu urbanistycznego Nowej Huty. Charakteryzuje go plac Centralny otoczony regularnymi kwartałami zabudowy. To najbardziej reprezentacyjny plac Nowej Huty. Promienisty układ ulic wychodzący z pięciobocznego placu zadecydował o kształcie kwartałów. Przyjmują one formę wieloboków o kształcie zbliżonym do trójkąta.

- kwartały zabudowy otaczają ciągle ściany pierzei ulic, tworzące silne zwieńczenie głównych alei kompozycyjnych
- w części centralnej w pierzejach znajdują się podcienia dodatkowo wyróżniające bloki mieszkalno-usługowe tej części miasta
- kwartały wydzielają przestronne wnętrza śródblokowe
- od strony alei wnętrza śródblokowe połączone są bramami stanowiącymi łączniki komunikacyjne i widokowe
- od strony placu Centralnego brak połączeń z wnętrzami śródblokowymi
- kompozycja budynków stwarza powiązania widokowe świadomie akcentowane formą lub ramowane bramami
- w przestrzeń między blokami wkomponowane są obiekty żłobków, przedszkoli i innych budynków usługowych
- wnętrza śródblokowe wypełnia zieleń ograniczająca ekspozycję
- place zabaw i dróg stanowią jedyne powierzchnie wolne od drzew umożliwiające wgląd w przestrzeń kwartału

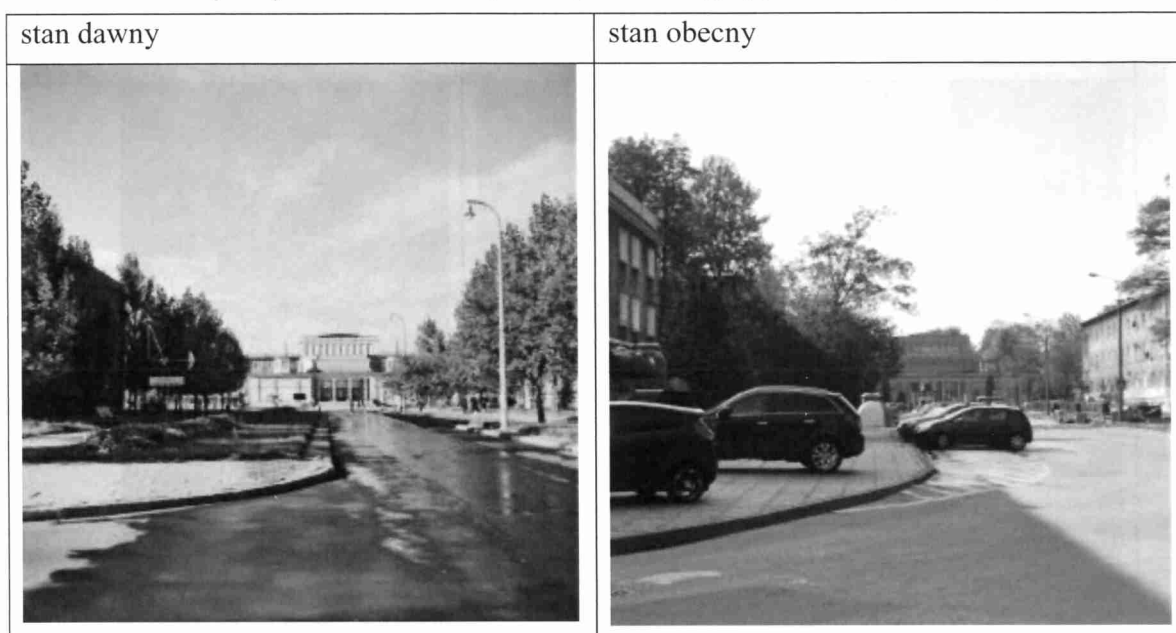
Model 2. Parkowy Szwedzki: osiedle Szklane Domy, Park Ratuszowy i Szwedzki

Model 2. składa się z obiektów usługowych, obiektów mieszkalnych i terenów zielonych. Kompozycja podejmuje główne kierunki układu, formując na ich podstawie strukturę otwartą ujęta w silną ramę bloku „szwedzkiego”:

- forma bloku przełamana zgodnie z geometrią węzła urbanistycznego porządkuje przestrzeń i stanowi tło zielonej powierzchni parku.
- forma bloku stwarza zamknięcie kompozycyjne sąsiadujących ulic i podkreśla przecznice alei Przyjaźni w ciągu alei Solidarności
- istotne dla ekspozycji tego modelu są okoliczne osiedla, stanowią silną ramę kompozycyjną i tło swobodniejszej kompozycji osiedla Szklane Domy.
- nadmiernie rozwinięta zieleń przysłania zabudowę, przez co osłabieniu ulegają ramy kompozycyjne

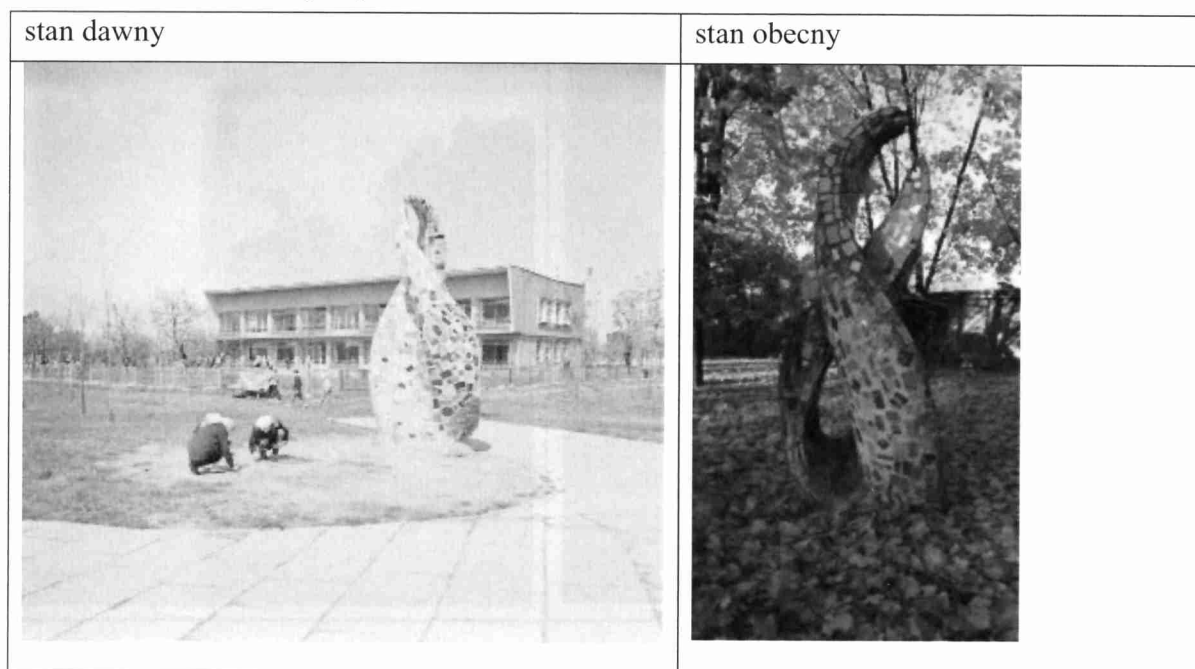
Model 3. Wewnętrzny: osiedla Teatralne, Górali, Urocze, Zgody, Słoneczne, Zielone, Szkolne

Model ten charakteryzuje się kwartałowym układem zabudowy, tworzącym wyraziste wnętrza międzyblokowe

- przebieg ulic podkreślają ściany budynków
- bramy i prześwity między budynkami stwarzają możliwość wglądu do sąsiedniego kwartału zabudowy
- powiązania widokowe oparte są na strukturze osiowej – występują zarówno osie prostopadłe, równoległe, jak i skośne
- zwieńczenie osi najczęściej stanowi ściana budynku

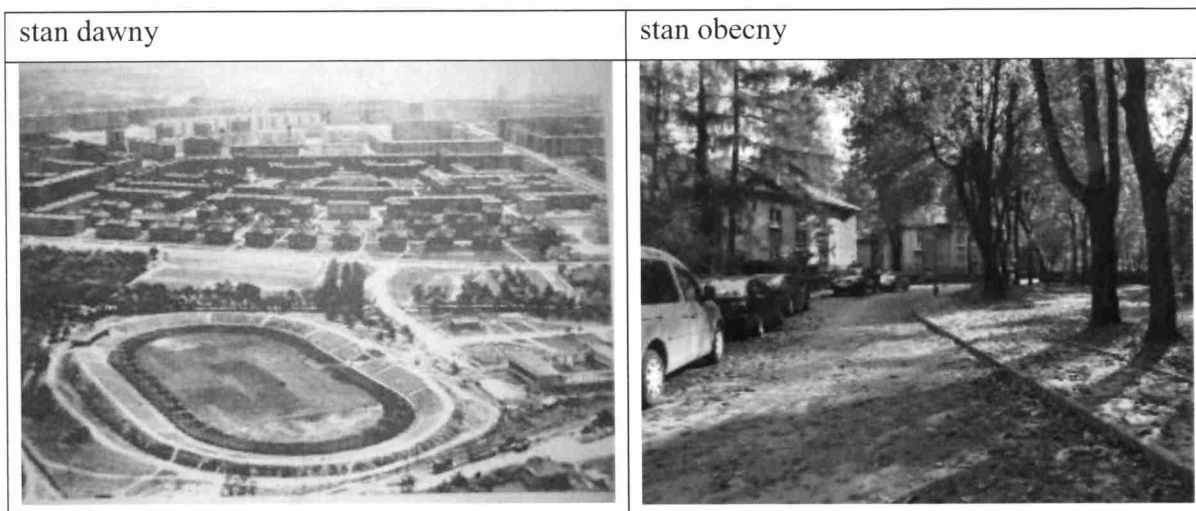
Model 4. Socmodernistyczny: osiedla Handlowe i Kolorowe

Model ten wraz z pozostałą częścią osiedla centrum D bywa nazywany „sektorem D” i jest niezwykle ciekawym zapisem przestrzennym procesów transformacji jakie miały miejsce w czasie budowy Nowej Huty. Rozpoczęty jako socrealistyczne dopełnienie pierzei Placu Centralnego, rozwinięty został w formie modernistycznych bloków wpisanych w pierwotny narys kwartału.

- Przejście w osiedle Artystów a potem w os. Handlowe zrywa z regularnym układem kwartału, zachowując w swobodzie porządek i skalę.
- Regularne osie widokowe wyznaczone liniami zabudowy przechodzą w swobodne powiązania widokowe, przecinające przestrzeń w nieoczekiwanych kierunkach. Powstaje wrażenie osiedla w ogrodzie, co w efekcie pozytywnie dopełnia osiedle centrum D.
- za ulicą Gen. M. Boruty-Spiechowicza charakter zabudowy, a zwłaszcza jej kompozycja ulega zmianie. Skala budynków mieszkalnych, ich długość a zwłaszcza układ komunikacyjny znacznie różni się od pozostałych części Nowej Huty.
- Pomimo występowania ortogonalnych i długich obiektów, o uporządkowanej kompozycji, trudno znaleźć wyraźne, porządkujące osie widokowe.
- Nieregularne ciągi piesze, przypadkowe nasadzenia tworzą osie widokowe, które często wieńczą budki śmietników lub drobnych obiektów usługowych.
- Brak porządku w układzie drzew i chaos zieleni niskiej wywołują dodatkową dezorientację.

Model 5. Zewnętrzny: osiedla Krakowiaków i Sportowe

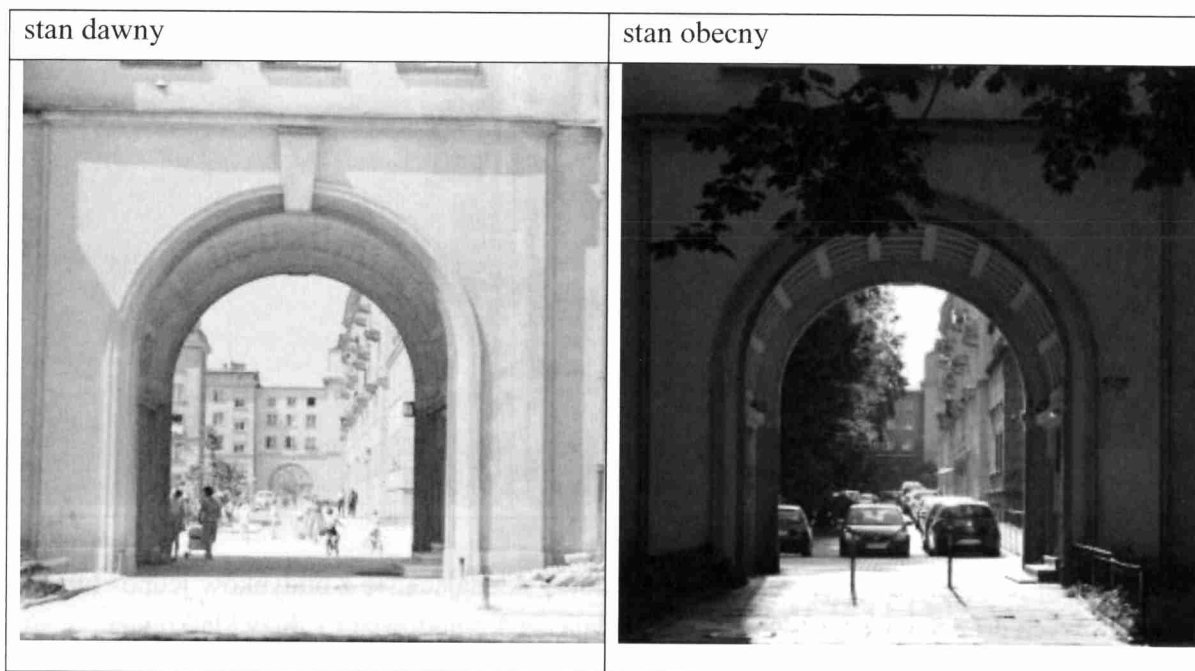

Model ten charakteryzuje się luźną zabudową składającą się z budynków jedno- lub dwupiętrowych oraz 5 wieżowców na które składają się 4 punktowce i 1 duży klatkowiec.

- budynki niskie usytuowane przy wijących się ulicach,
- przestrzenie między budynkami są przestronne,
- otwory, prześwity między budynkami są precyzyjnie wyznaczone i kreują świadome kompozycje widokowe.

Układ powiązań widokowych oparty jest na strukturze osi przebiegających równolegle i prostopadle do siebie. Zwieńczenie osi stanowi ściana budynku. Występuje oś ramowana przez łukowatą bramę.

Model 6. Bramny: osiedla Stalowe, Hutnicze i Szkolne

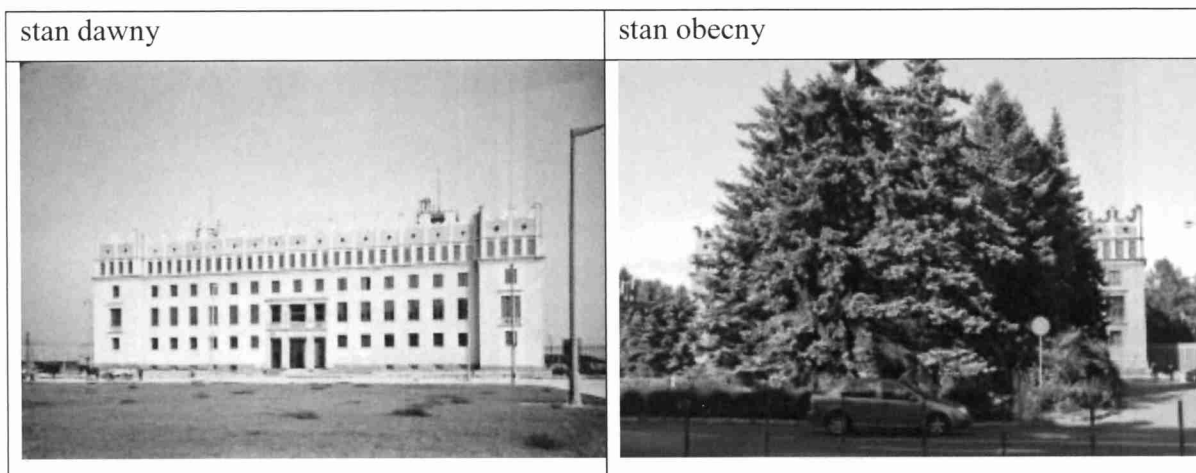

W modelu bramnym występuje kwartałowy układ zabudowy tworzący wyraziste wnętrza międzyblokowe.

- przestrzenie pomiędzy budynkami są wyraźnie domknięte
- przerwy pomiędzy budynkami tworzone są poprzez niewielkie rozsunięcia budynków oraz przez bramy i prześwity.
- otwory, prześwity i rozsunięcia są precyzyjnie wyznaczone i kreują świadome kompozycje widokowe.

Układ powiązań widokowych oparty jest na strukturze ortogonalnej. Osie są w większości prostopadłe i równoległe. Zwieńczenie osi zazwyczaj stanowi ściana budynku. Występują osie ramowane łukiem bądź prostopadłościanem bramy, wtedy mamy do czynienia z widokiem zapożyczonym z sąsiedniego kwartału zabudowy.

Model 7. Centrum Administracyjne

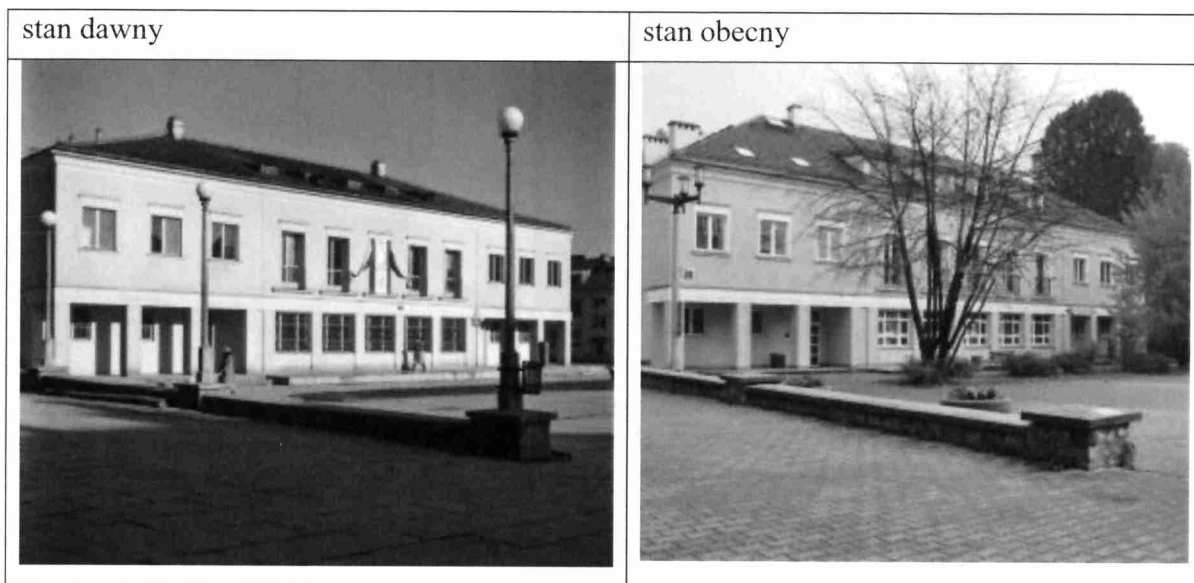

Centrum Administracyjne to monumentalna kompozycja stanowiąca bramę do kombinatu. Charakter, skala i styl założenia dostosowany został do roli, jaką odgrywa w kompozycji. Stanowi bowiem urbanistyczny łącznik pomiędzy częścią przemysłową, a oddaloną częścią mieszkalną miasta. Nawiązuje kontakt

- przestrzenny, stając się zamknięciem osi widokowej alei Solidarności;
- stylistyczny, przez kontynuację ornamentów obiektów placu Centralnego,
- i wreszcie funkcjonalny, stanowiąc bramę do miejsca pracy.

Stanowi również ciekawą figurę kompozycyjną. Zmiana kierunku alei Solidarności tuż przed Centrum Administracyjnym pozwala zamknąć oś widokową budynkiem, a jednocześnie zapowiada kierunek rozplanowania terenu huty.

Model 8. Stara Huta: osiedla Wandy, Zuchów, Willowe, Ogrodowe, Na skarpie i Młodości

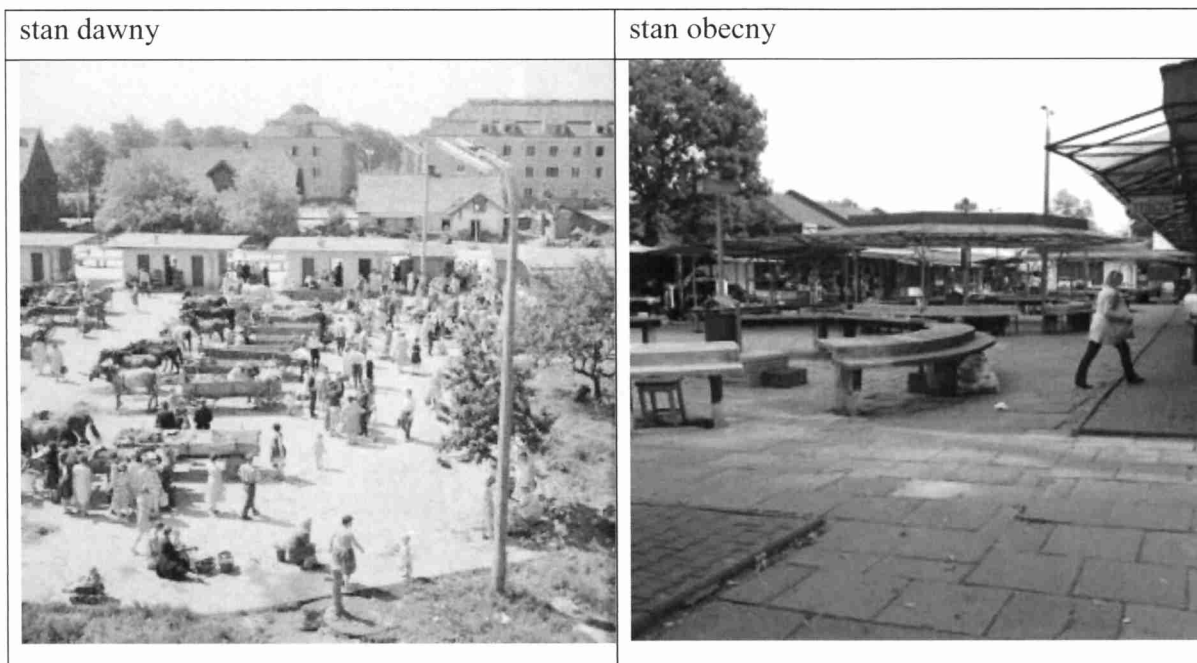

Model ten charakteryzuje się otwartym układem zabudowy tworzonym przez odrębne budynki w układzie prostopadłym:

- budynki są niewielkie, dominuje wysokość dwu, trzy i czterokondygnacyjna
- przestrzenie pomiędzy budynkami są przestronne
- rozsunięcia są precyzyjnie wyznaczone i kreują świadome kompozycje widokowe.

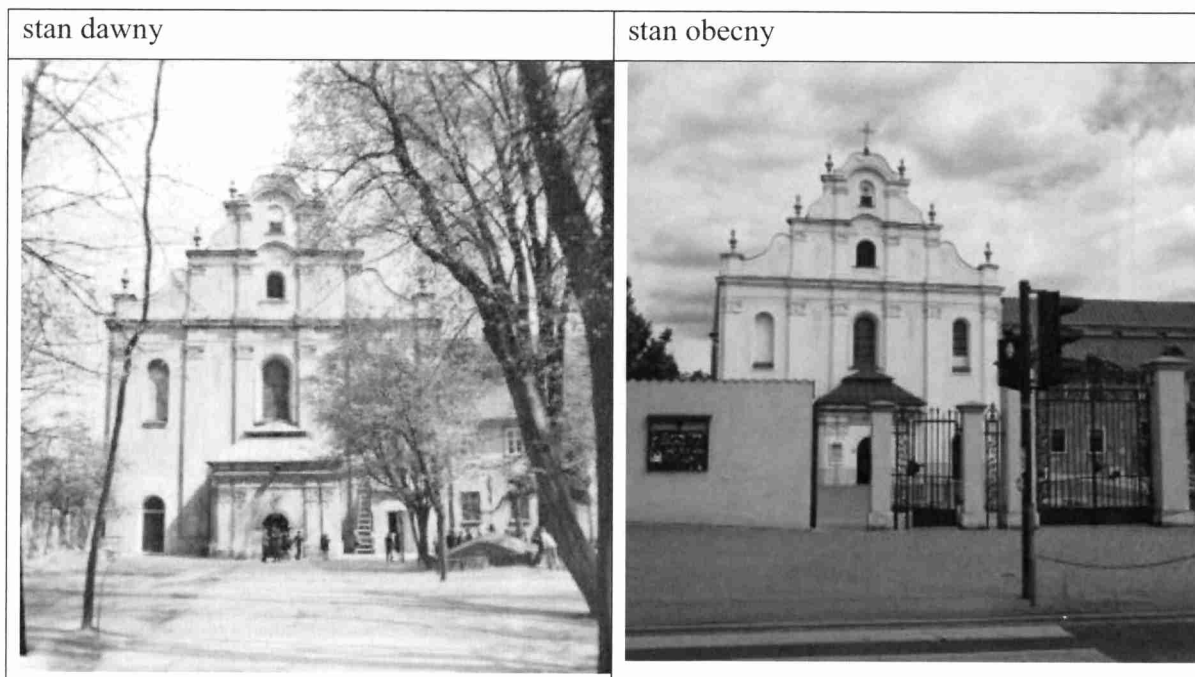
Układ powiązań widokowych oparty jest na strukturze osiowej. Osie są prostopadłe, równoległe oraz skośne. Rozsunięcia budynków w ramach ortogonalnego układu ramuje wglądy widokowe o skośnym kierunku przecinające wskroś kwartały śródblokowe. Zwieńczenie osi zazwyczaj stanowi ściana budynku lub ściana zieleni. W budynkach frontowych występują bramy stwarzające ciekawe wglądy w część śródblokową.

Model 9. Mogilski Współczesny

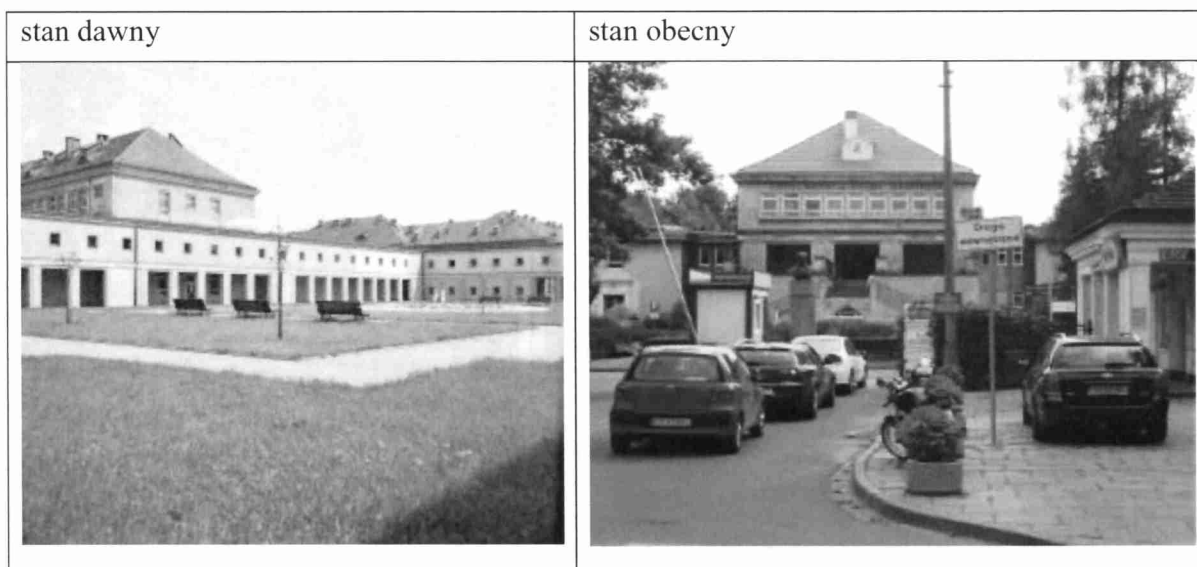
Na obrzeżu Nowej Huty znajdowało się targowisko i skrzyżowanie drogi prowadzącej do Mogiły i ul. Mogilskiej. Na planie widzimy w tym miejscu koniec miasta i przylegające do granicy zabudowy tereny zielone, z wielce prawdopodobnym otwarciem widokowym na zespół klasztorny. Dziś teren ten upodobił się do standardów krakowskich przedmieść. Chaos zabudowy zieleni i reklam stwarza przestrzeń o niskim standardzie funkcjonalnym i kompozycyjnym. W bałaganie daje się zauważyć miniaturka na dachu kościoła w Mogile, jedyny element pozwalający na orientację w przestrzeni.

Model 10. Mogilski Dawny

W tej jednostce przestrzennej mamy do czynienia z dużym nasyceniem obiektami zabytkowymi. Nasycenie to nie przekłada się na kompozycję całości. Otoczenie obiektów, rozdzielone intensywnym ruchem samochodowym i barierami przestrzennymi skutkuje ich odosobnieniem i izolacją. Głównym elementem przestrzennym jest opactwo cystersów wraz kościołem Matki Boskiej Wniebowziętej i Świętego Wacława. To dawna dominanta krajobrazowej struktury agrarnej, obejmującej znaczną część dzisiejszej Nowej Huty. Ze względu na wysokość okolicznej zabudowy, widokowa rola opactwa została osłabiona. Jest ono praktycznie niewidoczne z obszaru Nowej Huty. Ze skrzyżowania ul. Mogilskiej z al. Jana Pawła II z trudem daje się zauważyć miniaturkę kościoła. Kontekst wizualny znacznie osłabia jej czytelność. Sam zespół klasztorny posiada wyrazistą strukturę kompozycyjną. Stanowi ortogonalny układ budynków przenikający się z dziedzińcami ogrodami i placami. Całość jest odizolowana od otoczenia wysokim murem, oddzielającym świat opactwa od zewnątrz. Oprócz klasztoru w modelu 10 mamy do czynienia z wydzielonym obszarem kościoła Świętego Bartłomieja oraz Willą Rogozińskich, wraz z pozostałościami zabytkowego parku. Ciekawą ekspozycję opactwa można podziwiać z błoń mogilskich.

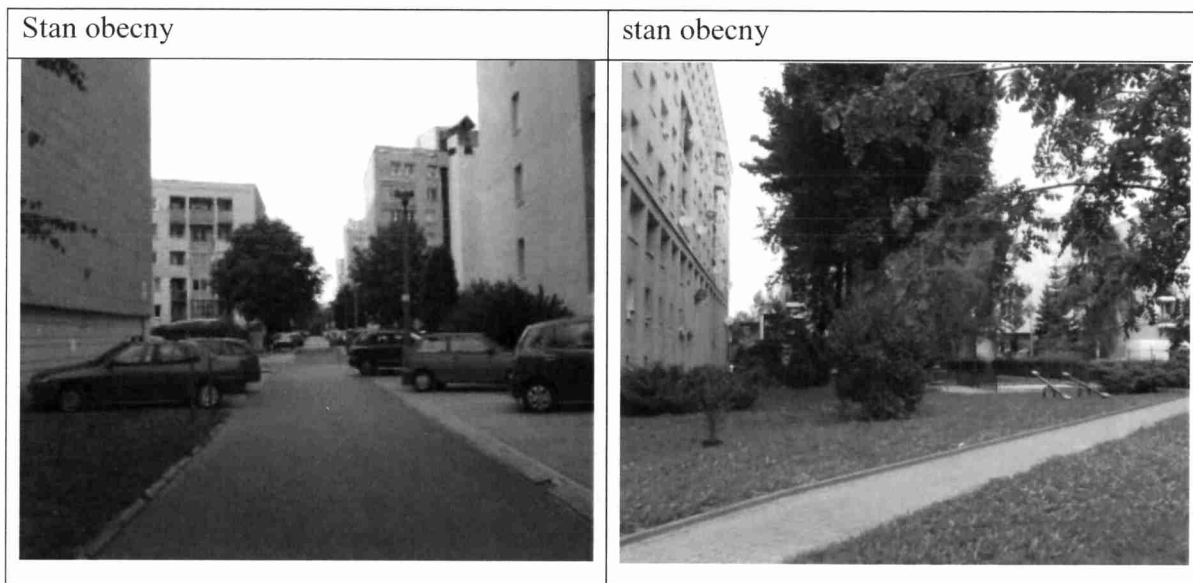
Model 11. Szpitalny

Szpital im. Żeromskiego usytuowany w centrum parku stanowi układ o złożonej strukturze. Bryła budynku oparta jest na kompozycji osiowej, natomiast otaczający ją teren zielony prezentuje układ swobodny. Położenie przy skarpie wiślanej zapewnia rozległe widoki w kierunku południowym i południowo-wschodnim. Szpital został zlokalizowany na obrzeżu miasta, z dala od ruchu samochodowego, od strony otwarcia na dolinę Wisły. Taka lokalizacja miała służyć pacjentom i zapewniać jak najlepsze warunki leczenia. Przewidziany w projekcie park miał stanowić uzupełnienie przestrzeni kubaturowej.

Obecnie na obszarze modelu szpitalnego daje się zaobserwować silna sukcesja roślinna. Niekontrolowany rozwój zieleni deformuje strukturę parku oraz przysłania dalekie widoki ze skarpy wiślanej.

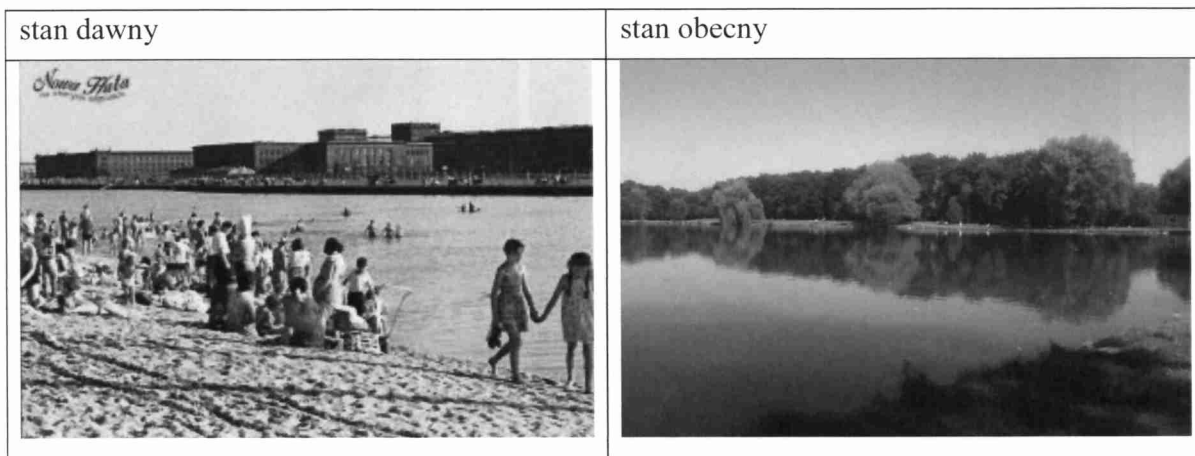
Model 12. Przejściowy

Model Przejściowy składa się zabudowy mieszkaniowej oraz sąsiadującego zespołu usługowego. Zabudowa swym układem nawiązuje do formy kwartałów przeciętych w obrębie całej struktury skośną osią poprzeczną. Samo odniesienie do układu kwartałowego nawiązuje do zabudowy Nowej Huty, jednakże proporcje, odległości i rozwiązania komunikacyjne decydują o odmiennym charakterze nowego osiedla. Wysokość i zagęszczenie zabudowy wyróżnia je spośród innych osiedli. Tereny śródblokowe są mniejsze i uboższe w zieleń. Proporcja wysokości budynków w stosunku do wielkości zadrzewienia stanowi przeciwieństwo typowego osiedla Nowej Huty.

Główna oś widokowa układająca poszczególne wnętrza śródblokowe w amfiladzie otwiera się na teren łąk nowohuckich. W układzie występują osie poprzeczne, jednakże wgląd w otwarty krajobraz z wnętrza śródblokowych nie jest dostępny.

Model 13. Rekreacyjny: Park Zalew Nowohucki

Model ten charakteryzuje się układem swobodnym skupionym wokół Zalewu Nowohuckiego. Szkielet funkcjonalny stanowi układ komunikacyjnym w postaci ścieżek rekreacyjnych okalających zalew

- na terenie opracowania trudno dostrzec dalsze powiązania widokowe z terenem zabudowy Nowej Huty, głównie ze względu na gęste zadrzewienie wewnątrz, jak i na granicach parku,
- wewnętrzne powiązania widokowe towarzyszą prostym odcinkom komunikacyjnym,
- zwieńczenie osi stanowi ściana zieleni.

Atrakcję wizualną Modelu Rekreacyjnego stanowi powierzchnia zalewu wraz z otoczeniem. Jest to największa płaszczyzna ekspozycji na obszarze opracowania, wolna od przeszkód wizualnych, zapewniająca głębokie wglądy w krajobraz zalewu.

Model 14. Parkowy Krzesławicki

Stan obecny

Model Parkowy charakteryzuje się zwartą zabudową po obu stronach drogi (ulicówka) oraz rozległym terenem zielonym (zwarte grupy drzew i krzewów)

- budynki niskie, w większości parterowe,
- przestrzenie między budynkami w znacznej mierze domknięte zadrzewieniami,
- pomiędzy budynkami na niewielkim odcinku ul. Melchiora Wańkowicza znajduje się otwarcie widokowe na wieżę zabytkowego kościoła pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego,
- teren zielony wokół dworku Jana Matejki przeciętany swobodnym układem komunikacyjnym, wydeptanym przez mieszkańców.

Model 15. Parkowy Skarpa

Stan obecny

Skarpa nowohucka prezentuje wybitne walory widokowe. Rozległa pradolina Wisły zapewnia głęboki wgląd w krajobraz. Ukształtowanie terenu oraz naturalne pokrycie w postaci łąk stwarza podstawę występowania rozległych widoków. Wszelkie obiekty zlokalizowane na tym terenie posiadają wyjątkowy potencjał widokowy niezależnie od wysokości. Obszar modelu 15 stanowi kontynuację terenów zielonych wychodzących z sektora D (Modelu 4). Silna bariera w postaci alei Jana Pawła II powoduje, że w stanie obecnym jest to głównie kontynuacja wizualna. Obecny stan zagospodarowania nie wykorzystuje w pełni krajobrazowo-rekreacyjnych właściwości terenu.

205

Podsumowanie:

Nowa Huta w swej ogólnej strukturze nie uległa znaczącym zmianom na przestrzeni 70 lat jakie minęły od jej budowy. Układ urbanistyczny jest czytelny i zachowany w swych zasadniczych założeniach. Dzisiejszy stan wymaga regulacji, porządkowania i określenia reguł, które odpowiednio skierują budzącą się energię i chęć zmiany. W Nowej Hucie bowiem daje się zaobserwować ruch i inicjatywa społeczności, która pragnie dostosować przestrzeń do bieżących potrzeb i mód. Uporządkowania wymaga przede wszystkim kwestia zieleni oraz komunikacji. Zielen w zakresie regulacji pod względem kompozycyjnym i funkcjonalnym. Komunikacja natomiast w odniesieniu do zachowania i pielęgnowania stref pieszych i samochodowych oraz rozwiązania problemu miejsc parkingowych. Zagadnienia te wiążą się bezpośrednio z kwestią walorów widokowych, które są również konsekwencją sposobu użytkowania raz zaprojektowanej przestrzeni.

Ogólne wnioski opracowania sformułowano w odniesieniu do przestrzeni publicznej i do przestrzeni półpublicznej.

Przestrzeń publiczna

1. Prawdziwym sercem miasta jest Plac Centralny. Jest początkiem układu, wyrazistą przestrzenią. Swą formą potwierdza znaczenie i rolę, jaką odgrywa w strukturze przestrzennej. Wraz z promieniście wyprowadzonymi ulicami tworzy szkielet funkcjonalno-kompozycyjny
2. Istotnych przeszkód wizualnych zaburzających strukturę Placu nie ma, pierzeje tworzy architektura. Uporządkowania wymaga zagęszczający się las słupów technicznych.
3. Na placu dominują przeszkody funkcjonalne. Środek Placu jest niedostępny, odizolowany komunikacją od przestrzeni publicznych. W chwili obecnej nie jest użytkowany zgodnie z przeznaczeniem.
4. Główne aleje przejęły funkcję komunikacyjną, co osłabiło ich siłę kompozycyjną. Nadmiernie wybujała zieleń ogranicza ekspozycję, natomiast intensywność ruchu samochodowego i ogrodzenia torowisk przekształciły przestrzeń łączącą w barierę wprowadzającą silne podziały. Wizualnie i funkcjonalnie dominuje kierunek wzdłuż alei, kierunki i połączenia poprzeczne uległy ograniczeniu.

Przestrzeń półpubliczna

1. Segregacja ruchu kołowego i pieszego w przestrzeniach śródblokowych jest zachowana. Poruszanie się w kwartałach jest swobodne, bezpieczne i bezkolizyjne.
2. W przestrzeniach śródblokowych daje się zaobserwować proces podziału przestrzeni. Elementami dzielącymi są głównie budynki garaży, ogrodzenia i zieleni.
3. Pomimo przestronności terenów śródblokowych daje się zaobserwować brak wystarczającej ilości terenów rekreacyjnych i sportowych.
4. Występuje potrzeba organizowania miejsc postojowych.
5. W przestrzeniach śródblokowych występuje silna sukcesja naturalna, znacznie ograniczająca użyteczną przestrzeń i ekspozycję.
6. Powiązania widokowe między osiedlami i kwartałami występują w osiach ulic i ścieżek, pozostałe giną w labiryncie zieleni.

Ilustracja wybranych problemów przestrzeni Nowej Huty

1. Wtórny podział przestrzeni tworzący bariery pomiędzy osiedlami, M6,

2. Problemy przestrzeni publicznych wymagające regulacji: zielen i samochody, M6,

3. Jeden z przykładów zaanektowania przestrzeni przez samochody, M8

4. Wymykająca się spod kontroli zieleń i dzikie miejsca parkingowe zabierają miejsce i światło, M8

5. Grodzenie przestrzeni śródblokowych stwarza podziały i utrudnia komunikację M8.

6. Przepelnianie wspólnej przestrzeni tymczasowymi obiektami, reklamami i ogrodzeniami, M9

Metoda opracowania „Planu ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta” - typologia krajobrazu PK NH

Przyjęta metoda pracy odpowiada przedmiotowi ochrony parku kulturowego, którym jest krajobraz zabytkowy. Krajobraz, będący fizjonomią, obliczem środowiska, jest najbardziej widocznym, najbardziej ogólnym i równocześnie najbardziej dosłownym - zapisem procesów rozgrywających się w przeszłości i trwających obecnie. Ogólny charakter przedmiotu pracy skłonił do innego ujęcia obszaru Nowej Huty, niż pozornie jedyny, opierający się na podziale administracyjno-własnościowym lub funkcjonalnym. Pierwszy kieruje się wyłącznie granicami własności, drugi – rozgraniczeniem np. na ulice, place, wnętrza osiedlowe, budynki mieszkalne, usługowe, ich zespoły itp. Przyjęte w ślad za takimi podziałami, metody wydzielenia, stosowane np. przy sporządzaniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, mimo iż pozornie oczywiste i najprostsze, rodzą od samego początku trudności warsztatowe, a następnie kompetencyjne na poziomie decyzji w procesie zarządzania. Np. ulica, dla której najistotniejszą rolę odgrywają fasady otaczających budynków, jest od nich sztucznie oddzielona, albowiem fasady przynależą do budynków (bloków zabudowy), przylegających do ulic. Podejmowane różne, niekoniecznie spójne decyzje, różne dla różnych obiektów (kwaterów), otaczających ulicę lub plac, rokują niedobrze harmonii wyglądu podstawowego wnętrza miejskiego, jakim jest ulica.

Zasób, czyli analiza stanu istniejącego, procesów przeszłych i aktualnie trwających w krajobrazie Nowej Huty.

209

Plan Ochrony Parku Kulturowego „Nowa Huta” w Krakowie powstał w oparciu o najlepsze, znane opracowania historyczne, archeologiczne, architektoniczne, planistyczne, przyrodnicze i krajobrazowe, jakie wykonano dla tegoż obszaru. Na podobnym materiale źródłowym oparto też miejscowe plany wymienione wcześniej.

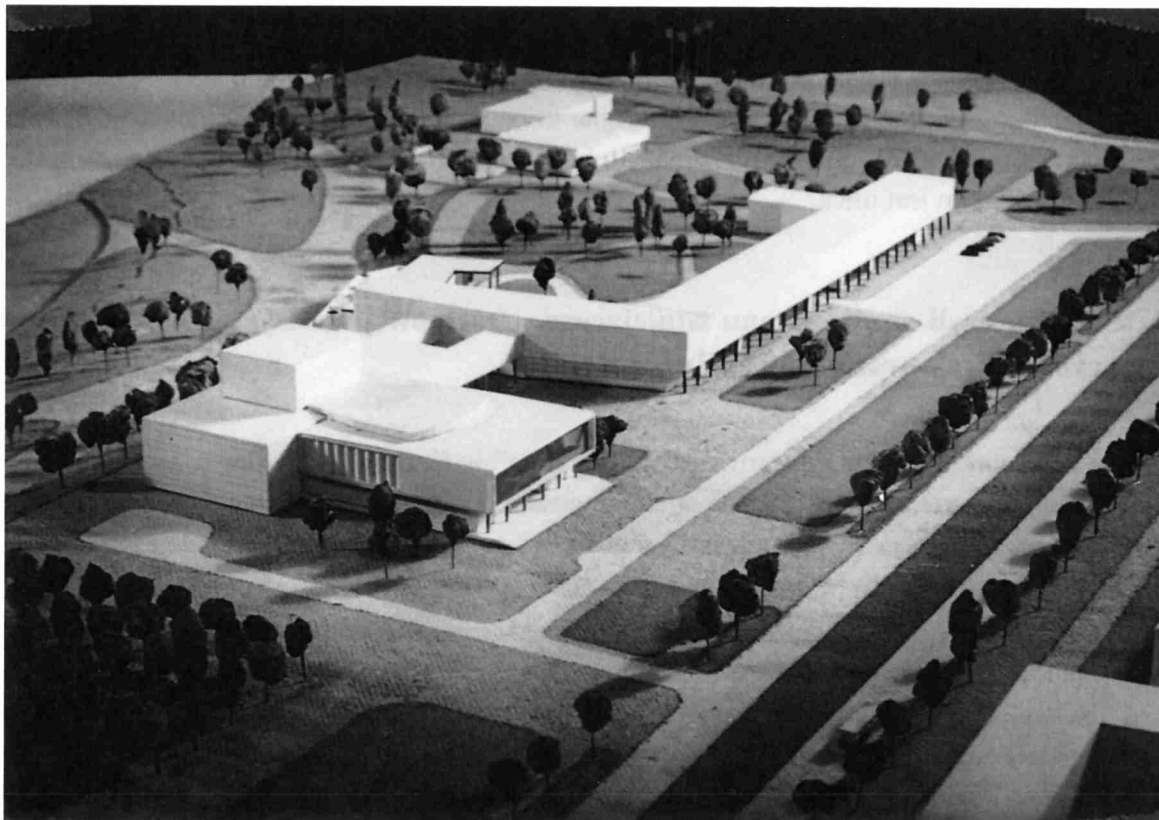
Plan ochrony parku kulturowego znacznie rozszerza regulowaną ustawowo postać i zawartość planów miejscowych, dlatego też w jego części studialnej wykorzystano inną metodę podziału, waloryzacji i określenia wytycznych, niż w materiałach wyjściowych planów miejscowych. Podział Nowej Huty dla potrzeb planu ochrony oparto o kryteria morfologiczne, traktowane jako zapis przeszłych i trwających tu procesów. Podział taki pozwolił na zdefiniowanie obszarów o wewnętrznie spójnych cechach, łączących jednak różne części składowe miejskiego krajobrazu. W miejsce mechanicznego podziału na ulice, bloki zabudowy i obszary zieleni – uzyskano obszary spójne pod względem genezy, użytkowania, form, wielkości obiektów – a co za tym idzie, o zbliżonych uwarunkowaniach i problemach nie tylko konserwatorsko-ochronnych czy widokowych, ale także np. społecznych.

Obszary o zbliżonych cechach określono jako zespoły wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych ZWA-K, gdyż składają się z różnych wizualnie, lecz wzajemnie komplementarnych wewnątrz – ulic, placów, zabudowy osiedlowej i wewnątrz zielonych i użytkowych w osiedlach. itp.

Zespoły wnętrz o podobnych cechach połączono w większe obszary, nazwane modelami krajobrazowymi parku kulturowego Nowej Huty. O ich tożsamości i odrębności stanowią zarówno różnice w strukturze zabudowy, jak i różne skale oraz aspekty znaczeniowe i widokowe. Ekspozycja, a więc szczegółowe określenie najważniejszych otworów i powiązań widokowych jest kolejną cechą specyficzną planu ochrony parku kulturowego, odróżniającą go od innych dokumentów, np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Poszczególne fragmenty zespołu Nowej Huty i przyległych obszarów w granicach parku kulturowego, wynikłe z tak przyjętych metod podziału, oceniono pod względem wartości historycznych i współczesnych, uwzględniając przy tym kierunki i tempo kształtujących je przemian.

Powstał w ten sposób rodzaj „słownika” działań, sięgających bardziej precyzyjnie w problemy i potrzeby miasta, podzielonego na łatwiejsze w rozpoznaniu, zarządzaniu i monitorowaniu obszary operacyjne – modele.

Projekty z lat sześćdziesiątych niestety nie powstały; zbiory MHK

Podział krajobrazu Nowej Huty na elementy podstawowe wraz z uzasadnieniem kryterium podziału.

Punkt wyjścia – wnętrza architektoniczno-krajobrazowe

W analizie krajobrazu Nowej Huty przyjęto metodę wnętrz architektoniczno-krajobrazowych, (dalej: WAK), opracowaną u progu lat siedemdziesiątych XX w. w ówczesnym Zakładzie Architektury Krajobrazu na Politechnice Krakowskiej, pod kierunkiem prof. Janusza Bogdanowskiego. Kryterium podziału na wnętrza AR-K (architektoniczno-krajobrazowe) jest najbardziej oczywiste – jest nim rzeczywista widoczność z danego miejsca, zaś przegrody dla widoczności, nazwane ścianami, stanowią też granice wydzielen na elementarne jednostki miejskie. W odróżnieniu od wnętrz architektonicznych (a więc zawierających się w budynkach), wnętrza architektoniczno-krajobrazowe mają różny stopień swej materialności i wysokości; w różny też sposób dzielą krajobraz. Często podziałami granicznymi są, czytelne w oczywisty sposób materialne, wysokie ściany budynków (nazywane ścianami konkretnymi). Często są to jednak ażurowe ściany np. zieleni, nazywane wtedy ścianami obiektywnymi. Bywają też ściany w istocie nie istniejące materialnie, lecz odczuwane i podpowiadane przez doświadczenie i wyobraźnię widzów np. w zawężeniach ulic. Są to wtedy ściany subiektywne. Badania krajobrazu Nowej Huty i przyległych obszarów w granicach parku kulturowego z analizą kilku tysięcy poszczególnych wnętrz architektoniczno-krajobrazowych jest procesem długotrwałym, natomiast w obliczu współczesnych wyzwań, szans zagrożeń krajobrazu Nowej Huty konieczne było jednak szybsze, całościowe i syntetyczne opracowanie całości kształtu tematyki. Okazało się, że przy wielkiej ilości opracowań na najwyższym poziomie – architektonicznych, historycznych, urbanistycznych dotyczących terenów Nowej Huty, nie ma zbyt wiele prac, które dotyczyłyby krajobrazu, i to w sposób pozwalający na zapożyczenie racjonalnej, przyjętej już i sprawdzonej sieci wydzielen na jednostki elementarne. Sieć taką należało więc stworzyć, jednakże jej podziały musiały być bardziej ogólne, niż pojedyncze wnętrza architektoniczno-krajobrazowe. Jako podstawowy element struktury krajobrazu przyjęto zespół wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (dalej: ZWAK).

Zespół wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (ZWAK) – kluczem do analizy krajobrazu Nowej Huty

Zespół wnętrz architektoniczno-krajobraz to obszar zawierający podobne do siebie wnętrza. Przy analizie krajobrazowej najistotniejsze jest podobieństwo formy, kompozycji – a więc postaci wnętrz. W nich bowiem zapisana jest ich geneza, przeszłość, wszelkie przemiany. Pod względem postaci – wyglądu, wnętrza ulic różnią się zasadniczo od wnętrz placów, te zaś – od wnętrz osiedlowych. Nie można ich więc porównywać łącznie, lecz w ramach poszczególnych typów. Tak więc, w ramach jednego ZWAK podobne są między sobą ulice, zabudowa osiedlowa, tworzone przez nią wnętrza itp. Będą one oczywiście nieco różne od ulic, placów czy zabudowy z innego ZWAK. Różnice pomiędzy zespołami wynikają wprost z uwarunkowań lokalizacyjnych, z historii, ekonomii, warunków społecznych itp. Jednakże dla potrzeb tego uproszczonego studium nie porównujemy geograficznych historycznych, przestrzennych, ekonomicznych czy społecznych przyczyn tych różnic, lecz tylko ich skutki.

Jak określono zespoły wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (ZWAK)

Dla określenia ZWAK konieczna było rozeznanie terenu, z wykorzystaniem współczesnych i historycznych map, zdjęć lotniczych i wszelkich dostępnych opracowań katalogowo-porównawczych, w których ujęto różne typy i aspekty krajobrazu miasta. Sięgnięto m.in. do opracowań wymienionych w bibliografii. Rozeznanie – terenowe, kartograficzne, ikonograficzne i bibliograficzne, pozwoliło najpierw na najbardziej ogólny podział – na charakterystyczne wnętrza: wnętrza alei, ulic i placów oraz na wnętrza wewnątrzsiedlowe z różnych faz rozwoju tego kompleksu urbanistycznego, przede wszystkim fazy industrialnej, socrealistycznej, socmodernistycznej oraz zieleni komponowanej i spontanicznej wewnątrz lub wokół zespołów zabudowy.

Kryteria określania typów wnętrz architektoniczno-krajobrazowych

I Cechy struktury zabudowy

1. Stopień domknięcia kwartału.
2. Stopień zdefiniowania i harmonia podziałów wnętrza kwartału.
3. Proporcje zabudowy i terenów biologicznie czynnych w obrębie kwartału.
4. Proporcje powierzchni kwartałów do wysokości zabudowy.

II Cechy formy zabudowy

1. Proporcje brył.
2. Proporcje powierzchni okien, witryn, balkonów do powierzchni elewacji.
3. Wysokość kondygnacji.
4. Formy dachów.
5. Nasycenie detalami architektonicznymi.

III Cechy przestrzeni publicznych – komunikacyjnych i reprezentacyjnych

1. Przeznaczenie wg założeń pierwotnych.
2. Zwartość i kulisowość ścian.
3. Proporcje szerokości traktu i wysokości zabudowy.
4. Proporcje występowania sekwencyjności wewnątrz.
5. Występowanie zamknięć perspektywicznych.
6. Występowanie otwarć widokowych.
7. Stopień integralności placów i/lub ulic.

IV Cechy przestrzeni publicznych – zielonych

1. Występowanie i jakość kompozycji krajobrazowej.
2. Jakość składu gatunkowego.
3. Przeznaczenie pierwotne.

Typy WAK

Ostatecznie zidentyfikowano i wydzielono 20 typów zespołów wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (ZWAK), a mianowicie:

1. Aleja główna, jezdna, w zabudowie zwartej centralnej socreal.
2. Aleja główna, piesza, w zabudowie centralnej socreal.
3. Aleja główna, jezdna, w zabudowie wewnętrznej indu.
4. Aleja główna, jezdna, w zabudowie wewnętrznej socreal.
5. Aleja główna, jezdna, w zabudowie wewnętrznej socmod.
6. Aleja główna, jezdna, w zabudowie rozproszonej.
7. Ulica zbiorcza w zabudowie zwartej.
8. Ulica zbiorcza w zabudowie rozproszonej.
9. Ulica zbiorcza w zabudowie peryferyjnej, mieszanej.
10. Place w zabudowie centralnej socreal.
11. Place i wnętrza placowe w zabudowie wewnętrznej socreal.
12. Wnętrza w zabudowie historycznej (przed 1949 r.).
13. Wnętrza śródblokowe w zabudowie zwartej centralnej socreal.
14. Wnętrza śródblokowe w zabudowie zwartej wewnętrznej socreal jednofunkcyjne (jednorodne).
15. Wnętrza śródblokowe w zabudowie zwartej wewnętrznej socreal wielofunkcyjne (nawarstwione).
16. Wnętrza w zabudowie wewnętrznej indu.
17. Wnętrza w zabudowie wewnętrznej socmod.
18. Wnętrza w zabudowie rozproszonej.
19. Wnętrza zieleni publicznej komponowane.
20. Wnętrza zieleni publicznej spontaniczne.

Modele krajobrazowe PK NH

Model krajobrazu to duża, niejednorodna struktura. Występujące w niej elementarne części krajobrazu (ZWAK, WAK/J) są pokrewne, choć nie jednolite genetycznie i formalnie. Ponadto jednak sposób użytkowania, aktywności, tempo przemian też jest pokrewne. Dlatego też pojęcie Modelu Krajobrazu, jako nadrzędne w stosunku do ZWAK, należy też rozumieć jako obszar występowania zjawisk, które są typowe dla grupy pokrewnych ZWAK. Modele, określono barwnymi liniami ciągłymi. Barwa linii obwodowych jest indywidualna dla każdego modelu. Występuje także w nazwach, numerach i ramkach, odpowiadających każdemu modelowi. Wyróżniono 15 modeli krajobrazu Parku Kulturowego Nowej Huty, a mianowicie:

Model	Numer ZWAK	Nazwa ZWAK (w obszarze modelu)
1 CENTRALNY	1.1	PLAC CENTRALNY
	1.2	ALEJA JANA PAWŁA I „C”
	1.3	CENTRUM A /A-31/
	1.4	ALEJA SOLIDARNOŚCI „A”
	1.5	CENTRUM B /B-31/
	1.6	ALEJA RÓŻ „A”
	1.7	CENTRUM C /C-31/
	1.8	ALEJA ANDERSA „A”
	1.9	CENTRUM D SOCREAL /D-31/
	1.10	ALEJA JANA PAWŁA II „B”
	1.11	SKARPA CENTRALNA
2 PARKOWY SZWEDZKI	2.1	ALEJA RÓŻ „B”
	2.2	PARK RATUSZOWY
	2.3	ALEJA PRZYJAŹNI „II”
	2.4	BLOK SZWEDZKI
	2.5	SZKOŁA PODSTAWOWA NR 88
	2.6	SZKLANE DOMY /B-32/
	2.7	PLANTY WSCH-PD
	2.8	KOŚCIÓŁ N.M.P. CZĘSTOCHOWSKIEJ
	2.9	PARK SZWEDZKI
3 WEWNĘTRZNY	3.1	ZBIGNIEWA SEIFERTA
	3.2	ALEJA PRZYJAŹNI „I”
	3.3	ZGODY /C-32/
	3.4	ŚWIAT DZIECKA
	3.5	PLANTY ZACH., LUDŹMIERSKA

	3.6	RYDZA-ŚMIGŁEGO ZACH.
	3.7	ALEJA RÓŻ „C”
	3.8	RYDZA ŚMIGŁEGO WSCH.
	3.9	PLANTY WSCH-PN STRUGA
	3.10	SZKOLNE PN
	3.11	SZKOLNE-ZESPÓŁ SZKÓŁ
	3.12	PLANTY PN-ZACH ŻEROMSKIEGO
	3.13	ALEJA RÓŻ „D” PLANTY PN. ŻEROMSKIEGO
	3.14	PLANTY PN-WSCH ŻEROMSKIEGO
	3.15	PARAFIA PW. NAJŚW. SERCA PANA JEZUSA
	3.16	1000-LATKA
	3.17	TEATR LUDOWY
	3.18	OBRONCÓW KRZYŻA „I”
	3.19	OBRONCÓW KRZYŻA „II”
	3.20	ZESPÓŁ SZKÓŁ 2
	3.21	TEATRALNE /C-1/
	3.22	KINO „ŚWIT”
	3.23	GÓRALI /C-2 POŁUDNIE/
	3.24	ALEJA RÓŻ „E”
	3.25	ZIELONE /B-2 POŁUDNIE/
	3.26	SPORTOWE /B-2 POŁUDNIE/
	3.27	MOŚCICKIEGO „II”
	3.28	MOŚCICKIEGO „I”
	3.29	KRAKOWIAKÓW /C-2 PÓLNOC/
	3.30	SŁONECZNE
	3.31	ZESPÓŁ SZKÓŁ INTEGRACYJNYCH
	3.32	UROCZE
4 SOCMODERNISTYCZNY	4.1	CENTRUM D SOCMODERN
	4.2	ARTYSTÓW
	4.3	HANDLOWE PN
	4.4	ZESPÓŁ SZKÓŁ SPORTOWYCH
	4.5	HANDLOWE PD /D-3/
	4.6	ALEJA JANA PAWŁA II „A”
	4.7	MARTEN
	4.8	KOLOROWE /D-2/
	4.9	PARK WIŚNIOWY SAD
	4.10	ANDERSA „B
	4.11	ANDERSA „C”

	4.12	SPÓLDZIELCZE /D-1/
	4.13	ZESPÓŁ SZKÓŁ EKONOMICZNYCH NR 2
	4.14	GIMNAZJUM NR 48
5 ZEWNĘTRZNY	5.1	ALEJA RÓŻ „F”
	5.2	PUB. SZKOŁA IM. ŚW. WINCENTEGO
	5.3	ZESPÓŁ SZKÓŁ SPECJALNYCH
	5.4	SPORTOWE / B-2 PÓLNOC/
	5.5	BULWAROWA PN
	5.6	KRAKOWIAKÓW-OSIEDŁOWA
	5.7	KRAKOWIAKÓW SM „JUTRZENKA”
6 BRAMNY	6.1	HUTNICZE /A-33/
	6.2	SOLIDARNOŚCI „B”
	6.3	STAŁOWE /A-11/
	6.4	DOM MŁODEGO ROBOTNIKA
	6.5	THM
	6.6	SZKOLNE PD /B-17/
7 CENTRUM ADMIN.	7.1	SOLIDARNOŚCI „D”
	7.2	CENTRUM ADMINISTRACYJNE
8 STARA HUTA	8.1	NA SKARPIE /A0-PÓLUDNIE/
	8.2	MŁODOŚCI /A-25/
	8.3	ALEJA JANA PAWŁA II „D”
	8.4	OGRODOWE /A0 ZACHÓD/
	8.5	ZUCHÓW
	8.6	WANDY /A-1 PÓLUDNIE/
	8.7	CMENTARZ MOGILSKI
	8.8	GIMNAZJUM NR 45
	8.9	WILLOWE /A1-PÓLNOC/
	8.10	BULWAROWA WSCH. 2
9 MOGILSKI WSPÓLCZE- SNY	9.1	MOGIŁA PLAC TARGOWY
	9.2	ALEJA JANA PAWŁA II „E”
	9.3	MOGIŁA PAWILONY
	9.4	MOGIŁA WARSZTATY
	9.5	MOGIŁA DOMKI
10 MOGILSKI DAWNY	10.1	MOGIŁA OPACTWO
	10.2	MOGIŁA PARK
	10.3	MOGIŁA PRZEDPOLE
	10.4	KOŚCIÓŁ ŚW. BARTŁOMIEJA
	10.5	MOGIŁA WIEŚ
	10.6	MOGIŁA FOLWARK

11 SZPITALNY	11.1	ZESPÓŁ SZPITALA IM. ŻEROMSKIEGO
	11.2	PARK IM.ŻEROMSKIEGO
	11.3	STREFA FUNKCJI PRZYSZPITALNYCH
	11.4	ZAPLECZE SZPITALA
12 PRZEJŚCIOWY	12.1	KINO „SWIATOWID”
	12.2	SZKOŁA
	12.3	PRZYCHODNIA
	12.4	CENTRUM E
13 REKREACYJNY	13.1	ZALEW
	13.2	K.S. WANDA
	13.3	BOISKA SZKOLNE
	13.4	SOLIDARNOŚCI „C”
14 PARKOWY KRZESŁAWICKI	14.1	KRZESŁAWICE DWÓR
	14.2	KRZESŁAWICE WIEŚ
	14.3	KRZESŁAWICE BŁONIE
15 PARKOWY SKARPA	15.1	PARKOWY SKARPA

Procesy przemian, rozgrywające się w scenografii każdego z modeli zaczęły się od momentu powstawania zmaterializowanej w nim działalności i trwają od bardzo dawna. Struktura, forma i treść dzieł człowieka i przyrody, współtworzących, ale i współniszczących to, co zostało dziś zarejestrowane we wnętrzach i ich zespołach, jest ściśle uzależniona od okresu, sposobu, długotrwałości przemian i innych historycznych uwarunkowań. Dlatego każdemu z wydzielonych modeli krajobrazu przyporządkowano jego syntezę przemian historycznych, nazwaną modelem retrospektywnym. Jego rodzaj związany jest z dzisiejszym odbiorem dominujących na jego obszarze form i treści.

Rodzaj M(ontumentalny) występuje wtedy, gdy krajobraz w obrębie danego modelu ukształtowany został jako wielki, pod względem skali, formy, treści i znaczenia, najbardziej wyrazisty.

Rodzaj It(intelektualny) występuje wtedy, gdy krajobraz ukształtowany został jako ważny pod względem treści i znaczenia (szczególnie ważnych z naukowego punktu widzenia), lecz mniej wyrazisty.

Rodzaj E(mocjonalny) występuje wtedy, gdy krajobraz ukształtowany został przede wszystkim jako nośnik treści, oddziałujący dziś głównie na emocje, często mniej istotny z naukowego punktu widzenia.

Rodzaj Ic(intencjonalny) występuje wtedy, gdy krajobraz ukształtowany został jako istotny nośnik treści i znaczenia, lecz na tyle mało czytelny, iż wymaga chęci, wysiłku, a więc intencji jego odkrycia lub wskazania.

Wyznacznik modelu retrospektywnego. W definicji modelu retrospektywnego występuje też wyznacznik wskazujący na stopień odporności na przemiany; dosłownie – na upływ czasu. Wynika on nie tylko z trwałości strukturalnej obiektów (a więc ich tworzywa), lecz także lokalizacji, funkcji, konotacji kulturowych itp. Określony jest umownie literą R i cyfrą. I tak R1 oznacza model najbardziej odporny na przemiany; R4 – najmniej.

Modele krajobrazowe w Parku Kulturowym Nowa Huta

Wnioski z etapu I

Po dokonaniu, zgodnie z metodą jednostek i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK) prof. Janusza Bogdanowskiego oraz zgodnie ze stosownymi zapisami harmonogramu niniejszego opracowania zleconego przez Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa opracowania I etapu zadania opracowania planu ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta w Krakowie – można sformułować grupę wniosków o wstępnym charakterze, jednak zawierających przesłanie dla przyszłorocznego etapu finalnego, który będzie zawierał niezwykle istotną fazę waloryzacji, a przede wszystkim wytyczne zarówno w odniesieniu do zasad ochrony i kształtowania krajobrazu, jak i uchwały Rady Miasta o utworzeniu nowohuckiego parku kulturowego.

Wnioski w odniesieniu do stanu ogólnego krajobrazu:

1. Nowa Huta w swej generalnej strukturze nie uległa znaczącym zmianom na przestrzeni 70 lat jakie minęły od jej budowy . Układ urbanistyczny jest czytelny i zachowany w swych zasadniczych założeniach o wyraźnych trzech nawarstwieniach
 - fazy industrialnej
 - fazy socrealistycznej
 - fazy socmodernistycznejosadzonych w kontekście krajobrazu o wcześniejszej proveniencji, głównie w dolinie Dłubni (Krzesławice, Mogiła) oraz na styku z pradoliną Wisły; Łakami Nowohuckimi oraz dalej - rozległymi powiązaniem widokowymi z pogórzem i górami
2. Zachowuje pierwotną zasadę układu urbanistycznego zespołu 26 komponowanych osiedli oraz 4 jednostek objętych terenem parku kulturowego, ale poza osiedlami, tj. alei Solidarności wraz z Centrum Administracyjnym dawnego kombinatu, fragmentu wsi Krzesławice i Mogiła ora zalewu nowohuckiego
3. Dla celów metodycznych planu ochrony parku kulturowego zidentyfikowano 15 modeli krajobrazowych, które obejmują 125 zespołów wnętrz architektoniczno-krajobrazowych
4. Struktura krajobrazu tych zespołów pozwala na wyodrębnienia 20 typów wnętrz krajobrazowych, w których dominują wnętrza alej głównych i ulic zbiorczych oraz wnętrza śródblokowe w zabudowie zwartej i wewnętrznej socrealistycznej i socmodernistycznej
5. Dzisiejszy stan wymaga regulacji, porządkowania, i określenia reguł które odpowiednio skierują budzącą się w społeczeństwie energię i chęć ochrony i zmiany.
6. W Nowej Hucie daje się zaobserwować ruch i liczne inicjatywy społeczności , która pragnie dostosować przestrzeń do bieżących potrzeb i mód.
7. Uporządkowania wymaga w pierwszym rzędzie kwestia zieleni (przede wszystkim w zakresie regulacji pod względem kompozycyjnym i funkcjonalnym) oraz komunikacji (w odniesieniu do zachowania i pielęgnowania stref pieszych i samochodowych oraz rozwiązania problematyki miejsc postojowych).
8. W odniesieniu do dalszych faz opracowania planu ochrony parku kulturowego Nowa Hu-

ta przewiduje się wskazaną już w obecnym etapie niewielką korektę granic parku po południowo-zachodniej stronie alei Jana Pawła II.

9. Ponadto podkreśla się konieczność rekompozycji placu Centralnego, alei Róż, rozwiązania strategii utrzymania, pielęgnacji i rekompozycji układu zieleni, rozwiązania problemu parkowania samochodów, a przede wszystkim przywrócenia klimatu krajobrazu kulturowego oraz wyrazu architektonicznego i urbanistycznego przestrzeniom publicznym: alejom, placom, ulicom, parkom i wnętrzom handlowym.

Wnioski w odniesieniu do powiązań widokowych i ekspozycji krajobrazu, w odniesieniu do przestrzeni publicznej i do przestrzeni półpublicznej

Przestrzeń publiczna

1. Wiodącym miejscem układu Nowej Huty jest Plac Centralny. Jest początkiem układu, wyrazistą przestrzenią. Swą formą potwierdza znaczenie i rolę jaką pełni w strukturze przestrzennej. Wraz z promieniście wyprowadzonymi ulicami tworzy szkielet funkcjonalno-kompozycyjny.
2. Istotnych przeszkód wizualnych zaburzających strukturę placu nie ma, pierzeje tworzy architektura. Uporządkowania wymaga zagęszczająca się ilość słupów technicznych
3. Na placu dominują przeszkody funkcjonalne. Środek placu jest niedostępny, odizolowany komunikacją od przestrzeni publicznych. W chwili obecnej nie jest użytkowany zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem.
4. Główne aleje przejęły funkcje komunikacyjną, co osłabiło ich siłę kompozycyjną.
5. Nadmiernie wybujała zieleń ogranicza ekspozycję, natomiast intensywność ruchu samochodowego i ogrodzenia torowisk przekształciły przestrzeń łączącą w barierę wprowadzającą silne podziały. Wizualnie i funkcjonalnie dominuje kierunek wzdłuż alei, kierunki i połączenia poprzeczne uległy ograniczeniu.

220

Przestrzeń półpubliczna

1. Segregacja ruchu kołowego i pieszego w przestrzeniach śródblokowych jest zachowana. Poruszanie w kwartałach jest swobodne, bezpieczne i bezkolizyjne.
2. W przestrzeniach śródblokowych daje się zaobserwować proces podziału przestrzeni. Elementami dzielącymi są głównie budynki garaży, ogrodzenia i zieleni.
3. Pomimo przestronności terenów śródblokowych daje się zaobserwować brak wystarczającej ilości terenów rekreacyjnych i sportowych.
4. Występuje potrzeba organizowania miejsc postojowych.
5. W przestrzeniach śródblokowych występuje silna sukcesja naturalna, znacznie ograniczająca użyteczną przestrzeń i ekspozycję.
6. Powiązania widokowe między osiedlami i kwartałami występują w osiach ulic i ścieżek, pozostałe zanikają w labiryncie zieleni.

Wnioski natury administracyjnej

1. Całość obszaru niemal w 100% terenu parku kulturowego jest chroniona decyzją Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków OZKr-IV?AS/69/2004 z 30 grudnia 2004 r. o wpisie do rejestru zabytków, nr A-1132 – urbanistycznego układu dzielnicy Nowa Huta w Krakowie jako reprezentatywnego przykładu urbanistyki socrealizmu w Polsce.
2. Ponadto w rejestrze zabytków znajduje się zespół klasztoru w Mogile, tam też kościół drewniany, dwór i park oraz budynki wokół Placu Centralnego.
3. Znakomita większość obiektów architektonicznych z wszystkich wyżej wymienionych we wnioskach ogólnych faz rozwoju dzielnicy znajduje się w gminnej ewidencji zabytków.
4. Są jednak obiekty, które powinny być do tej ewidencji dołączone.
5. Niemal całość obszaru jest objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Powyższe akty prawa powinny być uzupełnione i wzmocnione o ustalenia, które zostaną opracowane w planie ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta.

1. Uwzględnienie strategii i gospodarki zielenią związaną zarówno z przestrzeniami komunikacji, jak i przestrzeni śródosiedlowych.
2. Uwzględnienie potencjalnych powiązań widokowych, jako jednego z podstawowych warunków przywrócenia i kontynuacji pierwotnych założeń kompozycyjnych Nowej Huty.
3. Uwzględnienie częściowej rekompozycji pierwotnych uwarunkowań i cech architektonicznych i urbanistycznych oraz ukierunkowania prokrajobrazowych i prokonserwatorskich inicjatyw społecznych i samorządowych.

W konsekwencji – uzyskanie realnych przesłanek do skutecznego utrzymania i przywracania wizerunku Nowej Huty, które spełni m.in. wymagania odpowiadające kryteriom dla objęcia tego obszaru i fenomenu dziedzictwa kulturowego statusem Pomnika Historii.

Bibliografia (wybór)

- 13 grudnia. Stan wojenny w Małopolsce w relacjach świadków.* oprac. Z. Solak, J. Szarek, Kraków 2001.
- Anioła J., *Huta im. Lenina*, Kraków 1954.
- Anioła J.: *Nowa Huta: podstawowa inwestycja Planu Sześcioletniego*. Warszawa 1951.
- Beiersdorf Z., *Wartości kulturowe Nowej Huty*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, Kraków 1997, s. 81–89.
- Beiersdorf Z., Komorowski W., *Nowa Huta lat pięćdziesiątych. Dziedzictwo – zagrożenia i perspektywy* (w:) *Zabytki drugiej połowy dziewiętnastego wieku – waloryzacja ochrona konserwatorska*. Warszawa-Berlin 2010. str. 17-28.
- Binek T.: *Służby inwestycyjne Nowej Huty*. Kraków 2009.
- Binek T.: *Śląsk, wojna, Kresy, Wrocław, Nowa Huta. Wspomnienia 1930–1960*. Kraków 1997.
- Bober R.: *Krzyże w „Mieście bez Boga”*. *Organizacja parafialna w Nowej Hucie w okresie działalności kard. Karola Wojtyły w latach 1962–1978*. Kraków 2006.
- Bogdanowski J.: *Ogrody włoskie pod Krakowem*. „Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej”, zeszyt specjalny nr 1, Kraków 1966.
- Bogdanowski J.: *Warownie i zieleń twierdzy Kraków*. Kraków 1979.
- Böhm A.: *Krajobraz Nowej Huty*. (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*. Kraków 1997, s. 91–94.
- Budujemy KOŚCIÓŁ. Współczesna architektura sakralna w Nowej Hucie*. aut. J. L. Franczyk, J. S. Wroński, P. Jagło, M. Mieźian, Kraków 2010.
- Chwalba A., *Dzieje Krakowa*, t. 6. *Kraków w latach 1945–1989*, Kraków 2004 (rozdział *Nowa Huta: narodziny miasta, kombinatu i mitu*).
- Czas zatrzymany 2. Fotografie z terenów Nowej Huty i okolic oraz wybór tekstów*. red. Adam Gryczyński, t. I, Kraków 2008.
- Czas zatrzymany. Fotografie z terenów Nowej Huty i okolic oraz wybór tekstów*. red. Adam Gryczyński, Kraków 2006.
- Czubała T.: *Nowa Huta – przewodnik, informator*. Kraków 1959.
- Danilczyk L., Kasprzyk M.: *Wartości kulturowe obszaru dzisiejszych dzielnic nowohuckich. Najcenniejsze zespoły i obiekty zabytkowe do 1949 roku*. (w:) *Nowa Huta, przeszłość i wizja - studium muzeum rozproszonego*. pod redakcją Jacka Salwińskiego i Leszka J. Sibili, Kraków 2008, s. 41–96.
- Dobrowolski K.: *Studia nad życiem społecznym i kulturą*. Wrocław 1966.
- Downar K.: *Historia muzyki w Nowej Hucie 1950–1975*. (w:) *Zagrajmy to jeszcze raz... Muzyka Nowej Huty 1950–2000*. Kraków 2011, s. 15–50.
- Dudek A., Marszałkowski T.: *Walki uliczne w PRL 1956–1989*. Kraków 1992.

Dużyk J.: *Nowa Huta od średniowiecza do XIX w.* „Kraków dawniej i dziś”, nr 10, Kraków 1957.

Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków–Wschód. Materiały konferencyjne. Kraków 1997.

Dzieszyński R., Franczyk J. L.: *Encyklopedia Nowej Huty.* Kraków 2006.

Elf.: *Najgorszy był jednak początek.* (w:) *Krajobraz ogni. Antologia reportaży o Nowej Hucie.* wybór Stefan Kozicki i Zbigniew Stolarek, Warszawa 1971, s. 46–74.

Fabiański M., J. Purchla, *Historia architektury Krakowa w zarysie,* Kraków 2001.

Fabiański M., Purchla J.: *Architektura Krakowa.* Przewodnik. Kraków 2012.

Fedorowicz J.: *Teatr Ludowy – Kraków Nowa Huta czyli kultura na obrzeżu miasta.* (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód.* Materiały konferencyjne. Kraków 1997, s. 119–120.

Franczyk J. L.: *Na fundamencie Krzyża. Kościół katolicki w Nowej Hucie w latach 1949–1989.* Kraków 2004.

Franczyk J. L.: *Z dziejów nowohuckiego Kościoła (1949–2009).* (w:) *Budujemy KOŚCIÓŁ. Współczesna architektura sakralna w Nowej Hucie.* Kraków 2010.

Franczyk J.L.: *Monachus verus – cysters, który żył w prawdzie. Ojciec Jacek Jan Stożek OCist., opat prezes Kongregacji Polskiej Cystersów i opat mogiński (1930–2001).* (w:) *Nie ma wolności bez pamięci. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Terleckiemu.* red. W. Bernacki, Z. Nawrocki, W. Pasierbek, Z.K. Wójcik. Kraków 2009.

Franczyk J.L.: *W obronie Krzyża. Wypadki nowohuckie – 27 kwietnia 1960 roku.* (w:) *Kościół w godzinie próby. 1945–1989. Nieznane dokumenty i świadectwa.* red. T. Balon-Mrocza, J. Szarek. Kraków 2006.

Fryszak A., *Krakowska tradycja miejskiej tkanki pozytywowej,* „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. 21, Kraków 1987.

Gaj A., *Przewodnik po Krakowie Nowej Hucie,* WAM, Kraków 2013.

Gierula J.: *Dzieje Parafii Matki Bożej Królowej Polski w Nowej Hucie-Bieńczykach w latach 1952–2002,* Kraków 2002.

Gil M., *Paradoks historii – rola Nowej Huty w walce o system demokratyczny w Polsce,* (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód.* Materiały konferencyjne, (Kraków 1997).

Girtler K.: *Opowiadania. Pamiętniki z lat 1805–1857.* t.1-2, Kraków 1971.

Gliksman A.: *Solidarność Małopolska. Kalendarium 1980–2005.* Kraków 2005.

Goban-Klas T.: *Młodzi robotnicy Nowej Huty jako odbiorcy i współtwórcy kultury.* Wrocław 1971.

Golonka-Czajkowska M.: *Nowe miasto nowych ludzi. Mitologie nowohuckie.* Kraków 2013.

Gołaszewski T.: *Kronika Nowej Huty.* Kraków 1955.

Goryński S., *Zagadnienia realizacyjne miasta Nowa Huta,* „Inwestycje i Budownictwo”, r. 2: 1952, nr 5.

Gorzelański J.: *Gdy nadszedł czas budowy arki. Dzieje budowy kościoła w Nowej Hucie.* Paryż 1988.

- Hryniewiecki J.: *Na drogach polskiej architektury*. „Projekt” 1964, nr 6 (45).
- Huta im. Lenina 1950–1970*. Kraków 1971.
- Huta im. Lenina, X-lecie budowy 1950–1960*. Kraków 1960.
- Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie 1949–1999*, praca zbiorowa, Kraków 1999.
- Huta Sendzimira w Krakowie 1954–1994*, praca zbiorowa, Kraków 1994.
- Juchnowicz S., *Koncepcja urbanistyczno-architektoniczna Nowej Huty oraz możliwości jej dalszego rozwoju przekształceń*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.
- Juchnowicz S., *Nowa Huta, przeszłość i wizja. Z doświadczeń warsztatu projektowego*, „Zeszyty Krzysztoforskie”, t. 2, Kraków 2005.
- Juchnowicz S., *Studium uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego w Obszarze Strategicznym Kraków Wschód, łącznie z terenem Kombinatu HTS*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.
- Kaliński J.: *Gospodarka Polski w latach 1944–1989, przemiany strukturalne*. Warszawa 1995.
- Kapuściński R.: *To też jest prawda o Nowej Hucie*. (w:) *Krajobraz ogni. Antologia reportaży o Nowej Hucie*. wybór Stefan Kozicki i Zbigniew Stolarek, Warszawa 1971, s. 228–237.
- Kardaszewski M.: *Arka Pana. Przewodnik*. Kraków 2002.
- Karsznia N.S. OCist.: *Kościół i klasztor oo. Cystersów w os. Szklane Domy w Krakowie-Nowej Hucie*. Kraków 2007.
- Karsznia N.S. OCist.: *Powstanie parafii i budowa kościoła Matki Bożej Częstochowskiej w Nowej Hucie*. Kraków 1994.
- Karsznia N.S. OCist.: *Życie rodzinne w Nowej Hucie – obserwacje i rozważania*. Kraków 1997.
- Kasprzycki R.: *Opozycja polityczna w Krakowie w latach 1988–1989*. Kraków 2003.
- Kiszka Z.: *Park przy ulicy Klasztornej*. seria „Parki Krakowa”, t. 9, Kraków 2010.
- Kłęska ekologiczna Krakowa. Przyczyny, teraźniejszość, perspektywy ekorozwoju miasta*. pod red. Marii Gumińskiej i Andrzeja Delorme, Kraków 1990.
- Klich-Kluczevska B.: *Przez dziurkę od klucza. Życie prywatne w Krakowie (1945–1989)*. Warszawa 2005.
- Kobylarczyk K.: *Baśnie z bloku cudów. Reportaże nowohuckie*. Kraków 2009.
- Komorowski W., *Urbanistyka i architektura Nowej Huty 1949-1959*, „Rocznik Krakowski”, t. 71, Kraków 2005.
- Komorowski W., *Urbanistyka i architektura Nowej Huty lat pięćdziesiątych. Historia i współczesność*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.
- Komorowski W., *Urbanistyka Nowej Huty – problem konserwatorski*, (w:) *Uczyć się od Moskwy? Architektura i Urbanistyka socrealizmu. Dialog o zabytkach Warszawa – Berlin 2011. Dokumentacja*, s. 172-181, Berlin 2012.
- Komorowski W., *Wartości kulturowe Nowej Huty. Urbanistyka i architektura*, „Zeszyty Krzysztoforskie”, t. 2.
- Komorowski W.: *Nowa Huta – zabytek socrealizmu*. „Krakowska Teka Konserwatorska”, T.I, Kraków 2000.

- Komorowski W.: *Plac Centralny w Nowej Hucie. Studium konserwatorskie*. mps. Kraków 1996.
- Komorowski W.: *Studium kolorystyki obiektów architektonicznych w najstarszej partii Nowej Huty*. mps. Kraków 2004.
- Komorowski W.: *W obronie Nowej Huty*. „Spotkania z Zabytkami”, 1986, nr 3.
- Komorowski W.: *Wnętrza użyteczności publicznej Nowej Huty czasów realizmu socjalistycznego (1949–1956). Ewidencja i wytyczne konserwatorskie*. mps. Kraków 2001.
- Korombel B., *Problemy programowania i realizacji Nowej Huty*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.
- Kotarbiński A., *Rozwój urbanistyki i architektury polskiej w latach 1944-1964*, Warszawa 1967.
- Kozłowska A., *Walka o krzyż – historia konfliktu społeczno-politycznego związanego z budową kościoła w Nowej Hucie*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*, (Kraków 1997).
- Krier L., *Architektura wspólnoty*, Gdańsk 2011.
- Kryptonim „Gigant”. Dziej nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*. Kraków 2008.
- Krzysztonek J.: *Kontrowersje wokół Andrzeja Szewczuwiątca – przywódcy strajku w Hucie im. Lenina w 1988 roku. Analiza dostępnych materiałów Służby Bezpieczeństwa*. „Sowiniec”, nr 41, Kraków 2012, s. 53 – 66.
- KS Hutnik Kraków 1950–1995*. red. Maciej Malinowski, Kraków 1995.
- Latasiewicz M.: *Parafia Miłosierdzia Bożego. Kraków-Wzgórza Krzesławickie 1981–2001*. Kraków 2001.
- Latasiewicz M.: *Parafia Świętego Brata Alberta Kraków-Nowa Huta 1983–2003*. Kraków 2003.
- Lempart M.: *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Krzesławice*. Kraków 2011.
- Lempart M.: *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Mogiła*. Kraków 2012.
- Lewandowski M., Gawlikowski M.: *Gaz na ulicach*. T. 1-2. Kraków 2011.
- Lorek A., *Kompozycja przestrzenna Nowej Huty w kontekście teorii i praktyki urbanistycznej socrealizmu*, (w:) *Narodziny Nowej Huty. Materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku pod red. J.M. Małeckiego*, „Rola Krakowa w Dziejach Narodu” 18, Kraków 1999.
- Lorek A., *Nowa Huta – miasto epoki socrealizmu na tle teorii i praktyki urbanistycznej w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1946-1956*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.
- Lorek A., *Nowa Huta jako miasto epoki realizmu socjalistycznego*, (w:) *Narodziny Nowej Huty*.
- Loreth Z.: *Pierwsze lata budowy Huty w Krakowie*. (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*. Kraków 1997, s. 33–36.
- Łepkowski J.: *Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa*. Kraków 1863.
- Łuszczkiewicz W.: *Wieś Mogiła przy Krakowie*. „Biblioteka Krakowska” nr 10, Kraków 1899.
- Maciejewski S.: *Wojna polsko-polska. Dziennik 1980-1983*, Kraków 2007.
- Magdziak-Miszewska A.: *Kamień węgielny (śp. ks. Józef Kurzeja)*. Kraków 1989.

Malik A.: *Najdłuższy strajk w Nowej Hucie. Robotniczy protest w Kombinacie Metalurgicznym Huta im. Lenina (26 kwiecień – 5 maj 1988)*. „Sowiniec”, nr 41, Kraków 2012, s. 27 – 52.

Miastoprojekt Kraków 1951–1971. Monografia. Kraków 1971.

Mieziań M., *Nowa Huta – socjalistyczna w formie, fascynująca w treści*. Kraków 2004.

Mieziań M.: *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Bieńczyce*. Kraków 2014.

Mikułowski Pomorski J.: *U genezy powołania nowego miasta. Między pogłoską a dedukcją*. (w:) *Narodziny Nowej Huty. Materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku*. Kraków 1999, s. 95–119.

Modernizm w Nowej Hucie, red. tekstów K. Jurewicz, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków 2012

Moja Nowa Huta 1949–2009. Wystawa jubileuszowa. aut. Leszek Sibila, Barbara Kluczevska-Klich, Joanna Komperda, Karolina Żłobicka, red. Kamil Jurewicz, Kraków 2009.

Monografia Opactwa Cystersów we wsi Mogile, opracowana i pamięci ubiegłych w r. 1864 pięciuset lat istnienia Akademii Krakowskiej poświęcona przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie. Kraków 1867.

Narodziny Nowej Huty, materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998. pod red. J. M. Małeckiego, „Rola Krakowa w Dziejach Narodu”, Kraków 1999.

Nawrocka J.: *Książdz Kazimierz Jancarz – legenda „Solidarności”*. „Sowiniec”, nr 17, Kraków 2000, s. 35–37.

Nosek S.: *Nowa Huta. Czasy najdawniejsze*. „Kraków dawniej i dziś”, nr 19, Kraków 1956.

Nowa Huta – architektura i twórcy „miasta idealnego”, (w:) *Architektura twórcy miasta idealnego. Niezrealizowane projekty*. Katalog wystawy, L. J. Sibila, Kraków 2006.

Nowa Huta – architektura i twórcy miasta idealnego. Niezrealizowane projekty. aut. L. J. Sibila i inni, Kraków 2006.

Nowa Huta – miasto walki i pracy. pod red. R. Terleckiego, M. Lasoty i J. Szarka, Kraków 2002.

Nowa Huta – nowa ewangelizacja. Jan Paweł II w Mogile. Red. A. Gryczyński, W. Zakrzewski, K. Jankosz. Kraków 2009.

Nowa Huta – pierwsze socjalistyczne miasto w Polsce. oprac. Jan Skarbowski, Kraków 1971.

Nowa Huta 1949+. aut.: P. Jagło, M. Lempart, Kraków 2013

Nowa Huta – architektura i twórcy miasta idealnego. Niezrealizowane projekty. Katalog wystawy, red. A. Biedrzycka, Kraków 2006.

Nowa Huta dla Wolnej i Niepodległej. aut.: Paweł Jagło i inni, Kraków 2014.

Nowa Huta miasto Krzyża i pracy. red. Jan L. Franczyk, Marek Lasota, ks. Jan Szczepaniak, Kraków 2009.

Nowa Huta najmłodsza siostra Krakowa, red. A. Gryczyński, Kraków 2007.

Nowa Huta, piętnaście lat Spółdzielni Mieszkaniowej. Red. L. Mikrut, Wydawnictwo Zarządu SM „Hutnik”. Kraków 1973.

Nowa Huta. Okruchy życia, meandry historii. Kraków 2003.

Nowa Huta. Przeszłość i wizja. Studium muzeum rozproszonego. Pod red. J. Salwińskiego, L.J. Sibili, Kraków 2008 (Biblioteka Krzysztoforska nr 2).

- Nowa Huta*. red. Tadeusz Ptaszycki, Kraków 1959.
- Nowa przestrzeń. Modernizm w Nowej Hucie*. aut. M. Smaga, M. Włodarczyk, K. Łuczak-Surówka, T. Binek, P. Jagło, P. Nitecki, Kraków 2012.
- Nowacki K., *Architektura krakowskich teatrów*, Kraków 1982.
- Nowohucki design. Historia wnętrz i ich twórcy w latach 1949–1959*. aut. L. Sibila, M. Miezian, Kraków 2007.
- Olszewski Z.: *Dwa lata w Nowej Hucie. Dziennik lekarza*. Kraków 1972.
- On tutaj był... Karol Wojtyła w Nowej Hucie*. red. R. Bober, W. Paduchowski, Kraków 2007.
- Palmowski W.: *Był taki czas*. Kraków 2001.
- Problemy socjologiczne aglomeracji miejsko-przemysłowych–Huta im. Tadeusza Sendzimira*. Praca zbiorowa pod red. Z. Małeckiego, Kraków 1994.
- Ptaszycki T., *Doświadczenia »Miastoprojektu« Kraków w zakresie uprzemysłowienia budownictwa przy projektowaniu osiedli A-11 i A-31 w Nowej Hucie*, „Inwestycje i Budownictwo”, r. 4: 1954, nr 12.
- Ptaszycki T., *Fundamenty nowego miasta*, „Miasto”, r. III: 1952, nr 1.
- Restrukturyzacja, modernizacja, zagospodarowanie Huty im. Tadeusza Sendzimira*. pod red. Z. Małeckiego, Kraków b.r.
- Ridan J.: *Krzyż Nowohucki. Dzieje walki o wolność i wiarę*. Krzeszowice 2006.
- Rojkowska-Tasak H., W. Ciepiera, *Zabytkowe centrum Nowej huty – ochrona a modernizacja*, (w:) *Uczyć się od Moskwy? Architektura i Urbanistyka socrealizmu. Dialog o zabytkach Warszawa – Berlin 2011. Dokumentacja*, s. 181-188, Berlin 2012.
- Rożek M., Gondkova B.: *Leksykon kościołów Krakowa*. Kraków 2003.
- Sadecki J.: *Nowa Huta: Ziarna gniewu, ziarna nadziei*. Warszawa 1989.
- Salwiński J.: *Decyzje o lokalizacji Nowej Huty pod Krakowem. Stan wiedzy*. (w:) *Narodziny Nowej Huty. Materiały sesji naukowej odbytej 25 kwietnia 1998 roku*. Kraków 1999, s. 77–94.
- Salwiński J.: *Lokalizacja kombinatu metalurgicznego pod Krakowem*. (w:) *Kryptonim „Gigant”. Dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*. Kraków 2008, s. 7–16.
- Salwiński J.: *Obszar historyczny Nowej Huty*. (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*. Kraków 1997, s. 17–25.
- Salwiński J.: *Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX w.* (w:) *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Kraków 2007.
- Seruga W., *Wycinek z historii 20-letniego miasta*, „Miasto” 1970, nr 1.
- Siatkowska A.: *Życie kulturalne Nowej Huty w latach 1949–1980*. (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*. Kraków 1997, s. 113–118.
- Sibila L.J., *Muzeum rozproszone Nowej Huty. Przewodnik*, Kraków 2007.
- Sibila L.J., *Nowa Huta i epoka stalinizmu w Krakowie*, (w:) *Florencja i Kraków wobec dziedzictwa*, pod red. J. Purchli, Kraków 2008.
- Sibila L.J., *Nowohucki design. Historia wnętrz i ich twórcy w latach 1949-1959*, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków 2007.

- Sibila L.J. *Nowa Huta - architektura i twórcy miasta idealnego*. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa Kraków 2006.
- Siemieńska R.: *Nowe życie w nowym mieście*. Warszawa 1969.
- Siemieński M.: *Z badań nad działalnością kulturalno-oświatową w Nowej Hucie*. Kraków 1961.
- Skarbowsky J.: *Nowa Huta (Pierwsze socjalistyczne miasto w Polsce)*. Kraków 1971.
- Skrzypek A.: *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957*. Pułtusk 2002.
- Smoleński P.: *A na hucie strajk*. Londyn 1989.
- Solidarność – kruszenie muru*. red. T. Gąsowski, A. Roliński, W. W. Wiśniewski, Kraków 2000.
- Solidarność Małopolska 1980–1981. Wybór dokumentów*. oprac. M. Orski, A. Roliński, E. Zając, Kraków 2006.
- Solidarność Małopolska w podziemiu*. oprac. Cz. Brzoza, W. Bukowski, A. Roliński, Z. Solak, W. Wiśniewski, Kraków 1991.
- Sowa A. L.: *Historia polityczna Polski 1944–1991*. Kraków 2011.
- Sowa K. Z.: *Nowa Huta jako społeczne i gospodarcze uprzedmiotowienie nowego ustroju*. (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty w rozwoju obszaru strategicznego Kraków-Wschód. Materiały konferencyjne*. Kraków 1997, s. 43–51.
- Stan wojenny w Małopolsce w relacjach świadków*. oprac. Z. Solak, J. Szarek, Kraków 2005.
- Stan wojenny w Polsce 1981–1983*. red. A. Dudek, Warszawa 2003.
- Stefański K., *Architektura polska 1949-1956*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. 27, 1982, s. 24-26, 73.
- Sztandar sprzeciwu. Podziemne pismo „Hutnik” – 1982–1989*. Red. J. Surdykowski, Kraków 2007.
- Świątek S., Z. Dyrdoń, *Materiały archiwalne do dziejów budowy Nowej Huty w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.
- Świszczowski S.: *Lamus w Branicach*. „Biuletyn Historii Sztuki”, r. XVII, nr 2, Kraków 1955.
- Teatr w Nowej Hucie*. aut.: M. Wąchała-Skindzier i inni, Kraków 2013
- Tomkowicz S.: *Powiat krakowski*. (w:) *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*. t. II, Kraków 1906.
- Tymiński K., *Przegląd budownictwa mieszkaniowego w świetle sprawozdań dyrekcji terenowych ZOR*, „Architektura” 1951, nr 1, s. 4.
- U progu wolności. Nowa Huta w latach 1980-1989*. aut. Jarosław Szarek, Maciej Mieziań, Kraków 2005.
- Weiss-Nowina Konopczyna Z.: *Kościół Wszystkich Świętych w Górcie Kościelniczej na wschodnim pograniczu Krakowa*. „Zeszyty Stowarzyszenia Historyków Sztuki”, nr 68, 1998.
- Węgiński W. Ks.: *Kronika Zboru Ewangelickiego Krakowskiego*. Kraków 1817.
- Wielgus J., Wielgus K.: *Fort 49 „Krzesławice”*. Atlas Twierdzy Kraków, t. 2, seria I, Kraków 1994.

Wierzbicki P.: *Kalendarium wydarzeń strajkowych w Kombinacie Metalurgicznym Huta im. Lenina wiosną i latem 1988 roku*. „Sowiniec”, nr 41, Kraków 2012, s. 9 – 26.

Witkowski Z., *Obiekty przyrodnicze godne zachowania i szczególnej troski na terenie Nowej Huty (strefa ochronna kombinatu)*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Nowej Huty*.

Włodarczyk M.: *Architektura lat 60-tych w Krakowie*. Kraków 2006.

Włodarczyk M., *Architektura Nowej Huty lat 1949-1980*, SARP oddział Kraków, Kraków 2013.

Włodzimierz Lenin. *Pomnik w Krakowie*. Kraków 1973.

Wojtyła K.: *Wybór kazań nowohuckich oraz homilie Jana Pawła II w Krakowie-Nowej Hucie*. wstęp i oprac. J. Stożek OCist. Kalwaria Zebrzydowska 1989.

Wódz J.: *Przeobrażenia społeczne wsi Pleszów włączonej do Nowej Huty 1949–1969 (studium z socjologii prawa)*. Wrocław 1971.

Wybory '89 w Krakowie. red. T. Gąsowski. Kraków 1999.

Wyżga Z.: *50 lat PTTK w krakowskiej Hucie (1953–2003)*. Kraków 2004.

Zabłocki W.: *Stan wojenny w Małopolsce*. Kraków 1994.

Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Zeszyt 7: Woj. krakowskie, opr. Tadeusz Chrzanowski, Andrzej Fischinger, Marian Kornecki, Józef Lepiarczyk, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria A, t. VII, Warszawa 1971.

Zajac E.: *Początki „Solidarności” w Małopolsce (Kraków: sierpień – wrzesień 1980)*. „Sowiniec”, nr 15, Kraków 1999.

Zajac E.: *Powstanie Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ Solidarność w Krakowie we wrześniu 1980 r. – zarys wydarzeń*. „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 5, Kraków 1999.

Zajac E.: *Sygnatariusze Porozumień Sierpniowych w Krakowie i Małopolsce – październik 1980*. „Sowiniec”, nr 17, Kraków 2000.

Zakładowy Dom Kultury Huty im. Lenina. oprac. Jan Żabicki, Kraków 1968.

Czasopisma (wybór)

- „Biuletyn Informacyjny Huty im. Lenina” 1962–1979.
- „Budujemy socjalizm” 1950–1957.
- „Głos Nowej Huty” 1957–1991.
- „Głos–Tygodnik Nowohucki” 1991.
- „Projekt”, numery z lat 1955–1970.

Strony internetowe (wybór)

- www.krakow.pl
- www.kronika.com.pl
- www.miasta.gazeta.pl/krakow
- www.mhk.pl/oddzialy/dzieje_nowej_huty

- www.nh.pl
- www.nh.socjum.pl
- www.nhmz.xwp.pl
- www.nhuta.prv.pl
- www.nowej.hucie.w.interia.pl
- www.nowahuta.blox.pl
- www.nowahuta.info
- www.nowahutamanual.de
- www.nowahuta.org
- www.okn.edu.pl/huta
- www.okn.edu.pl/ekologia/laki
- www.60.nh.pl
- www.terazhuta.pl
- www.zyciekrakowa.pl/nowahuta

Lokalizacja: Osiedle ograniczone jest od południa al. Jana Pawła II (za nią dziś os. Centrum E), od wschodu ulicą Jana Gajocha (os. Ogrodowe), od zachodu placem Centralnym, a od północy al. Solidarności (os. Centrum B).

Model: 1
ZWAK: 1.3

Cecha:
Jednostka urbanistyczna: Jednostka urbanistyczna: XVIII.12

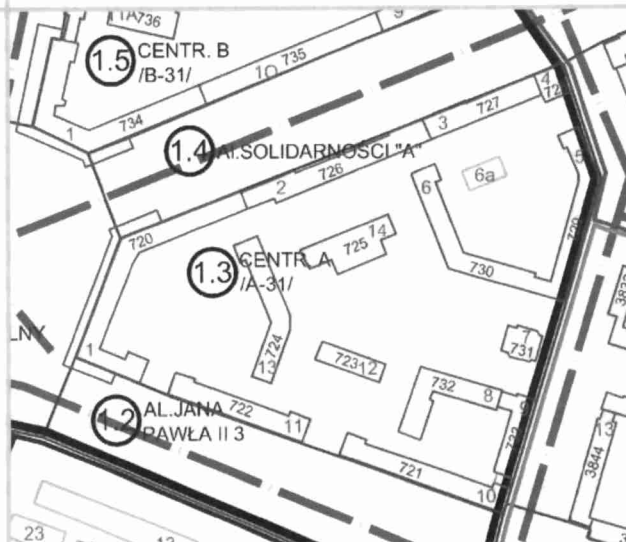
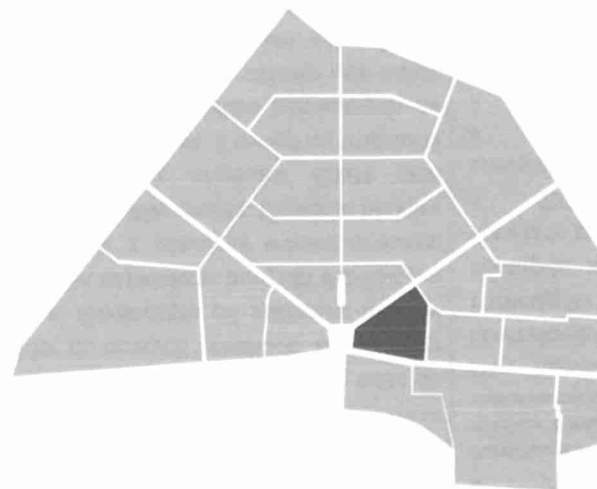
Liczba budynków: 14
Liczba budynków w GEZ: 14

Liczba obiektów charakterystycznych:

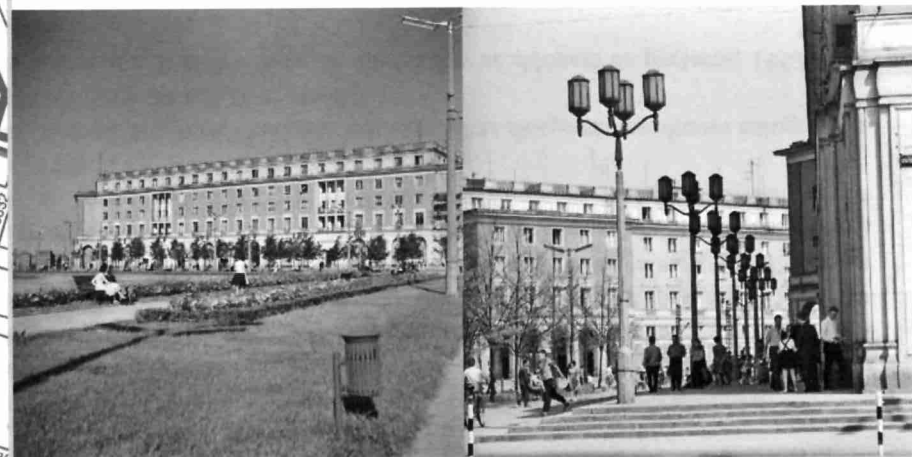
Daty budowy: 1950-1953

Projekt urbanistyczny: T. Ptaszycki, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-31. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmską, osiedle miało nosić nazwę Piastowskie. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Mogiłskie osiedli o numerach A-1, A-11, A-33 i A-Zachód; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle ma zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. Kompozycja osiedla Centrum A charakteryzuje się czytelnym układem ulic i uliczek wewnętrznych, przestrzeni publicznych i zieleni. Układ urbanistyczny i zabudowa są historyzujące i łączą w przetransponowany sposób wątki polskie oraz zachodnioeuropejskie. Zamiast kratownicy ulic, miasto podzielono na osiedla, „zamknięte” jednostki mieszkalne, gdzie połączone bloki tworzyły formę nieregularnego trapezu, a w środku znajdowało się tzw. podwórkó z zieleniem, placem zabaw, przedszkolem itd. Garaż podziemny na os. Centrum A, ukryty pod chodnikami i pobliskim placem zabaw, jest w rzeczywistości dawnym schronem przeciwatomowym. Zabudowa Nowej Huty pierwszej połowy lat 50. z zasady nie przekraczała pięciu pięter i takie budynki, jak 6-piętrowe punktowce w osiedlu Centrum A, są wyjątkiem.

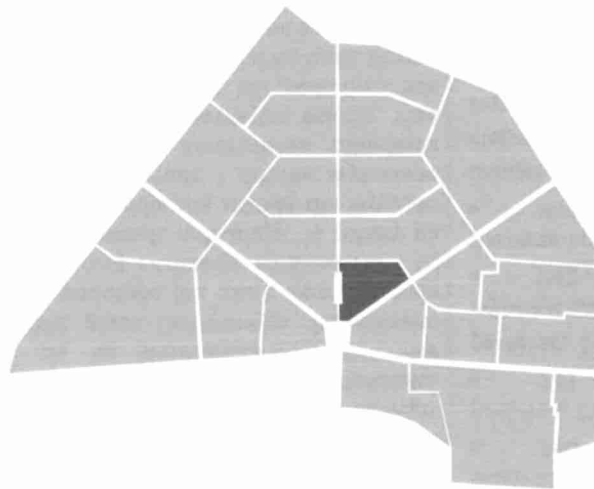
Charakterystyka zabudowy: Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. O ile najstarsze osiedla budowano metodami tradycyjnymi (cegłane ściany, drewniane więźby dachowe), o tyle stosowano elementy prefabrykowane (słupy, stropodachy, biegi schodów), do których transportu używano żurawi. Bloki mierzyły 5-6 pięter wysokości i połączone bramami wjazdowymi ciągnęły się na przestrzeni paruset metrów. Bloki budowane były z cegły, mieszkania wysokie (ok. 3,5 m) i jak na lata 50. luksusowe. Powyżej 5. piętra znajdowało się jeszcze jedno, niższe, gdzie była pralnia i strychy do suszenia bielizny. W pralni znajdował się kocioł, o średnicy 2 metrów, który stał na piecu z cegły szamotowej. Zgodnie z normatywnymi projektowania w każdym nowym budynku, w piwnicach projektowane były pomieszczenia na pralnię do zbiorowego użytkowania przez mieszkańców. Oprócz nich w piwnicy lub na poddaszu projektowano też suszarnie na mokrą bieliznę. Również w tym przypadku nie przewidziano masowego rozpowszechnienia się indywidualnych pralek domowych. Potem w miejscu suszarni budowano dodatkowe mieszkanie. W piwnicach znajdowały się wejścia do schronów przeciwlotniczych, popularnie zwanych bunkrami. Kosztowało to niemało, gdyż wiązało się z wykonywaniem ciężkich żelbetowych stropów i ścian, awaryjnych wyjść tunelowych, przedsionków i drzwi gazoszczelnych oraz odpowiedniej wentylacji mechanicznej. Ale od początku brak było konsekwencji w wyposażaniu schronów w instalacje wentylacyjne i drzwi gazoszczelne. Na początku 1956 r. brakujące wyposażenie zaczęto uzupełniać, lecz było ono dewastowane przez mieszkańców. Wystąpiono więc do ministerstwa o zaniechanie w ogóle budowy schronów na nowych osiedlach. Do budowy osiedla przystąpiono z wielkim rozmachem w 1952 r. Rozpoczęto od realizacji bloków usytuowanych wokół przyszłego placu Centralnego. Były to największe budynki dzielnicy, o bogatym wystroju architektonicznym. Projektanci, zgodnie z panującą wówczas modą, wzorowali się na Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Warszawie. Elewacje bloków wokół placu Centralnego dekorowano arkadami, gzymsami, attykami. Część tych elementów, podobnie jak same elewacje, była wykładana piaskowcem. Z uwagi na trudności z terminową realizacją kamieniarki i jej kosztami zaniechano wykładzin kamiennych na dalszych blokach, odkładając te roboty na lepsze finansowo czasy. Nie zostały one nigdy wykonane, z widoczną szkodą dla wyglądu tych budynków. Przestrzeń uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia. Kwartałowa zabudowa wymuszała na budowniczych rozwiązanie problemu komunikacji wewnątrz osiedla, stąd liczne pasáže o zróżnicowanej formie. Często występuje pojedynczy lub podwójny łuk podparty filarami lub kolumnami. Uproszczone kolumny zachowują podział na bazę, trzon i głowicę. Sklepienia pasáže pokrywają kasetony. Na styku z placem Centralnym zastosowano bramy przejściowe. Na osiedlu Centrum A zachowała się jedna z ostatnich oryginalnych nowohuckich krat drzwiowych. Mieszkania starano się dobrze wyposażać: parkiet, duża kuchnia z oknem, pod parapetem wąska, drewniana szafka z przesuwanymi drzwiami i półkami, która spełniała funkcję chłodziarki, bo miała specjalny wlot powietrza z zewnątrz. Z kuchnią graniczyła „spizarka”. W łazience znajdowały się wanna i terma gazowa. Mieszkania były zuniformalizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Centrum A:

- 720 - os. Centrum A 1: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden - wpis do rejestru zabytków. W ciągu handlowym znajdował się znany dom Moda Polska, sklep galanteryjny Gallux, sklep sportowy i cukiernia Markiza. Wnętrze tej ostatniej było socrealistyczną redakcją położonego na Rynku Głównym przedwojennego sklepu firmy Piasecki, z ciężkimi ładami i metalowo-szklanymi szafkami na słodczyce. Dziś w tym lokalu znajduje się bank. Ocalał za to charakterystyczny neon (odnowiony w 2014)
- 726 - os. Centrum A 2: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt E. Dąbrowski
- 727 - os. Centrum A 3: blok - budynek mieszkalny ze sklepem na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 728 - os. Centrum A 4: blok - budynek mieszkalny z apteką (tzw. Apteka na B-1) na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 729 - os. Centrum A 5: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i restauracją na parterze w skrzydle południowym; 1952-1956 projekt E. Dąbrowski
- 730 - os. Centrum A 6: blok - budynek mieszkalny; 1952-1956 projekt E. Dąbrowski
- 731 - os. Centrum A 7: blok - budynek mieszkalny z dawną kotłownią w suterrenach. Początkowo osiedle mieszkaniowe przy budującej się hucie obliczone było na ogrzewanie piecami węglowymi. Rozbudowa dzielnicy wymusiła budowę sieci ciepłowniczej. Najpierw powstały małe lokalne kotłownie, potem większe, a wreszcie wybudowano elektrociepłownię tęg. To co dziś oczywiste, wtedy nie było łatwe. - Brakowało specjalistów ciepłowników. [Głos - Tygodnik Nowohucki nr 10/05, 4 III 2005]. ; 1952-1956 projekt J. Ingarden. Kotłownie grzewcze centralnego ogrzewania budowano prawie na każdym osiedlu do czasu doprowadzenia rurociągów grzewczych z kombinatu nowohuckiego do części osiedli Nowej Huty, co nastąpiło z początkiem lat 60. Natomiast stacje transformatorowe na niskie napięcie stawiano zwykle na osiedlach jako pierwsze, gdyż służyły także dla zasilania placu budowy.
- 732 - os. Centrum A 8: blok - budynek mieszkalny z pomieszczeniami zakładu energetycznego w skrzydle zachodnim; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 733 - os. Centrum A 9: blok - budynek mieszkalny; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 721 - os. Centrum A 10: blok - budynek mieszkalny ze stacją transformatorową w części zachodniej; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 722 - os. Centrum A 11: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 723 - os. Centrum A 12: żłobek; projekt 1952-1956, realizacja 1954-1956 M. Ingarden; balustrady według indywidualnego projektu
- 724 - os. Centrum A 13: blok - budynek mieszkalny; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 725 - os. Centrum A 14: blok - budynek mieszkalny z przedszkolem w pomieszczeniach parteru i pierwszego piętra; 1952-1956 projekt J. Ingarden

Zieleń: Zieleń śródblokowa. Marna. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50. Z późniejszymi uzupełnieniami.

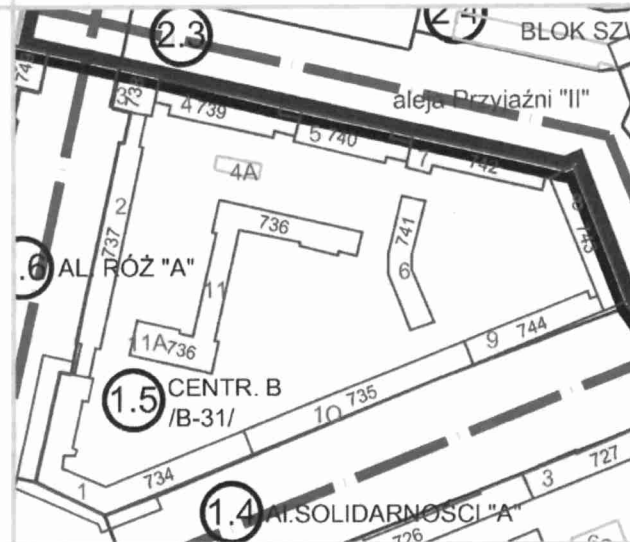
Lokalizacja:	Lokalizacja: Osiedle ograniczone jest od południa al. Solidarności (za nią os. Centrum A), od wschodu i północy al. Przyjaźni (os. Szklane Domy), od zachodu placem Centralnym i Aleją Róż (os. Centrum C).
Model:	1
ZWAK:	1.5, 1.6
Cecha:	
Jednostka urbanistyczna:	Jednostka urbanistyczna: XVIII.11
Liczba budynków:	11
Liczba budynków w GEZ:	11
Liczba obiektów charakterystycznych:	
Daty budowy:	1950-1953
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle ma zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. Kompozycja osiedla Centrum B charakteryzuje się czytelnym układem ulic i uliczek wewnętrznych, przestrzeni publicznych i zieleni. Układ urbanistyczny i zabudowa są historyzujące i łączą w przetransponowany sposób wątki polskie oraz zachodnioeuropejskie. Zamiast kratownicy ulic miasto podzielono na osiedla, „zamknięte” jednostki mieszkalne, gdzie połączone bloki tworzyły formę nieregularnego trapezu, a w środku znajdowało się tzw. podwórko z zieleniem, placem zabaw, przedszkolem itd.

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa B-31. Według planu z 1957 (Z. Witkowski, A. Dąmbska) osiedle miało numer B-31 i proponowaną nazwę Jagiellońskie. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Krzesławickie osiedli o numerach B-1, B-2, B-31, B-32, B-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną

Charakterystyka zabudowy: W skład osiedla wchodzi 11 bloków mieszkalnych, z czego 9, ściśle stykając się z sobą, stanowi zwarty pierścień. Do środka osiedla dostać się można przez trzy bramy wjazdowe przeznaczone dla ruchu kołowego i przez cztery przełączki dla ruchu pieszego. Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. O ile najstarsze osiedla budowano metodami tradycyjnymi (ceglane ściany, drewniane więźby dachowe), o tyle stosowano elementy prefabrykowane (słupy, stropodachy, biegi schodów), do których transportu używano żurawi. Zastosowano tu po raz pierwszy dwa samojezdne, torowe dźwigi masztowe produkcji radzieckiej typu SBK, o udźwigu 30 t. Służyły głównie do transportu pionowego materiałów budowlanych, które podawały wprost na stanowiska robocze (NAP w Krakowie, zespół PL/29/PL-29-1464/0 Dyrekcja Budowy Miasta Nowa Huta, tamże m.in. dokumentacja urządzeń dźwigowych.). Po kilku miesiącach podobne dźwigi zainstalowane zostały na budowach wszystkich dalszych budynków Centrum Nowej Huty. Po skończeniu stanów surowych przetaczane były na następne bloki. Bardzo szybko na budowach pojawiły się różnego rodzaju palety, kontenery i pojemniki do transportu cegły, zaprawy murarskiej, betonu czy pustaków stropowych. W znacznej części były one wykonywane na podstawie pomysłów racjonalizatorskich. Efektem była zmiana tradycyjnych technologii transportu i wykonawstwa. Bloki mierzyły 5-6 pięter (tylko blok nr 3 był 7-piętrowy, a 8 - 8-piętrowy) i połączone bramami wjazdowymi ciągnęły się na przestrzeni kilkuset metrów. Budowane były z cegły, mieszkania wysokie (ok. 3.50 m) i jak na lata 50. luksusowe. W piwnicach znajdowały się wejścia do schronów przeciwlotniczych, popularnie zwanych bunkrami. Do budowy osiedla przystąpiono z wielkim rozmachem w 1952. Rozpoczęto od realizacji bloków usytuowanych wokół przyszłego placu Centralnego. Były to największe budynki dzielnicy, o bogatym wystroju architektonicznym. Projektanci, zgodnie z panującą wówczas modą, wzorowali się na Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Warszawie. Elewacje bloków wokół placu Centralnego dekorowano arkadami, gzymsami, attykami. Część tych elementów, podobnie jak same elewacje, była wykładana piaskowcem. Z uwagi na trudności z terminową realizacją kamieniarki i jej kosztami zaniechano wykładzin kamiennych na dalszych blokach, odkładając te roboty na lepsze finansowo czasy. Nie zostały one nigdy wykonane, z widoczną szkodą dla wyglądu tych budynków. Przestrzeni uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia. Kwartałowa zabudowa wymuszała na budowniczych rozwiązanie problemu komunikacji wewnątrz osiedla, stąd liczne pasáže o różnicowanej formie. Często występuje pojedynczy lub podwójny łuk podparty filarami lub kolumnami. Uproszczone kolumny zachowują podział na bazę, trzon i głowicę. Sklepienia pasaży pokrywają kasetony. Na styku z placem Centralnym zastosowano bramy przejściowe. Mieszkania starano się dobrze wyposażać: parkiet, duża kuchnia z oknem, pod parapetem wąska, drewniana szafka z przesuwanymi drzwiami i półkami, która spełniała funkcję chłodziarki, bo miała specjalny wlot powietrza z zewnątrz. Z kuchnią graniczyła jeszcze „spizarka”. W łazience wanna i terma gazowa. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Centrum B:

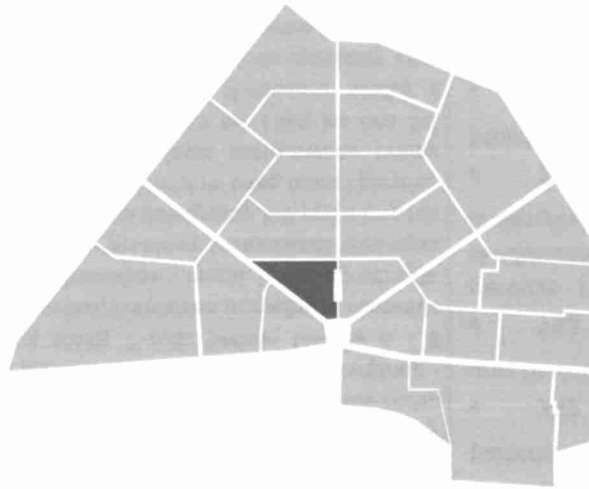
- 734 - os. Centrum B 1: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden, zob. Aleja Róż - wpis do rejestru zabytków. W ciągu handlowym znajdowała się Cepelia, sklep Jubiler, sklep z tkaninami Merino. Uwagę zwracał otwarty w 1955, reprezentacyjny sklep Centrali Przemysłu Ludowego i Artystycznego „Cepelia”: stare meble z Kalwarii Zebrzydowskiej, kute żyrandole

łączone z ceramiką, sufit w kasetonach. Dziś po zmianach własnościowych Cepelix. Sąsiedni sklep Spółdzielni „Jubiler” dziś nosi nazwę Agat. Ciąg budynków od Alei Róż z reprezentacyjnymi lokalami w parterach: restauracja Arkadia - obszerny lokal z tzw. pięterkiem, utrzymany w jednolitej stylistyce wyposażenia i wystroju; wyróżniał się zaawansowana na owe czasy infrastrukturą techniczną („Mieliliśmy dwie chłodnie: jedną na mięso, drugą na wędliny”). Lokal miał stoliki na dwóch poziomach oraz parkiet taneczny, podium dla orkiestry i tancerek. Dzielnica może być proletariacka, ale lokal miała na najwyższym ówczesnym poziomie. Dziś znajduje się tu siedziba banku

- 737 - os. Centrum B 2: blok - budynek mieszkalny; 1952-1956 projekt J. Ingarden; zob. Aleja Róż
- 738 - os. Centrum B 3: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi oraz salonem sztuki na parterze; 1952-1956 A. Fołtyn. W 1959 Towarzystwo otworzyło filialny Salon Wystawowy krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Nowej Hucie, stanowiący przez bardzo długi czas jedyną stałą placówką wystawową w tej części miasta. W tym samym roku rozpoczęło opiekę nad dworkiem Jana Matejki w Krzesławicach.
- 739 - os. Centrum B 4: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden; w tym ciągu sklepów mieścił się charakterystyczny sklep muzyczny z neonem, wewnętrznymi dekoracjami i elementami metaloplastycznymi
- 740 - os. Centrum B 5: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 741 - os. Centrum B 6: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden; budynek Rady Dzielnicy, w którym znajduje się też wypożyczalnia sprzętu medycznego oraz siłownia będąca własnością UKS Boxing Club Kraków
- 742 - os. Centrum B 7: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze i pierwszym piętrze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 743 - os. Centrum B 8: blok - budynek mieszkalny ze sklepami, restauracją i punktami usługowymi na parterze; 1957-1959 K. Chodorowski. Tzw. blok francuski (nazwa na cześć eleganckich wnętrz sklepowych), zwany też „blokiem eksperymentalnym”, został zaprojektowany przez Kazimierza Chodorowskiego i wybudowany w latach 1957-1959 naprzeciw bloku szwedzkiego. Blok, o długości 74 m, ma 8 kondygnacji.
- 744 - os. Centrum B 9: blok - budynek mieszkalny; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 735 - os. Centrum B 10: blok - budynek mieszkalny; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- 736 - os. Centrum B 11-11a: blok - w 4-piętrowym, dwuskrzydłowym korpusie mieszkania oraz przedszkole i ośrodek zdrowia, w 1-piętrowym skrzydle zachodnim biura i pomieszczenia techniczne zakładu ciepłowniczego oraz ośrodka terapeutycznego; 1952-1956 projekt J. Ingarden

Zieleń: Zieleń śródblokowa. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami.

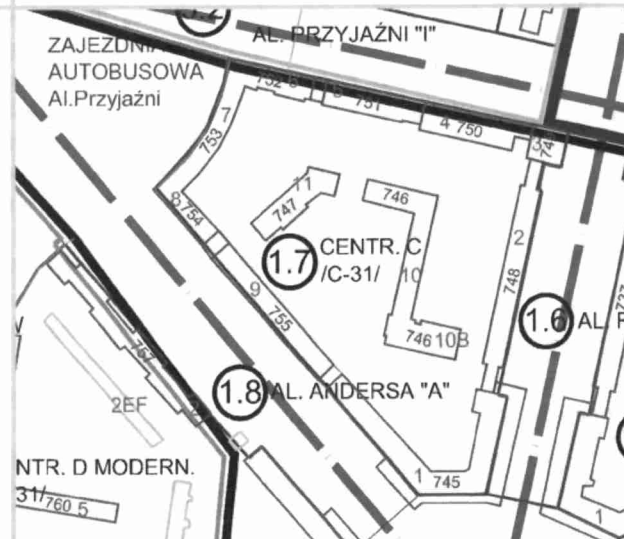
Lokalizacja:	Osiedle znajduje się na północny zachód od placu Centralnego, zachodniej części Alei Róż (za nią os. Centrum B). Od północy i zachodu jest ograniczone al. Przyjaźni (os. Zgody), od południa al. Władysława Andersa (os. Centrum D i os. Handlowe).	
Model:	1	
ZWAK:	1.6, 1.7	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.10	
Liczba budynków:	11	
Liczba budynków w GEZ:	11	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1953-1956	
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski	

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle ma zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. Kompozycja osiedla Centrum C charakteryzuje się czytelnym układem ulic i uliczek wewnętrznych, przestrzeni publicznych i zieleni. Układ urbanistyczny i zabudowa są historyzujące i łączą w przetransponowany sposób wątki polskie oraz zachodnioeuropejskie. Zamiast kratownicy ulic, miasto podzielono na osiedla, „zamknięte” jednostki mieszkalne, gdzie połączone bloki tworzyły formę nieregularnego trapezu, a w środku znajdowało się tzw. podwórko z zieleniem, placem zabaw, przedszkolem itd. Osiedle nie zostało dokończony. Brakło budynku mieszkalnego w formie klina na stylu alej Przyjaźni i Andersa. Dziś w tym miejscu znajduje się zieleniec i lokalna pętla autobusowa. Problemem wizualnym są daszki (plastikowo-metalowe) nad wejściami do bram - użyteczne, ale brzydkie. Na os. Centrum D zachowała się awaryjna studnia z ręczną pompą.

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa C-31. Według planu z 1957 (Z. Witkowski, A. Dąmbska) osiedle miało numer C-31 i proponowaną nazwę os. Niepodległości. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Bieńczyckie osiedli o numerach C-1, C-2, C-31, C-32, C-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka zabudowy: Do budowy osiedla przystąpiono z wielkim rozmachem w 1953. Rozpoczęto od realizacji bloków usytuowanych wokół przyszłego placu Centralnego. Były to największe budynki dzielnicy, o bogatym wystroju architektonicznym. O ile najstarsze osiedla budowano metodami tradycyjnymi (ceglane ściany, drewniane więźby dachowe), o tyle stosowano elementy prefabrykowane (słupy, stropodachy, biegi schodów), do których transportu używano żurawi. Mury nośne i stężące nadal były ceglane, natomiast elementy poziome konstrukcji budynków (stropy, klatki schodowe, dach) wykonywano na otwartych poligonach, dowożono je samochodami lub naczepami, po czym montowano przy użyciu dźwigów wieżowych. Zbędne stały się na placach budów betoniarki na beton i zaprawy, składowiska materiałowe i częściowo windy warszawskie. Liczba robotników na budowach znacznie zmalała, skrócono też cykle robocze, gdyż montaż stropów czy klatek schodowych był znacznie krótszy niż wykonywanie ich „na mokro”. Fasady budynków realizowanych w początkach socrealizmu zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i atykami. Projektanci, zgodnie z panującą wówczas modą, wzorowali się na Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Warszawie. Elewacje bloków wokół placu Centralnego dekorowano arkadami, gzymsami, atykami. Część tych elementów, podobnie jak same elewacje były wykładane piaskowcem. Z uwagi na trudności z terminową realizacją kamieniarki i jej kosztami zaniechano wykładzin kamiennych na dalszych blokach, odkładając te roboty na lepsze finansowo czasy. Nie zostały one nigdy wykonane, z widoczną szkodą dla wyglądu tych budynków. Bloki mierzyły 5-7 pięter i, połączone bramami wjazdowymi, ciągnęły się na przestrzeni kilkuset metrów. W skład osiedla wchodzi 11 bloków mieszkalnych, z czego 9, ściśle stykając się z sobą, stanowi zwarty pierścień. Do środka osiedla dostać się można przez trzy bramy wjazdowe przeznaczone dla ruchu kołowego i przez cztery przełączki dla ruchu pieszego. Jedna z bram na al. Przyjaźni zwężona - wbudowano w nią punkt usługowy. Elewację frontową bloku 7 oraz boczne bloków 6 i 8 uformowano w łuk. Mający dopełniać układ budynek nie powstał. Przestrzeń uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia. Kwartałowa zabudowa wymuszała na budowniczych rozwiązanie problemu komunikacji wewnątrz osiedla, stąd liczne pasáže o zróżnicowanej formie. Często występuje pojedynczy lub podwójny łuk podparty filarami lub kolumnami. Uproszczone kolumny zachowują podział na bazę, trzon i głowicę. Sklepienia pasáže pokrywają kasetony. Na styku z placem Centralnym zastosowano bramy przejściowe. Bloki budowane były z cegły, mieszkania wysokie (ok. 3,5 m) i jak na lata 50. Luksusowe: parkiet, duża kuchnia z oknem, pod parapetem, wąska, drewniana szafka z przesuwanymi drzwiami i półkami, która spełniała funkcję chłodziarki, bo miała specjalny wlot powietrza z zewnątrz. Z kuchnią graniczyła „spiżarka”. W łazience wanna i terma gazowa. W piwnicach znajdowały się wejścia do schronów przeciwlotniczych, popularnie zwanych bunkrami. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Centrum C:

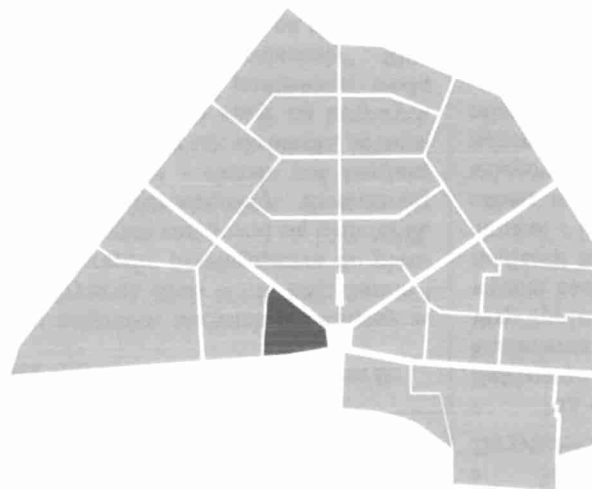
- **745** - os. Centrum C 1: blok - budynek mieszkalny ze sklepami (Papirus, Skarbnica, Serovit) i miejscami usługowymi (bar mleczny) na parterze - wpis do rejestru zabytków; 1952-1956 projekt J. Ingarden. W ciągu handlowym znajdował się sklep papirniczy Papirus oraz Skarbnica, najstarsza nowohucka księgarnia, największy sklep tej branży w Krakowie (ok. 500 m²); od 1956 księgarnia funkcjonowała jako placówka „Domu Książki”. W 1990 lokal przy os. Centrum C-1 przejęła Anna Włodarczyk i przez 24 lata była właścicielką Skarbnicy. W lipcu 2014 księgarnia upadła, a wyposażenie zostało sprzedane. Od strony Alei Różnych budynków z lat 50. widoczny wyrostek parterowy.

bar mleczny Centralny (os. Centrum C 1), działający nieprzerwanie od 1956. Ten zabytek PRL-u nadal prosperuje, ma stałych klientów i wygrywa konkurencję z fast-foodami. Na lewo od baru ulokowano kino. Nie cieszyło się uznaniem - płaska podłoga powodowała, że z tylnych rzędów kiepsko było widać nawet ekran. Potem w tym miejscu powstał sklep Serovit i popularny wśród młodzieży Cocktail-Bar.

- **748** - os. Centrum C 2: blok - budynek mieszkalny; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- **749** - os. Centrum C 3: blok - budynek mieszkalny z restauracją Stylowa na parterze; 1952-1956 A. Fołtyn. Kawiarnia Stylowa, najelegantszy, obok nieistniejącej już restauracji Arkadia, lokal w Nowej Hucie. Wystrój ze sztukateriami na ścianach, marmurowymi posadzkami, żyrandolami i charakterystycznymi kolumnami; kawiarnia miała też indywidualnie projektowane meble. Przewodnik z 1957 opisuje ją jako „lokal kategorii pierwszej, z pełnym asortymentem dań kawiarnianych, doborową kuchnią i danciem”. Po 1989 lokal został przejęty przez część pracowników. Po remoncie otwarto go ponownie w październiku 2003
- **750** - os. Centrum C: 4: blok - budynek mieszkalny ze sklepami (Delikatesy) i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- **751** - os. Centrum C: 5: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- **752** - os. Centrum C 6: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi oraz bankiem na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- **753** - os. Centrum C 7: blok - budynek mieszkalny z ośrodkiem rehabilitacyjnym na parterze i pierwszym piętrze; 1952-1956 projekt J. Ingarden. Charakterystyczna fasada, zbudowana na planie wycinku koła; wrażenie łuku potęgują profilowane elewacje budynków 6 i 8, domykające półokrągły plac
- **754** - os. Centrum C 8: blok - budynek mieszkalny z apteką na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- **755** - os. Centrum C 9: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi oraz posterunkiem straży miejskiej na parterze; 1952-1956 projekt J. Ingarden
- **746** - os. Centrum C 10/10a/10b: blok - w 4-piętrowym, dwuskrzydłowym korpusie mieszkania, klub, Referat ds. Młodzieży i Seniora UMK (a w nim Centrum Seniora). W 1-piętrowym skrzydle wschodnim siedziba organizacji zawodowej SITPH Oddział Hutnictwa Żelaza i Stali w Krakowie
- **747** - os. Centrum C 11: blok - budynek mieszkalny z ośrodkiem zdrowia (Ośrodek Reumatologiczno-Rehabilitacyjny) na parterze i pierwszym piętrze; 1952-1956 projekt J. Ingarden

Zieleń: Zadbane zieleń śródblokowa: trawniki, drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50. Z późniejszymi uzupełnieniami. Wewnątrz osiedla ogródek jordanowski. Na trawniku obok Klubu NOT, przysłonięty gałęziami wierzby płaczącej pomniczok z emblematem organizacji

Lokalizacja:	Osiedle znajduje się na zachód od placu Centralnego. Od północy jest ograniczone al. Władysława Andersa (za nią os. Centrum C); od południa al. Jana Pawła II (granica opracowania na tym odcinku), a dalej park i Łąki Nowohuckie. Granice zachodnią osiedla stanowi dukt pieszy (ul. Artystów), biegnący przez park oddzielający os. Centrum D i os. Handlowe.	
Model:	1 / 4	
ZWAK:	1.9, 4.1	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.9	
Liczba budynków:		
Liczba budynków w GEZ:		
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1953-1956, 1970	
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski	

Dawna nazwa:	Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa D-31. Według planu z 1957 (Z. Witkowski, A. Dąmbska) osiedle miało numer D-31 i proponowaną nazwę os. Słowiańskie. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Czyżyńskie osiedli o numerach D-1, D-2, D-3; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało obecną nazwę.	
---------------------	--	--

Charakterystyka przestrzeni: Kompozycja osiedla Centrum D miała być identyczna jak w pozostałych kwartałach otaczających plac Centralny, z czytelnym układem ulic i uliczek wewnętrznych, przestrzeni publicznych i zieleni. Przewidywano zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przerywkami i pasażami. Jednak zmiana w stylistyce sprawiła, że przestrzeń stała się bardziej otwarta, z rozległymi zieleńcami przeciętymi chodnikami. Budowa zachodniej części osiedla (prócz bloku nr 1), części sektora D, przypadła na zmiany „poodwilżowe”. Po 1956 powrócono w urbanistyce polskiej do funkcjonalistycznych, luźnych układów urbanistycznych. Zasadniczą sprawą była budowa domów mieszkalnych z dużą liczbą mieszkań. Odwilż wpłynęła na kształt powstających budynków, które miały być proste w formie, pozbawione jakiegokolwiek wtórnej dekoracji. Bloki tworzą luźny układ przestrzenny, który opiera się na zawartej w Karcie Ateńskiej z 1933 idei o nowoczesnym planowaniu przestrzeni miejskiej - zatopionej w zieleni, pełnej słońca o otwartych układach przestrzennych. Budynki rozplanowane zostały w sposób harmonijny i rytmiczny. Układ urbanistyczny i wysokość budynków uzależnione były od znajdującego się w pobliżu lotniska w Czyżynach. Kolorowe budynki najczęściej osiągają wysokość 4 pięter, do rzadkości należą 11-kondygnacyjne. Niemniej jednak większość z nich to tzw. bloki szwedzkie, czyli budynki zaliczane do nowoczesnych formalnie. W latach 60. pojawiły się też w większej liczbie szpetne zespoły garaży, w których co zamożniejsi mieszkańcy trzymali swa bezcenne syreny, moskwicze i wartburgi. Dziś ten betonowy substandard powinien ulec stopniowej likwidacji. Marzeniem jest powrót Galerii Pod Chmurką Mariana Kruczka. Galeria na osiedlu Centrum D funkcjonowała w latach 1970-1973 i mieściła się pod gołym niebem, na skwerku, pod blokiem artysty. Wystawy rzeźby i malarstwa, czynnej całą dobę, doglądali ludzie dobrej woli - znajomi z osiedla. Oprócz samego Mariana Kruczka wystawiali tam m.in. Bogna Perz i Eugeniusz Mucha

Charakterystyka zabudowy: Do budowy osiedla przystąpiono w 1953. Zaczęto od lokalizacji tu prowizorycznej centralnej betoniarni, która zaczęła poligonową produkcję płyt stropowych z zastosowaniem ceramicznych pustaków Ackermana, a następnie także żelbetonowych płyt podestowych i biegowych klatek schodowych. Rozpoczęto od realizacji bloków usytuowanych wokół przyszłego placu Centralnego. Były to największe budynki dzielnicy, o bogatym wystroju architektonicznym (zob. Centrum A). O ile najstarsze osiedla budowano metodami tradycyjnymi (ceglane ściany, drewniane więźby dachowe), o tyle stosowano elementy prefabrykowane (słupy, stropodachy, biegi schodów), do których transportu używano żurawi. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. Przestrzeń uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia. Jednak w obszarze Centrum D prac nie zakończono, ograniczając się do wykonania zgodnie z pierwotnym projektem tylko bloku nr 1. Po 1956 prace trwały, ale zmieniała się obowiązująca stylistyka. Granica między modami najlepiej widoczna jest na styku bloku nr 1 i nr 8, gdzie socrealizm niemal dotyka modernizmu lat 60. Układ urbanistyczny zaprojektowany został przez architektów Tadeusza Rembiesę i Bolesława Skrzybalskiego, a bloki przez Józefa Königa, Andrzeja Radnickiego, Adama Fołtyna, Wacława Głowackiego i Kazimierza Karasińskiego. Paskudnym wtrętem w architekturę osiedla jest blok nr 9, typowy „panelak” z lat 70., zbudowany w 1976 bez uwzględnienia jakiegokolwiek kontekstu krajobrazowego. Element dysharmonijny, potencjalny obiekt ćwiczeń saperskich.

Do Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Centrum D:

- 756 - os. Centrum D 1: blok - *wpis do rejestru zabytków*, budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi (sklep z porcelaną Kryształ, Klub MPiK, kwaciarnia i filatelistyka) w pomieszczeniach wysokiego parteru w skrzydle przylegającym do placu Centralnego; 1952-1956 projekt J. Ingarden. W ciągu handlowym znajdował się klub MPiK, sklep z porcelaną i kryształami, kwaciarnia i sklep filatelistyczny. Kwaciarnię zaprojektowała I. Pać-Zaleśna: „Wymyśliła wewnątrz kwaciarni - chciała coś bardziej ludowego, ale usłyszała, że w lokalach Nowej Huty nie może być aż tak skromnie, że musi być jak w mieszczańskich salonach. Więc wymyśliła do kwaciarni szafy na krzywych nóżkach. W szafach, bez drzwi, ułożono później kwiaty - kiedy je podlewano, woda wsiąkała w drewno; po paru latach krzywe nóżki szaf zupełnie się rozjechały”. Klub Międzynarodowej Prasy i Książki działał w latach 1954-1991, początkowo na osiedlu C-1 (os. Teatralne). 1 III 1956 został przeniesiony na plac Centralny. Dysponował dużym lokalem kawiarniano-klubowym, gdzie odbywały się wernisaże i spotkania z twórcami. Wnętrza Klubu MPiK zostały zaprojektowane przez Krystynę Strachocką-Zgud (pracownia A-3 krakowskiego Miastoprojektu) przy współpracy m.in. Haliny Garzyńskiej-Kańskiej. We wnętrzu artystka zaprojektowała sztukaterię na ścianach i suficie oraz metalowe 9- i 12-ramienne żyrandole, bogato zdobioną balustradę na antresoli oraz ozdobne kraty na drzwiach wejściowych. W Klubie organizowano imprezy literackie i plastyczne, spotkania z pisarzami, uczonymi, artystami. To właśnie tu odbyła się dyskusja o IV części *Poematu dla dorosłych* Adama Ważyka. Nowohucki „Empik” miał opinię najlepszego w kraju. Został zlikwidowany w 1991; w jego miejscu znajduje się dziś tani sklep spożywczy Bosman.
- 757 - os. Centrum D 2: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1958-1960 projekt J. König i A. Radnicki

- 758 - os. Centrum D 3: blok - budynek mieszkalny; 1956 projekt T. Rembiesa i B. Skrzybalski
- 759 - os. Centrum D 4: blok - budynek mieszkalny; 1956 projekt T. Rembiesa i B. Skrzybalski
- 760 - os. Centrum D 5: blok - budynek mieszkalny; 1961-1963 projekt S. Golonka. Tzw. Domino - budynek mieszkalny, jeden z przykładów „nowego” w architekturze nowohuckiej. Pięciokondygnacyjny blok o kubaturze 10 000 m³ i 220 izbach mieszkalnych, pierwszy budynek wielkopłytowy. Wybudowany w latach 1961-1963 wewnątrz os. Centrum D, na działce po prowizorycznej wytwórni betonów i zapraw murarskich, niepotrzebnej już po zrealizowaniu zespołu osiedli „D”. Projektantem był Stefan Golonka z Miastoprojektu Kraków. On też był autorem systemu technologii wielkopłytowej „Domino-60”, w jakiej został zbudowany. Niestety, blok ten był także zapowiedzią tandetnego budownictwa następnych 20 lat. Żelbetowe płyty ścienne i stropowe miały grubość tylko 10 cm. Ściany zewnętrzne zaprojektowano jako lekkie poziome pasy z twardego tynku gipsowego, płyt spільnionych i styropianu z fakturą elewacyjną. Ściany szczytowe dodatkowo były ocieplane styropianem, a budynek w ogóle nie miał podpiwniczenia. Twórca autorskiego systemu udoskonalał go z czasem. Warianty „Domino-63” i „Domino-68” pozwalały na projektowanie segmentów i mieszkań o bardziej urozmaiconej funkcji, podpiwniczenie budynków, stosowanie balkonów i tarasów itp.
- 761 - os. Centrum D 6: blok - budynek mieszkalny; 1956 projekt T. Rembiesa i B. Skrzybalski
- 762 - os. Centrum D 7: pawilon handlowy; 1961 projekt K. Chodorowski, S. Golonka. Tzw. Helikopter - budynek mieszkalno-usługowy zaprojektowany w latach 1957-1959 przez Kazimierza Chodorowskiego i Stefana Golonkę, wybudowany w nowej, „poodwilżowej” formie. Współpracowali przy tym także Anna Anlauf i Michał Wędziagolski. Połączono w jedną bryłę wysoki budynek mieszkalny (1957) i parterowy pawilon handlowo-usługowy (1961). W chwili realizacji był najwyższym budynkiem w Nowej Hucie. Poza lokalami mieszkalnymi z dużymi oknami i loggiami, posiadał obszerne pracownie artystyczne. Zabudowie towarzyszył kolejny obiekt mieszkalny (nr 6), połączony z budynkiem wysokim rodzajem pawilonu. W zespole sklepów o szklanej elewacji mieściła się ciastkarnia Bambo, sklep warzywniczy Nowalijka, sklep mięsny Prosiaczek i inne. W plebiscycie tygodnika „Głos Nowej Huty” na najlepszy dom mieszkalny w dzielnicy otrzymał pierwsze miejsce.
- 763 - os. Centrum D 8: blok - budynek mieszkalny; 19567-1959 projekt K. Chodorowski, S. Golonka

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami.

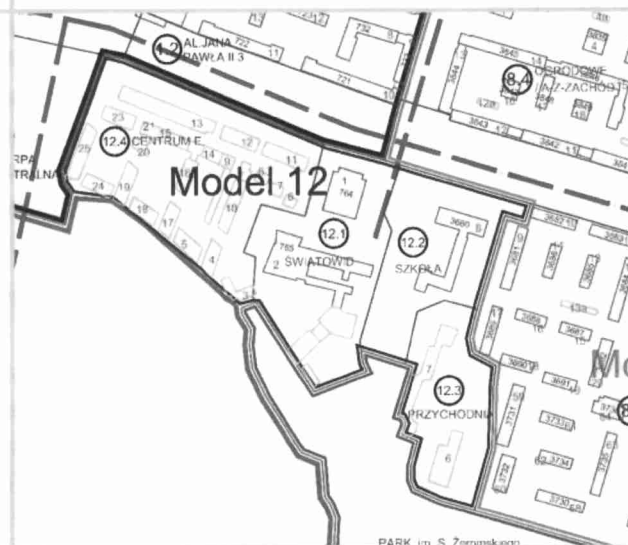

Lokalizacja: Osiedle od północy sąsiaduje z al. Jana Pawła II i osiedlem Centrum A, od południa z użytkiem ekologicznym Łąki Nowohuckie, a od wschodu z osiedlem Na Skarpie.

Model:	12
ZWAK:	14.4
Cecha:	
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.13
Liczba budynków:	25
Liczba budynków w GEZ:	2
Liczba obiektów charakterystycznych:	2
Daty budowy:	1988-1995
Projekt urbanistyczny:	Romuuald Loegler

Dawna nazwa: Gdy w połowie lat 80. zaczęto zabudowywać skarpę wiślaną w bezpośrednim sąsiedztwie placu, nazwano nowe osiedle - nawiązując do tradycji - Centrum E.

Charakterystyka przestrzeni: Lokalizacją nawiązuje do pierwotnego projektu Nowej Huty. Inwestorem była Spółdzielnia Mieszkaniowa „Hutnik”. Ale bloki na os. Centrum E są niemal odcięte od reszty miasta. Prowadzi do nich tylko jeden wjazd - od al. Jana Pawła II. Droga wiedzie pod hotelową przewiązką.

Charakterystyka zabudowy: Kontrowersyjna, postmodernistyczna architektura brutalnie odcina się od stylu zabudowy placu Centralnego i sąsiadujących osiedli. W trzech budynkach od strony południowej zostały wybudowane mieszkania na planie koła, będące wnętrzem swoistego filara podtrzymującego wyższe kondygnacje. Osiedle zostało zaprojektowane przez polskiego architekta Romualda Loeglera.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Centrum E:

- **764** - Kino „Światowid”, dziś Muzeum PRL-u, oddział krakowski Muzeum Historii Polski. Gmach kina wybudowano w granicach os. Na Skarpie, ale przez krótki czas był zaliczany administracyjnie do os. Centrum A. W latach 80. XX włączono go w granice powstającego os. Centrum E. Obiekt w rejestrze zabytków (decyzja A-1430/M z 29 V 2015). Budynek dawnego kina „Światowid” był odpowiedzią władz na tezy *Poematu dla dorosłych* A. Ważyka i miał pokazać, że władza nie lekceważy potrzeb ludzi pracy. Projekt był wcześniejszy (z lat 1953-1954: Andrzej Uniejewski, wnętrza Marian Sigmund i Irena Pać-Zaleśna), ale z braków w finansowaniu Nowej Huty ustawicznie „wypadał z planu”. Budowę rozpoczęto w 1955, a kino oddano do użytku 21 VII 1957 (duża sala kina - z balkonem). Było to pierwsze w Nowej Hucie kino panoramiczne. Małą salę na piętrze oddano 10 XII 1957. Kino działało do roku 1992, a potem budynek zmienił się w rodzaj chaotycznego centrum handlowego. Został zaniedbany, a jego wnętrza przebudowywano wielokrotnie pod aktualne potrzeby, wznosząc kolejne ścianki działowe. Staął w miejscu, gdzie w czasach II wojny światowej znajdował się podobóz dla Żydówek, stanowiący część obozu pracy Baulager 15/XIV (Obóz założony w 1940 przez okupacyjne władze niemieckie. Zajmował teren od ul. Klasztornej do dzisiejszego placu Centralnego. Znajdowało się tu ok. 20 baraków ogrodzonych siatką. W miejscu obecnych szpitali: Laryngologicznego i Okulistycznego stał otoczony drutem kolczastym obóz dla 300 jeńców rosyjskich (filia obozu 369 w Kobierzynie), a w okolicach dzisiejszego kina „Światowid” barak przeznaczony na obóz żeński dla 30 Żydówek. Obszar obozu Baulager 15/XIV ogrodzony był drutem kolczastym, a w jego obrębie znajdowało się 20 nieogrzewanych i nieskanalizowanych **baraków**. Rosyjscy jeńcy pracowali przy produkcji części do samolotów, a także przy budowie lotniska w Czyżynach oraz drugiego pozornego przy Kopcu Wandy, natomiast Żydówki zajmowały się pracą w szwalni i magazynach. Żeński podobóz został zlikwidowany w 1943 roku, a kobiety wywieziono w nieznanym kierunku. W przeddzień wkroczenia do Krakowa Armii Czerwonej wywiezieni zostali również rosyjscy jeńcy.)

Stylistycznie gmach „Światowida” jest kompilacją. Ma on 3480 m² powierzchni i dwie sale projekcyjne. Wykazuje cechy charakterystyczne dla socrealistycznego klasycyzmu, ale zredukowane tak, że upodobniły się do modernistycznej architektury dwudziestolecia oraz pierwszych realizacji powojennych. Gmach wzniesiono na rzucie kwadratu i podpiwniczono. Pozornie jest 2-piętrowy, ale istnieje także trzecia kondygnacja w obrębie bryły budynku, z zewnątrz niewidoczna. Gmach zwieńczono skromną attyką, która poza płaskorzeźbionymi pseudotralkami pozbawiona jest ozdób. Budując, zastosowano konstrukcję ceglano-żelbetową - mury konstrukcyjne są żelbetowe lub betonowe monolityczne z odcinkami z cegły pełnej. Wszystkie elewacje opracowano w analogiczny sposób, z zastosowaniem płytkich nisz oraz drzwi i okien w typie *porte-fenêtre*. Elewację frontową gmachu wyróżnia zastosowanie pseudoportyku. Budynek cofnięto względem al. Jana Pawła II (dawnej Igołomskiej), co uformowało przed nim spory plac. Wnętrze obsługują obszerne schody, z hallu dolnego prowadzące do górnego foyer.

Dolną dużą salę kinową skierowaną poprzecznie do osi budynku przekryto kolistym sklepieniem na planie podkowy, wspartym na kolumnach i filarach; została również wyposażona w balkon dostępny z górnego foyer. W części podziemnej budynku znajdują się piwnice oraz zaniedbany schron, według lokalnej tradycji przeciawatomowy.

- **765** - os. Centrum E-2 szkoła Zespół Państwowych Szkół Muzycznych im. M. Karłowicza. Projekt Marka Jabłońskiego z lat 1959-1961; realizacja w latach 1960-1971 (mozaika ceramiczna na ścianie auli z 1975). Zespół jest przykładem powojennego modernizmu funkcjonalnego, ze zindywidualizowanymi rozwiązaniami przestrzennymi i wnętrzami. Znajdują się tu dwie sale koncertowe zachowane w oryginalnym stanie: duża z doświetleniem górnym poprzez gęsto zestawione świetliki o pulpitym kształcie oraz mała - kameralna, a także studio nagrań. Na wewnętrznym, zielonym i przeszklonym dziedzińcu (patio) ustawiona jest nowoczesna rzeźba przedstawiająca postać w ruchu. Ściany zewnętrzne bryły głównej mają silną artykulację pionową, podkreśloną „lizenami” międzyokiennymi. Przejście do wejścia głównego prowadzi pod nadwieszoną częścią budynku, wspartą na sześciu okrągłych słupach. Przy wejściu do hallu części koncertowej zachował się pierwotny projekt i wystrój szatni oraz kasy biletowej. Charakterystyczna dla obiektu jest wielkoformatowa, ceramiczna mozaika zewnętrzna, w jesiennej tonacji barwnej, zlokalizowana na zachodniej ścianie dużej sali koncertowej, której towarzyszą wydatne schody i rampa wyjść bocznych.

Lokalizacja: Osiedle ulokowane na zachód od głównej osi (Alei Róż), która oddziela je od os. Zielonego; od północy i zachodu os. Krakowiaków, oddzielone ul. I. Mościckiego; od południa os. Teatralne (za ul. Obrońców Krzyża) oraz os. Urocze (za ul. S. Żeromskiego).

Model: 3

ZWAK: 3.23, 3.13, 3.24

Cecha:

Jednostka urbanistyczna: XVIII.3

Liczba budynków: 24

Liczba budynków w GEZ: 24

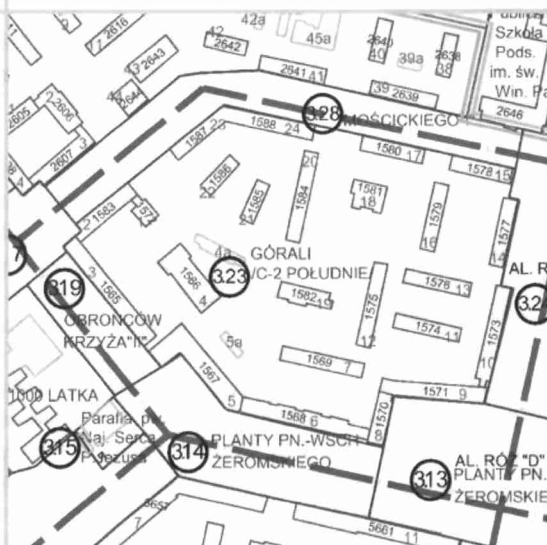
Liczba obiektów charakterystycznych:

Daty budowy: 1950-1953

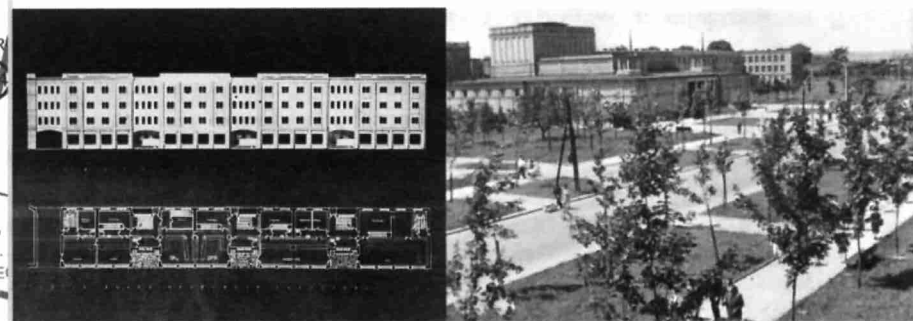
Projekt urbanistyczny: B. Skrzybalski

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa C-2 Południe. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąbmską, osiedle miało nosić nazwę Wiosenne (wspólnie z os. Zielonym). W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Bieńczyckie osiedli o numerach C-1, C-2, C-31, C-32, C-33; nie weszła w życie. Nazwę przyjęło od tytułu pierwszego przedstawienia wykonanego w teatrze na os. Teatralnym - opery autorstwa Wojciecha Bogusławskiego *Krakowiacy i górale*. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Południowa część osiedla wzniesiona w układzie wielokrotnie łamanego ciągu bloków, połączonych bramami i pasażami. Był to swego rodzaju przełom polegający na łączeniu obrzeżnych budynków zespołu w parawanowe ciągi, oddzielające wewnątrz osiedli od ciągów ulicznych. Tu zaczęło się odchodzenie od zabudowy rozproszonej (dyscyplinowanej przebiegiem prostopadłe krzyżujących się ulic), do układów zwartych, komponowanych z uwzględnieniem krzywizn i kątów nieprostych, wynikających z koncepcji urbanistycznej miasta. Południowo-wschodnia część zespołu została architektonicznie ukształtowana jako oprawa trapezowego placu na skrzyżowaniu powstającej wówczas Alei Róż i ul. Żeromskiego. Pierzeję ulicy tworzyły domy przedzielane pasażami prowadzącymi do wnętrza osiedla, nad pasażami przerzucono przewiązki; partery domów w całości przeznaczono na sklepy Komorowski. W części północnej układ bloków swobodny. Zabudowa relatywnie gęsta, z niewielką ilością wolnej przestrzeni. Wewnątrz osiedla, wśród budynków, znajdują się place zabaw dla dzieci oraz boisko; w blokach na obrzeżach osiedla mieszczą się sklepy. I tak możemy wyróżnić sklep papierniczy, jubilerski, odzieżowy, aptekę, masarnię, sklep meblowy, z artykułami AGD, metalowy oraz bar. Sklep rybny na os. Górali był przystosowany do przechowywania świeżych ryb, z basenami, chłodniami i komorami chłodniczymi. Na zewnątrz osiedla, od strony południowej, znajduje się Ośrodek Kultury im. Cypriana Kamila Norwida.

Charakterystyka zabudowy: Do budowy osiedla przystąpiono w 1950. Bloki zbudowano według zasad realizmu socjalistycznego, a ich wysokość nie przekracza 4 pięter. Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. Część budynków wieńczyą uproszczone attyki. Zachowały się oryginalne kraty okienne, boniowania murów i detal kowalski. Znaleźć można także dekoracyjne akcenty w tynku oraz wejścia z lekkimi, perforowanymi doświetleniami na całej wysokości, a od ul. Mościckiego murki z balustradami. Przestrzeń uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Osiedle, w przeciwieństwie do innych, znajdujących się w sąsiedztwie, nie zostało objęte renowacją w latach 2000-2006.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Górali:

- 1572 - os. Górali 1: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1583 - os. Górali 2: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1565 - os. Górali 3: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1566 - os. Górali 4: dom kultury (tzw. Sala Tańca), budynek mieszczący restaurację, sale recepcyjne i sale ćwiczeń Ośrodka Kultury im. Cypriana Kamila Norwida; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1567 - os. Górali 5: blok - budynek mieszkalny. Na parterze i pierwszym piętrze pomieszczenia Ośrodka Kultury im. Norwida 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden.
- 1568 - os. Górali 6: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1569 - os. Górali 7: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1570 - os. Górali 8: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1571 - os. Górali 9: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1573 - os. Górali 10: blok--budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1574 - os. Górali 11: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1575 - os. Górali 12: blok - budynek mieszkalny. 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1576 - os. Górali 13: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny J. Ingarden
- 1577 - os. Górali 14: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski

1578 - os. Górali 15: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953

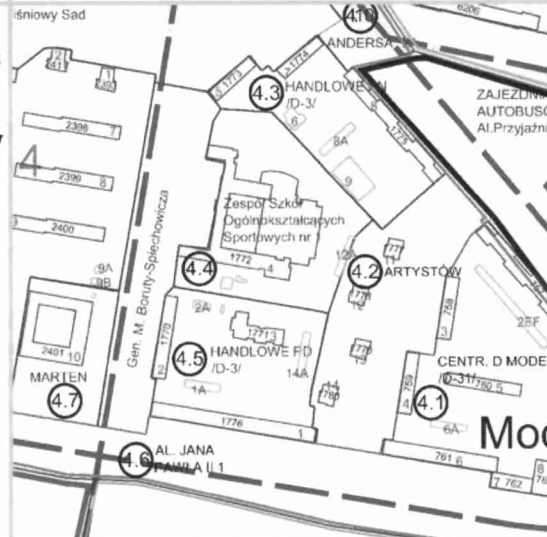
- 1579 - os. Górali 16: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski
- 1580 - os. Górali 17: blok - budynek mieszkalny
- 1581 - os. Górali 18: przedszkole Samorządowe nr 68; 1952-1953 Szkoła Podstawowa nr 71 (klasy I-III) im. M. Grzegorzewskiej (miejsce nieistniejącego już Samorządowego Przedszkola nr 68 w Krakowie)
- 1582 - os. Górali 19: żłobek - dawniej; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski; obecnie „warsztaty terapeutyczne” - Dzienny Ośrodek Socjoterapii Stowarzyszenia „U Siemachy”
- 1584 - os. Górali 20: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski
- 1585 - os. Górali 21: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski
- 1586 - os. Górali 22: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski
- 1587 - os. Górali 23: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski, Dom Kombatanta i Muzeum Czynu Zbrojnego. Dawna siedziba awangardowego teatru lalkowego „Widzmisie”, który w latach 1959-1962 prowadziła Danuta Urbanowicz z grupą kolegów-plastyków (m.in. Mariana Kruczką) i aktorów. Teatr, zdobywszy dziecięcą widownię, stał się swoistym pomostem między ludźmi z różnych kręgów społecznych; stałym widzem był m.in. Piotr Skrzynecki. W latach 60. ulokowano tu Dom Kombatanta i izbę pamięci, która w 1963 zaczęła regularnie urządzać wystawy. Ekspozycje pochodziły z prywatnych zbiorów pracowników Huty im. Lenina, kombatantów walczących w Legionach Piłsudskiego, w powstaniu wielkopolskim, w powstaniach śląskich, w wojnie bolszewickiej oraz w II wojnie światowej, którzy przez kilka kolejnych lat powiększali zbiory. Do 1970 zgromadzono 3000 ekspozatów. 9 V 1970 otwarto Muzeum Czynu Zbrojnego Pracowników Huty im. Lenina, które 4 VII 2006 przekształcono w Muzeum Czynu Zbrojnego, prowadzone przez Małopolską Fundację Dom Kombatanta Rzeczypospolitej Polskiej - Muzeum Czynu Zbrojnego. W muzeum znajduje się 21 sztandarów organizacji bojowych i kombatanckich, m.in. sztandar Legionów Piłsudskiego i powstańców śląskich oraz sztandar wykonany przez więźniarki obozu Mauthausen-Gusen. Znakiem rozpoznawczym muzeum był i jest czołg ciężki IS-2, maszyna **5. Pułku Czołgów Ciężkich II Armii Wojska Polskiego**. Po zakończeniu wojny czołg służył do **szkolenia żołnierzy**. W 1969 został przekazany **kombatantom Nowej Huty**
- 1588 - os. Górali 24: blok - budynek mieszkalny; 1952-1953 projekt architektoniczny B. Skrzybalski

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbuńniejsza zieleń od ul. Żeromskiego i narożnika z Aleją Róż - fragment tzw. Plant Nowohuckich. Wyremontowana została ul. Obrońców Krzyża; po obu jej stronach biegną chodniki z nawierzchnią z kostki betonowej. Wzdłuż ulicy usytuowane jest oświetlenie licznymi kolumnami. Długość obramowane kolumny wykonane z żelbetonu, z żelaznymi

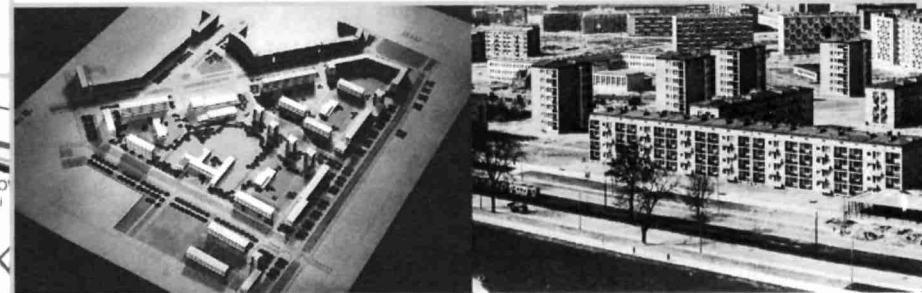
Lokalizacja:	Osiedle ograniczone jest ulicami: od północy al. Władysława Andersa (za nią os. Zgody), od wschodu deptakiem Artystów (dalej os. Centrum D), od południa al. Jana Pawła II (granica opracowania; dalej park i Łąki Nowohuckie), od zachodu ul. M. Boruty-Spiechowicza (dalej os. Kolorowe).	
Model:	4	
ZWAK:	4.2, 4.3, 4.4, 4.5	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.9	
Liczba budynków:	14	
Liczba budynków w GEZ:	11	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1958-1962, 1974, po 1990	
Projekt urbanistyczny:	T. Rembiesa, B. Skrzybalski	

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa D-3. Według planu z 1957 (Z. Witkowski, A. Dąmbska) osiedle miało numer D-32 i proponowaną nazwę os. Młodości. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Czyżyńskie osiedli o numerach D-1, D-2, D-3; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Budowa osiedla, części sektora D, przypadła na zmiany „poodwilżowe”. Po 1956 powrócono w urbanistyce polskiej do funkcjonalistycznych, luźnych układów urbanistycznych. Te jednak wpisywały się w urbanistyczny rusz miasta z pierwszej połowy lat 50. Zasadniczą sprawą była budowa domów mieszkalnych z dużą liczbą mieszkań. Odwilż wpłynęła na kształt powstających budynków, które miały być proste w formie, pozbawione jakiegokolwiek wtórnej dekoracji. Bloki tworzą luźny układ przestrzenny, który opiera się na zawartej w Karcie Ateńskiej z 1933 idei o nowoczesnym planowaniu przestrzeni miejskiej - zatopionej w zieleni, pełnej słońca o otwartych układach przestrzennych. Budynki rozplanowane zostały w sposób harmonijny i rytmiczny. Układ urbanistyczny i wysokość budynków uzależnione były od znajdującego się w pobliżu lotniska w Czyżynach. Kolorowe budynki najczęściej osiągają wysokość czterech pięter, do rzadkości należą 11-kondygnacyjne. Niemniej jednak większość z nich to tzw. bloki szwedzkie, czyli budynki zaliczane do nowoczesnych formalnie. Kontrastowo przeciwstawiano budynki wysokie obiektom długim i niskim; pierwsze zestawiano w dwóch rzędach, drugie sytuowano po kilka równoległe do siebie, czasem kulisowo (Zdaniem W. Komorowskiego, wybitnego znawcy nowohuckiej urbanistyki i architektury, było to nawiązanie do ówczesnych realizacji zachodnioeuropejskich, m.in. osiedla Roehampton w Londynie). Dwa układy bloków o zróżnicowanej wysokości rozcina rozległy obszar dawnej szkoły podstawowej nr 91, dziś Zespół Szkół Sportowych. Na terenie osiedla znajduje się też Przedszkole Samorządowe nr 108. Od strony parku, przy deptaku ul. Artystów postawiono cztery 6-piętrowe wieżowce. W części z nich osiedlono rodziny greckich i macedońskich uchodźców. Nazwę osiedle zawdzięcza znacznej liczbie sklepów i punktów usługowych, rozlokowanych na parterach bloków przy ul. Andersa i w bloku przy al. Jana Pawła II (tzw. Metal). Elementem dysharmonijnym jest 10-piętrowy wieżowiec z lat 70. w północnej części osiedla. Zniknęła także dawna osiedlowa kotłownia, w latach 90. przebudowana na blok mieszkalny (os. Handlowe nr 10). Zmiany te spowodowały nadmierne zagęszczenie zabudowy w tej części osiedla.

Charakterystyka zabudowy: Zespół bloków mieszkalnych - wysokich od strony al. Andersa, niższych w południowej części układu. Układ urbanistyczny zaprojektowany został przez architektów Tadeusza Rembiesę i Bolesława Skrzybalskiego, a bloki przez Józefa Königa, Andrzeja Radnickiego, Adama Fołtyna, Wacława Głowackiego i Kazimierza Karasińskiego. Po 1956 nadal wznoszono budynki z muru pełnego, rozwijając jednocześnie budownictwo szkieletowe oraz wielkopłytowe. Osiedle Handlowe było poligonem nowych technologii. Po 1956 wdrożono nowatorską typizację projektów. Polegała ona na opracowaniu dokumentacji projektowej na sekcje i całe budynki mieszkalne, które potem w szerokiej skali stosowane były na osiedlach D w Nowej Hucie i innych osiedlach Krakowa. Natomiast zrezygnowano, częściowo lub całkowicie, z realizacji m.in. radiofonii przewodowej i pralni domowych. Radiofonia przewodowa okazała się anachronizmem wobec szybkiego rozpowszechniania się odbiorników radiowych. Ograniczono budowę schronów przeciwlotniczych, choć pod budynkiem szkoły zrealizowano jedno z większych ukryć na terenie Nowej Huty.

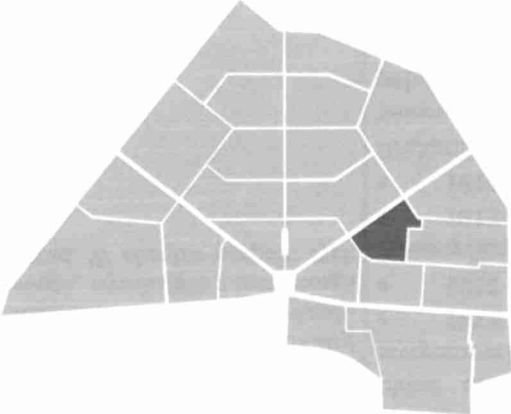

HANDLOWE

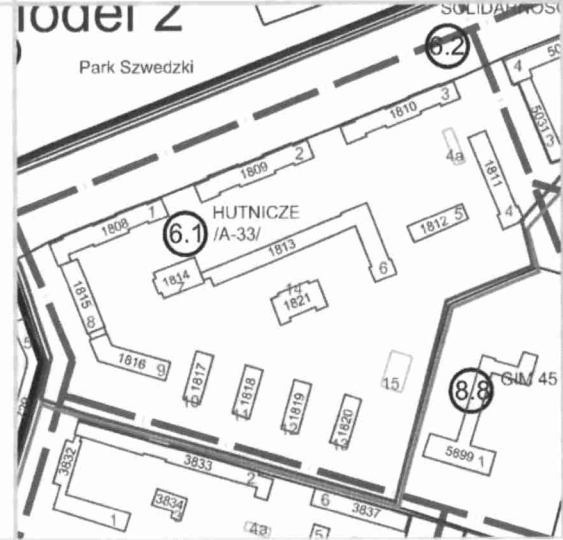
Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Handlowego:

- 1776 - os. Handlowe 1: blok - budynek mieszkalny, tzw. Metal, ze sklepami (spożywczy, metalowy, obuwniczy - tzw. U Dziadka) i punktami usługowymi (krawiec męski, fryzjer Spółdzielni „Fala”) na parterze w części zachodniej; 1954-1957 projekt T. Rembiesa i B. Skrzybalski
- 1770 - os. Handlowe 2: blok - budynek mieszkalny ; 1954-1957
- 1771 - os. Handlowe 3: przedszkole nr 108, dziś tzw. Kraina Tęczy; 1954-1957
- 1772 - os. Handlowe 4: dawna Szkoła Podstawowa nr 91, dziś Zespół Szkół Sportowych nr 1; 1962 K. Karasiński. Budowę szkoły rozpoczęto w 1958, zajmując działkę o powierzchni ok. 1 ha. Szkoła autorstwa Kazimierza Karasińskiego należała do najnowocześniejszych gmachów w Sektorze D. Budowę ukończono pod koniec września 1959, oddając gmach z 22 salami lekcyjnymi, 2 salami gimnastycznymi, salą teatralną itd. Uroczyste otwarcie nastąpiło 1 X 1959; pierwszym dyrektorem szkoły został ceniony pedagog Władysław Zawada. 1 IX 1970 powstała pierwsza klasa sportowa o profilu lekkoatletycznym. 2 VI 1973 szkole nadano imię Janusza Kusocińskiego. Na wniosek Ministerstwa Oświaty i Wychowania została utworzona Szkoła Sportowa. Przez lata szkołę znacznie rozbudowano, m.in. w 2014 powstał nowoczesny basen
- 1773 - os. Handlowe 5: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 1774 - os. Handlowe 7: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956
- 1775 - os. Handlowe 8: blok - budynek mieszkalny ze sklepami (cukiernia „Maleńka”) i punktami usługowymi na parterze (szycie firanek); 1958-1960 projekt J. König i A. Radnicki; w 2007 budynek został uszkodzony przez wybuch gazu
- 1777 - os. Handlowe 11: blok - budynek mieszkalny (forma 6-piętrowego wieżowca); 1962 J. i M. Ingardenowie
- 1778 - os. Handlowe 12: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 1779 - os. Handlowe 13: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 1780 - os. Handlowe 14: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie

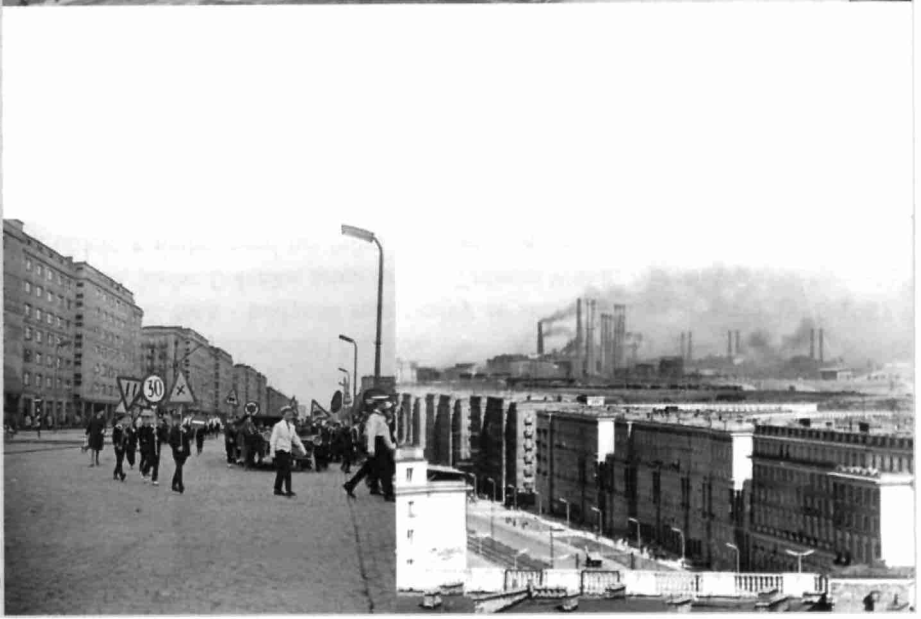
Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od al. Andersa (róg Boruty-Spiechowicza) oraz w lokalnym parku rozciągłym duktem pieszym ul. Artystów. Także od południa osiedle otacza wysoka zieleń, a za al. Jana Pawła II rozciągają się Łąki Nowohuckie.

Lokalizacja:	Osiedle tworzące środkowy odcinek tzw. Osi Pracy. Od północy, przez al. Solidarności, sąsiaduje z tzw. parkiem Szwedzkim, częścią os. Szklane Domy. Od zachodu os. Centrum A, a od południa os. Ogrodowe, odcięte ul. Stanisława Mierzwy. Od os. Willowego os. Hutnicze oddziela ul. Zuchów.		
Model:	6		
ZWAK:	6.1		
Cecha:			
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.12		
Liczba budynków:	15		
Liczba budynków w GEZ:	14		
Liczba obiektów charakterystycznych:			
Daty budowy:	1954-1956		
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszyci, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski		

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-33. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbską, osiedle miało nosić nazwę Raclawickie (wspólnie z os. Willowym). W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Mogiłskie osiedli o numerach A-1, A-11, A-33 i A-Zachód; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Jedno z mniejszych nowohuckich osiedli. Zastosowano tu zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. W drugiej połowie lat 50. postanowiono zwiększyć produkcję stali w Kombinacie z 1,5 mln do 3 mln ton, co wymagało zwiększenia liczby pracowników. Rodziło to konieczność wybudowania w krótkim czasie setek nowych mieszkań. Tu po raz pierwszy wykorzystano prefabrykaty betonowe przy budowie domów. Dwa układy bloków o zróżnicowanej wysokości rozcina obszar przedszkola samorządowego nr 104, w formie pawilonu otoczonego rozległym, jak na warunki miejskie, ogrodem. Od strony al. Solidarności potężne, wielokondygnacyjne bloki, stanowiące nieco „rozluźnioną” formułę zwartych fasad osiedli wokół placu Centralnego. Tu m.in. zrezygnowano z połączeń między blokami w formie krytych bram, wybierając wolną, zieloną przestrzeń pomiędzy blokami 1, 2 i 3. Dawny schron przeciwlotniczy zamieniono współcześnie na zespół podziemnych garaży.

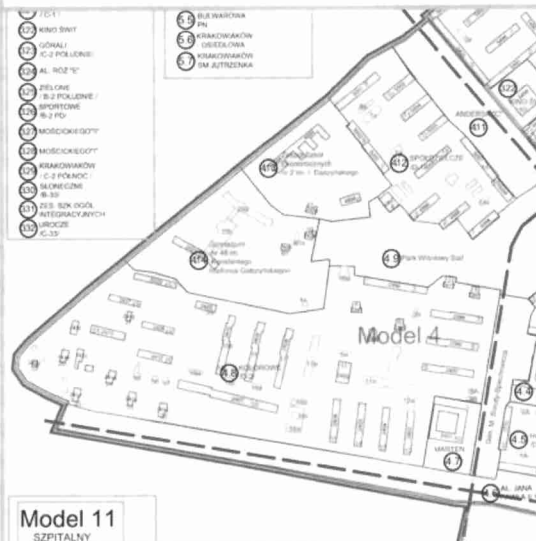
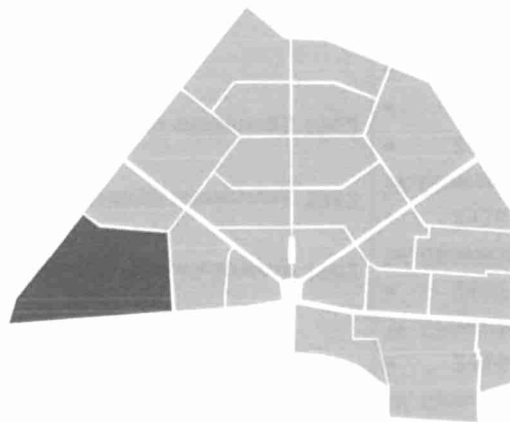
Charakterystyka zabudowy: Od strony al. Solidarności potężne, 7-kondygnacyjne bloki, stanowiące nieco „rozluźnioną” formułę zwartych fasad osiedli wokół placu Centralnego. Od ul. S. Mierzwy interesujący zespół bloków mieszkalnych (nr 10-13) zaprojektowanych w latach 1954-1955. W latach 1955-1956 zostały ustawione prostopadle do ulicy. Zrealizowane zostały, jako jedne z pierwszych w Nowej Hucie, przy użyciu dźwigów i wykonane w systemie wieloblokowym, w polskiej technologii typu „Żerań” - pierwsze bloki mieszkalne wzniesione w całości z elementów prefabrykowanych. Był to tzw. drugi stopień uprzemysłowienia, który poprzez zastosowanie prefabrykowanych, wielkoformatowych elementów pozwalał na szybszą realizację. Projektowane były i wznoszone w ramach budownictwa Zakładu Osiedli Robotniczych (ZOR), w ustawieniu i liczbie zgodnie z wytycznymi Planu Generalnego Nowej Huty. W 1956 zaistniała bowiem potrzeba ograniczenia wprowadzanych do realizacji prefabrykatów, bo groziło to chaosem wykonawczym. Zlecono więc Miastoprojektowi opracowanie ujednoczonego „Katalogu prefabrykowanych elementów wielkowymiarowych dla I. stopnia uprzemysłowienia”. Został on opracowany w ciągu kilku miesięcy i umożliwił masową produkcję płyt stropowych, dachowych i klatek schodowych oraz ich stosowanie w projektach na całe dziesięciolecie. W szczególności w katalogu przyjęty został jako podstawowy system prefabrykacji wieloblokowej typu „Żerań”. Płyty stropowe, a po kilku latach także ścienne, produkowane były masowo, częściowo w sposób zmechanizowany, w halach Krakowskich Zakładów Żelbetowych w Łęgu-Czyżynach. Stanowiły je płyty żelbetowe, o różnych modularnych długościach i szerokościach, z podłużnymi okrągłymi otworami. Budynki przy ul. Mierzwy formą nawiązują do warszawskiej, międzywojennej architektury modernistycznej. Wyróżniają je szlachetne tynki, w których widoczne są regularne podziały i wydatne gzymsy z rodzajem geometrycznego fryzu opaskowego, wynikające z technologii budowy. Charakteryzują się także starannym detalem balustrad. W obrębie zespołu tych budynków znajdował się schron atomowy.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Hutniczego:

- 1808 - os. Hutnicze 1: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957, projekt T. Janowski, S. Golonka, A. Anlauf, T. Wnuk; 7-piętrowy blok (projekt z początku 1956), obiekt z nielicznymi już tylko cytatami stylowymi, o bardzo uproszczonych formach architektury historycznej. Powstał u schyłku drugiego etapu budowy Nowej Huty (po 1954). Wpisał się w układ urbanistyczny zaprojektowany, tworząc wraz ze starszymi budynkami oprawę wytyczonych 5 lat wcześniej al. Solidarności i Alei Róż.
- 1809 - os. Hutnicze 2: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957, projekt Tadeusz Janowski, Stefan Golonka, Anna Anlauf, Tadeusz Wnuk; 7-piętrowy blok (projekt z początku 1956), obiekt z nielicznymi już tylko cytatami stylowymi, o bardzo uproszczonych formach architektury historycznej. Powstał u schyłku drugiego etapu budowy Nowej Huty (po 1954). Wpisał się w układ urbanistyczny zaprojektowany, tworząc wraz ze starszymi budynkami oprawę wytyczonych 5 lat wcześniej al. Solidarności i Alei Róż.
- 1810 - os. Hutnicze 3: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957, projekt T. Janowski, S. Golonka, A. Anlauf, T. Wnuk; 7-piętrowy blok (projekt z początku 1956), obiekt z nielicznymi już tylko cytatami stylowymi, o bardzo uproszczonych formach architektury historycznej. Powstał u schyłku drugiego etapu budowy Nowej Huty (po 1954). Wpisał się w układ urbanistyczny zaprojektowany, tworząc wraz ze starszymi budynkami oprawę wytyczonych 5 lat wcześniej al. Solidarności i Alei Róż.
- 1811 - os. Hutnicze 4: blok - budynek mieszkalny; 1954-1957
- 1812 - os. Hutnicze 5: dawny żłobek; obecnie dom pomocy społecznej (Stowarzyszenie Pomocy Socjalnej Gaudium et Spes); 1954-1957
- 1813 - os. Hutnicze 6: blok - budynek mieszkalny; 1954-1957
- 1814 - os. Hutnicze 7; 1954-1957, uruchomiona w 1962; powstała jako Nowohucka Drukarnia Przemysłu Terenowego NAP w Krakowie, zespół PL/29/PL-29-2250/0 - Nowohucka Drukarnia Przemysłu Terenowego w Krakowie (1959-1976). , od 1976 Drukarnia Narodowa, zakład nr 8; czynna do lat 90., położona na terenie osiedla mieszkaniowego, przebudowana na mieszkania
- 1815 - os. Hutnicze 8: blok - budynek mieszkalny; 1954-1957
- 1816 - os. Hutnicze 9: blok - budynek mieszkalny; 1954-1957
- 1817 - os. Hutnicze 10: blok - budynek mieszkalny; 1954-1956, projekt A. Fołtyn i Z. Sieradzki
- 1818 - os. Hutnicze 11: blok - budynek mieszkalny; 1954-1956, projekt A. Fołtyn i Z. Sieradzki
- 1819 - os. Hutnicze 12: blok - budynek mieszkalny; 1954-1956, projekt A. Fołtyn i Z. Sieradzki
- 1820 - os. Hutnicze 13: blok - budynek mieszkalny; 1954-1956, projekt A. Fołtyn i Z. Sieradzki
- 1821 - os. Hutnicze 14: Przedszkole Samorządowe nr 104; 1954-1957

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami.

Lokalizacja:	Osiedle ograniczone jest od północy parkiem Wiśniowy Sad (za nim os. Spółdzielcze); od wschodu ul. M. Boruty-Spiechowicza (dalej os. Handlowe), od południa al. Jana Pawła II (granica opracowania; dalej tereny dawnych Zakładów Przemysłu Tytoniowego, dziś Philip Morris), od zachodu Rondo Czyżyńskie i ul. Bieńczycka (zachodnia granica opracowania).
Model:	4
ZWAK:	4.7, 4.8, 4.9, 4.14
Cecha:	
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.1
Liczba budynków:	45
Liczba budynków w GEZ:	39
Liczba obiektów charakterystycznych:	
Daty budowy:	1959-1961
Projekt urbanistyczny:	T. Rembiesa, B. Skrzybalski
Dawna nazwa:	Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa D-2. Według planu z 1957 (Z. Witkowski, A. Dąbska) osiedle miało numer D-33 i proponowaną nazwę os. Budowlanych (wraz z os. Spółdzielczym). W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Czyżyńskie osiedli o numerach D-1, D-2, D-3; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Decyzję o powstaniu os. Kolorowego podjęto na początku budowy Nowej Huty. Zgodnie z koncepcją urbanistyczną Nowej Huty z 1950 autorstwa Tadeusza Ptaszycykiego, Bolesława Skrzybalskiego, Tadeusza Rembiesy i Stanisława Juchnowicza, która przewidywała powstanie zespołów osiedli od A do D, os. Kolorowe wraz ze Spółdzielczym, Handlowym i Centrum D weszło w skład zespołu D. Zasadniczą sprawą była budowa domów mieszkalnych z dużą liczbą mieszkań. Odwilż wpłynęła na kształt powstających budynków, które miały być proste w formie, pozbawione jakiegokolwiek wtórnej dekoracji. Po 1956 powrócono w urbanistyce polskiej do funkcjonalistycznych, luźnych układów urbanistycznych. Te jednak wpisywały się w urbanistyczny ruszt miasta z pierwszej połowy lat 50. Bloki tworzą luźny układ przestrzenny, który opiera się na zawartej w Karcie Ateńskiej z 1933 idei o nowoczesnym planowaniu przestrzeni miejskiej - zatopionej w zieleni, pełnej słońca o otwartych układach przestrzennych. Budynki rozplanowane zostały w sposób harmonijny i rytmiczny. Kontrastowo przeciwstawiano budynki wysokie, obiektom długim i niskim; pierwsze zestawiano w dwóch rzędach, drugie sytuowano po kilka równoległe do siebie, czasem kulisowo. Układ urbanistyczny i wysokość budynków uzależnione były od znajdującego się w pobliżu lotniska w Czyżynach. Kolorowe budynki najczęściej osiągają wysokość czterech pięter, do rzadkości należą budynki 11-kondygnacyjne. Niemniej jednak większość z nich to tzw. bloki szwedzkie, czyli budynki zaliczane do nowoczesnych formalnie. Kolorowe zostało wybudowane jako ostatnie z planowanych, w latach 1959-1960. Dominuje niska zabudowa, bloki 4-piętrowe, tylko w okolicy Ronda Czyżyńskiego wybudowano 5 wieżowców o 10 piętrach. W większości bloki są własnością spółdzielni mieszkaniowej „Victoria” oraz wspólnot blokowych. W rejonie Ronda Czyżyńskiego i przy ul. Wiśniowy Sad relikty międzywojennego budownictwa wsi Czyżyny. Punktowce Głowackiego stoją na terenie dawnych koszar barakowych Twierdzy Kraków. W latach 80. wzniesiono duży blok nr 11a, tzw. budostalowski, który zajął rozległą, wewnątrzosiedlową łąkę i miejsce po rozebranych pawilonie spożywczym. Wcześniej przedłużono także blok nr 12. Zmiany te spowodowały nadmierne zagęszczenie zabudowy w tej części osiedla. Do ważniejszych obiektów os. Kolorowego należą placówki oświaty. Znajdują się tu: XII Liceum Ogólnokształcące, Gimnazjum nr 48, Przedszkole Samorządowe i Prywatne. Pod numerem 29b mieści się Międzyszkolny Basen Pływacki i Międzyszkolny Klub Sportowy Jordan. Na terenie osiedla powstało wiele punktów handlowo-usługowych. Wśród nich znajdują się: przychodnia, apteki, sklepy, bary, salony fryzjerskie, kwiaciarnia, bank, autokomis i wiele innych. Szczególną wartość ma lekki budynek pawilonu spożywczego (dawny SAM, os. Kolorowe 16a), zbudowany w latach 60. i będący już zabytkiem swego minimalistycznego stylu.

Charakterystyka zabudowy: Zespół bloków 4-piętrowych, 5-6-klatkowych. Układ urbanistyczny zaprojektowany został przez architektów Tadeusza Rembiesę i Bolesława Skrzybalskiego, a bloki przez Józefa Königa, Andrzeja Radnickiego, Adama Fołtyna, Waclawa Głowackiego i Kazimierza Karasińskiego. Po 1956 wdrożono nowatorską mieszkalnych typizację projektów. Polegała ona na opracowaniu dokumentacji projektowej na sekcje i całe budynki mieszkalne, które potem w szerokiej skali stosowane były na osiedlach D w Nowej Hucie i innych osiedlach Krakowa. Natomiast zrezygnowano, częściowo lub całkowicie, z realizacji m.in. radiofonii przewodowej i pralni domowych. Ograniczono budowę schronów przeciwlotniczych, choć pojawiają się nadal między budynkami charakterystyczne budki nawiewowe. W latach 1960-1962 pozostały do realizacji już tylko ostatnie budynki osiedla D-2 (Kolorowe), objęte planem T. Ptaszyckiego. Najwięcej ich ukończono i oddano do użytku w 1960, w tym 11 budynków rozpoczętych w stanach surowych w roku poprzednim, a zawierających 2108 izb mieszkalnych. Było to 9 bloków na os. D-2, jeden przy ul. Centralnej, wszystkie 5-kondygnacyjne, zaprojektowane w I stopniu uprzemysłowienia i poprzecznym układzie konstrukcji. Od strony Ronda Czyżyńskiego zespół wieżowców (podobnych do rozwiązania tzw. helikoptera na os. Centrum D).

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Kolorowego:

- 2393 - os. Kolorowe 1: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 2411 - os. Kolorowe 2: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 2394 - os. Kolorowe 3: blok - budynek mieszkalny
- 2395 - os. Kolorowe 4: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie (błędny opis w GEZ)
- 2396 - os. Kolorowe 5: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 2397 - os. Kolorowe 6: blok - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 2398 - os. Kolorowe 7: blok - budynek mieszkalny
- 2399 - os. Kolorowe 8: blok - budynek mieszkalny
- 2400 - os. Kolorowe 9: blok - budynek mieszkalny
- 2401 - os. Kolorowe 10: pawilon, tzw. Marten. Mieścił się tu popularny bar, sklep 1001 drobiazgów, sklep z ubraniami, zegarmistrz, zakład naprawy telewizorów ZURiT, sklep warzywny, zakład szklarski.
- **BRAK W GEZ** os. Kolorowe 10a - budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 2402 - os. Kolorowe 11: blok - dawna kotłownia MPEC
- 2403 - os. Kolorowe 12-12a: blok - budynek mieszkalny
- 2404 - os. Kolorowe 13: blok - budynek mieszkalny
- 2405 - os. Kolorowe 14: blok - budynek mieszkalny
- 2406 - os. Kolorowe 15: blok - budynek mieszkalny
- 2407 - os. Kolorowe 16: blok - budynek mieszkalny
- 2408 - os. Kolorowe 17: blok - budynek mieszkalny

2409 - os. Kolorowe 18: blok - budynek mieszkalny

- 2410 - os. Kolorowe 19: blok - budynek mieszkalny
- 2412 - os. Kolorowe 20: blok - budynek mieszkalny
- 2413 - os. Kolorowe 21: przychodnia lekarska - Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej
- 2414 - os. Kolorowe 22: blok - punktowiec przy Rondzie Czyżyńskim; 1961-1963 projekt W. Głowacki. Zespół 5 budynków punktowych, luźno zakomponowanych w zieleni parkowej, z charakterystycznymi, „unoszącymi się w powietrzu” dachami. Swoisty „słup graniczny” otwierający perspektywy ku Placowi Centralnemu oraz w kierunku Mistrzejowic. Projekt z lat 1959-1960 to dzieło Waclawa Głowackiego, zrealizowane w latach 1961-1963. Poza dynamicznymi dachami budynków zespół wyróżniają zindywidualizowane wejścia do każdego z nich oraz pasmowa kompozycja pełnych balkonów - loggii. Nadwieszono dachy akcentują osiowo górne tarasy, dodatkowo podkreślone wcięciem ażurowej balustrady. Na najwyższych, znakomicie doświetlonych piętach ulokowano pracownie artystów Włodarczyk M.: *Architektura lat 60-tych w Krakowie*. Kraków 2006..
- 2415 - os. Kolorowe 23: blok - punktowiec przy Rondzie Czyżyńskim; 1961-1963 projekt W. Głowacki
- 2416 - os. Kolorowe 24: blok - punktowiec przy Rondzie Czyżyńskim; 1961-1963 projekt W. Głowacki
- 2417 - os. Kolorowe 25: blok - punktowiec przy Rondzie Czyżyńskim; 1961-1963 projekt W. Głowacki
- 2418 - os. Kolorowe 26: blok - punktowiec przy Rondzie Czyżyńskim; 1961-1963 projekt W. Głowacki
- 2419 - os. Kolorowe 27: dawna kotłownia MPEC
- 2420 - os. Kolorowe 28: Przedszkole Samorządowe nr 110 im. Marii Kownackiej
- 2421 - os. Kolorowe 29: szkoła - Zespół szkół Ogólnokształcących nr 49. Kompleks szkolny (Gimnazjum nr 48 i Liceum Ogólnokształcące nr XXII) składający się z dwóch budynków połączonych wspólnym basenem. Został zaprojektowany przez Józefa Königa w latach 1959-1961 w duchu powojennego modernizmu i funkcjonalizmu. Budynki szkolne zrealizowano w latach 1962-1966, basen międzyszkolny 1962-1970. Charakterystyczne są lekkie, bliźniaczo-lustrzane załamania fasad obu budynków, oddalonych od siebie w przestrzeni zielonej. Poszczególne obiekty wyróżniają również „witrażowe” elewacje, utworzone przez pasmowe okna z częściowym użyciem czarnego marglitu, akcenty w tynku oraz wejścia z lekkimi, dynamicznymi przekryciami i perforowanymi doświetleniami na całej wysokości. Budynki o dwóch klatkach schodowych, z salami gimnastycznymi na piętrze łącznika. Budynek basenu, cofnięty od ulicy, jest przeszkloną bryłą z zaakcentowanymi podziałami.
- 2422 - os. Kolorowe 32: dom - pozostałości międzywojennej zabudowy wsi Czyżyny
- 2423 - os. Kolorowe 34: dom - pozostałości międzywojennej zabudowy wsi Czyżyny
- 2424 - os. Kolorowe 39: dom - pozostałości międzywojennej zabudowy wsi Czyżyny (błędny opis w GEZ)

2426 - os. Kolorowe 41: dom - pozostałości międzywojennej zabudowy wsi Czyżyny (błędny opis w GEZ)

- 2427 - os. Kolorowe 43: blok - budynek mieszkalny
- 2428 - os. Kolorowe 44: blok - budynek mieszkalny
- 2429 - os. Kolorowe 45: blok - budynek mieszkalny
- 2430 - os. Kolorowe 46-47: blok ?????

Zieleń: Osiedle położone w miejscu bardzo atrakcyjnym ze względu na pobliskie tereny zielone. Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od al. Jana Pawła II i w północnej części ul. M. Boruty-Spiechowicza. Atrakcją osiedla jest niewielki park Wiśniowy Sad (2,73 ha). Powstał we wczesnych latach 60. XX w., gdy budowano sąsiednie osiedla. Przecina go deptak. Od początku park był bardzo dobrze wyposażony w infrastrukturę służącą dzieciom do zabawy. Różnorodność sprzętu rekreacyjnego (zjeżdżalnie, dwuosobowe huśtawki, karuzele czy piaskownica) umożliwiały dzieciom w różnym wieku aktywny wypoczynek. Atrakcyjności miejsca dopełniał położony nieopodal, odkryty basen dla najmłodszych, który w gorące dni lata cieszył się wielką popularnością. Ówczesni projektanci parku zadbali nie tylko o różnorodność sprzętu zabawowego, ale także ich istotną funkcję - rozbudzanie wyobraźni najmłodszych. Także dzisiejsze dzieciaki nie potrafią oprzeć się pokusie przejścia przez otwór w rzeźbie „muszle i wodorosty”. Najlepiej atmosferę beztroskiej dziecięcej zabawy oddawał nieistniejący już pomnik matki trzymającej za ręce dwoje dzieci. W Wiśniowym Sadzie pozostała „syrenka”, upamiętniająca fakt, iż park był realizowany ze środków Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy. Pamiętam ciekawe kosze na śmieci - w formie małych misiów trzymających plaster miodu - umiejscowione na terenie odkrytego basenu dla dzieci. Stanowiły doskonałe połączenie estetyki i funkcjonalności. Projektanci zadbali również o zieleń. Niestety, dziś z braku odpowiedniej pielęgnacji stary drzewostan (lipy, jesiony, klony) zdziczał, podobnie jak stare różane krzewy. Park został odnowiony w 2014, choć sposób prowadzenia prac wywoływał liczne kontrowersje. W zachodniej jego części znajduje się abstrakcyjna rzeźba nieznanego autorstwa (tzw. *Muszla* lub *Ślimak*), we wschodniej *Syrenka* (1963-1965), rzeźba Magdaleny Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej, rzeźbiarki i aktorki „Piwnicy pod Baranami”. Zniszczeniu uległa betonowa, zdobiona ceramiką rzeźba małego osiołka, stojąca obok niego metaloplastyczna żyrafa oraz cementowa rzeźba *Macierzyństwo*.

KOLOROWE

Lokalizacja: Osiedle ulokowane przy zachodniej granicy opracowania (ul. Kocmyrzowska). Na północy ograniczone jest ul. Bulwarową (granica opracowania), na wschodzie granicą osiedla jest pieszy odcinek Alei Róż (za nim os. Sportowe); od południowego zachodu os. Teatralne (za ul. Obrońców Krzyża) oraz os. Urocze (za ul. Żeromskiego). Dalej granica (z os. Górali) biegnie ul. I. Mościckiego

Model:	3 / 5
ZWAK:	3.29, 5.2, 5.6, 5.7
Cecha:	
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.3
Liczba budynków:	46
Liczba budynków w GEZ:	40
Liczba obiektów charakterystycznych:	
Daty budowy:	1949-1956
Projekt urbanistyczny:	B. Skrzybalski

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa C-2. PÓLNOC Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmską, osiedle miało nosić nazwę Bałtyckie. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Bieńczyckie osiedli o numerach C-1, C-2, C-31, C-32, C-33; nie weszła w życie. Nazwę przyjęto od tytułu pierwszego spektaklu wykonanego w Teatrze Ludowym - opery autorstwa Wojciecha Bogusławskiego pt. Krakowiacy i Górale. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Zastosowano tu zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. Był to swego rodzaju przełom polegający na łączeniu obrzeżnych budynków, oddzielaniu wnętrza osiedla od ciągów ulicznych. Tu zaczęło się odchodzenie od zabudowy rozproszonej (dyscyplinowanej przebiegiem prostopadłe krzyżujących się ulic) do układów zwartych, komponowanych z uwzględnieniem krzywizn i kątów nieprostych, wynikających z koncepcji urbanistycznej miasta. Dużą wartość kompozycyjną ma oś widokowa Teatru Ludowego (od ul. I. Mościckiego). Pierzeję ulicy w południowej części osiedla tworzyły domy przedzielane pasażami prowadzącymi do wnętrza jednostki; nad pasażami przerzucono przewiązki; partery domów w całości przeznaczono na sklepy Komorowski. Przez teren osiedla przebiegała linia **kolei kocmyrzowskiej**, która odbijała od ulicy i biegła w kierunku dworca **Bieńczyce**. Ulica Kocmyrzowska miała kończyć zabudowę miasta, ale gdy w latach 60. postanowiono rozbudować **Kombinat**, powstały tam nowe osiedla. W blokach, które znajdują się na obrzeżach osiedla, znajdują się sklepy. I tak możemy wyróżnić: sklep papierniczy, jubilerski, odzieżowy, aptekę, masarnię, sklep meblowy, z artykułami AGD, metalowy oraz bar. Południowa część osiedla wzniesiona jest w układzie wielokrotnie łamanego ciągu bloków, połączonych bramami i pasażami. W części północnej układ bloków swobodny. Zabudowa relatywnie gęsta, z niewielką ilością wolnej przestrzeni. Wewnątrz osiedla, wśród budynków, znajdują się place zabaw dla dzieci oraz boisko. Miejszem ważnym widokowo jest styk z os. Górali w rejonie przychodni i Domu Kombatanta, tworzący szerokie wnętrze miejskie zamknięte sylwetą Teatru Ludowego. Styk osiedli Krakowiaków, Górali i Teatralnego był w latach 80. jednym z głównych obszarów starć solidarnościowych demonstrantów z funkcjonariuszami ZOMO. „Zarządzenie NR 013/83 o powołaniu grupy operacyjno-śledczej do sprawy rabunku broni służbowej w dniu 31 VIII 1983 r. w Nowej Hucie. 31 VIII 1983 w Nowej Hucie podczas rozpraszania zgromadzonego tłumu w rejonie osiedli Teatralnego i Krakowiaków w Nowej Hucie, plutony ZOMO wprowadzone do działań zostały zaatakowane przez agresywnie zachowujące się grupy. Na skutek tego trzech funkcjonariuszy zostało odciętych od pododdziału, otoczonych, a następnie pobitych do nieprzytomności i rozbrojonych. Napastnicy zrabowali funkcjonariuszom dwa pistolety P-64, cztery magazynki z 24 sztukami amunicji, dwie wyrzutnie gazów łzawiących typu RWGŁ, 8 sztuk amunicji inicjującej, dwa ręczne granaty łzawiące UGŁ-200, tarczę ochronną, kask, dwie pałki oraz legitymację służbową na nazwisko. Dotychczas prowadzone czynności operacyjno-śledcze nie dały pożądanego efektów”. „W celu zapobieżenia gromadzenia się tłumu w okolicach Teatru Ludowego i krzyża na os. Teatralnym, do działań blokadowych wprowadzono oddziały NOMO WUSW, których zadaniem było zablokowanie bram przejściowych /przełazek/ na os. Krakowiaków i niedopuszczenie do atakowania sił zwartych działających na skrzyżowaniu ulic Majakowskiego i Kocmyrzowskiej. O godz. 17.20 w osiedle Krakowiaków wprowadzono dwa plutony 1 kompanii NOMO Myślenice pod dowództwem chor. Adama Kęska, które zabezpieczyły bramy od ulic Kocmyrzowskiej, Majakowskiego i Demakowa. W tym samym czasie zorganizowane grupy młodzieży zaatakowały pododdziały od strony uliczek osiedlowych i na skutek tego trzech funkcjonariuszy 1 plutonu 1 kompanii NOMO z Myślenic zostało odciętych, otoczonych, a następnie pobitych do nieprzytomności”

Charakterystyka zabudowy: Większość bloków na osiedlu powstało z cegły w początkach budowy Nowej Huty w latach 1949-1950. Skrajnie południowa część osiedla to drugi etap budowy (1950-1956). Do budowy osiedla przystąpiono w 1950. Bloki zbudowano według zasad realizmu socjalistycznego, a ich wysokość nie przekracza czterech pięter. Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. Część budynków wieńczy uproszczone atyki. Zachowały się oryginalne kraty okienne, boniowania murów i detal kowalski. Znaleźć można także dekoracyjne akcenty w tynku oraz wejścia z lekkimi, perforowanymi doświetleniami. Stosowano także zagłębione, wsparte na kwadratowych filarach fasady. Rytm wielu fasad wyznaczają kwadratowe płyciny wykonane z tynku. Od ul. Mościckiego niskie murki z balustradami. Po roku 1956 zbudowano jeszcze 5 wieżowców z płyty, w tym cztery punktowce i jeden duży klatkowiec. Z lat 90. pochodzi szpetny blok 45a, siedziba Małopolskiej Izby Rolniczej, wzniesiony z wykorzystaniem dawnej osiedlowej kotłowni. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Przestrzeń uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Krakowiaków:

- 2605 - os. Krakowiaków 1: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2606 - os. Krakowiaków 2: blok - budynek mieszkalny z restauracją na parterze; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski - restauracja Teatralna
- 2607 - os. Krakowiaków 3: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2608 - os. Krakowiaków 4: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2609 - os. Krakowiaków 5: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2610 - os. Krakowiaków 6: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2611 - os. Krakowiaków 7: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2612 - os. Krakowiaków 7a: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2613 - os. Krakowiaków 8: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2614 - os. Krakowiaków 9: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2615 - os. Krakowiaków 10: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2616 - os. Krakowiaków 11: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2617 - os. Krakowiaków 12: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski

- 2618 - os. Krakowiaków 13: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2619 - os. Krakowiaków 14: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2620 - os. Krakowiaków 16: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2621 - os. Krakowiaków 17: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2622 - os. Krakowiaków 18: Przedszkole Samorządowe nr 93 im. Juliana Tuwima; 1953 projekt B. Skrzybalski. Jedno z trzech pierwszych przedszkoli oddanych do użytku w Nowej Hucie
- 2623 - os. Krakowiaków 23: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2624 - os. Krakowiaków 24: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2625 - os. Krakowiaków 25: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2626 - os. Krakowiaków 26: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2627 - os. Krakowiaków 27: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2628 - os. Krakowiaków 28: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2629 - os. Krakowiaków 29: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2630 - os. Krakowiaków 30: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2631 - os. Krakowiaków 31: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2632 - os. Krakowiaków 32: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2633 - os. Krakowiaków 33: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2634 - os. Krakowiaków 34: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2635 - os. Krakowiaków 35: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2636 - os. Krakowiaków 36: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2637 - os. Krakowiaków 37: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski
- 2638 - os. Krakowiaków 38: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2639 - os. Krakowiaków 39: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2640 - os. Krakowiaków 40: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2641 - os. Krakowiaków 41: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2642 - os. Krakowiaków 42: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2643 - os. Krakowiaków 43: przychodnia lekarska = Zespół Opieki Zdrowotnej nr 2, dawna Poradnia Przeciwgruźlicza; po 1953 projekt: T. Fenc i K. Krzywaneek
- 2644 - os. Krakowiaków 44: blok - budynek mieszkalny, pierwotnie mieszczący także kotłownię; 1950-1953 projekt B. Skrzybalski
- 2645 - os. Krakowiaków 46 - dawny żłobek, obecnie punkt pomocy społecznej Ośrodek dla Osób Dotkniętych Przemocą; 1953 projekt B. Skrzybalski
- 2646 - os. Krakowiaków 47 - Szkoła Podstawowa im. Świętego Wincentego Pallottiego; 1952 projekt B. Skrzybalski

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ul. Żeromskiego i narożnika z Aleją Róż - fragment tzw. Plant Nowohuckich. Wyremontowana została ul. Obrońców Krzyża. Wzdłuż ulicy, po obu jej stronach biegą chodniki z nawierzchnią z kostki betonowej. Wzdłuż ulicy usytuowane jest oświetlenie uliczne i zieleń wysoka. Drzewa obramowane są zieleńcami wygrodzonymi z krawężników betonowych.

Lokalizacja: Najmniejsze osiedle Nowej Huty leży pomiędzy al. Jana Pawła II (za nią os. Wandy), ul. Klasztornej, ul. W. Sieroszewskiego i ul. Gustawa Daniłowskiego (z nią os. Na Skarpie). Na wschód od osiedla znajduje się Stadion Miejski Hutnik Kraków. Przy ul. Klasztornej leży opactwo Cystersów oraz zabytkowa Willa Rogozińskich wraz z przylegającym parkiem, a przy ul. Sieroszewskiego Szpital Specjalistyczny im. S. Żeromskiego.

Model: 8

ZWAK: 8.2

Cecha:

Jednostka urbanistyczna: XVIII.13

Liczba budynków: 11

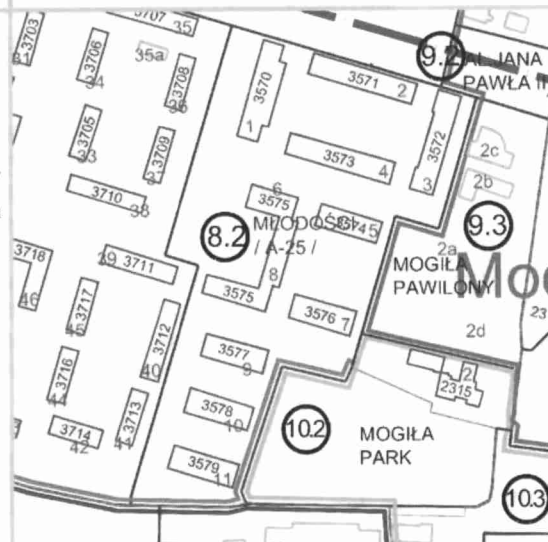
Liczba budynków w GEZ: 11

Liczba obiektów charakterystycznych:

Daty budowy: 1954-1959

Projekt urbanistyczny: T. Ptaszycki, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybański

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-25. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąbmską, osiedle miało nosić nazwę Nadwiślańskie. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Na Skarpie osiedli o numerach A-0, A-25 i szpitala; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Obszar osiedla to **teren dawnego obozu pracy (Baulager 15/XIV)**. Budynki od strony al. Jana Pawła II postawiono pierwsze, formując wokół sporego skweru otwarty czworobok - trzy hotele i budynek wspólny, ze stołówką i klubem. Na południe postawiono kolejne obiekty, tzw. kolonii hotelowej. Trzy z nich ulokowano na południowym skraju, prostopadle do parku dworskiego przy ul. Klasztornej. Podział między os. Młodości i os. Na Skarpie nie jest czytelny. Granicą wydzielenia był *de facto* obszar hoteli robotniczych. We wschodniej części osiedla, wzdłuż ul. Klasztornej powstał u schyłku XX w. zespół domów, firm i niewielkich zakładów. Pozostając w ścisłym związku przestrzennym z os. Młodości, administracyjnie otrzymał numerację ul. Klasztornej. Dziś blokami rządzą wspólnoty, które podgradzały swe domy parkanami, demolując wspólną przestrzeń. Pod tym względem to najsmutniejsze z nowohuckich osiedli.

Charakterystyka zabudowy: W części bloków, np. nr 7, ciekawie rozwiązano wejście, poprzedzając jej rodzajem otwartego, kuliście zakończonego wiatrołapu (niedawno dodano zupełnie zbyteczne blaszane daszki). Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Osiedle Młodości miało nieco odmienny charakter, bo połowę budynków zaprojektowano jako hotele robotnicze. Kolonię hoteli robotniczych wznoszono od 1954, pod koniec etapu związanego z realizmem socjalistycznym. Nastąpił wtedy nawrót do form kameralnych. Budynki kolonii, o prostych formach, urozmaicone jedynie arkadowymi podcieniami, nakryte wysokimi dachami, wzorowane są na polskiej architekturze tradycyjnej. Kiedy hotele przestały być potrzebne, zostały przekształcone w zwykłe bloki mieszkalne; część przejął Szpital im. S. Żeromskiego. Blokami na os. Młodości zarządza PUS „Hut-PUS”, które powstało w 1992 z przekształcenia dawnego Zakładu Usług Socjalnych HiL. Zakład zarządzał hotelami robotniczymi, ośrodkami wypoczynkowymi, stołówkami i barami na terenie kombinatu. Po 1992 był inwestorem zastępczym przy przebudowach zbędnych hoteli robotniczych na bloki mieszkalne. Na os. Młodości, przy ul. Sieroszewskiego ma niewielki pomniczek, a raczej głaz mu poświęcony Wojciech Bogusławski.

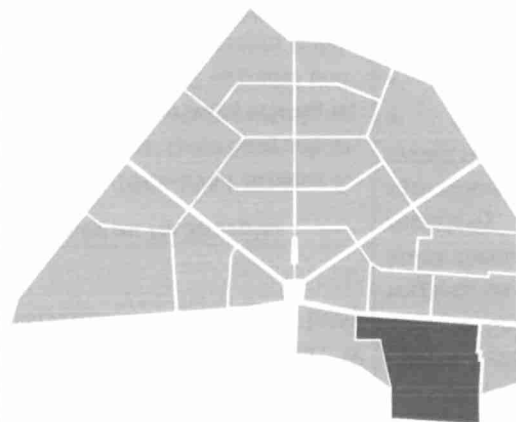
Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Młodości:

- 3570 - os. Młodości 1 stołówka i pokoje klubowe kolonii hotelowej, obecnie bank; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu). Tu (wtedy jeszcze na A-0) powstała pierwsza w Nowej Hucie placówka biblioteczna: Filia Miejskiej Biblioteki Publicznej w Krakowie. Księgozbiór stanowią zbiory przejęte z Gminnej Biblioteki w Mogile oraz książki przekazane przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Krakowie. Jeszcze w 1957 mieścił się tu Wydział Kwater Zbiorowych HiL. *Przewodnik po Nowej Hucie, Kraków 1957, s. 38-39.*
- 3571 - os. Młodości 2 projektowany jako obiekt kolonii hotelowej, blok; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)
- 3572 - os. Młodości 3 projektowany jako obiekt kolonii hotelowej; blok - budynek mieszkalny; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)
- 3573 - os. Młodości 4 projektowany jako obiekt kolonii hotelowej; blok - budynek mieszkalny; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)
- 3574 - os. Młodości 5 projektowany jako obiekt kolonii hotelowej; blok - budynek mieszkalny; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)
- 3575 - os. Młodości 6-8 budynek szpitalny, projektowany jako obiekt kolonii hotelowej, obecnie budynek mieszkalny; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu); w budynku nr 8 mieści się dziś Środowiskowy Dom Samopomocy. W 1953 została tu przeniesiona Biblioteka Publiczna
- 3576 - os. Młodości 7 projektowany jako obiekt kolonii hotelowej; blok - budynek mieszkalny; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)
- 3577 - os. Młodości 9 budynek szpitalny, projektowany jako obiekt kolonii hotelowej, ob. budynek mieszkalny; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)
- 3578 - os. Młodości 10 budynek szpitalny, projektowany jako obiekt kolonii hotelowej, ob. budynek mieszkalny; 1954-1959 projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)
- 3579 - os. Młodości 11 budynek szpitalny, projektowany jako obiekt kolonii hotelowej; 1954-1959, projekt L. Krajewski (kierownik zespołu)

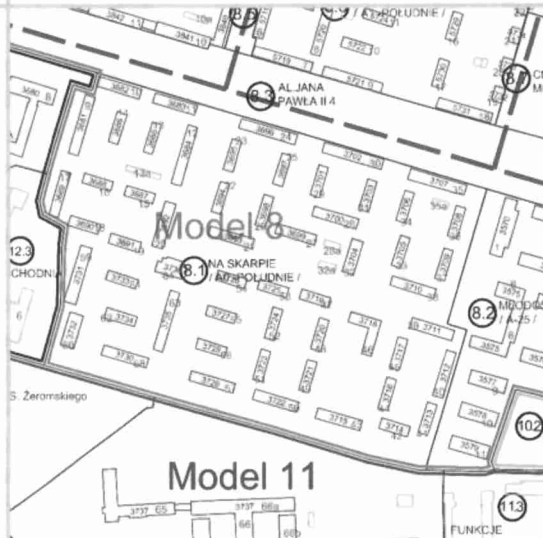
Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od al. Jana Pawła II i niewielkiego placu uformowanego, dość przypadkowo, przy ul. Daniłowskiego (bloki 6-8). Dużą wartość ma „pożyczony” widok na dawny park dworski przy ul. Klasztornej, który w południowej części stanowi wschodnią granicę osiedla.

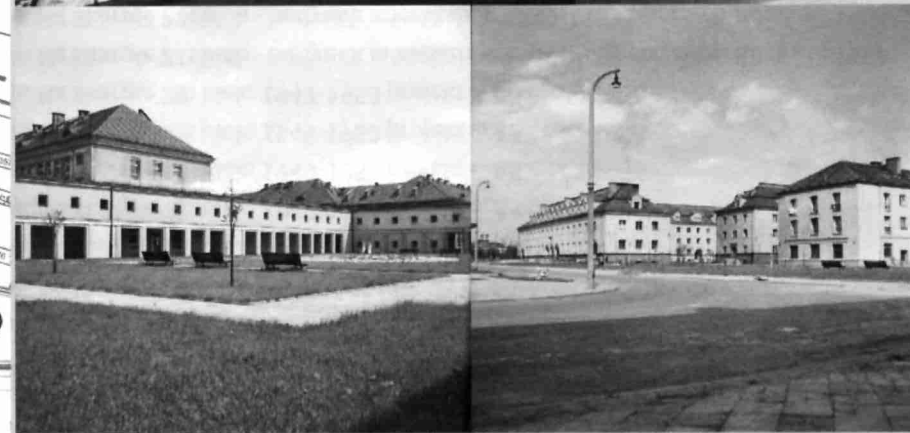
Lokalizacja:	Osiedle leży pomiędzy al. Jana Pawła II (za nią osiedla Ogrodowe i Wandy), ul. Gustawa Daniłowskiego (z nią os. Młodości). Na zachód od osiedla dawne kino „Światowid” i Szkoła Muzyczna (os. Centrum E); od południa osiedle, a raczej tereny szpitala, graniczą z użytkiem ekologicznym Łąki Nowohuckie (nazwa osiedla pochodzi od położenia nad wiślaną skarpą).
Model:	8, 11, 12
ZWAK:	8.1, 11.1, 11.2, 11.4, 12.2, 12.3
Cecha:	
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.13
Liczba budynków:	67
Liczba budynków w GEZ:	65
Liczba obiektów charakterystycznych:	
Daty budowy:	1950-1952
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, B. Skrzybalski, A. Fołtyn, Z. Sieradzki

Dawna nazwa:	Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-0; zamiennie z A-Południe. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbką, osiedle miało nosić nazwę Na Skarpie. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Na Skarpie osiedli o numerach A-0, A-25 i szpitala; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.
---------------------	---

Charakterystyka przestrzeni: Obszar osiedla to teren dawnego obozu pracy (Baulager 15/XIV). Różnorodność rozwiązań architektonicznych na terenie osiedla jest niewielka, co przy dość schematycznym rozplanowaniu w terenie powoduje odczucie monotonii, gdy 2-piętrowe domy układają się w długie szeregi oraz grupują w powtarzalnych układach wokół podwórek Komorowski. Szczególną, odrębną strukturę w ramach osiedla stanowi Zespół Szpitala im. S. Żeromskiego. Budowę Szpitala rozpoczęto w 1951 i była to jedna z pierwszych szpitalnych inwestycji powojennych w Polsce. Autorem projektu był inż. Tadeusz Ptaszycki. Lokalizacja szpitala na obrzeżach Nowej Huty, z wolną od wysokiej zabudowy okolicą, okazała się trafnym wyborem, gdyż stwarzała możliwość odizolowania placówki od komunikacji miejskiej, ruchu ulicznego i hałasu. Pawilonowy system zabudowy, nawiązujący ze względów architektonicznych do niskiej zabudowy pobliskich osiedli, umożliwił etapowe oddawanie do użytku nowych oddziałów. Miało to ogromne znaczenie ze względu na konieczność zapewnienia opieki szpitalnej mieszkańcom powstającej Nowej Huty. Wyróżnia się (szkoda, że niekorzystnie) nowy budynek w zachodniej części osiedla wybudowany w 1993. Blok nr 7 ma nieregularną bryłę (liczne załamania linii ścian zewnętrznych) i dwuspadowy dach kryty blachą, pretensjonalną fasadę. Jest on także wyższy od pozostałej części budynków osiedla - ma od 5 do 7 kondygnacji. To najlepszy dowód, z jaką starannością i konsekwencją powinno się unikać w jednorodnym zespole uzupełnień odmiennych stylistycznie i wykonawczo. Starsze budynki numerowane są od nr 8. Niższe numery przyporządkowano ul. Sieroszewskiego (m.in. tzw. przychodnia Na Skarpie ma nr 6).

Charakterystyka zabudowy: Najstarsze osiedla były budowane na podstawie swobodnie zaadaptowanych przedwojennych projektów (stworzonych dla robotników COP). Osiedle Na Skarpie było wznoszone jako jedno z pierwszych, w 1949 i 1950. Wznoszono 1- i 2-piętrowe budynki z wysokimi dachami, w układach rozproszonych, rytmicznie uszeregowanych. Wczesny okres budowy osiedli peryferyjnych charakteryzował się czterospadowymi dachami (pokrytymi często dachówkami); budynki były niskie, luźno rozmieszczone, nawiązujące do osiedli robotniczych z okresu międzywojennego. Wolne przestrzenie wypełnia zieleń. W czasie gdy powstawały bloki, nie było jeszcze projektu centrum Huty - miał go dopiero opracować Tadeusz Ptaszycki. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Mieszkania miały funkcjonalny układ, łazienkę, w większych mieszkaniach dodatkowo oddzielne WC, rozsądnej wielkości klatki schodowe. W 1958 otwarto Sezam, pierwszy sklep samoobsługowy w Nowej Hucie. Część budynków zaprojektowano jako hotele robotnicze. Kiedy przestały być potrzebne, zostały przekształcone w zwykłe bloki mieszkalne; część przejął Szpital im. S. Żeromskiego. Blokami na os. Na Skarpie zarządza PUS „Hut-PUS”, które powstało w 1992 z przekształcenia dawnego Zakładu Usług Socjalnych HiL. Zakład zarządzał hotelami robotniczymi, ośrodkami wypoczynkowymi, stołówkami i barami na terenie kombinatu. Po 1992 był inwestorem zastępczym przy przebudowach zbędnych hoteli robotniczych na bloki mieszkalne. W osiedle wpisały się bary „Kopciuszek” i „Mały”. Charakterystycznie uformowane są bryły Szkoły Podstawowej i Przedszkola Samorządowego nr 46.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Na Skarpie:

- 3680 - os. Na Skarpie 8: szkoła - Szkoła Podstawowa nr 80; 1949-1953 projekt F. Adamski; w części budynku mieściło się pierwsze nowohuckie kino „Stal” (jego budynek to dzisiejsza sala gimnastyczna szkoły). **Szkoła Podstawowa nr 80 była pierwszą szkołą w Nowej Hucie. Działalność rozpoczęła 1 IX 1952.** Naukę rozpoczynało 217 uczniów pod kierunkiem 6 nauczycieli. „Od roku 1954 przed szkołą kursowała szerokotorowa kolej. Nauczyciele, chcąc się dostać lub wydostać ze szkoły, czołgali się pod wagonami towarowymi, które tarasowały przejście, nieraz na kilka godzin”. W latach 70. szkoła prowadziła lekcje od godziny 8:00 do 20:00, a klasy liczyły od 35 do 40 uczniów. Szkoła podstawowa z zasady znajdowała się na każdym osiedlu, które programowano na 5-7 tys. mieszkańców, w tym ok. 700 dzieci w wieku szkolnym, wymagających szkoły o 18 izbach lekcyjnych.
- 3681 - os. Na Skarpie 9: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3682 - os. Na Skarpie 10: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3683 - os. Na Skarpie 11: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3684 - os. Na Skarpie 12: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956

3685 - os. Na Skarpie 13 blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956

- 3686 - os. Na Skarpie 14 blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3687 - os. Na Skarpie 15 blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3688 - os. Na Skarpie 16: blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3689 - os. Na Skarpie 17: blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3690 - os. Na Skarpie 18: blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3691 - os. Na Skarpie 19: blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3692 - os. Na Skarpie 20: blok; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3693 - os. Na Skarpie 21: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3694 - os. Na Skarpie 22: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3695 - os. Na Skarpie 23: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3696 - os. Na Skarpie 24: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3697 - os. Na Skarpie 25: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3698 - os. Na Skarpie 26: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3699 - os. Na Skarpie 27 żłobek - dawny; obecnie sklepy medyczne i apteka. Projekt z 1950 (Marta Ingarden, Janusz Ingarden) zrealizowano w latach 1950-1951. Wnętrza zaprojektowała Barbara Gołajewska. Obiekt był określany mianem „ultranowoczesnego”, w szczególności ze względu na wnętrza i wyposażenie. Charakterystyczna jest wysunięta na słupach część budynku, która formalnie zdaje się odstawać od bryły głównej, nawiązującej stylistyką do sąsiedniej zabudowy mieszkaniowej utrzymanej w duchu przedwojennej, podmiejskiej jednostki sąsiedzkiej. Poziomą artykulację podkreśla podcięcie dachu oraz wysunięty, 5-kolumnowy ryzalit w duchu „loggetty”. Podobny budynek żłobka powstał na os. Willowym.
- 3700 - os. Na Skarpie 28: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3701 - os. Na Skarpie 29: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3702 - os. Na Skarpie 30: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3703 - os. Na Skarpie 31: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3704 - os. Na Skarpie 32: pralnia - dawny budynek techniczny obecnie mieści biura i ośrodek zdrowia; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3705 - os. Na Skarpie 33: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3706 - os. Na Skarpie 34: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3707 - os. Na Skarpie 35: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3708 - os. Na Skarpie 36: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3709 - os. Na Skarpie 37: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3710 - os. Na Skarpie 38: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3711 - os. Na Skarpie 39: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3712 - os. Na Skarpie 40: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956

- 3713 - os. Na Skarpie 41: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3714 - os. Na Skarpie 42: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3715 - os. Na Skarpie 43: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3716 - os. Na Skarpie 44: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3717 - os. Na Skarpie 45: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3718 - os. Na Skarpie 46 przedszkole; 1949-1953 projekt M. Ingarden; jedno z trzech pierwszych przedszkoli oddanych do użytku w Nowej Hucie
- 3719 - os. Na Skarpie 47: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3720 - os. Na Skarpie 48: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3721 - os. Na Skarpie 49: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3722 - os. Na Skarpie 50: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3723 - os. Na Skarpie 51: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3724 - os. Na Skarpie 52: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3725 - os. Na Skarpie 53: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3726 - os. Na Skarpie 54: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3727 - os. Na Skarpie 55: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3728 - os. Na Skarpie 56: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3729 - os. Na Skarpie 57: blok - budynek mieszkalny; 1949-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3730 - os. Na Skarpie 58: blok - budynek mieszkalny; 1950-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3731 - os. Na Skarpie 59: blok - budynek mieszkalny; 1951-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3732 - os. Na Skarpie 60 przychodnia lekarska, później Dom Pielęgniarek; 1952-1953 projekt F. Adamski 1956

- 3733 - os. Na Skarpie 61: blok - budynek mieszkalny; 1953-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3734 - os. Na Skarpie 62: blok - budynek mieszkalny; 1954-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3735 - os. Na Skarpie 63: blok - budynek mieszkalny; 1955-1953 projekt F. Adamski 1956
- 736 - os. Na Skarpie 64: blok - budynek mieszkalny; 1956-1953 projekt F. Adamski 1956
- 3737 - os. Na Skarpie 65, 66, 67 zespół Szpitala Specjalistycznego im. S. Żeromskiego; 1951-1954. Szpital Miejski Nowej Huty (od 1974 Szpital im. S. Żeromskiego) zaprojektowali w latach 1951-1954 warszawscy architekci Stefan Porębowicz i Henryk Skrzyński jako kompleks 17 budynków. Budowa realizowana była etapami w latach 1952-1958. Największy zespół budynków, ze szpitalem miejskim Nowej Huty (obecnie im. S. Żeromskiego), ma postać pawilonów o formach zbliżonych do budynków mieszkalnych najstarszych osiedli, połączonych w obszerny kompleks według zasad XVII-wiecznego budownictwa pałacowego i szpitalnego. W maju 1954 otwarty został pierwszy pawilon FF1, w którym hospitalizowano pierwszych pacjentów Oddziałów Chorób Wewnętrznych i Chirurgii. W następnym roku oddano do użytku Oddział Ginekologii. W wyremontowanym hotelu robotniczym usytuowanym poza kompleksem budynków szpitalnych otworzono Oddział Dermatologii. W zaadaptowanych kolejnych budynkach hotelowych powstały oddziały: Laryngologii, Okulistyki i IV Oddział Chorób Wewnętrznych. Ostatecznie zespół ukształtowano w formie wieloskrzydłowego, osiowego założenia z wewnętrznymi dziedzińcami. Oś kompozycyjna szpitala nie jest kontynuacją żadnej z osi urbanistycznych Nowej Huty. Budynek główny jest masywny, z dominującym frontonem wejścia głównego, odciętego bocznymi ryzalitami. Półkolisty podjazd oraz wydatne, dzielone schody nasuwają skojarzenia z barokowym budownictwem pałacowym, ale całość przypomina raczej ponurą pompatyczność niemieckiego funkcjonalizmu narodowego lat 30. i 40. XX w. W 1958 r. uruchomiono Oddział Gruźlicy Dzieci. W 1966 r. z Oddziału Chirurgii Ogólnej wyodrębniono Oddział Chirurgii Urazowej, Chirurgii Dzieci, Urologii oraz łóżka Intensywnej Terapii i oparzeniowe, a w Oddziale Zakaźnym wyodrębniono odcinek dla dzieci. Zmniejszenie liczby łóżek w Oddziale Dermatologii pozwoliło na otwarcie Oddziału Neurologii. W tym samym roku dokonano podziału oddziałów pediatrycznych i internistycznych, adaptując w tym celu budynek Polikliniki zajmowany przez lecznictwo otwarte. Podział Oddziału Chorób Wewnętrznych na I i II nastąpił w 1967 r. W czerwcu 1969 r. przeniesiono Oddział Urologii do głównego budynku Szpitala. W 1973 r. powstał III Oddział Chorób Wewnętrznych. Uzupełnieniem profilu leczniczego było utworzenie Oddziału Rehabilitacji. Legendarny był schron pod szpitalem, który w przypadku konfliktu zbrojnego miał stać się w pełni funkcjonalnym podziemnym szpitalem klinicznym. Zachowała się nawet - rzadko spotykana w schronach - część sanitarna. Atutem szpitala jest rezerwa terenu położona na styku z dawnym folwarkiem cysterskim. Przed głównym budynkiem znajduje się pomnik **Stefana Żeromskiego** autorstwa Mariana Koniecznego, odsłonięty w 1974.

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od strony ul. Sieroszewskiego. Dużą wartość ma styk z obszarem szpitala i łąkami Nowohuckimi.

Lokalizacja: Osiedle ograniczone jest od południa al. Jana Pawła II (dawniej Rewolucji Kubańskiej; za nią dziś os. Centrum E), od wschodu ulicą Zuchów (os. Wandy), od zachodu ul. Jan Gajocha (dawniej Komunistycznej Partii Polski; za nią os. Centrum A), a od północy ul. Stanisława Mierzwę (dawniej ZMP-owców; za nią os. Hutnicze oraz, na krótkim odcinku, os. Willowe).

Model: 8
ZWAK: 8.4, 8.5

Cecha:
Jednostka urbanistyczna: XVIII.12

Liczba budynków: 18
Liczba budynków w GEZ: 18

Liczba obiektów charakterystycznych:

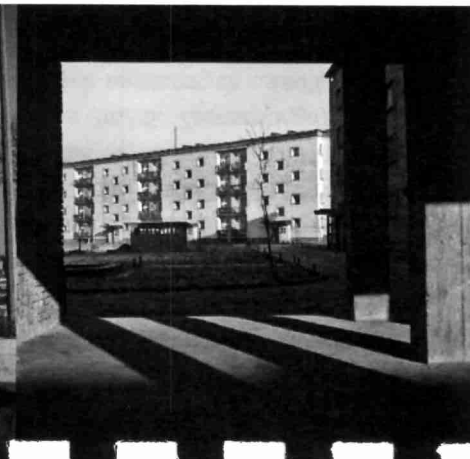
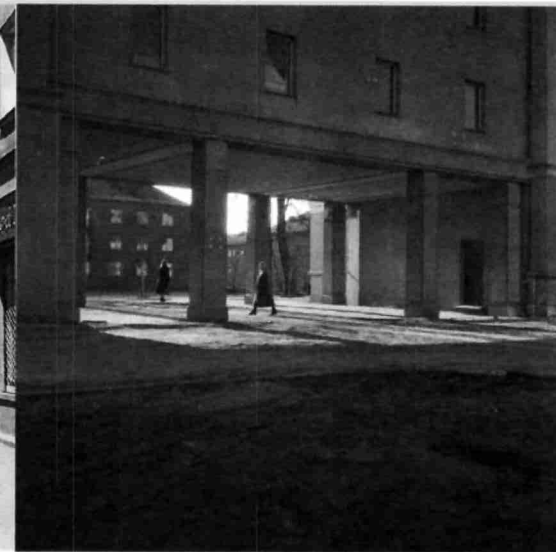
Daty budowy: 1951-1954

Projekt urbanistyczny: T. Ptaszycki, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-Zachód. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąbmską, osiedle miało nosić nazwę Ludowe. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Mogiłskie osiedli o numerach A-1, A-11, A-33 i A-Zachód; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: W maju 1951 rozpoczęto budowę położonego między zabudową pierwszego etapu a centrum miasta osiedla Ogrodowego, podobnego do południowej części zespołu C-2, głównie przez taki sam gabaryt budynków, łączenie ich w długie ciągi przebijane pasażami, powściągliwą, oszczędnie dekorowaną architekturę i stosowanie prostych, klasycystycznych attyk. Specyficzny, odmienny od innych charakter osiedle uzyskało przez obfite zastosowanie tynku szlachetnego na elewacjach Komorowski. Układ urbanistyczny i zabudowa są historyzujące i łączą w przetransponowany sposób wątki polskie oraz zachodnioeuropejskie. Połączone bloki tworzyły w południowej części formę nieregularnego prostokąta. Od północy, w głębi obszaru mieszkalnego, pewne rozluźnienia układu i rozgęszczenie zabudowy. W środku tzw. podwórko z przedszkolem i placem zabaw. Kompozycja os. Ogrodowego charakteryzuje się czytelnym układem ulic i uliczek wewnętrznych, przestrzeni publicznych i zieleni.

Charakterystyka zabudowy: Osiedle zostało zbudowane w drugim okresie budowy Nowej Huty, tj. w latach 1950-1956. Osiedle Ogrodowe z obiektami o formach pośrednich, z domami 3-piętrowymi, z attykowym zwieńczeniem, rozdziela monumentalne budynki Centrum od domów osiedli peryferyjnych (os. Willowe) o czterospadowych dachy krytych czerwoną dachówką. Obecna jest tu charakterystyczna dla tego okresu zabudowa obronna, kwartałowa, na planie prostokąta, z bramami umożliwiającymi wejście do wnętrza osiedla. W niektórych bramach na os. Ogrodowym możemy podziwiać ozdobne kasetony. Najczęściej zauważanym detalem architektonicznym na osiedlu są attyki, gzymsy i prostokątne filary (w bramach i obszarach handlowo-usługowych). Gzymsy wykonał sztukator i murarz Zygmunt Smoleń. Specyficznym rozwiązaniem są kształtki „attykowe”, wykorzystane m.in. na budynku przedszkola. Bloki mierzyły 3-4 piętra i, połączone bramami wjazdowymi, ciągnęły się na przestrzeni kilkuset metrów. Budowane były z cegły, mieszkania wysokie (ok. 3,5 m) i jak na lata 50. luksusowe. Jednak rzadko decydowano się nad balkony, choćby francuskie. Wewnątrz kwartału rytm fasad wyznaczają linie okien, przełamane oknami klatek schodowych. W piwnicach znajdowały się wejścia do schronów przeciwlotniczych. Elewacje bloków skromniejsze od tych, które budowano wokół placu Centralnego. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Kwartałowa zabudowa wymuszała rozwiązanie problemu komunikacji wewnątrz osiedla; stąd liczne pasáže o zróżnicowanej formie. W różnej też formie wykorzystywano przestrzeń nad nimi - raz umieszczając tam mieszkania (i normalne okna), raz pomieszczenia administracyjno-gospodarcze (wtedy stosowano małe, zakratowane, nieledwie więziennie okienka). Charakterystycznym elementem jest szeroki wjazd do schronu przeciwlotniczego, nad którym w latach 60. zbudowano zespół garaży.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Ogrodowego:

- 3832 - os. Ogrodowe 1: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3833 - os. Ogrodowe 2: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3834 - os. Ogrodowe 3 przedszkole - Samorządowe nr 94; 1951
- 3835 - os. Ogrodowe 4: blok - budynek mieszkalny. Pierwotnie w suterrenach mieściła się kotłownia osiedlowa. 1951
- 3836 - os. Ogrodowe 5: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3837 - os. Ogrodowe 6: blok - budynek mieszkalny z punktami usługowymi na parterze; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3838 - os. Ogrodowe 7: blok - budynek mieszkalny z punktami usługowymi na parterze; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3839 - os. Ogrodowe 8: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3840 - os. Ogrodowe 9: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)

- 3841 - os. Ogrodowe 10: blok - budynek mieszkalny z punktami usługowymi na parterze 1951; projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3842 - os. Ogrodowe 11: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3843 - os. Ogrodowe 12: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3844 - os. Ogrodowe 13: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3845 - os. Ogrodowe 14: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3846 - os. Ogrodowe 15: blok - budynek mieszkalny; na parterze skrzydła wschodniego klub osiedlowy „Wersalik”. 1951; projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3847 - os. Ogrodowe 16: blok - budynek mieszkalny 1951; projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3848 - os. Ogrodowe 17: blok - budynek mieszkalny; na parterze pomieszczenie klubowe; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)
- 3849 - os. Ogrodowe 18: blok - budynek mieszkalny; 1951 projekt architektoniczny H. Borowy, J. Dąbrowski (kierownicy zespołu)

Zieleń: Zieleń śródblokowa dobrze rozwinięta, rozległe trawniki, drzewa. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50. z późniejszymi uzupełnieniami. Bezpośrednio przed blokami alejowe trawniki i szpalery drzew od strony al. Jana Pawła II.

Lokalizacja: Od zachodu Aleja Róż (za nią os. Zgody), na północy ul. S. Żeromskiego (za nią os. Zielone), od wschodu ul. A. Struga (za nią os. Szkolne), od południa ul. E. Rydza-Śmigłego i os. Szklane Domy (w zachodniej części styk z parkiem Ratuszowym).

Model: 3
ZWAK: 3.30, 3.31

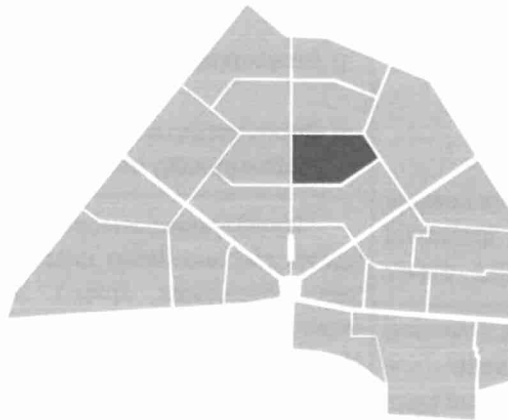
Cecha:
Jednostka urbanistyczna: XVIII.8

Liczba budynków: 22
Liczba budynków w GEZ: 16

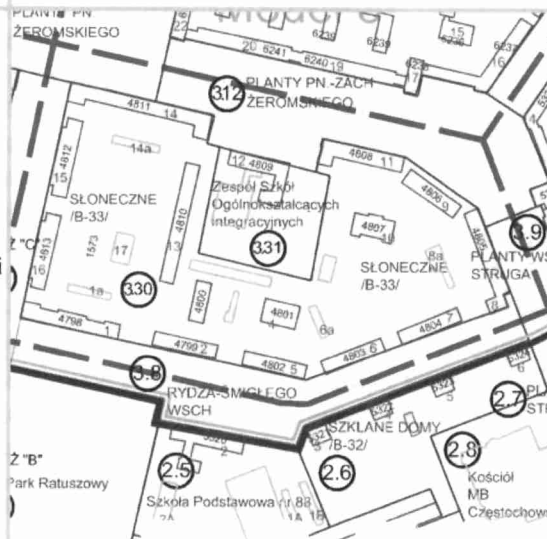
Liczba obiektów charakterystycznych:

Daty budowy: 1950-1956

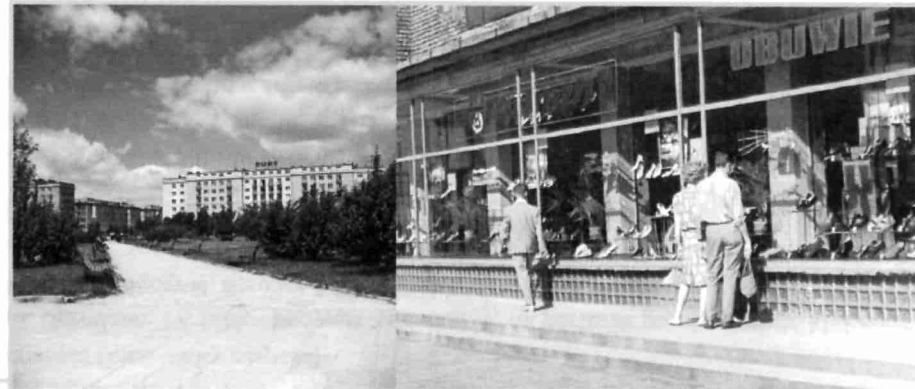
Projekt urbanistyczny: S. Juchnowicz

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa B-33. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąbmską, osiedle miało nosić nazwę Wiosenne (wspólnie z os. Górali) W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Krześławickie osiedli o numerach B-1, B-2, B-31, B-32, B-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle zostało zbudowane w drugim okresie budowy Nowej Huty, tj. w latach 1950-1956. Obecna jest tu charakterystyczna dla tego okresu zabudowa kwartałowa, na planie prostokąta w części zachodniej i trapezu w części wschodniej. Wyraźnie widać nierównowagę w gęstości zabudowy i dość chaotyczne rozplanowanie części wschodniej. W przeciwieństwie do bloków bliżej placu Centralnego bloków nie połączono w ciągi pasażami, lecz rozdzielono uliczkami, chodnikami i zielenią. Architektura tej części Alei jest w pełni funkcjonalistyczna, nawiązująca do światowych tendencji, co szczególnie widoczne jest w eksponowanym, odciętym, handlowo-usługowym parterze. Od południa osiedle ogranicza monumentalny 7-piętrowy blok nr 1, rodzaj widokowej ściany (podobne rozwiązanie zastosowano w bloku nr 1 na os. Uroczym), którą starano się zmiękczyć głębokimi, kolorowymi loggiami. W latach późniejszych zabudowę dogęszczono (np. blok 17). Charakterystycznym elementem są umieszczone na bocznych ścianach (w przyziemiu) niewielkie lokale handlowe, skomunikowane z chodnikami pochylnią, które wynajmowano „prywatnie” (sklepiki warzywne, małe komisje, warsztaty rzemieślnicze, magle itp.).

Charakterystyka zabudowy: Osiedle zostało zaprojektowane przez S. Juchnowicza w końcu drugiego okresu budowy Nowej Huty, tj. w latach 1956-1958, co widać także w stylistyce budynków - uproszczonej, pozbawionej ozdobnych detali, miejscami wyraźnie otwierającej się na wpływy inne niż socrealizm. Najefektowniejsze są 4-piętrowe bloki 15 i 16 zaprojektowane w latach 1956-1957 przez Mieczysława Kuźniara i Danutę Mieszkowską. Zrealizowane w latach 1956-1958, stanowią część tzw. osi śródmiejskiej (centralnej), kontynuują linię zabudowy w jej pierwotnym założeniu. Realizowane były w duchu „odwilżowego” modernizmu, podobnie jak pobliski „Świat Dziecka”. Lica elewacji frontowych podzielone są ryzalitami i balkonami co dodaje im dynamiki. Partery zajmowały ekskluzywne sklepy z indywidualnie projektowanymi wnętrzami. Charakterystyczną cechą jest zróżnicowany sposób kształtowania tych parterów: dwa z nich posiadają podcienia ze słupami, przez które prowadzi wejście do lokalu, a dwa lekko „wychodzą” wityrynami z elewacji, z wyraźnym podcięciem w przyziemiu (luksfer). W pozostałych blokach zastosowano na szerzą skalę balkony, loggie, a wejścia do klatek schodowych zaakcentowano pasami luksferów. Przestrzeń uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Słonecznego:

- 4798 - os. Słoneczne 1: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze (dawny ZURT); 1956-1957 projekt T. Janowski, S. Golonka, A. Anlauf, T. Wnuk; 7-piętrowy blok (projekt z początku 1956), obiekt z nielicznymi już tylko cytatami stylowymi, o bardzo uproszczonych formach architektury historycznej. Powstał u schyłku drugiego etapu budowy Nowej Huty (po 1954). Wpisal się w układ urbanistyczny zaprojektowany, tworząc wraz ze starszymi budynkami oprawę wytyczonych 5 lat wcześniej al. Solidarności i Alei Róż. W bloku znajduje się galeria malarstwa Antoniego Kawałko
- 4799 - os. Słoneczne 2: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957
- 4800 - os. Słoneczne 3 siedziba instytucji - budynek administracyjny; 1956-1957; dziś siedziba firmy Adrem (jedna z największych w Polsce firm zajmujących się zarządzaniem nieruchomościami) zawiadującej budynkami komunalnymi oraz pozostającymi w jej administracji. P.P.U Adrem SA jest firmą powstałą w Nowej Hucie i utożsamiającą się z tą dzielnicą, jednym z większych zakładów na nowohuckim rynku pracy, a większość pracowników jest mieszkańcami Nowej Huty
- 4801 - os. Słoneczne 4: kotłownia (dawna); obecnie sklep; 1956-1957
- 4802 - os. Słoneczne 5: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957
- 4803 - os. Słoneczne 6: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957
- 4804 - os. Słoneczne 7: blok - budynek mieszkalny 1956-1957
- 4805 - os. Słoneczne 8: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957
- 4806 - os. Słoneczne 9: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957

- 4807 - os. Słoneczne 10: Przedszkole Samorządowe nr 107; 1956-1957: parterowy, wolno stojący budynek otoczony dużym, ogrodem. W budynku znajdują się 4 sale dydaktyczne, duży hall, sanitariaty oraz ciąg kuchenny. Na podstawie decyzji nr 40/2000 Zarządu Miasta Krakowa z 11 XII 2000 ustanowiono trwały zarząd budynku, na czas nieoznaczony, na rzecz Samorządowego Przedszkola nr 107. Przedszkole otwarto 18 XII 1958 na mocy decyzji Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Wydziału Oświaty i Wychowania w Krakowie. Od września 1971 rozpoczęto w przedszkolu eksperyment: realizację poszerzonego programu wychowania muzycznego. Przedszkole było pierwszą placówką w Polsce ujmującą tak szeroko problem wychowania muzycznego dzieci w wieku przedszkolnym. Na fasadzie przedszkola umieszczono sztyld zaprojektowany przez Barbarę Jesionkowską (wykonał Kazimierz Kapryan). Przedstawiał kulę słońca, w którą wkomponowane zostały dwie nutki. Współcześnie wyremontowana została kuchnia wraz z zapleczem, sanitariaty, odnowione pomieszczenia przedszkolne, wymieniono podłogi w szatni i przyległych korytarzach, wyremontowano taras

- 4808 - os. Słoneczne 11: blok - budynek mieszkalny z zakładami usługowymi na parterze; 1956-1957. W 1964 do budynku została przeniesiona Filia 3 Dzielnicowej Biblioteki Publicznej (z os. Zielonego 16). W 2005 bibliotekę przeniesiono na os. Kościuszkowskie 5

- 4809 - os. Słoneczne 12 szkoła podstawowa nr 105 i Gimnazjum nr 49; 1956

- 4810 - os. Słoneczne 13: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957

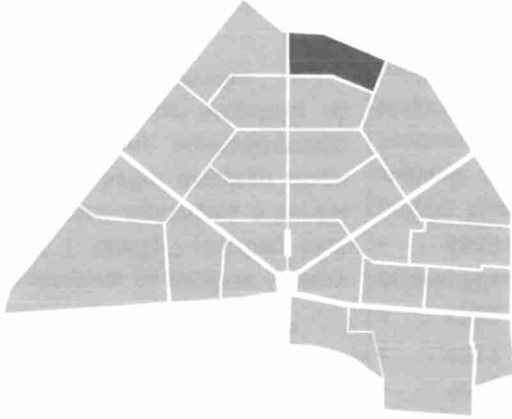
- 4811 - os. Słoneczne 14: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957

- 4812 - os. Słoneczne 15: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957 projekt Mieczysław Kuźniar i Danuta Mieszkowska

- 4813 - os. Słoneczne 16: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957 projekt Mieczysław Kuźniar i Danuta Mieszkowska; w dawnym sklepie Składnicy Harcerskiej znajduje się Oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa - Dzieje Nowej Huty. Oddział promuje ideę Muzeum Rozproszonego Nowej Huty, mającego przybliżyć wartości kulturowe i historyczne Nowej Huty w ich naturalnym kontekście, we współpracy z instytucjami oraz osobami tworzącymi lokalną społeczność. W ramach Muzeum Rozproszonego organizowana jest doroczna impreza „Zajrzyj do Huty”, podczas której partnerzy MRNH przygotowują specjalne wydarzenia i wycieczki promujące dziedzictwo Nowej Huty. Dzięki darowiźnie Marty Ingarden w jego zbiorach znalazły się projekty architektoniczne budynków nowohuckich wykonane przez Janusza Ingardena, jednego z głównych architektów Nowej Huty. Gromadzone są tu też pamiątki dokumentujące dzieje nowohuckiej „Solidarności” (ulotki, wydawnictwa drugiego obiegu, znaczki, plakaty itp.), a także życie codzienne mieszkańców, w tym obiekty z okresu przed powstaniem miasta i kombinatu

-

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Rozległe przestrzenie wewnątrz osiedla sprzyjają jej rozwojowi (szkoda, że chaotycznemu). Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ul. Żeromskiego i Struga - fragment tzw. Plant Nowohuckich. Z rozmachem urządzono zieleń także wzdłuż Alei Róż.

Lokalizacja:	Osiedle na północy ograniczone jest ul. Bulwarową (granica opracowania). Na zachodzie granicą osiedla jest pieszy odcinek Alei Róż (za nim os. Krakowiaków). Od południa granica z os. Górali (biegnie ul. I Mościckiego); od wschodu ul. S. Wojciechowskiego, za nią os. Szkolne..	
Model:		
ZWAK:		
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.4	
Liczba budynków:		
Liczba budynków w GEZ:		
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1951-1954	
Projekt urbanistyczny:	S. Juchnowicz	
Dawna nazwa:	Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa B-2 Północ. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąbmską, osiedle miało nosić nazwę Dalekie. W 1959 otrzymało nazwę obecną	

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle ma niepowtarzalny układ, wynikający z indywidualnego dostosowania do kompozycji całego miasta. Wnętrza urbanistyczne nanizane są na wielokrotnie przecinające osie, a usytuowane w tych osiach pasaże umożliwiają tworzenie dalekich, często zaskakujących perspektyw i otwarcie widokowych, z reguły zamkniętych dominantą architektoniczną. Podporządkowana urbanistycie architektura wzmacnia zaplanowane efekty. Osiedle, wznoszone od maja 1951, stanowi *pendant* dla położonego po drugiej stronie Alei Róż os. Górali, ma podobną do niego architekturę i analogicznie rozłożone akcenty Komorowski. Południowa część osiedla wzniesiona jest w układzie ciągu łamanych, ale wolno stojących bloków. Rzadko są połączone pasażami nakrytymi półkoliście. W części północnej układ niewielkich bloków pasowy. Zabudowa relatywnie gęsta, z niewielką ilością wolnej przestrzeni. Kameralne osiedle o niskiej zabudowie, z pochyłymi dachami, z podobnie ukształtowanymi szkołami, przedszkolami, żłobkami, ośrodkami zdrowia, aptekami, jest wielkim osiągnięciem autorów. Wewnątrz osiedla, wśród budynków, znajdują się place zabaw dla dzieci oraz boisko. W blokach, które znajdują się na obrzeżach osiedla, rozlokowano sklepy. Budynki, postawione na niewielkiej skarpie, łączą ciągi schodów.

Charakterystyka zabudowy: Większość małych ceglanych bloków w północnej części osiedla powstała początkach budowy Nowej Huty, w latach 1949-1950. Osiedle zbudowane ze starej wrocławskiej cegły rozbiórkowej (podobnie jak inne stare osiedla). Południowa i wschodnia część osiedla to drugi etap budowy (1950-1956). Bloki wznoszono według zasad realizmu socjalistycznego, a ich wysokość nie przekracza trzech pięter. Część budynków wieńczą uproszczone attyki. Zachowały się oryginalne kraty okienne, boniowania murów i detal kowalski. Znaleźć można także dekoracyjne akcenty w tynku oraz wejścia z lekkimi, perforowanymi doświetleniami. Rytm wielu fasad wyznaczają kwadratowe płyciny wykonane z tynku. Od ul. Mościckiego niskie murki z balustradami.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Słonecznego:

- 4958 - os. Sportowe 1: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4959 - os. Sportowe 2: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4960 - os. Sportowe 3: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4961 - os. Sportowe 4: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4962 - os. Sportowe 5: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4963 - os. Sportowe 6: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4964 - os. Sportowe 7: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4965 - os. Sportowe 8: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4966 - os. Sportowe 9 żłobek (dawny) - obecnie dom pomocy społecznej; 1951-1954
- 4967 - os. Sportowe 10: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4968 - os. Sportowe 11: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4969 - os. Sportowe 12: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4970 - os. Sportowe 13: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4971 - os. Sportowe 14: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4972 - os. Sportowe 15: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4973 - os. Sportowe 16: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4974 - os. Sportowe 17: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4975 - os. Sportowe 18: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4976 - os. Sportowe 19: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4977 - os. Sportowe 20: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4978 - os. Sportowe 21: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4979 - os. Sportowe 22: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4980 - os. Sportowe 23: blok - budynek mieszkalny ze sklepem na parterze w skrzydle zachodnim; 1951-1954
- 4981 - os. Sportowe 24: blok - budynek mieszkalny ze sklepem na parterze w skrzydle wschodnim; 1951-1954
- 4982 - os. Sportowe 25: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1951-1954

- 4983 - os. Sportowe 26: blok - budynek mieszkalny ze sklepem na parterze w skrzydle zachodnim; 1951-1954
- 4984 - os. Sportowe 27: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4985 - os. Sportowe 28: szkoła podstawowa i specjalna; 1951-1954
- 4986 - os. Sportowe 29: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4987 - os. Sportowe 30: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4988 - os. Sportowe 31: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4989 - os. Sportowe 32: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4990 - os. Sportowe 33: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4991 - os. Sportowe 34: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4992 - os. Sportowe 35: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954
- 4993 - os. Sportowe 36: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ul. Mościckiego i parkowego styku z Aleją Róż. Gęsta zieleń odgradza domy od ruchliwej ul. Bulwarowej.

Lokalizacja:	Osiedle ograniczone jest od południa ścieżką wyznaczającą północny kraniec parku Wiśniowy Sad (za nią os. Kolorowe). Od wschodu ul. M. Boruty-Spiechowicza (dalej os. Handlowe), od północy al. Władysława Andersa (za nią os. Teatralne), od zachodu ul. Bieńczycka i Rondo Kocmyrzowskie (zachodnia granica opracowania).	
Model:	4	
ZWAK:	4.11, 4.12, 4.13	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.1	
Liczba budynków:	24	
Liczba budynków w GEZ:	16	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1958- 1960	
Projekt urbanistyczny:	T. Rembiesa, B. Skrzybalski	

Charakterystyka przestrzeni: Decyzję o powstaniu osiedla Spółdzielczego podjęto zgodnie z koncepcją urbanistyczną Nowej Huty z 1950 autorstwa T. Ptaszyckiego, B. Skrzybalskiego, T. Rembiesy i S. Juchnowicza, która przewidywała powstanie zespołów osiedli od A do D; osiedle Spółdzielcze wraz ze Kolorowym, Handlowym i Centrum D weszło w skład zespołu D. Zasadniczą sprawą była budowa domów mieszkalnych z dużą liczbą mieszkań. Odwiliż wpłynęła na kształt powstających budynków, które miały być proste w formie, pozbawione jakiegokolwiek wtórnej dekoracji. Bloki tworzą luźny układ przestrzenny, który opiera się na zawartej w Karcie Ateńskiej z 1933 idei o nowoczesnym planowaniu przestrzeni miejskiej - zatopionej w zieleni, pełnej słońca o otwartych układach przestrzennych. Po 1956 powrócono w urbanistyce polskiej do funkcjonalistycznych, luźnych układów urbanistycznych. Te jednak wpisywały się w urbanistyczny ruszt miasta z pierwszej połowy lat 50. Budynki rozplanowane zostały w sposób harmonijny i rytmiczny. Układ urbanistyczny i wysokość budynków uzależnione były od znajdującego się w pobliżu lotniska w Czyżynach. Kolorowe budynki najczęściej osiągają wysokość czterech pięter, do rzadkości należą budynki 11-kondygnacyjne. Niemniej jednak większość z nich to tzw. bloki szwedzkie, czyli budynki zaliczane do nowoczesnych formalnie. W większości bloki są własnością spółdzielni mieszkaniowej „Victoria” oraz wspólnot blokowych. Do ważniejszych obiektów osiedla należą placówki oświaty. Znajdują się tu Zespół Szkół Ekonomicznych nr 2 oraz Przedszkole Samorządowe nr 105. Na osiedlu właściwie nie ma sklepów - odpowiednią ilość przewidziano przy dzisiejszej al. Andersa, w obrębie os. Teatralnego; w sąsiedztwie, przy ul. Bieńczyckiej, znajduje się bazar Tomex. W pawilonie przy Rondzie Kocmyrzowskim od połowy lat 70. działa Cafe Bar „Agata”, kantor i sklep spożywczo-przemysłowy. Nowohucianom znana jest również kwiaciarnia „Baccara”, której istnienie pamiętają starsze pokolenia krakowian. Bloki przy Andersa ustawiono pionowo do głównej trasy i oddzielono od niej szerokim pasem zieleni.

Dawna nazwa:	Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa D-1. Według planu z 1957 (Z. Witkowski, A. Dąmbska) osiedle miało numer D-33 i proponowaną nazwę os. Budowlanych (wraz z os. Kolorowym). W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Czyżyńskie osiedli o numerach D-1, D-2, D-3; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.
---------------------	--

Charakterystyka zabudowy: Zespół bloków 4-piętrowych, 5-6-klatkowych. Po 1956 wdrożono nowatorską mieszkalną typizację projektów. Polegała ona na opracowaniu dokumentacji projektowej na sekcje i całe budynki mieszkalne, które potem w szerokiej skali stosowane były na osiedlach D w Nowej Hucie i innych osiedlach Krakowa. Natomiast zrezygnowano, częściowo lub całkowicie, z realizacji m.in. radiofonii przewodowej i pralni domowych. Ograniczono budowę schronów przeciwlotniczych, choć pojawiają się nadal między budynkami charakterystyczne budki nawiewowe. W budynkach na nowo zaprojektowane zostały funkcje mieszkań i przyjęte zostały poprzeczne układy konstrukcyjne, z użyciem bloczków Siporex na ściany zewnętrzne. Do realizacji wybrane zostały zestawy Golonki i Chodorowskiego. Zastosowane zostały prawie we wszystkich budynkach osiedli D-3, D-2 i D-1 w Nowej Hucie, potem także w dziesiątkach budynków na os. Wzgórza Krzesławickie, w Bieńczycach i w Krakowie na kilkunastu nowych osiedlach. Do realizacji wybrano również konkursowe sekcje A. Fołtyna, który zastosował trakty konstrukcyjne o rozpiętości tylko do 4,20 m. Pozwoliło to na zmniejszenie grubości stropów z 24 na 16 cm. Przy okazji podjęto decyzję zmniejszenia wysokości kondygnacji do 2,80 m, podczas gdy obowiązywała jeszcze normatywna wysokość 3,00 m. W prototypowym budynku A. Fołtyna na D-2 dodatkowo poprzeczne ściany nośne zamiast z cegły wykonywane były z żużlobetonu w stalowych szalunkach przestawnych.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Spółdzielczego:

- 4994 - os. Spółdzielcze 1: blok mieszkalny
- 4995 - os. Spółdzielcze 2: blok mieszkalny
- 4996 - os. Spółdzielcze 3: blok mieszkalny
- 4997 - os. Spółdzielcze 4: blok mieszkalny
- 4998 - os. Spółdzielcze 5: budynek przedszkolny, Przedszkole Samorządowe nr 105 (**błąd w GEZ**)
- 4999 - os. Spółdzielcze 6: budynek szkolny, Zespół Szkół Ekonomicznych nr 2 (**błąd w GEZ**); projekt J. König.
- 5000 - os. Spółdzielcze 7: blok mieszkalny
- 5001 - os. Spółdzielcze 8: blok mieszkalny; projekt A. Fołtyn
- 5002 - os. Spółdzielcze 9: blok budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie
- 5003 - os. Spółdzielcze 10: blok mieszkalny; projekt T. Chodorowski, S. Golonka
- 5004 - os. Spółdzielcze 11: blok mieszkalny; projekt T. Chodorowski, S. Golonka
- 5005 - os. Spółdzielcze 12: blok mieszkalny; projekt T. Chodorowski, S. Golonka
- 5006 - os. Spółdzielcze 13: blok mieszkalny; projekt T. Chodorowski, S. Golonka
- 5007 - os. Spółdzielcze 14: blok mieszkalny; projekt T. Chodorowski, S. Golonka
- 5008 - os. Spółdzielcze 16 blok: budynek mieszkalny (forma niskiego wieżowca); 1962 projekt J. i M. Ingardenowie

Zieleń: Osiedle położone w miejscu bardzo atrakcyjnym ze względu na pobliskie tereny zielone. Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od al. Andersa i w północnej części ul. M. Boruty-Spiechowicza. Także od południa osiedle otacza Park Wiśniowy Sad (2,73 ha) - zob. os. Kolorowe.

Lokalizacja: Osiedle położone między al. Solidarności (za nią os. Szkolne), ul. Bulwarową (granica opracowania) i ul. Władysława Orkana (sąsiedztwo z os. Hutniczym oraz os. Willowym).

Model: 6

ZWAK: 6.3, 6.4

Cecha:

Jednostka urbanistyczna: XVIII.6

Liczba budynków: 20

Liczba budynków w GEZ: 18

Liczba obiektów charakterystycznych:

Daty budowy: Połowa 1954-1956

Projekt urbanistyczny: S. Juchnowicz

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-11. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąbską, osiedle miało nosić nazwę Stalowe. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Mogiłskie osiedli o numerach A-1, A-11, A-33 i A-Zachód; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle Stalowe (podobnie jak os. Szkolne) to wizualna brama Nowej Huty od strony kombinatu. Monumentalne budynki północnej części stanowią wraz z przeciwległą pierzeją, należącą do os. Szkolnego, oprawę al. Solidarności. Narożniki obydwo osiedli od strony wschodniej, skomponowane w formie masywnych bloków, tworzą wraz gmachami Domu Młodego Robotnika i Technikum Mechanicznego tzw. bramę Nowej Huty. Masywny, wyższy od innych blok nr 7 akcentuje wjazd do nowego miasta od strony Centrum Administracyjnego Huty. By uniknąć wrażenia cytadeli, poprzedzono go sporym, ale nie tak wysokim gmachem hotelu robotniczego (nr 16). Na dodatek odsunięto go (tworząc niewielki park) od linii zabudowy, tworząc kolejne w nowohuckim układzie zestopniowane zaciśnięcie widoku. Podobnie rozwiązano przestrzeń po stronie os. Szkolnego. Dominują domy 5-6-kondygnacyjne, typowe dla centrum Nowej Huty. Ograniczenie wysokości budynków wynikało z usytuowanego w Czyżynach lotniska, funkcjonującego od 1963. Zastosowano tu zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. Osiedle ma formę zamkniętego kompleksu, do którego dostęp możliwy jest tylko przez kilka wjazdów, a te - w razie potrzeby - łatwo można było kontrolować. Wieloboczny kompleks uzupełnia zespół DMR i zespół boisk szkolnych od strony ul. Bulwarowej. Plan osiedla jest zwarty, a przestrzeń wewnętrzna wypełniona budynkami. Trzeba jednak podkreślić, że nie usytuowano ich równolegle, pragnąc zapewnić mieszkańcom minimum intymności. Tam, gdzie bloki stały równolegle, zachowywano dostateczny dystans pomiędzy nimi. Problemem estetycznym - podobnie jak w całej Hucie - są zespoły garaży, szpetne i zaniedbane

Charakterystyka zabudowy: ostatnie z osiedli wznoszonych w tzw. II fazie. Składa się z okazałych budynków, zdobionych kolumnami, attykami i gzymsami. Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. Od połowy 1954 r. wznoszono os. Stalowe, którego szczególną wartością są nie tylko interesujące wewnętrzne powiązania urbanistyczne (np. między centralnie usytuowaną dominantą a położonym na uboczu Domem Młodego Robotnika - DMR), ale też niebanalne rozwiązania i staranne wyprawy tynkowe. Swoista monumentalizacja, przeprowadzona z użyciem boniowania w partii cokołowej, wydatnych gzymsów koronujących i plastycznego „barokowego” detalu, zbliżyła peryferyjne z punktu widzenia urbanistyki osiedle Nowej Huty do realizacji kształtujących centra niektórych miast polskich, m.in. Warszawy czy Wrocławia. Wzniesiono je zaskakująco szybko, co było możliwe przez zmniejszenie pracochłonności robót, mniejsze zużycie materiałów i obniżenie kosztów budowy. Montowano duże elementy i nie było przestojów technologicznych, związanych z procesami mokrymi. W 1955 na os. A-11 4-kondygnacyjny doświadczalny budynek mieszkalny wybudowano w jeden miesiąc. Dokumentację projektową 4-kondygnacyjnego budynku mieszkalnego dostarczyło Centralne Biuro Studiów i Projektów w Warszawie, a generalnym wykonawcą było Przedsiębiorstwo Budownictwa Miejskiego „Zetbeem” w Nowej Hucie. Wszystkie parametry wykazały przewagę technologii wielkoblokowej nad metodami tradycyjnymi: mniejsze było zużycie materiałów i robocizny oraz znacznie krótszy cykl realizacji. Najstarsze osiedla budowano metodami tradycyjnymi (ceglane ściany, drewniane więźby dachowe), natomiast elementy prefabrykowane (słupy, stropodachy, biegi schodów), zastosowane na szeroką skalę w os. Stalowym i osiedlach centralnych, gdzie do transportu ciężkich elementów używano żurawi. Przyspieszono tempo budowy obiektów niemieszkalnych, gdzie też zastosowano gotowe zestawy elementów wielkoblokowych. Pozwalały one na budowę w tej technologii szkół, przedszkoli i innych obiektów użyteczności publicznej. Bloki nadal łączono pasażami w kompleksy o kilkusetmetrowej długości fasadach. W pasażach stosowano kolumny (miejscami zdwojone), łuki i uproszczone stropy kasetonowe. Część przydomowych ogródków (np. przy budynku nr 2) otacza mur nakryty kamiennymi płytami, a dojścia do klatek schodowych poprowadzono schodkami. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Przestrzeń uzupełniają zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Stalowego:

- 5029 - os. Stalowe 1: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5030 - os. Stalowe 2: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5031 - os. Stalowe 3: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb

5032 - os. Stalowe 4: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb

- 5033 - os. Stalowe 5: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5034 - os. Stalowe 6: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5035 - os. Stalowe 7: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb. Potężny, 7-piętrowy gmach, stanowiący jeden z filarów tzw. bramy Nowej Huty, wyraźnie wyrasta ponad sąsiednie, zwłaszcza że od strony DMR jest to jedynie 4-piętrowa przełączka z obszerną, łukowo zamkniętą bramą
- 5036 - os. Stalowe 8: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb.
- 5037 - os. Stalowe 9: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5038 - os. Stalowe 10: blok - budynek mieszkalny, na parterze i pierwszym piętrze Samorządowe Przedszkole nr 99; 1954-1955 projekt: m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5039 - os. Stalowe 11 kotłownia - obecnie budynek mieszkalny ze sklepem w pomieszczeniach wysokiego parteru (pierwotnie kotłownia osiedlowa); 1954-1955 projekt: m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5040 - os. Stalowe 12: blok - budynek mieszkalny, na parterze biblioteka miejska i restauracja; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb. Biblioteka otrzymała nowy lokal przystosowany do celów bibliotecznych na os. A-11 (os. Stalowe) w bloku nr 12 w roku 1955. Funkcjonuje tam do dzisiaj. W 1957 Biblioteka na os. Stalowym 12 uzyskała status jednostki nadrzędnej w stosunku do filii bibliotecznych w Nowej Hucie, stając się **Dzielnicową Biblioteką Publiczną**. Odtąd sprawuje kontrolę nad wszystkimi filiami, koordynując ich pracę. We wrześniu 1964 w Bibliotece otwarto Czytelnię Naukową z Punktem Informacyjno-Bibliograficznym, pierwszą tego typu placówkę na terenie Nowej Huty. W grudniu 201 zakończono remont Biblioteki. W odnowionych pomieszczeniach zmodernizowano instalację elektryczną i oświetlenie, zakupiono funkcjonalne regały, zmieniono wystrój pomieszczeń bibliotecznych na nowoczesne, przyjazne użytkownikom. Zakończono proces automatyzacji. Pod tym samym adresem, os. Stalowe 12, mieściła się restauracja Zachęta, dziś istniejąca w formie firmy cateringowej
- 5041 - os. Stalowe 13: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5042 - os. Stalowe 14: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5043 - os. Stalowe 15: blok - budynek mieszkalny; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb

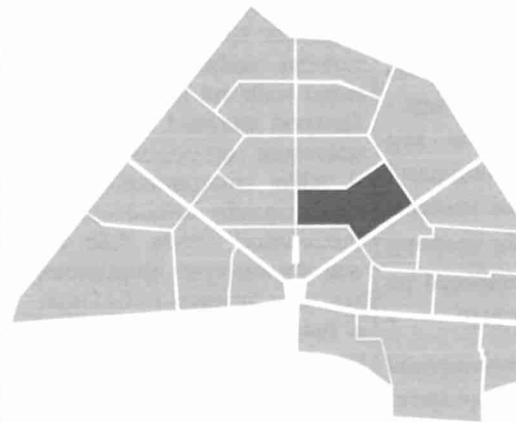
5044 - os. Stalowe 16: pierwotnie hotel robotniczy (Dom Młodego Robotnika) - obiekt wielofunkcyjny, budynek w części mieszkalny, w części mieszczący biura i przedsiębiorstwa usługowe; 1952-1955 projekt Jan Suliga, realizacja w latach 1953-1955 zespół: m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb. Monumentalny budynek, położony na skraju os. Stalowego, współtworzy wraz z Zespołem Szkół Mechanicznych na os. Szkolnym tzw. Bramę Nowej Huty. Cechuje go monumentalizacja detalu, wysokie przejścia-bramy przejazdowe i wydatne gzymsy. Obiekt kształtowany jest „grzebieniowo” (litera „E”), tworząc dwa wewnętrzne dziedzińce. Wejścia mają formę portyku, zwieńczonego kamienną balustradą balkonu, akcentowanego oknami typu *porte-fenêtres*. W jego obrębie znalazła się sala gimnastyczna i sala widowiskowa (zwana w przeszłości również salą balową). Częściowo zachowane wnętrza charakteryzują się m.in. starannym detalem, monumentalną klatką schodową oraz posadzkami o geometrycznych wzorach. Po 1989 mieścił się tam hotel, sala gimnastyczna, siłownia, strzelnica, punkt PCK, klub dla dzieci „Fruwająca Ryba”, a nawet Krajowy Rejestr Sądowy oraz Prokuratura Rejonowa Kraków-Nowa Huta oraz Prokuratura Rejonowa Kraków-Podgórze. Dziś trwa jego przebudowa na zespół 220 mieszkań. Do klatek schodowych zostaną dobudowane windy, czego nie było w historycznym budynku. Sala balowa znajduje się pod opieką konserwatorską, podobnie jak elewacja, istniejące klatki schodowe, zabytkowe zdobienia, lastryko, górne części gzymsu oraz stolarka okienna i jej rozmieszczenie. Trzy podziemne schrony będą przeznaczone na komórki lokatorskie i rowerownie. Oryginalne, stalowe drzwi wejściowe oraz filtrowentylator - urządzenie służące do wentylacji schronu, zostaną wyeksponowane w budynku

- 5045 - os. Stalowe 17: żłobek - pierwotnie, obecnie szkoła policealna; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb
- 5046 - os. Stalowe 18:- Szkoła Podstawowa nr 37 im. Juliana Tuwima w Krakowie; 1954-1955 projekt m.in. W. Borkowski, E. Moj, W. Głowacki, Z. Gołąb

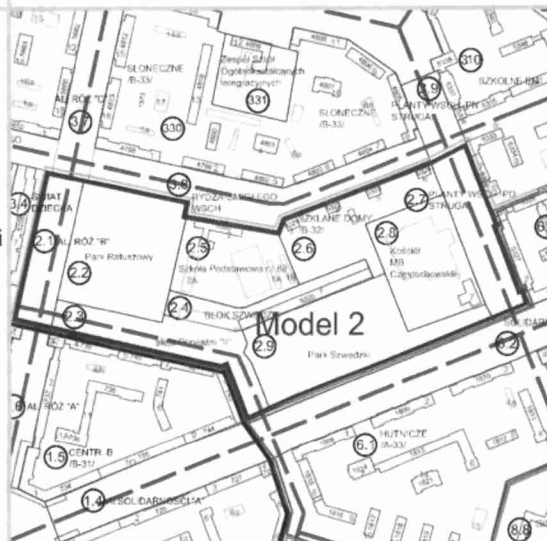
Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ul. Orkana, stanowiącej przedłużenie tzw. Plant Nowohuckich. Komponowana zieleń otaczała DMR oraz łączyła budynek z resztą osiedla. Osiedle położone jest w miejscu bardzo atrakcyjnym ze względu na pobliskie tereny zielone: Zalew Nowohucki i zespół ogrodów działkowych. Nowa inwestycja na terenie DMR-u - budynek jest otoczony parkiem ze starym drzewostanem o powierzchni ponad jednego hektara - grozi mieszkańcom osiedla tym, że będzie on dostępny wyłącznie dla przyszłych mieszkańców i podobnie jak planowane na tym terenie cztery place zabaw.

Lokalizacja:	Rozległe osiedle od północy ograniczone ul. E. Rydza-Śmigłego (za nią os. Słoneczne), od wschodu ul. Struga (za nią os. Szkolne). Od południa al. Solidarności oddziela od tzw. parku Szwedzkiego os. Hutnicze, a al. Przyjaźni os. Centrum B.	
Model:	2	
ZWAK:	2.2, 2.4, 2.5, 2.6, 2.7, 2.8, 2.9	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.11	
Liczba budynków:	12	
Liczba budynków w GEZ:	6	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1950	
Projekt urbanistyczny:	S. Juchnowicz	

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa B-32. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbką, osiedle miało nosić nazwę Nowe. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Krzesławickie osiedli o numerach B-1, B-2, B-31, B-32, B-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Obszar sprawiający chwilami wrażenie porzuconego przez planistów. Demonstracyjnie zerwano tu z zasadą ściśle symetrycznego kształtowania założeń urbanistycznych oraz przestrzegania harmonii elementów horyzontalnych i wertykalnych. Na dużym obszarze powstało zaledwie 5 bloków mieszkalnych oraz szkoła podstawowa i liceum. Dopiero później w zieloną przestrzeń parku Szwedzkiego wbito przeskalowany, dysharmonijny gmach kościoła. Północną granicę stanowią cztery 6-piętrowe wieżowce o spokojnych, rozjaśnionych balkonami fasadach. Blok szwedzki, zwany również „blokiem Ingardenów”, „szklanym domem” wybudowany został, gdy przeobrażenia polityczne w 1956 wpłynęły na wszystkie dziedziny życia, również na urbanistykę i architekturę. Zarzucono eklektyczne, historyzujące idee realizmu socjalistycznego na rzecz funkcjonalności, nowych konstrukcji i materiałów. Na terenie osiedla zachował się przydrożny krzyż, stojący od 1880 przy biegnącej tędy, do 1949, drodze z Mogiły do Bieńczy. W 1932 krzyż drewniany zastąpiono betonowym. W latach wojny partyzanci składali przy nim przysięgę na wierność ojczyźnie. W styczniu 1945 modlono się pod nim o ocalenie Krakowa. W czasach stalinowskich uszkodzony przez ZMP-owców, został odnowiony przez robotników kombinatu. Przetrwał do naszych czasów, stojąc spokojnie między dwoma okazałymi lipami. Nieewidencyjny obiekt nr 2a (murowany barak, w którym mieściła się przychodnia lekarska) wyburzono w 2013.

Charakterystyka zabudowy: Na tym osiedlu zabudowy jest wyjątkowo mało. Główny element kompozycyjny, programowe złamanie symetrycznego układu budynków z I fazy stanowi tzw. blok szwedzki, jeden z najważniejszych przykładów socmodernizmu. Jest to pierwszy po okresie socrealizmu budynek powracający do modernistycznych tradycji CIAM w architekturze krakowskiej i do corbusierowskiej idei powiązania architektury z zielenią. Wyróżniała go kolorystyka tynków zewnętrznych, powodująca skojarzenia z architekturą szwedzką, co było efektem podróży projektanta do Szwecji. Budynek postrzegany był jako bardzo nowoczesny. Stał się wzorcem - budowane wówczas bloki bez względu na rodzaj (wysokość, długość) powszechnie nazywano blokami szwedzkimi .

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Szklane Domy:

5325 - os. Szklane Domy 1 blok tzw. szwedzki o 14 klatkach schodowych, 272 mieszkaniach i długości ok. 260 metrów; 1957-1959 projekt Janusz i Marta Ingardenowie. Prace nad projektem bloku mieszkalnego 19c na osiedlu B-32 Marta i Janusz Ingardenowie rozpoczęli jesienią 1956. Decyzję podjęte na Ogólnopolskiej Naradzie Architektów w marcu 1956 oraz październikowy przełom polityczny („odwilż”) odzwierciedliły się niemal natychmiast w budownictwie Nowej Huty. . Budynek, który układem wpisuje się w pierwotny plan ciągłej zabudowy socrealistycznej (zobacz układ bloków 3 i 4 na os. Zgody), równocześnie ją zaburza. Rzutem wpisuje się w pierwotny plan urbanistyczny sektora, stąd zastosowanie motywu przewiązki, ze „stożkowatymi” słupami, która „łamię” go pod kątem 30 stopni. Reprezentacyjne budynki zastąpione zostały architekturą mieszkalną w nowej formie. Funkcjonalna, podatna na wpływ Le Corbusiera architektura oraz nowa technologia uczyniły z budynku dzieło w skali nowohuckiej awangardowe, także jego „rewolucyjna” kolorystyka stała się wzorcem dla wielu późniejszych realizacji. Architekci skorzystali z konstrukcji szkieletowej, tzw. układu poprzecznego, co oznaczało, że murami nośnymi były ściany poprzeczne, natomiast zewnętrzne były murami lekkimi. Zamiast cegieł zastosowano Siporex, beton komórkowy na szwedzkiej licencji. Pozwoliło to na szerokie wprowadzenie loggii, w miejsce dotychczasowych balkonów i *porte-fenêtre*, oraz spowodowało zniknięcie pośrednich gzymsów i łuków ściennych; zlikwidowane też zostały poziome podziały elewacji na rzecz pionowych (wysunięcie ścian poprzecznych). Budynek ma dwie różne elewacje: południowo-zachodnia to rytmicznie ułożone loggie z dużymi oknami, północno-wschodnia to okna z niewielkimi balkonami. Na uwagę zasługują starannie opracowane podziały elewacji z kompozycją loggii i balustrad . Elewacje bloku miały kolorowe tynki, co wówczas należało do rzadkości. Jedną z cech charakterystycznych były balkony. Cała elewacja składa się z mnóstwa loggii. „Proszę sobie wyobrazić, że każdy lokator maluje swoją loggię na kolor, jaki mu się spodoba; na elewacji robi się chaos, kolorystyczny zgrzyt” Niestety, nie udało się wprowadzić dachu-tarasu, który stanowiłby dodatkową powierzchnię rekreacyjną. Blok posiadał, bardzo funkcjonalne jak na owe czasy, mieszkania z przedpokojem i wbudowanymi, umeblowanymi kuchniami. Budynek posadowiono na surowych słupach, które w dłuższej części bloku widoczne są w przejściach, natomiast w krótszej słupy schowane są w lokalach użytkowych. W swej krótszej części budynek posiada przeszklone partery przeznaczone na usługi. Partery te są wyraźnie odcięte wydatnymi gzymsami, a witryny lekko nadwieszane nad chodnikiem wychodzą poza lico elewacji. Wnętrza salonu motoryzacyjnego, drogerii, sklepu ogrodniczego (z działem wód mineralnych) oraz pasmanterii, zaprojektowane przez m.in. Zdzisława Szpyrkowskiego, Alinę Ziębę (?), Irenę Pacię-Zalesną oraz Kazimierza Syrka, były modernistyczne, na wskroś nowoczesne

- 5320 - os. Szklane Domy 2 Szkoła Podstawowa nr 88 im. S. Żeromskiego; 1950-1956. Szkoła rozpoczęła działalność w roku szkolnym 1957/1958, ale dopiero od marca 1958 w swojej aktualnej siedzibie. Jej pierwszym kierownikiem został pan Franciszek Parlak. Nie posiadała sali gimnastycznej ani szatni, brakowało wyposażenia w pracowniach przedmiotowych. Wzrastała natomiast liczba uczniów. W roku 1964/65 było ich aż 1701 (43 oddziały, nauka odbywała się na 4 zmiany, do godz. 20.00) <http://sp88krakow.neostrada.pl/>

- 5321 - os. Szklane Domy 3: blok - 6-piętrowy wieżowiec; 1950-1956. Zabudowa Nowej Huty pierwszej połowy lat 50. z zasady nie przekraczała pięciu pięter i takie budynki jak 6-piętrowe punktowce na os. Szklane Domy są wyjątkiem

- 5322 - os. Szklane Domy 4: blok - 6-piętrowy wieżowiec; 1950-1956

- 5323 - os. Szklane Domy 5: blok - 6-piętrowy wieżowiec; 1950-1956

- 5324 - os. Szklane Domy 6: blok - 6-piętrowy wieżowiec; 1950-1956

Zieleń: Najbogatsze w zieleń osiedle Nowej Huty. Większość jego powierzchni to parki Ratuszowy i Szwedzki. Do tego dochodzi zieleń śródblokowa w północnej części osiedla oraz odcinek tzw. Plant Nowohuckich na wysokości os. Szkolnego (wzdłuż ul. Struga). Obydwa parki powstały przypadkowo, nikt ich tu nie projektował. Po prostu pewne fragmenty nowohuckiego zespołu pozostały niedokończone, tworząc „dziury inwestycyjne” (np. skwer przeznaczony na ratusz, ós południowa poza placem Centralnym).

- park Ratuszowy, formalnie uchwalony park miejski, jest ograniczony od zachodu aleją Róż, od południa - al. Przyjaźni, od wschodu - ul. Edwarda Gardy-Godlewskiego, a od północy - ul. Edwarda Rydza-Śmigłego; ma powierzchnię 2,2 ha. Oficjalnie otrzymał nazwę w 2003, ale istniał znacznie wcześniej - uchwała Rady Miasta Krakowa jedynie usankcjonowała stan istniejący. W pierwotnych planach budowy Nowej Huty na północ od placu Centralnego, na przedłużeniu Alei Róż - w otoczeniu innych reprezentacyjnych gmachów publicznych, obramowujących rozległy plac - stanąć miał okazały ratusz. W zamyśle ów plac Ratuszowy wraz z zabudową miał stanowić centrum nowego miasta; przygotowane były szczegółowe projekty, jednak inwestycji tych nigdy nie zrealizowano; Nowa Huta została włączona do Krakowa i ratusz przestał być potrzebny. Po zachodniej stronie Alei Róż, na części placu Ratuszowego, powstały dwa budynki mieszkalne ze sklepami i punktami usługowymi („Świat Dziecka”) oraz niewielki park, będące częścią os. Zgody, resztę po wschodniej stronie alei, na os. Szklane Domy, przekształcono w obecny park. Gdy z początkiem lat 60. finalizowano ostatnie obiekty w Centrum, przysłała też kolej na zagospodarowanie i uporządkowanie placu, na którym miał stanąć ratusz. Poradzono sobie z tym bez większych dyskusji i problemów. Kierownik odpowiedniego działu Dyrekcji Budowy zlecił wykonanie dwóch szerokich chodników na krzyż, wzdłuż ścieżek wydeptanych przez mieszkańców osiedla. Wykonano projekt zieleni, posadzono drzewka, ustawiono ławki, a z czasem nawet sympatyczny pomniczek kamienny w kształcie ryby. Autorem współczesnego projektu parku jest Bronisław Szulewski. Z punktu widzenia dzisiejszych mieszkańców osiedli położonych w sąsiedztwie Alei Róż może dobrze, że plany urbanistów co o lokalizacji w tym miejscu ratusza nie zostały zrealizowane. Bo pozostał tu piękny teren zielony, po który w tych okolicznościach nie są w stanie sięgnąć deweloperzy.

Niezależnie od pory dnia i roku park Ratuszowy jest uczęszczanym szlakiem komunikacyjnym, a w ciepłych miesiącach także ulubionym miejscem rekreacyjnym. Mamy dobrą wiadomość dla mieszkańców okolicznych osiedli, którzy nie rezygnują z jesiennych i zimowych spacerów: właśnie zakończył się pierwszy etap rewitalizacji nowohuckiego Parku Ratuszowego. Kosztował 273 tys. zł. Remont trwający od wakacji objął przede wszystkim wymianę 1,5 tys. m² nawierzchni alejek. Przy okazji zamontowano 21 nowych ławek i koszy na śmieci. Kontynuowana będzie wymiana nawierzchni. Planowana jest rewitalizacja zieleni. Zostaną zamontowane kolejne elementy tzw. małej architektury, w tym m.in. stoliki do gry w szachy. I choć te będzie można wykorzystywać dla rekreacji dopiero w przyszłym roku, to dobrze, że ten zielony zakątek, uczęszczany nie tylko przez starsze pokolenie, ale również matki z dziećmi, będzie stopniowo odnawiany

- **park Szwedzki** - formalnie uchwalony park miejski, jest ograniczony alejami Przyjaźni i Solidarności oraz ul. Struga; ma powierzchnię 2,39 ha. Dawniej był to tylko skwer, zadrzewione miejsce przeznaczone w planach pod nigdy niezrealizowany odcinek monumentalnego budownictwa wzdłuż tzw. Osi Pracy (dziś al. Solidarności). Stanowi więc swoistą pamiątkę załamania się systemu komunistycznego po śmierci Stalina. W 2004 skwer uznano za park, a nazwę nadano od sąsiadującego z zielonym obszarem tzw. bloku szwedzkiego (blok nr 1 na os. Szklane Domy. Z czasem cenna kompozycyjne część parku, na styku z tzw. Plantami Nowohuckimi przy ul. Struga, została zniszczona, po przeznaczeniu jej pod budowę kościoła Matki Boskiej Częstochowskiej i bł. Wincentego Kadłubka (z klasztorem Cystersów; os. Szklane Domy 7). Budowę nowego kościoła rozpoczęto 22 VIII 1984. Z czterech projektów świątyni parafianie wybrali do realizacji pracę, której autorami byli Krzysztof Dyga i Andrzej Nasfeter. Wnętrze jest jedną surową, przestronną halą. Budowę ukończono w 1995 i 11 VI tego roku kardynał Franciszek Macharski dokonał konsekracji kościoła. Obok znajduje się budynek klasztoru oraz Męskiego Liceum Ogólnokształcącego św. Bernarda oo. Cystersów. Przed kościołem posąg **Chrystusa Miłosiernego Zbawiciela** autorstwa Karola Badyny, odsłonięty w 2000 dla uczczenia 200 lat chrześcijaństwa i tysiąclecia diecezji krakowskiej. Na placu przed kościołem znajdują się pomniki ks. Jerzego Popiełuszki, prasy podziemnej okresu stanu wojennego oraz pomnik 25-lecia „Solidarności”

Lokalizacja: Osiedle położone między al. Solidarności (za nią os. Stalowe), ul. Bulwarową (granica opracowania), ul. Struga (sąsiedztwo z os. Szklane Domy oraz os. Słonecznym) oraz ul. Stanisława Wojciechowskiego (za nią os. Sportowe i os. Zielone).

Model: 3 / 6 / 13

ZWAK: 3.10, 3.11, 6.5, 6.6, 13.3

Cecha:

Jednostka urbanistyczna: XVIII.5

Liczba budynków: 45

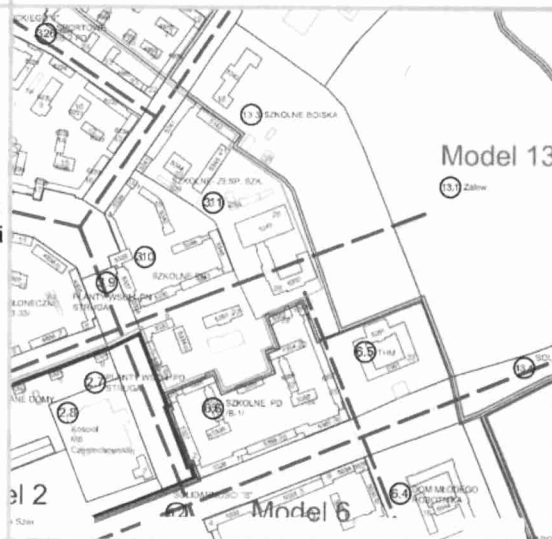
Liczba budynków w GEZ: 37

Liczba obiektów charakterystycznych:

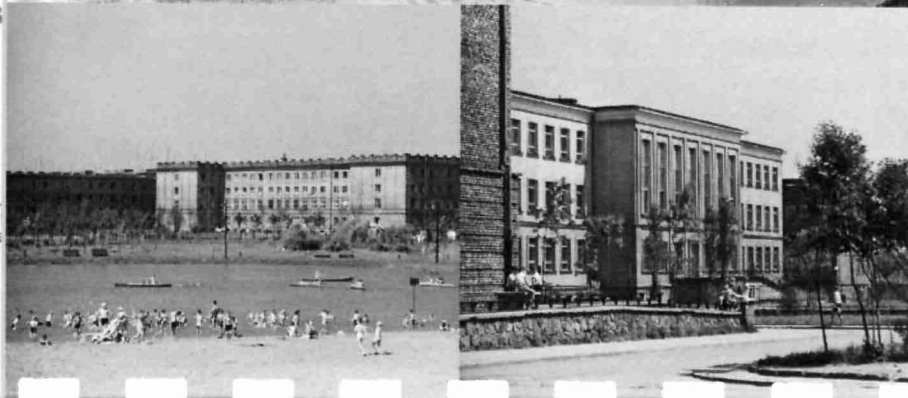
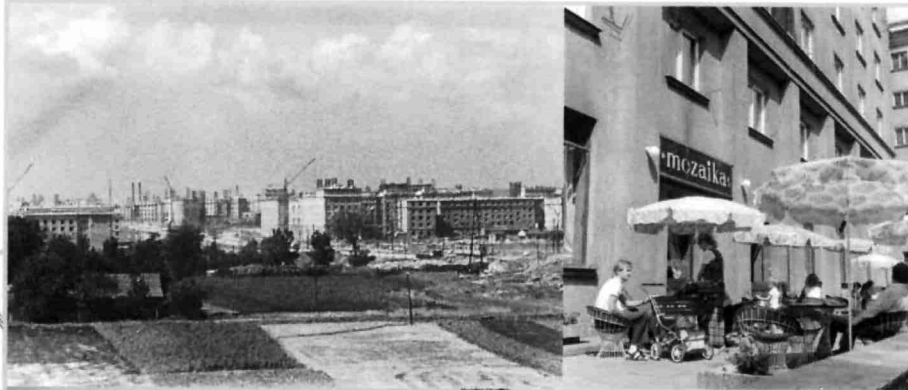
Daty budowy: 1951-1955

Projekt urbanistyczny: S. Juchnowicz

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa B-1. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąbmską, osiedle miało nosić nazwę Sportowe. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Krześławickie osiedli o numerach B-1, B-2, B-31, B-32, B-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle Szkolne (podobnie jak os. Stalowe) to wizualna brama do Nowej Huty. Masywny, wyższy od innych gmach bloku nr 36 akcentuje wjazd do nowego miasta od strony Centrum Administracyjnego HiL. By uniknąć wrażenia cytadeli, poprzedzono go sporym, ale nie tak wysokim gmachem Technikum Hutniczo-Mechanicznego (nr 37). Na dodatek odsunięto go (tworząc niewielki park) od linii zabudowy, tworząc kolejne w nowohuckim układzie zestopniowane zaciśnięcie widoku. Podobnie rozwiązano przestrzeń po stronie os. Stalowego. Osiedle Szkolne, choć położone peryferyjnie, ma cechy zespołów centralnych. Ton nadają zmonumentalizowane budynki szkół zawodowych, wśród których Technikum Hutniczo-Mechaniczne wydaje się czerpać inspiracje z gmachu Politechniki Lwowskiej. W zwieńczeniach najwyższych budynków osiedla zastosowano na skalę w Nowej Hucie wcześniej nieznaną „renesansowe” atyki, akcentujące zwłaszcza narożniki ulic Komorowski. Zastosowano tu zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. W zabudowie osiedla dominują domy 5-6-kondygnacyjne, typowe dla centrum Nowej Huty. Osiedle ma formę zamkniętego kompleksu, do którego dostęp możliwy jest tylko przez kilka wjazdów. W części południowej zabudowa tworzy niemal kwadrat ścisłej zabudowy. W części północnej bloki 10-15 oraz 22-24 stanowią ekstremalny w skali dzielnicy przykład zamkniętych wewnątrz krajobrazowo-architektonicznych. Zupełnie inaczej uformowano wschodnią część osiedla, gdzie dominują zespoły boisk sportowych, swobodnie przechodzące w tereny rekreacyjne nad Zalewem Nowohuckim.

Charakterystyka zabudowy: Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. Osiedle wzniesione w tzw. II fazie. Składają się nań okazałe budynki, zdobione kolumnami, attykami i gzymsami. Wystawiono je zaskakująco szybko, co było możliwe przez zmniejszenie pracochłonności robót, mniejsze zużycie materiałów i obniżenie kosztów budowy. O ile najstarsze osiedla budowano metodami tradycyjnymi (ceglane ściany, drewniane więźby dachowe), o tyle stosowano elementy prefabrykowane (słupy, stropodachy, biegi schodów), do transportu których używano żurawi. Montowano duże elementy i nie było przestojów technologicznych, związanych z procesami mokrymi. Przyspieszono tempo budowy obiektów niemieszkalnych, gdzie też zastosowano gotowe zestawy elementów wieloblokowych. Bloki nadal łączono pasażami w kompleksy o kilkusetmetrowej długości fasadach. W pasażach stosowano kolumny (miejscami zdwojone), łuki i uproszczone stropy kasetonowe. Przestrzeń uzupełniają zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Na osiedlu znajduje się wiele szkół, m.in.: Zasadnicza Szkoła Elektryczna nr 7 Zespołu Szkół Elektrycznych nr 2 (os. Szkolne 26), Gimnazjum Eksternistyczne Centrum Kształcenia Ustawicznego oraz Szkoła Podstawowa dla Dorosłych Eksternistyczna Centrum Kształcenia Ustawicznego (os. Szkolne 21), Technikum Budowlane Zespołu Szkół Budowlanych nr 2 (os. Szkolne 18), Technikum Mechaniczne Zespołu Szkół Mechanicznych nr 3 (os. Szkolne 37).

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Szkolnego:

- 5326 - os. Szkolne 1: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5327 - os. Szkolne 2: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5328 - os. Szkolne 3: blok - budynek mieszkalny ze sklepem na parterze; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5329 - os. Szkolne 4: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5330 - os. Szkolne 5: blok - budynek mieszkalny ze świetlicą na parterze w części południowej; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5331 - os. Szkolne 6: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny A. Fołtyn
- 5332 - os. Szkolne 7: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny A. Fołtyn

5333 - os. Szkolne 8: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5334 - os. Szkolne 9: blok - budynek mieszkalny; na parterze i pierwszym piętrze przychodnia zdrowia; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5335 - os. Szkolne 10: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicza; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5336 - os. Szkolne 11: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5337 - os. Szkolne 12: blok - budynek mieszkalny z restauracją na parterze; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut). Kiedyś restauracja Wisła, firma na wysokim poziomie. Miała własną rozbieralnię mięsa, na os. Hutniczym, i cukiernię na os. Słonecznym, dzięki czemu towar był najwyższej jakości. „Pracowałam tam 26 lat w bufecie. Na jednej zmianie było sześciu kelnerów. Przychodziło mnóstwo ludzi - wspomina Zofia Maślak”. Zdrobnieniem swojego imienia (Zosieńka) nazwała nową restaurację, założoną po tym jak „Wisła” upadła w latach 90. Po 45 latach pracy twierdzi, że najważniejsi są klienci, choć przyznaje, że jest ich coraz mniej. „Kiedyś to miejsce tętniło życiem, ludzie wracali z kombinatu. Pół szklanki herbaty i setka, potrafili tak cały dzień - opowiada pani Zosia. Stałych klientów było wtedy wielu. Większość umarła, został jeden” Obok mieści się jeszcze piwiarnia
- 5338 - os. Szkolne 13: blok - budynek mieszkalny z apteką na parterze; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5339 - os. Szkolne 14: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze w skrzydle południowym; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5340 - os. Szkolne 15: blok - budynek mieszkalny z ośrodkiem pomocy społecznej w południowej części parteru; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5341 - os. Szkolne 16-17 internat - budynek mieszkalny (bursy szkolne); 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)
- 5342 - os. Szkolne 18 szkoła - gmach szkoły budowlanej; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny Jan Sulima; dziś Technikum Budowlane Zespołu Szkół Budowlanych nr 2. Przed szkołą stał pomnik **Karola Świerczewskiego**, autor Antoni Hajdecki, odsłonięty w 1981, usunięty w 1991

5343 - os. Szkolne 19 internat - budynek mieszkalny (bursa szkolna); 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5344 - os. Szkolne 20 stołówka (dziś Centrum Kultury i Rekreacji Seniorów os. Szkolne 20); 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5345 - os. Szkolne 21-21a internat - bursa szkolna i sale lekcyjne; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny Jan Sulima; dziś Centrum Kształcenia Ustawicznego - Gimnazjum Eksternistyczne Centrum Kształcenia Ustawicznego oraz Szkoła Podstawowa dla Dorosłych Eksternistyczna

- 5346 - os. Szkolne 22: blok - budynek mieszkalny; na parterze biblioteka; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5347 - os. Szkolne 23: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5348 - os. Szkolne 24 szkoła - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5349 - os. Szkolne 25 szkoła - dawne warsztaty szkolne, obecnie teatr; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny Jan Sulima

- 5350 - os. Szkolne 26 szkoła - gmach szkół elektrycznych; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny Jan Sulima; dziś Zasadnicza Szkoła Elektryczna nr 7 Zespołu Szkół Elektrycznych nr 2. Wybudowano nowoczesny budynek szkoły z salą kinową, 2 salami gimnastycznymi i własnymi warsztatami (obecnie budynek zajmuje Teatr **Łażnia Nowa**). Tutaj na terenie obecnego małego boiska mieścił się Teatr **Nurt**. Pierwsze spektakle odbyły się w Domu Kultury na os. Willowym. Ze starych desek leżących obok ronda Czyżyńskiego (pozostałości po barakach wojskowych wybudowanych w okresie I wojny światowej) w czynnie społecznym powstał barak będący siedzibą teatru. W 1955 Teatr **Nurt** został zlikwidowany.

- 5351 - os. Szkolne 27 szkoła podstawowa (dawna), ob. szkolny ośrodek specjalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicza; projekt architektoniczny Jan Sulima

- 5352 - os. Szkolne 28 żłobek - dawny, ob. dom pomocy społecznej; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny A. Fołtyn

- 5353 - os. Szkolne 29: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5354 - os. Szkolne 30: blok - budynek mieszkalny ze sklepem i ośrodkiem pomocy społecznej na parterze; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar,

ywa; I. Ko

5355 - os. Szkolne 31: blok - budynek mieszkalny z przedszkolem na parterze i pierwszym piętrze; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5356 - os. Szkolne 32: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5357 - os. Szkolne 33: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5358 - os. Szkolne 34: blok - budynek mieszkalny z ośrodkiem pomocy społecznej na parterze w części południowej; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5359 - os. Szkolne 35: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i barem na parterze; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut). Blok cofnięty nieco względem sąsiednich (nr 1 i nr 36), przed nim wąski taras oddzielony od chodnika al. Przyjaźni kamienną balustradą. Znajdowała się tu m.in. popularna kawiarnia „Mozaika”, początkowo działająca pod nazwą „Krasnoludek” (zmieniono, bo nazwa nie licowała z al. Lenina

- 5360 - os. Szkolne 36: blok - budynek mieszkalny; 1952-1955 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny wykonano w pracowni K. Karasińskiego (m.in. W. Leonowicz, M. Kuźniar, M. Krzywaneł, M. Kogut)

- 5361 - os. Szkolne 37 szkoła - Technikum Hutniczo-Mechaniczne (tzw. THM). Projekt urbanistyczny S. Juchnowicz; projekt architektoniczny Jan Sulima (1950-1952), wnętrza Kazimierz Karasiński, realizacja w latach 1951-1952. Monumentalny budynek szkoły zawodowej nawiązujący w swym duchu, zdaniem części badaczy, do idei gmachu Politechniki Lwowskiej. Silnie akcentowane jest wejście, z rzędem sześciu zdwojonych kolumn stojących na słupach - „bazach” biegnących przez dwie kondygnacje i zwieńczonych gzymsem opaskowym. Całość tworzy wysunięty, środkowy ryzalit w formie portyku, do którego prowadzą szerokie schody. Portyk przecięty jest kamienną, ażurową balustradą. Jego wertykalizm podkreślają *porte-fenêtre* pierwszego piętra. W bocznych skrzydłach umieszczono, na osi centralnej, niewielkie loggie z giętymi balustradami. Szkoła ta wraz z gmachem Domu Młodego Robotnika na os. Stalowym tworzy zespół tzw. bramy Nowej Huty. Dziś Technikum Mechaniczne Zespołu Szkół Mechanicznych nr 3. W 1982 r. koło Zespołu Szkół Mechanicznych nr 3 odsłonięto pomnik **gen. Władysława Sikorskiego** autorstwa Bogusza Salwińskiego.

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ul. Struga, stanowiącej część tzw. Plant Nowohuckich. Komponowana zieleń otaczała THM oraz łączyła budynek z resztą osiedla. Osiedle położone jest w miejscu bardzo atrakcyjnym ze względu na pobliskie tereny zielone: Zalew Nowohucki i zespół ogrodów działkowych. Ciekawie prezentują się zespoły zieleni powiązane z budynkami placówek edukacyjnych.

Lokalizacja:	Osiedle Teatralne leży przy zachodniej granicy opracowania (ul. Kocmyrzowska). Od południa wydziela je al. Władysława Andersa (za nią os. Spółdzielcze), a od północy ul. Obrońców Krzyża. Za nią os. Krakowiaków i os. Górali. Granicę zachodnią stanowi ul. Ludźmierska (za nią os. Zgody).	
Model:	3	
ZWAK:	3.15, 3.16, 3.17, 3.20, 3.21, 3.22	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.2	
Liczba budynków:	43	
Liczba budynków w GEZ:	35	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1950-1953	
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, A. Uniejewski, T. Uniejewski, M. Uramowski, J. i M. Ingardenowie	

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa C-1. Przez mieszkańców nazywane w latach 50. Tajwanem, z racji dużej odległości od centrum Huty. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbską, osiedle miało nosić nazwę Teatralne. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Bieńczyckie osiedli o numerach C-1, C-2, C-31, C-32, C-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Pierwotna nazwa osiedla, oznaczona nomenklaturą słowno-liczbową, to C-1. W języku potocznym nazwano je niegdyś Tajwan. Przypominało bowiem wyspę, gdyż początkowo pomiędzy pierwszymi blokami a centrum Nowej Huty nie było zabudowań. Zastosowano tu zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. Projekt koncepcyjny przewidywał liczne cytaty z architektury historycznej, głównie barokowej w wersji klasycyzującej, oraz bogatą kamieniarkę, podnoszącą walor estetyczny monumentalnej pierzei od strony ul. Kocmyrzowskiej. Pospieszna realizacja wymusiła jednak rezygnację z dekoracji i części rozwiązań architektonicznych, co skutkowało monotonią i szarzyzną Komorowski. Na wschodnim krańcu osiedla stoi drugi Krzyż Nowohucki, upamiętniający stłumienie demonstracji tłumu opowiadającego się za wybudowaniem pierwszego kościoła w Nowej Hucie z 27 IV 1960. Na miejscu planowanej świątyni powstała wówczas szkoła, a kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa zaczęto wznosić nieopodal w 2001. Jesienią 2007 na miejscu starego Krzyża postawiono Pomnik Krzyża Nowohuckiego. Na os. Teatralnym wszystkie uliczki osiedlowe i placiki wyłożone zostały klinkierem, a jedynie ulica prowadząca ruch tranzytowy, biegnąca środkiem osiedla, miała nawierzchnię asfaltową. **W zabudowę mieszkaniową wkomponowano kilka obiektów użyteczności publicznej.** Do ważniejszych zaliczane jest dawne kino „Świt” (powstało w kwietniu 1953). Obecnie w budynku kina mieści się centrum handlowe. Na terenie osiedla znajdują się także: szkoła sportowa, liceum, biblioteka, siedziba portalu interia.pl. Na Teatralnym mieściła się Dyrekcja Budowy Miasta Nowa Huta, powołana do pełnienia wszystkich funkcji inwestorskich związanych z budową nowego, 100-tysięcznego miasta. Zajmowała się wykupem ziemi, zlecaniem, a także finansowaniem dokumentacji projektowej i wykonawstwa wszystkich robót oraz nadzorem jakościowym inwestycji. Problemem osiedla są substandardowe garaże, śmietniki i kioski handlowe, które bezładnie wdarły się w istniejący układ przestrzenny.

Charakterystyka zabudowy: Osiedle wybudowane w latach 1950-1956 według koncepcji urbanistycznej z 1950 (autorzy projektu: T. Ptaszycki, B. Skrzybalski, T. Rembiesa, S. Juchnowicz). Fasady budynków, realizowanych w początkach socrealizmu, zostały zaprojektowane (i częściowo zrealizowane) w nawiązaniu do architektury historycznej, z pilastrami, gzymsami i attykami. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi. Kilka budynków przeznaczono na hotele robotnicze dla zatrudnionych w kombinacie. Dominują wieloklatkowe, 5-kondygnacyjne bloki mieszkalne. Realizowane z zastosowaniem wrocławskiej cegły rozbiórkowej, ze stropami pustakowymi, żelbetowymi klatkami schodowymi i płaskimi betonowymi dachami. Ta technologia budowy stosowana była powszechnie mniej więcej do 1955. Łączą się niemal domkniętymi obwodami, z pasażami, rzadziej otwartymi przejściami. Najważniejsza była jakość robót konstrukcyjnych, w tym prawidłowe wykonanie zbrojenia i właściwa technologia wykonania elementów żelbetowych. Chodziło o zabezpieczenia w przypadku mrozu, opadów lub upałów. Ważną rzeczą było stosowanie ciągłego betonowania w granicach dylatacji, więc odbywało się ono bez przerw, również nocami, przy oświetleniu stanowisk roboczych reflektorami. Parkiety stosowano we wszystkich pomieszczeniach mieszkalnych. Lastryko stosowano tam, gdzie nie dawano parkietów, a więc w łazienkach, kuchniach, na balkonach, schodach i podestach. Posadzka wykonywana była przez lastrykarzy na kolanach przy użyciu ręcznych szlifierek. Spieszono się z tym tak bardzo, że rezygnowano z tynków elewacyjnych. Faktycznie roboty elewacyjne na całym osiedlu C-1 wykonane zostały dopiero po kilku latach. Przestrzeń uzupełniają starannie zaprojektowane i dobrze wykonane drobne elementy architektoniczne - murki, kraty, ogrodzenia.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Teatralnego:

- 5490 - os. Teatralne 1: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5491 - os. Teatralne 2: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5492 - os. Teatralne 3: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5493 - os. Teatralne 4-4a: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze oraz szkoła zawodową; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski
- 5494 - os. Teatralne 5: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5495 - os. Teatralne 6: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5496 - os. Teatralne 7: blok - budynek mieszkalny. 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski

5497 - os. Teatralne 8 siedziba instytucji - budynek biurowy; Dyrekcja Budowy Miasta Nowa Huta; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski

- 5498 - os. Teatralne 9-9a: blok - budynek biurowo-mieszkalny; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski. W sąsiedztwie stał pomnik Józefa Stalina odsłonięty w 1952 (przed budynkiem Komitetu Dzielnicowego PZPR (obecnie w budynku tym mieści się ZUS). W październiku 1956 został zniszczony przez „nieznanych sprawców”

- 5499 - os. Teatralne 10 kino - dawne kino „Świt”; projekt 1950-1951 Andrzej Uniejewski, realizacja 1951-1953. Wnętrza kina były dziełem zespołu Marian Sigmund i Irena Pać-Zalesna. Kino oddano do użytku w 1953. Działalność rozpoczęła prapremierowa projekcja polskiego filmu *Trzy opowieści*, czyli trzy propagandowe nowele o Nowej Hucie. Budynek kina realizował przyjęty wówczas dla domów kultury model, cytując dość umownie monumentalną architekturę historyczną. Polegał on na nawiązaniu do stylu francuskiego klasycyzmu. Charakterystyczne są słupy we frontowej elewacji, ze stylizowanymi kapitelami, ciągnące się przez dwie kondygnacje, tworzące silny akcent w formie ryzalitu, który w połączeniu z obiegającymi budynek pilastrami sugeruje rodzaj „portyku”. Zaznacza się również ozdobna attyka z tralkami i trzema przerwany przyczółkami wieńczącymi ryzalit. Układ przestrzenny dwusalowy, a więc mała i duża - z balkonem, bliźniaczo podobne do kina „Światowid”. W podziemiach znajduje się dawny schron przeciwatomowy. Na elewacji frontowej zainstalowano kopię oryginalnego neonu z nazwą kina. Obecnie w budynku prowadzona jest działalność handlowa

- 5500 - os. Teatralne 11: blok - budynek mieszkalny z restauracją i barem na parterze; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski. Początkowo ulokowany tam lokal nazywał się Halinka, zmienił nazwę na Jubilatka w 1966. „Dawniej konsument był grzeczniejszy. I miał pieniądze - podkreśla pracująca w Jubilatce od 15 lat Halina Rudzińska. Dziś jest coraz gorzej - nie ukrywa. W Jubilatce czas się zatrzymał. Widać to po stylowym, choć mocno zniszczonym szyldzie czy lamperkach na ścianach. Groszkowy kolor obrusów komponuje się z kolorem ścian. Na jednym z wysokich filarów plastikowa tabliczka zakazuje palenia. Ale zastępy, też w kolorze zielonym, przesiąknięte są jeszcze dymem papierosowym. Na stoliku w szklance na piwo stoją zakurzone, sztuczne kwiaty. Towarzyszą im firmowe sztućce i talerze z napisem Społem. - Dawniej wewnątrz było jasne, morelowe - wspomina pan Zenek. Twierdzi, że jest jednym z pięciu stałych klientów. Siedzi w rogu sali i po cichu gra z kolegami w karty. - Ale to i tak najmniej odmieniony lokal ze wszystkich starych miejsc w Hucie - podkreśla”

- 5501 - os. Teatralne 12: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski

- 5502 - os. Teatralne 13: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski

- 5503 - os. Teatralne 14: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski

5504 - os. Teatralne 15: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski

- 5505 - os. Teatralne 16: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5506 - os. Teatralne 17: budynek gospodarczy - dawny budynek techniczny, obecnie sklep; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski
- 5507 - os. Teatralne 18: blok - budynek mieszkalny; projektował zespół: S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5508 - os. Teatralne 19 budynek gospodarczy - dawny budynek techniczny, obecnie sklep; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski
- 5509 - os. Teatralne 20: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5510 - os. Teatralne 21: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski
- 5511 - os. Teatralne 22: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski
- 5512 - os. Teatralne 24: blok - dawny Dom Rzemiosła (biurowiec i siedziba zakładów oraz związków rzemieślniczych), obecnie siedziba firm, sklepów i organizacji religijnej; 1950-1955 projekt A. Uniejewska, T. Uniejewski
- 5513 - os. Teatralne 25: blok - budynek mieszkalny; na parterze biblioteka; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski. Wypożyczalnię na osiedlu C-1 (os. Teatralne 25), otwarto w 1953, co było związane z rozbudową Nowej Huty
- 5514 - os. Teatralne 26: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5515 - os. Teatralne 27: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze w skrzydle zachodnim; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski.
- 5516 - os. Teatralne 28: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze. 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski.
- 5517 - os. Teatralne 29: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski

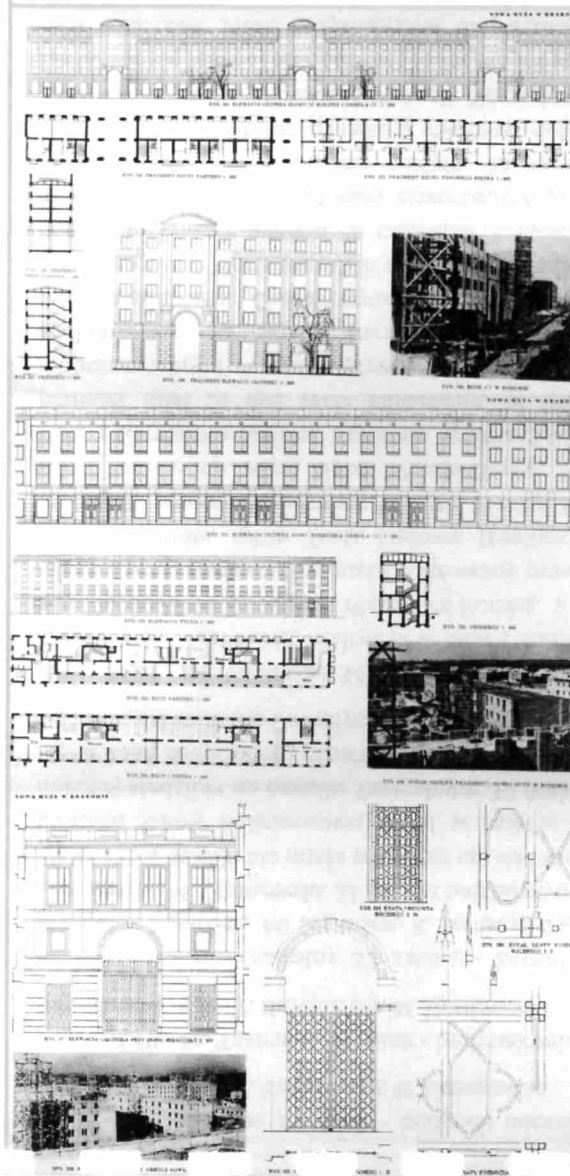
5518 - os. Teatralne 30: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski

- 5519 - os. Teatralne 31: blok - budynek mieszkalny; 1950-1955 projekt S. Golonka, J. i M. Ingardenowie, A. i T. Uniejewscy, M. Uramowski
- 5520 - os. Teatralne 33 szkoła - Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 2; 1950-1955 projekt J. Ingarden, M. Ingarden, Z. Jaroszyński, E. Mańkowska, S. Reński, A. Uniejewska, T. Uniejewski, M. Uramowski. XI LO jest najstarszym liceum w Nowej Hucie, powołano je do życia 20 VI 1953. Szkoła nie miała wówczas ani nadanego numeru, ani stałej siedziby. Najpierw była gościem Szkoły Podstawowej nr 81 w osiedlu C-2, później szkoły na osiedlu A-Zachód. W obecnej siedzibie na osiedlu Teatralnym 33 funkcjonuje od września 1954. Wcześniej mieścił się tu hotel robotniczy i prowizoryczne kino. Od 1978 XI Liceum Ogólnokształcące i III Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych tworzą Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 2
- 5521 - os. Teatralne 34 Teatr Ludowy; projekt z lat 1952-1953 projekt J. Ingarden, M. Ingarden i J. Dąbrowski, realizacja w latach 1954-1955. Przy aranżacji wnętrza z J. Ingardenem współpracowała Krystyna Wąsowicz-Korska, a wystrój to dzieło Pracowni Projektowania Wnętrz prof. Mariana Sigmunda. Kierowany przez niego zespół zaprojektował w Nowej Hucie wiele obiektów, także Teatr Ludowy (realizacja 1954-1955). W skład zespołu wchodził architektki wnętrz: Władysław Wincze, Marian Steczowicz, Czesław Wallis, Maria Michajłow, Irena Pać-Zaeńska, Alina Zięba, Wanda Genga, Zbigniew Chudzikiewicz, Barbara Gołajewska, Halina Garzyńska-Kańska, Krystyna Strachocka-Zgud, Zdzisław Szpyrkowski i inni. Zgodnie z planami miał to być teatr kameralny, w typie niemieckiego Reformtheater, a główny, monumentalny i reprezentacyjny teatr miał zamykać od południa plac Centralny. Obiekt zaplanowano na rzucie kwadratu, z niewysoką częścią nadsceniczną, pozbawiony monumentalności. Charakteryzuje się spokojną socrealistyczną formą i detalem, w typie „kongresowego klasycyzmu”. Wyróżniają go dwie symetryczne latarnie oraz centralny, cofnięty portyk głównego wejścia, z czterema kolumnami i monumentalnymi schodami. Podział elewacji, za pomocą kasetonów utworzonych przez pilastry, fryzy i cokół obiegające budynek wokół, przechodzi w boczne portyki. Za to wewnątrz zdecydowano się na kryształowe żyrandole, marmurowe posadzki, stiukowe dekoracje, ściany obite tkaniną i „egiptyzujące” kolumny. Twórcy gmachu otrzymali Nagrodę Artystyczną Miasta Krakowa za rok 1955. Zachował się neon „Teatr Ludowy” z lat 60. XX w. Scena dramatyczna została założona w 1955 jako wzorcowa scena socjalistyczna dla wzorcowego miasta socjalistycznego; do czołówki teatralnej Polski wprowadziła nową placówkę K. Skuszanka (dyrektor w latach 1955-1963), która wraz z reżyserem J. Krasowskim oraz scenografami J. Szajną i T. Kantorem konsekwentnie realizowała program teatru awangardowego, zrywającego z konwencjami sceny mieszczańskiej; dzięki takim spektaklom, jak *Myszy i ludzie* według J. Steinbecka (1956), *Miarka za miarkę* W. Szekspira (1956), *Jacobowski i pułkownik* F. Werfla (1957), *Sen srebrny Salomei* J. Słowackiego (1959) czy *Radość z odzyskanego śmietnika* według *Generała Barcza* J. Kadena-Bandrowskiego (1960), kreacjom wybitnych aktorów, głównie młodego

pokolenia (m.in. A. Lutosławska, I. Olszewska, H. Winiarska, K. Feldman, F. Pieczka, W. Pyrkosz), oraz ważnym odkryciem repertuarowym (*Imiona władzy* J. Broszkiewicza, 1957) teatr stał się jedną z najważniejszych scen polskich przełomu lat 50. i 60.; po objęciu w 1963 dyrektora przez J. Szajnę z wolna tracił tę pozycję, mimo interesujących spektakli reżyserowanych przez dyrektora (*Rewizor* N. Gogoła, 1963); późniejsze dyrekcje (W. Krygier, 1971-1974; R. Filipiński, 1974-1979; H. Giżycki, 1980-1989) nie zdołały powstrzymać procesu marginalizacji sceny; od 1989 jej dyrektorem jest J. Fedorowicz, usiłujący ze zmiennym powodzeniem uczynić z niej popularny teatr na przyzwoitym poziomie artystycznym

5522 - os. Teatralne 35 Szkoła Podstawowa nr 87, tzw. Tysiąclatka; projekt Józef Gołąb 1958-1960, czas powstania 1960-1961. Zlokalizowano ją na tyłach budynku Teatru Ludowego w miejscu, w którym pierwotnie planowano budowę kościoła i ustawiono krzyż. Jego usunięcie było przyczyną gwałtownych protestów społecznych 27 IV 1960. Szkoła powstała w trybie pilnym i była jedną z pierwszych zrealizowanych w ramach akcji „Tysiąc szkół na Tysiąclecie Państwa Polskiego”. Budowę szkół w całym kraju finansowano m.in. ze społecznych składek wpłacanych przez zakłady pracy i osoby prywatne w Polsce i zagranicą. Nie była ona przewidziana w planie generalnym T. Ptaszyckiego, a wprowadzona została do realizacji awaryjnie, jako dodatkowa szkoła podstawowa dla pierwszych osiedli Nowej Huty. Przyrost naturalny w Nowej Hucie znacznie przewyższał wszelkie normatywne wskaźniki urbanistyczne w tym względzie. Szkoły na okolicznych osiedlach „pękały w szwach”, prowadząc naukę na dwie, a nawet trzy zmiany. Szkoła została zaprojektowana w systemie połączonych uskokowo (naprzemiennie) dwukondygnacyjnych pawilonów, co daje ciekawe efekty światłocieniowe. Posiada nowatorskie rozwiązania funkcjonalne i architektoniczno-przestrzenne oraz dopracowany detal. Charakterystyczne są punktowe, „perforowane” doświetlenia widoczne w elewacji frontowej, akcentujące na całej wysokości wejście główne. Gmach główny ma prostą elewację o wejściu z płaskim daszkiem wspartym na stalowych, cienkich podporach. Elewacja budynku składa się z dużych okien na krańcach oraz małych przepuciach w środku. Od głównego budynku odchodzi długi korytarz, wzdłuż którego rozmieszczono proste, kubeczne, pawilony z salami lekcyjnymi po trzy z każdej strony. Na końcu korytarza ulokowano budynek sali gimnastycznej. Całość założenia tworzy układ grzebieniowy. Wnętrza szkoły były dobrze doświetlone poprzez duże okna tworzące szklane ściany; sale lekcyjne zaprojektowano jako przestronne pomieszczenia z nowoczesnym wyposażeniem. Przy każdej klasie znajdowała się oddzielna szatnia. W budynku głównym na parterze przewidziane były pomieszczenia służbowe i reprezentacyjne, na piętrze specjalistyczne sale lekcyjne. Obiekt jest jednym z wybitniejszych przykładów funkcjonalizmu powojennego modernizmu przełomu lat 50. i 60. XX w. w Nowej Hucie i w Krakowie. Obecnie mieści się tu Zespół Szkół Ogólnokształcących Sportowych nr 2.

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przestrzenie wewnątrz osiedla sprzyjają jej rozwojowi, szkoda, że w stałej walce z beładnie parkującymi samochodami. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujańsza zieleń od ul. Ludźmierskiej, fragment tzw. Plant Nowohuckich. Z rozmachem urządzono zieleń także wzdłuż al. Andersa. Wewnątrz osiedla, na tyłach kina „Świt” znajduje się ogólnodostępny park, niestety przycięty, kiedy ZUS postanowił sobie urządzić jego kosztem parking dla urzędników. Rozległe tereny zielone związane są też z placówkami oświatowymi.

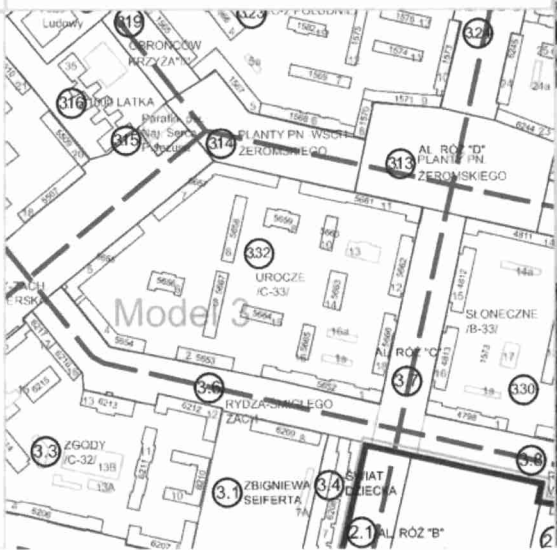

Lokalizacja: Od wschodu Aleja Róż (za nią os. Słoneczne), na północy ul. S. Żeromskiego (za nią os. Górali), od zachodu ul. Ludźmierska (za nią os. Tearalne), od południa ul. E. Rydza-Śmigłego i os. Zgody.

Model:	3
ZWAK:	3.5
Cecha:	
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.7
Liczba budynków:	19
Liczba budynków w GEZ:	16
Liczba obiektów charakterystycznych:	
Daty budowy:	1955-1958
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa C-33. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbską, osiedle miało nosić nazwę Radosne. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Bieńczyckie osiedli o numerach C-1, C-2, C-31, C-32, C-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle zostało zbudowane w drugim okresie budowy Nowej Huty, tj. w latach 1950-1956. Obecna jest tu charakterystyczna dla tego okresu zabudowa kwartałowa, na planie prostokąta w części wschodniej i trapezu w części zachodniej. W przeciwieństwie do osiedli bliżej placu Centralnego bloków nie połączono w ciągi pasażami, lecz rozdzielono uliczkami, chodnikami i zielenią. Architektura tej części alei jest w pełni funkcjonalistyczna, nawiązująca do światowych tendencji, co szczególnie widoczne jest w eksponowanym, odciętym, handlowo-usługowym parterze. Na osiedlu jest 19 modernistycznych budynków. Ich wysokość nie przekracza pięciu pięter. Tylko od południa osiedle ogranicza monumentalny 7-piętrowy blok nr 1, rodzaj widokowej ściany (podobne rozwiązanie zastosowano w bloku nr 1 na os. Słonecznym), którą starano się zmiękczyć głębokimi, kolorowymi loggiami. Charakterystycznym elementem są umieszczone na bocznych ścianach (w przyziemiu) niewielkie lokal handlowe, skomunikowane z chodnikami pochylnią, które wynajmowano „prywatnej inicjatywie” (sklepiki warzywne, małe komisje, warsztaty rzemieślnicze, magle itp.). Dla os. Uroczego charakterystyczne jest nagromadzenie obiektów użyteczności publicznej (przedszkola, przychodnia lekarska, poczta. Pod numerem 13 mieści się Zespół Szkół Budowlanych Chemobudowa-Kraków.

Charakterystyka zabudowy: Osiedle zostało zaprojektowane przez S. Juchnowicza pod koniec drugiego okresu budowy Nowej Huty, tj. w latach 1956-1958, co widać także w stylistyce budynków - uproszczonej, pozbawionej ozdobnych detali, miejscami wyraźnie otwierającej się na wpływy inne niż socrealizm. Budynki na C-3 zawierały wiele skomplikowanych elementów żelbetonowych. Najefektowniejsze są 4-piętrowe bloki 12 i 13 zaprojektowane w latach 1956-1957 przez Mieczysława Kuźniara i Danutę Mieszkowską. Zrealizowane w latach 1956-1958, stanowią część tzw. osi śródmiejskiej (centralnej) i kontynuują linię zabudowy w jej pierwotnym założeniu. Realizowane były w duchu „odwilżowego” modernizmu, podobnie jak ekskluzywne sklepy z indywidualnie projektowanymi wnętrzami. Charakterystyczną cechą jest zróżnicowany sposób kształtowania tych parterów: dwa z nich posiadają podcienia ze słupami, przez które prowadzi wejście do lokalu, a dwa lekko „wychodzą” witrynami z elewacji, z wyraźnym podcięciem w przyziemiu (luksfer). W pozostałych blokach zastosowano na szerzą skalę balkony, loggie, a wejścia do klatek schodowych zaakcentowano pasami luksferów. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Urocze:

- 5652 - os. Urocze 1: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957 projekt T. Janowski, S. Gołonka, A. Anlauf, T. Wnuk; 7-piętrowy blok (projekt z początku 1956), obiekt z nielicznymi już tylko cytatami stylowymi, o bardzo uproszczonych formach architektury historycznej. Powstał u schyłku drugiego etapu budowy Nowej Huty (po 1954). Wpisal się w układ urbanistyczny zaprojektowany, tworząc wraz ze starszymi budynkami oprawę wytyczonych pięć lat wcześniej al. Solidarności i Alei Róż. Mieścił się tam m.in. największy w dzielnicy komis, sklep z alkoholem, księgarnia (tzw. mała, w przeciwieństwie do księgarni przy placu Centralnym)
- 5653 - os. Urocze 2: przychodnia lekarska; 1956-1957
- 5667 - os. Urocze 3: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957
- 5654 - os. Urocze 4: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957
- 5655 - os. Urocze 5: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i urzędem pocztowym Kraków 30 (tzw. duża poczta) na parterze; 1956-1957
- 5656 - os. Urocze 6: Przedszkole Samorządowe nr 106; 1956-1957
- 5657 - os. Urocze 7: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i zakładami usługowymi na parterze skrzydła zachodniego; 1956-1957
- 5658 - os. Urocze 8: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957
- 5659 - os. Urocze 9: Przedszkole Samorządowe nr 109; 1956-1957
- 5660 - os. Urocze 10: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957
- 5661 - os. Urocze 11: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957

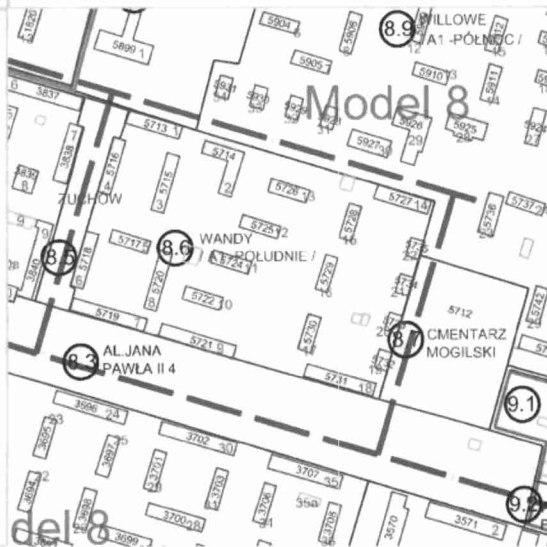
- 5662 - os. Urocze 12: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957 projekt Mieczysław Kuźniar i Danuta Mieszkowska
- 5663 - os. Urocze 14: budynek gospodarczy - dawny budynek techniczny; 1956-1957
- 5664 - os. Urocze 15 dawny żłobek - obecnie Przedszkole Samorządowe Specjalne dla Dzieci Upośledzonych nr 100; 1956-1957
- 5665 - os. Urocze 16: blok - budynek mieszkalny; 1956-1957
- 5666 - os. Urocze 18: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1956-1957 projekt Mieczysław Kuźniar i Danuta Mieszkowska; dziś m.in. Biuro Obsługi Mieszkańców nr 4 Zarządu Budynków Komunalnych w Krakowie.

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Rozległe przestrzenie wewnątrz osiedla sprzyjają jej rozwojowi, szkoda, że chaotycznemu. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ul. Żeromskiego i Struga, fragment tzw. Plant Nowohuckich. Z rozmachem urządzono zieleń także wzdłuż Alei Róż. Wewnątrz osiedla, wśród budynków znajduje się ogólnodostępny park, z nieczynną fontanną, oraz rozległe ogrody związane z placówkami wychowawczymi.

Lokalizacja:	Od północy ul. S. Mierzwy (za nią os. Willowe), od południa al. Jana Pawła II (za nią os. Młodości i os. Na Skarpie), od zachodu ul. Zuchów (za nią os. Ogrodowe), od wschodu ul. Bulwarowa (granica opracowania).	
Model:	8	
ZWAK:	8.6	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.6	
Liczba budynków:	24	
Liczba budynków w GEZ:	22	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	1949-1951	
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, B. Skrzybalski, A. Fołtyn, Z. Sieradzki	

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-1 Południe. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbską, osiedle miało nosić nazwę Stare (część zachodnia i centralna dzisiejszego osiedla) oraz Wandy (część wschodnia). W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Mogiłskie osiedli o numerach A-1, A-11, A-33 i A-Zachód; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Zasadnicza część osiedla, jego zachodnia część, to bloki mieszkalne rozplanowane w wśród zieleni. Wznoszono 1- i 2-piętrowe budynki z wysokimi dachami, w układach rozproszonych, rytmicznie uszeregowanych. Kameralne zespoły, otoczone obszernymi terenami zielonymi, nawiązywały do tradycji modernistycznych osiedli pracowniczych II RP. W centrum bloki zgrupowano wokół wewnętrznego parku-dziedzińca. Przy ul. Mierzwy rozgraniczającej os. Wandy i os. Willowe powstało niewielkie forum, pierwszy „rynek” Nowej Huty. Część wschodnia ma charakter bardzo przypadkowy, a bloki ustawiono na obrzeżach starego mogiłskiego cmentarza parafialnego. Na nim kwatery będąca austriackim cmentarzem wojennym nr 390 z okresu I wojny światowej.

Charakterystyka zabudowy: Najstarsze nowohuckie osiedle - od niego rozpoczęto 23 VI 1949 budowę Nowej Huty. Budowę pierwszego osiedla zaczęto od wykoszenia dojrzewającej pszenicy. Pierwsza załoga składała się z 20 robotników. Do pierwszego bloku mieszkańcy wprowadzili się w grudniu 1949. Domy tzw. warszawskie, wznoszone według typowego projektu (3 kondygnacje z charakterystycznymi czterospadowymi dachami) autorstwa architekta Franciszka Adamskiego. Były to zaadaptowane przedwojenne projekty (stworzonych dla robotników COP). Osiedle Wandy to niewielkie dwupiętrowe bloki mieszkalne z drewnianą więźbą i czterospadowym dachem, kryte dachówką ceramiczną. Jedno, dwu, lub trzy-pokojowe mieszkania mają wydzieloną jasną kuchnię i łazienkę, wyposażono je w elektrykę, instalację wodno-kanalizacyjną, a później także gazową. Mieszkania miały funkcjonalny układ; w większych dodatkowo oddzielne WC.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Wandy:

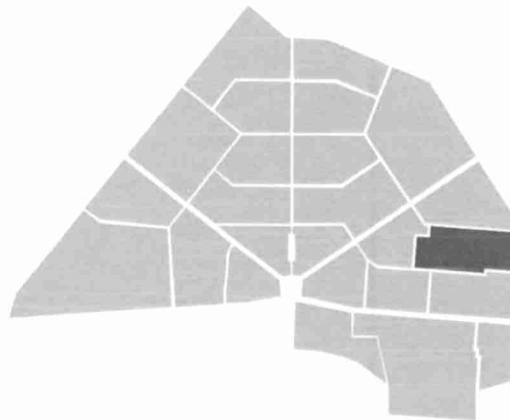
- 5713 - os. Wandy 1: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski; domy mieszkalne bez żadnych punktów usługowych, zaprojektowane prosto, ekonomicznie o dwóch piętrach z dachami dwuspadowymi z czerwonej dachówki. Znajdują się one na osiedlach Wandy, Na Skarpie, Sportowym, Willowym, Krakowiaków i Młodości. Na pierwszym zdjęciu domy na os. Sportowym, na drugim na Willowym
- 5714 - os. Wandy 2: Przedszkole Samorządowe nr 88; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5715 - os. Wandy 3: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5716 - os. Wandy 4: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5717 - os. Wandy 5: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5718 - os. Wandy 6: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5719 - os. Wandy 7: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5720 - os. Wandy 8: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5721 - os. Wandy 9: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5723 - os. Wandy 10: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5724 - os. Wandy 11: blok - budynek mieszkalny; 1949-158 projekt architektoniczny F. Adamski

5725 - os. Wandy 12: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski

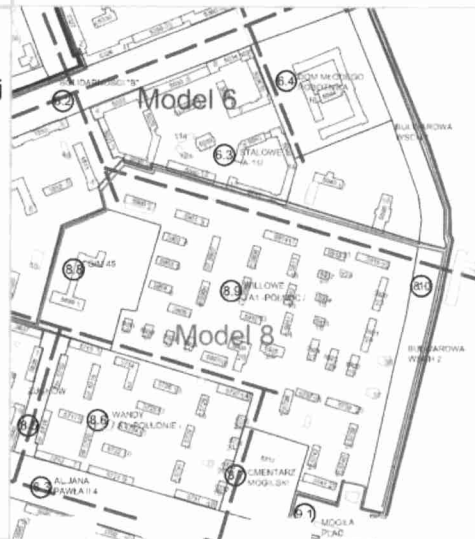
- 5726 - os. Wandy 13: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5727 - os. Wandy 14: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski. Pierwszy budynek nowego miasta; obecnie znajduje się na nim tablica pamiątkowa. Część świadków twierdzi, że pierwszy ukończono, równolegle budowany, blok nr 23
- 5728 - os. Wandy 15: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5729 - os. Wandy 16: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5730 - os. Wandy 17: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5731 - os. Wandy 18: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i bankiem na parterze; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5732 - os. Wandy 19: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5733 - os. Wandy 20: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5734 - os. Wandy 21: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5735 - os. Wandy 22: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5736 - os. Wandy 23: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5737 - os. Wandy 24: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5738 - os. Wandy 25: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5739 - os. Wandy 26: blok - budynek mieszkalny. 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5740 - os. Wandy 27: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5741 - os. Wandy 28: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5742 - os. Wandy 29: blok - budynek mieszkalny; 1949-1958 projekt architektoniczny F. Adamski

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od al. Jana Pawła II i ul. Mierzwy. Zwraca uwagę skwer w centralnej części osiedla i parkowa ścieżka łącząca bloki 17a i 9. Zwartym obszarem zieleni jest cmentarz parafialny wsi Mogiła, administrowany przez parafię św. Bartłomieja. Cmentarz założono w 1795. Najstarszy zachowany dziś grób, należący do rodziny Styczników, pochodzi z 1854. W 1842 cmentarz otoczono wałem ziemnym, a w 1901 został poszerzony na podstawie planu sytuacyjnego sporządzonego przez geodetę Maurycego Siegera 19 V 1897. W 1965 zbudowano istniejące ogrodzenie z siatki. Z chwilą otwarcia cmentarza Grębałowskiego w 1964 Rada Narodowa zamknęła cmentarz w Mogile. W latach 80. cmentarz ponownie otwarto. Najstarsza część nekropolii ma układ osiowy: od bramy do krzyża. Góruje zaniedbany grobowiec rodziny Rogozińskich, właścicieli eklektycznej willi, zachowanej do dziś przy ul. Sieroszewskiego.

Lokalizacja:	Graniczy z os. Hutniczym od zachodu, z os. Wandy od południa i poprzez ul. Władysława Orkana z os. Stalowym od północy. Na wschód od osiedla teren Rodzinnego Ogrodu Działkowego „Wanda”. Osiedle ograniczają ulice: Zuchów, Orkana, Bulwarowa i Mierzwy.	
Model:	8 / 9	
ZWAK:	8.7, 8.8, 8.9, 9.1	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.6	
Liczba budynków:	42	
Liczba budynków w GEZ:	33	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	23 VI 1949-1952	
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszycki, B. Skrzybalski, A. Fołtyn, Z. Sieradzki	

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa A-1 Północ. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmską, osiedle miało nosić nazwę Raławickie (wspólnie z os. Hutniczym). W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Mogiłskie osiedli o numerach A-1, A-11, A-33 i A-Zachód; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Na osiedlu Willowym powstał pierwszy „rynek” Nowej Huty, zwany placem Pocztowym. Potem nosił imię przodownika pracy Piotra Ożańskiego. To charakterystyczne wnętrze urbanistyczne w najstarszej części miasta, ograniczone od północy i zachodu budynkiem poczty i gmachem o charakterze administracyjno-recepcyjnym (niegdyś restauracja Gigant), od południa zamknięte jest blokami mieszkalnymi sąsiedniego os. Wandy. Ulice wybiegające z tego niewielkiego, kameralnego placu otwierają dalekie perspektywy ku odleglejszym partiom miasta. Do niedawna istniała pierwotna nawierzchnia placu przed pocztą. Charakter zabudowy placu oraz budynek Poczty przetrwały do dzisiaj. Plac swoją skalą i zabudową obrzeżną jest przykładem ciągłości architektury przedwojennej, tj. podmiejskiej zabudowy niskiej w zieleni. Kontrastując z socrealistycznym monumentalizmem, egzemplifikują zasadę, że „małe jest piękne”. Obok cmentarza mogiłskiego, po jego wschodniej stronie, znajduje się mogiłski plac handlowy, gdzie jeszcze do lat 80. XX w. w poniedziałki i czwartki odbywały się regularnie targi. Obszar placu, sąsiedniej stacji benzynowej (nr 30a), dwóch oblepionych reklamami domów jednorodzinnych (nr 30-31) z dodatkiem punktowca z lat 60. (nr 32) to królestwo chaosu, jedno z najszpetniejszych miejsc w obszarze opracowania. Wraz ze współczesnymi budynkami przy ul. Klasztornej jest zaprzeczeniem wszystkich wartości krajobrazowych i architektonicznych jakich wymagać można od „bramy wschodniej” Parku Kulturowego NH.

Charakterystyka zabudowy: Osiedle z pierwszej fazy zabudowy, o zabudowie rozproszonej; tworzą ją symetrycznie rozmieszczone kilkurodzinne domy (projektu F. Adamskiego) w otoczeniu ogrodowym. Wznoszono 1- i 2-piętrowe budynki z wysokimi dachami, w układach rozproszonych, rytmicznie uszeregowanych. Kameralne zespoły, otoczone obszernymi terenami zielonymi, nawiązywały do tradycji modernistycznych osiedli pracowniczych II RP. Budowa pierwszych bloków rozpoczęła się, jeszcze bez planu urbanistycznego, w czerwcu 1949. Większość budynków to 2-piętrowe bloki, od strony południowej wzniesiono również kilka obiektów 1-piętrowych. Architektura budynków fazy pierwszej nawiązuje do tradycji osiedli przyfabrycznych okresu międzywojennego w Centralnym Okręgu Przemysłowym. Wznoszono w nich 1- i 2-piętrowe budynki z wysokimi dachami, w układach rozproszonych, rytmicznie uszeregowanych. Kameralne zespoły, otoczone obszernymi terenami zielonymi, nawiązują do tradycji modernistycznych osiedli pracowniczych miast przemysłowych Polski międzywojennej, anglosaskiej idei miast-ogrodów i niemieckich kolonii pracowniczych z przełomu XIX i XX w. Elewacje budynków są bezstylowe, o wyrazie architektonicznym decydują proporcje bryły, kształt i dyspozycja otworów, a także forma spadzistego, krytego czerwoną dachówką dachu.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Wandy:

- 5899 - os. Willowe: 1 szkoła podstawowa; 1949-1951. Szkoła Podstawowa im. Jana Kochanowskiego została zaprojektowana w 1950 (?) przez Janusza Ingardena, a zrealizowana w latach 1950-1951. Obiekt ten był pierwszym budynkiem szkolnym projektowanym jako szkoła podstawowa i zrealizowanym w Nowej Hucie, ale użytkowanym w pierwszym okresie przez Zasadniczą Szkołę Metalową, kształcąca robotników na potrzeby budowanego Kombinatoru Hutniczego. W podziemiach znajdowała się łaźnia. Na parterze mieściła się restauracja Gigant (później przeniesiona do własnego budynku). Tak opisuje ją Jan Kurczab w książce *Nurt*: „Dość starannie wybieloną salę zatłoczono stolikami, które w swoisty sposób ilustrowały dzieje tego trudnego dla Huty okresu. Najpierw nakryto stoły obrusami, a roznoszące obiad dziewczęta podawały nakrycia. Potem zastąpiono obrusy arkuszami białego papieru, a zupę i mięso konsumowano łyżką. W trzecim okresie nie było już nawet papierów, jedzenie odbierano przy długiej ladzie, a nakrycie otrzymywano jedynie za kaucją w okienku”. Budynek szkoły został zaprojektowany w sposób indywidualny, a nie jako realizacja typowa, w odróżnieniu od sąsiedniej zabudowy mieszkaniowej, która powstawała zgodnie z przedwojennym typowym opracowaniem warszawskiego projektanta Franciszka Adamskiego. Wyróżnia go pionowa artykulacja podkreślona podokiennymi kasetonami, attyka z ryzalitami, boniowany poziomo pas parteru oraz zadaszenie nad wejściem w formie portyku. Obecnie mieści się tu Gimnazjum nr 45. Początkowo mieściło się tu także kino, pierwsze w Nowej Hucie, zlokalizowane tymczasowo w sali gimnastycznej. Jacek Stwora w książce *Nadspodziewany początek bankietu* pisze: „Podciągano już pod dach budynek pierwszej szkoły w Nowym Mieście i wykańczano przy szkole wielką salę gimnastyczną. Kierownictwo przeanalizowało sprawę sali i postanowiło urządzić tam prowizoryczne pomieszczenie dla kina objazdowego”. Kino „Stal” - pierwsze stacjonarne kino w Nowej Hucie, otwarte w lutym 1951. Obecnie w budynku dawnego kina Stal jest szkolna sala gimnastyczna. Jako pierwsze na terenie Nowej

Hucie pojawiły się kina objazdowe, które docierały do Branic, Grębałowa, Krzesławic, Pleszowa i Ruszczy. W 1951 w Czyżynach uruchomiono pierwsze w Polsce kino hotelowe - Robotnik. W 1953 wystartowało pierwsze z dwóch dużych nowohuckich kin - Świt na os. Teatralnym. Od 1956 działały też mniejsze kina: Aktualności, Młodzieżowe i Kolorowe. Przez jakiś czas działało też w Nowej Hucie związkowe kino Wiedza. Jedynym czynnym obecnie nowohuckim kinem jest Sfinks, działający od 1960.

- 5900 - os. Willowe 2: żłobek nr 5. Projekt z 1950 (Marta Ingarden, Janusz Ingarden) zrealizowano w latach 1950-1951. Wnętrza zaprojektowała Barbara Gołajewska. Żłobek ten jest pierwszym nowohuckim obiektem, dla którego stworzono indywidualny szczegółowy projekt. Budynek był określany mianem „ultranowoczesnego”, w szczególności ze względu na wnętrza i wyposażenie. Charakterystyczna jest wysunięta na słupach część, która formalnie zdaje się odstawać od bryły głównej, nawiązującej stylistyką do sąsiedniej zabudowy mieszkaniowej utrzymanej w duchu przedwojennej, podmiejskiej jednostki sąsiedzkiej. Poziomą artykulację podkreśla podcięcie dachu oraz wysunięty, pięciokolumnowy ryzalit w duchu „loggetty”. Podobny budynek żłobka powstał na os. Na Skarpie
- 5901 - os. Willowe 3: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5902 - os. Willowe 4: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5903 - os. Willowe 5: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5904 - os. Willowe 6: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5905 - os. Willowe 7: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski.
- 5906 - os. Willowe 8: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5907 - os. Willowe 9: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5908 - os. Willowe 11: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5909 - os. Willowe 12: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5910 - os. Willowe 13: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5911 - os. Willowe 14: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5912 - os. Willowe 15: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5913 - os. Willowe 16: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski

- 5914 - os. Willowe 17: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5915 - os. Willowe 18: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5916 - os. Willowe 19: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5917 - os. Willowe 20: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5918 - os. Willowe 21: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5919 - os. Willowe 22: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5920 - os. Willowe 23: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5921 - os. Willowe 24: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5922 - os. Willowe 25: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5923 - os. Willowe 26: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5924 - os. Willowe 27: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5925 - os. Willowe 28: poczta; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski. Obiekt wzniesiono według zindywidualizowanego projektu Mariana Steczowicza (adaptacja i modyfikacja projektu typowego). Urząd Pocztowy Kraków 28 został oddany do użytku w 1951 jako pierwszy w Nowej Hucie. Projekt unikatowy wnętrza jest autorstwa Mariana Sigmunda z 1951. Budynek wyróżniają narożne podcienia oraz osiowość elewacji akcentowanej „frontonem” z rytmem okien typu *porte-fenêtre*. W budynku poczty na piętrze długo funkcjonował pierwszy **Dom Kultury**. Tutaj pierwsze przedstawienia dał teatr „Nurt”. Twórcą był Jerzy Kurczab. Później członkowie teatru wybudowali sobie siedzibę (barak) na B-1 (obecnie os. Szkolnym) Komorowski W.: *Wnętrza użyteczności publicznej Nowej Huty czasów realizmu socjalistycznego (1949-1956)*. Ewidencja i wytyczne konserwatorskie. mps. Kraków 2001..
- 5926 - os. Willowe 29: dom towarowy i restauracja Gigant - obecnie budynek wielofunkcyjny; 1949-1951 projekt urbanistyczny T. Ptaszycki, B. Skrzybalski, A. Fołtyn i Z. Sieradzki. Obiekt wzniesiono według zindywidualizowanego projektu. Restauracja Gigant, najbardziej elegancki lokal gastronomiczny w Nowej Hucie, otwarta 4 VII 1952, zaprojektowana została przez Mariana Sigmunda i Mariana Steczowicza. W skład zespołu wchodził architekt wnętrz: Władysław Wincze, Marian Steczowicz, Czesław Wallis, Maria Michajłowa, Irena Pać-Zaeńska, Alina Zięba, Wanda Genga, Zbigniew Chudzikiewicz, Barbara Gołajewska, Halina Garzyńska-Kańska, Krystyna Strachocka-Zgud, Zdzisław Szpyrkowski i inni. Pierwotna nazwa „Centralna” potem zmieniona na „Gigant” (od wstępnej nazwy

kombinatu metalurgicznego). Na piętrze zlokalizowano pierwszą w Nowej Hucie luksusową restaurację i lokal rozrywkowy o nazwie „Gigant”, nawiązującej do pierwotnej nazwy budowanej huty stali: Huta „Gigant”. Cechował ją bogaty wystrój, który nie zachował się do czasów obecnych. Tak opisywał tę restaurację w 1952 Tadeusz Gołaszewski: „Imponujące wrażenie robi lokal gastronomiczny Gigant. Projekt jego został opracowany przez inż. Stechowicza. Na parterze w wysokim jasnym hallu mieszczą się dwa kioski z gazetami i wyrobami tytoniowymi oraz stanowisko z lodami i wyrobami cukierniczymi. Na pierwszym piętrze dwa halle i obliczona na 600 osób jadalnia. W hallach palmy, fotele klubowe, stoliki rozstawione między filarami okładanymi błękitnymi kafelkami. W sali restauracyjnej olbrzymie lustra na ścianach, lśniące posadzki, efektowna sztukateria sufitu i ścian. Restauracja Gigant posiada również nowoczesne zaplecze gospodarcze - kuchnię, toalety, łazienki i szatnie dla personelu, lodówkę i umywalnię, suszarnię naczyń, elektryczne obierarki ziemniaków, parowe kotły, elektryczne patelnie, baseny na ryby żywe. Obsługę stanowi 15 kelnerów”. W 1963 restaurację zlikwidowano (nosiła już wówczas nazwę „Lotos”), a salę przekazano Domowi Kultury Budowlanych (potem Centrum Kultury FAMA). W budynku znajdował się też duży, nowoczesnie urządzony Dom Handlu, ze sklepami MHD (Miejski Handel Detaliczny). Dziś w dawnej Sali restauracyjnej jest sala modlitwy Kościoła Zielonoświątkowców.

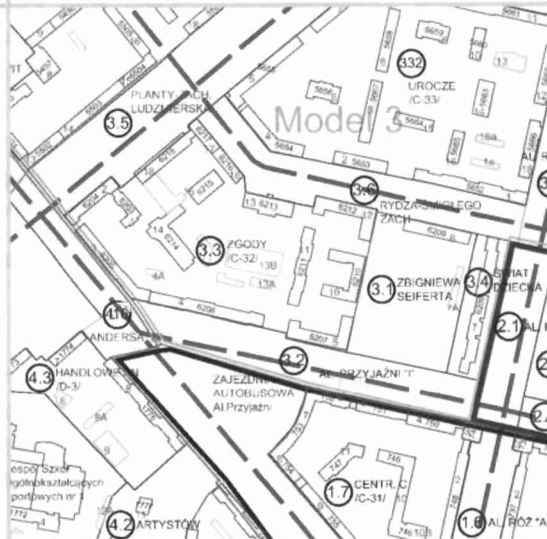
- 5927 - os. Willowe 30: siedziba instytucji - obiekt administracyjny (dawniej), obecnie budynek biurowy ze sklepami na parterze. 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5928 - os. Willowe 31: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5929 - os. Willowe 32: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5930 - os. Willowe 33: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski
- 5931 - os. Willowe 34: blok - budynek mieszkalny; 1949-1951 projekt architektoniczny F. Adamski

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ul. W. Orkana i ul. S. Mierzwy. Zwartym obszarem zieleni jest przestrzeń towarzysząca placówkom wychowawczo-oświatowym (nr 1 i nr 2). Dopełnieniem zieleni są rzeźby plenerowe. W 1969 z inicjatywy Janusza Trzebiatowskiego powstało stowarzyszenie twórcze „Grupa Nowa Huta”. Podpisano z Hutą im. Lenina i Spółdzielnią Hutnik umowę, na mocy której Huta ufundowała stypendia, a Spółdzielnia zakupiła plenerowe rzeźby.

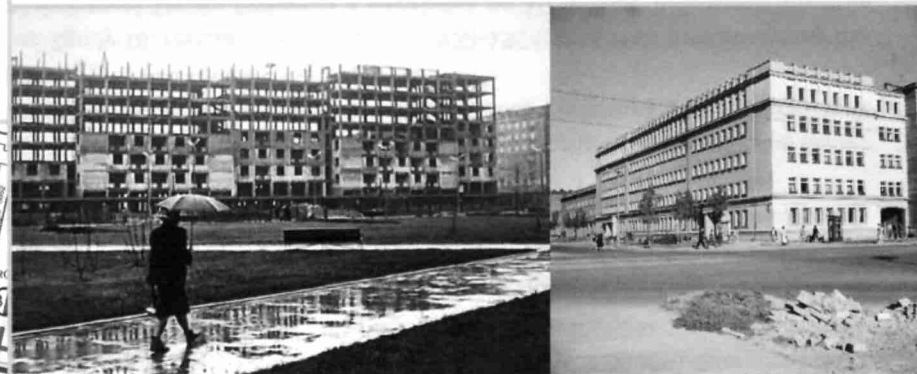
Lokalizacja:	Graniczy z os. Hutniczym od zachodu, z os. Wandy od południa i poprzez ul. Władysława Orkana z os. Stalowym od północy. Na wschód od osiedla teren Rodzinnego Ogrodu Działkowego „Wanda”. Osiedle ograniczają ulice: Zuchów, Orkana, Bulwarowa i Mierzwy.	
Model:	3	
ZWAK:	3.1, 3.3, 3.4	
Cecha:		
Jednostka urbanistyczna:	XVIII.10	
Liczba budynków:	19	
Liczba budynków w GEZ:	16	
Liczba obiektów charakterystycznych:		
Daty budowy:	23 VI 1949-1952	
Projekt urbanistyczny:	T. Ptaszyci, A. Fołtyn, J. Ingarden, S. Juchnowicz, T. Rembiesa, Z. Sieradzki, B. Skrzybalski	

Dawna nazwa:	Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa C-32. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbską, osiedle miało nosić nazwę Słoneczne. W 1958 pojawiła się propozycja objęcia wspólną nazwą Bieńczyckie osiedli o numerach C-1, C-2, C-31, C-32, C-33; nie weszła w życie. W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.
---------------------	---

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle zostało zaprojektowane i w większej części zbudowane w drugim okresie budowy Nowej Huty, tj. w latach 1950-1956. Zastosowano zabudowę zwartą, w formie parawanowych ciągów, przerywanych dla osłabienia monotonii przewiązkami i pasażami. Obecna jest tu charakterystyczna dla tego okresu zabudowa kwartałowa, na planie prostokąta w części środkowej i wschodniej oraz trapezu w części zachodniej. W przeciwieństwie do osiedli bliżej placu Centralnego, bloków nie połączono w ciągi pasażami (z wyjątkiem ciągu bloków 2, 3, 4) lecz rozdzielono uliczkami, chodnikami i zielenią. Dla os. Zgody charakterystyczne jest nagromadzenie obiektów użyteczności publicznej (Rada Dzielnicowa, budynki Straży Pożarnej, Wojskowa Komenda Uzupełnień, dzielnicowa Komenda Milicji, potem Policji Państwowej). W blokach, które znajdują się na południowych obrzeżach osiedla, zlokalizowano sklepy oraz cieszący się lokalną sławą bar Bachus. Od wschodu osiedle ogranicza monumentalny 7-piętrowy blok nr 7, rodzaj widokowej ściany (podobne rozwiązanie zastosowano w blokach nr 1 na os. Słonecznym i Uroczym) - „Świat Dziecka”. Masywną bryłę starano się zmiękczyć głębokimi, kolorowymi loggiami, rzędem sklepów w parterze i kolorowymi neonami. Blok stanął w miejscu, gdzie pierwotnie planowano duże gmachy publiczne w kształcie odwróconej litery C, flankujące planowany ratusz nowohucki. Dziś blok os. Zgody 7, przy placu Ratuszowym w Alei Róż, to część tzw. osi śródmiejskiej. Nowy plac Ratuszowy miał otrzymać asymetrycznie w stosunku do Alei Róż ukształtowaną zabudowę, z której wzniesiono jedynie blok w osiedlu Zgody, zwany popularnie „Światem Dziecka” (od nazwy umieszczonego w nim sklepu).

Charakterystyka zabudowy: Osiedle zostało zaprojektowane przez S. Juchnowicza w drugim okresie budowy Nowej Huty, tj. w latach 1950-1956, ale jego realizacja przeciągnęła się na tzw. trzeci okres. Widać to w uproszczonej stylistyce budynków, pozbawionej ozdobnych detali, miejscami wyraźnie otwierającej się na wpływy inne niż socrealizm. W blokach na szerzą skalę zastosowano balkony, loggie, a wejścia do klatek schodowych zaakcentowano pasami luksferów.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Zgody:

- 6203 - os. Zgody 1: budynek dawnej Dzielnicowej Rady Narodowej; 1952-1953. Początkowo **duży biurowiec, gdzie ulokował się Urząd Dzielnicowy i większość organizacji społecznych i politycznych Nowej Huty**. Miał pomieścić wszelkie biura i organizacje gospodarcze, społeczne i polityczne miasta, z wyjątkiem władz administracyjnych, dla którego przewidywano budowę odrębnego, reprezentacyjnego ratusza. Faktycznie po oddaniu do użytku tego biurowca w 1953 najważniejszym jego lokatorem stał się Urząd Dzielnicowy Nowej Huty. Nowa Huta bowiem, projektowana początkowo jako odrębne w stosunku do Krakowa miasto satelitarne, w międzyczasie stała się jego szóstą dzielnicą. Prace prowadzono w pośpiechu. Dokumentację projektową otrzymywano z biura projektowego fragmentami, sukcesywnie w trakcie budowy. Często brakowało rysunków zbrojarskich dla elementów konstrukcyjnych. Gdy w latach 70. zrobiło się ciasno, nadbudowano budynek o jedno piętro
- 6204 - os. Zgody 2: siedziba instytucji - budynek dawnej Dzielnicowej Rady Narodowej, dziś siedziba agend Urzędu Miasta Krakowa; wiek XX
- 6205 - os. Zgody 3: blok - budynek mieszkalny ze sklepami we wschodniej części parteru; wiek XX
- 6206 - os. Zgody 4: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; wiek XX
- 6207 - os. Zgody 5: blok - budynek mieszkalny; wiek XX
- 6208 - os. Zgody 7: blok - budynek mieszkalny ze sklepami i punktami usługowymi na parterze, „Świat Dziecka”. Projekt Adama Fołtyna (?) i Zbigniewa Olszakowskiego (?) z lat 1956-1957, zrealizowany w latach 1956-1960. Przykład zerwania z zasadą ściśle symetrycznego kształtowania założeń urbanistycznych w Nowej Hucie po 1956, choć blok utrzymał linię w stosunku do pierwszego odcinka Alei Róż. Charakterystyczny jest tu rytmiczny, naprzemienny układ balkonów kształtujących elewację. „Światem Dziecka” nazywano go od dużego sklepu z zabawkami. Niestety, nie zachował się oryginalny neon „Świat Dziecka”, genialny w swej prostocie, zastąpiony odmiennym stylowo, podświetlanym napisem. Wnętrza sklepów projektowały Irena Pać-Zaleśna (?) i Alina Zięba (?). Mieścił się tu sklep z firanami i dywanami, sklep sportowo-zabawkarski, fryzjer dziecięcy i inne. Zachowały się dwie wolno stojące witryny, w parterze, na przeciwległych krańcach budynku. Były w dyspozycji dwóch oddziałów biblioteki publicznej - w nowo wybudowanych i specjalnie zaprojektowanych przez Janusza Trzebiatowskiego lokalach otwarto Wypożyczalnię dla Dorosłych (Filia 4) i Wypożyczalnię dla Dzieci (Filia 5).
- 6209 - os. Zgody 8: blok - budynek mieszkalny.

- 6210 - os. Zgody 10: Komenda Policji, lata 50., budynek dawnej Komendy Dzielnicowej MO w Nowej Hucie, obecnie mieści się w nim Komisariat Policji VIII-Kraków Nowa Huta oraz Wydział Postępowań Administracyjnych Komendy Wojewódzkiej Policji
- 6211 - os. Zgody 11: blok - budynek mieszkalny; wiek XX
- 6212 - os. Zgody 12: blok - budynek mieszkalny; wiek XX
- 6213 - os. Zgody 13: szkoła podstawowa; wiek XX
- 6214 - os. Zgody 14: budynek techniczno-biurowy zakładu energetycznego, przebudowana osiedlowa kotłownia; lata 50. i 90. XX w.
- 6215 - os. Zgody 15: szkoła - budynek techniczny Szkoły Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej; po 1960; Szkoła Aspirantów powstała w 1960
- 6216 - os. Zgody 16: siedziba instytucji - dawniej budynek administracji wojskowej, mieszczący na parterze warsztaty samochodowe; wiek XX
- 6217 - os. Zgody 17: szkoła - budynek socjalny Szkoły Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej; wiek XX. W 1960 przeniesiono tu z Nysy **Szkołę Podchorążych Pożarnictwa**. Przed szkołą stara pompa strażacka z Mogiły
- 6218 - os. Zgody 18: remiza straży pożarnej; 1952-1954; **budynek przeznaczony dla Komendy Dzielnicowej Straży Pożarnej z garażami na 10 wozów bojowych**. Budowę rozpoczęto w 1952. Prace prowadzono w pośpiechu. Dokumentację projektową otrzymywano z biura projektowego fragmentami, sukcesywnie w trakcie budowy. Często brakowało rysunków zbrojarskich dla elementów konstrukcyjnych. Prowadziło to pomyłek i konieczności burzenia już wzniesionych elementów. Na budowie zatrudniano także junaków SP z obozu w Czyżynach .

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Rozległe przestrzenie wewnątrz osiedla sprzyjają jej rozwojowi. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujniejsza zieleń od ulic Ludźmierskiej i Andersa - styk tzw. Plant Nowohuckich i parku Wiśniowy Sad. Z rozmachem urządzono zieleń także wzdłuż Alei Przyjaźni. Wewnątrz osiedla, wśród budynków znajduje się ogólnodostępny park oraz rozległy zespół sportowy związany z tutejszą szkołą.

Lokalizacja: Osiedle znajduje się na północ od placu Centralnego; ograniczone jest ulicami: od zachodu Aleją Róż (za nią os. Górali), od północy ul. Mościckiego (dawniej Demakowa; os. Sportowe), od wschodu ul. Wojciechowskiego (dawniej Leńskiego; os. Szkolne), od południa ul. Żeromskiego (os. Słoneczne). Stanowi część głównej osi kompozycyjnej - Alei Róż.

Model: 3

ZWAK: 3.25

Cecha:

Jednostka urbanistyczna: XVIII.4

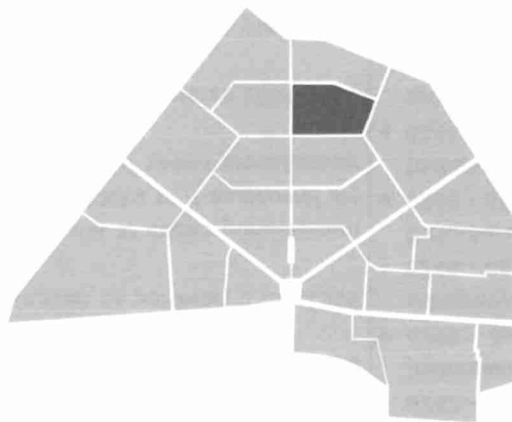
Liczba budynków: 29

Liczba budynków w GEZ: 28

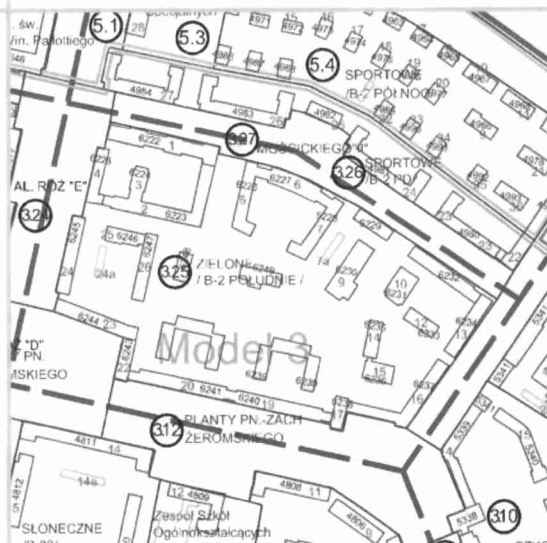
Liczba obiektów charakterystycznych:

Daty budowy: 1951-1954

Projekt urbanistyczny: S. Juchnowicz

Dawna nazwa: Do roku 1958 obowiązywała techniczna nazwa B-2 Południe. Według publikowanego planu Nowej Huty z 1957, opracowanego przez Z. Wilkowskiego i A. Dąmbską, osiedle miało nosić nazwę Wiosenna (wspólnie z os. Górali). W 1959 osiedle otrzymało nazwę obecną.

Charakterystyka przestrzeni: Osiedle ma niepowtarzalny układ, wynikający z indywidualnego dostosowania do kompozycji całego miasta. Osiedle, wzniesiony od maja 1951, stanowi *pendant* dla położonego po drugiej stronie Alei Róż osiedla Górali, ma podobną do niego architekturę i analogicznie rozłożone akcenty Komorowski. Południowa część osiedla wzniesiona jest w układzie wielokrotnie łamanego ciągu bloków, połączonych bramami i pasażami. W części północnej układ bloków bardziej swobodny. Zabudowa gęsta, z niewielką ilością wolnej przestrzeni. Wewnątrz osiedla, wśród budynków, znajdują się place zabaw dla dzieci oraz boisko. W blokach na obrzeżach osiedla ulokowano sklepy.

Charakterystyka zabudowy: Do budowy osiedla przystąpiono w 1951. Bloki zbudowano według zasad realizmu socjalistycznego, a ich wysokość nie przekracza 4 pięter. Część budynków wieńczyą uproszczone attyki. Zachowały się oryginalne kraty okienne, boniowania murów i detal kowalski. Znaleźć można także dekoracyjne akcenty w tynku oraz wejścia z lekkimi, perforowanymi doświetleniami na całej wysokości. Od ul. Mościckiego murki z balustradami. Mieszkania były zuniformizowane: ich wielkość, a także wielkość pomieszczeń i standard wyposażenia były podobne; różniły się liczbą pokoi.

Do gminnej ewidencji zabytków wpisano następujące elementy os. Zielonego:

- 6222 - os. Zielone 1: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6223 - os. Zielone 2: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6224 - os. Zielone 3: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6225 - os. Zielone 4: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6226 - os. Zielone 5: blok - budynek mieszkalny ze sklepami w części pomieszczeń parteru; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6227 - os. Zielone 6: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6228 - os. Zielone 7: blok - budynek mieszkalny ze sklepami w części pomieszczeń parteru; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz. W bloku nr 7 znajdował się Oddział w Nowej Hucie Muzeum Archeologicznego, który w 2007 został przeniesiony do lamusa w Branicach.
- 6229 - os. Zielone 8: blok - budynek mieszkalny ze sklepami na parterze; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6230 - os. Zielone 9 budynek gospodarczy - budynek techniczny; pierwotnie użytkowany wyłącznie przez przedsiębiorstwo taksówkowe (garaże, warsztaty i biura), obecnie w części wynajmowany na magazyny sklepowe (wyroby chemiczne, meble); 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6231 - os. Zielone 10 kotłownia (dawna kotłownia osiedlowa), obecnie rozdzielnia energii cieplnej, w części adaptowana na mieszkania; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6232 - os. Zielone 11: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6233 - os. Zielone 12: blok - budynek mieszkalny, na parterze pomieszczenie transformatora; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6234 - os. Zielone 13: blok - budynek mieszkalny ze sklepami w części pomieszczeń parteru; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6235 - os. Zielone 14: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz

- 6236 - os. Zielone 15 pawilon dawnej kawiarni, obecnie użytkowany jako skład materiałów budowlanych i stolarnia; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6237 - os. Zielone 16: blok - budynek mieszkalny ze sklepami w części pomieszczeń parteru; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz. W 1959, na bazie istniejącego tu od 1955 punktu bibliotecznego, otwarto Filię nr 3 Nowohuckiej Biblioteki Publicznej. Lokal został indywidualnie zaprojektowany przez artystę plastyka Janusza Trzebiatowskiego i przystosowany do funkcji bibliotecznych. Niestety, w 1964 na polecenie ówczesnych władz dzielnicy - Filia 3 została przeniesiona do mniejszego lokalu na os. Słonecznym 11. Od 1974 istnieje tu cukiernia **Jerzego Binka**
- 6238 - os. Zielone 17: blok - budynek mieszkalny z urzędem pocztowym na parterze; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6239 - os. Zielone 18: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6240 - os. Zielone 19: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6241 - os. Zielone 20: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6242 - os. Zielone 21: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6243 - os. Zielone 22: blok - budynek mieszkalny ze sklepami, kawiarnią i punktami usługowymi na parterze; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6244 - os. Zielone 23: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6245 - os. Zielone 24: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6246 - os. Zielone 25: blok - budynek mieszkalny z pomieszczeniami klubów sportowych na parterze; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6247 - os. Zielone 26: blok - budynek mieszkalny; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6248 - os. Zielone 27: przedszkole Samorządowe nr 96; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz
- 6249 - os. Zielone 28: żłobek dzienny nr 7; 1951-1954 projekt urbanistyczny S. Juchnowicz

Zieleń: Zieleń śródblokowa: głównie trawniki, ale także drzewa, żywopłoty. Przy zewnętrznych pierzejach liniowe nasadzenia z lat 50., z późniejszymi uzupełnieniami. Najbujańsza zieleń od ul. Żeromskiego i narożnika z Aleją Róż - fragment tzw. Plant Nowohuckich.

